T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

İBN SÎNÂ HİKÂYELERİ ÜZERİNDE MUKAYESELİ BİR ARAŞTIRMA

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Esma ŞİMŞEK

HAZIRLAYAN
Ebru ŞENOCAK

ELAZIĞ – 2005

160428

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

İBN SÎNÂ HİKÂYELERİ ÜZERİNDE MUKAYESELİ BİR ARAŞTIRMA

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Esma ŞİMŞEK

HAZIRLAYAN
Ebru ŞENOCAK

ELAZIĞ – 2005

Bu çalışma kısa adı FÜBAP olan Fırat Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi tarafından desteklenmiştir.

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

İBN SÎNÂ HİKÂYELERİ ÜZERİNDE MUKAYESELİ BİR ARAŞTIRMA

DOKTORA TEZİ

Bu tez 30/09/2005 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından ~~oyçokluğu~~ / oybirliği ile kabul edilmiştir.

Danışman	Üye	Üye
Prof.Dr. Esma ŞİMŞEK	Prof.Dr. Ali Berat ALPTEKİN	Prof.Dr. Sabahattin KÜÇÜ

Üye	Üye
Prof.Dr. Mustafa ÖZTÜRK	Yrd.Doç.Dr. Doğan KAYA

Yukarıdaki Jüri üyelerinin İmzaları Tasdik Olunur.

Doç. Dr. Ahmet AKSIN
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET
DOKTORA TEZİ
İBN SÎNÂ HİKÂYELERİ ÜZERİNDE MUKAYESELİ BİR ARAŞTIRMA

EBRU ŞENOCAK

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
2005, SAYFA XII+565

Türklerin Müslüman oluşlarından sonra yetişen Türk İslâm filozofları, hayatları ve eserleriyle hem kendi sahalarının önde gelen kişilerinin, hem de geniş halk kitlelerinin ilgisini çekmişlerdir. Bu İslâmî geleneğin ışığında yetişen önemli şahsiyetlerden birisi de Ebu Ali el-Hüseyin bin Abdullah İbn Sînâ'dır.

İbn Sînâ büyük bir filozof, hekim, matematikçi, fizikçi kısaca bir bilgin olarak ilim tarihinde yerini almış, halk muhayyilesinde de yaşatılmaya devam eden yer yer hayatı etrafında efsanelerin, fıkraların anlatıldığı çok yönlü bir kişidir. Sözlü ve yazılı kaynaklarda tespit ettiğimiz "Ebû Ali Sînâ Hikâyeleri", gerek halk hikâyesi gerekse masal, efsane, fıkra ve halk hekimliği açısından dikkati çeken bir eserdir. Özellikle de hikâyelerin **Binbir Gündüz**, **Binbir Gece Masalları**, kıssalar, efsaneler ve menkabeler ile olan münasebeti dikkat çekicidir. Tespit ettiğimiz varyantlarda, İbn Sînâ'nın gerçek hayatı ile bağlantıların da bulunduğu hikâyeler, mübalağalı anlatımlar, İbn Sînâ'ya atfedilen efsanevî ve menkabevî özelliklerin yoğunluğu ile doludur. Metinlerde şaman vasıflarından, şeyh-i kâmil olma yolunda ilerleyen İbn Sînâ, sembolik ödül ve cezalarıyla, olağanüstü vasıflarıyla toplumdaki ahlakî değerlerin tükenişine, kültürel çöküşe engel olmaya çalışan, nasihatler veren bir velî ayrıca hekim, sihirbaz, büyücü, şaman, fıkra tipi vasıflarıyla karşımıza çıkar.

Bütün bu örnekler gösteriyor ki İbn Sînâ, sözlü gelenekte hem gerçek hayatındaki mucizevî başarılarına bağlı olarak, hem de halkın ihtiyaç duyduğu konulara göre muhayyilesinde yarattığı ideal bir kişi olarak yaşamaya devam edecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk kültürü, anlatmaya dayalı türler, olay örgüsü, tahlil.

ABSTRACT
A DOCTORATE THESİS
A COMPARATIVE RESEARCH ON IBN SÎNÂ STORIES

EBRU ŞENOCAK

T.C.
FIRAT UNIVERSITY
THE INSTITUE OF SOCIAL SCIENCES
THE DEPARTMENT OF NEW TURKISH LITERATURE
2005, PAGE XII+565

Turk-Islam philosophers who have brought up after Turks' conversion into Islam attracted attention of both the leading persons of their working field and wide crowd of people with their life and works. One of the important persons who was educated under this Islamic tradition is Ebu Ali el-Hüseyin bin Abdullah Ibn Sînâ.

Ibn Sînâ is a multi-dimensional person who has taken his place in the history of science as a philosopher, doctor, mathematician, physicist, shortly a scholar; continues to be kept alive in the public imagination too; from time to time myths, anecdotes are narrated about his life. "Ebu Ali Sînâ Stories" which we have found out in verbal and written sources is a work that draws attention both in respect of folk story, and tale, myth, anecdote and public medicine. In particular, the relation of the stories with **Binbir Gündüz**, **Binbir Gece Masalları**, tales, myths and legends is attractive. Variants that we have found find are full of stories containing also connections with Ibn Sînâ's true life, exaggerated expressions, density of mythical and legendary properties attributed to Ibn Sînâ. In the texts, Ibn Sînâ who advances in the way of becoming **şeyh-i kâmil** from his shaman qualities faces us as a saint giving advices, trying to prevent cultural decline and exhaustion of moral values in society with his extraordinary properties and symbolic awards and punishments, in addition such qualities as doctor, magician, shaman, and type of anecdote.

All of these examples indicate that Ibn Sînâ will continue to live in the verbal tradition both depending upon his miraculous achievements in his true life and as an ideal person the people create in their imagination according to themes which they need.

Key words: Turkish culture, narration-based species, sequence of events, analysis.

İÇİNDEKİLER

ÖZET I

ABSTRACT II

ÖN SÖZ VIII

KISALTMALAR XII

0. GİRİŞ 1

0. 1. ÇEŞİTLİ YÖNLERİYLE İBN SÎNÂ 1

0.1.1. İBN SÎNÂ'NIN HAYATI VE ESERLERİ 1

0.1.2. İBN SÎNÂ'DA BİLİM, FELSEFE, SANAT VE EĞİTİM 7

0.1.2.1. Ahlâk 7

0.1.2.2. Eğitim 7

0.1.2.3. Felsefe 8

0.1.2.4. İlm-i Kimya 10

0.1.2.5. İlm-i Simya 11

0.1.2.6. Mantık 12

0.1.2.7. Metafizik 12

0.1.2.8. Mûsiki 13

0.1.2.9. Psikoloji 14

0.1.2.10. Tasavvuf 15

0.1.2.11. Tıp 18

0.1.3. İBN SÎNÂ VE HİKÂYELERİ ÜZERİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR 20

0.1.3.1 Kitaplar 20
0.1.3.2. Tezler 27
0.1.3.3. Makaleler 28
0.1.3.4. Tebliğler 29

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TÜRK HALK HİKÂYECİLİĞİ VE BU GELENEK İÇERİSİNDE İBN SÎNÂ HİKÂYELERİNİN YERİ 30

1.1. TÜRK HALK HİKÂYECİLİĞİNİN TEŞEKKÜL VE TESPİTİ 30

1.2. İBN SÎNÂ HİKÂYELERİ 33
1.2.1. İbn Sînâ Hikâyelerinin Kaynağı ve Teşekkülü 34
1.2.2. İbn Sînâ Hikâyelerinin Halk Hikâyelerinin Tasnifi İçindeki Yeri 36
1.2.3. İbn Sînâ Hikâyeleri ile İlgili Varyantların Tanıtımı 38

İKİNCİ BÖLÜM

2. İBN SÎNÂ HİKÂYELERİNİN YAPISI 42

2. 1. İBN SÎNÂ HİKÂYELERİNİN OLAY SIRASINA GÖRE TAHLİLİ 42
2.1.1. Kahramanın Ailesi 43
2.1.2. Kahramanın Doğumu ve Ad Verilmesi 44
2.1.3. Kahramanın Eğitimi 45
2.1.4. Kahramanın Gurbete Çıkması 47
2.1.5. Kahramanın Âşık Olması 52
2.1.6. Sevgilinin Başkası ile Evlenmesi 54
2.1.7. Kahramanın Gurbetten Dönüşü 55

2.1.8. Kahramanın İkinci Kez Gurbete Çıkması 56
2.1.9. Kahramanın Evlenmesi 57
2.1.10. Sonuç 58

2.2. HİKÂYELERİN İNCELENMESİ 63
2.2.1. Olay Örgüsü 63
2.2.2. Zaman 94
2.2.3. Mekân 97
2.2.4. Bakış Açısı ve Anlatıcı 99
2.2.4. Şahıs Kadrosu 101

2.3. DİL ve ÜSLÛB 106

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İBN SÎNÂ HİKÂYELERİNİN MOTİF YAPISI 111

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TÜRK KÜLTÜRÜNDE İBN SÎNÂ 232
4.1. MENKABE VE İNANIŞLARDA İBN SÎNÂ 232
4.1.1. Mûcize ve Kerâmetler Açısından İbn Sînâ Menkabelerinin Karşılaştırılması 233
4.1.2. Şamanist Temalar Açısından İbn Sînâ ile İlgili Menkabe ve İnanışların Karşılaştırılması 242
4.1.2.1. Tabiat varlıklarına hükmetme 245
4.1.2.2. Sihirli kap/tas/ayna 246
4.1.2.3. Olağanüstü varlıklar/ruh 247
4.1.2.4. Hayvanlar 249

4.1.2.4.1. At 249
4.1.2.4.2. Köpek 250
4.1.2.4.3. Kuş 251
4.1.2.5. Remil atma 252

4.2. EFSANELERDE İBN SÎNÂ 253
4.2.1. İbn Sînâ Hikâyelerindeki Efsaneler 255
4.2.2. İbn Sînâ'nın Hayatı Etrafında Teşekkül Eden Efsaneler 269

4.3. MASALLARDA İBN SÎNÂ 276
4.3.1. Binbir Gündüz Masallarının Türk Masalları Üzerindeki Etkisi 276
4.3.2. İbn Sînâ Hikâyelerinin Türk Masalları Üzerindeki Etkisi 280
4.3.2.1. Tespit Ettiğimiz Masallar ile İbn Sînâ Hikâyesindeki Ortak Motifler 292
4.3.2.1.1. Olağanüstülükler 293
4.3.2.1.1.1. Olağanüstü ölüm ve canlanma 293
4.3.2.1.1.2. Olağanüstü/sihirli söz 294
4.3.2.1.1.3. Olağanüstü kahramanlar 295
4.3.2.1.1.4. Olağanüstü yardımlar 298
4.3.2.1.1.5. Olağanüstü hâdiseler 298
4.3.2.1.1.6. Olağanüstü/sihirli yiyecek 299
4.3.2.1.2. Sihirli Dönüşümler 299

4.4. HALK HİKÂYELERİNDE İBN SÎNÂ 300

4.5. DESTANLARDA İBN SÎNÂ 306

4.6. FIKRALARDA İBN SÎNÂ 314

4.7. ROMANLARDA İBN SÎNÂ 318

4.8. HALK HEKİMLİĞİNDE İBN SÎNÂ 325

4.8.1. İbn Sînâ Hikâyelerinde Hastalıklar ve Tedavileri 325

4.8.1.1. Tıbbi tedaviler 325

4.8.1.2. Çeşitli maddelerin karışımı ile tedaviler 326

4.8.1.3. Dua- sihir yolu ile tedaviler 327

4.9. ŞİİRLERDE İBN SÎNÂ 329

4.9.1. Halk Şiirinde İbn Sînâ 330

4.9.2. Divan Şiirinde İbn Sînâ 332

SONUÇ 335

BEŞİNCİ BÖLÜM

METİN 344

SÖZLÜK 523

BİBLİYOGRAFYA 541

İNDEKS 555

EKLER 559

ÖZ GEÇMİŞ 565

ÖN SÖZ

Anlatmaya dayalı türler, insanlık tarihinin yaşam tecrübelerini, kültürünü, bilgisini gelecek nesillere taşıyan, doğru ve güzel olanı zıtlıkların perspektifinde sentezleyerek, öğretmeyi hedefleyen sonsuz bir hazinedir. Türk kültür ve tefekkürünün milli birlik ve beraberlik çerçevesinde daimi kalmasını sağlayan edebî eserlerimizden birisi de "İbn Sînâ" hikâyeleridir. Sözlü ve yazılı kaynaklarda tespit ettiğimiz "İbn Sînâ" hikâyeleri, diğer anlatmaya dayalı türler ile özellikle de masallar ile olan ortak motif, olay halkası, mesaj verme özellikleriyle dikkati çeken bir eserdir.

Ortaçağ İslâm Dünyasında örnek bir şahsiyet olan, Batının hayranlığını da kazanan İbn Sînâ Türk kültür tarihinde filozof, hekim, matematikçi, fizikçi, şair, seyyah, bilgin olarak tanınırken, hikâyelerdeki halk muhayyilesinde sihirbaz, büyücü, şaman, evliya, simyacı, fıkra tipi vb. gibi vasıflara sahiptir. İbn Sînâ tespit ettiğimiz hikâyelerde, sahip olduğu olağanüstü vasıflarıyla toplumsal hayatın aksaklıklarına, hoş görüsüzlüğüne, menfaat, rüşvet, kötülük, yoksulluk vb. gibi eleştirel yönüne imkânsız yardım ve cezalarıyla çözüm getirerek değerler dünyasını yeniden anlamlandırmaya çalışır. Onun bu mükemmeliyetçi şahsiyeti, Türk milletinin karakterinin, üstün zekâsının sembolüdür. Bugüne kadar onun hayatı, eserleri, batı kültürüne etkileri yönünde binlerce çalışma bulunmasına rağmen, olağanüstü yönleri ve bunların anlatmaya dayalı türler üzerindeki etkisi hakkında detaylı bir çalışma yapılmamıştır. Hazırlanan birkaç makalede değerlendirme ve tez çalışmasında metin okuması şeklindeki bilgilerin bu ünlü şahsiyetin üstünlüğünü ifadede yetersiz kalması bizi doktora tez çalışması olarak çalışmaya sevk etmiştir. Bilim dünyasının bu engin denizine bir damla da olsa katkıda bulunma şansını elde ettiğim için çok bahtiyarım.

Çalışmamız; "Ön Söz", "Kısaltmalar" ve "Giriş"in dışında beş bölüm, "Sonuç", "Sözlük", "Bibliyografya", "İndeks" ve "Ekler"den meydana gelmektedir.

"Çeşitli Yönleriyle İbn Sînâ" adını taşıyan "Giriş" Bölümü; "İbn Sînâ'nın Hayatı ve Eserleri", "İbn Sînâ'da Bilim Felsefe Sanat ve Eğitim", "İbn Sînâ ve Hikâyeleri Üzerine Yapılan Çalışmalar" olmak üzere üç alt başlıktan oluşmaktadır.

Burada sırasıyla, büyük bir ilim adamı olan İbn Sînâ'nın, hayatı ve eserleri hakkında bilgi verildikten sonra, İbn Sînâ'nın çeşitli konulardaki fikirleri alfabetik bir sıra ile yazılıp, (ahlâk, eğitim, felsefe, ilm-i kimya, ilm-i simya, mantık, metafizik, mûsiki, psikoloji, tasavvuf ve tıp) çok sayıda makale ve kitap taranarak değerlendirilmiştir. Son olarak, "İbn Sînâ" hikâyeleri ile ilgili olan eserler başta olmak üzere, İbn Sînâ'nın hayatı, eserleri ve fikirleri ile ilgili olarak görebildiğimiz kaynaklar; kitaplar, talebe tezleri, makaleler ve tebliğler olmak üzere dört alt başlık hâlinde verilip, içerikleri kısaca tanıtılmıştır.

Çalışmamızın "Birinci Bölüm"ü; "Türk Halk Hikâyeciliği ve Bu Gelenek İçerisinde İbn Sînâ Hikâyelerinin Yeri" adını taşımakta olup, ilk olarak "Türk Halk Hikâyeciliğinin Teşekkül ve Tespiti" daha sonra da "İbn Sînâ Hikâyelerinin Kaynağı ve Teşekkülü", "İbn Sînâ Hikâyelerinin Halk Hikâyelerinin Tasnifi İçindeki Yeri" ele alınmıştır. Söz konusu konular; varyantlar ve araştırmacıların görüşleri göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir. Bu bölümde daha sonra, "İbn Sînâ Hikâyeleri ile İlgili Varyantların Tanıtımları" başlığı altında tespit edilen iki sözlü, beş matbu ve beş yazma kaynak hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

"İbn Sînâ Hikâyelerinin Yapısı" başlıklı "İkinci Bölüm", üç alt başlık hâlinde değerlendirilmiştir. "İbn Sînâ Hikâyelerinin Olay Sırasına Göre Tahlili" adlı kısımda, on bir varyantta geçen hâdiseler, on olay halkası halinde -kahramanların doğumundan, sonuç bölümüne kadar- mukayeseli bir şekilde ele alınarak, ortak bir yapı elde edilmiştir.

"Hikâyelerin İncelenmesi" kısmında, çalışmamızın sonundaki "İbn Sînâ" hikâyelerinin olay örgüsü, zaman, mekân, bakış açısı ve anlatıcı, şahıs kadrosu roman tekniği açısından değerlendirilerek, hikâyedeki karşı ve ülkü değerler, kişi, kavram ve simge düzeyinde tablolaştırılmıştır. Hikâyenin "Dil ve Üslûp" özellikleri adlı kısmında ise yazarın anlatım teknikleri, kahramanların birbirleriyle iletişimlerinde dili nasıl kullandığı ve kahraman-mekân arasındaki ilişkiyi nasıl çözümlediği konusunda değerlendirmeler yapılmıştır.

"Üçüncü Bölüm"de, "İbn Sînâ Hikâyelerinin Motif Yapısı", Prof. Dr. Stith Thompson'un motif kataloguna bağlı kalınarak tespit edilmiştir. Bu bölümde tespit edilen motifler, hikâyelerin diğer anlatmaya dayalı türler üzerindeki etkisini değerlendirmede bize yol göstermiştir.

T.C.

"Türk Kültüründe İbn Sînâ" adını taşıyan "Dördüncü Bölüm"de, tespit edilen varyantlardaki "İbn Sînâ" hikâyelerinin menkabe ve inanışlarda, efsane, masal, halk hikâyesi, destan, fıkra, roman, halk hekimliği ve şiirlerdeki yeri, ortaklıkları ve benzerlikleri; motif, konu, telmih, vb. gibi yönlerle araştırılarak, hikâyelerin değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu değerlendirmeler ile İbn Sînâ'nın halk muhayyilesindeki şaman, büyücü, sihirbaz, evliya, fıkra tipi olarak yaşatılan yönleri ortaya konulmuştur. Konu ile ilgili olarak kaynak şahıslardan tespit edilen bilgiler; kaynak şahsın adı, soyadı, doğum yeri, doğum tarihi, kimden öğrendiği ve tahsili şeklinde dipnot olarak verilmiştir.

"Sonuç" kısmında, çalışmamızda ulaştığımız değerlendirmelere yer verilmiştir.

"Beşinci Bölüm", Metinler'den oluşmaktadır. Bu bölümde; M5 ve Y1 olarak kısalttığımız "Ebu Ali Sînâ" hikâyesinin varyantları, edisyon kritik metoduyla incelenmiş ve ulaşılan doğru metin, burada verilmiştir. Metnin her sayfasının sonunda, M5 varyantındaki sayfa numarası parantez içerisinde not düşülmüştür.

Çalışmamızın sonunda ise "Sözlük", "Bibliyografya", "İndeks" ve "Ekler" yer almaktadır.

"Sözlük" kısmında metinde anlaşılması zor olan kelimelerin, **Osmanlıca Lügat** ve **Yeni Tarama Sözlüğü**'ndeki karşılıkları verilmiştir.

"Bibliyografya" kısmında, çalışma süresince yararlandığımız kaynaklar, yazarların soyadlarına göre alfabetik olarak düzenlenmiş olup, aynı şahsa ait eserler kronolojik sırayla verilmiştir.

"İndeks" kısmında, "İbn Sînâ Hikâyelerinin Motif Yapısı" ve "Metin" kısmı göz önünde bulundurularak, hikâyelerin varyantlarındaki şahıs ve yer adları tespit edilmiş ve alfabetik olarak sıralanmıştır.

"Ekler"de de tespit ettiğimiz varyantlardan metin örnekleri bulunmaktadır.

İlim dünyasının sırlarla dolu kapısını aralayıp, olağanüstü güzellikleri keşfetme sevincini bana tattıran ve bu engellerle dolu aşamaların çözümlenmesinde engin bilgisiyle her zaman ışık tutan değerli hocam Prof. Dr. Esma ŞİMŞEK hanımefendiye, sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca gerek kaynak tespitinde yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen, gerekse çalışma azimleriyle daima bana örnek olan hocalarım, Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN, Prof. Dr. Sabahattin KÜÇÜK, Doç. Dr. Mehmet AÇA, Doç. Dr. Ali YILDIRIM, Yard. Doç. Dr. Tarık ÖZCAN, çalışma konusu olarak bu seçimi yapmamda beni teşvik eden, tükenmek bilmeyen insan sevgisi, yardımı ve hoşgörüsüyle takdire şâyân hocam Yard. Doç. Dr. Doğan KAYA, Özbek, Tatar metinlerin çevirisinde değerli vaktini ve yardımını esirgemeyen Yard. Doç. Dr. Ercan ALKAYA beyefendilere, her kapısını çaldığımda tebessümünü yüzünden eksiltmeyen hocam Öğr. Gör. Dr. Sevim BİRİCİ'ye, Kazak metnin çevirisinde büyük emek harcayan Kırgız Türk'ü sevgili Feride KUTLU'ya, tez çalışmasından sıkça istifade ettiğim Dr. Sadık ERDAĞI'na ve gerek çalışma sırasında stresimi sabırla karşılayarak, slayt ve tablo çizimlerindeki yardımlarıyla destek olan kız kardeşim Burcu ŞENOCAK'a çok teşekkür ederim.

Elazığ 2005 **Ebru ŞENOCAK**

KISALTMALAR

A.S.	: Aleyhisselâm.
Böl.	: Bölümü.
C.	: Cilt.
Çev.	: Çeviren.
Drl.	: Derleyen.
Ed.	: Edebiyatı.
Ens.	: Enstitüsü.
Fak.	: Fakültesi.
Fırat Üniv. Fen- Ed. Fak.	: Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.
Hz.	: Hazreti.
Hzl.	: Hazırlayan.
M	: Matbu.
nr.	: Numara.
S.	: Sayı.
S	: Sözlü.
Sosyal Bilimler Ens.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
Üniv.	: Üniversitesi.
TDAY	: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı.
Türk Dili ve Ed. Böl.	: Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
vb.	: Ve benzeri.
vs.	: Ve saire.
Y	: Yazma.
yy.	: Yüzyıl

0. GİRİŞ

0.1. ÇEŞİTLİ YÖNLERİYLE İBN SÎNÂ

0.1.1. İBN SÎNÂ'NIN HAYATI VE ESERLERİ

İbn Sînâ pek çok alanda sahip olduğu engin bilgisiyle, mucizevî tedavileriyle, her zaman dikkat çekmiş bir bilgindir. Kısacık ömrüne sığdırdığı hayranlık veren başarılarını, teorikten çok gözlem ve deneyleriyle elde eden İbn Sînâ, maceralı ve yorucu bir hayat yaşamıştır. İbn Sînâ'nın üstün başarısını çekemeyenler, onu bir fesat çemberi içerisine alarak, sürekli olarak küçük prensliklerden bir diğerine sığınmasına, kendisine yurt aramasına, vezir, hekim görevlerinin yanı sıra mahkum olarak yaşamasına neden olmuşlardır.

İbn Sînâ'nın hayatı hakkındaki bilgilerin çoğunu, çeşitli kaynaklarda belirtildiği gibi, sürekli olarak yanında bulunmuş olan öğrencisi Cüzcânî'nin verdiği bilgilerden öğreniyoruz. Batı dünyasının Avicenna diye adlandırdığı Ebu Ali el-Hüseyin ibn Abdullah İbn Sînâ, Hicri 375 yılının Sefer ayının üçüncü günü (M. 980 yılının Ağustos ayında) Buhara yakınlarında bulunan Afşana köyünde dünyaya gelir (Larudi 2000: 9). İbn Sînâ bazı kaynaklarda Hüseyin adı ile de bilinmektedir. (Goriyev 2002). Babası Abdullah (Abd Allah), Belh şehrinden, annesi Yıldız (Sitare) Afşana nahiyesindendir.

Semerkant'tan Şiraz'a, Ville-Ronde kapılarından yetmiş iki milletin kapılarına, muhteşem saraylardan Taberistan'ın mütevazı kasabalarına kadar çok büyük bir coğrafyada tanınan İbn Sînâ, çeşitli adlarla anılmaktadır. Buna göre İbn Sînâ; "doktorların prensi", "şeyhler şeyhi", "âlimlerin hocası", (Sinoue 2000: 7, 67) "Hatemu'l-Hükemâ", "Hulasetü'l-Ukala" (Bayram 1984: 483), Üçüncü Aristo (Aster 1937: 49), yaşadığı çağda "el-Şeyh el-Reis" veya "Hüccet el-Hakk", öğrencileri arasında "Şeyh", bütün doğu dünyasında "Tabipler Sultanı" (Nasr 1985: 205), batıda İbranca "Aven Sînâ" şeklinden gelmiş olan ve yanlış transkripsiyon sonucu kullanılan "Avicenne" (Goichon 1993: 29), Emir Ebûl-Abbas tarafından da "Şarkın dahisi", "üstatların üstadı" (Larudi 2000: 38) adlarıyla bilinmektedir.

Bir İsmailî ve Fatımî sempetizanı olan babası (Nasr 1985: 205) İbn Sînâ'nın eğitimine büyük önem vermiştir. İbn Sînâ beş yaşına geldiği zaman ailesi, onun

daha fazla ilim öğrenmesi için Buhara'ya göçer. On yaşında gramer, edebiyat ve ilâhiyâtın yanı sıra Kur'ân-ı Kerîm'i de öğrenen İbn Sînâ, daha sonra matematik, fıkıh, mantık, fizik, tıp dallarında başarılı hocalardan ders alarak on altı yaşında bütün ilimleri bilen ünlü bir fizikçi olur (Nasr 1985: 206). Buhara'da Abu Abdullah Natılî adlı Türk bilgininden özel ders, İsmail Zahid'den de fıkıh dersi alan İbn Sînâ, Buhara hükümdarı ikinci Nuh Bin Mansur'u tedavi ederek, sarayın Sivan Al-Hikma denilen kütüphanesine tayin edilir. Bir zaman sonra yanan kütüphaneyi, İbn Sînâ'yı çekemeyenler, oradaki ilimleri kendisinden başka hiç kimsenin bilmemesi için yaktığını öne sürerek, emellerine ulaşmak isterler. İbn Sînâ da koruyucusu Nur Bin Mansur'un ve babasının ölümüyle 1001-1002 yıllarında Harzem'e gider (Arabacıoğlu 1983: 17-19).

Bu kadar büyük kargaşalar içerisinde eserler yazmaya devam eden İbn Sînâ, Harzem Emiri Ali b. Ma'mun'un sarayında ünlü bilginlerle fikir alışverişinde bulunur. Birtakım zaruretlerden dolayı Fera, Baverd, Tus, Şakkan, Semerkend, Cacerm, Cürcan Dihistan, Re'y, Kazvin, Hemedan vs. gibi yerlere gider (Bolay 1988: 14-16). Hemedan'a gittiği zaman önce Kezibanveyh ile daha sonra Şemsüddevle ile tanışan İbn Sînâ, onu yakalandığı "kulunç hastalığından" kurtararak, mecliste büyük bir saygınlık kazanır. Şemsüddevle'nin yanında vezirlik yapmaya başlar. Kendi hesaplarına korkan bazı kişiler, İbn Sînâ'nın evini sarıp onu hapse atarlar (Bolay 1988: 17). Memluklular tarafından yakalanıp, Fordocan'da hücreye kapatılan İbn Sînâ, intihar girişiminde bulunur. Mesleğinde mükemmelliğe ulaştığı için sol bileğini, yaşamsal noktalarının dışındaki yerlerden kesen İbn Sînâ, bu şekilde kaçmayı başarır (Sinoue 2000: 402).

İbn Sînâ'yı vezirlik görevinden uzaklaştıran Şemsüddevle, "kulunç hastalığı" tekrar nüksedince İbn Sînâ'yı çağırtarak, ondan özür diler, ikinci kez vezir tayin eder. İbn Sînâ'nın tavsiyelerine riâyet etmediği için hayata veda eden Şemsüddevle'nin yerine oğlu geçer. İbn Sînâ; "Kâkûyî hükümdarı Alâüddevle ile gizlice mektuplaştı" şeklindeki iddialar yüzünden Şemsüddevle'nin oğlu ve kardeşi Tâcülmülk tarafından suçlanır ve dört ay hapis yatar (Bolay 1988: 18-21). Başta Tâcülmülk olmak üzere, Büveyhîlerin güven vermeyen davranışları, vaatlerinden vazgeçmeleri, onu hapsettirmeleri İbn Sînâ'yı bıktırmıştır. Bu yüzden Alâüddevle'ye sığınan İbn Sînâ, 1024'de Hemedan'dan gizlice kaçarak, Isfahan'a

gelir. Burada on ciltlik **Lisanu'l Arap** adlı lügat kitabı başta olmak üzere **eş-Şifa**, yirmi ciltlik **Kitab el-İnsaf** vb. gibi pek çok eser yazar (Bolay 1988: 22-25).

Bu arada, Gazne ordusunun başında İsfahan'a giden Mesud tarafından, İbn Sînâ'nın evinin de bulunduğu şehir yağma edilerek, saray ve medreseler yakılıp yıkılır. İbn Sînâ'ya ait her şey, Gazne'ye taşınarak, değerli yazmalar, Türkistan sınırına gönderilir (Sinoue 2000: 470).

Alâüddevle ile savaşlara da katılan İbn Sînâ, yakalandığı kulunç hastalığı sebebiyle yer yer sar'a nöbetlerine tutulur. Hicrî 428 yılının Ramazan ayının birinci günü (M. 1037 yılının Haziran-Temmuz ayları) Hemedan'da hayata gözlerini yumar (Larudi 2000: 9). İbn Sînâ'nın kabrî, halk arasında "Baba Ali Sînâ" adı ile bilinmektedir. Tuğla taşlarından yapılan kabir harab olunca, Kacar Devri Sultanlarından Nigar Hanım tarafından onarılmış ve eski kabrin yerine 1877'de tuğladan bir türbe yaptırılmıştır. Bu türbe de zamanla harab olunca 1947-1951 yılları arasında İran Anıtlar Yüksek Kurulu'nun "Encümen-i Âsâr-ı Millî" çalışmalarıyla bugünkü Anıtkabir tamamlanmıştır. İki katlı Anıtkabrin giriş katında biri kütüphane, diğeri konferans salonu olmak üzere iki salon, zemin katta da İbn Sînâ'nın kabri bulunmaktadır. (Köker - Tunç 1984: V).

İbn Sînâ ile ilgili olarak, en çok yapılan tartışma konularından birisi, onun Türk olup olmadığıdır. Bunun üzerine pek çok araştırmacı onun Türk olduğunu ispatlayan çalışmalar hazırlamışlardır.

İbn Sînâ, eserlerini Arapça yazmıştır. Fakat bu, onun Arap olduğunu göstermemektedir. İbn Sînâ'nın anne-babasının ve kendisinin doğup büyüdüğü topraklar da Türk ili ve köyleridir (Günaltay 1940: 17). İbn Sînâ'nın babasının memleketi olan Belh, Balık, Baliğ gibi Türkçe şehir demektir. İbn Sînâ'nın uzun bir ada sahip olması onun Arap olduğu yolunda görüşlere yol açsa da İbn Sînâ'nın adının sonunda, kabilesiyle iftihar eden Araplar'ın aksine, yalnızca baba ve dedelerinin adını yazması onun, Türk olduğunu ispat etmektedir (Ünver 1937: 6). Ayrıca filozofumuzun dedesinin dedesi, Sına adındadır. Bugüne kadar İrâni bir ahenkle telaffuz edilen Sinâ kelimesinin doğru şekli de **Kâmûs**'ta, Sına şeklinde belirtilmiş ve tecrübe etmek manasında olan sınamaktan geldiği ifade edilmiştir (Günaltay 1940: 25). Bazı araştırıcılar ise Uygur Türklerinde zengin, itibarlı kişilere (Jaya Sînâ) denildiğini, bu nedenle (Sînâ) kelimesi Farsçalaştırılıp (Sinâ) olarak değil, (Sînâ) olarak okunmalıdır, görüşünü ileri sürmektedirler (Arabacıoğlu 1983:

27). İbn Sînâ'nın Türk olduğuna dair bir başka belge, İbn Sînâ'nın başının morfolojisi üzerine yapılan çalışmaları gözlemleyen Aziz Şevket Kansu'ya aiitir. Onun Hemedan'daki eski kabrinin açılıp, cesedinin taşınması sırasında çekilen kafatası resimlerinden, kafatası ölçülerinin tamamiyle Turani ölçülere uygun olduğu ortaya çıkmıştır (Kuzgun 1984: 30).

İbn Sînâ tasnif, araştırma, risâle, münâkaşa tarzında felsefe, ruh bilimi, tasavvuf, metafizik, mantık, tıp, kimya, astronomi, şiir ve müzik alanlarındaki eserleriyle, ilim dünyasında ilklere imzasını atan, pek çok araştırmacıyı etkileyen eşsiz bir şahsiyettir. Büyük Türk filozofu İbn Sînâ, yirmi bir yaşında iken ilk kitaplarını yazmaya başlar. Bu eserler; **Kitab el-Mecmu'**, **Kitab el-hasil ve'l mahsul** ve **Kitab el-Birr ve'l İsm**'dir (Nasr 1985: 206).

Türkiye'de İbn Sînâ ile ilgili bibliyografya çalışmaları, 1937'de başlamış ve günümüze kadar da devam etmiştir. İbn Sînâ'nın eserleri konusunda ilk defa Osman Ergin, bir bibliyografya çalışması yapmıştır (Ergin 1937: 3-80). Bu çalışmada; "I. İbn Sînâ'nın Eserleri" başlığı altında iki yüz yirmi üç, "II. İbn Sînâ'nın Şerh, Tahşiye, Talik, İhtisar ve Terceme Edilen Eserleri" başlığı altında yüz on dokuz ve "III. İbn Sînâ'ya Ait Yazılan Terceme Edilen ve Basılan Eserler" başlığı altında da yetmiş dört eserinin kısa kısa tanıtımlarına yer verilmiştir. 1983 yılında Milli Kütüphane tarafından hazırlanan Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerini içine alan "Yurt içi İbn Sînâ Bibliyografyası"nda 300 eser tespit edilmiştir. Ali Haydar Bayat daha sonra bu çalışmaya 160 yeni kaynak ilave etmiştir (Bayat 1984: 407).

Günümüzde İbn Sînâ ile ilgili sinema filmleri, belgeseller de hazırlanmaktadır. TRT'nin 2005 yılı yeni yayın döneminde yayınlayacağını belirttiği, 13 bölümlük **Asya'nın Kandilleri** adlı bir belgesel hazırlanmaktadır. Her bölümü yirmi beş dakika sürecek olan biyografik-belgesel program ile, Orta Asya coğrafyasında doğmuş, büyümüş, yaşamış ve bugün de eserleriyle yaşayan bize ait olan bir "tarihe" gereken hassasiyeti göstermek amaçlanmaktadır. Programda, Türk dünyasının önemli isimleri dramatik bir anlatımla ele alınarak, kültür, sanat ve bilim alanlarındaki etik ve estetik değerleri, yaşadıkları dönemin ve çevrenin kültürel, toplumsal ve siyasal atmosferinden soyutlanmadan anlatılacaktır. **Hoca Ahmet Yesevi, Farabi, Yusuf Has Hacib, Kaşgarlı Mahmut, Uluğ Bey, Ali Kuşçu, Ali Şir Nevai, İmam Buhari, İbn Sina, Musa El Harezmi, El Biruni, Fuzuli, Abdülkadir El Meragi**'ye yer verilen programın yetmiş üç gün süren çekimleri,

toplam sekiz ülkede (Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Afganistan, İran, Suriye ve Türkiye) yapılmıştır.*

İbn Sînâ başarıları, mücadele dolu hayatıyla sinema ve belgesellere konu olurken, **Avicenna operası** şeklinde operaya da ad olmuştur. Bu opera, 2003 yılında Arapların yazıp yönettiği ilk operadır. Ahmed el-Dosari'nin yazdığı, müziklerini Hollandalı piyanist Michiel Bortslap'ın bestelediği, yapımcılığını Mısırlı Abdül el-Rabeh'in üstlendiği opera, Katar'ın başkenti Doha'da sahnelenmiştir. Katar Emiri Şeyh Hamad bin Halifa el-Tani'nin, ülkesini "kültürel harita"da bir yere yerleştirmek için başlattığı girişimle yazılan opera, 10. yy'da geçen bir "krallık, ihanet ve aşk" hikâyesidir. Bu hikâye ile operanın evrensel rolünün, Avrupalılar tarafından da kitapları okunan İbni Sina aracılığıyla vurgulanması hedeflenmiştir. Şiirsel, harekete geçirici ve enerjik bir müzik olarak yorumlanan "Avicenna" aslında, Katar'daki Education City (Eğitim Kenti) projesinin açılış etkinliklerinden biridir. Amerikan üniversitelerinin desteklediği, ülkeyi bölgesel bir akademik merkez haline getirmeyi amaçlayan proje, Katar için çok önemli görülmektedir.*

İbn Sînâ, hayatı boyunca mücadele etmekten ve bu arada okumaktan, yeni eserler kaleme almaktan asla yorulmamıştır. Biz İbn Sînâ'nın eser ve risalelerini, Kıftî'nin **İhbar**'ında ve İbn Ebî Useybia'nın **Uyûn**'unda geçen ve en çok bilinenlerinden hareketle (Bolay 1988: 35-40) Osman Ergin'in hazırladığı bibliyografya çalışmasından da faydalanarak (Ergin 1937: 1-80) tanıtıp bilim, felsefe, sanat ve eğitim konusundaki fikirlerini açıklayacağız.

Eserleri:

Dâniş-nâme-i Alâî (Farsça bir eser olup, Âlaüddevle için yazılmış bir mantık kitabıdır), **De Mineralibus** (Simya, jeoloji vs. dair konular içeren bir eserdir) **El-Edviyet el-Kalbiyye** (Tıp ilminden, kalbin ruhani ve nefsâni kuvvetlerle olan münâsebetinden bahseden eser, üç kısımdan oluşmaktadır), **El-Hikmet el-Meşrıkiyye** (İbn Sînâ'nın felsefî fikirlerini en iyi gösteren eserdir. Yunan felsefesiyle İbn Sînâ'nın felsefesi arasındaki farkı göstermesi açısından önemlidir), **El-Hasıl ve'l-Mahsûl** (Yirmi ciltten oluşan eser, bütün ilimleri içermektedir), **El-Hutabu't-Tevhidiyye** (Metafizik konulu bir eserdir), **El-İnsaf** (Aristo'nun

* www.trt.net.tr
* www.radikal.com.tr

felsefesini anlatan yirmi ciltlik bir eserdir), **El-İşârât ve't- Tenbîhât** (Hikmet üzerine yazılan eser, mantık ve metafizik olmak üzere iki kısımdır), **El-Kulunç** (Kulunç hastalığının belirtileri ve tedavisi ile ilgilidir), **El-Levâhik** (Eş-Şifâ'nın şerhidir), **el Medhal ilâ Sınat el-Musiki** (Mûsiki konulu bir eserdir), **El-Kanun fi't-Tıbb** (Beş kitaptan oluşan eser, eski tıp ile Müslüman tıp ilmini içeren büyük bir tıp ansiklopedisidir), **El-Mebde ve'l-Mead** (Bu âleme nereden ve niçin geldiğimiz, nereye gideceğimiz, kabir hayatının nasıl olduğu hakkındaki dört soruya cevaptan oluşmaktadır), **El-Mu'cizü'l-Kebir** (Mantık konulu bir eserdir), **El-Mu'cizü's-Sağîr** (En-Necât'ın mantık kısmından oluşmaktadır), **El-Rü'ya ve't-Ta'bir** (Kişinin uykuya olan ihtiyacı, rüyanın çeşitleri ve tâbir kanunları yüz otuz kısımda ele alınır), **Eş-Şifa** (Fizik, metafizik, matematik ve mantık ilimleriyle ilgili olan ansiklopedi niteliğindeki eser, on sekiz cilttir), **En-Necât** (Eş-Şifa'nın özeti mâhiyetinde olan eser; mantık, fizik ve metafizik gibi konuları içermektedir), **Kitab el-Mecmu'** (Matematik ile ilgilidir), **Kitab el-Birr ve'l İsm** (Ahlâk ile ilgilidir), **Lisanü'l-Arap** (On ciltten oluşan eser, Arap dili ile ilgilidir), **Uyûn el-hikme** (felsefe ile ilgilidir).

Risaleleri:

El-Âletü'r-Rasadiyye (Astronomi ile ilgili olan eserde, İbn Sînâ'nın kurduğu rasadhâne ve yapılan rasad aletlerinden bahsedilir), **Et-Tayr** (Ruhun cesede girişi, kuşun kafese girmesine benzetilerek, ruhun bir kuş gibi kafesinden kurtularak Allah'a ulaşma isteği remzi bir şekilde yazılmıştır), **Hayy İbn Yakzan** (İslâm dünyasında sembollerle yazılmış ilk felsefî hikâyedir), **Risalet el- İksir** (Dokuz bölümden oluşan eserde; tabiat olayları, civanın beyaz boya olarak kullanılabileceği, organik maddelerin boya olarak uygunlukları vb. gibi kimya ilminin uğraştığı alanlardan bahsedilir), **Risâlet el Salat-Namaz** (Üç fasıldan oluşan eserde namazın çeşitleri ve faydalarından bahsedilir), **Risale fi Tekasim el-Hikme** (Mûsiki ile ilgili bir eserdir), **Risâlet el Şifâ min Havf el-Mevt** (Eserde, ölümün ve ruhun tanımlarını yapan İbn Sînâ, ölüm korkusunun kimlerde bulunduğunu ve bu korkudan kurtuluş yollarını açıklar), **Risâlet el-Aşk** (Felsefî bir bakış açısıyla ele alınarak, felsefî terimlerle anlatılan aşk konusundaki en güzel ve kapsamlı klasik felsefî risale, yedi bölümden oluşmaktadır. Aşkın varlıklara geçmesi, bütün varlıkların Hakk'a âşık olma nedeni, bitkilerin, hayvanların içgüdüsel aşkını daha sonra da tasavvufî mânâda aşk ele alınır).

0.1.2. İBN SÎNÂ'DA BİLİM, FELSEFE, SANAT VE EĞİTİM

0.1.2.1. Ahlâk

İbâdetler, İbn Sînâ'nın da eserlerinde belirttiği gibi insanı Allah'a yaklaştıran, ruhunu kötülüklerden temizleyen vâsıtalardır. İyilikler, güzellikler zıddı olan her şeye mutlaka gâlip gelmektedir. Ahiret saadeti de çokluktan birliğe geçmekle, Allah'a ulaşmakla mümkün olacaktır.

İbn Sînâ'ya göre amelî hikmetin üç kısmından biri olan (hulkî hikmet)in faydası, faziletleri ve faziletlerin nasıl kazanıldığını, reziletleri ve reziletlerden (fena ve kötü huy) nasıl çekinilebileceğini bilmektir. Bu bilgiden gaye de nefsi tasfiye ve tathir etmektir (Ayas 1937: 8). İnsanın mutlu olması faal akılla irtibat kurması sonucu gerçekleşir. Fakat beden buna engel olduğundan, ancak insanın ölümü ile bu engel ortadan kalkmaktadır. Ahlâk ve dini ayrılmaz bir bütün olarak ele alan İbn Sînâ, ahlak felsefesini dine dayandırır. Kişinin dünya ve ahiret mutluluğuna ulaşabilmesi, ilminin derecesi ve ahlâkının temizliği ile yakından ilgilidir (Polat 1984: 291, 295).

Amelî felsefenin kaynağını ilâhi din olarak gösteren İbn Sînâ, kişinin inancının, güzel ahlâkının, insanlığa faydalı çalışmalarının onu hem şimdiki hem de öbür dünyada ebedî mutluluğa ulaştıracağını belirtmektedir.

0.1.2.2. Eğitim

İbn Sînâ, Türk ve dünya eğitim tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Bunun sebeplerini şu şekilde sıralayabiliriz:

"1. Tıp bilimine katkıları ve tıp öğretiminin konularını tespit etmesi nedeniyle, 2. Ahlâk ve fazilet eğitimine ilişkin görüşleri nedeniyle, 3. Hükümdarın siyasal eğitimine ilişkin görüşleri nedeniyle, 4. Bilime verdiği büyük önem nedeniyle, 5. Beden eğitimi konusundaki görüşleri nedeniyle, 6. Çocuğun bakımı, sağlığı, eğitim ve öğretimi ile ilgili görüşleri nedeniyle" (Akyüz 1982: 3). İbn Sînâ'nın görüşleri "yeni eğitim" denen 18. yüzyıldan özellikle Rousseau'dan beri gelişen görüşlerle karşılaştırıldığında aralarında büyük benzerliklerin olduğu görülür. O, sınıf ve statüsü ne olursa olsun her çocuğun eğitilmesi gerektiğini, öğretmenin çocuğun yetenek ve kabiliyetlerini fark ederek onu yönlendirmesini,

deney, gözlem ve nedenleri araştırmaya dayanan bir eğitim olmasını önemle vurgular (Akyüz 1982: 11).

İbn Sînâ'nın görüşlerini Aristo ve Eflâtun'un görüşleriyle karşılaştırdığımızda onların taklitçisi olmayıp, konuya yeni boyutlar getirdiğini görüyoruz. Eflâtun ve Aristo eğitimi sadece devletin görevi olarak görürken İbn Sînâ birinci sırada aileyi görevli sayar. Ayrıca Eflâtun ve Aristo'nun eğitimi güzel sanatlar, beden eğitimi ve siyâsi eğitimden ibâret saymasına karşılık din ve meslek eğitimine de önem verir. (Polat 1984: 293).

İbn Sînâ'nın bilim alanında dikkati çeken en önemli özelliği, eğitim teknolojisi alanında ünlü olan Comenius'un öncüsü olmasıdır. İbn Sînâ, Comenius'dan altı asır önce deney yoluyla bilgi edinme tekniğini önermiştir (Çilenti 1982: 16-17).

Toplumsal ilerleme için eğitimin önemli olduğunu vurgulayan İbn Sînâ, eğitimi çocuk eğitimiyle başlatır ve tıbbî, siyasal vb. gibi hayatın her alanında uygulanmasının gerekliliğine, bu konuda aileye önemli derecede sorumluluk yüklendiğini ifade eder.

0.1.2.3. Felsefe

Felsefe; mantık, fizik ve metafizik konularını içerir. Felsefenin konusu varlıktır. Mânevî varlık metafiziğin, maddi varlık fiziğin ve zihnî varlık ise mantığın konusuyla ilgilidir.

İbn Sînâ'nın felsefesi, Eflâtun ve özellikle Aristo gibi bazı eski Yunan filozoflarının fikrine dayanmaktadır. Aristo'nun metafizik kitabını okuyan İbn Sînâ, onu kırk kez okuduğu halde anlamaz. Bir gün sahaflarda bir dellalın ısrarıyla, kitap sahibini darlıktan kurtarmak için ucuz fiyata bir kitap alır. Farâbi'nin **Metafizik Kitabının Maksatları** adlı kitabı ona, Aristo felsefesinde anlamadığı konuları açıklığa kavuşturur (Bolay 1988: 41-42). "İbn Sînâ, felsefede generelisatio: Genelleşim teorisinin kurucusudur. Bugün biyolojide önemli bir yer tutan Genus konusu, bu görüş ile ilgilidir... Genuslar somut olarak ortada bulunmamaktadır. Bu, insan ussunun bir araya getirdiği soyut bir kavramdır" (Payzın 1984: 472-473).

İbn Sînâ'nın **Eş-Şifâ** adlı eseri, metafizik felsefesinde en meşhur eserdir. Felsefî ansiklopedi niteliğinde olan eser, nazarî bilimler ve tatbiki bilimler olarak

ikiye ayrılır. İlki madde, onun yapısının hareket varlık ve onun sınırlarıyla ve de matematik ve ilâhi bilimlerle (metafizik) ilgilidir. Diğeri ise insanın bu dünyada mutlu olabilmesi için neler yapması gerektiğini uhrevî hayat, sosyal hayat ve hükümet idaresi konusunda bilgi verir (Kahya 1984: 50).

İbn Sînâ'nın belirttiğine göre **Hikmet-i Meşrikiyye** adlı eseri de bu konuyu ayrıntılı olarak değerlendirdiği eserlerdendir. Meşşâi felsefesi, "Akıl kuvvetinin faaliyetine dayanan, ama tecrübeden de vazgeçmeyen bir sistemdir. İstidlâl ve akıl yürütme yolunu tutarak, eski felsefelerden süzülüp çıkarılan bir felsefe ile İslâm inanç ve akidesini uzlaştırmak cihetine gitmiştir. Maksat İslâmî fikirleri felsefî alana yaklaştırmak, vahiy ile sabit olan ilâhî hakikatlerin akılca da sabit olduğunu meydana çıkartmaktır. Bu sûretle vahiy ile aklın uygunluğunu ortaya koymaktır" (Bolay 1988: 42-43).

İbn Sînâ ilimleri; "Yüksek ilimler" (Metafizik ve Mantık), "Aşağı ilimler" (Fizik ve ona bağlı ilimler), "Orta ilimler" (Matematik gibi maddenin içinde bulunmayan fakat bulunması mümkün olabilen şeyler) olmak üzere üç gruba ayırır (Bolay 1988: 43).

Felsefe konusunda da belli bir tasnif yapan İbn Sînâ felsefeyi, nazarî hikmet ve amelî hikmet olarak ikiye ayırır. Nazarî hikmet, yalnızca bilmekle diğeri ise hem bilmeye hem tatbikata dayanır (Bolay 1988: 43-44).

İbn Sînâ'nın kuramsal felsefesi üç aşamadan meydana gelmektedir. İlk aşama öğeler, gök cisimleri vb. gibi tanımı ve varoluşu maddeye, onun hareketine bağlı olan şeyleri ele alır. İbn Sînâ, **Uyûn el-hikme** kitabında bu aşamayı "doğa felsefesi" diye adlandırır. Ara aşamada geometrik biçimler, sayılar vb. gibi varoluşu maddeye ve harekete bağlı ama tanımı her ikisinden de bağımsız olan şeyler bulunur ki böylece matematik bu sınıfa dahil edilmiştir. Kuramsal felsefenin en üst aşamasına ise, birlik ve çokluk, neden ve sonuç vb. gibi varoluş ve tanımı maddeden, hareketten bağımsız olan şeyler girer (Burchard-Sonja Brentjes 1997: 57).

Felsefenin varlık, bilgi ve değer açılarından incelenmesinde en temel konuyu insan nedir? sorusu oluşturur. İbn Sînâ, **El-İşârât** adlı eserinde bu sorunun cevabını "âbid" kul ile "zahid" kulu tanımlayarak yaptığı değerlendirmelerle açıklar. "Âbid" kul, bu dünyada Tanrı'ya ibadette kusur etmeyerek, Öte dünyada karşılık uman kişidir. "Zâhid" kul ise dünyadaki mahrumiyetlerinin bedelini öte dünyada bekleyen

birer tâcirdir. Oysa Tanrı'yı "ticâri bir obje" gibi değil, Tanrı olduğu için sevmek ve ona kulluk etmek gerekir (Türker 1984: 71).

İbn Sînâ, gerek Doğu ve gerekse Batı filozoflarını etkilemiştir. Gazali, özellikle ruh anlayışında ondan etkilenerek, İbn Sînâ'nın deneyci yanıyla kuşkuculuk'a ulaşır. Tanrıbilimci filozof Albertus Magnus da, tin ve us ile güçleri konusunda İbn Sînâ'dan yararlanır (Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi 1983: 2948).

Aristo felsefesini örnek alan İbn Sînâ'nın etkilediği kişiler arasında Yusuf Has Hacib de bulunmaktadır. Otto Alberts'in belirttiğine göre, Aristo felsefesine göre yazılmış bir "Siyâsetnâme" niteliğindeki "Kutadgu Bilig"in yazarı "Yusuf Has Hacib, doğrudan doğruya veya vasıtalı olarak İbn Sînâ'nın talebesidir. İbn Sînâ'nın telkin ettiği esaslarla "Kutadgu Bilig" ideolojisi arasında birçok belirli benzeyişlerin olması bu iddiayı kuvvetlendirmektedir. İbn Sînâ gibi Yusuf Has Hacip de eserinin emin bir yerde saklanmasını, ehliyetsizlere verilmemesini ister (Köprülü 1981: 168-169).

Bütün bu görüşlerin ışığında diyebiliriz ki İbn Sînâ felsefesi, pek çok araştırmacının fikirlerine ışık tutarak onlara yol göstermiştir.

0.1.2.4. İlm-i Kimya

İbn Sînâ, pek çok konu üzerinde olduğu gibi kimya konusunda da müstakil eserler vermiştir. **Risalet el- İksir**, bu eserlerinden birisidir. Dokuz bölümden oluşan eserde, el- kimyanın da tabiat olaylarıyla uğraştığını belirten İbn Sînâ'nın, ilk defa damıtma ve ekstraksiyon gibi günümüz kimyacısının tekniklerini kullandığını görüyoruz (Özer vd. 1984: 357).

Ahmet Ateş, bir makalesinde; "İbn Sînâ simyaya karşıdır," der ve bu fikri, onun **El-İşârât** adlı eserinden almış olduğu şu cümleleriyle temellendirerek; "Bir çok insan kolayı sever; kolayı sevenler bakırdan gümüş ve altın yapmak isterler. Bu konularla uğraşan Cabir ve Razi'nin yazdıkları bâtıldır," der. Kimyayı bir sanat olarak kabul eden İbn Sînâ, **Eş-Şifâ** adlı eserinde her maddenin ayrı özelliğe sahip olduğunu ve transmütasyonun mümkün olmadığını belirtir. O, bu çalışmalarıyla Robert Chester, Albertus Magnus ve Roger Bacon'ı etkilemiştir (Kahya 1984: 53).

İbn Sînâ maddeyi üç grupta değerlendirir: Ruhlar (uçucu özellikteki maddeler), metaller (altın gibi) ve bu ikisi dışında kalan yumurta, kıl vb. gibi canlının bir parçası olan maddeler. Bazı maddeler, karışmağa müsaitken bazıları da karıştığında ayrılmazlar. Maddelerin diğer özellikleri arasında eriyebilme, akıcılık, nem ihtiva etme vs. bulunmaktadır. İbn Sînâ bu maddelerle damıtma, süblime etme, eritme, çözümleme, terkip yapma, kalsînâsyon vb. gibi kimyasal çalışmalar yapmıştır (Kahyâ 1984: 175).

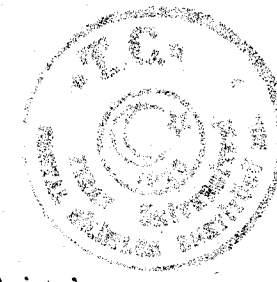
Diyebiliriz ki İbn Sînâ, her alanda olduğu gibi kimya konusundaki fikirleri ve geliştirdiği kimyasal işlemlerle de büyük başarılar elde etmiş, kendisinden sonra yapılacak araştırmalara ışık tutmuştur.

0.1.2.5. İlm-i Simya

İbn Sînâ, simya ile de ilgilenmiştir. Tarihte simya ile ilgili bilgiler ilk önce, Çin ve Hint'te iksir için yapılan çalışmalarla karşımıza çıkar. Simyagerler genellikle kıymetli metal ve taşları daha az değerli olanlarından elde etmeğe çalışmışlardır. Bunu da alaşım ve karışımlarla elde etmişlerdir. **Leyden Papirüsü** adlı eser, bize konuyla ilgili bilgi veren en eski kaynaktır (Kahyâ 1984: 173).

İbn Sînâ'nın bilimsel eserleri içerisinde en etkili olanı, Sareshalli Alfred tarafından yapılmış olan çevirisiyle **De Mineralibus** denen eseri olmuştur. Eser, simya ve jeolojiye dair konular içermektedir. Eserin ilk bölümünde, simyacıların temel madenleri, ergime süreciyle veya başka kimyasal süreçlerle altına çevirebilecekleri inancını yerle bir etmiştir. Jildaki'ye göre İbn Sînâ, altı madenden her birinin bir cinsin ayrı ayrı birer nevi olduğunu düşünmekte ve nasıl ki atı köpeğe, bir adamı kuşa çevirmek mümkün değilse, gümüşü altına, bakırı kurşuna çevirmenin mümkün olmadığını belirtmektedir. Eserin diğer bölümlerinde kimyasal cevherlere dair tasnifler, jeolojiyle ilgili bilgiler yer almaktadır (Crombie 1984: 33-34).

İbn Sînâ'nın her alanda olduğu gibi simya ilminde de önemli çalışmaları bulunmaktadır. Hatta kendisinden sonra gelen Albertus Magnus vb. gibi araştırmacılar tarafından takip edilmiştir.

0.1.2.6. Mantık

İbn Sînâ diğer fikir alanlarında olduğu gibi mantık konusunda da Aristo'yu takip etmiştir. Aristo, "Mantık"ı ilimlerin anahtarı olarak kabul etmekte metafiziğin, fiziğin ve diğer bütün ilimlerin mantıkla çözüleceğini iddia etmektedir. Mantık ilmine Organon" (alet ilmi) der. Farabi ve İbn Sînâ da Mantık'ı ya umumi ilimler tasnifinin ilk sırasına almakta ya da onu özel bir başlık altında incelemektedir (Ünal 1984: 42). İbn Sînâ da eserlerinden **El-İşârat**'ta mantığın âlet ilmi, **En-Necât**'ta ise sanat olduğunu söyler. Buna göre "İbn Sînâ'ya göre mantık, düşünme sanatıdır, âlet "instrumant" ilmidir" (Bolay 1988: 45).

"İbn Sînâ, mantıkta evvelâ ne verebileceğini araştırmış, mantıkî o sûretle tarif ve izah ettikten sonra, kanunlarını tespite çalışmıştır. Onun kanaatine göre mantık, bir âleti kanuniyedir. Fikrin sahih ve fasidini temyize, malûmlardan meçhullere erişmeğe hizmet eder.... Mantık aldığını veren bir makinedir" (Günaltay 1937: 2).

İbn Sînâ bütün eserlerine mantıkla başlar. Mantığı; "Tasavvurat ve Tasdikat" diye ikiye ayıran İbn Sînâ, Tasavvurat'ta ulaşmak istediği amacı cins, tür, fasıl, ilinti ve tarif olmak üzere beş tümele ayırır. "İnsan konuşan hayvandır; insan gülen hayvandır" tariflerinde hayvan cinsi; "insan" türü; "konuşan" faslı "gülen" ilintiyi göstermektedir. Tasdikat kısmında ise önermeleri yüklemli, şartlı, modal önermeler şeklinde üçe ayırır. Tasdikat'ın esasını önermeler, gayesini de kıyas teşkil eder (Bolay 1988: 46).

Aristo mantığını daha da geliştiren İbn Sînâ düşünce, kelime ve kavram arasındaki ilişkileri inceleyerek, çeşitli görüşler öne sürmüştür. Onun etkileri, İbn Hazm gibi düşünürler yoluyla Endülüs'e, Avrupa'ya, Gazali gibi filozoflar tarafından da İslâm Dünyası'na yayılmıştır.

0.1.2.7. Metafizik

Metafizik, bütün var olan şeylerin ilk sebeplerini, sebeplerin sebebini; bütün varolan şeyleri vücuda getiren (yaratıcı) varlığı Mevcud-ı Mutlak olan Allah'ı, ilkeleriyle inceleyen ilimdir (Bolay 1988: 51).

Aristotales ile ortaya çıkan metafizik kavramını İsmail Fenni, **Fransızca'dan Türkçeye Lügatçe-i Felsefe** adlı eserinde genel metafizik, özel metafizik şeklinde ikiye ayırır. Bunların birincisi, varlık ve varlıkla ilgili olan şeylerden bahseder. Buna ontoloji (varlık ilmi) ve ilk felsefe ismi verilir. İkincisi maddenin hakikatinden ve tabiatın en umûmi olan kanunlarından, ruhun hakikatinden, Cenâb-ı Allah'tan bahsederek tabiatın felsefesini veya evrenin genel kanunlarının ilmini ve aklî psikolojiyi ve ilâhiyatı teşkil eder (Korlaelçi 1984: 271).

İbn Sînâ'nın bu konuda en önemli eseri **Eş-Şifa**'dır. Daha sonra sırasıyla **Kitab el-İşarât ve Tenbihât** ve **En-Necât** gelir. Metafizik konusunda Aristo ve Eflatun'un etkisinde kalan İbn Sînâ'nın metafiziği, yeni eflâtuncu bir görünüm arzeder. İbn Sînâ'ya göre, her şeyin bir gerçeği (hakikati) vardır. Bu da onun "mahiyyeti"dir (Altıntaş 1997: 27, 35). Gilson'un belirttiğine göre İbn Sînâ, metafiziğin konusuna başlarken eşya ve varlıktan hareket etmektedir; bunlar ilk kavramlardır. Varlık (vücud) sözüne lâyık olan varlığın zatı olduğunu ve daha sonra onun arazlarının olacağını kaydeden İbn Sînâ, bu düşüncesiyle ortaçağ filozoflarının pek çoğuna özellikle Duns Scot'a tesir etmiştir (Altıntaş 1997: 41).

İbn Sînâ'ya göre bilgilerimizin meydana gelişinde duyu organlarımızın, akıl ve tecrübenin rolü önemlidir. Nefiste, doğuştan bir takım hakikatler vardır. Varlık mefhumu ve çelişmezlik ilkesi de bu hakikatler içinde yer alır. Nefs-i Natıka'nın edineceği malumat ve vereceği hükümler hep bu ilk hakikatlere dayanır. Tecrübe verileri nefiste mevcut olan ilk hakikatlerle birleşerek gizli bir kıyas yaptıktan sonra ilim meydana gelir. İbn Sînâ bu görüşleriyle Descartes rasyonalizmi ile John Locke ampirizmini uzlaştıran Leibniz'e zemin hazırlamıştır (Korlaelçi 1984: 278).

Bu bilgilerden hareketle Büyük Türk filozofumuz İbn Sînâ'nın Allah ve âlem konusundaki görüşlerinin Yeni Eflatunculuğa ait olduğunu, varlık, bilgi vb. gibi bir takım kavramlar metafizik kavramı içerinde değerlendirdiği sonucuna varmaktayız.

0.1.2.8. Mûsiki

Müzik, insanoğlunun yüzyıllar boyunca hasta tedavileri başta olmak üzere faydalandığı geleneksel ûsullerden birisidir. Şaman âyinlerindeki danslarda da terapi olarak belirtebileceğimiz telkinle tedavi ûsullerini görebilmekteyiz.

Müzik konusunda araştırmalar yapan uzmanlara göre müzik, konuşmadan önce de vardı. Tabiatın her zerresindeki büyük nizam ve âhenkte ritm ve melodi beraberdir. Kuş seslerinde, elektronların, atomların, galaksilerin hareketleri, vücûdumuzdaki sıvıların dolaşımı müziğin varlık âlemiyle ilişkilidir (Ortadoğu 2005: 14). İbn Sînâ, ilk mûsiki âlimimiz olarak bilinen Farâbi'den sonra bu alanda yapmış olduğu çalışmalarıyla hayranlık kazanmış ikinci kişidir. Şarkıları besteleme kurallarını da ilk kez ortaya koyan kişi İbn Sînâ'dır. Müziği eğitici ilimlerden sayan İbn Sînâ, Farabi'nin müzik âletleri îcâd etmesinin çalgı çalmasının aksine bunları bilmemektedir (Korlaelçi 1984: 347).

Onun **Eş-Şifa**, **El-İşârât**, **Kitab en-Necât**, **el Medhal ilâ Sınat el-Musiki**, **Kitab el-Levâhik**, **Risale fi Tekasim el-Hikme** adlı eserlerinde mûsiki çalışmalarına yer verilmiştir. İbn Sînâ, tıp alanındaki çalışmalarında, mûsikinin tedavideki önemine değinirken, felsefe dalında mûsikinin çeşitli görüşlerini, riyâziyat dalında mûsiki sistemini ve hesap meselelerini, gökbilim dalında mûsikinin bu bilim dalı ile olan ilgisini ele almıştır (Üngör 1984: 101-102).

Farâbi'yi kendisine örnek alan, çalışmalarından sıkça istifâde eden İbn Sînâ, mûsikinin çeşitli alanlardaki rolüne dair yaptığı araştırmalar sonucunda her makamın belli vakitlerde rahatsızlıklara iyi geldiğini tespit etmiştir. Rast ve Rehavi makamları, seher zamanı etkili olurken; Hüseyni makamı sabahleyin, Irak makamı kuşlukta, Nihâvend makamı öğlen vakti, Hicaz makamı iki ezan arası, Buselik makamı ikindi zamanı, Uşşak makamı gün batarken, Zirgül makamı guruptan sonra, Rast makamı gece yarısı, Zirafkand makamı gece yarısından sonra etkili olmaktadır (Ortadoğu 2005: 14).

Sesin felsefesini yapan İbn Sînâ, sesin ton değişikliğine bağlı olarak insanın çeşitli ruh hallerini yansıttığını keşfetmiştir. Dolayısıyla o, müzikle hasta tedavilerine o günün şartlarında ışık tutmuş üstün bir şahsiyettir.

0.1.2.9. Psikoloji

İbn Sînâ, insan bedenini anlamlandıracak olan ruh (nefs) ile özellikle ilgilenmiş ve bu konuda da araştırmalar yapıp, çok değerli eserler vermiştir.

İbn Sînâ'nın psikolojisi, bir tarafıyla fiziğe, öbür tarafıyla metafiziğe bağlıdır ve tecrübî, aklî, tasavvufî olmak üzere üç gruba ayrılır (Bolay 1988: 60). İbn Sînâ

psikolojide, deneycilikle akılcılığı birleştirir ve akıl sınıflamasını, özel (nefs) ruh sınıflamasıyla tamamlar. (Armaner 1984: 194). Onun psikolojisi, nebâti nefs ile fiziğine ve düşünen nefs ile de metafiziğe bağlıdır. Hemen hemen bütün sisteminde rasyonalist olan Farâbi ile amprist olan Razi'yi birleştiren spiritualist İbn Sînâ, insanî nefsin "faal akıl"la Allah'a kadar yükseldiğini belirtir. (Ülken 1937: 15). İbn Sînâ, Henry Bergson'u da etkilemiştir. Bergson, İbn Sînâ gibi amprik psikolojiden rasyonel psikolojiye ve daha sonra metafizik meselelerine girmeyi metot olarak kullanmıştır. (Armaner 1984: 194-198).

İbn Sînâ, özellikle ruh hekimliği alanında büyük başarılar elde etmiştir. Bugün deşarj-boşaltma tedavisi denilen tedavi şeklini ilk kez onun uyguladığı görülmektedir (Bolay 1988: 81). Hatta Freud'dan önce kullandığı bu tedavi yöntemiyle, şuur ve şuur altının rollerini tahlil ederek olumlu sonuçlar almıştır (Gökay 1984: 170). "İbn Sînâ, ruhî hastalıkların, beynin Ventrikellerinde lokalizasyonunu yaparak ve ayrıca akıl hastalıklarının meşguliyet, şok, telkin ve müzik ile tedavisini belirterek bugünkü modern psikiyatrinin kurucusu olmuştur" (Terzioğlu 1984: 55).

İbn Sînâ, önce Hipokrat ardından da Bergama'da doğup yetişen Calinos'un kaybından sonra ruh hekimliğinin yaşadığı şanssız günleri düzeltmeyi başarmıştır. Avrupalıların karanlık mahzenlerde zincirlere bağlanmış olarak, kırbaçlayarak toplumdan uzaklaştırdıkları ruh hastalarını Calinos ekolünü izleyerek tedavi eden İbn Sînâ, hastalara olan şefkatli yaklaşımı ve tedavisiyle herkese örnek olmuştur (Bayram 1984: 95-99). Konu ile ilgili olarak anlatılan efsanevî nitelikteki hikâyeler, "İbn Sînâ'nın Hayatı Etrafında Teşekkül Eden Efsaneler" başlıklı kısımda ayrıca verilmiştir.

Diyebiliriz ki insan sevgisiyle dolu olan İbn Sînâ, örnek aldığı ekollerin ışığında ruh hastalarını önce şefkatiyle daha sonra üstün bilgisiyle çözümler getirerek iyileştirmiştir. Kendisinden sonra gelenler de onun takipçisi olmuştur.

0.1.2.10. Tasavvuf

İbn Sînâ, pek çok eserinde tasavvuf konusundaki görüşlerine değinmiştir. "İbn Sînâ'nın sistemine göre tasavvuf, haddi kemâle eren bir ruhun en yüksek hazzıdır. Eşyadaki umumi nizamı ve âlemin hakikatlerini tesis ile idare eden,

kendisinde bütün güzelliklerin sırrı bulunan akıl ve makul olan bir tek Allah'tan sudur eden makulleri bilmek ve derin derin düşünmektir" (İzmirli 1937 35).

Rasyonalist olan İbn Sînâ, **El-İşarat** adlı eserinde de tasavvuf konusundaki fikirlerine değinir. Eserin sonunda sofiye ilimlerini, külli olan hususlar, âriflerin dereceleri ve derecelerdeki terakkileri, ariflerin ahval ve ahkâmı olarak üç kısma ayırır. İbn Sînâ, bahs ve nazar yoluyla zevk ve işrak yolunu yani İşrakîlik ile Meşşaîlik'i ayırmaz (İzmirli 1937: 37).

Nefsi; nebatî nefs, hayvanî nefs ve insanî nefs olmak üzere üçe ayıran İbn Sînâ, en basit olan nefsi nebatîden başlayarak, ruhu kudsiye kadar yükselmiş ve bunları birbirine rabtetmiştir.... İnsan, nebatat ve hayvanatta olduğu gibi, şahsının ve nevinin bakasına hadîm olana tagaddi, neşvünüma, tevlid kuvvetleriyle idrak ve ondan maanîi cüz'iyeyi istinbat eden, tenkit ve muhakeme yapan bir kuvvete sahiptir ki ona nefs-i insaniye (nefs-i nâtıka) denir. İnsanın kemâl-i evveli olan bu nefs, ne cisimdir ne de cisimle kaimdir. Ölümden sonra o yine bâkidir (Akseki 1937: 4).

İnsan nefsinin yükselmesi aklî ve amelî gelişmesine bağlıdır. İbn Sînâ da insan aklı konusundaki görüşlerini ifade ederken İran edebiyatında moda olan remz yoluyla fikirlerini anlatma usûlünü kullanmıştır. **Hayy ibn Yakzan** (Uyanığın Oğlu Diri) adlı eserde Hayy bin Yakzan kendisini, filozofa "genç tabiatlı, yaşlılığın sadece iyi tarafları ile muttasıf eğilmek bilmez" bir ihtiyar olarak tanıtır ve ona rehberlik eder. Filozofun yolda önüne çıkan biri Batı'ya (madde ve şer), diğeri doğuya (maddenin karışamayacağı makul formlar yolu) olan yollardan onu doğuya sevk eder. İkisi birden İlâhî hikmet, ebedi gençlik kaynağına ulaşırlar. Hayy bin Yakzan, "faal akıl"dır (Boer 1960: 101). Yani Vücûd-ı Mutlak'tan südur eden birinci aklı temsil eder. Hikâyede "İbn Sînâ" akl'dır. "Padişâh" Allah'ı, "arkadaşlar" insandan, insan aklından ayrılmayan ve insan aklına zıt ve karşı hareketlerde bulunan muhayyile, gazap ve şiddetli arzuları ifade etmektedir. Bu eser, doğuda, İslâm dünyasında sembollerle yazılmış ilk felsefî hikâyedir. Şihabü'd-din-i Sühreverdi, İbn Sînâ'nın bu eserinden ilham alarak, **El-gurbetü'l-garbiyye** adlı eserini yazmıştır. İbn Tufeyl de hikâyeyi aynı adla değişik bir tarzda kaleme almıştır (Diriöz 1984: 367).

İbn Sina'nın (980-1037) kimi araştırmacılarca Hermetik olarak tanımlanan üç risalesinden ilki olan **Hayy ibn Yakzan** öyküsü ile **Hermetica**'ların I. libellus'u

olan "Poimander"de gördüğümüz öykü arasında çok büyük tematik benzerlikler vardır. İbn Sina'nın bu öyküsünde geçen "Kral", Hermetik "Poimander"deki "Hayr-ı mahz"dır. Onun Hayy bin Yakzan dediği "Şeyh" ise "Hermes"tir. Bedeninden çıkıp bir ilham elde etmek için astral seyahate çıkan nefs ise Hermes'in nasihatlerinin muhatabı olan "Toth"dur.*

İbn Sînâ, namaz ve ölüm korkusundan kurtuluş üzerine de araştırmalar yapmıştır. **Risâlet el Salat-Namaz** eseri üç fasıldan oluşur. Birinci fasılda İbn Sînâ, namazın yeme, içme gibi insan sağlığına olan faydaları, şeriat emirleri üzerinde durur. İkinci fasılda namazı zahiri ve batınî olmak üzere ikiye ayırır. Zahirî namaz; riyazîdir. Hukuken kılınması emr olunmuş ve nasıl kılınacağı namazın sayıları, vakitleri bildirilmiştir. Batınî namaz hakikî namazdır. Samimi ve temizlenmiş bir ruh, saf bir kalp ile Hakk'ı müşahede etmektir. Üçüncü fasılda da bu iki kısım namazdan her birinin kime ve hangi sınıfa vacip olduğunu bildirir (Tura 1942: 1-29).

Risâlet el Şifâ min Havf el-Mevt adlı eserinde İbn Sînâ, önce ölüm korkusunun kimlerde bulunduğunu maddeler halinde verir. Daha sonra ölümün ve ruhun tanımlarını yaparak, bu korkudan kurtuluş yolları üzerinde durur (Tura 1942: 1-16).

İbn Sînâ'nın allegorik eserlerinde görüldüğü gibi insan, aklî ve amelî başarılarıyla yükselmekte, sevap kazanmakta veya düşerek cezalandırılmaktadır. Fakat nefsini kötülüklerden arındırdığında yükselişi onu ilâhî nura ulaştıracaktır.

İbn Sina'nın aşk konusundaki en güzel ve en kapsamlı klasik felsefî eser, **Risâlet el-Aşk**'tır. Felsefî bir bakış açısıyla ele alınarak, felsefî terimlerle anlatılan risale yedi bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölüm; aşkın varlıklara sirâyet etmesi hakkındadır. Her varlık, içgüdüsel aşk nedeniyle salt iyiliğe iştiyaklıdır ve bu yüzden İbn Sînâ'ya göre bütün varlıklar Hakk'a âşıktır. İkinci bölüm; basit varlıkların aşkını, üçüncü bölüm; bitkilerin aşkını, dördüncü bölüm; hayvanların içgüdüsel aşkını konu alır. Beşinci bölüm'den itibâren İbn Sînâ'nın sözleri tasavvufi bir renge bürünür. İbn Sînâ insanın güzel yüze ve güzel yüzlülere olan aşkından bahseder. Güzel yüzlere olan aşk, İbn Sînâ'nın zarifler ve civanmert diye nitelediği kişilerde ortaya çıkan bir aşktır. Her nesnedeki güzellik ve cemâl, o nesnenin ilk nedene (illet-i ûla) olan yakınlığının

* http://www.hermetics.org

göstergesidir. Bu yüzden güzel yüzlülere vurgun olan âşıklar, bu yüzlere bakarak aslında yakınlaşma yolunu kat etmiş olurlar. Altıncı bölüm'de insanın ve meleklerin aşkından bahseder. İlâhî nefisler ve zâhitler için gerçek sevgilinin bu ilk neden olduğunu belirtir. Yedinci bölüm'de tecellî kavramını açıklayan İbn Sînâ, varlıkların iyiliğe ve ilk nedene olan aşklarının aslında onun tecellisi aracılığıyla olduğunu belirtir. İlk nedene yaklaşmanın en yüksek derecesi olarak Faal aklı gösterir (Pürcevâdi 1998: 393).

İbn Sînâ'nın bütün eserlerinde belirtildiği gibi insanoğlu için en büyük mutluluk, kemâle eren ruhun duyduğu hazdır. Bu mutluluğa ulaşmada aşkın, güzelliğin önemi büyüktür.

0.1.2.11. Tıp

İbn Sînâ, tıp konusundaki bilgisiyle yıllarca adından söz ettirmiş ve dünyadaki bütün araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Ünlü bilgin İbn Sînâ, çok sayıda da öğrenci yetiştirmiştir. İbn Sînâ'nın diğer talebeleri arasında Yusuf Has Hacib, biyografisini dikte ettirdiği Abû 'Ubaid al-Cüzcânî, **Risâla fî mâhiyat el-'ışk** isimli eserini yazan talebesi Abû 'Abd Allah al-Ma'şûmî'dir. Bilhassa hekim olarak en meşhur talebesi, Nişaburlu Abûl-Kâsım 'Abd ar-Rahmân İbn Abî Şadik olup Hippokrat'ın Aforizmalarına şerh yazdığı için kendisine ikinci Hippoktrat lâkabı verilmiştir (Terzioğlu 1984: 46-47).

İbn Sînâ'nın tıp konusundaki en ünlü eseri, **Kitâb el-Kanun Fi't-Tıbb**, beş ciltten oluşan Arapça bir eserdir. Türkçe, Latince, İbranice, İngilizce ve Rusça'ya tercümelerinin yapıldığı eser, Avrupa'da Hipokrat ve Galenos'un şöhretini gölgelemiştir. İbn Sînâ bu eserinde, "Uzuvların vazifelerini, hastalıkları araştıran ilmi, sağlığın nasıl korunacağını, hastalıkların niteliğine göre tedavi ve ilaç kullanma yöntemlerini, ilacın özelliği ve terkibini tetkik eder" (Bolay 1988: 79).

İbn Sînâ'nın Batı dünyasına etkileri büyüktür. Başta **Tıp Kanunu** kitabı olmak üzere pek çok eseri, ölümünden modern tıbbın gelişmesine kadar geçen altı asırlık sürede, doğuda ve Avrupa üniversitelerinde ders kitabı olarak okutulmuştur (Çilenti 1982: 16). "Hekimlik sıhhati koruma veya kaybolduğu zaman bulma sanatıdır" diyen İbn Sînâ, çocuk hekimliği üzerinde de çalışmıştır. Uyumayan bebeklere anason ve afyon verilmesini, bebeğin gelişimi açısından günde iki kez

anne sütüyle beslenmesini ve bunu iki yaşına kadar sürdürmesini, menenjitin tedavisi için kafayı soğutma ve nemlendirmeyi tavsiye eder. Bunlar, bugün de kabul gören, batılı bilim adamlarının uygun gördüğü görüşlerdir (Hasanoğlu 1984: 75-78).

Göz adalelerini ilk defa doğru tarif eden, mide ülserini, karaciğer hastalıklarını detaylı bir şekilde yazan, kalp, mide ve böbreklerin karaciğer hastalıklarından dolayı bozulabileceğini düşünen, civa buharıyla tedaviyi bulan İbn Sînâ'dır (Özden 1937: 3). Yine organların büyüklüklerini tanıyarak, bunları urlardan ayırt edebilen, kan hastalıkları üzerinde detaylı incelemeler yapan, büyük ve küçük kan dolaşımlarını ortaya koyarak, kanın gıda taşıyan bir sıvı olduğunu bulan İbn Sînâ'dır (Erdoğan 1984: 135-137). İbn Sînâ, hastaya sıkıntı vermeden, başta böbrek ve idrar yolları hastalıkları olmak üzere çok çeşitli organların hastalıklarının anlaşılabileceğini de tespit ederek tıbba büyük hizmetler vermiştir (Yurdakök 1990: 405).

Bitkilerden ilaç hazırlamayı ilk defa geliştiren İbn Sînâ, ilaçları kompoze şeklinde hazırlamaktadır. Bazı ilaçların tadı güzel olmadığı için mide tarafından atıldığını belirten İbn Sînâ, bu yüzden tadı güzel ilaçlardan da içine karıştırdığını belirterek, tedavide de uygun ilaç karışımlarının hazırlanması gerektiğini söyler (Tekol 1984: 133). İbn Sînâ, hemen hemen bütün eserlerinde hastalıkların droglarla tedavi ûsullerine (akgünlük, badem yağı, cıva, karabiber, nar kabuğu, sumak, şap) geniş yer vermektedir. Ortaçağda İbn Sînâ'nın kullandığı tedavi ûsulleri ve ilaç şekilleri bugün de değişmeyen şekilleriyle halk arasında uygulanmaktadır (Demirhan 1990: 357-363). İbn Sînâ, şaraba afyon, sarı sabur, adem otu (Mandragora) ve Hindistan cevizi ilâve ederek yapılan içkinin hastaya içirilmesi ile anestezi yapılmasını tavsiye eder. (Terzioğlu 1984: 52). Bitkisel ilaçlar hazırlayan İbn Sînâ, ilk defa harbak adlı bitkiyi bulmuştur. Halk arasında bahçaotu, karacaot, danabağırtan adı ile bilinen bitkinin köklerinde hellebrin isimli bir kalp glikozidi vardır. Bu glikozid, kalp ve dolaşım yetmezliklerinde kullanılmaktadır (Köker 1984: 101-108).

Görüldüğü gibi İbn Sînâ, üstün bilgisiyle tedavi ûsulleri ve ilaçlarıyla bugünkü modern tıbbın temellerini yıllar öncesinden atarak, insanlığa büyük bir hizmet vermiştir.

0.3. İBN SÎNÂ VE HİKÂYELERİ ÜZERİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR

0.3.1. Kitaplar

İbn Sînâ'nın hayatı ve eserleri üzerinde pek çok eser hazırlanmıştır. Bunların bazısı da halk arasında anlatılan, İbn Sînâ'nın menkabevî hayatını konu edinen eserlerdir. Biz, hazırlanan bu çalışmaları tarih sırasına göre sıralayarak tanıtacağız.

1972 yılında Arif Pamuk tarafından hazırlanıp tercüme edilen **Üçüncü Kitap Şifalı Bitkiler ve Emraz İbni Sînâ Abu Ali Al-Husain Abd Allah'ın "Al-Kanun Fi't- Tıbb" İsimli Eserinden İlaç Formülleri** adlı eserde; önce İbn Sînâ'nın, sağlığı korumanın yolları hakkındaki tavsiyeleri, ardından da çok sayıda hastalığın şifası olan ilaç formülleri yer almaktadır (Pamuk 1972).

1980 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi tarafından hazırlanan **Doğumunun 1000. Yıldönümü Nedeniyle Milletlerarası İbn Sînâ Kongresi / Bilimsel Toplantılar Program ve Bildiri Özetleri 1-5 Haziran 1980** adlı eserde de araştırmacıların, İbn Sînâ'nın aşk, tasavvuf, felsefe ve diğer ilmî yönlerini ele alan tebliğlerinin özetleri bulunmaktadır (İstanbul Üniv. 1980).

1984'de yayımlanan **İbni Sînâ (980-1037)** adlı eser, çeşitli araştırıcıların İbn Sînâ'yı farklı yönleri ile değerlendiren tebliğlerinden oluşmaktadır (Köker-Tunç 1984).

Seyyid Hüseyin Nasr'ın **İslâm Kozmoloji Öğretilerine Giriş** adlı eseri, Giriş dışında on beş bölüm ve Bibliyografya'dan oluşmaktadır. Eserde, İhvan-ı Safa ve El-Biruni'nin yanı sıra İbn Sînâ'nın da hayatı, eserleri ve öneminden bahsedilmiştir (Nasr 1985).

Fahrettin Olguner'in hazırladığı **Üç Türk-İslâm Mütefekkiri İbn Sînâ-Fahreddin Râzi Nasireddin Tûsi Düşüncesinde Varoluş** adlı eseri, "Varlık", "Varlık'ı İdrak", "Varlık Sahaları", "Varoluş", "Varoluş ve İlk Sebep", "Zarurî Varlık", "Allah'ı Tavsif", "Allah'ı İdrak" ve "Umumî Neticeler" olmak üzere dokuz başlık ve Bibliyografya'dan oluşmaktadır. Her bölümde, üç mütefekkirin görüşü ele alınarak değerlendirme yapılmıştır (Olguner 1985).

1985 yılında ikinci baskısı yapılan **Türkçede Roman** adlı eserde, **Muhayyelât-ı Aziz Efendi**'deki ikinci hayalin Ebu Ali Sînâ yetiştirmelerinden

Cevat'ın hikâyesi olduğu ayrıca Ebu Ali Sînâ hikâyelerinin sihir, simya, cin ve peri hikâyeleri olduğu belirtilir (Özön 1985: 83, 201).

1987 yılında İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün hazırladığı, **İbni Sînâ 980-1037/Anma ve Tanıtma Toplantıları 1984-1985-1986** adlı eserde, İbn Sînâ Haftasını kutlama amacıyla çeşitli araştırıcıların hazırladığı tebliğlere yer verilmiştir (İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü 1987).

1988 yılında Mehmet N. Bolay'ın hazırladığı **İbn-i Sînâ** adlı eser iki bölüm ve Bibliyografya'dan oluşmaktadır. Birinci bölümde, İbn Sînâ'nın hayatı, eserleri, felsefesi, tıp (hekimlik) ve hikâyeciliği olmak üzere beş alt başlık halinde ele alınmıştır. İkinci bölümde, İbn Sînâ'nın Ölüm Korkusundan Kurtuluş Risalesi ve Namaz Risalesi'ne yer verilmiştir (Bolay 1988).

1988 yılında yayımlanan **İbni Sînâ (980-1037) Anma ve Tanıtma Toplantıları 1987-1988** adlı eser, Ankara il Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür ve Sanat Şubesi tarafından hazırlanmıştır. Eserde, çeşitli araştırıcıların İbn Sînâ ile ilgili görüşleri, onun farklı yönleri ele alınmıştır (Ankara İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü 1988).

Ahmet Eflâki'nin 1989 yılında iki ciltlik **Âriflerin Menkıbeleri** adlı eserini yayımladı. Bu eserin I. cildinde, Ebu Ali Sînâ hakkında kısa da olsa bilgi verilmiştir. Ayrıca filozofların, bu dünyaya Mustafa hazretlerinden sonra bir peygamber gelseydi, onun İbn Sînâ olacağı konusundaki fikirlerinden bahsedilmiştir (Eflâki 1989: 542, 651).

Ahmet Kabaklı'nın sadeleştirdiği **Muhayyelât-ı Aziz Efendi** adlı eserin, ikinci hayalinde, "Ebuali Sînâ'nın Hikâyesi" anlatılmaktadır (Kabaklı 1990).

1990 yılında yayımlanan, **Farabi ve İbni Sînâ'da Kavram Anlayışı** adlı eser, Giriş dışında üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Aristo mantığının İslâm âlemine intikali ve Aristo mantığında asıl gayenin kıyas, önerme ve kavram olduğuna değinilmiştir. Birinci bölüm; "Farabi'de Kavram Anlayışı", ikinci bölüm; İbn-i Sînâ'da Kavram Anlayışı", üçüncü bölüm iki alt başlıktan oluşur. Önce Farabi ve İbn-i Sînâ'nın kavram anlayışı mukayese edilir. Daha sonra bu iki bilginin kavram anlayışı Aristo ile mukayese edilir (Bolay 1990).

A. M. Goichon'un **İbn Sînâ Felsefesi ve Ortaçağ Avrupasındaki Etkileri** adıyla hazırladığı eser, İsmail Yakıt tarafından tercüme edilmiştir. (Goichon 1993). Üç bölümden oluşan eserde, St. Augistin, Aristo, Boece vb. gibi önemli isimlerden

biri olan İbn Sînâ'nın, hayatı ve eserlerinin yanı sıra, bilgi teorisi, varlık doktrini ve fertleşme prensibi ile batılı araştırmacılar üzerinde büyük etkisi olduğu belirtilir.

Burchard-Sonja Brentjes'in birlikte hazırladığı **İbni Sînâ (Avicenne)** adlı eser, Oğuz Özügül tarafından çevrilmiştir (Brentjes 1993). Eserde İbn Sînâ'nın dünyası hakkında bilgi verilerek, düşünür, doğa bilimci, matematikçi, hekim ve ozan olarak çeşitli yönleri ele alınıp incelenmiştir.

1993 yılında Çocuk Kitapları Dizisi'nden çıkmış, **İbni Sînâ** adlı eser, (Özçelik-Dündar 1993) çocukların İbn Sînâ'yı zevkle tanıması açısından güzel bir eserdir. İbn Sînâ'nın doğumundan ölümüne kadar olan hayat hikâyesi ve mucizevî hasta tedavilerinden kesitlerin bulunduğu eser, çizgi-roman şeklinde renkli görüntülerle hazırlanmıştır.

1994'de yayımlanan **İbni Sînâ Mantığında Önermeler (Aristo ve Farabi, İbni Hazm ve Gazali ile Karşılaştırmalı)** adlı eser, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm; "Aristocu Geleneğe Mantığın Bölümleri", "İslâm Mantıkçılarına Göre Mantığın Bölümleri" ve "Kavramlar" olmak üzere üç alt başlıktan oluşmaktadır. İkinci bölüm; "İbn Sînâ Mantığında Önermeler" adını taşımakta olup, "İbn Sînâ'nın Eserlerinde Önermeler" ve İbn Sînâ'ya Göre Önerme ve Çeşitleri" olmak üzere iki alt başlıkta değerlendirilmiştir. Bu bölümde ayrıca İbn Harzm, Farabi, Gazali ve Aristo'nun da önermeler konusundaki görüşleri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde; "Önermeler Arası İlişkiler" konusuna değinilmiştir (Bolay 1994).

1995 yılında, Esin Kâhya'nın Türkçe'ye çevirdiği **İbn-i Sina El-Kânûn Fi't-Tıbb (Birinci Kitap)** adlı eser; Giriş dışında dört bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler; "Tıbbın Temeli" (mizaçlar, organların doğası ve çeşitleri, kaslar, sinirler), "Sağlık ve Hastalık" (hastalıkların genel tanıtımı, sebepleri, işaretler ve arazlar (teşhis), nabız idrar), "Sağlığın Korunması" (Gelişkinin genel beslenme rejimi, yaşlılıkta bakım ve beslenme, mizaçlarla ilgili anormalliklerin düzeltilmesi) ve "Hastalığın Tedavisi" adını taşımaktadır. (Kâhya 1995).

Hayrani Altıntaş'ın, **İbn Sînâ Metafiziği** adıyla yayımladığı eser, Giriş dışında üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; "İbn Sînâ'nın Hayatı ve Eserleri", ikinci bölümde; "İbn Sînâ'da Metafizik Düşünce", üçüncü bölümde; "Metafizik Kavramlar" üzerinde durulmuştur (Altıntaş 1997).

Mustafa Armağan'ın hazırladığı **İslâm'da Bilgi ve Felsefe/Kındî'den İkbal'e İslâm Düşünürleri** adlı eser, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm;

"İslam'da Bilgi ve Felsefe", ikinci bölüm; "Ana Hatlarıyla Filozoflar" adını taşımaktadır. İkinci bölüm'de, Kındî, Farabi, Gazâlî, İbn Bâcce, İhvân-ı Safâ, İbn Tufeyl, İbn Rüşd, İbn Haldun vb. gibi filozoflardan başka İbn Sînâ'ya da ayrı bir başlıkta yer verilmiştir (Armağan 1999).

Saim Sakaoğlu'nun 1999 yılında yayımladığı **Masal Araştırmaları** adlı eseri, Giriş dışında dört bölümden oluşmaktadır. Eserin, birinci bölümünün dördüncü alt başlığı olan "Eski Kaynaklarda Masal" adlı kısmında, motif yönüyle "Türk Halk Masalları Üzerine Ebu Âli Sînâ Hikâyelerinin Tesiri"nden bahsedilmiş ve tespit edilen iki hikâye metni buraya alınmıştır (Sakaoğlu 1999: 163-182).

Sadık Erdağı'nın hazırladığı **İbn-i Sînâ Masalları (Gencine-i Hikmet) Ziyaeddin Seyyid Yahya** adlı eser, Ziyaeddin Seyyid Yahya tarafından yazıya geçirilen İbn Sînâ hakkındaki rivâyetlerin, hikâyelerin sadeleştirilerek, yeni bir üslûpla ele alınmasından ibârettir (Erdağı 2000).

2000 yılında yayımlanan **İsfahan Yolu/ "İbni Sînâ"** adlı eser, Sinoue tarafından hazırlanmış ve Sonat Mayman tarafından tercüme edilmiştir. Eserde, İbni Sînâ'nın yirmi beş yıl öğrencisi olarak yanında yaşayan Ebu Ubeyd el-Cocani'nin günlüğündeki notlardan hareketle, tarihin ve geleneğin naklettiklerine dayanarak, İbn Sînâ'nın yaşamı romanlaştırılarak verilmiştir (Sinoue 2000).

Nurullah Lârûdi'ye ait **Batışı Olmayan Güneş/Şark'ın Dehası İbn Sînâ** adlı eserde, İbn Sînâ'nın yaşamı, inanç ve düşünceleri kendi eserlerinden, Tahran Üniversitesi'nin, hocalarından, ilmi ve tıbbi yayınlarından ve hocalarından faydalanılarak hazırlanmıştır (Larudi 2000).

M. M. Şerif'in hazırladığı, **Klasik İslâm Filozofları ve Düşünceleri** adlı eserinde, Kındî, Farâbî, İhvân-ı Safâ vb. gibi pek çok bilgin kişinin yanı sıra İbn Sînâ'ya da yer vermiştir. Eserde, İbn Sînâ'nın varlık, bilgi, âlem hakkındaki düşüncelerinden, doğu ve batıdaki etkilerinden bahsedilmiştir (Şerif 2000).

Noah Gordon'un 2001'de yayımladığı **İbn Sînâ'nın Talebesi Hekim** adlı eseri, ünlü bir hekim olan İbn Sînâ ve öğrencisi olmak isteyen Rob J. adlı roman kahramanının maceralarını konu edinir (Gordon 2001).

2002 yılında yayımlanan **İbn Sînâ Ontolojisinde Zorunlu Varlık** adlı eser, Giriş dışında üç bölüm, Bibliyografya ve Şahıs Adları İndeks'inden oluşmaktadır. Giriş bölümünde konunun anlam ve önemine değinilmiştir. Üç Bölüm'de ise sırasıyla; "İbn Sînâ Ontolojisinin Tarihsel ve Entelektüel Arka Planı", "Zât

Bakımından Zorunlu Varlık", "Varlık Veren Olarak Zorunlu Varlık" adını almaktadır (Kutluer 2002).

Yusuf Özkan Özburun ve diğerlerinin çevirisini yaptığı **Ruhun Uyanışı (Hayy İbn Yakzan)** adlı eserde, İbn Tufeyl ve İbn Sînâ'ya ait Hayy İbn Yakzan Risalesi ve şerhine yer verilmiştir (Özburun vd. 2002).

Seyyid Hüseyin Nasr'ın hazırladığı **Üç Müslüman Bilge** adlı çalışmanın Birinci Bölüm'ü İbn Sînâ'nın kısa biyografisi, fikirleri ve İbn Sînâ Okulu'ndan bahsedilmiştir. Diğer iki bölümde Suhreverdi ve İbn Arabi'ye yer verilmiştir (Nasr 2003).

Derleme olarak hazırlanıp 1997'de ilk, 2003'de ikinci baskısı yapılan **İslâm Felsefesinde Sembolik Hikâyeler / İbn Sînâ – Sühreverdi - A. Gazali - N. Razi** adlı eserde, İbn Sînâ'nın Hayy İbn Yakzan Risalesi ile Risâletu't-Tayr adlı öyküsünün şerhleri bulunmaktadır (Örs 2003).

2004 yılında yayımlanan Bekir Karlığa'nın hazırladığı **İslâm Düşüncesinin Batı Düşüncesine Etkileri** adlı eserde el-Kındî, el-Fârâbî, İbn Rüşd vb. gibi düşünürlerin yanı sıra İbn Sînâ ve eserleri hakkında da bilgi verilmiştir. Eserde ayrıca "İbn Sînâ Efsanesi" şeklinde bir alt başlık bulunmaktadır (Karlığa 2004).

Çalışmamız ile ilgili bir diğer kaynak da Recep Kırıkçı tarafından Osmanlıca'dan sadeleştirilen **Binbir Gündüz Masalları** adlı iki ciltlik bir eserdir. Eserin birinci cildinde yedi, ikinci cildinde on bir masal metni yer almaktadır. İkinci ciltteki masallar içinde, "Ebû Ali Sînâ" adlı masal, "Binbir Gündüz" masallarının İbn Sînâ Hikâyeleri üzerindeki etkisini değerlendirmemiz açısından önemlidir (Kırıkçı 2004).

Erol Karaca'nın hazırladığı **İbn Sînâ** adlı eserde, İbn Sînâ'nın hayat hikâyesi, bilgeliği, felsefesi, varlık, akıl, ruh ve nefs kavramları hakkındaki fikirleri, hasta tedavilerinde kullandığı ilaçlar ve çocuk hastalıklarının yanısıra efsanevî şahsiyetiyle ilgili hikâyelere yer verilmiştir. Bu hikâyelerden birisi İbn Sînâ'nın öldü sanılarak, defnedilecek bir hastayı tekrar hayata döndürmesidir. Diğeri ise, bedeni zayıf düşerek yatağa düşen gencin hastalığına, hiçbir hekim teşhis koyamayınca, İbn Sînâ'nın onun kara sevdaya yakalandığını psikolojik yöntemler ve sorduğu sorularla teşhis ederek, tedavi etmesi şeklindedir (Karaca 2004).

Dimitri Gutas'ın hazırladığı, M. Cüneyt Kaya'nın derleyip, tercüme ettiği **İbn Sînâ'nın Mirası** adlı eserde İbn Sînâ'nın hayatı, mezhebi, doğum tarihi

meselesi, aklî nefsin metafiziği, felsefesi ve Arap felsefesine katkıları ele alınmıştır (Gutas 2004).

A. Vefik Kalkan'ın hazırladığı **İslâm Evliyaları** adlı eserde de İbn Sînâ'nın eserlerinin yanı sıra öğrencisi Cüzcâni tarafından aktarılan İbn Sînâ'nın Aristo'nun metafiziğini bir dellaldan aldığı Farabi'ye ait bir kitap ile anladığını anlatan efsaneye yer verilmiştir (Kalkan ?: 20).

İbn Sînâ ile ilgili olarak Türk dünyasında da çalışmalar yapılmıştır:

1990 yılında yayımlanan kril harfli **Kazak Halık Edebiyeti Dastandar** adlı eserde, "Ebugalisînâ, Ebilharis" adı ile yer alan hikâye, Köp Tomdık tarafından ele alınmış olup, üç yüz on sayfalıktır (Tomdık 1990: 6-310). Eserin sonunda hikâyenin çeşitli adlarla yapılan baskılarına yer verilmiştir. Bunlar:

1. Tatar âlimi Kayyum Nasırî tarafından hazırlanan **Ebu Ali Sînâ Kıssası** adlı eser 1881'de Kazan'da basılmıştır. Çoğunlukla Arapça olarak basılan eserler, daha sonra Tatar diline aktarılarak, medrese öğrencilerinin okuyacağı hâle getirilmiştir. Eser, 116 sayfa olup Arap harfleriyle basılmıştır. Kazak Bilimler Akademisi'nin kütüphânesinde 1467 numarada kayıtlı olan Arapça eseri Kayyum Nâsırî, Tatarca olarak bastırmıştır (Tomdık 1990: 312-313).

2. Yakup Elçibayoğlu tarafından 1886 yılında Kazan'daki Üniversite matbaasında **Ebugalisînâ** adı ile Arapça'dan Kazakça'ya çevirisi yapılarak, basılmıştır. Eser, 56 sayfadır. Eserin mikrofilmi Kazak Bilimler Akademisi'nde 1182 numarada kayıtlıdır (Tomdık 1990: 313).

3. Şahmerdanoğlu hikâyeyi, 1893 yılında **Kıssa-i Ebu'l Hâris** adıyla Kazan'da bastırmıştır. Ebu Ali Sînâ dâstânının varyantı 16 sayfa olup, Arap harfli eserin mikrofilmi, Kazak Bilimler Akademisi'nde 1856 numarada kayıtlıdır (Tomdık 1990: 313).

4. Kimin hazırladığı bilinmeyen eser, 1898 yılında **Kıssa-i Halvafavruş** adıyla Kazan'da Çirkova matbaasında basılmıştır. Eser, dâstânın bir bölümü olup, mikrofilmi 599 numarada kayıtlıdır (Tomdık 1990: 313).

5. Şerafeddinoğlu Selahaddin tarafından hazırlanan **Gencine-i Hikmet Ebu Ali Sînâ** adlı eser, 1901 yılında Kazan'da Karimiye matbaasında basılmıştır. Eser, 115 sayfa olup, Arap harfleriyle basılmıştır. Eserin mikrofilmi Kazak Bilimler Akademisi'nde 578 numarada kayıtlıdır. Bu nüshanın, eski Çağatay diliyle yazılmış

diğer bir baskısı da 98 sayfadır ve mikrofilmi 1489 numarada kayıtlı bulunmaktadır (Tomdık 1990: 313).

"Ebu Ali Sînâ ve Ebu'l Hâris" adlı halk hikâyesinin el yazmaları ise şunlardır:

1. **Gencine-i Hikmet Ebu Ali Sînâ** adlı yazma nüsha, Arap harfli ve 56 sayfa olup, Kazak Bilimler Akademisi'nde 327 numarada kayıtlıdır (Tomdık 1990: 313).

2. **Ebugalisînâ Ebu'l Hâris Hengemesi** adlı Arap harfleriyle yazılmış nüsha, 15 sayfa olup Kazak Bilimler Akademisi'nde 327 numarada kayıtlıdır (Tomdık 1990: 313).

3. **Ebu Ali Sînâ** adlı diğer bir yazma da 68 sayfa olup, Muhdar Avezov Edebiyat ve İlim Enstitüsü'nde 128 numarada kayıtlıdır. Başı ve sonu olmayan eserin ne zaman yazıldığı bilinmemektedir (Tomdık 1990: 313).

4. **Ebugalisînâ Ebu'l Hâris** adlı yazma nüsha, Muhdar Avezov Edebiyat ve İlim Enstitüsü'nde 90 numarada kayıtlıdır. Bu eser, "Ebu Ali Sînâ" hikâyeleri içerisinde en hacimlisidir (Tomdık 1990: 313).

"İbn Sînâ" hikâyeleri, Tatar Türkleri arasında da oldukça sevilerek okunmuştur. Bu yüzden her baskısı yapıldığında eserin 4000-6000 sayıda satışı yapılmıştır. Aşağıda **Tatarskiy Folklor** adlı eserde yer alan "İbn Sînâ" hikâyelerinin baskısı olanlar tanıtılmıştır (Kerimullin 1993).

1. Seyyid Yahya Ziyaeddin **Gencine-i Hikmet Ebugalisînâ**, Osmanlıca'dan çeviridir. Abdürreşadoğlu Abdullah tarafından hazırlanan eser, 1863 yılında basılmıştır ve 144 sayfadır.

2. Kayyum Nâsırî'nin tercüme ettiği **Ebugalisînâ Kıssası** adlı eser, 1881'de basılmıştır ve 116 sayfadır. Eserin diğer baskıları Kazan'da 1894, 1898, 1900, 1905 ve 1908 yıllarında yapılmıştır.

3. Eserin diğer baskısı **Ebugalisînâ** adını taşımakta olup, 56 sayfadır ve 1886 yılında Kazan'da basılmıştır.

4. Kayyum Nâsırî tarafından tercüme edilen eser, **Cevâhir'ül Hikâyât** adını taşımakta olup, 1889 yılında Kazan'da basılmıştır. Eser, 139 sayfadır.

5. Kayyum Nâsırî'nin hazırladığı **Seçme Eserler** adlı eser 188 sayfa olup, 1945 yılında Kazan'da basılmıştır. Eserin içerisinde yar alan hikâyelerden birisi de "Ebugalisînâ" hikâyesidir.

6. Halıt Bâkı tarafından "Ebugalisînâ Kıssası Hakkında" adlı makale, Sovyet Edebiyatı dergisinin 80-82 sayfalarında 1945 yılında no:3/4'de yayımlanmıştır.

Bir başka çalışma, Magsud Goriyev tarafından, **Ibn Sınonıng Bolalıgı (gissa) / "Abu Ali İbn Sino"** adıyla Latin harfleriyle Özbek Türkçesi olarak 2002 yılında Özbekistan'da yayımlanmıştır (Goriyev 2002). Eser, İbn Sînâ'nın doğumu ve çocukluğunun yanı sıra sekiz kısa hikâyeyi içermekte olup, 40 sayfadır.

Vera Alekseyevna'nın yazdığı, Toxtasin Calalov'un çevirisini yaptığı **Orta Asiyaning Ming Yil Mukaddam Yaşagan Cahânşumul Âlimi Uluğ Hakimi, Riyaziyuni, Munaccimi, Faylasufi, Şairi va Bastakâri Abu Ali İbn Sînâ Qıssasi** adlı eser de, Özbek Türkçesi ve kril harfleriyle yazılmıştır. Eserde, İbn Sînâ'nın hayatı, o yıllarda Buhara, Harezm'deki yaşamı ve hasta tedavileri hikâyeleştirilerek ele alınmıştır. 386 sayfadan oluşan eserin yayım tarihi ve yeri hakkında bilgi yoktur (Alekseyevna ?).

Yapmış olduğumuz kaynak taraması sonucunda görüyoruz ki, eserlerde İbn Sînâ'nın daha çok ilmî yönü ele alınmıştır. İbn Sînâ'nın halk arasında anlatılan efsanevî şahsiyetiyle ilgili hikâyelere az sayıda eser yer vermiştir. Bunların çoğu müstakil çalışmalar olmayıp, ilmî yöndeki başarıları açıklanırken, olağanüstü vasıflarına örnek olması açısından ele alınmıştır. Bazı eserlerde de "İbn Sînâ" hikâyelerinin basılan nüshaları ve el yazmalarına yer verilmiştir.

0.3.2. Tezler

Lisans Tezleri

Salim **OĞUZ** (2002), **Vera Alekseyevna'nın 'Abu Ali İbn Sînâ Qıssası' Romanının 9-50. sayfasının Transkripsiyonu ve Fiiller**, Muğla. (Muğla Üniv. Fen-Ed. Fak. Çağdaş Türk Lehçeleri ve Ed. Böl. Lisans Tezi).

Sultan Tulu yönetiminde hazırlanan çalışma, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm; Vera Alekseyevna'ya ait İbn Sînâ Kıssası'nın 9-50. sayfalarının transkripsiyonlu metni, ikinci bölümde de metnin fiilleri üzerinde çalışılmıştır.

Dursun Fevzi **SAKAOĞLU** (1978), **Hâzâ Hikâye-i Ebû Ali (İbnî Sinâ)**, Erzurum. (Atatürk Üniv. Ed. Fak. Lisans Tezi).

Saim Sakaoğlu yönetiminde hazırlanan çalışma, eser hakkında bilgi, metin özeti ve asıl metin kısımlarından oluşmaktadır. Eser, Atatürk Üniversitesi, Seyfettin Özege Kitaplığı 22616 numarada kayıtlıdır.

Yüksek Lisans Tezi

M. Sadık **ERDAĞI** (1993), **Ziyaeddin Seyyid Yahya Gencine-i Hikmet (İnceleme-Metin)**, Malatya, (İnönü Üniv. Sosyal Bilimler Ens. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.)

Çalışma, Hasan Kavruk yönetiminde hazırlanmıştır. Eser, Önsöz, A. "17. Yüzyıl Edebiyatında Nesir", B. "Klasik Türk Edebiyatında Hikâye" adlı başlıkların dışında iki bölüm, Bibliyografya ve Sonuç'dan oluşmaktadır.

İlk bölüm, "Türk Edebiyatında Ebu Ali Sînâ Hikâyeleri", "Ebu Ali Sînâ Hikâyelerinin Masallarımız Üzerine Etkisi", "Ebu Ali Sînâ Hikâyelerinin Halk Şiirine Etkisi" adlarını taşımakta olup, genel olarak açıklamalar yapılmıştır. Bu bölümde ayrıca, Gencine-i Hikmet'teki hikâyelerin özeti ve ayrıntıya girmeden hikâyelerin yapısı, tahlili, dil ve üslûp incelemesi bulunmaktadır. Eserin ikinci bölümünde hikâyelerin metni yer almaktadır.

0.3.3. Makaleler

İbn Sînâ ile ilgili olarak, **Erciyes**, **Erdem**, **Kebikeç**, **Milli Kültür**, **Sızıntı**, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, **Türksoy**, **Ülkü**, vb. gibi dergilerde çok sayıda makale yayımlanmıştır.

Bu makaleler daha çok İbn Sînâ'nın hayatı, eserleri, batı ve Ortaçağ Avrupa'sına ilmî yönlerden katkıları ile ilgilidir. Birkaç makalede de halk arasında anlatılan hikâyelerine ve bunların masallara olan etkisine değinilmiştir.

0.3.4. Tebliğler

1937 yılında Türk Tarih Kurumu yayınlarından çıkmış olan **Büyük Türk Filozof ve Tıb Üstadı İbni Sînâ Şahsiyeti ve Eserleri Hakkında Tetkikler** adlı eserde "İbn Sînâ'nın Milliyeti Hayatı Felsefesi", "İbn Sînâ Tıbbı", "İbn Sînâ Folklorları ve Bazı Parçalar", ele alınarak, İbn Sînâ'nın eserleri, hekimliği ve fikirleri üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır (Türk Tarih Kurumu 1937).

1980 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi tarafından hazırlanan **Doğumunun 1000. Yıldönümü Nedeniyle Milletlerarası İbn Sînâ Kongresi / Bilimsel Toplantılar Program ve Bildiri Özetleri 1-5 Haziran 1980** adlı eserde araştırmacıların, İbn Sînâ'nın aşk, tasavvuf, felsefe ve diğer ilmî yönlerini ele alan tebliğlerinin özetleri bulunmaktadır. (İstanbul Üniv. 1980).

Aydın Sayılı'nın derlediği **İbn Sînâ Doğumunun Bininci Yılı Armağanı** adlı eserde, araştırmacıların İbn Sînâ'nın çocuk psikolojisi, metafizik, mutluluk konusundaki fikirleri, Ortaçağ bilim geleneği ve Avrupa'ya tesirleri hakkında makaleleri bulunmaktadır (Sayılı 1984).

1984 yılında **Uluslararası İbn Sînâ Sempozyumu Bildirileri 17-20 Ağustos 1983** adıyla yayımlanan eserde, araştırmacıların İbn Sînâ'yı anma amacıyla hazırladıkları tebliğler yer almaktadır (Cunbur-Doğan 1984).

İbni Sînâ (980-1037) adlı eserlerde çeşitli araştırmacıların İbn Sînâ'yı farklı yönleri ile değerlendiren tebliğleri yer almaktadır (Köker-Tunç 1984).

1987 yılında İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün hazırladığı, **İbni Sînâ 980-1037/Anma ve Tanıtma Toplantıları 1984-1985-1986** adlı eserde, İbn Sînâ Haftasını kutlama amacıyla çeşitli araştırıcıların hazırladığı tebliğlere yer verilmiştir (İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü 1987).

1990 yılında yayımlanan **Uluslararası İbn Türk, Harezmî, Farâbî, Beyrûnî ve İbn Sînâ Sempozyumu Bildirileri (Ankara 9-12 Eylül 1985)** adlı eserde, çeşitli araştırıcıların İbn Sînâ'nın müzik, felsefe, bilim tarihi, tıp ve eczacılık tarihi konularındaki fikirleri değerlendirilmiştir (Atatürk Kültür Merkezi 1990).

Tarsus'ta yapılan **II. Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folkloristik Tıp Günleri Bilgi Şöleni 23-26 Mayıs**'da araştırmacı Doğan Kaya'nın "İbn-i Sînâ Hikâyesinin Yeni Bir Yazma Nüshası" adlı tebliği çalışmamız açısından önemlidir. Tebliğ daha sonra **Kebikeç**'de yayımlanmıştır (Kaya 2001).

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TÜRK HALK HİKÂYECİLİĞİ VE BU GELENEK İÇERİSİNDE İBN SÎNÂ HİKÂYELERİNİN YERİ

1.1. TÜRK HALK HİKÂYECİLİĞİNİN TEŞEKKÜL ve TESPİTİ

Anlatmaya dayalı türler, her dönemde farklı bir anlatım şekli, üslûp ve yapısıyla insanların anlatma ihtiyacını karşılamıştır.

Bu türler içerisinde geçiş dönemi ürünü olan halk hikâyeleri, hem hareket hâlinde hem de yerleşik düzenin hâkim olduğu bir toplum hayatı ile birlikte destandan romana geçişin ilk aşamasını teşkil ederler. Yaşantı ve alışkanlıkların değişmesiyle beraber, artık yavaş yavaş hareketin aksine, düşünmenin ön planda olduğu bambaşka bir toplumdan söz edilmeye başlar.

Halk hikâyeleri, günümüzde de meddah, hikâyeci, âşık adını taşıyan kişiler tarafından anlatılmaktadır. Âşıklar ve âşıklık bugüne gelinceye kadar değişik terimlerle ifade edimiştir. Geçen tarihî süreç içerisinde kavramlara bağlı olarak, anlatıcıların görevlerinde de birtakım farklılıkların olduğu gözlenmiştir.

Tarihte ilk kez "kam / şaman / ozan / baksı / oyun" olarak bilinen kişiler, gaipten haber verme, hasta tedavileri, hava tahminlerinde bulunma, ruhlarla bağlantı kurarak, ölünün ruhunu gökyüzüne veya yer altına gönderme, büyücülük, rakkaslık, şairlik vb. gibi pek çok görevleri yerine getirmekteydi. Uygurlar arasında da bahşı/baksı adıyla bilinen kişiler, "Budizmin kabulünden önce rûhâni, büyücü, falcı, hekim, cerrah" görevlerini yerine getirmekteydi (Köprülü 1989: 146). Buna bağlı olarak kam / baksı / şamanların aynı anlamlara geldiğini 13. yüzyılda da ozan teriminin kullanıldığını söyleyebiliriz.

Anadolu'da, 16. yüzyılda ele geçirilen kayıtlara bakıldığında ozanların da hikâyeler anlattığına rastlanır. Bu yüzyılın sonlarına doğru artık ozan teriminin, yerini âşık kelimesine bırakmaya başladığı görülür. Gerçi, bahşı kelimesinin Orta Asya Türkleri arasında kullanımı devam etmektedir. Fakat bunun yanı sıra âşık teriminin de varlığından söz edilir. "Bahşı kelimesi, Hazer-ötesi Türkmenleri arasında, iki telli tanburaları ile koşuklar -yani şiirler- okuyan halk şairi" manasında kullanılır. Azerbaycan ve Anadolu Türkleri'nin 'Âşık ünvanlı saz şairlerinden

farksız olan bu bagşı'lara, Âşık ünvanı da verilmekte ise de bagşı (bahşı) ünvanı daha çok yayılmıştır" (Köprülü 1989: 152). Toplum hayatına bağlı olarak, terimlerin tarihi seyir içerisinde değişikliğe uğramasıyla birlikte görevleri de değişmiş, âşık ünvanlı kişiler sadece şiirler okumaya saz çalmaya başlamıştır.

Âşık tarzının teşekkül ettiği, Türk Klasik Edebiyatı'nın en yüksek dereceye ulaştığı hatta İran edebiyatına karşı üstünlük sağlayacak kadar şuurlandığı 16. - 17. yüzyıllarda; meddahlar, kıssahanlar ve şehnâmeciler tarafından umumî yerlerde İslâm tarihinin ve İran destanının kahramanlarına ait hikâyeler ve şiirler okunmuştur (Köprülü 1986: 187).

Halkın sevinçlerini, ıstıraplarını dile getirmek, baştan geçeni hikâye etmek ihtiyacını bazen manzum destanlarla, mesnevîlerle bazen halk hikâyeleriyle dile getirdiğini görüyoruz.

Yerleşik hayatın etkisiyle düşünmeye daha çok vakit bulan insanoğlu, bir dönem meddah-kıssahanlar vasıtasıyla hikâye anlatmıştır. Yazılı kaynak olarak özel mecmuaları bulunan bu kişiler, daha sonraki yıllarda hikâyelerini sözlü olarak anlatmaya başlamışlardır. Fakat günümüzde eskisi gibi güçlü bir hikâye geleneği yoktur. Zamanla ünlü meddah yetişmediğinden ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte anlatılan hikâyelerin, dinleyici - anlatıcı - metin - müzik unsurlarından yoksun olmasından dolayı hikâye anlatma geleneği de unutulmaya başlamış, metinler nesirleşerek günümüze kadar gelmiştir.

Meddahların sayısında olan azalmaya karşılık, Doğu Anadolu başta olmak üzere Erzurum, Erzincan, Kars, Sivas, Adana, Malatya halk hikâyeciliği geleneğinin meddah, hikâyeci ve âşıklar tarafından canlı bir şekilde yaşatıldığı mekânlardır. Bugün, 1988 yılında kaybettiğimiz meddah Behçet Mâhir'den sonra Malatya'da ikâmet eden meddah Abuzer Âşıksever, (Orak 2002) ve Osmaniye'nin Kadirli ilçesine bağlı Bekereci Köyü'nde ikâmet eden Yusuf Sıra (Şimşek 2002: 235-244) meddahlık geleneğini sürdüren ünlü kişiler arasındadır.

Türk hikâyeciliğinin gelişmesinde, klasik edebiyatımızın mesnevî geleneğinin yanısıra halk hikâyelerinin de rolü büyüktür. 1870-1874 yılları arasında pek çok hikâye kitabı basılmaya başlamıştır.

Üslûp ve anlatım yönüyle üzerinden anonimlik akan bu eserlerin, klasik edebiyatımızın mesnevi gibi hikâye ürünlerinin, köylere kadar dağılmış olup adları bilinen, büyük bir bölümü de manzum hikâyelerden oluşanların dışında, büyük bir

hikâye geleneği bulunmaktadır (Özön 1985: 72). İlk hikâyelerimiz içerisinde "Denizci Hasan", "Şair Evlenmesi", "Âmâk-ı Hayal" vb. gibi hikâyeleri sayabiliriz.

Namık Kemal, romanın bizde yeni bir tür olmadığını söyler. Ona göre; Hümayunnâmeler, Binbir Geceler, Leylâ ve Mecnûnlar, Hüsn ü Aşklar bizim ilk romanlarımızdır (Yılmaz 1997: 50). Günümüzdeki roman anlayışı, eğitici ve öğretici fonksiyonu bulunan, hayâli unsurlar yerine gerçek hayatın izlerini taşıyan eserler olması bakımından halk hikâyelerinden ayrılmaktadır.

Muallim Nâci'ye göre bizde roman diyebileceğimiz ilk eser, **Muhayyelât-ı Aziz Efendi**'dir. Bu eserin Acem tarzında yazılması ve hayâl-i muhalle dolu olması tek kusurudur. Dolayısıyla ilk romancılarımızın, eski hikâyelerimizden bütünüyle kurtulamadıklarını söyleyebiliriz. Mehmet Kaplan, **Taaşşuk-ı Tal'at ve Fitnat**'tan başlayarak, gerek Nâmık Kemal'in gerek Ahmet Mithat'ın romanlarında eski halk hikâyelerinin iskeletlerinin bulunduğunu söyler. Aynı şekilde ilk hacimli Türk romanı diyebileceğimiz **Hasan Mellah**, olayların birbirine eklenmesi bakımından Binbir Gece geleneğini devam ettirirken, olağanüstülüklerle masal ve halk hikâyesi unsurlarından izler taşımaktadır. Romancının sık sık araya girip, olaylar ve tipler hakkında bilgi verip, görüş bildirmesi, bunu yaparken de okuyucuyla konuşuyormuş gibi davranması meddah geleneğinin devamından başka bir şey değildir (Yılmaz 1997: 51-52).

Günümüze kadar anlatıla gelen anlatmaya dayalı türlerin oluşmasında gerek coğrafyanın, yaşam şeklinin, başa gelen hâdiselerin, kültürel alışverişlerin kısacası yaşanmışlıkların izi olduğunu söyleyebiliriz. Halk hikâyelerinde zamanla aşk, kahramanlık, aşk-kahramanlık konularının yanı sıra günlük hayattan konular da işlenmeye başlamıştır. Boratav, bu hikâyeleri realist halk hikâyesi olarak belirterek şöyle tanımlar:

"Eski hikâyeciliğimizde, yüksek edebiyata mal edemeyeceğimiz ve gerek mevzuları, gerek şekil ve üslûpları bakımından halk hikâyeciliğiyle sıkı ilgisi olan bir tip hikâyeler vardır ki, bunlara belki realist halk hikâyeleri adını vermek doğru olur." (Boratav 1988: 99).

"Cevri Çelebi", "Tayyarzade", "Letâifnâme", "Hançerli Hikâye-i Garibesi" adları ile (Özön 1985: 91) bilinen bu hikâyelerde tema hemen hemen aynıdır. Hikâyeler IV. Murat devrinde İstanbul'un Bedesten, Sahaflar Çarşısı, paşa ve bey konaklarında geçmekte olup, hikâyenin erkek kahramanının genç veya yaşlı azılı bir

kadının işlettiği batakhâneye düşüp, tehlikeler atlatmasını, sonunda arkadaşının yardımı, padişahın müdahalesiyle kurtulmasını konu edinir (Boratav 1988: 99). Adı geçen hikâyelerden "Tayyarzade"de, Hüseyin Efendi'nin Tayyarzade'ye, "Cevri Çelebi" hikâyesinde Cevri Çelebi'nin genç Abdi'ye âşık olması hâdiseleri, (Boratav 1989: 100) İbn Sînâ hikâyelerinde de İbn Sînâ'nın Helvacı Güzeli'ne duyduğu ilgiyi hatırlatması bakımından dikkat çekicidir.

Diyebiliriz ki; halk hikâyesi geleneği, zamanın şartlarına ve dinleyicinin ihtiyacına göre şekillenerek gelişme göstermiştir. Destan anlatma geleneği zamanla yerini mesnevîye, halk hikâyesine bırakmış ve Türk romanının ilk örnekleri olan mesnevi, halk hikâyesi türleri sözlü gelenekte unutulmaya başlamıştır. Şekilde meydana gelen bu değişiklikler, zamanla içeriğe de yansımıştır. Şüphesiz bunda yaşam şartları, teknoloji, yazılı kültür vb. gibi sebeplerin etkisi büyüktür. "İbn Sînâ" hikâyelerindeki "Binbir Gece Masalları" ve "Binbir Gündüz Masalları"ndan yapı, konu, motif olarak etkileşimlerin bulunması, günlük hayattan izleri taşıması ve anlatıcının okuyucuyla olan diyaloğu sözlü gelenek içerisinde anlatılmaya devam eden halk hikâyelerinin, roman türüne geçişte ilk örnekler olduğunu göstermektedir.

1.2. İBN SÎNÂ HİKÂYELERİ

"İbn Sînâ" hikâyeleri, halk hikâyelerimizin motif, konu ve yapı bakımından özelliklerini taşımakla birlikte, hem gerçek hayattan izlerin bulunduğu hem de hayâl dünyasının sınırlarının sonuna kadar kullanıldığı bir eserdir. "Binbir Gündüz Masalları" gibi çerçeve masal yapısına sahip olan olağanüstülük motiflerinin yoğun olduğu hikâyeler, hoca-talebe ilişkisi, rüşvet alma, kardeşlerin çatışması vb. gibi pek çok toplumsal hayatla ilgili hâdiseleri içermekle birlikte, İbn Sînâ'nın halk muhayyilesindeki efsanevî-menkabevî hayatından örnekleri de taşımaktadır.

Hikâyelerde sıradan, sade insanın yaşam öyküsünü çeşitli meslek gruplarından ve diyaloglarından örneklerle süsleyerek, renkli tablolarla bize sunan yazar, yer yer kahramanlara söylettiği mesajlarıyla da eserinin tür bakımından, destandan roman türüne geçişin ilk örneği olduğu sinyallerini verir.

Belirttiğimiz bu özelliklerin yanı sıra İbn Sînâ sihirbaz, büyücü olarak telakki edilmiştir. Olağanüstü hadiselerle gerek halkı, gerekse padişahı kendisine hayran bırakmış, ilm-i simya ile gaipten haberler vermiş, yardıma muhtaç kişilere

yardım elini uzatmıştır. İbn Sînâ ayrıca ünlü bir halk hekimidir. Çeşitli otları karıştırarak kocakarı ilaçları ile hastalara derman bulmuş, yeri gelmiş yaşlıları gençleştirmiş, hatta ölüme bile çare bulmuştur.

Böylesine çok yönlü bir şahsiyetin ve onun etrafında da hikâyelerin teşekkül etmesinde acaba hangi kaynakların tesiri vardır? Bu hikâyeleri konu ve yapı olarak değerlendirdiğimizde hangi gruba dahil edebiliriz? Bunun için çeşitli araştırmacıların tasniflerinden faydalanarak, "İbn Sînâ" hikâyelerinin halk hikâyesi anlatma geleneği içerisindeki yerini tespit etmeye çalışacağız.

1.2.1. İbn Sînâ Hikâyelerinin Kaynağı ve Teşekkülü

Halk hikâyelerinin kaynağı konusundaki ilk görüş Fuad Köprülü'ye aittir. Halk hikâyelerini;

a. Eski Türk an'anesinden geçen mevzûlar,

b. İslâm ananesinden geçen dinî mevzûlar,

c. İran an'anesinden geçen-ekseriyetle dinî olmayan ve bazen de zahirî bir İslâmî renge boyanmış mevzûlar (İran yolu ile geçen Hind mevzûları da bu devre girebilir).

şeklinde üç bölüme ayırmıştır (Köprülü 1986: 366-371).

"Eba Müslim Horasani Kıssaları", "Menâkıb-ı Seyit Battal Gazi" vb. gibi eserleri "b" maddesi içerisinde değerlendirmiştir. "İbn Sînâ" hikâyelerini incelediğimizde, halk muhayyilesindeki İbn Sînâ'nın menkabevî hayatının etkilerini görürüz. Bu yüzden hikâyeyi, "b" maddesine dahil edebiliriz.

Pertev Naili Boratav, halk hikâyelerinin kaynağını;

a. Olmuş vak'alar,

b. Yaşamış veya yaşadığı rivâyet olunan âşıkların tercüme-i hâlleri,

c. Köroğlu menkabeleri ve bu tipte diğer menkabeler,

ç. Klasik manzum hikâyeler şeklinde dört gruba ayırır ve hikâyesini klasik manzum hikâyeler içerisinde değerlendirir (Boratav 1927: 39).

Bu tasnif içerisinde de "İbn Sînâ" hikâyelerini "a" maddesinde değerlendirebiliriz. Çünkü hikâyelerde her ne kadar halk muhayyilesinin etkisi olmuşsa da hikâyeler, onun hayatı etrafında oluşmuştur ve gerçeklik payı bulunmaktadır.

Şükrü Elçin de;

a. Türk kaynağından gelenler,

b. Arap-İslâm kaynağından gelenler,

c. İran-Hind kaynağından gelenler, şeklinde belirttiği halk hikâyelerinin kaynaklarından Arap-İslâm kaynağından gelenler kısmına "Binbir Gündüz Masallarını" dâhil etmiştir (Elçin 1993: 444-445).

"İbn Sînâ" hikâyeleri yapı olarak, "Binbir Gündüz Masalları" gibidir. Hikâyeler, gerek iç içe geçmiş çerçeve masal özelliği gösterdiği için gerekse "Binbir Gündüz Masalları"ndaki olağanüstülük, sihir, dönüşüm vb. gibi motifler yönü ile benzerlik gösterir. Bu yüzden "İbn Sînâ" hikâyelerini "c" maddesi içerisinde değerlendirebiliriz.

Azerbaycan ve Kazak Türkleri arasında, halk hikâyeleri üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Vagıf Veliyev, halk hikâyelerini dört ana başlık altında toplar:

a. Bazı halk hikâyeleri kaynaklarını, rivâyet, hikâye, efsane ve kıssadan alır,

b. Bazı halk hikâyelerinin kaynaklarını masallar teşkil eder,

c. Bazı halk hikâyeleri âşıkların hayat hikâyeleri etrafında teşekkül eder,

ç. Bazı halk hikâyeleri ise oldukça eski olup bunlar bütün dünyada bilinmektedir. "Binbir Gündüz Masalları"ndan "Seyfel Mülük" hikâyesini, "b" maddesine dâhil eder (Alptekin, 1997: 41).

"İbn Sînâ" hikâyelerinin, gerek yapısı itibâriyle gerekse olağanüstü unsurları, masal motiflerini çokça taşımasından dolayı masal kaynaklı olduğunu söyleyebiliriz.

U. Subhanberdina da halk hikâyelerini;

a. Dinî hikâyeler,

b. Kazakistan'ın komşusu olan ve diğer doğu ülkelerinden gelen hikâyeler

c. Arap kaynaklı hikâyeler,

ç. Hint kaynaklı hikâyeler,

d. Doğu âlimlerinin (Firdevsî, Fuzûlî, Ali Şîr Nevâî, Nizamî) destanlaştırıp yazdıkları hikâyeler,

e. Doğu konulu olup ancak Kazak Edebiyatı karakterine uygun olan hikâyeler, olmak üzere altı bölüme ayırır ve söz konusu hikâyeyi "Kazakistan'ın komşusu olan ve diğer doğu ülkelerinden gelen hikâyeler" arasında ele alır (Alptekin 1997: 42)

Ali Berat Alptekin'in görüşüne göre halk hikâyelerinin kaynağı;

a. Türk kaynağından gelen halk hikâyeleri,

b. Arap, Fars ve Hint kaynağından gelen halk hikâyeleri,

c. Masal - efsane kaynaklı halk hikâyeleri,

ç. Âşıkların hayatından kaynaklanan halk hikâyeleri, şeklinde dört bölümden oluşmaktadır (Alptekin 1997: 42).

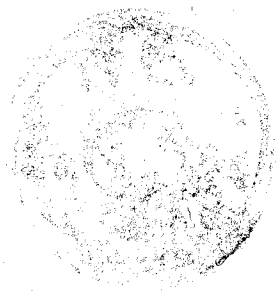
Bu tasnife göre de "İbn Sînâ" hikâyelerinin, masal motifleri bakımından zenginliği düşünülerek masal-efsane kaynaklı olduğunu söyleyebiliriz.

Görüldüğü gibi halk hikâyeleri ve "İbn Sînâ" hikâyelerinin kaynağı hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Hikâyenin varyantlarında geçen Bağdat, Mısır, Buhara, Hindistan vb. gibi coğrafi yer adlarından yola çıkarak, hikâyemizin Arap-İran kaynaklı olduğunu "Binbir Gündüz Masalları" ve "Binbir Gece Masalları"nın etkilerinin kuvvetle hikâye içerisinde kendisini hissettirdiğini söyleyebiliriz. "Binbir Gündüz Masalları" içerisinde geçen Ebu Ali Sinâ ve "Binbir Gece Masalları"ndaki "İkinci Kalender'in Hikâyesi" adlı masallar motifleri ve yapı bakımından çerçeve masal özelliklerini göstermesi bakımından benzerdir. Ayrıca, İbn Sînâ'nın halk muhayyilesinde üstün zekâ ve başarılarının etkisiyle, efsanevî bir şahsiyete sahip olduğunu, hikâye içerisindeki menkabevî hâdiselerde kerâmet gösterdiğini, hatta Abdullah Hemedâni Hazretleri'ne intisâb ettiğini görüyoruz. İbn Sînâ hikâyelerindeki bağ, bahçe, köşkler, saraylar, hamamlar vb. gibi yerleşik medeniyetin ve şehirleşmenin izlerini de göz önünde bulundurarak, hikâyelerin masal ve efsane motifleriyle süslenmiş Arap-İran kaynaklı bir halk hikâyesi olduğunu söyleyebiliriz.

1.2.2. İbn Sînâ Hikâyelerinin Halk Hikâyelerinin Tasnifi İçindeki Yeri

Halk hikâyelerinin tasnifi üzerinde çalışmalar yapan araştırıcılar, konu, şekil, hacim ve çıkış yerlerine göre değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Biz burada, "İbn Sînâ" hikâyelerinin konu bakımından ve çıkış yeri bakımından uygun düştüğü tasnifleri buraya alarak belli bir sınıflamaya dahil edeceğiz.

Nihat Sami Banarlı, halk hikâyelerini tasnif ederken, bu hikâyenin konusunu, çıkış yerini ve yayılma sahasını da değerlendirir:

"a. Menkıbevî kahramanlık hikâyeleri,

b. Aşk hikâyeleri,

c. Klasik edebiyattan doğan hikâyeler" (Alptekin 1997: 43).

Pertev Nâili Boratav'ın destan ve hikâye türlerini birlikte değerlendirerek yaptığı tasnife göre bunları konu bakımından üç gruba ayırır:

a. Mitolojik temalar.

b. Tarihi destanlar.

c. Lirik destanlar (hikâye) (Alptekin 2002: 56).

"Mesnevî tarzında yazılmış olan halk hikâyeleri üzerinde duran Hikmet İlaydın da bu mevzûları şu şekilde inceler:

a. Dinî mevzûlar,

b. Millî mevzûlar,

c. Âşıkâne mevzûlar" (Alptekin 1997: 44-45).

Halkın hikâyeleri üzerine bir başka çalışma Necdet Sakaoğlu'na aittir. Bu tasnife göre halk hikâyeleri, altı grupta ele alınır:

a. Aşk hikâyeleri

b. Olağanüstü kahramanlık masalları

c. Değişik kurguda cenk, aşk, korku, serüven kitapları

ç. Mizah hikâyeleri

d. Din kitapları

e. Değişik konulu kitapçıklar (Alptekin 2002: 59).

Türkmen destanları üzerinde çalışan Seyit Garrıyev ise destanları, altı başlıkta inceler:

a. Asıl aşk destanları

b. Fantastik aşk destanları

c. Kahramanlık destanları

ç. Realist destanlar

d. Dini konulu destanlar

e. Tercüme destanlar (Alptekin 2002: 68-69).

"İbn Sînâ" hikâyelerini, Nihat Sami Banarlı'nın tasnifine göre; "a. Menkıbevî kahramanlık hikâyeleri", Hikmet İlaydın'ın tasnifine göre; "a. Dinî mevzûlar" arasında değerlendirebiliriz. Çünkü hikâye konu bakımından daha çok, İbn Sînâ'nın mağarada öğrendiği bilgilerle efsun okuyarak, halkı cezalandırmasını,

âciz ve dürüst kişilere yardım etmesini bazen de kendisini zor durumlardan kurtarmasını içerir. Yer yer hikâyede, kader, ölüme bulunan çare vb. gibi mitolojik temaların da yer aldığını gördüğümüzden İbn Sînâ hikâyelerini, Pertev Nâili Boratav'ın tasnifine göre; "a. Mitolojik temalar" grubuna dahil edebiliriz.

Hikâyemizi, diğer tasniflerden Necdet Sakaoğlu'na göre; "c. Değişik kurguda cenk, aşk, korku, serüven kitapları", Seyit Garrıyev'in tasnifinde de, İbn Sînâ hikâyelerinin, yapı olarak bağlantılı olduğunu düşündüğümüz "Binbir Gece Masalları"nın dahil edildiği "b. Fantastik aşk destanları" maddesine alabiliriz. Gerçi hikâyede tam anlamıyla İbn Sînâ'nın âşık olup evlenmesine rastlamıyoruz. S1'de evlenip, karısının ihanetiyle boşanmasından, M1'de peri kızına olan aşkından, varyantların çoğunda da Helvacı Güzeli'nin olağanüstü güzelliğine olan hayranlığından bahsedilir. Fakat hikâyede daha çok İbn Sînâ'nın Helvacı Güzeli'ni daha sonra oğlu yerine koyarak, onun âşık olduğu padişah kızıyla evlenmesi için ilm-i simya ile olağanüstü yardımlarından bahsedilir. Genel olarak "İbn Sînâ" hikâyelerini, İbn Sînâ'nın menkabevî hayatı etrafında oluşmasından dolayı aşk konulu, menkabevî-efsanevî halk hikâyeleri olarak değerlendirebiliriz.

1.2.3. İbn Sînâ Hikâyeleri ile İlgili Varyantların Tanıtımı

"İbn Sînâ" hikâyesi, hem Türkiye'de, hem de Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Tataristan başta olmak üzere pek çok yerde bilinen, Mısır ve Kazan'da çok sayıda baskısının, Rusça ve Arapçaya da tercümesinin yapıldığı sevilen bir halk hikâyesidir.

Halk arasında tasavvur edilen "İbn Sînâ" hikâyesinin, Anadolu'daki ilk rivayetlerini 16. yüzyıl sonlarında Derviş Hasan Medhî toplayarak, **Esrâr-ı Hikmet** adı ile kitap hâline getirmiş önce III. Murad'a, daha sonra o beğenmediği için de III. Mehmet'e takdim etmiştir. İkinci olarak, Seyyid Ziyaeddin Yahya tarafından, İbn Sînâ ile ilgili halk rivâyetleri, 1629'da İstanbul'dan Lârende'ye giderken yolda yeniden kaleme alınmış ve **Gencine-i Hikmet** adı ile kitap haline getirilmiştir (Kavruk 1998: 117).

Hikâyenin farklı varyantlarının olmasında sözlü geleneğin ve müstensihlerin de etkisi büyüktür. Çalışmamızda, iki sözlü varyantın yanı sıra, çoğu sayfaların silik olması ve cd'ye karışık olarak yüklenmesinden dolayı okunamayan Y5 hariç, dört

yazma ve beş matbu metin olmak üzere on bir varyantı esas aldık. Matbu metinler **M**, sözlü kaynaklar **S**, yazma nüshalar, **Y** harfi ile kısaltılarak verilmiştir.

Şimdi tespit ettiğimiz ve incelememizde esas aldığımız varyantları kısaca tanıtmak istiyoruz:

M1: İbn Sînâ hikâyeleri, Selami Münir Yurdatap'ın kendi üslûbu ile **Hakiki Sihirbaz Ebu Ali Sînâ** olarak, yeniden yazılmıştır (Yurdatap 1959). Eserde ağırlıklı olarak, Ebu Ali Sînâ'nın simya ilminden ve "Helvacı Güzeli" ile olan maceralarından bahsedilir. Doğan Kaya'nın arşivinden tespit edilen varyantın, "Sonuç" adlı olay sırası hakkında bilgi bulunmamaktadır.

M2: Giridli Ali Aziz Efendi'ye ait **Muhayyelât-ı Aziz Efendi** adlı eser, Ahmet Kabaklı tarafından sadeleştirilmiştir (Kabaklı 1990). Üç hayalden oluşan eserin ikincisi, Ebu Ali Sînâ ile ilgilidir. Hikâyede, Cevad adlı kahraman, Ebu Ali Sînâ tarafından yetiştirilen bir öğrencidir. Sonunda sihir, tılsım vs. ilimlere tamamen vâkıf olur. Her türlü ilmi öğrenerek olağanüstülükler sergileyen Cevad, bir anlamda hocasından "el alarak", Ebu Ali Sînâ'yı kendi şahsında yaşatır. Biz bu yüzden Cevad'ın hayatını, halk hikâyelerinin olay halkaları içinde başlangıçtan itibaren değerlendirdik. Hikâyede, Ebûâli Sînâ'nın yalnızca hocalık vasfından ve öğrencisini sınamasından ve kendisinin hocası ile olan maceralarından bahsedilmiştir. Hikâyenin sonunda; "Ve ol bâbda ileri sürdüğü timsallerin kimisini nefs-i emarenin bazı hallerine dair ve kimisini de nefsi, kötülüklerden arıtmak için ibretli hikâyeler içinde îmâ ve işaretlerde bulunmak üzre..." ifadeleriyle eserin yazılış amacı belirtilmiştir (Kabaklı 1990: 326).

M3: Çalışmamız ile ilgili bir diğer kaynak da Recep Kırıkçı tarafından Osmanlıca'dan sadeleştirilen **Binbir Gündüz Masalları** adlı iki ciltlik bir eserdir. Eserin ikinci cildinde yer alan "Ebû Ali Sînâ" adlı masal, olay halkaları ve motifler açısından benzerliklerin yanı sıra farklılıklar da göstermektedir (Kırıkçı: 2004).

M4: Konu ile ilgili olarak bir başka varyant, Mehmet Açа tarafından bize ulaştırılmıştır. **Kazak Halık Edebiyeti Dastandar** adlı eserde yer alan "Ebugalisînâ, Ebilharis" adlı hikâyeler, hâdiselerin yer yer resmedilerek aktarıldığı, Kazak Türkçesi ve kril harfleriyle yazılmış bir eserdir. Hikâye 2079 adet dörtlük, yer yer de altılık mısralar halinde manzum bir şekilde yazılmıştır. Beş bölümden oluşan hikâyenin sonunda, Galisînâ'nın Gabdinasır ve Gabdikasım adlı iki çocuğu olduğundan ve Gabdikasım'ın 1869 yılında söylediği Galisînâ'nın yaşadığı son

dönemlere ait hikâyelerin yazıya geçirildiğinden bahsedilir. Arapça'dan Tatarcaya da çevrilen hikâyeler, Kuanıç Baymuhambedoğlu tarafından yazılmıştır. Elden ele dolaşırken bir yiğitin kaybettiği hikâyeyi, daha sonra Kuanıç Baymuhambedoğlu yeniden yazmıştır ki, o zamanlarda gencin de otuz altı yaşlarında olduğu belirtilir. (Tomdık 1990: 222).

Türk dünyası edebiyatında da çok sevilen hikâye, ağızdan ağza aktarılarak günümüze kadar gelmeyi başarmıştır. Eserin manzum olması, Kazak yırçıları tarafından anlatılan hikâyelerin, yazıya geçirilmiş olduğunu göstermektedir. Hikâye içerisinde şahıslar arasındaki geçişler, olay halkalarının değişikliği anlatıcının kullandığı; "İki yiğit ne oldu söyleyelim dinlemek için", "Kızı Dilfiruz gittikten sonra Saba Şâh'ı ne oldu biraz da onu merak edelim", "Mısır'a Galisînâ geledursun.... Âbil-Hârîs'den haber verelim", "Söyleyelim Saba tarafında neler olduğunu", "Şimdi elçiler şehre geledursunlar sözü uzatmayalım neler gördü Galisînâ bakalım" şeklindeki formellerle sağlanır.

M5: Doğan Kaya'nın arşivinden tespit ettiğimiz Hâzâ Hikâyet-i Ebû Ali Sînâ adını taşıyan varyantta; "iş bu mecmuada Ebu Ali Sînâ ve Hatem-i Tâi ve Bülbülnâme hikâyeleri derc olunmuştur" şeklinde bilgi bulunmaktadır. Matbu metin, Sivas Valiliği Ziyabey Kütüphanesi İhtisas Kitaplığında demirbaş no: 1460'da kayıtlıdır. Metnin edisyon kritiğinde ele aldığımız bu varyant, Osmanlıca harflerle ve harekeli bir şekilde yazılmış olup, suvarmak, müşt müşte, bezm, mâhi vb. yerine sulamak, yumruk yumruğa, meclis, balık vb gibi kelimelerin günümüz Türkçesine yakın karşılıkları tercih edilmiştir.

S1: Behçet Mâhir tarafından anlatılan sözlü varyant, Saim Sakaoğlu'nun verdiği bilgiye göre Selçuk Üniv. "nu. 2, 2B, 113-Son: 1A, 1B, 2A, 2B 'tamamı'; nr. 4.1A, 1B, 2A, 2B 'tamamı'" yer almaktadır (Sakaoğlu 1999: 172). Ancak, söz konusu metin bulunamadığından, **Masal Araştırmaları** adlı eserdeki Behçet Mâhir anlatmasının özetinden faydalanılmıştır (Sakaoğlu 1999: 172-177).

S2: Bu metin, Ali Berat Alptekin tarafından 20 Ağustos 1980 yılında Silifke'nin Sarıaydın köyünde Şükrü Gür'den dinlenerek, teyp bandına kaydedilmiştir. 1913 doğumlu olan anlatıcı, bu masalı dayısından öğrenmiş olup eski ve yeni yazıyı da bilmektedir. Şükrü Gür, 1981 yılında vefat etmiştir, (Sakaoğlu 1999: 178). Çalışmamızda kullandığımız metin, **Masal Araştırmaları** adlı eserden alınmıştır (Sakaoğlu 1999: 178-182).

Y1: Ziyâü'd-din Seyyid Yahya tarafından yazılmış olan Gencine-i Hikmet adlı yazma Milli Kütüphane'de "Y1.A-453 İbn Sînâ Salonu"nda kayıtlıdır. Baş ve son kısmındaki beyitleri eksik olan bir metindir.

Y2: Vakf-ı Sahih adını taşıyan yazma, Sivas Valiliği Ziyabey Kütüphanesi İhtisas Kitaplığında demirbaş no: 3931'de kayıtlıdır. Bu yazma nüshaya da yine Doğan Kaya'nın yardımıyla ulaşılmıştır.

Y3: Hikâyet-i Ebû Ali Sînâ adını taşıyan yazma, **Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kitaplığı Yazmalar Katoloğu**'nda, no: 862'de tespit edilmiştir (Dağlı vd., 2001: 346). Yazma; nesih hatla, Türkçe 220x160 mm ölçüsünde, 44 varakta, 15 satırlı, âharlı, krem kâğıda 1196 (1782) yılında yazılmıştır. Sırtı meşin, üstü ebru kaplı cilt içindedir.

Y4: Kıssa-i Ebu Ali Sînâ adını taşıyan yazma, **Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kitaplığı Yazmalar Katoloğu**'nda, no: 785/2'de tespit edilmiştir (Dağlı vd., 2001: 311). Yazma; nestalik hatla, Türkçe, 195x145 mm ölçüsünde, 110a-158a varakta, 15 satırlı, âhârlı krem kâğıda yazılmıştır. 1165 (1752) yılında istinsah edilmiştir. Yıpranmış kahverengi meşin cilt içindedir.

Y5: Bu yazma, Fehmi Edhem Karatay'ın hazırladığı **Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi Türkçe Yazmalar Katoloğu**'nda, "Hâl Tercümeleri, Âlim Şair ve Sanatkârlar" başlığı altında 1180 R.1478'de tespit edilmiştir (Karatay 1961: 380). Yazmanın özellikleri verilen bilgiye göre şöyledir: Aharlı, ince krem rengi kâğıt. 190 mm. boy ve 125 mm. eninde 135 yaprak sahifede talikle 75 mm. uzunluğunda 17 satır. Tahminen XVIII. yüzyılda kopya edilmiştir. Cetveller yaldızlı. Miklepli vişne çürüğü deri cilt. 'Ali b. Sînâ (öl. 428/1037)'nin muhtelif kaynaklardan toplanarak, Ziyâ'eddin Yahya tarafından yazılan menkıbelerdir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. İBN SÎNÂ HİKÂYELERİNİN YAPISI

2.1. İBN SÎNÂ HİKÂYELERİNİN OLAY SIRASINA GÖRE TAHLİLİ

Halk hikâyelerinin yapısı değerlendirilirken, "Kahramanın Doğumu"ndan "Sonuç" bölümüne kadar başından geçen hâdiseler, kronolojik olarak ele alınmaktadır.

Bugüne kadar pek çok araştırmacının "epizot" olarak kullandığı bu terim yerine Şimşek, "bölüm, olay halkası veya olay sırası" karşılıklarını önermiştir. Bunun sebebi olarak da; son yıllarda yabancı kelime kullanma modasından kurtulmanın gerekliliğini, Türkçe karşılığı bulunan bir kelimenin yabancı dildeki şekliyle söylenmesinde ısrar etmenin anlamsız olduğunu göstermektedir. (Şimşek 2002: 501-506). Bu görüşlerin ışığında biz de "epizot" terimi yerine "olay sırası" terimini kullanmayı uygun bulduk.

"İbn Sînâ" hikâyelerinin elde ettiğimiz varyantları mukayese edildiği zaman, bunlar arasında motif ve olay sırası bakımından büyük benzerliklerin olduğu görülür. Varyantlardaki farklılıkların ise anlatıcının kültür yapısına, yaşadığı coğrafi bölgenin özelliğine göre çeşitlendiğini söyleyebiliriz. Biz burada, "İbn Sînâ" hikâyelerinin on bir varyantını, on olay sırası hâlinde inceleyerek, hikâyelerin değişen ve değişmeyen unsurlarını tespit etmeye ve temel yapısını ortaya koymaya çalışacağız. Mukayesede esas alınan olay sıraları şu şekildedir:

2.1.1. Kahramanın Ailesi ve Doğumu

2.1.2. Kahramanın Doğumu ve Ad Verilmesi

2.1.3. Kahramanın Eğitimi

2.1.4. Kahramanın Gurbete Çıkması

2.1.5. Kahramanın Âşık Olması

2.1.6 Sevgilinin Başkası ile Evlenmesi

2.1.7. Kahramanın Gurbetten Dönüşü

2.1.8. Kahramanın İkinci Kez Gurbete Çıkması

2.1.9. Kahramanın Evlenmesi

2.1.10. Sonuç

2.1.1. Kahramanın Ailesi

"İbn Sînâ" hikâyelerinde kahramanların ailesi hakkında fazla bilgi verilmemekte olup, mevcut bilgiler de yaşadıkları yer olarak belirtilmiştir.

M1 varyantında, kahramanların ailesine dair bilgi verilmemiştir.

M2'de, Ebu Ali Sînâ'nın yalnızca, Cevad adlı kişinin, "Kahramanın Doğumu ve Yetişmesi" şeklinde ifade ettiğimiz olay halkalarında, yardımcı kahraman olarak karşımıza çıktığını görüyoruz. Cevad, ileride Ebu Ali Sînâ'nın öğrencisi olacak ve onun yerini alacaktır. Bu yüzden, hikâyenin olay halkalarını Cevad'ın doğumu ile başlatıyoruz.

Bilge kişiler şehri olan Atina'da, Hacı Lebîb adında gün görmüş, çok dindar ve zengin bir tacirin, her şeye sahip olmasına rağmen hayırlı bir evladının olmaması, onun tek derdidir. Yetmiş yaşında olduğu için de çocuk sahibi olmaktan ümidini kesmiştir.

M4 'de "Tarihin beş yüz seksen beş yıl öncesini, bin dört yılında geçen hadiseleri anlattığını belirten yazar, kahramanların ailesinin, Buhara'da Semerkant tarafında yaşadığından bahseder.

M5 ve Y1'de hikâyeye adını veren kahramanların ailesinin, hicret-i nebeviyyeden üç yüz yetmiş üç yıl geçtikten sonra, Buhara'da Şecî adında bir köyde yaşadığı belirtilir. S1 varyantında, kahramanların ailesi hakkında bilgi yoktur ama yaşadıkları yerin Hindistan olduğu belirtilir.

M3, S2, Y2 ve Y3'de, kahramanın ailesinden hiç bahsedilmez.

Y4 varyantında da kahramanın ailesinin, diyâr-ı naçârede yaşadığı ve iki oğlu olduğu belirtilir.

Varyantlardaki bilgilerden şu sonuçları çıkarabiliriz:

1. Varyantlarda, Ebu Ali Sînâ'nın ailesinin yalnızca nerede yaşadığına dair bilgiler bulunmaktadır. Bu yerler arasında Hindistan ve Buhara'da Şeci adlı köyün adı geçmektedir, (M4, S1, M5, Y1). M4 varyantında ise kahramanların ailesinin Buhara'da Semerkant taraflarında yaşadığı belirtilir.

2. Ebu Ali Sînâ'nın fonksiyonuyla karşımıza çıkan Cevad'ın babası, yetmiş yaşında ve çok zengin bir tüccardır. Onun tek derdi çocuğunun olmamasıdır. (M2).

3. Varyantların çoğunda kahramanın ailesi hakkında bilgi verilmez, (M1, M2, M3, S2, Y2, Y3, Y4).

2.1.2. Kahramanın Doğumu ve Ad Verilmesi

Hikâyelerde kahramanların doğumu ile ilgili olarak nasıl sorusundan çok ne zaman sorusunun cevabını buluyoruz. Dünyaya gelen kardeşler, kimi varyantlarda ikiz olarak belirtilmiş olup, adları ailesi tarafından verilmiştir.

M1 varyantında, Hicretten üç yüz yetmiş üç sene sonra Buhara'nın Seci kasabasında Ebu Ali Sînâ ve Ebül Hâris adlı iki çocuğun dünyaya geldiği belirtilir.

M2'de, Lebîb adlı tâcir, çocuk sahibi olamadığı için üzüntülü bir şekilde otururken, nurâni yüzlü, siyah bir adam çıkıp, ona selam verir. Kendisini ünlü bilgelerden Ebûali Sînâ olarak tanıtan bu sır dolu kişi, onun Lebîb, pederinin Adnan, annesinin Lebbâbe, eşinin Zâhide adında olduğunu ve derdini bilir. Doğacak Cevad adlı çocuğun nücûm ve metâli ilimlerinde yükseleceğini belirterek, koynundan çıkardığı bir kutudan iki hap uzatır ve eşi ile birlikte bu hapı yutmasını söyler. Ayrıca, çocuk on dört yaşına gelince tahsil ve terbiyesi için onu Antalya'ya kendi yanına göndermelerini şart koyar. Söylenenleri yerine getiren Tâcir Lebîb'in, dokuz ay on gün sonra bir oğlu olur ve dervişin dediği gibi oğluna Cevad adını verir.

M3'de Ebû Ali'nin kendi ağzından İfhana adında bir köyde doğduğu belirtilmiştir.

M4 varyantında bin dört yılında Buhara'da Semerkant taraflarında yaşayan ailenin ikiz oğlu olduğundan bahsedilir fakat ad verme hakkında bilgi bulunmamaktadır. Hikâyenin ilerleyen olay halkalarında biz iki kardeşin adının Ebugalisînâ ve Âbil-Haris olduğunu öğreniyoruz.

M5 ve Y1'de Buhara'nın Şecî adında bir köyünde yaşayan ailenin, itibarlı, seçkin özelliklere sahip ikiz çocukları olduğu ve bunlara Ebû Ali Sinâ ve Ebu'l-Hâris adını verdikleri belirtilir.

S1, S2, Y2, Y3 ve Y4'de kahramanların doğumundan ve ad verilmesinden bahsedilmez.

Bu bilgilerin ışığında şu sonuçları çıkarabiliriz:

1. Ebu Ali Sînâ ve Ebu'l Hâris hicretten üç yüz yetmiş üç yıl sonra doğarlar, (M1). M4'de bin dört yılında doğduklarından bahsedilir.

2. Ebu Ali Sînâ ve Ebu'l Hâris, ikiz kardeşlerdir ve aileleri tarafından ad verilir, (M1, M5, Y1). M4 varyantında ise sadece ikiz kardeş oldukları belirtilir.

3. Ebu Ali Sînâ'nın vasıflarına sahip olan Cevad'ın doğumu olağanüstüdür. Ebu Ali Sînâ, Cevad'ın doğumu için gerekli olan mûcizevî ilacı getiren derviş rolündedir, (M2).

4. Ebu Ali, İfhana'da doğduğunu söyler, (M3).

5. S1, S2, Y2, Y3 ve Y4'de kahramanların doğumundan ve ad verilmesinden bahsedilmez.

2.1.3. Kahramanın Eğitimi

Kahramanların yetişmesini konu olan bu olay halkasında, genellikle kardeşlerin aile tarafından hocaya verildikleri, İbn Sînâ'nın Ebu'l Hâris'den daha zeki olduğu görülür.

M1 varyantında, kahramanların anne ve babası iki kardeş dört yaşına girince, onları bir hocaya verir. On iki yaşına geldiğinde bütün ilimleri öğrenen Ebu Ali Sînâ, arkadaşlarına ders vermeye başlar. Sorulan bütün sorulara cevap veren, Buhara, Semerkand ve civarındaki bütün âlimlerden ders alan Ebu Ali'ye zamanının "Eflatun"u adını verirler.

M2'de, olağanüstü bir şekilde dünyaya gelen Cevad, ailesi küçük yaşlardan beri kendisine Ebûâli'yi anlattığı için, daha onun yüzünü görmeden ona büyük bir muhabbet bağlar. Sonunda babasının maddi servetinin boş olduğunu düşünerek, anne ve babasının rızalarını, hayır dualarını alıp, vedalaşır. Antalya'da üstadının ocağına giden Cevad, bütün vaktini ilim tahsiline verir. Ebûâli de bütün fen ve marifetleri ona öğretir. Sonunda Cevad, az zamanda bilgili bir üstad ve acayip şeyler icad eden bir filozof olur. Hocası Ebûâli, onun kemâle erdiğini, alnında hikmetin parlamaya başladığını görerek anlar.

M2 varyantında ayrıca, Cevad'ın hocası olan Ebûâli Sînâ'nın da, üstadı Hoca Vahli'nin yanında tam otuz yıl kesintisiz hizmet verdiğinden bahsedilir.

Hocası, hikmet ilmini sınamak için ona sihir yapıp farklı mekânlara göndererek, korku dolu anlar yaşatır. Ebûâli Sînâ da benzeri şekilde öğrencisini sınar.

M3'de, Ebû Ali Sinâ, küçükken anne ve babasının kendisini tahsil için Buhara'ya gönderdiklerini, önce Kur'ân-ı Kerîm okuyarak hafız olduğunu, ardından edebiyat tahsili gördüğünü ve haddinden çok çalışarak on yaşında hepsini tamamladığını daha sonra da matematik, felsefe, tıp ve ilahiyatla meşgul olduğunu belirtir.

M4 varyantında da M1'de olduğu gibi, iki kardeş dört yaşına girdiğinde ailesi onları hocaya verir. Ebu Ali Sînâ, Ebu'l Hâris'e göre daha zekidir. Doğuştan sahip olduğu bu özelliklerle kısa sürede pek çok bilgi sahibi olur ve Yunan, Arap, Fars, Çin, Hint dillerini öğrenir. Zamanla iki kardeş o kadar çok ilim öğrenirler ki Buhara'da hiç kimse onların karşısına çıkamaz.

S2 varyantı, kahramanların eğitimi ile başlar. Ebu Ali Sînâ, kardeşi Ebulhâris'ten küçüktür fakat ikisi de çok akıllı ve zekidir. Bunlar sekiz yaşında bütün ilimleri öğrenirler. Hocaları, Ebu Ali Sînâ ve Ebulhâris'in oturduğu minderin altına sigara kâğıdı koyduğunda bunu fark ederler.

M5 ve Y1 varyantlarında kardeşlerin eğitimi hakkında verilen bilgiler, M1 ve M4'de olduğu gibidir. Anne ve babası tarafından dört yaşına girdiklerinde hocaya verilen kardeşlerden Ebu Ali Sînâ, çocuk yaşta iken Eflâtun kadar bilgili sayılır. Hatta bir gün S2, M5 ve Y1 varyantlarında da belirtildiği gibi Ebu Ali Sînâ, oturacağı minderin altına konulan sigara kâğıdını bile fark edip, "Mektebin sakfı bir mikdar aşağı mı indi yohsa zemini yukarı mı kalktı hele evvel ki değildür," der. On iki yaşına geldiğinde bütün ilimleri öğrenen Ebu Ali Sînâ, ders vermeye başlar. Öyle bir zaman gelir ki Buhara'da ondan daha üstün, daha bilgili bir kimse bulunmaz olur.

Y4 varyantında da, bu iki kardeşi ailesinin mektepte okuttuğu, Ebu Ali'nin ilm-i ferasette daha mâhir olduğu anlatılır. Hatta bir gün hocasının, Ebu Ali'yi sınamak için oturacağı postun altına bir tabaka kâğıt koyduğu ve onun da bunu fark ettiği belirtilir. Bu varyantta ayrıca, Y3'de olduğu gibi, iki kardeşin mağarada ilim öğrendiklerine dair bilgiler verilmiştir.

S1, Y2 ve Y3 varyantlarında, kahramanların yetişmesi ve tahsili hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Buna göre şöyle bir sonuç çıkarabiliriz:

1. Ebu Ali Sînâ ve Ebu'l Hâris adlı iki kardeş dört yaşına girince, ailesi tarafından onlara bir hoca tutulur, (M1, M4, M5, Y1).

2. Ailesinin küçük yaşlardan beri anlattığı Ebûali'ye hayran kalan Cevad, Antalya'ya onun yanına gider ve pek çok ilim öğrenir. Ebuali de Hoca Vahli'nin yanında kalmış ve otuz yıl ona hizmet etmiştir, (M2).

3. Ebu Ali Sînâ küçük yaşta Buhara'ya gönderilir ve orada Kur'ân-ı Kerîm'i hıfz eder, edebiyat ilmini tahsil eder. On yaşından sonra da matematik, felsefe, tıp ve ilahiyatla uğraşır, (M3).

4. Varyantlarda Ebu Ali Sînâ çok küçük yaşlarda bütün ilimlere vâkıf olur, (M1, M3, M4, S2, M5, Y1).

5. İki kardeşten Ebu Ali Sînâ daha zeki ve akıllıdır, (M5, Y1, Y4).

6. Kahramanların eğitimi hakkında S1, Y2 ve Y3'de bilgi bulunmamaktadır.

2.1.4. Kahramanın Gurbete Çıkması

"İbn Sînâ" hikâyelerinin tespit edilen varyantlarında, "Kahramanların Gurbete Çıkması" adlı olay halkası, onların daha fazla bilgi sahibi olmayı arzulayarak, seyahate çıkmalarıyla başlar. Varyantların hemen hemen hepsinde gurbete çıkan kahramanların, bir yıl mağarada kaldıktan sonra görüntüleri itibariyle cadı sanılıp, yakalanmak üzereyken sihir ilmi ile onların elinden kurtulup, kaçışlarıyla devam eder.

M1 varyantında, kahramanın gurbete çıkışı başlangıçta, diğer varyantlardan biraz farklı olarak verilir. Ebu Ali Sînâ, Semerkand'da kendisine ilim öğretecek kimse kalmayınca, bir dünya seyahati yapmayı kararlaştırır. İki kardeş, derviş kılığına girerek, oradan ayrılır, Suriye, Irak ve Arabistan'ı dolaşır. Nerede bir ilim adamı, mutasavvıf görürlerse onunla konuşan kardeşler, sonunda Medine'ye varır ve orada peygamberimizin ve diğer İslâm büyüklerimizin kabirlerini ziyaret ederler. Kûfe, Kerbela, Bağdat ve Basra'dan sonra bu seyahatlerini İran ve Efgan yoluyla Hindistan'a kadar uzatırlar. Hindistan'da on yıl kalırlar. Bir gün Ebel-Hakim adlı bir dellalın ilm ü marifet mağarasının açılacağını söylemesi üzerine, ondan mağaranın hikâyesini sorarlar. Bir yıl sonra gerekli hazırlıkları yaparak, mağaraya girerler. Bir taraftan gerekli bilgileri hafızalarına alırken, diğer taraftan soğan suyu ile kâğıda

notlar alırlar. (Görünmeyen yazı ateşe tutulunca sarı sarı ortaya çıkıyordu). Böylece birbirlerine aldıkları bilgileri göstermemiş olurlar. Halk mağara kapısı açıldığında, saç ve sakalları birbirine karışan kardeşleri görüp onları, o senelerde vahşet saçan iki vahşi insana benzeterek, padişah Nâdan Gezbin'e götürür ve idamlarını ister. İdam edilecekleri sırada Ebu Ali Sînâ "Ya hû" diyerek silkinir, ipleri kopartır ve havuzun içine dalarak gözden kaybolur. Ebilhâris de, "Ya hû" çekip ipleri çözer ve ipi havaya fırlatıp yukarı tırmanır. Ebu Ali Mısır'a, Ebilhâris Bağdat'a giderek birbirlerinden ayrılmış olurlar.

M2'de, öleceğini sezen Ebûâli Sînâ, bütün ilimleri öğrendiğine inanıp, güvendiği öğrencisi Cevad'ı kendisine halife tâyin eder. Hocası Ebûâli Sînâ'nın vasiyeti üzerine, ilim öğretmeye devam eder. Fakat üstadın postuna oturan Cevad'ın gençliğini çekemeyen kocamış halifeler, ona alaycı ve kötü davranırlar. Bu olaylar sonucunda canından bezen Cevad, Antakya'dan İstanbul'a gelir. Cevad, burada ilim adamlarının bulunduğu medreselere giderse onların kötü davranışları ile yine üzülebileceğini düşünür ve halk arasında sanatını gizleyip kılık değiştirerek, hayatın zevkini çıkarmayı kararlaştırır.

Bir gün, Uzunçarşı'dan yukarı giderken sabun ve bazı eczalar satan, İbrahim Çelebi adlı dürüst bir kişinin dükkânında tatlı dilli, nüktedân, güzel konuşur kişilerle sohbete dalar. O günden sonra Sabuncu İbrahim Çelebi'yi sürekli ziyaret eder. Bu ziyaretler esnasında, Molla Emin adında, on altı, on yedi yaşlarında çok yakışıklı bir gencin, dükkânda azıcık oturup gitmesi Cevad'ın dikkatini çeker. Sabuncu İbrahim Çelebi'den, onun güzelliğine mağrur birisi olduğu için mi böyle melûl, mahzûn durduğunu sorar. Onun derdi dolayısıyla üzgün olduğunu öğrenince, tıpkı diğer varyantlarımızda, Ebu Ali Sînâ'nın Helvacı Güzeli'ne yaptığı gibi o da Molla Emin'e sihir ile yardımlarda bulunur.

M3 varyantında sahip olduğu ilim ile şöhreti Ceyhun kıyılarından Hindistan'daki Ganj nehri havzasına kadar yayılan Ebû Ali Sînâ, babasıyla birlikte memleketlerinden ayrılıp, Semerkand şehrine gider. Semerkand şâhının isteği üzerine sarayda vezir-i âzâm olur. Bir süre sonra makamın ağırlığı ve işlerin yoğunluğu nedeniyle istifa etmek ister. Şâh, onun çalışmalarındaki yanlışsız, dürüst ve âdil çalışmasından dolayı sarayda kalması şartıyla istifasını kabul eder. Ebû Ali Sinâ, burada halkın yararlanacağı kitaplar yazar ve bir taraftan da kimya ile uğraşır.

M4'de, dinî ilimleri öğrenen kardeşler, dünyevî ilimleri de öğrenebilmek için dünyayı gezmeye başlarlar. Evliya kabirlerini ziyaret ederek, şehir şehir dolaşırlar. Sonunda M1 varyantında olduğu gibi bir dellalın, yılda üç saat açık kalacak olan mağara kapısının açılacağına dair seslendiğini duyarak, mağaraya girmeye karar verirler. Hz. Davut zamanından kalma mağara, çeşitli ilimlerle ilgili kitapların sihirle saklandığı bir yerdir. Mağara içerisindeki bütün kitaplar, Hz. Davut'un emri altında bulunan dünya ilimlerine sahip Pisagor adlı kişiye aittir. Pisagor, Hz. Davut'un tahtına geçen Hz. Süleyman'a boyun eğmeyerek, onun cin, şeytan, peri, dev, insan, ejderhe, ayı, kaplan vs. varlıklardan oluşan askerlerine iki katı orduyla karşılık verir. Mücadeleyi kaybeden Hz. Süleyman, Pisagor'u vezir yapar. Kimya, simya vb. gibi ilimlere sahip olan Pisagor, bir gün öleceğini anlayıp, soğan suyu ile yazdığı kitapları bu mağaraya bırakıp, cinler tarafından koruma altına alır. İki kardeş bu hikâyeyi dinleyip, hazırlıklarını yaparak yılda üç saat açık kalan mağaraya girmeye karar verir. Öncelikle ceylan ciğerini kavurma, yumuşak bağırsağından börek yapıp, pişirirler. Daha sonra badem yağında mayalayarak, sıcakta bırakırlar. Hazırladıkları yiyeceklerden haftada bir tane yiyerek, ayda bir kez su içerek kendilerini az yiyip, içmeye alıştıran kardeşler, mağaraya girdikten sonra soğan suyuyla bilgileri kâğıda yazıp, sırayla uyurlar ve birbirlerine asla ne öğrendiklerini söylemezler. Halk, mağaradan çıktıklarında saç ve tırnakları metrelerce uzayan bu iki kardeşi, batıda zulmeden sihirbaz sanarak yakalayıp, padişâha götürür. Mağarada öğrendikleri ilimler, iki kardeşin hayatını kurtarır. İdam edilecekleri sırada Galisînâ kardeşine "gittim" diyerek, göle atlar ve Bağdat'tan çıkar. Âbil-Harîs de "ayrıldık" diyerek, dama çıkıp atlar ve ortadan kaybolur. Hayatlarını kurtarmayı başaran iki kardeş şimdi de yollarını ayıran kadere boyun eğeceklerdir.

M5 ve Y1 varyantları M4'de olduğu gibidir. İki kardeş derviş kılığına girip seyahate çıkar. Öğrendikleri bilgileri daha da arttırmayı amaçlayan kardeşler, dünyayı gezerek, pek çok ilim sahibi ile sohbetler edip, evliyaların kabirlerini ziyaret ederler. Bir gün bir adamın, türlü ilimlerle dolu olan mağaranın yarın açılacağını, Müslümanların hazır olmasını belirten çağrısını duyarlar. Ebu Ali Sînâ bu tembihin nedenini ve niçinini, amacının ne olduğunu merak edip, çağrıyı yapan kişiden cevap ister.

M4 varyantında kardeşlerin mağara hikâyesini öğrendikleri kişi yoldan geçen birisidir. Buna göre; eski zamanlarda Fisagores adıyla ün salmış bir ilim

adamının Hz. Davud'a kitap yazdığı ve kitabın Fisagores tevhidi adıyla tanındığını, Hz. Süleyman'ın da bunu duyup onun ilim, kuvvet ve kudretini sınamak amacıyla üzerine asker gönderdiğini öğrenir.

Hikâyenin sonunda, Fisagores de yerden ve havadan asker gönderir fakat ikisi de ne yener, ne de kaybeder. Hz. Süleyman'ın yanında ömrünün sonuna kadar ona vezirlik makamıyla hizmet eden Fisagores, ölmeye yakın kitaplarını toplar ve tılsımlı bir şekilde onları mağaraya saklar. Mağara bu yüzden yılda bir kez ve sadece üç saat açık kalmaktadır.

İki kardeş hikâyesini öğrendikleri mağarada ilim öğrenmek için hazırlık yaparlar. Ceylanın ciğerini kurutup, badem yağıyla karıştırırlar. Daha sonra bunu tekrar güneşte kurutup, kırk gün sonra fındık şeklinde yuvarlayıp haplar yaparlar. Bu hapların bir tanesi kırk gün yemek ve su ihtiyacını karşılamaktadır.

Mağarada birbirinden gizli türlü ilimleri öğrenen kardeşler, mağaradan çıktıklarında saç ve sakalları birbirine karışmıştır. O dönemde Buhara'da insanlara zebani gibi cefa çektiren iki cadı vardır. Halk, iki kardeşi cadı sanarak, padişahın yanına götürür. Ebû Ali Sînâ, mağarada öğrendiği bilgilerle efsun okuyarak, padişahın önünde bulunan havuza atlar ve gözden kaybolur. Hikâyenin devamında Ebû Ali Sinâ'nın Mısır'da Kahire şehrine gittiğini görürüz. Ebu'l-Hâris ise örümcek gibi bir ip oluşturarak, gökyüzüne çıkar ve Bağdat'a iner.

S1 varyantında, kahramanların gurbete çıkması, Hindistan'da yılda üç saat açık kalan Kudret mağarasına gidip ilim öğrenmeye karar vermeleriyle başlar. Gerekli malzemeleri yanlarına alarak mağarada bir yıl kalan iki kardeşten Ebâli Sînân daha zeki olduğu için, mağaradaki bilgilerin tamamını öğrenir. Ebilhâris ise ancak yarısı kadar faydalanabilir.

Mağaradan çıkma vakti geldiğinde dağ adamı oldukları sanılıp padişahın emriyle yakalatılmak istenince, ilm-i simya kullanarak her biri kendi kaderini tayin eder. Buna göre Ebilhâris, kendisini köprüden aşağı suya atar; "Yum gözün, aç gözün", kendisini Bağdat'ta bulur. Ebâli Sînân da "Yum gözün, aç gözün" deyip, kendisini Mısır'da bulur. Her iki kardeş, gittikleri yerde derviş kılığına girer.

S2 varyantında iki kardeşin gurbete çıkması S1'deki gibidir. Ebu Ali Sînâ ve Ebulhâris adlı iki kardeş, bir gün açılıp bir sene kapalı kalan Fesuras mağarasına sihir ilmi öğrenmeye giderler. Bir yıl sonra mağara kapısı açılır. Tıraş olmayı unuttukları için saç ve sakalları birbirine karışmıştır. Onları görenler vahşi hayvan

sanarak, ikisini de yakalayıp padişahın huzuruna çıkarırlar. Bunun üzerine Ebu Ali Sînâ öğrendiği sihir ilmi ile dua okur ve bir deniz meydana gelip, padişah ve halkının üzerine taşar. İki kardeş, birer balık olup denize dalar. Ebu Ali Sînâ, Orta Asya'dan Ebulhâris, peri memleketinden çıkar.

Y2 varyantı da M4, S1, S2, M5 ve Y1'deki gibidir.

Y3 ve Y4'deki hâdiseler de M4, S1, S2, M5, Y1 ve Y2'deki gibidir. Yalnızca burada, senede bir sefer açılan mağaranın, Hz. Süleyman zamanında yaşamış Kaytanus adlı bir ilim sahibine ait olduğu belirtilir.

Netice olarak diyebiliriz ki;

1. Ebu Ali Sînâ, Semerkant'ta kendisine ilim öğretecek kimse kalmayınca seyahat etmeye karar verir ve kardeşiyle beraber derviş kılığına girerek Suriye, Irak, Arabistan, Medine, Kûfe, Kerbela, Bağdat, Basra, İran ve Hindistan'a gelirler. Bir yıl sonra da Ebe'l Hâkim adlı dellalın duyurduğu ilim dolu mağaraya girme kararı alırlar, (M1, M5, Y1).

2. İki kardeş, dinî ilimleri öğrendikten sonra dünyevî ilimleri de öğrenmeye karar vererek, seyahate çıkarlar. (M4).

3. Öleceğini sezen Ebûâli Sînâ, öğrencisi Cevad'ı kendisine halife tâyin eder. Cevad da kendisinin mevkiini kıskananların olabileceğini düşünerek kılık değiştirip, seyahat eder, (M2).

4. Sahip olduğu ilim ile şöhreti Ceyhun kıyılarından Hindistan'daki Ganj nehri havzasına kadar yayılan Ebû Ali Sînâ, babasıyla birlikte memleketlerinden ayrılıp, Semerkand şehrine gider ve şâhın isteğiyle sarayda vezir olur, (M3).

5. Kahramanların gurbete çıkışı S1 ve S2 varyantlarında Hindistan'da yılda üç saat açık kalan Kudret mağarasına, diğer varyantlarda da Hz. Süleyman zamanında yaşamış olan Pisagor / Fisagores / Kaytanus adlı kişiye ait mağaraya gidip ilim öğrenmeye karar vermeleriyle başlar, (M4, S1, S2, M5, Y1, Y2, Y4).

6. Mağaraya ilim öğrenmek için giren kardeşler, mağaradan çıktıklarında cadı sanılarak yakalanmak istediklerinde Ebu Ali efsun okuyarak Mısır'a, Ebu'l Hâris de Bağdat'a gelirler, (M1, M4, S1, S2, M5, Y1, Y2, Y3).

2.1.5. Kahramanın Âşık Olması

"İbn Sînâ" hikâyelerindeki bu olay halkası genellikle İbn Sînâ'nın, olağanüstü güzellikteki Helvacı Ali'ye âşık olması ile başlar. Daha sonra bu beşerî aşk, ilâhî aşka dönüşür.

M1 varyantında Kahire şehrinde dolaşan Ebu Ali Sînâ, güzel bir delikanlının helva sattığını fakat alanların helvaları bir süre sonra yere attıklarını görür. İçlerinde bütün servetini onun güzelliğini seyr etmek için harcayanlar bile vardır. Ebu Ali Sînâ da diğerleri gibi güzel delikanlının tesirinden kendini kurtaramaz. Onu tanıdıkça, yüzü gibi kalbinin de güzel olduğunu gören Ebu Ali Sînâ, bütün güzelliklerinden hoşlanıp ona yardım elini uzatır. M1 varyantında ayrıca, erkeklerin güzel yüzlü erkeklere olan ilgisine dair not düşülmüştür. Buna göre; Araplarda, "oğlancılık" meşru bir şey olduğundan ayıplanmamakta ve herkesin yanında güzel oğlanı hanımı gibi dolaştırdığı belirtilmiştir.

M2'de bu olay halkası, Ebûâli Sînâ'nın gittiği muhteşem sarayda, olağanüstü güzellikteki bir kadınla karşılaşıp, ona âşık olması şeklinde geçer.

Helvacı Güzeli'ne her türlü yardımda bulunan Ebûâli Sînâ, bir gün ona su dolu tasa baktırarak ıssız bir çölde iken, başına türlü hâdiselerin geldiğini gösterir. Benzeri olay, M2 varyantında Ebûâli Sînâ'ya üstadı Hoca Vahli tarafından yapılır.

M3 varyantında, Ebû Ali Sînâ'nın âşık olduğu kişi, diğer varyantlardan farklıdır. Bunlardan birisi âşık olunan kişinin Helvacı Ali olmamasıdır. Diğeri ise sevgilinin evli olmasıdır. Masalda, Gamsız Şâh'ın sırdaşı ve yardımcısı olan âlim, erdem sahibi Ebû Ali Sînâ, onun sevgilisi Raziye Sulltan'a âşık olur.

M4'de Galisînâ'nın Helvacı Gali'ye olan ilgisi, kendisini onun babası olarak görüp, koruma altına alması şeklindedir. Kerâmet sahibi olan Galisînâ, ilmiyle Helvacı Ali'den faydalanmak isteyenleri görerek, ona sihirle helvalar yapıp yardım eder. İbn Sînâ sihirli helvaları, M5 ve Y1 varyantlarında on tepsi kepeğe, M4'de bir torba arpaya efsun okuyarak oluşturur. Hikâyenin ilerleyen olay halkalarında Galisînâ'nın, Germen Şâhı Mahmut'un ağabeyinin kızına âşık olduğu belirtilir.

S1 varyantında, Ebu Ali, Mısır'da çarşıda gezerken, adı Ali olan bir helva satıcısının güzelliğinin methini işitip, dükkânına gelir. Çok yakışıklı olan genç, halk arasında "Helvacı Güzeli" olarak bilinmektedir. M1'deki gibi halk, gencin helvalarının tadı iyi olmasa bile, onun güzelliğini seyr edebilmek için helvasından

satın almaktadır. Ebâli Sînân da, onu görür görmez güzelliğinden etkilenir ve onu her zaman seyr edebilmek için, ona ortaklık teklif eder. Ebâli Sînân'ın sermayesi yoktur fakat, sihir ile kazandaki kepeği helvaya dönüştürüp ve onun lezzetli helvalar satmasını sağlayacaktır. Hikâyenin devamında, Ebâli Sînân'ın Helvacı Güzeli'ne duyduğu ilgi, baba-oğul ilişkisine dönüşür.

S2'de Helvacı Güzeli ile Ebu Ali Sînâ arasındaki ilişki, helva yapımında ortaklaşa çalışmaktan ibarettir. Ayrıca Ebu Ali Sînâ ona, âşık olduğu peri padişahının kızına kavuşması için sihir ile yardım eder.

M5 ve Y1 varyantlarında sihir ilmi ile tutsaklıktan kurtulan Ebu Ali Sînâ, Mısır'da Kahire şehrine gider. Orada çarşıda dolaşırken, yolu helvacı dükkânına düşer. M1 ve S1'de olduğu gibi helvacı dükkânında gördüğü Ali Helvâ'yi furûş'un güzelliğinden etkilenir ve ona candan bağlanır. Çevredeki halk da zaten, onun güzelliğine duydukları hayranlıktan dolayı, elinden zehir de olsa hayat suyu gibi içeceklerini söylemekte ve tadı kötü helvalarını dahi satın almaktadır. İlk başlarda Ebu Ali, Helvacı Ali'nin helvalarının tadını beğenmediği için halk tarafından dayak yer. Daha sonra Helvacı Ali'ye daha yakın olmak için helva sanatını ve daha pek çok sanatı ona öğretmeye, onu içinde bulunduğu sıkıntıdan kurtarmaya karar verir. Helvacı Ali de Ebu Ali Sînâ'nın evliya şahsiyetine tanık olduktan sonra ona kalpten bağlanır ve gece gündüz Ebu Ali'ye hizmet edip, az zamanda çok marifet ve bir mikdar da fenn-i simyâ öğrenir.

Y2, Y3 ve Y4 varyantında, Ebu Ali Sînâ'nın Helvacı Güzeli'ne olan hayranlığından bahsedilmez. O sadece, Helvacı Ali'nin koruyucusu, yardımcısıdır. Bu ilişki, baba-oğul çerçevesi içindedir. Olay halkalarında, Helvacı Ali'nin padişahın kızına olan aşkı ve Ebu Ali'nin Helvacı Ali'ye sihir, büyü yoluyla yaptığı yardımlardan bahsedilir.

Netice olarak şunları söyleyebiliriz:

1. Ebu Ali Sînâ, helva satan olağanüstü güzellikteki Helvacı Ali adlı gence âşık olur, (M1, S1, M5, Y1). Daha sonra bu aşk, baba-oğul ilişkisi içerisinde devam eder. Hatta Ebu Ali Sînâ bu aşk ile beşerî aşktan ilâhî aşka ulaşır. M4 varyantında ise Galisînâ'nın Helvacı Gali'ye duyduğu ilgi başlangıçtan beri babanın oğluna olan sevgisi, koruma altına alma isteği olarak görülmektedir. Galisînâ'nın âşık olduğu olağanüstü güzellikteki kız, Germen Şâhı Mahmut'un ağabeyinin kızıdır.

2. Ebûâli Sînâ gittiği muhteşem sarayda, olağanüstü güzellikteki bir kadınla karşılaşıp ona âşık olur, (M2).

3. Ebu Ali Sînâ, sırdaşı ve yardımcısı olan Gamsız Şâh'ın sevgilisi Raziye Sultan'a âşık olur, (M3).

4. Ebu Ali Sînâ'nın Helvacı Ali ile arasındaki ilişki ortaklaşa çalışmaktan ibârettir, (S2, Y2, Y3, Y4).

2.1.6. Sevgilinin Başkası ile Evlenmesi

"Sevgilinin Başkası ile Evlenmesi" şeklinde geçen olay halkasında İbn Sînâ'nın hayranlık duyduğu Helvacı Ali, padişâhın kızına âşık olur ve İbn Sînâ'dan yardım ister.

M1 ve M4 varyantlarında, Ebu Ali Sînâ'nın önce güzelliğine sonra ahlakına vurulduğu Helvacı Güzeli Kız Ali, onun sihirli yardımları ile sevdiği kıza kavuşur.

M3 varyantında Ebû Ali Sînâ'nın âşık olduğu sevgili evlidir. Evli olduğu kişi de kendisinin sihir yaparak yardımda bulunduğu, arkadaşı, sırdaşı Gamsız Şâh'tır.

S1 varyantı M1 ve M4 varyantlarında olduğu gibidir. Helvacı Güzeli, Mısır sokaklarını dolaşıp helva satarken, Mısır padişahının sarayı önünden de geçer. O sırada, padişahın kızı ve Helvacı Güzeli birbirini görüp âşık olur. Ebâli Sînân, onu üzgün görünce sihir ile "esma çekerek" padişahın kızını getirtir ve sabaha kadar buluşmalarını sağlar.

M5 ve Y1 varyantları, M1 ve M4'deki gibi Ali Helva furûş'un iç ve dış güzelliğine hayranlık duyan Ebu Ali Sînâ'nın, daha sonra onu; öğrencisi, oğlu, müridi yerine koyarak yetiştirmesi, hayatının her aşamasında yanında olmasını konu alır. Ona hizmette kusur etmeyen Helvacı Ali ise bir gün helva satarken gördüğü padişahın kızına âşık olur ve Ebu Ali'nin yardımlarıyla ona kavuşur.

M2 ve S2 varyantlarında bu olay halkasından bahsedilmez.

Y2, Y3 ve Y4 varyantlarında da Ebu Ali Sînâ, oğlu yerine koyduğu Helvacı Ali'yi sihir ile sevdiği kıza kavuşturur.

Buna göre şöyle bir sonuç çıkarabiliriz:

1. Ebu Ali Sînâ'nın hayranlık duyduğu Helvacı Ali, padişâhın kızına âşık olur ve Ebu Ali'nin yardımıyla ona kavuşur, (M1, M4, S1, M5, Y1, Y2, Y3, Y4).

2. M2 ve S2 varyantlarında bu olay halkasına rastlanılmamıştır.

3. Ebu Ali Sînâ'nın âşık olduğu kız arkadaşı Gamsız Şâh ile evlidir, (M3).

2.1.7. Kahramanın Gurbetten Dönüşü

"Kahramanın gurbetten dönüşü" adlı olay halkasına bütün varyantlarda rastlamamaktayız.

M4 varyantında oğlu yerine koyduğu Gali Helvafuruş'u sevdiği kıza kavuşturan Galisînâ, doğduğu yeri özleyerek, memleketine, babasının evine dönmeye karar verir. Galisînâ, memleketi olan Şakaf'a gittiğinde orada eş, dost ve akrabadan hiç kimsenin kalmadığını, bu dünyadan göçtüğünü öğrenir. Bunun üzerine türlü âlim ve ulemâ ehliyle görüşüp, buradan ayrılır.

M5 ve Y1 varyantları M4'de olduğu gibidir. Ebu Ali Sînâ, oğlu Ali Helva furûş'u tek arzusu olan padişâhın kızına kavuşturduktan sonra seyahat etmeye karar verir. "Kandesin Buhara" diyerek yola çıkar. Buhara'dan memleketi Şeci'ye geldiğinde yıllar öncesine dair hiçbir ize, hiçbir kişiye rastlamayan Ebu Ali Sînâ, memleketinde daha fazla kalmayarak, tekrar seyahat eder.

S1, S2, M1, M2, Y2, Y3 ve Y4 varyantlarında bu olay halkasından bahsedilmemektedir.

Bu bilgilerden şu sonuçları çıkarıyoruz:

1. M4 varyantında kahramanın gurbetten dönüşü, memleketine ve yakınlarına olan özlem duygusuyla gerçekleşir.

2. Bazı varyantlarda kahramanın gurbetten dönüşü seyahat etme arzusuyla olur, (M5 ve Y1).

3. S1, S2, M1, M2, Y2, Y3 ve Y4 varyantlarında bu olay halkasına rastlanılmaz.

2.1.8. Kahramanın İkinci Kez Gurbete Çıkması

Hikâyelerin tespit edilen varyantlarında, İbn Sînâ'nın gurbete çıkışı ya seyahat etmek arzusuyla ya da davet edildiği şâhın yanına gitmek şeklindedir.

S1 varyantında Ebâli Sînân, oğlu Helvacı Güzeli ile padişahın kızının evlenebilmesi için sihir ile büyük mücadeleler verir. Sonunda iki genç muradına erince o da, oğlundan izin alıp dünyayı dolaşmaya çıkar. Bu sefer daha farklı maceralar yaşar. Helvacı Güzeli, babasının gidişine dayanamaz, bir deri bir kemik kalır.

M2'de Cevad Çelebi, İbrahim Ağa ve Emin Efendi'ye yardımlarda bulunup onları huzura kavuşturduktan sonra Acem diyarına doğru ikinci kez gurbete çıkar. Kerâmet sahibi Cevad'ın gurbete çıkışındaki amacı, fâni âlemi gezip dolaşmak, ilâhî kudreti seyretmek içindir. Bu şekilde diyar diyar dünyayı dolaşarak, âlem halkının nasıl yaşayıp ne hallerde olduğunu da öğrenmeye çalışır. Gittiği yerlerde Cevad Baba adında bir Bektaşi olarak tanınır.

M3 varyantında, kahramanın ikinci kez gurbete çıkması, kendisi kadar ilimde üstat arkadaşı Fazıl İsfehani ile Kaşgar Şâhı'nın dâvetini yerine getirmeleriyle gerçekleşir. Fazıl İsfehani'nin teklifi ile yol boyunca aç kalmamak için her bir gün için bir hap hazırlarlar. Yolda Ebu Ali Sînâ'nın arkadaşı bu hapları kaybederek açlıktan vefat eder. Bunun üzerine yalnız başına seyahat etmek zorunda kalan Ebû Ali Sinâ, Harzem şehrine doğru yoluna devam eder. O sırada sokaklarda bir dellalın ilim kitaplarıyla dolu bir mağara kapısının her yılın başlangıcında olduğu gibi açılıp tekrar kapanacağını duyurmasıyla, oraya gitme kararını verir. Tılsımlı mağarada pek çok ilim öğrenen Ebû Ali Sînâ, saçı sakalı birbirine karıştığı için halk tarafından zulm eden sihirbaza benzetilerek yakalanmak istenir. O da yaptığı sihirle bir odun yarmasını iki tekerlekli bir arabaya çevirir ve ona binerek gökyüzüne yükselir, ortadan kaybolur. Bu olaydan sonra yirmi sene kadar seyahat ederek, Mısır, Bağdat, İran şehirlerini gezer ve Astragan şehrine gider.

M4'te Galisînâ, doğduğu yeri özleyerek, geldiği Şakaf'ta eş, dost ve akrabalarının öldüğünü görüp, Buhara'ya döner.

M5 ve Y1 varyantları M4'de olduğu gibidir. Oğlu yerine koyduğu Ali Helva furûş'u padişâhın kızına kavuşturan Ebu Ali Sînâ, memleketi olan Şeci'de bütün ailesinin öldüğünü öğrenince, Buhara'ya geri döner.

M1, S2, Y2, Y3 ve Y4 varyantlarında bu olay halkasından bahsedilmez.

Bütün bu açıklamalardan şu sonuçları çıkarabiliriz:

1. Ebu Ali Sînâ, Helvacı Güzeli'ni sevdiğine kavuşturduktan sonra ondan izin alıp, dünyayı dolaşmaya çıkar, (S1).

2. Cevad Baba adında bir Bektaşi olarak tanınan kahraman, fâni âlemi gezip dolaşmak, ilâhî kudreti seyretmek için dünyayı dolaşmaya karar verir, (M2).

3. Memleketine olan hasret duygusu ve seyahat arzusuyla Şakaf/Şeci'ye giden Ebu Ali Sînâ, bütün akrabalarının öldüğünü öğrenip, Buhara'ya geri döner, (M4, M5, Y1).

3. Ebu Ali Sînâ, ilimde üstat arkadaşı Fazıl İsfehani ile Kaşgar Şâhı'nın dâvetini yerine getirmek üzere gurbete çıkarlar, (M3).

4. M1, S2, Y2, Y3 ve Y4 varyantlarında bu olay halkasından bahsedilmez.

2.1.9. Kahramanın Evlenmesi

"İbn Sînâ" hikâyelerinin çoğunda İbn Sînâ'nın evli olduğu belirtilir.

S1 varyantında, Ebâli Sînân'ın evlendiği, karısının da ahlaksız bir kadın tarafından zengin biriyle evlendirmek vaadiyle kandırıldığı belirtilir. Bir cazı olduğu anlaşılan kadının sebep olduğu olaylar karşısında Ebâli Sînân, hakkını vererek karısını boşar.

M3 varyantında Ebû Ali Sînâ, Raziye Sultan'a olan aşkının reddedilmesi üzerine sevdiği kişiye kavuşamaz.

M4'de Ebu Ali Sînâ'nın evli olduğu görülür. Hatta eşinin boşboğazlığından başına türlü felâketler gelir. Galisînâ, simya kuvvetiyle yaptığı olağanüstülükleri, hamam sohbetlerinde herkese anlatıp, onu padişâhla yüzyüze getiren eşinden çok çeker. Bunun üzerine eşine yardım eden fitneci, kötü kadını cezalandırır. Hikâyenin ilerleyen olay halkalarında Galisînâ'nın Gabdinasır ve Gabdikasım adlı iki oğlu olduğundan bahsedilir.

M1, S2'de bu olay halkasından bahsedilmez.

M5 ve Y1 varyantları, M4'de olduğu gibidir. Ebu Ali Sînâ, başına türlü felâketler getiren eşine kızıp, onu döverek cezalandırır. Ayrıca eşinin vasfında bütün kadınları ikinci plânda göstererek; "Avretler sözü şâhlar divânında anılmak ayıptır. Anlar nâkısatü'l akıldır. Erenler meydanında avretler sözü simâha gelmez. Mezhebimizde her söz ki avretler söyler, rast ol sözün hilâfıdır," der.

Y2'de Ebu Ali Sînâ'nın evli olduğu ve eşinin kendisinden övgüyle bahsettiği görülür.

M2, Y3 ve Y4'de bu olay halkasından bahsedilmez.

Buna göre şu sonuçları çıkarabiliriz:

1. Ebu Ali Sînâ evlidir, (S1, M4, M5, Y1, Y2). Hatta M4'de, Galisînâ'nın Gabdinasır ve Gabdikasım adlı iki oğlu olduğu belirtilir.

2. Ebu Ali Sînâ'nın eşi, zengin bir adamla evlenme vaadiyle kandırılıp, Ebu Ali Sînâ'yı aldatınca oda eşini boşar, (S1).

3. Ebu Ali Sînâ âşık olduğu arkadaşının eşi tarafından reddedilir, (M3).

4. Ebu Ali Sînâ'nın eşi, boşboğaz bir kişidir. Bu yüzden Ebu Ali Sînâ'dan dayak yiyerek cezalandırılır. (M5, Y1).

5. Ebu Ali Sînâ'nın eşi, kocasından övgü ile bahseder, (Y2).

6. M2, Y3 ve Y4'de bu olay halkasından bahsedilmez.

2.1.10. Sonuç

Hikayelerde, İbn Sînâ'nın her insan kaderinde olduğu gibi hayata veda ettiği görülür. Fakat bazı rivayetlere göre İbn Sînâ'nın, sahip olduğu bu kadar bilgiyle ölmek istememesi üzerine ölüme çare olacak ilacı hazırlamasından ve öğrencisinin sadakatsizliği sonucu yarı diri kalmasından bahsedilir. Bazı varyantlar ise eksik olduğundan bu olay halkası hakkında bilgi sahibi olamıyoruz.

M3 varyantında, Raziye Sultan, Ebu Ali Sînâ'nın edepsizce kendisine aşk teklifinde bulunması üzerine o da eşine ihanet edemeyeceğini, hatta gül bile koklayamayacağını söyler. Duyduğu aşk ve sevginin reddedilmesinin üzüntü ve öfkesiyle Ebû Ali Sînâ da efsun okuyarak, Raziye Sultan'ın sürekli bayılmasını, hastalanmasını sağlayarak, onların mutluluklarını bozar. Gamsız Şâh arkadaşının ihânetine hiçbir anlam veremez.

M4 varyantında hikâyeler, Galisîna'nın Tekyânûs/Dakyânûs adlı sihirde üstat ve kâfir bir kişi ile olan mücadeleleri, Şeyh Abdullah Hemedâni Hazretleri'ne intisabı ve ölümsüzlük ilacını arayışı ile sona erer. Abdullah Hemedâni Hazretlerine intisab eden seyyah Galisînâ, Semerkant ile Buhara arasında Tokin adlı yerde ölümüne kadar yaşar. Burada üç yüz altmış bölümden oluşan büyük bir okul yaptıran Galisînâ, öğrencilerine ilim öğretmekle, tabip olarak hastaları iyileştirmekle meşgul olur. M4 varyantının M5 ve Y1'den farkı İbn Sînâ'nın Abdullah Hemedâni Hazretlerine intisabından sonra şeyh-i kâmil mertebesine ulaşmasından bahsedilmemesidir.

M4'te Galisînâ'nın, Hemedan'da Abat mahallesinde ölmediği, yarı canlı olduğuna dair rivayetler de bulunmaktadır. Yetmiş yaşına geldiğinde öleceğini anlayan Galisînâ, okulun yanındaki Hamam-ı Nazar adlı hamamda, öldükten sonra üzerine dökülmesi için yedi şişelik bir ilaç hazırlar. Camas Hakîm, Galisînâ ölünce onu sarıp, parçalara ayırır ve kanında kaynatır. Eti hamur gibi yapış yapış olunca karışımın hepsini üzerine döker, kan damarlarında dolaşıyor gibi olur. Daha sonra ölüyü mermer bir kalıp içerisine yerleştirip, vücudunun şakillenmesini sağlar. İlaçların etkisiyle "varız", "yandım" diyen Galisînâ'nın vücudu kırk günde terbiyelenir. Sadık öğrencisi Camas Hakîm, kendisine ilim ve bilimi miras bırakan hocası Galisînâ'nın dirildiğini görüp, şöhretini kaptırma korkusuyla son şişeyi üzerine dökmez. Bunun üzerine öğrencisinin ihaneti üzerine yarı diri kalır. Semerkant'a hamama gidenlerin Galisînâ'nın "varız, varız" diyen seslerini duydukları, hamam kalabalıklaşınca seslerin duyulmaz olduğu söylenir.

S1'de Ebâli Sînân, oğlunun hastalandığını gaip aynasına bakıp görünce, hemen Mısır'a gelip, onu iyileştirir. Bir zaman sonra Ebâli Sînân, daha sonra padişah ardından da Helvacı Güzeli bu dünyadan göçüp gider.

S2'de hikâye, kahramanın kendisini zorla hakim karşısına çıkarmak isteyen polislerin, onun kopan kol ve bacaklarını telhise koyup boşalttıklarında içinden siyah bir köpeğin çıkmasını anlatan hikâye ile son bulur.

M5, Y1 ve Y2 varyantları, M4'de olduğu gibi sona erer. Yalnızca İbn Sînâ'nın dirilmesi konusunda bir takım farklılıklar görülmektedir.

Âb-ı hayâtın bulunduğu yedi şişeden sonuncusunu, Ebu Ali Sînâ'nın cesetine dökmeyip, onu yarı canlı bırakan, şöhret kazanmayı umut eden Câmâs Hakîm, hamamda onu yarı canlı bırakarak kaçar. Bir başka rivayete göre de Allâh'ın

emri ile ayağı yere takılarak şişeyi kırar. Diğer velilerden farklı olarak ölümsüz kalabilmeyi isteyen Ebu Ali Sînâ'nın engellerle karşılaştığı ve insan kaderine boyun eğdiği görülür. Rivayete göre hamama giren kişilerin, onun yarı diri bedeninden diğerini de dök anlamında "birin birin" seslerinin duyulmaktadır.

M1 varyantı, eksik bir şekilde sona erdiğinden, sonuç hakkında bilgi veremiyoruz.

M2 varyantında bu olay halkasından bahsedilmemiştir.

Y3 ve Y4 varyantlarında, Ebu Ali Sînâ'nın vasiyetini bıraktığı kişi Çalyunus Hekim'dir. Çalyunus Hekim, hocasının yedi şişelik ölümsüzlük ilacının sonuncusunu onun üzerine dökmez. Çünkü kıyamete kadar sağ kalıp, kendi ününün yayılmasına engel olacağını düşünmektedir. Bu yüzden yarı diri kalan Ebu Ali'nin bedeninden diğer şişeyi de dökmesini isteyen seslerin geldiği söylenmektedir. Y4'de bu rivayetten başka Çalyunus'un son şişeyi hocasının üzerine dökecekken, ayağının sürçtüğü ve şişenin elinden düşüp kırıldığı belirtilir.

Bu olay halkasından çıkarılan sonuçları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Ebu Ali Sînâ arkadaşının eşi tarafından reddedilince ona sihir yapıp, sürekli bayılmasını sağlar, (M3).

2. Hikâye Ebu Ali Sînâ, ardından da padişâh ve Helvacı Ali'nin ölümü ile son bulur, (S1).

3. Hikâye, Ebu Ali Sînâ'nın Tekyânûs/Dakyânûs adlı sihirde üstat ve kâfir bir kişi ile olan mücadeleleri ve ölümsüzlük ilacını arayışı fakat insan kaderinin gereği olarak ölümü ile sona erer. (M5, Y1 ve Y2).

4. Bazı varyantların sonunda Ebu Ali Sînâ'nın, öğrencisi Camas Hakîm'in ihaneti sonucu yarı diri kaldığı belirtilmektedir, (M4, M5, Y1, Y3, Y4). Bir diğer rivayete göre de M5, Y1 ve Y4 varyantlarında Ebu Ali Sînâ'nın, Çalyunus Hekim/Camas Hakîm adlı öğrencisinin, ayağının sürçmesi sonucu son şişenin kırıldığı ve hocasının yarı diri kaldığı belirtilir.

4. M2'de bu olay halkasından bahsedilmemiştir.

5. Varyantlar eksik olduğundan bu olay halkası hakkında bilgi veremiyoruz, (M1, S2).

Bütün bu açıklamalara bağlı olarak sonra, "Ebu Ali Sînâ" hikâyelerinin genel yapısını şu şekilde verebiliriz:

1. Varyantlarda, Ebu Ali Sînâ'nın ailesi, Hindistan ve Buhara'da Şeci adlı bir köyde yaşamaktadır, (S1, M5, Y1). M2'de diğer varyantlardan farklı olarak, Ebu Ali Sînâ'nın fonksiyonuyla karşımıza çıkan Cevad'ın babası, yetmiş yaşında ve çok zengin bir tüccardır ve tek derdi çocuğunun olmamasıdır. M1, M2, M3, M4, S2, Y2, Y3 ve Y4 varyantlarında kahramanın ailesi hakkında bilgi verilmez.

2. M1 ve M4'de, ikiz kardeş oldukları belirtilen Ebu Ali Sînâ ve Ebu'l Hâris'in M1 varyantında hicretten üç yüz yetmiş üç yıl sonra doğdukları söylenir. M3'de Ebu Ali'nin kendisi tarafından doğduğu yerin İfhana olduğu belirtilir. M2'de diğer varyantlardan farklı olarak Ebu Ali Sînâ'nın vasıflarına sahip olan Cevad adlı kişinin doğumu Ebu Ali Sînâ adlı dervişin verdiği mûcizevî ilaçla gerçekleşir.

3. M1, M5 ve Y1 varyantlarında onlara aileleri tarafından ad verilir. S1, S2, Y2, Y3 ve Y4'de kahramanların doğumundan ve ad verilmesinden bahsedilmez.

4. Ebu Ali Sînâ ve Ebu'l Hâris adlı iki kardeş dört yaşına girince, ailesi tarafından onlara bir hoca tutulur ve Ebu Ali Sînâ'nın çok küçük yaşlarda bütün ilimlere vâkıf olduğu belirtilir, (M1, M3, M4, S2, M5, Y1, Y4). M2 varyantında da akıl ve zekâ üstünlüğüne Cevad sahiptir. Ebu Ali Sînâ ise onun hocası rolü ile karşımıza çıkar. Ebu Ali'nin hocası olarak Hoca Vahli'nin adı geçer. Kahramanların eğitimi hakkında S1, Y2 ve Y3'de bilgi bulunmamaktadır.

5. Kahramanların gurbete çıkışı daha fazla ilim sahibi olmak içindir. Bu amaçla derviş kılığına girerek, yola çıkarlar, (M1, M5, Y1). M4 varyantında, dinî ilimleri öğrenen kardeşler biraz da dünyevî ilim öğrenelim diyerek, dünyayı gezmeye başlarlar. Daha sonra kimi varyantlarda Kudret Mağarası kimisinde Fisagores adı ile bilinen ve yılda bir kez ve üç saat açık kalan çeşitli ilmlerle dolu mağaraya girip, ilim öğrendikleri belirtilir. Mağaradan çıktıklarında saç ve sakalları çok uzadığından cadı sanılarak yakalanmak üzerelerken Ebu Ali efsun okuyarak Mısır'a, Ebu'l Hâris de Bağdat'a gelir, (M1, M4, S1, S2, M5, Y1, Y2, Y3).

M2 ve M3 diğer varyantlardan farklıdır. M2'de Ebu Ali Sînâ öleceğini anlayarak öğrencisi Cevad'ı yerine halife tayin eder. O da kendisini kıskananların olabileceğini düşünerek, kılık değiştirir ve seyahat etmeye karar verir. M3'de de

Ebu Ali Sînâ kardeşi yerine babasıyla seyahat eder. Şâhın yanında önce vezirlik yapar daha sonra istifa edip, sarayda çeşitli ilimlerle uğraşarak, kitaplar yazar.

6. Ebu Ali Sînâ, helva satan olağanüstü güzellikteki Helvacı Ali adlı gence âşık olur, (M1, S1, M5, Y1). Daha sonra bu ilişki baba-oğul sevgisi olarak kalır. S2 ve Y2'de Ebu Ali Sînâ'nın Helvacı ile arasında böylesine bir aşktan bahsedilmez.

Diğer varyantlardan farklı olarak M2'de Ebu Ali Sînâ'nın, gittiği muhteşem sarayda olağanüstü güzellikteki bir kadına, M3'de de sırdaşı ve yardımcısı olan Gamsız Şâh'ın sevgilisi Raziye Sulltan'a âşık olduğu belirtilir.

7. Ebu Ali Sînâ çoğu varyantta sevdiğine kavuşamaz. Bazı varyantlarda, Ebu Ali Sînâ'nın hayranlık duyduğu Helvacı Ali, padişâhın kızına âşık olur ve Ebu Ali'nin yardımıyla ona kavuşur, (M1, S1, M5, Y1). M3'de de Ebu Ali Sînâ'nın âşık olduğu kız arkadaşı Gamsız Şâh ile evlidir. M2, S2 ve Y2'de bu olay halkasına rastlanmamıştır. Hikâye varyantlarının ilerleyen olay halkalarında Ebu Ali'nin evli olduğundan bahsedilir, (S1, M5, Y1, Y2). Hatta S1'de, Ebu Ali Sînâ'nın eşi zengin bir adamla Ebu Ali Sînâ'yı aldattığı için, Ebu Ali'nin onu boşayarak, M5 ve Y1 varyantlarında da boşboğazlık yaptığı için eşini döverek cezalandırdığı belirtilir.

8. Ebu Ali Sînâ'nın gurbetten dönüşü, M4, M5 ve Y1 varyantlarında Ebu Ali Sînâ'nın ailesini, memleketini özlemesi ve seyahat etme arzusuyla gerçekleşir. Diğer varyantlarda bu olay halkasından bahsedilmez, (M1, M2, S1, S2, Y2, Y3, Y4).

9. Ebu Ali Sînâ'nın ikinci kez gurbete çıkışı, hemen hemen bütün varyantlarda ilim sahibi olmak içindir. Ebu Ali Sînâ, Helvacı Güzeli'ni sevdiğine kavuşturduktan sonra gönül rahatlığı ile oğlundan izin alarak, dünyayı dolaşmaya çıkar, (S1, M5, Y1). M2'de Cevad Baba adında bir Bektaşi olarak tanınan kahraman, fâni âlemi gezip dolaşmak, ilâhî kudreti seyretmek için dünyayı dolaşmaya karar verir. M3'de ise diğerlerinden farklı olarak Ebu Ali Sînâ, ilimde üstat arkadaşı Fazıl İsfehani ile Kaşgar Şâhı'nın dâvetini yerine getirmek üzere gurbete çıkar. M1, S2 ve Y2'de bu olay halkasından bahsedilmez.

10. Hikâyenin sonunda M5 ve Y1 varyantlarında, İbn Sînâ'nın şeyh-i kâmil mertebesine ulaştığı belirtilir. Bu bölümde daha sonra eksik olan M1 ve S2 dışındaki çoğu varyantlarda, Ebu Ali Sînâ'nın ölüme çare arayıp buluşu, fakat insan kaderine karşı koyamayıp öldüğü belirtilir, (M5, Y1 ve Y2). Yine M4, M5, Y1, Y3 ve Y4 varyantlarında ölüme çare bulan Ebu Ali Sînâ, güvendiği öğrencisi Camas Hakîm'in

ihaneti sonucu yarı diri kaldığı anlatılır. S1'de de hikâye, Ebu Ali Sînâ'nın ölümü ile sona erer fakat ölüme çare arayışından bahsedilmez.

M3 varyantında diğerlerinden farklı olarak Ebu Ali Sînâ, âşık olduğu arkadaşının eşi tarafından reddedilince ona sihir yapıp, sürekli bayılmasını sağlar. M2'de ise bu olay halkasından bahsedilmemiştir.

Değerlendirmeye tâbi tutuğumuz hikâyelerden en sağlıklı bir şekilde hikâyeyi öğrenebildiğimiz varyantlar; M5, Y1 ile Kazak varyantı olan M4'dür. Bu varyantlarda hikâyelerin olay halkaları, baştan sona kronolojik olarak anlatılmıştır.

2.2. HİKÂYELERİN İNCELENMESİ

2.2.1 Olay Örgüsü

"İbn Sînâ Hikâyeleri" yapı olarak, iki kardeşin özellikle de İbn Sinâ'nın hayatı etrafında anlatılan, çerçeve masal özelliği gösteren on ara hikâyeden oluşmaktadır. Hikâyede vak'a zamanı, Ebu Ali Sînâ ve Ebu'l Hâris adlı iki kardeşin doğumlarıyla başlar ve Ebu Ali Sînâ'nın ölümüyle/yarı dirilmesiyle sona erer.

İlk ara hikâye olarak belirtebileceğimiz Fisagores adlı ilim adamının sihir ilmiyle dolu mağara hikâyesinin ardından, kahramanlar mağaraya girerler. Birlikte seyahat eden kahramanların yolları, mağaradan çıkmalarıyla ayrılır. Buna bağlı olarak önce Bağdat'ta Ebu'l Hâris'e ait bir ara hikâyenin ardından, Ebu Ali'nin sırasıyla Kahire'de Helvacı Ali, Kaluniye şâhı Dakyanus ile olan maceraları, Buhara'da hamamcı, cimri hoca, başçı, pazarcı, Şah Mahmud ile yaşadığı hâdiseler ve İbn Sînâ'nın Şeyh Abdullah Hemedâni Hazretleri'ne intisabını anlatan hikâyelere yer verilir.

Giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinden oluşan hikâyelerdeki vak'a düzeni, gerçek hayattan izler taşımakta olup, bu hikâyelerde toplumsal hayatın eleştirel yönleri üzerinde de durulmuştur. Yazarın gözlemleri, yaşanmış hayat hâdiselerini objektif olarak gözler önüne sermesinin yanısıra hikâye kahramanları tarafından bu aksaklıkların sihir, büyü, simya, kerâmet vb. gibi olağanüstülüklerle düzeltilmeye çalışıldığı görülür.

"İbn Sînâ" hikâyelerinde, itibarî âlemde meydana gelen vak'a esas alınır. Genel hatlarıyla üçe ayırarak inceleyebileceğimiz hikâye, elli yedi olay hâlkasından oluşmaktadır.

1. Buhara'da bir ailenin adlarını Ebu Ali Sînâ ve Ebu'l Hâris bıraktıkları ikiz oğulları olur.

2. İki kardeş dört yaşına geldiğinde eğitimleri için onları mektebe gönderirler.

3. Ebu Ali Sînâ, kardeşine göre daha zekidir. On iki yaşına geldiğinde bütün ilimleri öğrenip, ders vermeye başlar ve âlimlerden ders alarak, zamanının "Eflatun"u ünvanını kazanır.

4. İki kardeş dünyayı gezerek, daha çok bilgi edinmek için seyahate çıkarlar.

5. Pek çok evliyanın kabrini, şehirleri gezen kardeşler, doğu diyarında ilim dolu bir mağaranın yılda bir kez açıldığını duyup, mağaraya girerler.

6. Mağarada bir yıl boyunca kalarak, ilm-i kimya ve ilm-i simya öğrenmek isteyen iki kardeş, yanlarında bir tanesi yenildiğinde onları kırk gün boyunca tok tutacak haplar yapıp götürürler.

7. Bir yıl sonra mağaradan çıktıklarında, saç ve sakalları birbirine karışmış olduğundan, halka zulm eden cadı ile karıştırılarak yakalanırlar.

8. Ebu Ali Sînâ sihir ile Ebû Ali Sînâ, mağarada öğrendiği bilgilerle efsun okuyarak, padişahın önünde bulunan havuza atlar ve gözden kaybolur. Hikâyenin devamında Ebû Ali Sinâ'nın Mısır'da Kahire şehrine gittiğini görürüz. Ebu'l-Hâris ise örümcek gibi bir ip oluşturur ve ona tutunarak gökyüzüne çıkar. Oradan da Bağdat'a iner.

9. Ebu Ali Sînâ, Kahire çarşısında dolaşırken olağanüstü güzellikteki Ali Helva furûş adlı bir genç ile karşılaşıp, ona âşık olur.

10. Ali Helva furûş'a sihir ile helvalar yaparak, yardım elini uzatacağını söyleyen Ebu Ali Sînâ, kendisine inanmayıp hakaret eden genci kolundan tutup, çarşıya fırlatır.

11. Bir süre sonra bayılan Ali Helva furûş, kendisini üç ay boyunca çölde çile çeker vaziyette görür. Ebu'l Hâris'in sihriyle tekrar Bağdat'a gelir.

12. Evine geldiğinde Ali Helva furûş, Ebu Ali Sînâ'nın ağaca efsun okuyarak, kendisine benzer birini oluşturduğunu ve onun da aniden öldüğünü öğrenir. Yaşadığı hâdiselerden suçluluk duyar ve Ebu Ali'den ağlayarak, af diler.

13. Ebu Ali Sînâ oğlu olarak gördüğü Ali Helva furûş'a, âşık olduğu padişâhın kızını her gece sihir ile yanına getirtir.

14. Padişâh, bu sihirli hâdiseler karşısında Ebu'l Hâris'den yardım ister. Fakat onun başarısızlığı karşısında hakaretler ederek, onu küçük düşürür.

15. Padişâh, Ebu Ali'yi zorla getirtmek isteyince, Ebu Ali ilm-i simya ile subaşıların şekline girer. İkisini de astırarak gerçek kişinin ortaya çıkacağını düşünen kadıyı, gülünç duruma düşürerek cezalandırır.

16. Ebu Ali Sînâ'dan çeşitli ilimleri ve sihir yapmayı öğrenen Ali Helva furûş, gündüz vakti sevdiği kızın yanına gider fakat yakalanınca Ebu Ali'nin yardımıyla kurtulur.

17. Ebu Ali Sînâ, su dolu sihirli tasa baktırarak, vezir ve padişâha başlarına türlü felâketlerin geldiğini gösterir.

18. Ebu'l Hâris, Ebu Ali Sînâ'dan intikam alabilmek için simya ile muhteşem bir saray yapar ve hamama giren Ebu Ali'yi bir anda çıplak olarak sahraya atar.

19. Ebu Ali Sînâ, sahrada bir müddet dolaşır ve Kaluniye şehrinin şâhı Dakyânûs ile sihirli bir mücadeleye girişir ve efsun okuyarak ortadan kaybolur.

20. Dakyânûs, Câlût'a emr vererek, Ebu Ali Sînâ'yı bulup getirmesini söyler. Câlût ise Ebu Ali Sînâ ile girdiği sihirli mücadeleyi kaybedip, ona itaat edince Dakyânûs tarafından başı kesilerek öldürülür.

21. Ebu Ali Sînâ, Helvacı Ali'ye kızını vermek istemeyen padişâhı simya kuvvetiyle ortaya çıkardığı zehirli bir gül ile öldürmek ister. Fakat gülü padişâh değil, kardeşi Ebu'l Hâris koklayarak ölünce Ebu Ali Sînâ kederlenerek, acı çeker.

22. Ebu Ali Sînâ Helvacı Ali'yi sevgilisine kavuşturabilmek için padişâhı ve halkını gökten siyah bir bulut içerisinde kedi kadar kurbağa yağdırarak cezalandırır.

23. Felâketlerin dehşetiyle halk padişâha, kızını Helvacı Ali'ye vermesi için ısrar eder. O da kızının bir helvacıya lâyık olmadığını söyler.

24. Ebu Ali Sînâ Helvacı Ali'ye simya kuvvetiyle muhteşem bir saray ve ikiyüzer at, deve, hizmetkâr vb. gibi kırk gün boyunca farklı sürpriz hediyeler ortaya çıkarır ve kırkıncı gün nikâhlarını kıydırır.

25. Oğlunun mutluluğunu gören Ebu Ali Sînâ, daha sonra seyahat etmek arzusuyla "Kandesin Buhara" diyerek, Buhara'ya gider. Doğduğu yer olan Şeci köyünü ziyaret eden Ebu Ali, akrabadan kimsenin kalmadığını görerek, tekrar Buhara'ya döner.

26. Ebu Ali Sînâ, Buhara'da simya kuvvetiyle Buhara şâhının kasrındaki rüzgârı satar ve eşinin hamamda iken bunları anlatması üzerine Ebu Ali Sînâ'nın sırrı ortaya çıkar.

27. Ebu Ali Sînâ tarafından dayakla cezalandırılan kadın, eşine kin bağlayıp hilekâr bir kadınla işbirliği yapar.

28. Bu hâdiselerden haberdâr olan Ebu Ali Sînâ efsun okuyarak ateşte yanan odun parçasını kadına cinsellik anlamında değdirerek, şehrin ateşini vücûduna hapseder ve onun bir yıl içerisinde bu ateşle helâk olmasını sağlar.

29. Padişâhın askerleri, verilen emr ile rüzgârı satan Ebu Ali Sînâ'yı, zorla onu padişâhın yanına götürmek isterler. Fakat Ebu Ali Sînâ efsun okuyarak, önce bütün uzuvlarının kopmasını daha sonra da çuvala konulan uzuvlarının siyah bir köpeğe dönüşmesini sağlar.

30. Ebu Ali Sînâ Şâh-ı Buhara'nın isteği üzerine simya kuvvetiyle ibret ve hikmet dolu olağanüstülükler gösterir. Bu hâdiseleri seyreden halk korku içerisinde kalır.

31. Ebu Ali Sînâ, Kirmân-zemîn'de Şâh Mahmud adlı ilimde üstat bir kişinin kendi ününü duyup, tanışmak için gönderdiği hediye ve daveti kabul eder.

32. Şâh-ı Buhara'nın veziri Ebu Ali Sînâ'yı kıskanır ve kendisinin de tıpta üstat olduğunu kırk günlük yolu yürüyerek gitmelerini teklif eder.

33. Ebu Ali Sînâ ve vezir, kırk günlük yol için kırk günlük haplar hazırlayarak yola çıkarlar. Vezir, yirmi günün sonunda haplarını düşürür ve Ebu Ali Sînâ'nın yardım tekliflerini kabul etmeyerek, açlıkla olan mücadeleyi kaybedip ölür.

34. Arkadaşını kaybeden Ebu Ali Sînâ, ilm-i simya kuvvetiyle yirmi günlük yolu iki saatte alarak, Kirmân-zemîn'e gelir.

35. Kirmân-zemîn Şâhı'na kendisini tanıtmak yerine efsun okuyarak, şehrin ortasındaki kaleyi yok eden İbn Sînâ, bu sanatla onları geldiğinden haberdâr etmek ister.

36. Ebu Ali Sînâ, Kirmân-zemîn'de tanıştığı zengin ve cimri bir adamın, bir akçeyi bir adama verdiği için, kendisine hakaretler yağdırması üzerine sihir ile başına türlü felâketler getirir.

37. Ebu Ali'nin sihriyle önce köpeği sevgilisi zanneden, sonra da katırın lüle içerisine kapatıldığını söyleyerek mahkemeye ve tımarhaneye düşen cimri hoca, yine onun verdiği akıl ve bin beş yüz altın ile kurtulur.

38. Ebu Ali Sînâ aldığı bin beş yüz altının binini bir dervişe verir ve kendisi de tenha bir yerde efsun okuyarak, dilsiz bir Arap oluşturur ve onu pazarda satar.

39. Başçı her gün Ebu Ali Sînâ'nın dediği gibi dilsiz Arab'ın arkasındaki torbadan bir akçe alıp yerine bir baş koyar. Bir gün akçelerin kâğıda dönüştüğünü gören başçı, Arab'ın başına kepçe vurur vurmaz Arap yok olur.

40. Ebu Ali Sînâ adamı, Arab'ını öldürmekle ve Müslümanlara koyun başı yerine insan başı yedirmekle suçlar. Sihir yaparak, kazandan sırasıyla oğlan başı, saçlı kadın başı ve yaşlı adam başı çıkarır.

41. Başçı, insan başı pişirmediğini, kazana tekrar bakılmasını söyler ve doğru söylediği anlaşılınca serbest bırakılır.

42. Kirman-zemîn Şâhı, bu tuhaf hâdiseleri duyup, "Ebu Ali kârıdur" diyerek, onun geldiğine kanaat getirir.

43. Ebu Ali Sînâ Kirman-zemîn'in çarşısında gezerken sert mizaçlı, kötü huylu, bir pazarcının, sessiz ve masum oğlunu görüp onu seyre dalar. O sırada oğlanın babası gelir ve bunu görünce Ebu Ali Sînâ'ya hakaretler eder.

44. Ebu Ali Sînâ, pazarcıdan intikam alabilmek için diktiği dört beş ağaca efsun okuyarak, meyve zamanı olmadığı halde meyvelerle dolu muhteşem bir bahçe yapar. Tuhaf bir hoca kılığına girip, pazarcıya bahçeyi satan Ebu Ali, yine efsun ile bahçeyi yok eder.

45. Ebu Ali Sînâ, vezir Yuhanna ile farklı nesnelere dönüşerek, bir mücadeleye girişirler ve sonuçta kazanan kendisi olur.

46. Ebu Ali Sînâ, Şâh'ın isteği üzerine efsun okuyarak, kaleyi tekrar yerine getirir ve dehşet dolu san'atlar gösterir. Hırkasının içinden türlü hayvanlar çıkaran Ebu Ali Sînâ, ardından evin içini tavanından içine doğru gittikçe büyüyen siyah bir yüz ile doldurur. Sarayın her bir penceresinden hem güzel, hem de korkunç manzaralar gösterir. Sofraya oturan halkın yemeklerini kurt, sıçan, yılan vb. gibi hayvanlar şeklinde görmelerini sağlar.

47. Her gördüğü güzele gönlünü kaptıran Ebu Ali Sînâ, Şâh Mahmud'un akrabasından çok güzel bir kıza âşık olur.

48. Şâh Mahmud'un akrabasına âşık olan vezir Yuhanna, Ebu Ali Sînâ'nın kıza olan ilgisinden rahatsız olur ve Şâh Mahmud'a söylediği sözlerle, Şâh ile Ebu Ali'nin arasını açar.

49. Şâh Mahmud, Ebu Ali yanına geldiğinde ona ilgi göstermez. Bu duruma çok üzülen Ebu Ali Sînâ, efsun okuyarak, bir gece içinde muhteşem bir şehir kurar. Daha sonra elçi gönderip, şâhdan Kirmân-zemîn'i vermelerini ya da savaşmalarını ister.

50. Şâh Mahmud, saltanatını kaybetme korkusuyla önce saldırır, sonra Ebu Ali Sînâ'nın askerini görüp, onu ziyarete gider. Onları ağırlayan Ebu Ali Sînâ, uyurlarken yaptığı sihirle şehri ve bütün güzellikleri ortadan kaldırıp, taşa döndürür. Padişâh ve halkı uyandığında kendisini sokak ortasında bulup hayretler içinde kalırlar.

51. Yapılan olağanüstü cenkte, Ebu Ali'nin okuduğu efsunla kabağın içinden çıkan askerler, kılıç darbesi aldığı halde, ayağa kalkıp savaşa devam eder ve Ebu Ali Sînâ'nın kabağa vurmasıyla hepsi içine girip, yok olurlar.

52. Şâh Mahmud'un Mîlâd adlı veziri, Ebu Ali'ye iyi davranılmasını, onu davet etmelerini öğütler ve istese onun herkesi yok edebilecek güce sahip olduğunu hatırlatır.

53. Ebu Ali Sînâ, Kirmân-zemîn'deki bu hâdiselerden sonra Hemedan'a gelir. Şeyh Abdullah Hemedâni Hazretleri, yıkılan tekye duvarını yaptırırken, Ebu Ali'yi görür ve kendisine itaat etmesini ister.

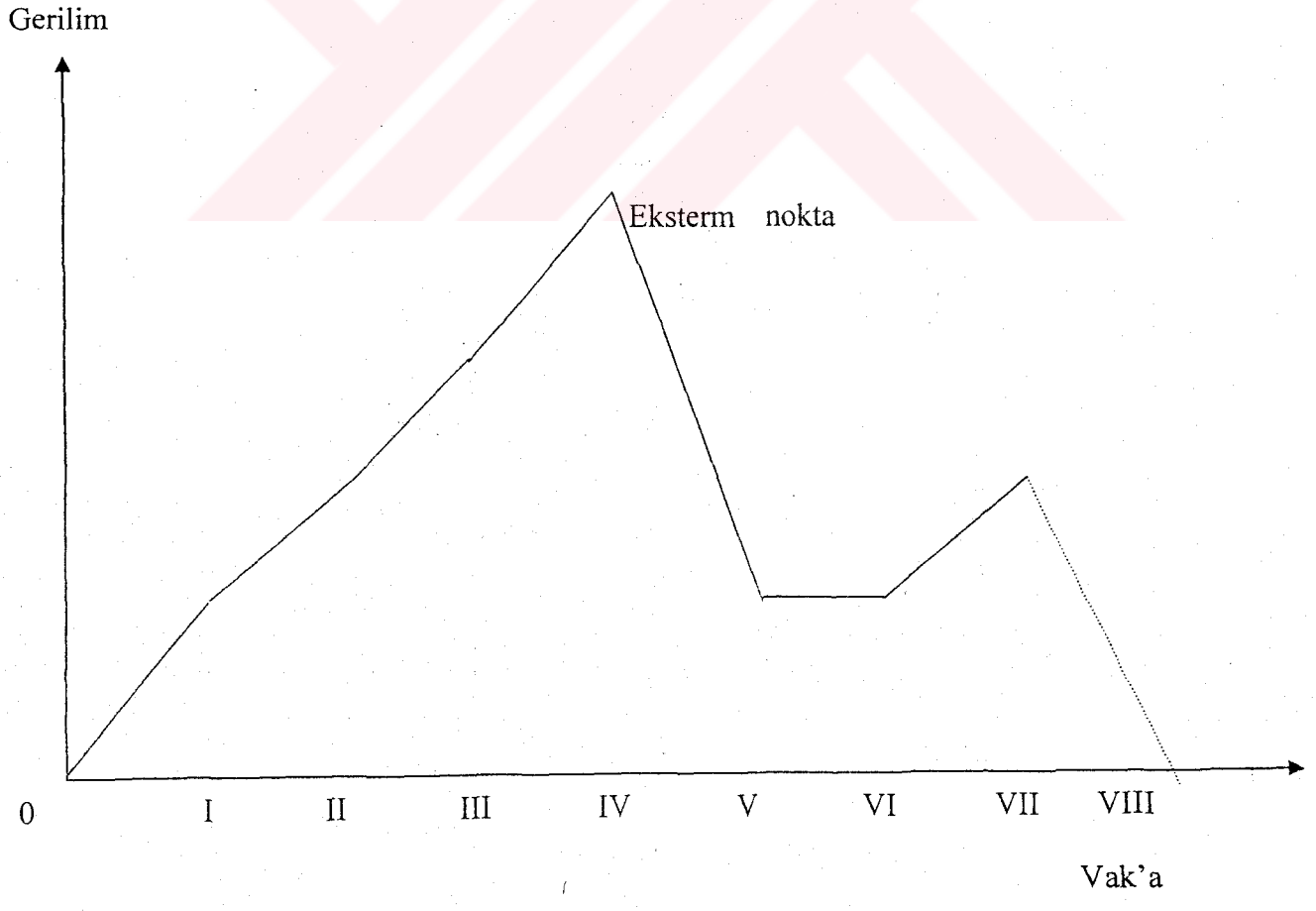
54. Ebu Ali, ondan kerâmet göstermesini, ancak o zaman kendisine intisab edeceğini söyler.

55. Ebu Ali Sînâ, bir çilehânede ibâdet edip, ilimle ilgili kitaplar yazar, öğrenciler yetiştirir ve şeyh-i kâmil olur.

56. Ebu Ali Sînâ, ömrünün son zamanlarında ölümsüz kalabilmek için yedi şişeden oluşan sihirli bir ilaç yapar. Fakat bir rivâyete göre öğrencisi Câmâs Hakîm, hocasının dirilmeye başladığını görüp, son şişeyi üzerine dökmez. Diğer rivâyete göre de Câmâs Hakîm'in ayağı bir şeye takılır ve son şişe de elinden düşüp kırılır ve insanların kaderi belirlenir.

57. Semerkant'taki hamamda bulunan Ebu Ali Sînâ'nın cesedinden son şişeyi de dök anlamında "birin birin" seslerini duyanlar vardır. Hamamda insanlar çoğaldıkça bu sesler duyulmaz olmuştur.

Vak'ayı oluşturan metin halkaları aşağıdaki şemada gösterilmiştir:

1. İbn Sînâ'nın, kardeşi Ebu'l-Hâris ile birlikte mağaraya girerek; huy, zekâ, yüz vb. gibi sahip olduğu güzelliklerin yanısıra, mağara sonrası sihir, büyü, ilm-i simya, ilm-i kimya vb. gibi olağanüstü özellikleri kazanması.
2. İbn Sînâ'nın mağara sonrası kazandığı şaman vasıflarından, Helvacı Ali'nin saflığı, olağanüstü yüz ve huy güzelliği karşısında beşerî aşktan, ilâhî aşka yükselerek velî vasıflarını taşıması.
3. İbn Sînâ'nın rüşvet, haksızlık, cinsel sapıklıklarla sarsılan toplumu sihir ve büyü yaparak cezalandırması, yardıma muhtaç olanlara yardım etmesi, yer yer de kerâmet hâdiseleriyle halka ibret sahneleri göstermesi.
4. İbn Sînâ'nın Şeyh Abdullah Hemedâni Hazretlerine intisâbı ve şeyh-i kâmil mertebesine ulaşması.
5. İbn Sînâ'nın toplum hayatından uzaklaşarak, sadece ilimle uğraşmaya, öğrencilerine ders vermeye ve kitaplar yazmaya başlaması. Bunun sonucunda da halk arasında anlatılan olağanüstü hâdiselerin unutularak, artık konuşulmaz olması.
6. İbn Sînâ'nın öleceğini anlayıp, yedi şişeden oluşan ölümsüzlük ilacını hazırlaması ve bunu sâdık öğrencisi Camas Hakîm'e verip, öldükten sonra anlattığı şekilde üzerine dökmesini söyleyerek, ölmesi.
7. Camasb Hakîm'in, yedi şişelik ölümsüzlük ilacını, hocasının dirildiğini görerek, şöhret hevesine kapılması ve son şişeyi kırarak, onu yarı diri bırakması (bazı rivayetlerde Cebrâil'in kanadını değdirerek şişeyi düşürdüğü belirtilir).
8. Son şişe dökülmediği için yarı diri kalan İbn Sînâ'nın, içinde bulunduğu hamamda "son şişeyi de dök" anlamındaki "birin birin" sesleri, hamama gelenler tarafından duyulurken, sonraları hamam kalabalıklaşınca artık duyulmaz olur.

"İbn Sînâ" hikâyeleri, gerçek hayattan izler taşımakta olup, toplumsal hayatın eleştirel yönleri; sembolik unsurlar, İbn Sînâ'ya atfedilen sihir, büyü vb. gibi olağanüstülüklerle süslenerek, çeşitli mesajlarla okuyucuya aktarılmıştır.

Hikâye kahramanlarının birbiriyle münasebeti sonucu oluşan, vak'anın yönlendirilmesinde ve kahramanların varlığını sürdürmesinde en önemli aksiyonu,

ilim dolu mağara ve aşk sağlamaktadır. Mağara, kahraman için bir geçiş aşamasıdır. Öyle ki bu unsur, hikâyenin ana bölümlerini de oluşturmaktadır.

Hikâyeler, baş kahraman olan İbn Sînâ'nın sûfî olma yolunda aşamalar geçirerek, üç farklı insan özelliğini bünyesinde taşımasına göre üç bölüm hâlinde değerlendirilmiştir:

1. Mağara öncesi hayatı

2. Mağara sonrası hayatı

3. Şeyhi rehber seçtikten sonraki hayatı

Ebu'l Hâris'den çok Ebu Ali Sînâ'nın etrafında cereyân eden hâdiselerde, Ebu Ali'nin sıradan insanlardan farklı, fakat **normal insan** diye ifade edebileceğimiz vasıflarından, önce Şamanların mağaradaki içsel yolculukları, arayışları ile olan benzerliğine bağlı olarak **Şaman**, ardından da İslâmî inanışların etkisiyle **velî** şahsiyetini kazanarak, şeyh-i kâmil mertebesine yükselmesi hikâyenin esas konusunu oluşturur. Hikâye boyunca İbn Sînâ, sahip olduğu bu vasıfları, kaybolan toplum değerlerini yeniden kazandırabilmek için kullanır.

Hikâyenin ilk olay birimi, İbn Sînâ'nın mağaraya girmeden önceki hayatı ile ilgilidir. Hikâyenin başında İbn Sînâ, ikiz erkek kardeşi Ebu'l Hâris'den daha zeki, başarılı, mülâyim, tatlı dilli bir kişi olarak tanıtılır. Ebu'l Hâris ise bu vasıfların tam tersi özellikleri taşımaktadır. Ebu Ali, çok küçük yaşlarda sahip olduğu ilim ve zekâsının üstünlüğü ile sıradan insanlardan farklıdır. Buna; bir gün hocasının sırası altına bıraktırdığı bir tabaka kağıdı fark ederek, "Acaba ben mi yükseldim, yoksa tavan mı alçaldı?" diyen İbn Sînâ'nın, madde ile olan bütünleşmesiyle cevaplandırdığı hâdiseyi örnek verebiliriz. İbn Sînâ'ya olağanüstü özellikler kazandırarak, onu asıl farklılaştıran hâdiseler, mağaraya girmesinden sonra yaşanır.

Hikâyenin ikinci olay birimi, İbn Sînâ'nın mağaraya girip, çıktıktan sonra kazandığı vasıflar ve toplum hayatında üstlendiği rol ile ilgilidir. Hikâyenin gelişme bölümü olarak kabul edebileceğimiz bu olay birimi; aşk, toplum değerleri için mücadele, vb. gibi olay halkalarından oluşmaktadır.

İbn Sînâ'nın sembolik anlamda yaşadığı gelişmelerin, mekânın ruhuna da yansıyarak onu farklılaştırdığını görürüz. Önce **tabiat** ortamında iken daha sonra **mağara**ya girip bir yıl kalarak, sihir ve büyü yapmayı öğrenen İbn Sînâ, hikâyenin

ilerleyen olay halkalarında, mağara yerine bir **çilehâne**de ibâdet etmeye başlar ve yer yer de kerâmetler gösteren bir şahsiyet olarak karşımıza çıkar.

İbn Sînâ'nın ve mekânın bu şekilde bir değişim geçirmesi bize, sözlü gelenek içerisinde halkın İslâmiyet öncesi ve İslâmiyet sonrası inanışlarının, Ebu Ali Sînâ'nın şahsında nasıl yaşatıldığını ve onun sûfi olma yolundaki simgesel yolculuğunun aşamalarını göstermektedir.

Mağara, dağlar, yüksek tepeler çok eski çağlardan itibâren kutsal mekânlar olarak bilinmektedir. "Bazı mistiklerde olduğu gibi Hz. Musa'nın, İsa'nın ve Hz. Muhammed'in en sevdikleri ibâdet yerleri arasında dağlar bulunmaktadır. Hz. Musa Sînâ'da, Hz. Muhammed Hira'da vahiy almıştı" (Sarıkçıoğlu 2002: 19). Dolayısıyla İbn Sînâ için de ilim öğrendikleri ve ibadetlerini yerine getirdikleri mağaranın fonksiyonunun, benzer olduğunu söyleyebiliriz.

Mağara, kahramanların dönüşüme uğrayarak, değişecekleri sihirli, gizemli bir merkezdir ve yüce ana arketipini simgelemektedir. "İbn Sînâ" hikâyelerindeki çeşitli ilimlerin bulunduğu mağara, yılda sadece bir saat açık kalmaktadır. Olağanüstü güzellikteki saraylar ve çeşmelerin bulunduğu mağaradaki bilgiler, cinler tarafından korunduğu için kağıtlara yazarak veya kitapları alarak dışarı çıkarmak isteyenler, cinler tarafından ölümle cezalandırılmaktadır.

Hikâyelerde, kahramanın ruhsal büyümesinin gerçekleştiği mağaraya saklanılan sihir, büyü vb. ile ilgili çeşitli bilgilerin, Pisagor / Fisagor tarafından hapsedilmesi de dikkat çekicidir. Büyük inisiyeler arasında, Mısır'da kazandığı ilâhî içgörüyü, saf öğretileri Yunan halkı içerisinde yayan Fisagor adlı bir bilgeden, Fisagor ekolünden ve gizli işaretler, sembollerle yazılmış el yazmalarından bahsedilmektedir.

"Birinci derecede bir inisiye olan Fisagor, ruhsal görüye bununla birlikte gizli bilimlerin ve ruhsal dünyaya giden yolun anahtarına sahipti... Eflatun da tüm metafiziğini, benzerini Hint ve Mısırda da gördüğümüz Fisagor'un ezoterik öğretilerinden almıştı" (Schure 2005: 294, 389). Mağara, içsel yolculuğun yaşandığı, gizli bilimlerin mekânı olarak değerlendirildiğinde, inisiye bilgelerin sırrını öğrettikleri mâbetlerden farksız olarak karşımıza çıkmaktadır.

"Bu bilgiler, hazır olmayan zihinleri sarsabilecek olan bir doğaya sahiptir. Geleceğin insanlığın kaderini belirleyecek olan ruhsal nesillerin ve bedenli

yaşamların derin gizemleri ile bu hakikatler arasında sıkı bağlar mevcuttur. Ezoterik öğretinin bu çok önemli kısmı, korkuyla karışık bir tür saygıyla beklenmekteydi" (Schure 2005: 348).

Bu öğretilerin seçilmiş kişilere verilmesi, inisiye olmaya hak kazanılması, adayların sınava tâbi tutulmaları kahramanlarımızın gizemli yolculuğuyla benzerlik gösterir. Hikâyenin başında diğer insanlardan farksız bir kimlikle karşımıza çıkan Ebu Ali Sînâ ve Ebu'l Hâris, böylesine zorlu bir maceraya atılmayı göze aldıkları için diğer insanlardan farklıdırlar. Onlar, bu kutsal mekândaki bilgileri, yazma yasağı bulunduğundan, hıfzetmekten başka çare bulamazlar. Ebu Ali Sînâ, kardeşine göre daha zeki olduğu için bu kitaplardan daha fazla faydalanır ve sihir dolu mücadelelerde daima kendisi kazanır. İbn Sînâ'nın başarısındaki sırlardan birisi Allah'ın kendisine bahşettiği üstün zekâ ve kabiliyet, diğeri ise simgesel yolculuğunda aldığı kararların doğruluğudur.

İnisiye olan öğrencinin zihni ezoterik öğretiler sonucunda, görünmeyen düzenin görünen realite üzerindeki işaretlerini bulmaya başlar (Schure 2005: 328). İnisiyeler gibi şamanlar da doğal dünyaları tanımak, fizik ötesi güçleri aramak, tinsel öğelerle ilişki kurmak için değiştirilmiş bilinç durumlarından yola çıkarlar ve kendi iç dünyalarının var oluşunu katkısız bir arılıkla gözlemlerler. Bu arayış, içimizdeki eril ya da dişi Tanrı'yı arama ihtiyacından kaynaklanmaktadır. (Drury 1996: 29, 31, 32, 171). İbn Sînâ da içten gelen seslerin yardımıyla, bilinçdışı ve bilinç altı arasında bağ kurarak, gizli olan ilk gerçeklere mağarada ulaşmış ve hikâyenin sonunda İslâmi inanışın etkisiyle velî fonksiyonunu kazanmıştır. Görülüyor ki zamanın hangi döneminde olunursa olunsun, adı ister şaman, ister inisiye veya velî olarak belirtilsin insanoğlunun ulaşmak istediği başarı, mutluluk sonsuzluğa açılan kapının ardındadır. İnanışların etkisiyle şekil değiştiren bu kavramlarda, öz hep aynıdır.

"Kolektif bilinçdışının yansımaları ile oluşan eserlerde Türk milletinin ortak zihin özelliklerinin simgesel anlatımlarını görürüz" (Özcan 2003: 77).

Ebu Ali Sînâ'nın bütün ilimleri öğrenerek gerçek hayatta halka hizmet vermesi, üstün zekâsını toplumun faydasına kullanması, mümkün olmayanı o zamanın şartlarıyla başarması hayranlık uyandırıcıdır. Bugün onun hayatı etrafında türlü efsanelerin anlatılması, menkabevî hayatının oluşması, kutsal bir mağarada bütün ilimlere vakıf olduğunun söylenmesi, şüphesiz kolektif bilinçdışının Ebu Ali

Sînâ'ya verdiği olgunlaşma sürecidir. Zira Ebu Ali Sînâ, bu aşama sonrasında kardeşi Ebu'l Hâris'e göre daha fazla olağanüstü özelliklere sahip olur. Burada mağara; bir sığınma yeri, aşama yeri dolayısıyla toplumun simgesidir. Tıpkı çocuğun doğup büyümesi ve toplum hayatı içerisindeki karmaşada kendi benliğini bulması gibi...

"Maden yatakları ve filizleri kutsal sayılmaktadır. Bu yüzden maden yatakları ve mağaralar Yeryüzü Ana'nın rahmiyle özdeşleştirilmiştir. Maden yataklarından çıkartılan filizler bir anlamda "ceninler"di. Bitki ve hayvan organizmalarının hayatından farklı bir zaman ritmine uyuyorlarmış gibi ağır ağır da olsa büyüyorlar ve yer altı karanlıklarında "olgunlaşıyorlardı." Demek ki onların Yeryüzü Ana'nın bağrından çıkartılması hamilelik dönemi tamamlanmadan yapılmış bir ameliyattı" (Eliade 2003: 70). Mağarada (ana rahminde) gelişmeye başlayan çocuğun, toplum hayatına atılması, kendini yetiştirmesi, iyi-kötü mücadelelerle insan olma değerlerini kazanması serüvene kendisini atmasıyla olur.

Mağara, hem zaman hem de mekân açısından önem taşımaktadır. Ebu Ali Sînâ, mağaranın yılda bir kez açılacağını haber veren dellalın serüven çağrısına uyar ve varoluşunu yaşamaya başlar. Ebu Ali Sînâ'nın dellalın çağrısına uyması, "Kahramana kendi ortamından, kabuğundan çıkıp yeni deneyimlerden geçerek değişmesi gerektiğini anımsatan, onu buna iten bir iç-dürtüdür. Bir başka değişle, bilincin dikkatini çekmeye çalışan bilinçdışı öğelerinin, arketiplerin sesidir" (Gökeri 1979: 66).

Kahraman daha öncesinde sürekli arayış içerisindedir. Daha fazla öğrenme, bilgi sahibi olma arzusu, bilinçdışı mekânlarda dolaşarak bilinmeyeni keşfetmesini ifade etmektedir. Bir rastlantı sonucu duyduğu çağrıya uyarak, kendisini bir anda olağanüstü yaşantıların geçeceği "uzak ülke"de bulan kahraman için dellal, simgesel anlamdaki yolculuğunda bir aracıdır. Ebu Ali Sînâ eğer iç güdülerini bastırsaydı, dellalın çağrısını kulak ardı etseydi yaşamının yönünü asla değiştiremeyecekti.

"Kendi bilinçdışındaki uzak ülkede, kendi masalını yaşayan" (Dökmen 1993: 68) bir kahraman olarak hedeflerini belirleyen Ebu Ali Sînâ, eski değer yargılarından, düşüncelerinden, yaşam tarzından çok farklı bir hayata kucak açar. "Uzak ülkede aşama geçiren kahramanlar, oradan bir ödül ile dönerler" (Dökmen 1993: 64). Kendini aşma kararını, merak ve daha fazla bilgi sahibi olma isteğiyle alan Ebu Ali Sînâ da, bu yolculuktan olağanüstülük ödülü ile geri döner.

"Kahraman, klasik insanın tecrübesiyle modern insanın aklî melekesi arasında bir ahenk kurduğu an gerçek kişiliğine kavuşacaktır" (Özcan 2003: 80). Arayış içerisinde olan Ebu Ali Sînâ da, mağaradan çıktıktan sonra sahip olduğu olağanüstü özellikleri akıl, bilgi ve tecrübesinin bütünlüğü çerçevesinde kullanarak, ruhunu bir simyacı gibi mükemmelliğe doğru yaklaştırır.

Bilinmeyenin alanları (çöl, cangıl, derin deniz, bilinmedik diyarlar vb.) bilinçdışı içeriğin yansıtılması için serbest alanlardır (Campbell 2000: 96). İbn Sînâ ve kardeşinin ilm-i simya kitaplarıyla dolu mağarada bir yıl boyunca kalmak istemeleri, aslında onların iç dünyalarının, bilinçaltının karanlık yönlerini aydınlatma arzusu içinde bulunmalarındandır. Söz konusu mağaranın, "doğu illerinden birinde" olduğunun söylenmesi, hikâyemizin tahlilinde önem arzetmektedir. Çünkü doğu ve batı kavramlarının sahip olduğu sembolik anlamlar vardır.

"Batı; nesneler âlemi, karanlık veya zulmet adını verdiğimiz, içinde bulunduğumuz fizik âlemidir. Doğu ise; ruhun asıl vatanı olan ve fizik âlemdeki varlıkların ebedi orjinlerinin bulunduğu, nurlar âlemi adını verdiğimiz metafizik âlemdir" (Yakıt 2003: 91). İbn Sînâ'nın yolculuğu, madde dünyasından metafizik âleme yapılan bir yolculuktur ki, o mağaraya girerek, tinsel anlamda yeniden doğar. Mağara sonrası bilinci şekil değiştirerek aydınlanan ve dolayısıyla, dikeyleşerek ârif kişi konumunda olan İbn Sînâ, etrafını aydınlatmaya çalışır.

"Dikey eksen, göğün iradesi'nin tezahürünün metafizik yerini temsil eder ve her yatay planın yani bu tezahürü oluşturan dengenin ya da başka bir deyişle mütekabil varlık hâlinin tüm oluşturucu öğelerinin tam uyumunun tahakkuk ettiği noktadan geçer... Bir varlığın temsilinde dikey eksenin, kemâle götüren ve sınırı belirsiz... evrensel yolun bir husûsileştirilmesi olan "kişisel yol"un sembolü olduğunu söyleyebiliriz" (Guenon 2001: 125). İbn Sînâ'nın seçtiği yol da, dikey eksendir ki onun, hikâyelerin sonunda kemâle erdiğini görürüz.

"İbn Sînâ" hikâyeleri, "Yedi Uyurlar" adlı hikâyedeki kardeşlerin mağaradaki hikâyelerini anımsatır. "Mağaranın kendisinden ve orada 309 sene kaldıkları söylenen Yedi Uyurlar efsanesinden Jung, kendini bilinçsizliğin karanlığında bulan kişilerin bir dönüşüm sürecine girecekleri ve bu dönüşümün simyada da belirtildiği gibi bazen yaşamın uzaması veya ölümsüzlük olarak ifade edilen negatif veya pozitif anlamda anlık bir değişim olacağı anlamını çıkarmıştır...

Bu hikâye, ifadeyi dinleyicinin bilinçdışındaki paralel süreçleri, yeniden bilince entegre etme yolu sağlamaktadır" (Yazıcı-Kutlu 1993: 13-14).

Ebu Ali Sînâ ve Ebu'l Hâris adlı kardeşlerin de mağarada geçen bir yılı, onların pozitif anlamda bir gelişim göstermelerini sağlar. Mağaraya ya da labirente girmek erginleme türünde ritüel bir ölümle eş değerdi (Eliade 2003: 162).

Ebu Ali Sînâ ve Ebu'l Hâris, girdikleri mağarada bir sınava tâbi tutulurlar. Mağaradan çıktıklarında kendiliğini kazanmış, bilinçaltının karanlıklarındaki sembolleri anlamlandırarak, gün ışığına çıkaran, bu sınavdan daha büyük bir başarı kazanan Ebu Ali Sînâ olmuştur. Çünkü kendisine sunulan imkânlardan daha fazla yararlanmayı bilmiştir. Kendini aydınlatan İbn Sînâ'nın bundan sonraki amacı, dünya denilen mağarada, hatalar yapan, değersizleşmeye adım adım yaklaşan insanoğluna rehberlik, hocalık, babalık, arkadaşlık yaparak onları aydınlatmaya, huzura kavuşturmaya çalışmak olacaktır.

İbn Sînâ, rüyalarına girdiği kişiler için içsel bir rehber gibidir. O, vezir Yuhanna ve Câlût ile olan sihirli mücadeleyi kazanırken hocadır. Kendisini yanlış değerlendirerek, hakaret eden Helvacı Ali'yi cezalandırırken ve onu sevdiğine kavuşturmak için bütün yolları denerken bir babadır. Rüyalarına girdiği kahramanları, bulundukları felaketten kurtarırken bir rehberdir.

Bütün bu örneklerden de anlaşıldığı gibi her zaman daha iyiyi, daha güzeli hedefleyen İbn Sînâ, bir simyacı gibi doğayı, toplumu değiştirme sorumluluğunu üstlenmiştir. O, bütün zamana ve mekâna egemen olma mücadelesini verir.

Hikâye boyunca ilk vak'a halkalarından itibaren, okuyucuya çeşitli mesajlar verilir. Bu mesajlar kahramanların olgunlaşma sürecini yaşadıkları estetik ve sembolik bir atmosfer içerisinde eritilerek, çeşitli rolleri üstlenen Ebu Ali Sînâ'nın hayat hâdiselerinden örneklerle sunulur ve hikâyenin sonuna kadar devam eder. Aklın ve öğrenmenin önemine, hırs, kin ve nefret duygularının her an ön plana çıkarak kardeşin kardeşe dahi rakip olabileceğine, bu dünyanın hiç kimseye bâki kalmayacağına dair verilen mesajlar, hayat sahnesinde ihtiyacımız olan öğütler niteliğindedir.

İbn Sînâ, mecbur kalmadıkça sihir ve büyüye başvurmaz. Toplumsal yok oluş ve çürümenin önüne geçmek, değerleri korumak gereğini duyan İbn Sînâ; suçluları, sözünde durmayanları, ahlâksızlık yapanları olağanüstü gücünü kullanarak

cezalandırır, muhtaç olanlara ve haksızlığa uğrayanlara yardım elini uzatır. Zenginden alıp, fakire veren İbn Sînâ, hikâyenin ilerleyen kısımlarında sihir ve büyünün yanı sıra gösterdiği kerâmetlerle de halkın hayranlığını kazanır ve cezâlarının yaptırım gücünün olmasını sağlar.

Değerler dünyasını oluşturan merhamet, hoşgörü, yardım kavramlarından mahrum olan bu kişiler, daha fazla kazanç arzusu içerisinde gerçek mutluluğu tatmaktan mahrumdurlar. Güçlü-güçsüz, zengin-yoksul, arasındaki çatışmalar, cinsel sapmalar toplumsal yaşamı belirlemektedir. İbn Sînâ, bu zıtlıkların ortaya çıkardığı adâlettir. Bir akçeyi, fakire verdiği için cimri adamdan hakaret dolu sözler işiten İbn Sînâ, onu sihirli hâdiselerle cezalandırır. Sonunda cimri adamdan aldığı bin beş yüz altının binini yanındaki fakir dervişe vererek, "zenginden alıp fakire veriniz" şeklindeki dervişlere ait düstûrunu yerine getirir.

İbn Sînâ yer yer hikâyelerde, "Ben gani ol fakirdür dimek kibirden gelür. Kibir ise fi'l-i şeytandur insanda eyü alâmet değüldür, terk idün" diyerek, nasihatlerde bulunur. İbn Sînâ, geçirdiği her aşamada mükemmelliğe daha fazla yaklaşır. Yüce birey arketipi olarak karşımıza çıkan İbn Sînâ'nın, yer yer kendisini sorgulaması, bilinç ve bilinçdışı arasında bağ kurabildiğini, biliçdışını kontrol altına alabildiğini gösterir.

O, toplumsal düzensizliğin karşısındaki tek otorite, maddi ve mânevi gücün tek temsilcisidir. İbn Sinâ isteseydi, fakir bir derviş olarak hayatını sürdürmeyip, kendisine daha iyi hayat şartları sağlayabilirdi. Fakat onun sorunlar dile getirilene, başına bir felaket ve haksızlık gelene kadar beklediği, çatışma unsurlarının baş göstermesiyle olağanüstü gücünü kullandığı görülür. İbn Sînâ, padişahın Helvacı Ali'ye kızını, zengin olmadığı için vermek istemediğini öğrenmesi üzerine sihir ile ona muhteşem bir saray yaptırır. Daha sonra padişahı davet edip, bulunmaz güzellikteki yiyecekler, ziyafetler ile ağırlar.

"İbn Sînâ" hikâyelerinde dikkatimizi çeken bir diğer özellik de İbn Sînâ'nın ve diğer erkeklerin Helvacı Ali'ye duydukları ilgidir. Helvacı Ali veya Helvacı Güzeli olarak bilinen yakışıklı genç, güzelliğine hayran kalanların, tadı kötü helvalarını satın almasıyla geçinmektedir. İbn Sînâ güzele ve güzelliğe âşıktır. Önce Helvacı Ali'nin fiziksel ve ahlâki yönlerine hayran kalan İbn Sînâ, daha sonra sert mizaçlı ve kaba bir adamın masum ve güzel oğlunu seyre dalarak hayâl kurar.

"...aşk, ölüm, azizlik, metafizik bilgi aracılığıyla insan, Brihadâraangaha Upanisad'ın dediği gibi 'gerçek olmayandan gerçekliğe' geçmektedir" (Eliade 1992: 33). Hikâyelerde de gerçekliğe ulaşabilen, güzelliklerin farkına varabilen yalnızca İbn Sînâ olmuştur.

"Jung karşı cinse ait arketipi kadınlar da animus, erkeklerde de anima olarak adlandırmıştır. Anima ve animus her iki cinsin bilinçdışında erkeğin kadınlığa ait yönünü ve kadının erkekliğe ait yönünü temsilen zıt eşler olarak faaliyet gösterir. Bu, kadın ve erkeğin birbiriyle olan ilişkisini derinden etkiler" (Jung 1999: 71). İbn Sînâ'nın ve diğer erkeklerin olağanüstü bir güzelliğe sahip olan Helvacı Ali'ye duyduğu ilgi, hayranlık onların kadınlığa ait yönlerini yani anima arketipini ortaya çıkarır. İbn Sînâ'dan farklı olarak diğer erkeklerin yakışıklı gence duydukları ilgi sapkınlık derecesindedir. "Anima ya da animusuyla uyum sağlayabilmiş tipler ise dengeli, yeteneklerini kullanabilen iç huzuru olan kişilerdir" (Gökeri 1979: 21). İbn Sînâ da bu dengeyi çok iyi sağlayarak, baş karakter "hero-ego" olmayı başaran ve sürekli olarak yükselişi yaşayan bir kişidir. Burada yakışıklı, olağanüstü güzelliğe sahip Helvacı Ali, nefsi sembolize eder. İbn Sînâ, nefsini öldürmeyi başarmış bir kişi olduğu için diğer insanlardan farklılıdır, değerlidir, ulaşılmazdır.

Diğer insanların Helvacı Ali'den menfaat ümit etmesine rağmen İbn Sînâ'nın ona önce hayran kalması, daha sonra baba-oğul ilişkisi çerçevesinde yaklaşması, içsel dünyasının güzelliklerini açan bir kapı olması bakımından önemlidir. Masum güzelliğini seyre daldığı için pazarcı gencin babası tarafından hakarete uğrayan İbn Sînâ, sihir ile ona ve Helvacı Ali'ye yardım elini uzatır. Her şeyin zıttıyla var olduğunu masum genç ve sert mizaçlı baba örneği ile veren İbn Sînâ, derin bir tefekküre dalarak onları izlediğinde felsefecilerin belirttiği gibi "...beş duyunun susmasıyla beşeri Aklın (akl-ı insani) Evrensel (veya Faal) Akılla (aklı-ı küll, akl-ı faal) bütünleşip aşkın gerçekliğe ulaşabileceği yargısına" (Sayar 2004: 189) varmıştır.

Mutasavvıflar arasında bakış iki türlüdür. Bunlardan birisi İbn Sina dışındaki kişilerin Helvacı Ali'ye olan şehvet dolu bakışlardır. Diğer bakış ise "Bazı mutasavvıfların güzellerin yüzünü ve yüzündeki göz, kaş, ben, ve zülüf gibi organları görmekle ilâhî sıfatları hatırladıklarına inandıkları ibret yollu bakıştır." (Pürcevâdi 1998: 334-335).

İbn Sina, önce hayranlık ve şaşkınlık ile büyük bir ilgi duyduğu Helvacı Ali'nin yüzüne baktığında daha sonra onda "Allah'ın cemâlinin şâhidi olan" güzelliği seyrederek, "bakma yoluyla güzelliğin aslına yaklaşır" (Pürcevâdi 1998: 334).

"Aslında sûfi yolu kadınsıdır ve aşkın kadınsı kısmını oluşturmaktadır... Bir şeyler yapma isteği aslında erkeksi dürtünün ifadesi iken içsel gerçekleşme ise kadınsı yaklaşımın bir sonucudur" (Yazıcı-Kutlu 1997: 142, 147-148). Hikâye içerisinde de belirtildiği gibi "Dervişlerin ekserisi, hevâyi meşrep ve sevdâ-perest olur." Bir eren olarak İbn Sînâ da, güzelliğin keşfedilmesi üzerine yaratılan bu dünyada, mutlak olana ulaşma gayreti içerisindedir. "İbn Sînâ, ilâhi aşkın ve iffetin timsâlidir" (Ateş 1954: 37).

İbn Sînâ'nın Helvacı Ali'ye duyduğu ilgi, onun iç dünyasını tanımasında yardımcı rol oynar. Bilinçdışında meydana gelen bu gelişmelerin sonucunda İbn Sînâ yeni bir aşama geçirir. Hayranlığını, babanın oğula olan sevgisine dönüştüren İbn Sînâ, onun yanından bir saniye bile ayrılmayı istemez. Ne zaman ki onu gerçek mutluluğa kavuşturur, o zaman gönül rahatlığı ile seyahatine devam eder.

Helvacı Ali'nin, başlangıçta İbn Sînâ'ya karşı tavırları ön yargılıdır. Abdullah Hemedâni'ye intisab edeceği zaman ondan kerâmet göstermesini istemesinde olduğu gibi Helvacı Ali de önce İbn Sînâ'yı sınamak ister. Mürid ile mürşid arasındaki ilişkinin "can alıcı noktası güvendir. Mürid, kendisindeki "en karanlık sırlarını" veya gölgesini açığa çıkarabilecek birisinin olduğunu bilir ve bu mürşidin kendisine duyduğu sevgiyi yok etmez ya da rehberce sıkıca muhafaza edilen, onların ebedî varlık vizyonunu bozmaz" (Yazıcı-Kutlu 1993: 75).

Helvacı Ali de kendisine rehberlik yapan İbn Sînâ'nın amacının, kendisinden faydalanmak olup olmadığını öğrenmek için onu sınar. Hatasını, onun nice acâyip sanatlar bilen bir kişi olduğunu gördüğü zaman anlar. "Âb-ı hayâta eriştim, serâba değiştim" şeklinde içli söyleyişlerle duygularını dile getiren Helvacı Ali, tam üç ay İbn Sînâ'ya hizmet eder ve ondan türlü ilimleri öğrenir.

Aşk, insanın sevgi ve beraberlik duygusunun yoğunluğu ile meydana gelen bir birlikteliktir. Helvacı Ali, Mısır Şâhı'nın kızına âşık olunca, İbn Sinâ ona olağanüstü yardımlarda bulunur. Padişâhın, maddi kaygılar çeken toplum içinde aşkıyla ayakta durmaya, var olmaya çalışan Helvacı Ali'yi istememesi üzerine İbn

Sînâ yine yardım elini uzatır. Maddi çıkar, zengin-fakir arasındaki fark vb. gibi sorunlara da çözümler getiren İbn Sînâ, oğlu yerine koyduğu Helvacı Ali'nin mutluluğu ile sarhoş olur.

Helvacı Ali'nin beşerî aşkla sınırlı kalan aşkı, daha önce de belirtildiği gibi İbn Sînâ da ilâhî aşka kadar yükselir. "Ebu Said İbn Ebi'l-Hayr'ın sözleriyle aşk, Tanrı'nın tuzağıdır ve ayrılık acısı kişiyi, varlığının son bulacağı nokta kadar yavaş yavaş öldüren en son sadece Tanrı'yı bırakan bir zehirdir" (Lee 2002: 40). Güzellik ve aşk duygusu, kişiyi mutlak olana yaklaştıran en önemli yollardan birisidir. İbn Sînâ, bu kavramların ışığında şeyh-i kâmil olabilmek, "ilk" ve "tek" olana daha çok yaklaşmak için yolculuğuna devam eder.

"İbn Sînâ" hikâyelerinde vak'a örgüsünü yönlendiren aşk motifinin yanı sıra, "rüya" motifinin de rolü büyüktür. Hikâye kahramanlarının rüyada gördüğü kavramlar, kendi iç dünyalarını sembolik olarak anlamlandırdığı için detaylı olarak incelenmesi gerekir. "Rüya yorumlaması bilinçdışı zihinsel etkinlikler hakkında bilgilenmenin en mükemmel yoludur. Başka bir deyişle rüya çözülecek bir şifre, aşılacak bir engeldir, böylece semboller esas anlamlarına indirgenebilirler" (Jung 1999: 104).

Sihirli tasa bakarak rüya görme, "hayâl uykusuna" yatma şeklinde "İbn Sînâ" hikâyelerinde tespit ettiğimiz motifler dikkat çekicidir. Ebu Ali Sînâ'nın, toplumdaki aksaklıkları düzeltmeye çalışırken, buna neden olan kişileri suçluluk psikolojisi altında cezalandırarak, hatalarını anlamaya çalışmalarında ilm-i simyaya başvurduğu görülür. Kahramanların gördükleri rüyalar da bunlardan birisidir. "Rüya görenin deneyimleri, o kişinin ilerleme izlenimi edindiği ve kendisini fethettiği görüntüler şeklini alır. Bu görüntülerin rüya gören kişilerin kendi varlıklarının bir senaryo biçimindeki uzantıları olduğu açıktır. Böylece bu görüntüler, kişilere bir psiko-geri-besleme (feed-back) sistemi sağlar" (Yazıcı-Kutlu 1993: 59).

Gördükleri rüyalar ile kahramanlar, yaptıkları hataların farkına vararak, bilinç altının karanlığından bilince, aydınlığa kavuşurlar. Toplum hayatının içindeki karmaşalarda çocukluğumuzun saflığından gittikçe uzaklaşır yasakların, yanlışların yığını içinde kaybolmaya başlarız. Rüyalar, bilinçaltının derinliklerine inerek, bu saflığa yeniden kavuşmamızı sağlayan sembolik anlamlarla yüklü, anahtarı bizde olan bir kapıdır. Kahramanların yer altı dünyasında araladıkları kapının ardında

rastladıkları cennet gibi bahçeler, onların bu güzellikleri yeniden yakaladığını gösterir.

Rüyalar, kendimizi görebileceğimiz aynalar gibi olduğundan, saklı benliğimizi yansıtıp, kendi doğamızın gerçek yönünü açığa vururlar. Rüyalar sayesinde tanıdığımız yabancı ülkeyi bilir hâle gelir ve ruh arazisine adım atma imkânı buluruz (Lee 2002: 10).

İbn Sînâ, sihirli tasa bakan kişileri, kaybolan değerleri hatırlatmak için onları bir hayâl uykusuna yatırır. Bunlardan birisi Helvacı Ali'nin Ebu Ali Sînâ'ya hakaret ettiği zaman, kolundan tutulup çok uzaklara fırlatıldığında bayılarak, uykuya dalması ve birkaç saati, çölde üç aylık dehşet dolu bir macera yaşadığını sanmasında görülür. Diğer örnekler ise Helvacı Ali'yi sevdiği kıza kavuşturmak için padişah ve vezirlerine su dolu tasa baktırarak, onlara korku dolu anlar yaşatması şeklindedir. Yer altı dünyasına gönderildiklerini gören kahramanlar, aslında kendi iç dünyalarının kapılarını aralamışlardır. Burada sihirli tas, ona bakan kişilerin kendi iç benliklerini yansıtan bir ayna görevindedir. Sihirli tasa bakan vezirler, simgesel anlamda uzun bir yolculuk yaşayarak, iç dünyalarının gizemli karanlığını keşfederler. Sonuçta, kendi okyanuslarının derinliklerine türlü anlamlar yükleyerek, gerçek hayata dönerler.

"Rüyalarımız bazen bilgelik dolu, ama bazen de korkunç öğelerle yüklüdürler. Sanki bütün bu sahneler, bilinmeyen bir zekâ tarafından rüyalarımıza serpiştirilmektedir. Ayrıca bu hayallerin gerçekliği hayatımızda iki üç kere yaşanmıştır. Ama bize bilincimizin onu kısıtlayan bağlardan çözüldüğünde, neler yapabileceğini göstermesi açısından ilginçtir" (Fromm 1990: 154-155).

Kahramanların kuyu, çöl gibi dar mekânlarda ejderhalarla, devlerle olan mücadeleleri, onların gölgesini temsil etmekte olup, benliklerini büyülü bir şekilde ele geçiren değersizleşmiş duyguların esiri olduklarını göstermektedir. Suçluluk psikolojisi altında ezilen kahramanlar, İbn Sînâ'nın rehberliğinde hırs, kin ve nefret ile dolu bilinçaltlarının karanlık ve pas tutmuş mekânlarını görerek, bundan kurtulurlar. Hayat nasıl ki aşılması gereken sınavlarla dolu ise yer altı âlemindeki kahramanlar da merak, ölüm korkusu, tesadüfler vb. gibi kavramların ışığında aşama geçirerek, gerçek âleme farklı bir kişilikle dönerler. Yaşadıkları korku ve âcizlik duyguları, insanın gerçek kişiliğini, özünü ortaya çıkaran kavramlardır.

Padişâh, sihirli tasa baktığı zaman kendisini, boyunu aşacak yükseklikte su ile dolu kuyuda yaşama mücadelesi verirken görür. Padişâhın kuyu içindeki suya her dalıp çıkışta kuyu ağzınının yıldız şeklinde olduğunu görmesi, vezirleri gibi ejderhalar tarafından kovalanması, korku dolu günler atlatması Ebu Ali'nin yüzüne döktüğü bir tas su ile sona erer. Hikâyede padişâhın içinde bulunduğu kuyu, suya her dalış çıkışta kuyu ağzını yıldız şeklinde görmesi ve suyun yüzüne dökülmesi ile gerçek âleme dönmesi sembolik bir anlam ifade eder.

Kuyu; bilinçaltına bir yolculuktur. Padişâh ve diğer kahramanlar, bilinçaltının bu derin ve karanlık mekânından bilinçle yükselerek mekâna çıkarlar.

Beş köşeli yıldız; çok eskiden beri, sihir yapmada ve simyacıların "beşlisi" olarak" kullanılmaktadır. "Yıldızların her köşesi birbirinden eşit uzaklıktadır ve her biri beş erdemin simgesidir. Hz. Süleyman'ın gerçeği ve doğruyu simgelemesini istediği yıldızdır bu... Gnostik tarikatlardan birinde ise Virgin Sophia "Işık Belde"sine sadece bu yıldızı taşıyanları alır. Çünkü Tanrı katına ulaşabilmek, bu tarikate göre sadece imanla olmaz, bilgi ve erdemliliktir oraya giden yol" (Gökeri 1979: 99-102).

Kuyu içerisinde, kendi iç dünyasının karanlıklarına yönelerek, bilinçdışının mekânlarını keşfe çıkan padişâh, bilinç eşiğindeyken yoksun kaldığı erdemlerin farkına varır. Kişinin başarıya ulaşması için her şeyden önce o isteğe sahip olması gerekir. Bir simyager gibi kendisini değiştirmek isteyen herkes, bu gücü önce kendinde hissetmelidir. Padişâh da sihirli tasa bakmayı önce istemez. Vezirlerinden sonra yedinci kişi olarak, tasa bakmayı isteyerek, iç dünyasına yönelir ve gördüğü kuyuda, kendi iç benliğine doğru yolculuğa çıkar.

"Rüya, kendini bıraktığın ve dikkatini belirli konularda yoğunlaştırmadığın zaman yaşadığın hayattır" (Fromm 1990: 158) Fromm'un dediği gibi, sihirli tasa baktığında belli bir şey düşünmeyen kahramanlar, kuyu ağzını yıldız şeklinde gördükleri zaman gerçekliklerin kapısını ardına kadar aralama fırsatını bulurlar. "Mandala zihinsel bir yoğunlaşmanın da desteği olabilmektedir" (Eliade 1992: 37).

Yaşadığı karanlık mekânda, gölgeleriyle mücadele etme, onlarla yüzleşme kararını veren padişâh, korku dolu günlerden sonra, üzerinde yoğunlaştığı erdemlerinin yeniden bilincine vararak, gerçek âleme döner. Erdemli bir kişi olarak padişâha yol gösteren İbn Sînâ, padişâhı yüzüne serptiği bir tas su ile hayâl uykusundan uyandırır. Padişâhın uyanması, artık onun, bilinç ile bilinçaltı arasında

bağ kurabilen, maddi değerlerin hapsi altında kaybettiği gerçek kişiliğini bulan bir kahraman olduğunu gösterir. Eğer iç benliğini keşfetme kararını almayıp, bu yolculuğa çıkmasaydı asla karanlıktan kurtulamayacaktı. Padişâhın yüzüne serpilen bir tas su ile gerçek hayata dönmesi de önemli bir konudur. Su; arındırıcılık, ferahlık, saadet, huzur fonksiyonlarına sahiptir. Kendini değersizleştiren maddi ve manevi unsurları, kirlenmişlikleri suyun gücü ile yıkayan kahraman, artık yeniden doğmuş gibidir.

Vezirler ile padişâhın içsel yolculuk sonrası bilinçlerinin, İbn Sînâ'nın mağaradan çıkış sonrası dikeyleşen gelişimine karşılık, yataylaştığı görülür. Çünkü kahramanlar, kendi bilinçaltlarını sınırlı olarak tanıyabilmişlerdir ve çevrelerine ışık saçarak, aydınlatacakları gizli gücün bütünlüğünden mahrumdurlar.

İbn Sînâ, içsel bir rehberdir. "...bize yardım edecek olan rehber içimizde, takip etmemiz gereken yol da tam orada, ruhumuzun içindedir. Bu, bilgeliğin yaşlı bir adam, yaşlı bir kadın ya da masum ve sınırsız bir çocuk şeklindeki içsel görünümüdür" (Lee 2002: 10).

İbn Sînâ, bütün sınavların sonunda, kahramanların karşısına çıkarak onları kurtarır. Yardımcı kişinin ortaya çıkışı, kahramanın bu içsel karanlığın bunalımında çıldıracakken, bütün kalbiyle kurtuluşu dilediği an gerçekleşir. İbn Sînâ'nın hedefi, bir simyacı gibi arayışçının, mânevi yaşamındaki içsel değişim sürecini tamamlamasına yardımcı olmak, zulumü sevgiye dönüştürmektir.

Kahramanları iç dünyalarına yönlendirerek, dış dünyanın akıl ilkesinden uzaklaştıran İbn Sînâ, onlara gerçeği görme fırsatını verir. Kuyunun karanlığına hapsedilen kahramanların, İbn Sînâ'nın parmağıyla işaret ederek oluşturduğu çatlaktan kurtulmaları, kendi labirentlerinde kaybolacakken, içsel rehberin ipine tutunarak, aydınlandıklarını gösterir.

Kahramanların rüyalarında, canavar, ejderha vb. gibi korkunç varlıklarla yani gölgeleriyle karşılaşmaları, onlar tarafından yutulacakken bilinçaltının karanlığından gerçek âleme İbn Sînâ'nın yardımıyla dönmeleri, "kahramanların bilinçaltı tarafından yok edilmekten kurtuldukları" (Jung 1997: 214) anlamına gelir. Sonuçta, kendilerini rahatsız eden bu kavramlarla yüzleşmeleri onların iç huzura kavuşmalarını sağlar. "Ejderha "potansiyelliği" ve karanlığı olduğu kadar kuraklığı,

kuralların askıya alınmasını ve ölümü de simgeler" (Eliade 2003: 181). Dolayısıyla kahramanlar, gölgelerinin ölümüyle hayata yeni bir insan olarak başlarlar.

M5 ve Y1 varyantlarında sihirli tasa bakan vezirlerden birinin, kendisini önce Anka misali süzülerek yemek isteyen bir kartalın avı olarak, daha sonra da düştüğü balçık dolu kuyu içindeki ejderha tarafından yenilmek isterken görmesi ve şartlarını kabul ettiği Ebu Ali'nin kuyu ağzında işaret ederek oluşturduğu çatlaktan geçip kurtulması şeklinde görmesi sembolik anlamlar taşır. Ejderha, kartal olarak görünen egonun, bilinci yutmasıyla karşı karşıya kalan kahraman, özünün yok olmasından içindeki yaşlı bilgenin (İbn Sînâ'nın) rehberliğinde kurtulur.

Toplum hayatındaki dengesizliklerin baş nedeni, insanların içindeki canavara dur diyememesi, onu dizginleyememesidir. Bu yüzden sık sık "yan tutmalar, önyargılar, korkular vb. gibi setlerle önü kapatılmış iç dünyamızın dar kapılarını" (Jung 1997: 59) aralayarak, onlarla yüzleşmemiz gerekir.

İbn Sînâ, Ebu'l Hâris'in kendisinden intikam alma duygularından habersiz olarak, yaptırdığı sihirli hamama gider ve bir anda kendisini çırılçıplak bir şekilde çölün kucağında bulur. "Hepimiz dünyaya maddi ve manevi çıplak olarak doğarız, fakat çok kısa bir zaman sonra ortamlarımızın ağırlıklarını yüklenir ve egomuzun istekleri tarafından tutuklanırız. Manevi yaşam bizden bu yükümlülüklerimizden kurtulmamızı ister" (Lee 2002: 33).

İbn Sînâ'nın çölün sonsuzluğunda maddi varlıklardan yoksun bir şekilde kalması, aslında onun kendi ruh arazisini, iç dünyasını keşfettiğini gösterir. Sahip olunan bir çul parçasının dahi, insanı nasıl ezdiğini fark ederek, bundan kurtulmasının gerekliliğini anlayan İbn Sînâ, ilm-i simya ile hikâye kahramanlarına da benzeri hadiseler yaşatır. Amacı, başındaki karpuz kabuğunu süslü bir taç, sırtındaki çul parçasını da altın sırmalı bir elbise olduğunu sanan vezire ve sihirli tasa baktığında kendisini çırılçıplak bir halde kuyudaki suya dalıp çıkarken gören padişâha maddenin iç dünyasını anlamaya engel teşkil ettiğini anlatmak istemesidir.

Hikâye vak'aları, mükemmelliği hedefleyen İbn Sînâ'nın, sûfî olma yolculuğunun aşamalarını okuyucuya sergilerken, çeşitli mesajları da beraberinde iletir. Başlangıçta aynı sınava tâbi tutulan, kendilerine eşit derecede imkânlar sunulan kahramanlar, mağarada kaldıkları zaman bir tanesi yenildiğinde kırk gün boyunca açlık hissetmeyecekleri haplar yaparlar, geceleri bir iki saat dinlenip,

vakitlerinin çoğunu ibadet ederek, ilim öğrenerek geçirirler ve baktıkları kaynakları asla birbirlerine göstermeyip, konuşmazlar. Buradaki mesaj, sûfinin "Az ye, az uyu, az konuş" düstûrudur.

Bir anlamda mağarayı, dünya hayatı olarak da düşünebiliriz. Bu dünyaya geliş gayemiz, yaratıcının güzelliğini görmek, asıl olana ulaşmak, yaratılış amacımızı öğrenmek, faydalı olmak ve ölümden sonraki hayata hazırlıklar yapmak içindir. Ne kadar emek verirsek, o derece karşılığını göreceğimiz bu mihnet evinde, duygularımızın esiri olmadan yaşamak, O'na layık olmak en büyük amacımız olmalıdır.

"Sonsuzlukta yankılanmayan hiçbir söz ya da eylem yoktur" (Schure 2005: 362) atasözünde de belirtildiği gibi hayatımız boyunca karşılaşacağımız ödül ve cezalar, yaşantılarımızın anlamında gizlidir.

İbn Sînâ, sembolik anlamlı bu hikâyelerin sonunda kahramanları, "bir var bir yok", "hâb-ı hayâldi" şeklindeki sözlerle teselli eder. Böylece dünyanın geçiciliğine işaret eden İbn Sînâ, kahramanların iç dünyalarına yönelerek değişmeleri gerektiği mesajını da verir.

Sûfiler, bütünleşme ve iç evrim yolunda yolcunun geçeceği yedi mertebe olduğunu düşünürler. Kişiliğin daha mükemmel bir seviyeye dönüşümüne katkıda bulunan bu aşamalar; tövbe, verâ, zühd, fakr, sabır, tevekkül ve rızadır (Sayar 2004: 19). "Aşamaların amacı, kişinin sürekli olarak kişiliğinin bütünlüğüne ve ebedî arketipine her geçen gün daha fazla katılabilmesini mümkün kılan bir çevre sağlamaktır" (Yazıcı-Kutlu 1997: 79).

İbn Sînâ da söz konusu aşamaları sırasıyla yaşayarak, şeyh-i kâmil olması yolunda ilerler. Kardeşi Ebu'l Hâris'in ölümüne sebep olduktan sonra büyük bir pişmanlık duyup, acı çeken İbn Sînâ, uyku, yemek vb. gibi süfli arzulardan uzak durur. Sürekli olarak Allah'a şükreder, ibadet eder ve başına gelen felâketlerde hemen simyaya başvurmayıp, bakalım ne olacak diyerek, sabreder. Haksızlığa uğrayanların yanında olup, insanlığa sürekli hizmet ederek, rızanın görünümlerini sergileyen İbn Sînâ, fakir bir derviş kılığında seyahat eder.

Dünyanın malında mülkünde gözü olmayan İbn Sînâ'nın tahammül edemediği tek şey, kendisine hakaret edilmesi, aşağılanmasıdır. O, rica ister fakat emr verilmesini hakaret olarak kabul edip, bunu da cezasız bırakmaz. Burada "Tatlı

söz yılanı deliğinden çıkarır" mesajını da veren, İbn Sînâ iyiliğin bütün kapıları açacağını belirtir.

Ahmet Eflâki'nin **Ârîflerin Menkıbeleri** adlı eserinde ârifin ve âlimin vasıfları şöyledir:

"Ârifin alâmeti üçtür: Kalbin fikirle, tenin hizmetle, gözün yakınlıkla meşgul olmasıdır. Yine şunlar da ârifin alâmetidir: Onun nazarında dünyanın önemi, âhiretin eseri, Tanrı'nın bedeli olmaz. İlim üç şeydir: Zikredilen dil, şükreden kalb, sabreden ten" (Eflâki 1989: 73-74). Söz konusu vasıfların hepsine sahip olan İbn Sînâ'nın, sûfi yolculuğunu başarıyla tamamladığını söyleyebiliriz.

"Yeni bir doğum için bir şey ölmek zorundadır ve kutsal evliliğin görüntüsü, ruhun maddeleşmesi ve maddenin ruhânileşmesi bizim içimizde olur. Bu simyanın laboratuarı bizleriz. Sınırlı 'kendiliğimizin' artıklarından gerçek 'kendiliğimizi' (Nefsimiz) damıtırız ve bunu gerçek özümüzün altınına çevririz" (Yazıcı-Kutlu 1993: 37).

Ebu Ali Sînâ'nın seyahatindeki mistik boyut onun tecrübe, bilgi ve sezgisiyle önceden olacak olayları bilmesi veya akıldan geçenleri anlaması şeklinde karşımıza çıkar. Onun bütün amacı, nefsinin kölesi olan insanlara (cimri hamamcı, cimri hoca, rüşvet yiyen kadı, iftira atan vezir ve onun yalanlarına inanan Şâh Mahmut vs.) doğru yolu göstermektir.

"Bütün hayatın esrarı, nefsini tanımada toplanmıştır. O bütün dertlerin devası, hayatın her adımında başarının sırrı, bir din ve bir dinden de ötedir" (Yazıcı-Kutlu 1993: 64). İbn Sînâ'nın sûfi yolculuğu sırasında karşılaştığı aşamalar, onu ebedi olana daha çok yaklaştırmaktadır. Dilenci kılığına girip, padişâha sattığı sembolik anlamlı üç renkli sihirli mum, onun çevresine de anlamlı cezalar vererek, yol gösterdiğinin bir ifadesidir.

Hikâyede Ebu Ali'nin padişaha sattığı sihirli mumun, beyaz tarafı yandığında halk üzerinde bir etkisi olmazken, kırmızı kısmı yandığında halk, aşırı derecede gülmeye, siyah kısmı yandığında da ağlamaya başlar. Sihirli mumun tamamen yanıp sönmesinden sonra, halkın onun kokusuyla sabaha kadar uykuya daldığı, bir varyantta da mumun kokusuyla yerlerinden kırk yıllık hasta gibi güçle hareket ettikleri görülür. Bu motifin benzeri, İbn Sînâ'nın hocası Farabi ile ilgili olarak anlatılan efsanede geçer:

Hemedan oğullarından Türk Sultanı Seyfüddevle Ali, Farabi'yi sarayına davet eder. Farabi, bütün âlimlerin huzurunda, icat ettiği kanun denilen âleti çalar. Farabi, bu mûsiki âletini çalarak önce halkı güldürür, sonra ağlatır, ardından da uyutur (Şapolyo 1964: 88-89).

Söz konusu örnekler mukayese edildiğinde, sihirli mum ve mûsiki, renkler ve melodi unsurları; birbirlerini dengeleyen unsurlar olarak yer alırken, gülme-ağlama-uyku başlangıç, gelişme ve sonuç şeklinde bir kompozisyon çizmektedir. Burada gülme unsuru eğlencenin, ağlama gerçeklerden duyulan üzüntünün, uyku ise gerçeklerden kaçışın ifadesidir. Bu hâdiseyi, doğum / çocukluk (ağlama), evlenme / gençlik (gülme) ve ölüm / yaşlılık (uyku) şeklinde anlamlandırarak, hayatın ritmik düzeni şeklinde açıklayabiliriz.

Mum, hayattır. Azar azar yanarak tüketilen ömürdür. Sâfiyetin, mutluluğun, barışın rengi olan beyaz renk çocukluğumuzun rengidir. Kırmızı renk gençliğin, canlılığın, hareketin ifadesi olmakla birlikte, kahraman için bir aşama yeridir. Siyah ise ölümle nihâyet bulacak bir sonun rengidir ve kahraman için dönüşün mesajını vermektedir. Bir başka varyantımızda ölüm kavramı yerine, halkın kırk yıllık hasta gibi hareket etmesinden bahsedilir. Bu da ömrünün son günlerini, sonbaharını yaşayan insanoğlunun yaşlılık dönemini ifade eder.

İbn Sînâ, padişâha verdiği mumla "Doğana gülünen, ölene ağlanan" bu kısacık ömrümüzün aşamalarını, hayatın gerçeklerini anlatmak ister. Esas hayatımız, uykuda olan insanın uyanmasıyla başlayacaktır. Maddi kavgaların, hırs, kin, menfaat vb. gibi duyguların değersiz olduğunu anlatmaya çalışan İbn Sînâ, bu sembolik anlamlarla padişâha ve halkına belli mesajlar verir. Mağarada iki saat uyku uyuyarak, geri kalan vakitlerini ibadet ederek ve ilim dolu kitapları hıfz etmekle meşgul olan İbn Sînâ, uyanık kalmanın önemine burada da işaret eder.

"Uykuyu yenmek 'uyanık' kalmak insanlık durumunda bir dönüşüm, bu durumdan bir çıkış anlamına gelmektedir" (Eliade 2003: 99). Sınanmak için geldiğimiz bu belâ evinde asıl huzuru yakalamak için güzel görünen, fakat bize tuzak olan her şeyden uzak durmalıyız. Bu da insanoğlunun madde dünyasından uzak kalması, aklın sürekli olarak uyanık olmasıyla mümkündür.

"Kadim inisiye şairleri uykuya 'ölümün kardeşi' demektedir... Bir unutkanlık perdesi uykuyu uyanıklıktan tıpkı doğumu ölümden ayırdığı gibi ayırmaktadır" (Schure 2005: 361). Hikâyedeki siyah ve beyaz renk ile aslında bu

ilişkiye işaret edilmektedir. Aydınlanma; doğum ve ölüm arasındaki ara dönemde, bilgiyle, maddiyattan arınmış olarak iç dünyasının mağarasına yönelen insanoğlunun, zihnine görünür kılınan işaretlerle gerçekleşir.

Uyku ve gecenin insanları kirlettiğine (Sarıkçıoğlu 2002: 106) dair inanışın da ele alındığı hikâyede mumun siyah kısmı, insanların bilinçaltlarının karanlık, henüz aydınlığa kavuşmamış çatışmalarla, çelişkilerle dolu mekânlarını ifade eder. Mumun siyah kısmı yandığında insanların kırk yıllık hasta gibi hareket etmeleri veya ölmeleri onların aydınlığa kavuşmadan, gerçek mutluluğun tadına varmadan karanlık içinde hayata veda ettiklerini göstermektedir.

İbn Sînâ, hikâyelerde sürekli olarak simyager rolüyle karşımıza çıkar. Bu kısa, fakat anlamlı hikâyede de amaç; padişâh ve halkının, "kendi içlerindeki Tanrısal özü, iç dünyalarına yönelerek, saflaşarak bulmalarını, böylece gizli olan Felsefe Taşı'na ulaşmalarını"* sağlamaktır.

Şimdiye kadar ki değerlendirmelerimizi beyazdan, kırmızı ve siyaha doğru doğum, evlenme ve ölüm çerçevesinde ele aldık. Bunu tam tersi olarak değerlendirdiğimizde şu sonuçlara ulaşırız:

Simyacının metalleri beyazlaştırma, kirden temizleme işlemlerinde ilk renk siyahtır. Bu aşama, bedenin yok olma aşamasıdır. Maddeden, siyahtan ölümle kurtulan varlık, ikinci aşamada kendi iç dünyasında nefsin bütün arzularına karşı koyarak, ondan sıyrılır ve saf olana, beyaza doğru ilerler. Bu son aşama, insanın çocukluğuna, ilk olana, henüz karmaşık duygularla kirlenmemiş hâline ulaşması demektir. Kişinin nefsinden kurtulması, simyacının işlemleriyle benzerdir:

"Kükürt ve civanın" (aktif ve pasif) yumurtanın içinde etkileşmesiyle bir başka değişle ölümüyle "Bilge Civası" doğar. Bu siyah alandır, mükemmel bir metal değildir, ancak aşamadır. Daha sonraki aşamada beyaz olan açığa çıkar. "Albedo" diye adlandırılan bu beyazlık aşamasında "Rosa Alba" ortaya çıkar. Bu aşamanın sonucu kırmızı olan "Bilge Kükürdü" ile tamamlanır. Son aşama ise Kırmızı Kükürt ile Beyaz Civa'nın birleşimidir. Bu kutsal birleşme sonucu Felsefe Taşı ortaya çıkar.**

Hikâyelerde İbn Sînâ'nın padişâha ileteceği mesajı, mum satarak tercih etmesi onun, "Oryantal Felsefesini" yayma isteğini gösterir. "Corbin'e göre

---

* http://www.hermetics.org

** http://www.hermetics.org

'Oryantal Felsefe' (El-Hikmet el-Meşrıkiye) ruhlar dünyasına yapılan yolculuk, madde ve duyular âleminden kurtulma anlamına gelir.... O, insanı bu kusurlu dünyadan "nûr âlemine" götürmeyi amaçlayan bir hikmettir" (Nasr 1985: 219). Mumun etrafına ışık vererek karanlığı aydınlatması gibi mağarada kendilik bilincine vararak, aydınlığa kavuşan İbn Sînâ da, padişâh ve halkını kendi içsel karanlıklarından kurtaracak, gerçeği gösterecek bir ışıktır.

"Aklımızı kuvveden fiile geçirebilen faâl akıldır. Onda, makûl şekillerin bütün nümûneleri ve prensipleri ayrı (müfarik) olarak bulunur. Onları bize bir nevi **işrak** veya **işraf (illumination)** ile verir.... Faâl akıl tarafından (işfaf) edilmezden evvel ruhumuz ancak kuvve hâlinde bir akla, bir de hârici hasselerden gelen zihnî sûretler bütün hususi farikaları ve vasıflarıyle orada mevcuttur. Çünkü onları meydana getiren hârici eşya kendi maddiyetlerinin damgasıyle hayalde saklıdırlar. Faâl aklın ettiği hizmet, mahsus şekli maddeden ve bütün vasıflardan ayırmak, onu nefsi nâtıkanın mümkün aklına koymaktır" (Ülken 1937: 27).

Nitekim üç renkli mum ile verilmek istenen mesaj, doğumla başlayıp ölümle sona erecek olan hayat sahnesinde ilk nedene yakın olmak, bilinmeyenlere ulaşabilmek için "nefs-i nâtıkanın etraflıca düşünmesi, incelemesi, mukayese etmesi" (Ülken 1937: 27) ve beyaza, çocukluğunun sâfiyetine ulaşarak arınması gerektiğidir. "Cismâni kuvvetler zayıfladıkça, nefs-nâtıkanın kuvvetleri, muhakeme kudreti daha ziyâde inkişâf etmektedir" (Akseki 1937: 20).

İbn Sînâ, "mum hikâyesi" ile insanoğlunun yolun sonuna gelmeden, beden kalıbı içerisinde asıl gerçeklere ulaşabilmesini diler. Dünyaya gelen her insan, doğum ve ölüm denilen iki hayat arasında neden ve sonuç ilişkisine benzer bir yaşam sürer. Bedeni ölüm sonucunda asıl ve sonsuz bir hayata yeniden doğacak olan insanoğlunun, yaratılış hakikatini anlaması için çaba sarfetmesi gerekmektedir.

Hikâyede mumun renklerinin beyaz, kırmızı ve siyah olarak seçilmesi bize, tasavvuftaki beyaz ölüm, kara ölüm ve kızıl (kanlı) ölümü hatırlatmaktadır. Bir sûfi olarak, insanlara "ölmeden önce ölmeyi" öğütleyen, bu şekilde ebedî olana ulaşılacağını belirten İbn Sînâ, beyaz renkle "Nefsi aç ve susuz bırakmak", kara renkle "Halkın eza ve cefasına katlanmak", kırmızı renkle "Nefise muhalefet etmek" (Uludağ 1996: 364) gerektiğini söyler.

İbn Sînâ'nın sürekli olarak halkın faydasına çalışması, onlara yol göstermesi sembolik rüya, eşya vb. gibi unsurlarla sınırlı değildir. O, toplumsal hayatın

gerektirdiği yaşam serüvenlerinin yanı sıra, ruhsal olarak doyuma ihtiyacı olan kişilerin de yanındadır. Helvacı Ali'nin Mısır Şâhı'nın kızına âşık olup, üzüntü içerisinde bunalım yaşamasına dayanamayan İbn Sînâ, padişâhın kızını sihir yolu ile her gece onun yanına getirir. Böylece sosyolojik ve psikolojik çözümlemelerle toplumun faydasına hizmet eder.

Sahip olduğu ilimleri kendisine verdiği için Allah'a (C.C) sık sık şükreden İbn Sînâ, zor durumda kalmadığı, karşısındaki kişi sihir yapmadığı sürece veya normal insan gücündeki kişilerle mücadelede ilm-i simyaya başvurmaz. Meselâ tıp ilminde üstat vezirle kırk günlük yola çıkar. Bu yolculuk sırasında yürümeye, simya ilmini kullanmamaya karar verir. Yirmi günün sonunda yol arkadaşını kaybeden İbn Sînâ, yirmi günlük yolu iki saatte alır. İstese kırk günlük yolu bir saatte yürüyebilirdi. Elindeki bu imkânlara rağmen çok zengin olmayı asla istemeyen İbn Sînâ, sihirli hâdiselerle hayranlık uyandırıp, korkutup, yardım elini uzatırken diğer taraftan tam bir derviş hayatı yaşamış, diyar diyar seyâhat etmiş ve çilehânede ibâdet ederek vaktini geçirmiştir.

Arayış içerisindeki insanın yalnızlığı tercih etme sebebi; iç dünyasına yönelerek, "... benlik kayasını bulması" içindir (Lee 2002: 47). Ebu Ali Sînâ, bu anlamda Ebu'l Hâris'in aksine içsel yolculuğunu tamamlamış bir kişidir. Ebu'l Hâris, bu eksikliğinden dolayı içindeki hırs, kin ve nefret duygularının esiri olmuş, yanlış yolda yürümenin cezasını ölümle ödemiştir. Anlam itibâriyle hâris, son derece hırslı olan kimsedir.

Aşamalarla dolu bu zorlu yolculukta Ebu Ali Sînâ'ya arkadaşlık eden Ebu'l Hâris, aslında onun gölgesidir. "Gölge, kişinin olmak istemediği şeydir. Olumsuz yanıdır kişiliğin" (Gürol 1993: 200). Ebu'l Hâris'in ölümü bir anlamda Ebu Ali Sînâ'nın, olumsuzluklardan kurtularak, rûhi ve ahlâki terbiyesini tamamlamasını ifade eder. Ebu Ali Sînâ, sûfi olma yolunda, sürekli aşamalar geçirir. Başına gelenlere sabrederek, Allah'a kendisine verdiği ilim için şükr ederek, kötü düşüncelerden uzak durur. Sihir ve büyünün yanı sıra gayb âleminden haber vererek, önceden olacakları sezerek kerâmetler gösteren Ebu Ali Sînâ, "bir lokma bir hırka" hesabı seyahat eder ve yer yer sembolik anlamlı ceza ve ödülleriyle velî şahsiyetini ön plana çıkarır.

Hikâyenin üçüncü olay birimini, İbn Sînâ'nın bir şeyhi kendisine rehber seçmesi, toplum hayatından el ayak çekmesi ve şeyh-i kâmil mertebesine ulaşması

oluşturur. "Kişilik, bireyin ebedî arketipinin sınırlı bir örneği olarak yaşanır" (Yazıcı - Kutlu 1997: 81).

İbn Sînâ, geçtiği simyasal süreçlerde bilincinin zirvesine ulaşarak, kişiliğini mükemmelliğe doğru yönlendirir. Yeniden doğuşu, ölmeden önce ölmeyi amaçlayan İbn Sînâ, hikâyenin sonunda bir şeyhe, (Abdullah Hemedâni Hazretleri) gördüğü kerâmet karşısında "Madem ki cân tendedir, kapundan gitmezüm," diyerek intisab eder. Böylece yeni bir aşama geçirip, bir çilehânede Allah'a gece gündüz ibadet ederek, sûfi yolculuğunun son demlerini yaşar.

Halk arasında, artık bambaşka bir insan kişiliğinde olan İbn Sînâ'nın eski yaşamına dair anlatılanlar, zamanla unutulmaya başlar. O şimdi, yeni bir hayata kucak açmıştır ve riyâzet ederek, şeyh-i kâmil mertebesine erişmiştir. Kalan ömrünün son günlerini sayısız öğrenci yetiştirerek, başta **Kanun u Şîfâ** olmak üzere pek çok kitap yazarak, tercümeler yaparak geçirir. Yazar, bu hâdise ile bir anlamda İbn Sînâ'nın, "asıl hakikat ve saadete akıl yolu ile değil, bir şeyhe intisab ile başlayan tarikat ve riyâzet yolu ile erişebileceğini göstermek ister" (Ateş 1954: 39).

Hikâyenin sonunda İbn Sînâ'nın ölümsüzlük ilacını bulması, hikâyedeki düşen gerilim unsurunu yeniden arttırmaya başlar. İbn Sînâ bir gün öleceğini anlayıp, ilim ve ahlâk yönüyle güvendiği öğrencisi Câmâsb'a, kendisinin hazırladığı, yedi şişelik ölümsüzlük ilacını verir. Sahip olduğu bilgilerin bir anda yok olup gitmesine gönlü razı olmayan İbn Sînâ, yedi şişelik ilacın öldükten sonra kırkar gün arayla üzerine dökülmesini vasiyet eder. İbn Sînâ'nın, ilacın kırkar gün arayla üzerine dökülmesini istemesi, tasavvuftaki "erbain" kavramını yani "çile çekmek, nefsi ezmek, bencilliği kırmak için müridlerin kırk gün halvete çekilmeleri..... konuşmamaları, yememeleri, uyumamaları daima zikr ve tefekkür ile meşgul olmaları"nı hatırlatmaktadır (Uludağ 1996: 174).

İbn Sînâ'nın hazırladığı ölümsüzlük ilacının yedi şişeden oluşması ve ilacın öldükten sonra kişiyi yeniden hayata döndürmesi ise, sûfilerin geçirdiği yedi aşama (tövbe, verâ, zühd, fakr, sabır, tevekkül, rıza) sonucunda, ölmeden önce ölmelerini ifade eder. Dolayısıyla, İbn Sînâ'nın ölümsüzlük ilacını hazırlaması, onun ebedî arketipiyle bütünleştiğini göstermektedir.

Hikâyelerin sonunda, insan kaderinin değiştirilemezliğine dair rivayetlere de yer verilir. İbn Sînâ'nın hazırladığı yedi şişeden sonuncusunun üzerine dökülmeyerek, yarı canlı kalması, bir rivayete göre, şişenin Cebrail'in kanadının

çarpması, diğeri ise öğrencisi Camasb'ın kıskançlık veya ayağının taşa takılması sonucu kırılmasıyla ilgilidir. Hikâyenin en başında da belirtildiği gibi nice İskenderler dahi bu dünyayı terk etmiş, zengin-fakir, genç-yaşlı, bilgili-câhil kısaca hiç kimse bu fâni dünyada ölümsüz kalmamıştır ve kalmayacaktır. Bu yüzden, İbn Sînâ da ölümsüzlük ilacını bulduğu halde ecele karşı koyamayarak, ölümü tadar. İbn Sînâ'nın yarı canlı kalması bir anlamda onun, eserleriyle hâlâ yaşadığını ifade etmek içindir. Bir diğer anlam ise, ârif'i sembolize eden İbn Sînâ'nın, ölmeden önce ölerek içsel aydınlığa kavuşmasıdır.

"Doğu'ya ve ışığa yapılan yolculuktan geriye dönüş yoktur. Ârif bir kez madde dünyasından arınıp, saf şekiller âlemine ve meleklerin dünyasına girdi mi, bir daha bu dünyanın karanlığına düşmez. Bu, simyada bir metalin altına dönüştükten sonra tekrar eski hâline getirilememesine benzer" (Nasr 1985: 293). Bütün sırları çözerek Allah'ın birliğine İbn Sînâ, bu yüzden madde âlemine dönemez.

Yaptığımız değerlendirme sonucunda hikâyelerde, İbn Sînâ'nın gerçek hayatındaki mükemmel şahsiyetinin yanı sıra, halk tasavvurundaki olağanüstü şahsiyetinin de yer aldığını görüyoruz. İbn Sînâ'ya yüklenen velî şahsiyeti, belki de onun, halkın gözünde bir eksiklik olarak görülüp tamamlanan bir özelliğidir.

Hikâyelerde yer yer İbn Sînâ'nın aşk, simya, kimya, tasavvuf, metafizik, mantık vb. gibi konulardaki fikirlerinin de hikâyeleştirilerek sunulması dikkat çekicidir. Daha çok simyager rolüyle karşımıza çıkan İbn Sînâ'nın çevresindeki hasta bedenleri maddiyattan, kötülüklerden kurtararak altına çevirmeyi, değerli kılmaya çalışması hikâye boyunca anlatılmaya çalışılan esas amaçtır. Sembolik kavramların (mağara, kuyu, ejderha, mandala, sihirli tas, sihirli mum vb.gibi) yoğun olarak işlendiği hikâyelerde hep aynı mesaj verilir:

Bu dünyadaki refahın ve öteki dünyadaki sonsuz huzurun temeli, yüreklerimizde, kendi iç dünyamıza yönelince bulacağımız maneviyat yüklü, gizli güçleri olan bir taştır; Filozof / Felsefe Taşı…

	ÜLKÜ DEĞER (TEMATİK GÜÇ)	KARŞI DEĞER (KARŞI GÜÇ)
KİŞİ	Ebu Ali Sînâ, Helvacı Ali, Helvacı Ali'nin annesi, Mısır Pâdişahı'nın kızı, Mîlad, Şeyh Abdullah Hemedâni, Tıp ilminde üstat vezir	Ebu'l Hâris, Mısır Pâdişâhı, vezirler, Ebu Ali Sînâ'nın eşi, lânetli kadın, cimri hamamcı, hoca, Dakyanus, Yuhânnâ, Şâh Mahmud, Câmâsb, kadı
KAVRAM	Zenginlik, başkaldırı, güzellik, değerler, güven, inanç, iyilik, dürüstlük, cömertlik, bilgi, sevgi, mükâfat, yardım, hayal, sabır, kerâmet, hayranlık, okul, mahkeme salonu	Yoksulluk, adaletsizlik, rüşvet, inançsızlık, kötülük, ceza, hırs cinsel sapma, yozlaşma, intikam, gerçek, yalan, hile, gurur, çirkinlik, cimrilik, korku, menfaat, vefasızlık, ikiyüzlülük
SİMGE	Helvacı dükkânı, yaşam, rüya, sihirli mum, hâb-ı hayâl, tabiat, sihirli su dolu tas, âb-ı hayat, sihirli çubuk, sihir, mağara, at sihirli daireler çizmek, ağaç, yıldız şeklindeki kuyu ağzı büyü, çilehâne	saray, hamam, çöl, gurbet, para, ölüm, kuyu, siyah köpek, ejderha, devler, cinler, siyah, kefen

Yukarıdaki tabloda dramatik çatışma unsurları daha çok kişi, kavram ve simge konumunda açımlanmıştır. İbn Sînâ, simgesel anlamda kendi içsel gelişimini yaşarken, toplumdaki ötekileşen / başkalaşan / değersizleşen insanların da içsel rehberliğini yaparak, kendisi olmalarını sağlar. Yoksulluk, adaletsizlik, cinsel sapma, cimrilik, rüşvet, yozlaşmış toplum karşı değerleri simgesel düzlemde temsil eden fenomenlerdir. Söz konusu kavram ve simgeler, hikâyenin asıl konusunu oluşturmakta olup, İbn Sînâ bu zıtlıklar arasında dengeyi kurmaya, çatışma unsurunu ortadan kaldırmaya çalışır.

2.2.2. Zaman

"İbn Sînâ" hikâyeleri, itibâri âlemde meydana gelen yaşam öykülerinin, yer yer sihir, büyü vb. gibi olağanüstülüklerle süslenerek, okuyucuya aktarıldığı bir eserdir. Hikâyeler, gerçek hayattan izler de taşımakta olup, toplumsal hayatın eleştirel yönleri üzerinde durulmuştur.

Olayların geçtiği mekânlar ve kişiler tasvir yolu ile tanımlanırken meydana gelen hâdiseler duyumsanan zamanda metne taşınmıştır.

Hikâyede vak'a zamanı, İbn Sinâ'nın doğumu ile başlar ve bu zaman dilimi "Hicret-i nebeviyyeden üç yüz yetmiş üç yıl sonra" şeklinde belirtilir. Vak'a genel olarak, kronolojik bir sıra tâkip edilerek, yer yer geriye dönüşlerde bulunularak, özet atlamalar yapılarak devam eder ve İbn Sînâ'nın ölümü/yarı dirilmesi ile son bulur.

Hikâyenin yazılma sebebi, "Âgâz-ı Dâstân" başlığı altında verilmiştir:

"Eyleyelüm 'ilm ile izhār-ı nūr
Sihr kıyās eylesün a'dāyı gür

Ebu 'Ali Sīnā gibi bir sīmyā
Tā göreler sāhir-i mu'ciz-nümā"

Eserin yazılma zamanı ise giriş kısmında verilmiştir. Buna göre hikâyenin ilk kez Derviş Hasan Medhî tarafından ele alınıp Sultan III. Murad'a sunulduğu, fakat kabul görmeyince Ziyaeddin Seyyid Yahya tarafından Larende'ye kadı olarak atandığı sırada, duyduğu farklı hikâyelerin eklenmesiyle tekrar yazıldığı belirtilmiş ve adına da **Gencine-i Hikmet** denilmiştir.

İbn Sînâ'nın doğumu, tahsilindeki başarı ve ölümüne bir kıt'a ile tarih düşürülmüştür. Buna göre İbn Sînâ elli dört yılda kemâle ermiş, seksen bir yıllık ömrü, dört yüz elli dörtte sona ermiştir.

Bu bilgilerden sonra hikâye, özet atlama tekniği kullanılarak ikiz kardeş İbn Sînâ ve Ebu'l Hâris'in dört yaşına girdiklerinden ve eğitim amacıyla hocaya verilmelerinden bahsedilerek devam eder. Hikâye içerisinde özetleme tekniğine

bağlı olarak kullanılan diğer ifadeler "nice yıllar", "bir nice müddet", "birkaç günden sonra", "iki gün" vb. gibi belirsiz zaman birimleri şeklindedir.

"İbn Sînâ'da zaman ve hareket mefhumları birbirine bağlıdır. Zaman ancak hareket vasıtasıyla tasavvur edilebilir. Hareketin hissedilmediği yerde zaman da yoktur" (Kırca 1984: 310). İbn Sînâ'nın bu görüşü hikâyelerde de görülür. Hikâyelerin başlangıcında yer alan mağara motifi, "Ashâb-ı Kehf"i anımsatmakla birlikte, kahramanların dışarıda mevcut olan zaman kavramından uzak olduklarını göstermektedir.

Özet atlamaların yapıldığı eserde amaç, geçmişi, hâdiselerin cereyan ettiği hikâye zamanına yeniden taşıyarak, anlatılan hâdiseler arasındaki bağı okuyucuya koparmadan aktarmaktır. Yazarın bu anlatım tekniğine sıkça başvurması da gösteriyor ki, hikâyedeki hâdiselerin, neden-sonuç ilişkisine bağlı olarak mantıksal bir düzen içerisinde verilmesi amaçlanmıştır. Anlatıcının, yılda bir kez açılan ve yalnızca üç saat açık kalan mağaranın hikâyesini dellala anlattırmasında, Ebu Ali Sînâ ve kardeşinin mağaraya girme sebebini açıklamaktır.

"İbn Sînâ" hikâyelerindeki ara hikâyelerin çoğu İbn Sînâ'nın Helvacı Ali'yi sevgilisine kavuşturmasından sonra başlar. Hikâyede vak'a zamanın en geniş yaşandığı hikâye, İbn Sînâ'nın Helvacı Ali ile karşılaşma ve onu sevgilisine kavuşturması için yaşanılan sihir dolu maceralarda geçer.

Hikâyedeki geriye dönüşler bazen kendi istekleriyle, bazen de diğer kahramanın teklifiyle "baştan geçeni hikâye etme" şeklinde gerçekleşir. İbn Sînâ'nın, simya ile Bağdat'ın çöllerine fırlattığı Helvacı Ali, tekrar onun yanına geldiğinde İbn Sînâ'nın ondan başına gelenleri anlatmasını istemesi, Helvacı Ali'nin helva satarken gördüğü padişâhın kızına nasıl âşık olduğunu anlatmasında anlatıcı, geriye dönüş tekniğini kullanır.

"İbn Sînâ" hikâyelerinde gerek kahraman, gerekse mekân ve zamanın aktarımları "Biz gelelüm ....", "Haber verelüm...." şeklindeki formellerle okuyucuya bildirilir.

Hikâyelerde Ebû Ali Sinâ ve Ebu'l Hâris adlı olağanüstü özelliğe sahip olan kahramanlar, tayy-i zaman, tayy-i mekân hâdiseleriyle karşımıza çıkar. Kahramanların bir yerden başka bir yere "göz açıp kapayıncaya kadar", "yum gözün aç gözün" ulaşmaları, saat ve takvimle ölçülemeyecek, tinsel zaman olarak

tanımlayabileceğimiz hâdiselerdir. İbn Sînâ'nın efsun okuyarak emri altındaki cinlere bir gecede hamam, saray yaptırması, yine okuduğu efsunla bunları bir anda yok etmesi, yirmi günlük yolu iki saatte veya istediğinde çok daha kısa bir sürede alması benzeri örneklerdir.

"İbn Sînâ" hikâyelerinde eşzamanlılık şeklinde açıklayabileceğimiz, hislerin gücüne bağlı olarak gerçekleşen hâdiselere de rastlıyoruz. Eşzamanlılığın pek çok tanımı yapılmıştır. Jean Shinoda Bolen eşzamanlılığı; "Hayatımızda sezgisel olarak bildiğimiz ve 'yolumuzu kalbimiz aracılığıyla bulabildiğimiz' bu ilke, bir Tao'dur; evrenle uyum içinde yaşamanın yoludur" (Bolen 2004: 8) şeklinde tanımlarken Carl Jung, "Aynı manaya sahip, neden açısından ilişkisiz iki veya daha fazla olayın zaman içindeki tesadüfüdür. (Peat 1996: 37) şeklinde tanımlar.

Jung üç tip eşzamanlılık olduğunu söyler. "Birinci kategoride zihinsel içerik ve (bu bir düşünce ya da duygu olabilir) dış olay arasında bir bağdaşım vardır. İkinci tür eş zamanlı olaylarda, kişi başka bir yerde gerçekleşen bir olaya denk düşen (ve sonradan gerçekliği teyit edilen) bir rüya ya da vizyon görür. Üçüncü tür eşzamanlı olaylar kategorisinde, kişi gelecekte olacak bir şeye dair bir imgelem görür (rüya, vizyon, önsezi) ve sonradan bu olay gerçekten de meydana gelir" (Bolen 2004: 27-28).

Söz konusu eşzamanlılık olaylarından birincisine padişâh tarafından öldürülmek üzere olan Helvacı Ali'nin, sihirli tasa baktıklarında ejderha ya da dev tarafından yutulacakken, kurban edilecekken evliyaların, peygamberlerin en sonunda da Ebu Ali Sînâ'nın adını saydıklarında Ebû Ali'nin ortaya çıkıp onları kurtarmasını örnek verebiliriz.

İkinci tür eş zamanlılık olayları genellikle İbn Sina'nın olacakları görmesi veya hissetmesi ile gerçekleşir. Helvacı Ali'nin başına gelen felâketlerden haberdâr olarak, onu kurtarmak için planlar yapması, padişâhın adamlarının kendisini öldürmek için harekete geçtiklerini önceden bilmesi, cimri adamın gönlünden geçirdiklerini anlaması vb. gibi hâdiseler, onun akıl ve düşünme duygusunun büyük bir uyum içerisinde olduğunu göstermektedir. Sürekli olarak bilinci açık yani uyanık olan İbn Sînâ, kâinatta olup bitenleri ve olacakları işitmekte, görmekte, sezgisinin gücüyle anlamaktadır.

Üçüncü türe de, İbn Sînâ'nın öleceği zamanı bilmesini örnek olarak verebiliriz.

Fizik ve psikolojinin bir bütün halinde olduğu bu hâdiseler, doğum, ölüm, aşk, psikotedavi, yoğun yaratıcı çalışma vb. gibi sebeplerle içsel yeniden yapılanmaların, dışsal rezonanslar üretmesi veya bu yoğun zihin enerjinin dış dünyaya yayılmasıyla oluşmaktadır (Peat 1996: 30-31). İbn Sina'nın taşıdığı bu yoğun enerjiye, hislerinin gücüne küçük yaşlarda hocasının, oturduğu minderin altına bıraktığı ince bir kağıt tabakasını hissetmesinde de görülür. Diyebiliriz ki İbn Sina, hayatının her aşamasında, özellikle de mağaradaki başarılı sınavından sonra ilk ve saf olana gittikçe daha fazla yaklaşmayı başarmıştır.

Vak'alarda zamanın, kahramanların yaşadıkları hâdiselere bağlı olarak içsel dünyalarındaki buhranlar, sevinçler ile yakından ilgili olduğunu görüyoruz. Gerek Ebu Ali Sînâ'nın okuduğu efsun ile uzak mekânlarda, korku dolu "üç ay" geçiren Helvacı Ali, gerekse vezirler ve padişâhın sihirli tasa baktıklarında "dört gün, "bir yıl" vb. gibi zaman dilimlerinde sıkıntılı anlar yaşamaları, gerçek zaman diliminde "bir saat" veya daha az bir süre ile ifade edilir. Bu da zamanın, psikolojik yoğunluğa bağlı bir süreyi kapsadığını göstermektedir.

"Tarihsel dünya, binlerce kuşağın çabalarıyla güçlükle inşa edilen toplumlar ve uygarlıklar bütün bunlar yanılsamadır. Çünkü tarihsel dünya kozmik ritimler düzleminde bir an kadar sürer" (Eliade 1992: 59). İbn Sînâ'nın da efsun okuyarak inşa ettiği sarayları, hamamları bir anda yok etmesi, gerçekleştirdiği mucizevi hâdiselerden sonra her şeyi normal hâline döndürerek, bütün bunların "hâb-ı hâyâl" olduğunu söylemesi, bu yanılsamayı dile getirmektedir.

2.2.3. Mekân

Hikâyenin geçtiği mekân Arap ülkesidir. Olayların geçtiği mekânlar ve kişiler tasvir yolu ile tanımlanırken Bağdat, Buhara, Hemedan, Kahire, Kaloniye, Kirman-zemîn, Mısır olarak belirilen coğrafi bölgelerde meydana gelen hâdiseler, duyumsanan zamanda metne taşınmıştır.

"İbn Sînâ" hikâyeleri, İbn Sînâ'nın Buhara'da, Şeci denilen bir köyde doğumu ile başlatılır. Bir kıt'a ile de, İbn Sînâ'nın öldüğü yerin Semerkant olduğuna tarih düşürülür.

"İbn Sînâ" hikâyelerinde mekân; anlatılan olayın yapısı ve kahramanların psikolojik durumları ile yakından ilgilidir. Yazar, kişileri yaşadıkları mekânla birlikte çözümler. Buna göre mekânı dar ve geniş mekânlar olarak değerlendirebiliriz.

Hikâyelerde Helvacı Ali'nin hapsedildiği saray odası, kahramanların içsel yolculuklarını yaşadıkları, gölgeleriyle mücadele ettikleri kuyu, İbn Sînâ'nın efsun okuyarak insanların çırılçıplak kaçmalarına neden olduğu, külhanı buz gibi soğuttuğu hamam, cenklerin yapıldığı, insan tüccarlarının bulunduğu çöl dar mekânlardır. Dar mekânlar kahramanın ruhunu sıkan, sürekli olarak kaçış yolu aradıkları yerlerdir. Dolayısıyla bu mekânlar hikâyelerde, gerilimin en üst seviyeye çıktığı anları ifade ederler.

İbn Sînâ'nın sihirli tasına baktıklarında kahramanlar kendilerini, yer altı dünyasının derinliklerinde, balçık dolu kuyuda ejderhalardan kaçarken görürler. Benzeri şekilde Helvacı Ali, çölün kavurucu sıcağında esir düşer, padişâh, neredeyse dev dalgaların batıracağı gemide kurban edilecektir. Bu karanlık, korku dolu labirent mekânlar, kahramanların kötümser ruh hallerini yansıtmakta olup, iç mücadelelerinin ifadesidir.

Geniş mekânlar içerisinde ise kahramanların aşama geçirip, âdeta yeniden doğdukları mağarayı, Helvacı Ali ile Ebu Ali'nin huzuru buldukları helvacı dükkânını ve eşsiz güzellikleriyle resmedilen bahçeyi sayabiliriz.

İbn Sînâ'nın bir günde yaptırdığı yedi katlı hamamlar, saraylar ve hikâyenin sonunda eğitim verdiği okul göğe kadar yükselen büyüklükleriyle dikkat çekmektedir. Bu dev inşâlar, bir yerde "merkezin mimâri simgeselliği"dir. "Burası üç kozmik bölgenin yer, gök ve yeraltının birleştiği noktadır" (Eliade 1994: 26-28). İbn Sînâ, bu olağanüstü mekânları bir anda kurup, bir anda ortadan kaldırarak, dünyanın yaratılışına, her şeyin temelinin buna bağlı olduğuna işaret eder. "Her yaratılış her şeyin öncesindeki kozmolojik eylemi, Dünyanın yaratılışını tekrarlar. Dolayısıyla inşa edilen her şeyin temeli dünyanın merkezindedir" (Eliade 1994: 32).

Hâdiselerin geçtiği mekânlar, İbn Sinâ ve Ebu'l Hâris'in sihir ile bir anda bir yerden başka bir yere gitmelerine veya diğer kahramanları göndermelerine bağlı

olarak değişir. Ebu Ali Sînâ, "Kandesin Mısır", "Kandesin Hemedan" diyerek, göz açıp kapayıncaya kadar mekân değiştirir. Bunun yanı sıra anlatıcı, hikâyedeki mekân değişikliğini, "biz gelelüm bu tarafda Sebâ vilâyetinde olan maceraya..." şeklindeki klişe ifadelerle gerçekleştirir.

Hikâyelerde muhteşem mücevherlerle süslü olağanüstü güzellikteki sarayların, zamansız açan meyvelerle, her türden çiçeklerle dolu bahçelerin, yedi günde kırk kemer üzerine inşa edilen gılman ve hûrilerin bulunduğu hamamların bir anda yine sihir ile yok oldukları görülür. Bu rüya gibi mekânlar, okuyucunun hayal gücünü kamçılarken, "bir varmış, bir yokmuş" şeklinde hayatın geçiciliğine de işaret etmektedir.

Yazarın olağanüstü özellikler gösteren mekân tasvirleri, okuyucuyu hayrete düşürürken, mekânın insanın iç dünyasıyla olan ilişkisi, sembolik anlamlar yüklenmesine neden olmuştur.

2.2.4. Bakış Açısı ve Anlatıcı

Hikâyelerdeki vak'anın, kahramanların duygularının, hâkim bakış açısıyla ele alındığını görürüz. Çünkü yazar, sosyal hayatı, kahramanları çok iyi tanımakta ve gerektiğinde onların duygularına tercüman olmaktadır.

"Anlatma esasına bağlı edebi türlerde, bu arada tabiî olarak hikâye ve romanda, hem metin hâlkası, hem vak'a zinciri, hem de eserin dili bakış açısına göre şekil alır" (Aktaş 1991: 81).

Yazar, hikâyedeki farklı kahraman ve hâdiselerin anlatımına geçerken ".....biz gelelüm bu yanda elçi hikâyetine" ve yine hikâye içerisinde farklı bir hikâyeye geçerken "Râviyân-ı ahbâr şöyle rivâyet iderler ki" şeklindeki halk hikâyelerine ait kalıplaşmış formellerden faydalanır.

Hikâyelerde "iç diyalog" denilen anlatım tekniğine de başvurulur. "İç diyalog tıpkı "iç monolog" gibi, roman kahramanının, içinde bulunduğu psikolojik durum doğrultusunda, kendi kendisiyle -sanki karşısında biri varmışçasına- konuşmasıdır. İç diyalog cümleleri, genel olarak gramer kuralları dahilinde düzgün bir görünüm sergiler. Konuşma havası hâkimdir. Cümle düzenini tayin eden, kişinin içinde bulunduğu psikolojik durumdur. Cümleler kişinin o anki durumuna

göre, telaş ve heyecanına, sevinç ve kederine göre şekillenir, öylece okuyucuya yansır" (Tekin 1989: 100).

Kahramanlarının düşüncelerinden, yaptıklarından haberdâr olan yazar, Ebu Ali Sînâ'yı tanıdıktan sonra ona hizmet etmeyi reddettiği için kendini suçlayan Helvacı Ali'nin içsel konuşmalarını "iç diyalog" yöntemiyle okuyucuya aktarır:

"Ol derviş, ne acîb ü garîb sanatlara kâdir imiş ve bildüm ki her didügi sahîh imiş. Ne gaflet u hamâkât eyledüm. Böyle bir ehl-i hikmet hizmetin itmedüm..."

Benzeri şekilde cimri hocanın, yediği beş yüz değneğin acısını Ebu Ali Sînâ'dan çıkarmak için planlar kurması ve onun bu planları anladığını hissedince içinden:

"Bu herif hırlı herif degüldür. Buna ulaşmağa mecâlüm yokdur", Kendisini sihirle uzak diyarlara gönderen Ebu'l Hâris için Ebu Ali Sînâ'nın; "Gördük ki bu san'atları biz ellere satarken bize dahi sattılar" şeklinde düşünmelerini anlatıcı, okuyucuya da haber verir.

Anlatıcının yer yer bir meddah gibi araya girip açıklamalarda bulunduğu görülür. Bu açıklamalar, bazen konuyu açıklamak bazen de kahramanların görünüşlerini gözleme dayalı olarak aktarmak içindir:

Yazarın Ebu Ali Sînâ'nın ölümü üzerine "İlm-i hikmetin ecele faydası olmayıp", şeklinde yorumlar yapması, padişâha verdiği zehirli gül ile onu öldürmek isterken, kardeşinin gülü koklayarak ölmesi üzerine anlatıcının araya girip, "Kulun didiği olmayup Allah'ın didiği oldı" şeklinde kaderin değiştirilemezliğini vurgulaması, sihirli hâdiseler göstererek, halkı kendisine boyun eğmek zorunda bırakan Dakyânûs için, "Tevârihde mestûr olan Dakyânûs değüldür" sözleriyle okuyucuyu bilgilendirmesi örnek olarak verilebilir.

Anlatıcı yer yer "iç çözümleme" tekniğine başvurur. "İç çözümleme tekniği, anlatıcının araya girerek roman kahramanının duygu ve düşüncelerini okuyucuya aktarması anlamına gelmektedir" (Tekin 1989: 81).

Cimri adamın iki bin altınını Ebu Ali'ye verdiği zaman anlatıcı onun ruh hâlini şöyle aktarır:

"Ammâ hasîs ü harîs olduğından iki bin altunun acısı derûnına kâr eyledi ve bir derece adâvet itdi ki eline girse öldürmek câiz idi."

Tiyatro metninde olduğu gibi anlatıcının kahraman hakkında gözleme dayalı bilgiler verdiği görülür. Buna; "Ol dem Ebû Ali'nün can başına sıçrayup...", "Bir

kenara geldi gördi ki ağlamakla iş bitmez", "Birazdan birisi gözin açup gördi ki…", "Ebu'l Hâris, ziyâde hacîl düşüp el sakala urup biraz hayrân u mütefekkir turdı", "Ebu Ali Sînâ'nın gözleri yaşla toldı", "Remmâl Ebû Ali'ye bakup gördi ki bir uryan, bir çula sarılmış herifdür", "…pabucını dahi giydürmeyüp sürüdüler" şeklinde örnekler verebiliriz.

Anlatıcı yer yer kahramanları kendi ağızlarından konuşturur.

Ebu Ali Sînâ, tâlihine baktırmak istediği remmalcinin kendisine, "Sizi devlet basmış ve izzet ü sa'âdet hadden aşmış tâli'inüz temâm kuvvetde ancak remle ne ihtiyac" şeklindeki sözlerle, üzerindeki kıyafeti kadar ona değer verip, alay eden remilciye:

"Ey nâdân-ı ahmak, benim çuluma ne bakarsun ben de bir iklim-i vücûdun şehriyârı ve kişver-i tab'un şehinşâhıyam" der ve şu beyti söyler:

İtme dervîş-i 'abâ-pûşa hakâretle nazar
O da hâlince bekâ milketinün şâhı geçer"

Hikâyelerdeki olağanüstü hâdiselerin varlığı, hikâyeyi masallaştırsa da yazar anlatıcının kullandığı iç diyalog, iç çözümleme teknikleri, kahramanların karşılıklı diyalogları hikâye vak'alarının okuyucuya canlı bir şekilde aktarılmasını sağlamıştır.

2.2.5. Şahıs Kadrosu

Vak'anın meydana gelmesini sağlayan kahramanlardır. Kahramanların karakteri, sosyal hayattaki yeri, meslekleri, tipleri, olağanüstü veya dünyevî hayata mensup olmaları vb. gibi özellikler olaylar zincirindeki çatışmaların gerçekleşmesi açısından önemlidir.

Giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinden oluşan hikâyelerde, masalımsı kahramanların yanısıra, günlük hayatta karşılaştığımız her tipten insana rastlamaktayız. Bu da okuyucuyu, eserin sosyal hayatın izlerini taşıdığına, gerçekten yaşanmış olduğuna ikna eder.

Hem halk tabakasından hem de üst sınıftan kişilerin yer aldığı hikâyede, kahramanların içinde bulunduğu ortama göre yansıtıldığı, böylece yöneten-yönetilen, zengin-fakir, iyi-kötü vb. gibi arada bulunan derin uçurumların gözler önüne serildiği görülür. Üst tabakadan kahramanlar içerisinde yer alan padişah ve

vezirleri, çavuşları, kadıları, hocaları, şeyhleri sayabiliriz. Hikâyelerde saray tabakası, halk tabakası ve tasavvufi manada bir şahıs kadrosunun bulunmasına rağmen olayların daha çok saray çevresinde geçtiği görülmektedir.

Yazarın, sosyal hayatı daha iyi tanımlayabilmek için çeşitli tiplerden örnekler ve gerçek hayattan kesitler verdiği görülür. Hikâyelerde, o döneme ait sosyal hayatın izlerini yansıtan renkli helvalar satan sokak satıcıları, ayı, maymun oynatıcıları, hamamcılar, pazarcılar, hekim, öğrenci, şeyh, vb. gibi her meslekten insan grupları, sosyal hayatı bütün canlılığıyla yansıtmaktadır.

Hikâyelerdeki bir diğer âdet, yer öpmedir. Ebu'l Hâris de İbn Sînâ'dan intikam alma sevincini padişâha bildirirken yeri öper. "Saltanat ve esaret devirlerinde cebbârların ayağı, eli öpülürmüş. Saltanat makamında olanların bayram tebriklerinde "ilk zamanlarda elleri öpülürken- sonraları ayakları ve nihayet tahta merbût bir saçak öpülmek âdet olmuştur. Bir zamanlar pâdişah huzurunda yer de öpülürmüş" (Onay 1992: 51).

"İbn Sînâ" hikâyelerinde cimri tipler, rüşvet yiyenler, benciller, ahlaksızlar İbn Sînâ'nın sihir ve büyü silahlarından mutlaka nasibini alırlar.

Saray hayatının muhteşem güzelliğinin, lüksünün karşısında hayâl dünyasının olağanüstü güzelliği sihir ve büyü ile gözler önüne serilmiş, hayaranlık uyandırıcı sahneleri ve şahıs kadroları bulunmaktadır. Bunlar; cin, peri, dev, ejderha, sihirle ortaya çıkan olağanüstü güzellikteki sâzendeler, çengiler, binlerce asker olarak geçer.

Hikâyelerdeki ejderha, dev vb. gibi olağanüstü varlıkların hikâyedeki rolü; kahramanların iç dünyalarında bulunan, yüzleşmekten korktukları bilinçlerini ele geçiren gölgeler olmalarıdır. Bunun yanısıra yazar, İbn Sînâ'nın veli fonksiyonuna bağlı olarak gösterdiği kerâmetleri dile getirebilmek için olağanüstü varlıklara olan hâkimiyetinden bahsetmiştir.

Hikâyedeki kahramanları olağanüstü şahıslar açısından da değerlendirebiliriz. Masal motiflerinin ağırlıkta olduğu hikayede sihir ve büyünün etkisiyle, ağacın insana dönüştürüldüğü, ejderha, dev vb. gibi olağanüstü varlıkların yer aldığını görürüz.

Biz hikâyedeki şahıs kadrosunu baş kahramanlar, kart karakterler, norm karakterler ve fon karakterler olmak üzere dört grupta değerlendireceğiz:

Baş Kahramanlar

Baş kahramanlar, olay örgüsündeki çatışmaları yönlendiren, hayat hikâyeleriyle hedefleriyle kendisinden sıkça bahsedilen kişilerdir.

"İbn Sînâ" hikâyelerinde baş kahraman İbn Sînâ'dır. Doğumundan ölümüne kadar ki hayat hikâyesi ve geçirdiği aşamalara bağlı olarak mükemmelliği hedefleyen kişiliği ile hikâyelerin odak noktasıdır. İbn Sînâ'nın macerası üç önemli evre geçirir:

1. Mağara öncesi hayatı,

2. Mağaradan çıkınca sahip olduğu olağanüstü özellikler ve bunları toplumun faydasına kullanması.

3. Şeyhe intisâbı ve şeyh-i kâmil mertebesine ulaşması.

İbn Sînâ zenginlik, cimrilik, haksızlık vb. gibi zıt kavramların bozduğu dengeyi kurmaya, bunların ortaya çıkardığı yok oluş ve çürümüşlüğü düzeltmeyi hedefleyen baş kahraman rolündeki tek kişidir.

İkiyüzlülük, yalancılık, hile, dedikodu, cimrilik ile bozulmuş düzen içerisinde yerini alan bireyler, paranın esiri olmuşlardır. Öyle ki bir iki altın için bu kişiler, kişiliklerini, ahlâklarını ve kendilerine saygılarını yitirerek, hikâyeler içerisinde silik şahsiyetler olarak kalırlar. Yetkinin ve maddi gücün etkisiyle insanları sömüren bu kişiler, olağanüstü gücün, İbn Sînâ'nın karşısında söz hakkı bulamazlar. Kadı, hoca vb. gibi meslek sahibi kişiler, toplum hayatında dindarlık, Allâh'ı bilme, düzeni sağlama vasıflarıyla ön planda olan toplumun örnek alacağı kişilerdir. Toplumun üst tabakalarında olan bu bozulmalar çürümüşlüğü daha da hızlandıracağından, İbn Sina âcil olarak tedbirler alır.

Helvacı Ali'nin fiziksel görünüşüne, olağanüstü güzelliğine hayran kalan aynı cinsiyetten kişilerin, bilinçaltına atılan hislerle, onu seyredebilmek için tadı kötü olan helvalarından satın almaları, çarpık ilişkileriyle tanınan ve bu şekilde para kazanan kötü bir kadının fercine, İbn Sînâ'nın şehrin ateşini hapsetmesini para karşılığında kabul etmesi, kişilerin para için kötü karakterleri taşımaya razı olmaları yozlaşmış bir düzenin ifadesidir.

Toplumsal hayatın düzenini, değerlere karşı saygısı olmayan kişiler yok etmiştir. İbn Sînâ bütün bu olumsuzlukların bulunduğu yerde bir kurtarıcıdır. Ebu

Ali Sinâ'nın eşi bile dedikodu yaparak, pâdişahı cezalandırmak amacıyla şehrin rüzgârını halktan birinin evine hapsetmesi şeklindeki sırrı herkese ifşâ etmesi üzerine, İbn Sînâ onu döverek cezalandırır. Bu hâdiseden sonra eşinin kötü bir kadın ile birlik olup, ona tuzak kurmasını da hazmedemez ve hem ahlâksızlık yapan hem de kötü işlerle uğraşan kadını sihir yaparak cezalandırır. Şehir halkının bir yıl boyunca kadının vücuduna çıra, sopa ve mum değdirerek aldıkları ateş, onun daha fazla dayanamayıp helâk olmasıyla sonuçlanır.

Ahlâki çöküntünün dile getirildiği en güzel sahnelerden birisi de İbn Sînâ'nın yaptığı sihir ile mahkeme salonundaki kişilerin, yanlarındaki hem cinslerini eşi olarak görmeleridir. Bu ceza ile İbn Sînâ, kişilerin bilinçaltındaki yanlışlıkları su yüzeyine çıkarmayı hedeflemiştir.

İbn Sînâ'nın sihir yaparak verdiği bu ceza, mahkeme salonundaki kişilerin kendi iç dünyalarındaki değer yargılarına olan kayıtsızlıklarını, iradesizliklerini ortaya çıkarır. İbn Sînâ, onların bu paslı, kirlenmiş duygularını zamanın üzerine kusmalarını sağlayarak, temizlenmelerine yardımcı olur.

Norm Karakterler

Norm karakterler, baş kahramanın eksik yönlerini tamamlarlar. "Bu karakterlerin tezat yaratmak ve okuyucuyu rahatlatmak gibi görevleri olduğu kadar, birinci derecedeki kahramanların kusurlarını yansıtma, somutlaştırma gibi fonksiyonları da vardır." (Korkmaz 1997: 298).

Helvacı Ali, helva ustası babası ölünce, helva yapımını annesinden öğrendiği yarım bilgilerle helva yapıp satarak, geçim sıkıntısını çözümlemeye çalışır. Onun bu davranışı, bireysel anlamda kendini ispat etmeye çalıştığını gösterir. Helvacı Ali, olağanüstü güzelliği ile dillere destan olmuştur. Kadın-erkek bütün halk, hayranlık duyduğu Helvacı Ali'nin güzelliğini seyredebilmek için, tadı kötü olan helvalarını dahi satın almaktadır.

Helvacı Ali, dış güzelliğinin ötesinde, saf ve temiz kişiliğiyle de ilgi odağıdır. İbn Sînâ'nın ona önce hayranlık duyup, ardından baba-oğul ilişkisi içerisinde bulunduğu Helvacı Ali, İbn Sînâ'nın bu ilgisinden şüphe duyarak onu sınar. İbn Sînâ da yanlış anlaşılma kaygısıyla onu cezalandırır. Hatasını anlayarak af

dileyen Helvacı Ali'ye, İbn Sînâ da ağlayarak, cezasından pişmanlık duyduğunu belirterek karşılık verir.

İbn Sînâ, oğlu olarak gördüğü Helvacı Ali'yi o kadar çok sevmektedir ki, onu üzülmemesi için elinden gelen her türlü yardımı yapmaktadır. Helvacı Ali bir gün, sevdiği kızı gündüz de görebilmek arzusuyla yanıp tutuşunca, İbn Sînâ'dan kendisine görünmezlik ilmini öğretmesini ister. İbn Sînâ ise onun yalvarmalarına, ağlamalarına daha fazla dayanamayıp ona sihir ilmini öğretir. Fakat bu aşırı sevgi ve merhamet, Helvacı Ali'nin başına türlü felâketlerin gelmesine neden olmuş, İbn Sînâ da bu durumdan büyük bir pişmanlık duymuştur.

Helvacı Ali, İbn Sînâ'nın saflığı, fizikî ve ruhî güzelliği ile dikkatini çekmiş olup ahlâksızlık, değersizlikle bataklığa dönen toplum içerisinde, tertemiz bulduğu, kirlenmemesi için dört elle sarıldığı bir kahramandır. Bu yüzden sihir ile ona güzel helvalar yapmayı öğreterek, daha iyi şartlar içerisinde yaşamasını sağlar. Sihir ilmini öğreterek, ilmi ve dini bilgiler vererek onu yetiştirir ve sevgilisine kavuşması için mücadele eder.

Yazarın, baş kahramanın eksiğini tamamlayan kişi olarak Helvacı Ali'yi seçmesi İbn Sînâ'nın hedeflediği toplum özelliklerinin Helvacı Ali'de çizilmiş olmasıdır.

Norm karakter olarak belirtebileceğimiz diğer şahıs, Câlût'tur. Dakyânus'un emrinde bulunan, sihir ilminden anlayan Câlût, İbn Sînâ ile girdiği karşılıklı sihirli mücadelede kaybedince, İbn Sînâ'nın büyüklüğünü kabul ederek ona itaat eder.

Hikâyelerdeki bu karakterlerle, İbn Sînâ'nın sahip olduğu üstün özellikler ön plana çıkarılırken, hataları, pişmanlıkları da yine aynı şekilde dile getirilmiştir.

Kart Karakterler

Hikâye içerisinde bir takım hâdiselerin sürükleyici özellik kazanabilmesi için iyi ve kötü şahısların mutlaka olması gerekir. Buna göre "İbn Sinâ" hikâyelerinde baş kahramanların karşısında bulunup, olay örgüsünün gelişimine bağlı olarak gerekli yerde ortaya çıkan kart karakterler bazen vak'anın exterm noktaya ulaşmasını sağlamaktadır.

Yazar romanda, temsil ettikleri duygu değerlerinin değişmezliği ile tanınan kart karakterleri kullanarak, okuyucu zihnindeki hazır imajın harekete geçmesini sağlar (Korkmaz 1997: 300).

"İbn Sînâ" hikâyelerinde her hırs ve kin duyguları belirdiğinde ortaya çıkan Ebu'l Hâris, gücün ve saadetin parada olduğuna inanan padişâh, mesleğine gereken önemi vermeyen, insan hayatını değersiz bulan kadı, hocalık vasfıyla örtüşmeyecek nitelikte paraya tapan cimri hoca, İslâm dinini inkâr etmeyenleri ağır bir şekilde cezalandıran Dakyânus, pâdişaha İbn Sînâ'yı kötüleyerek ön plana çıkmayı isteyen vezir Yuhanna, şöhret hırsına kapılıp hocasının ölümüne neden olan Câmas Hakîm kart karakter fonksiyonuna sahip kişilerdir.

Fon Karakterler

Romanda arka planda yer alan fon karakterler, baş kahramanların rolünü ve amaçlarını belirginleştiren yardımcı unsurlar olarak yer alırlar.

"Fon karakterler, romanda en az derinliğe sahip kişi ya da kişiler grubudur. Bunlar, roman bünyesinde yapının işlemesine yardımcı olan çarklar niteliğindedir" (Korkmaz 1997: 300).

Hikâyelerde baş kahraman olan İbn Sînâ'nın toplumsal değerleri alt üst eden iftira, yalan, ahlâksızlık, rüşvet vb. gibi kavramlarla olan mücadelesi; vezirler, sihirbazlık yapan kişiler, hilekâr kadın, külhancı, remmâl, Naib Efendi olarak belirtebileceğimiz fon karakterlerle daha çok vurgulanmış olur.

2.3. DİL ve ÜSLÛB

"İbn Sînâ" hikâyeleri toplam iki ana ve sekiz ara hikâyeden oluşmaktadır. Masal motifleriyle süslenmiş olan hikâyelerde, İbn Sînâ'nın şeyh-i kâmil olma yolundaki aşamaları ve onun toplumsal kaygıları dile getirilmiştir.

Yapı bakımından halk hikâyesi özelliği gösteren metin, yazma varyantlardaki; "Râviyân-ı şükr-güftâr ve nâkılân-ı hikmet-âsâr bu tarz ile hikâyet ve bu şekl ile rivâyet iderler ki" veya "Râviyân-ı şîrîn-kelâm ve hâkıyân-ı gülçîn merâm gevher-i kelâma bu tarz ile nizâm ve meclis-i 'izâma bu şekille müdâm virür ki ol zaman" şeklindeki giriş formelleriyle başlar. Ara hikâyelerde de bu tür klişe

ifadelere rastlamaktayız. Ayrıca hikâye içerisinde, bazen konu bazen de şahıslardan diğer bir konu veya şahsa geçileceği zaman; "Biz gelelüm bu tarafda..." şeklinde klişe ifadeler kullanılır. Hikâyelerde, duygu yoğunluğunun bir ifadesi olarak yer alan şiirler ise Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün kalıbıyla yazılmıştır.

Hikâyelerde büyük ölçüde sahnelemeye, şahıs ve mekânların uzun tasvirli anlatımlarına yer verilmiş olması, ifadelerin diyaloglara dayanması, dilin kullanımında sadelik ve yalınlığın esas alınması, halk arasında sıkça kullanılan atasözü ve deyimlere, mahallî söyleyişlere ağırlık verilmesi vb. gibi husûsiyetler, sanatkârın dil anlayışı ve zevkinin, dünya görüşünün okuyucuya sezdirilmesi, o devrin özelliklerini yansıtması bakımından dikkat çekicidir.

Yazar, hikâyeleri yazarken konuşma dilinin bütün renklerini kullanarak, âdeta hayatın sahnelerini canlı bir tablo olarak eserine taşımıştır. Arapça Farsça ifadelere, kelime kullanımlarına karşılık, yalın Türkçenin ağırlıkta olması, diyaloglar, halk ağzındaki ifadeler, ikilemeler, deyim ve atasözleri ve tasvirlerin canlılığı eserin diline hareketlilik getirmiştir.

İkilemeler "Anlatım gücünü arttırmak anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıdır" (Hatipoğlu 1972: 51). Metinde "alay alay", "aslını ve faslını bilmemek", "boğaz boğaza", "dezmân dezmân", "direk direk", "döğe döğe", "evlü evüne", "hay hay", "hop hop", "kef kef", "keşân keşân", "kirâren ve mirâren", "müşt müşte", "o yana bu yana", "sağlı sollu", "sık sık", "takır takır", "teker meker" şeklinde geçen ikileme örneklerinden hareketle anlatıcı, yaptığı benzetmeleri özgün ve çekici bir şekilde ifade etmekte, kahramanların davranışlarını belirginleştirmektedir.

Diyaloglarda, yer yer kahramanların yerel söyleyiş/şive özellikleri ile konuştuğu görülür. **Halk ağzında kullanılan ifadeler**in ağırlıkta olması hem o dönem özelliğini yansıtmakta hem de hikâyelerin gerçek olduğu izlenimini uyandırmaktadır. "Be hey", "belâ bundadur ki", "bre torlak", "buturaklı", "devşirmek", "deprenmek", "dürülmek", "emrud", "etini çinmek", "firib yapmak", "hırlı herif", "hurus", "irgürmek", "kakıldı", "kocuşmak", "kötek çalmak", "köftehor", "segirdüp", "sindürmek", "sövmek", "tehî kimesne", "suvarmak", "uşurmak", "üşmek", "üzerine çökertmek", "yunmak" vb. gibi örnekler, o dönemin

Eski Türkçenin halk ağzı kelimelerini yansıtmaktadır. Kullanılan ifadeler anlatıma canlılık kazandırırken, anlatıcının da halkın kültür özelliklerine bağlı olduğunu göstermektedir.

Yazarın kullandığı anlatım yöntemleri içerisinde en çok dikkati çeken özellik tasvirli anlatımların yoğunluğudur. "Romanda, çevre ve insan plânında dekoru sağlayan tasvir sanatıdır" (Tekin, 1989: 73). Romana geçişin ilk adımı olan halk hikâyelerinde de çevrenin, kahramanların hayalde canlandırılmasını kolaylaştırmak, mekân-insan ilişkisini daha iyi verebilmek için tasvirlere genişçe yer verilmiştir. Hikâye anlatımındaki tasvirler, kişilerin, hayvanların, olağanüstü varlıkların ve mekânın ifadesinde kullanılır. Hikâyede özellikle de mekânın anlatımında okuyucuya renklendirilmiş bir tabloyu izleyerek, hayal etme ve canlandırma zevkini tattıran tasvirler, terkipli, ağır ifadelerle doludur.

Okuyucuyu hayranlık içerisinde bırakan olağanüstü güzellikler ile dolu sarayların, hamamların tasviri en ince ayrıntıya kadar gözlemlenerek, benzetmelerden, kişileştirmelerden de faydalanılarak resmedilmiştir. Bir bahçenin tasvirinde "... bir gülzâr-ı cennet girdâr, enva-ı bîd-i sernigûn ü sünbül ü reyhân ile reşk-i firdevs-i berîn ve eşcâr-ı pür ezhâr-ı kol kola salmış ve serv ü 'ar'ârları baş başa virmiş hezâr bülbül-i hoş elhân..." şeklindeki ifadeler anlatımın güzelliğini, akıcılığını göstermektedir.

Bazen de kişilerin mizacı, mânevî özellikleri uzun tasvirlerle, benzetmelerle süslenerek verilir. Meselâ İbn Sinâ'nın "Ammâ Ebû 'Ali ol kadar ifrâtla güşâde-meşreb bülend-kevkeb seri-fehm tîz-intikâl pesendîde-hısâl müreffehü'l-bâl ve hûb-rûy nâzik-tab ve hoş-hûy bir tıfl-ı 'âlim-pesend bir ferzend-i şeker-handân idi ki" şeklindeki tasviri, onun zekâsına, bilgisine ait övgülerden ibârettir ve bu yönüyle Eflâtun ile eş değer tutulmuştur.

Anlatıcının hikâyelerindeki sosyal hayatı, bütün canlılığı ile sergilemek için, her tipten kahramanın, yaşanılan yapıların, hayvanların tasvirlerine ağırlık verdiği görülür. Ebu Ali Sînâ'nın hile yapmada usta olan eşi; "Burnı dikdâne ve ağzı külhâna benzer...", cimri adamın tasviri; "Ol hasîs-i nâdân denâtde bir mertebede idi ki peyniri şişeye kordı ammâ emeği şişeye sürmezdi. Zîra eksilür deyu korkardı", katırın tasviri; "Kulakları kamış, karnı dibek, öni ardı fuçı, abdan çapük sabâdan tîz-kâm" şeklinde belirgin özellikleriyle resmedilirken, yazarın kişisel yorumlarındaki mübâlağalı ifadelerle komik unsurunun yakalandığı görülür.

Yazar, tasvire dayalı anlatım tekniğinin yanı sıra, kahramanların iç dünyalarını bazen kendi diyaloglarıyla bazen de araya girip iç çözmlemeleriyle verdiği görülür.

Hikâyelerde halk ağzında sıkça kullanılan deyim, atasözü vb. gibi kısa, yoğun ifadelere de rastlarız.

"İbn Sînâ" hikâyelerinde **deyimler**in sayısı oldukça fazladır. Bunların bir kısmı anlatıma "çekici buluşlar ve imge gücü" kazandırırken bir kısmı da "ince bir alay ve sanatlı bir aşağılama" (Aksan 1987: 86) ifadesiyle metni renklendirmektedir. Metinde geçen deyim örneklerini alfabetik bir sıra ile vermek istiyoruz: "Aklı başından gitmek", "aklı yetişmemek", "başını alıp gitmek", "bıyık altından gülmek", "can başına sıçramak", "canı ağzına gelmek", "ciğerini dağlamak", "devlet basmak", "dillerde destan olmak", "elden sıyrılmak", "feryâd u zârı elden komamak", "gam yüzünü görmemek", "gözlerinden yaş yerine kan gelmek", "göz ucuyla bakıp gülmek", "gözü patlamak", "gözüne dünyayı dar etmek", "gurbet hasretinin dikeni ciğerini delmek", "gübrededen çıkan mantar gibi olmak", "hakkından gelmek", "hatır yıkmak", "havfından mushafı yutmak", "hod fitili almış yanmaya bahane aramak", "iş işten geçmek", "kan gövdeyi götürmek", "kanına girmek", "kanını içmek", "kılı kırk yarmak", "korkudan mushafı yutmak", "köşeli söz söylemek", "kudurmuş kelb gibi etin çiğnemek", "mezeye almak", "mihekk-i tecrübeye çekmek", "renk vermek", "şeker diye yediği zehir olmak", "yabana atmak", "yerinde yeller esmek", "yoksulluğa tevbe etmek", "yok yere baş vermek", "yüreği çatlamak", "yüz vermemek." Kullanılan deyimlerin sıklığına bağlı olarak diyebiliriz ki yazar, halk kültürünün, zekâsının, mizah anlayışına okuyucunun hikâyelerin yaşanmışlık izlerine rastlaması için başvurmuştur.

Hikâyelerde halkın uzun tecrübelerinin ürünü olan **atasözlerine** de yer verilir: "Az sözle çok şeyi anlatabilme" zekâsına sahip olan halkımız, yaşanmışlıkların izlerini de kısa fakat yoğun anlatımların içerisine gizlemeyi başarmıştır. Hikâyelerde geçen atasözlerini *"Z. Çeşitli Motif Grupları"* başlığı altındaki motif incelemelerinde verdiğimiz için burada birkaç örnekle yetineceğiz: "Baş bostanda bitmez", "Bir âsuman iki mihre cilvegâh ve bir mişe iki şîre karargâh olmaz", "Bir memâlikde iki şâh ve bir âsumânda iki mâh cilveger olmaz", "Er erden kerâmet görmeyince baş eğmez", "Kazâ gelince aklın gözü kör olur." Bu örnekler gösteriyor ki atasözleri "...çok değişik konuları ve kavram alanlarını kapsamakta,

kimi zaman hissedip de söze dönüştüremediğimiz olguları büyük bir başarıyla sahneleyerek dile getirmektedir" (Aksan 1987: 152). Anlatıcının hâdiseleri bu kadar canlı bir tablo hâlinde bize sunmasında, kendimizi oradaymış gibi hissetmemizde yardımcı rol oynayan, atasözlerinin, halk ağzındaki tâbirlerin, özlü anlatımların rolü büyüktür.

Hikâyelerde **ölçülü sözlerin** varlığı da büyük ölçüde dikkati çeker. Nail Tan'ın ölçülü atasözleri ve deyimleri de içine alarak ölçülü sözler şeklinde değerlendirdiği kavram; düşünce ve duyguları az kelimeyle, sanatlı (daha çok teşbih, cinas, kinaye, tevriye, mecâz-ı mürsel, aliterasyon vb. gibi sanatların kullanıldığı) bir şekilde anlatan, genellikle beyit ve dörtlük şeklindeki sözlerdir (Tan 1986: 9). "Aba altında padişâhlar olurmuş", "Bahrden katre, güneşden zerre", "Gören haber vermez, bilen söylemez", "Halâsa mecâl muhâldür", "Hata benden ata senden", "Hey tırıl var şu vilâyetden ırıl turma", "Kul günâh itse ne var afv-ı şehinşah kanı", "Ne bağ var, ne rağ", "Ne ben söyleyeyim, ne sen işit", "Kerrâtla gördünüz ve merrâtla böyle muzayaka vâdilerinde sergerdân oldunuz", "Temâşâsından gözler hîre ve diller tîre", "Varak-ı mihr ü vefayı kim okur kim dinler" şeklindeki kafiyeli sözlerle kahramanların, duygularını dile getirdikleri görülür.

Tezlik bildiren fiilerin oldukça sık tercih edildiği görülür. Bunlar; "çıkayazdı", "geçedüşdi", "gideyazdı", "oturayazdı", "olayazdı", "turavardı" şeklindedir Bunun yanı sıra; "tağ", "tama çıkmak", "tar", "toldı", "tonup", "turdı" vb. gibi kelimelerin kullanımı da 18.yy Eski Anadolu Türkçesi'nin bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Metinlerde; "bögürmek", "çatlamak", "kapıyı dak eylemek", "şimşek gibi şakıdı" şeklinde **ses taklidi sözcükler**in örneklerine de rastlarız. Arapça-Farsça kelime ve terkiplerin, âyetlerin yer aldığı görülür. Bu unsurları yer yer İbn Sînâ'nın sihir ilminin gerçekleşmesi için kullanıldığı, bazen de anlatımın daha dikkat çekici ve etkileyici olması için yazar tarafından tercih edildiği görülür. Bu ifadelere rağmen dil sade, akıcı ve anlaşılırdır. Kişilerin kendi kültür seviyelerine göre konuşturulması, eğitim seviyeleri, yazarın kültürlü, bilgili, hoşgörülü ideal bir şahsiyet olan İbn Sînâ ile bozulmuş düzen içerisinde ayakta durmaya çalışan insanlar arasındaki farkı belirginleştirmek içindir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İBN SÎNÂ HİKÂYELERİNİN MOTİF YAPISI

Anlatmaya dayalı türler, çeşitli motif unsurları üzerine kurulmuştur. Motifler, hikâye içinde sahip olduğu olağanüstü özellikler ile dikkati çeker. Söz konusu motif kavramı üzerine pek çok araştırmacı tarafından incelemeler yapılmıştır.

Max Luthi motifi; "Kendisini an'anede muhafaza etme gücüne sahip olan, hikâye etmenin unsurudur" (Sakaoğlu 1980: 24) şeklinde tanımlarken, bu konuda en önemli çalışmaları yapan Stith Thompson motifi; "Eskiden beri yaşama kabiliyetine sahip olan, masalın en küçük unsuru" olarak tarif etmektedir (Sakaoğlu 1980: 24). Biz de Stith Thompson'un **Motif Index of Folk - Literature** adlı çalışmasından faydalanarak, "İbn Sînâ" hikâyelerini "en küçük unsurlar" açısından değerlendirerek, motiflerin milletler arası motiflerle benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya koymaya çalıştık. Ayrıca yapılan çalışma ile halk hikâyesi ve masal türü arasında da masalın olağanüstülük vasıflarının daha fazla olması dışında pek çok benzerliği tespit etmiş olduk.

Stith Thompson'a göre, her harf bir motife karşılıktır. Bunlar şu şekildedir:

A. Mitolojik Motifler
B. Hayvanlar
C. Yasak
D. Sihir
E. Ölüm
F. Olağanüstülükler
G. Devler
H. İmtihanlar
J. Akıllılar ve Aptallar
K. Aldatmalar
L. Kaderin Ters Dönmesi
M. Geleceğin Tayini
N. Şans ve Kader

P. Cemiyet

Q. Mükâfatlar ve Cezalar

R. Esirler ve Kaçaklar

S. Anormal Zulümler

T. Evlilik

U. Hayatın Tabiatı

V. Din

W. Karakter Özelikleri

X. Mizah

Z. Çeşitli Motif Grupları

Motif Index'te tespit edemediğimiz bazı motifleri uygun yerlere yerleştirdik ve Türk masallarına ait olduğunu belirtmek için ilgili motifin başına (T) harfini bıraktık.

HİKÂYEDE TESBİT EDİLEN MOTİFLERİN MOTİF İNDEKS OF FOLK LİTERATURE'A GÖRE TASNİFİ*

A. MİTOLOJİK MOTİFLER

AO – A99. YARATICI

A100 - A599. TANRILAR

A600 – A899. KÂİNATIN YARATILIŞ TEORİSİ VE KÂİNAT BİLİMİ

A900-A999. YERYÜZÜ ŞEKİLLERİNİN TOPOGRAFYASI

A1000.-A1199. DÜNYA ÂFETLERİ

A1200 – A1699. İNSAN HAYATININ DÜZENİ VE YARATMA

A1700- A2199. HAYVANLARIN YARATILMASI

A2200-A2599. HAYVANLARIN ÖZELLİKLERİ

A2600- A2699. BİTKİLER VE AĞAÇLARIN MENŞEİ

A2700- A2799.BİTKİLERİN KARAKTERİSTİKLERİNİN MENŞEİ

A2800- A2899. ÇEŞİTLİ AÇIKLAMALAR

* Bu kısım hazırlanırken; **Taşeli Masalları, Gümüşhane ve Bayburt Masalları, Yukarıçukurova Masallarında Tip ve Motif Araştırması I-II** ve **Motif Index of Folk - Literature** adlı eserlerin ilgili bölümlerinden istifade edilmiştir.

A196.1. Kader, Tanrıların kontrolü altındadır

Ebu Ali'nin öğrencisi olan Çalyunus Hekim, hocasının ölü bedenine hayattayken hazırladığı ölümsüzlük ilacının yedinci şişesini dökerken, ayağı takılır ve şişe düşüp kırılır, (Y4).

A700. Gök cisimleri

Ebu Ali, padişahın kendisinden sanat göstermesini istemesi üzerine, işaret eder ve büyük bir güneş doğar, (Y3).

Galisîna'nın Hamam-ı Nazar'da hazırladığı ölümsüzlük ilacının bulunduğu şişeler, anne karnındaki çocuk gibi yıldız şeklinde kapanır, (M4).

Galisînâ, Hamam-ı Nazar'ın üzerine yedi tane yıldız koyup, aralarına da yedi eşya yerleştirir ve böylece Ülker yıldızının kaderini birleştirerek, ilimle yedi eşyanın ölümsüzlük ilacına dönüşmesini sağlar, (M4).

Hamam-ı Sezar'daki her cam eşya, yıldızdan ilham almıştır, (M5, Y1).

Kazak halkı, anne karnındaki çocuğun yıldız şeklinde olduğuna inanmaktadır, (M4).

Kazak halkı arasında "yedi yıldız anne karnındayken çocuğa güç verir," inanışı vardır, (M4).

Padişâh, sihirli tasa baktığında kendisini ağzı yıldız şeklinde bir kuyu içerisinde görür, (M4, M5, Y1).

A1000. Dünyevî felaketler

Ebu Ali'nin okuduğu efsun ile gök gürleyip şimşek çakar ve âdeta kıyametin bir günü olur, (M4, Y4).

Ebu Ali Sînâ'nın okuduğu efsun ile şehre yaklaşan siyah buluttan kurbağa yağmaya başlar ve buluttan gelen kurbağa sesleriyle halkın kulakları sağır olur, (M4, M5, Y1).

Galisînâ'nın okuduğu efsunla etraf soğuyunca, halk bunun kıyamet habercisi olduğunu düşünür, (M4).

Galisînâ'nın sihriyle, sarayın penceresinden bakanlar, yeryüzüne kıyamet gelmiş gibi ağaçların yerden sökületeceğini, dağları yerinden oynatan bir soğuğun olduğunu, kar yağdığını görürler, (M4).

Padişâh, kızını Ali Helva furûşa vermeyince Ebu Ali Sînâ'nın okuduğu efsun ile şehre siyah bir bulut yaklaşır ve içinden kurbağa yağmaya başlar daha sonra kurbağalar kedi kadar olup, hırlayarak ölür, (M5, Y1).

Sihirli tasa bakan vezir, kendini sahrada kıyamet vakti gibi yanan güneşin altında terlemeyen çıplak bir çocuk gibi görür, (M4).

A463.1. Kaderler

Bir yıl sonra mağaradan çıkan iki kardeş, dağ adamı oldukları sanılarak yakalatılmak istenince, ilm-i simya kullanarak her biri kendi kaderini tayin eder, (S1, Y2).

B. HAYVANLAR

B0-B99. MİTOLOJİK HAYVANLAR
B100-B199. SİHİRLİ HAYVANLAR
B200-B299. İNSAN ÖZELLİĞİ GÖSTEREN HAYVANLAR
B300-B599. HAYVANLARIN DOSTLUKLARI
B600-B699. HAYVANLA İNSANIN EVLENMESİ
B700-B799. HAYVANLARIN KOMİK ÖZELLİKLERİ
B800-B899. HAYVANLARLA İLGİLİ ÇEŞİTLİ MOTİFLER

B172. Sihirli kuş

Âbil-Hârîs, padişâhın kızına Helvacı Gali'yi öldürebilmesi için elmas tırnağı olan bir kuş yapar, (M4).

Ebu Ali Sînâ'nın, hırkasından kopardığı bir parça pembe ipliği, sineğin ayağına yazı yazıp bağlaması sonucunda ipin uzadığı, sineğin de Anka misali bir kuş olduğu görülür, (Y2).

Ebu Ali Sînâ, sineğin ayağına hırkasının köşesinden kopardığı bir parça pamuğu bağlayıp, ipi bükerek uzatır, ucuna da ince bir saman yaprağı parçası bağladığında sinek Anka misâli olur, saman parçası ise gözlerine direk gibi görünür, (M5, Y1).

Ebu'l Hâris'in, padişah kızına verdiği mendil sihirlidir ve kimin üzerine atılsa, şahin olup kişinin başını koparır, (M5, Y1, Y2, Y4).

B177.2. Sihirli kurbağa

Ebu Ali Sînâ'nın okuduğu efsun ile gökyüzünden Mısır şehrine doğru yaklaşan siyah buluttan kurbağa yağmaya başlar, (M5, Y1).

B182.1. Sihirli köpekler

Ebu Ali'nin kopan bütün âzâları, koyulduğu çuvaldan boşaltılınca içinden siyah bir köpek çıkar, (M4, S2, M5, Y1, Y4).

Ebu Ali Sînâ kendisini zorla padişâhın yanına götürmek isteyen çavuşu köpek şekline dönüştürür, (M5, Y1).

B184.1. Sihirli at

Ebu Ali, asasına efsun okur ve asa çok güzel bir at olur, (M5, Y1, Y2).

Ebu Ali'nin okuduğu efsun ile ortaya güzel bir at çıkar, (Y4).

(T)B184.1.14. Sihirli katır

Ağa'nın satın aldığı katır (Ebâli Sînân), musluğun kurnasından içeri girer, (S1).

Ebâli Sînân, katır şekline girip, ağlayan gencin ağasına iki yüz altına yularsız olarak satılır ve böylece intikamını alır, (S1).

Ebu Ali, hocadan intikamını almak için sihir yaparak, abdest ibriğinin içinden katır çıkarır, (Y3).

Ebu Ali'nin sır destesine efsun okuyarak ortaya çıkardığı katır, yularını alıp suya gider ve su içerken başı lüle içine kaçıp tamamen kaybolur, (Y3).

Ebu Ali Sînâ, cimri hocadan intikam alabilmek için efsun ile eşi bulunmaz siyah bir katır ortaya çıkarıp, ona bin filoriye satar ve çeşmenin lülesinden içeri girdirerek kaybolmasını sağlar, (M4, M5, Y1).

C. YASAK

C0-C99. TABİATÜSTÜ VARLIKLARLA İLGİLİ YASAKLAR

C100-C199. CİNSEL YASAK

C200-C299. YEME - İÇME YASAĞI

C300-C399. BAKMA YASAĞI

C400-C499. KONUŞMA YASAĞI

C500-C549. DOKUNMA YASAĞI

C550-C599. SINIF YASAĞI

C600-C699. TEK ÖRNEĞİ OLAN YASAK VE MECBURİYETLER

C700-C899. ÇEŞİTLİ YASAKLAR

C900-C999. TABUNUN KIRILMASI İLE İLGİLİ CEZALANDIRMA

C400. Konuşma yasağı

Ebâli Sînân, Helvacı Güzeli'nin iki kaşı arasına sürme çekip, ona kimseyle konuşmamasını ve kimseye değmemesini tembihler. Böylece onu kimse göremeyecektir, (S1).

Ebilhâris, padişahın kızının her gece efsun ile götürülmesine çözüm bulmak için, kitaplarını açıp kimsenin kendisiyle konuşmamasını tembih eder, (S1).

Ebu'l Hâris'in efsun okuyarak oluşturduğu gulamlar asla konuşmazlar, (M4, M5, Y1, M4).

Ebu Ali, dükkana gelen Ebu'l Hâris'in kardeşi olduğunu bilmeyerek, padişahın ve onun efsun ile dillerini, kudretlerini bağlar, (M5, Y1).

Ebu Ali, Ebu'l Hâris'in kardeşi olduğunu bilmeyerek, padişâhın ve kızının dillerini bağlar, (Y2).

Ebu Ali, okuduğu efsun ile Ebu'l Hâris'in dilini bağlar, (Y4).

Ebu Ali Sînâ'nın eşi, "Benim erim büyük adamdır, çok işe kadirdir" diyerek ondan övgüyle bahseder ve simya kuvvetiyle yaptıklarını anlatarak, başına türlü işlerin gelmesine neden olur, (M5, Y1, Y2).

Ebu Ali Sînâ sır destesine efsun okuyarak onu dilsiz bir Arap'a dönüştürür, (M4, M5, Y1).

Sihirli tasa bakan vezirlerin "dili bağlı" olduğundan gördüklerini anlatamazlar, (M4).

C420. Sırları açıklama yasağı

Bütün ilimlerin saklı olduğu mağarada bilgileri kâğıda yazmak ve dışarı çıkarmak yasaktır, (M1, M4, M5, Y1, Y4).

Cevad, kendisine sırrı söylemesi için eziyet eden Kirşâsb Han'ın kızı Fitneidîl'e, Hârut ve Mârut'un tılsımlı duasını öğretmez, (M2).

C421. Olağanüstü kocanın sırlarını açıklama yasağı

Ebu Ali Sînâ'nın hanımı, eşinin pek çok ilimlere vâkıf olduğunu rüzgârı çalan kişinin de eşi olduğunu hamamda iken herkese açıklar, (M4, M5, Y1, Y2).

(T)C422.3. Kimliğin açıklanması yasaktır

Âbil-Harîs, sihirle kaçırdığı Saba Şâhı'nın kızına efsun okur ki, kız akrabalarını, onlar da kızı unutsun, (M4).

Ebâli Sînân, Helvacı Güzeli'nin iki kaşı arasına sürme çekip, ona kimseyle konuşmamasını ve kimseye değmemesini tembihler. Böylece onu kimse göremeyecektir, (S1).

Ebu'l Hâris'in efsun okuyarak oluşturduğu gulamlar asla konuşmazlar, (M5, Y1).

C611. Yasaklanan oda

Mısır padişahı, kızının isteği dışında Helvacı Güzeli'nin yanına götürüldüğünü duyunca onu odaya kapatıp, kapısını kilitler ve her tarafı mühürleyip, nöbetçiler koyar, (S1, M5, Y1).

C700.Çeşitli Yasaklar

Ebû Ali Sinâ, Ali Helvâ furûş'a, hücre içine hapsettiği padişahın kızına dokunmamasını, aksi takdirde pişman olacağını söyler, (M5, Y1).

Buhara'da evlere şehnişin yapılması yasaktır, (M5, Y1).

C751. Belirli zamanlarda bazı şeyleri yapma yasağı

Yılda bir kez ve bir saat açık olan mağaradan, kâğıda ilimleri yazıp çıkarmak yasaktır, (M1, M4, Y3, Y4).

D. SİHİR

D0-D699. DÖNÜŞÜMLER
D700-D799. SİHİRİN BOZULMASI
D800-D1699. SİHİRLİ NESNELER
D1700-D2199. SİHİRLİ GÜÇLER VE BELİRTİLERİ

D141. İnsanın köpeğe dönüşmesi

Ebu Ali'nin kopan bütün âzâları, koyulduğu çuvaldan boşaltılınca içinden siyah bir köpek çıkar, (S2, M5, Y1, Y2, Y4).

Ebu Ali Sînâ kendisini zorla padişâhın yanına götürmek isteyen çavuşu köpek şekline dönüştürür, (M5, Y1).

D170. Balığa dönüşme

Mağaradan çıktıklarında vahşi hayvan sanılarak padişahın huzuruna çıkarılan iki kardeş, Ebu Ali Sînâ'nın okuduğu dua ile birer balık olup denize dalarlar, (S2).

D400. Dönüşümün diğer şekilleri

Derviş Ebu Ali Sînâ'nın kopan kol ve bacakları, telhise koyulup boşaltıldığında içinden siyah bir köpek çıkar, (M4, S2, M5, Y1, Y2, Y4).

Ebâli Sînân, katır şekline girip, ağlayan gencin ağasına iki yüz altına yularsız olarak satılır ve böylece intikamını alır, (S1).

Ebâli Sînân, okuduğu efsun ile padişahı bir dev hâline getirip kuyuya bırakır, (S1).

Ebu Ali, ağaca efsun okuyarak onu Helvacı Ali'ye dönüştürür, (M4, M5, Y1, Y4).

Ebu Ali, efsun okuyarak, Helvacı Ali'nin dükkânını ihtişamlı bir saraya dönüştürür, (Y4).

Ebu Ali, Helvacı Ali'nin on tane tepsi içine kepek doldurmasını ve üzerine kâğıt örtmesini söyledikten sonra efsun okuyup bunları helvaya dönüştürür, (M1, S1, M5, Y1, Y2, Y4).

Ebu Ali, kırk meşe/çam ağacı kesip başlarına sarık sararak, efsun okur ve onların her birisi bir anda kırk dilsiz tellal olur, (M1, M4, Y3, Y4).

Ebu Ali'nin okuduğu efsun ile Helvacı Ali'nin dükkânı Cezire şekline girer, (Y4).

Ebu Ali'nin okuduğu efsun üzerine, Mısır halkı üzerine gelen siyah buluttan köpek kadar kedi, kurbağa yağar ve bunlar daha sonra canavarlara dönüşür, (Y4).

Ebu Ali, öğrencisi tarafından tekrar canlanması için üzerine dökülen ilacın etkisiyle önce merhem, hamur, et gibi olur, daha sonra kemikleri, derisi, saç, sakalı oluşup, canı beline kadar gelir, (Y3, Y4).

Ebu Ali, sihirli tasa bakan veziri, çölde ayı şeklinde gösterir, (Y2).

Ebu Ali Sînâ, belindeki havluyu efsun okuyarak, bir çul parçasına dönüştürür, (M5, Y1).

Ebû Ali Sînâ efsun okuyarak, kendine üfürür ve subaşı kılığına girer, daha sonra tekrar eski hâlini alır, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ efsun okuyarak, kendisini sırayla şâhın başındaki tâca, darı tanesine, tilkiye, şâhine dönüştürür daha sonra tekrar kendi şekline girer, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ kendisini zorla padişâhın yanına götürmek isteyen çavuşları maymun, keçi, köpek, ayı, çakal şekillerine dönüştürür, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ'nın efsun okuması üzerine pilavlar küçük kurtlara, yahniler sıçana, lahana dolması kurbağaya ve diğer yemekler de akrep, yılan vb. gibi hayvanlara dönüşür, (M4, M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ'nın okuduğu efsun ile ortaya çıkan dilsiz Arap'ın kırk gün boyunca keseye koyduğu akçeler kâğıda dönüşür, (M4, M5, Y1).

Ebû Ali Sînâ ormana giderek, bir boyda kırk adet dal keser ve simya bilgisiyle hepsini insan şekline koyar, (M3).

Ebû Ali Sînâ, padişâhın elçisini hayran bırakacak olağanüstülüklerle ağırlayıp, ona muhteşem bir elbise ve kavuk giydirdikten sonra sırtındakini hasıra, başındakini karpuz kabuğuna dönüştürür, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ sır destesine efsun okuyarak, onu dilsiz bir Arap'a dönüştürür, (M5, Y1).

Ebu'l Hâris, kırk ağacı kesip başlarına sarık sararak efsun okur ve onların her birisi bir anda kırk dilsiz tellal olur, (M4, M5, Y1).

Galisînâ efsun okuyarak, kendisini öldürmek isteyen cellatın kılığına girer, (M4).

Kapıyı açmak için giden Cevad, geri döndüğünde Ebûâli'nin evinin ihtişamlı bir saraya döndüğünü görür, (M2).

Memlekete zulmeden sihirbaza benzetilerek yakalanıp elleri bağlanan Ebû Ali Sînâ, bir odun yarmasını sihir ile iki tekerlekli bir arabaya çevirir, (M3).

Sihirli tasa bakan vezir, Ebu Ali'nin yaptığı sihir ile kendisini önce ayı şeklinde daha sonra tekrar insan şeklinde görür, (Y2).

Şâh Mahmud, Ebu Ali Sînâ'nın muhteşem bir sarayda, olağanüstü yiyeceklerle kendişini ağırladığı şehr-i ibretnümâya gelir ve her şeyin hayâl olduğunu, insanların taş üzerinde yattığını görür, (M5, Y1).

Vezir Yuhanna ilm-i simya kuvvetiyle sırasıyla bir alev ateş, horoz, güvercin şekline dönüştürür daha sonra kendi şekline girer, (M5, Y1).

D435. İnsanın heykele dönüşmesi

D435.1.1. Heykelin canlı hâle dönüşümü

Ebu Ali, kendisini vurmaya kalkan, Helvacı Güzeli'ni elinden tutup Bağdat'a fırlatır ve bir ağacı efsun ile Helvacı Güzeli'ne benzetir, (S1, Y3, Y4).

D441.7. Değnek veya odunla hayvana dönüşme

Ebu Ali, sihirli çubuğunu kendisini zorla padişahın yanına götürmek isteyen çavuşlara vurarak, onları maymun, çakal ve canavar şekillerine dönüştürür, (Y4).

Ebu Ali, sihirli çubuğunu kendisini zorla padişahın yanına götürmek isteyen çavuşlara vurarak, onları maymun, keçi, ayı ve çakal şekillerine dönüştürür, (Y2).

Ebu Ali Sînâ kendisini zorla padişâhın yanına götürmek isteyen çavuşları sihirli çubuğu ile maymun, keçi, köpek, ayı, çakal şekillerine dönüştürür, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, sihirli çubuğunu kendisini zorla padişahın yanına götürmek isteyen çavuşa vurarak, onu maymun, kendisini de maymuncu şekline dönüştürür, (M5, Y1).

D610. Dönüşümün tekrarlanması

Ebu Ali'nin işaret etmesiyle, gökyüzü mehtaplı bir gece daha sonra karanlık bir gece ardından tekrar mehtaplı bir gece olur, (Y4).

Ebu Ali Sînâ'nın Kirman-zemîn'in sularla kaplı dört tarafına efsun okuyarak, oluşturduğu olağanüstü bahçe, yine efsun ile eski hâline dönüşür, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ sır destesine efsun okuyarak, onu dilsiz bir Arap'a dönüştürür ve Arap başına vurulan kepçe ile tekrar onu eski şekline dönüştürür, (M5, Y1).

Kendisini zorla padişaha götürmek isteyen çavuşları, sırasıyla maymun, çakal ve canavar şekillerine dönüştüren Ebu Ali, daha sonra onları tekrar ilk hâline döndürür, (Y4).

Kendisini zorla padişaha götürmek isteyen çavuşları, sırasıyla maymun, keçi, ayı ve çakal şekillerine dönüştürerek cezalandıran Ebu Ali Sînâ, daha sonra onları tekrar insan şekline dönüştürür, (Y2).

Sihirli tasa bakan vezir, Ebu Ali'nin yaptığı sihir ile kendisini önce ayı şeklinde daha sonra tekrar insan şeklinde görür, (Y2).

D661. Dönüşümle cezalandırma

Ebu Ali, kendisini zorla padişaha götürmek isteyen çavuşları, sırasıyla maymun, çakal ve canavar şekillerine dönüştürür, (Y4).

Ebu Ali, kendisini zorla padişaha götürmek isteyen çavuşları, sırasıyla maymun, keçi, ayı ve çakal şekillerine dönüştürür, (M4, M5, Y1, Y2).

D700. Şahısta büyünün bozulması

Ebilhâris, görünmez olan Helvacı Güzeli'ni ortaya çıkarmak için bulunduğu odayı ateş ile dumana boğar. Terleyen Helvacı Güzeli silinirken, alnındaki sürmeyi de siler ve görünmeye başlar, (S1).

Ebilhâris'in, odayı samanla doldurup, yakıcı maddeleri ateşlemesiyle, Ali'nin gözündeki kudret sürmesi silinir ve gerçek siması ortaya çıkar, (S2, M5, Y1).

Padişahın kızı, Ebu Ali Sînâ'nın efsunlu sürmesi sayesinde görünmez olan Helvacı Ali'yi, tatlı sözle odaya hapsedip, odayı un ile doldurur. Böylece Helvacı Ali, yanlışlıkla gözündeki sürmenin birini siler ve yarım insan gibi görünür, (Y2).

D789.2.1. Şişenin kırılması ile büyünün bozulması

Ebu Ali, yarı canlı bedenine dökülecek olan son şişe kırılınca kıyamete kadar yaşama şansını kaybeder, (M4, M5, Y1, Y3, Y4).

D810. Sihirli nesnelerin hediye edilmesi

Âbil-Hârîs'in, padişâhın kızına verdiği elmas tırnağı olan kuş sihirlidir, (M4).

Ebu'l Hâris'in, padişah kızına verdiği mendil sihirlidir ve kimin üzerine atılsa, şahin olup kişinin başını koparır, (Y4).

D921. Sihirli göl (havuz)

Ebu Ali, kendisini cadı sanıp yakalamak isteyen halkın elinden, bir anda havuza atlayıp Mısır'dan/diyâr-ı Nil'den çıkarak kurtulur, (M1, M4, Y2, Y3).

D931. Sihirli taş

Ebu Ali, eline aldığı taşa emir verdikten sonra onu bahçeye doğru atar ve bahçe birdenbire ortadan kaybolur, (Y4).

D950. Sihirli ağaç

Ebâli Sînân, kardeşi Ebilhâris'in sihri ile çıplak dolaşırken, bir hurma ağacının altında elbise giyer, (S1).

Ebu Ali'nin ağaca efsun okuyarak oluşturduğu Helvacı Ali, baş ağrısı ile üç gün yatar ve ruhunu teslim eder, (M5, Y1, Y2, Y4).

Ebû Ali Sînâ ormana giderek, bir boyda kırk adet dal keser ve simya bilgisiyle hepsini insan şekline koyar, (M3).

Ebu'l Hâris, kırk ağacı kesip başlarına sarık/mendil sararak efsun okur ve onların her birisi bir anda kırk dilsiz tellal olur, (M1, M4, S1, M5, Y1, Y2, Y3, Y4).

Galisînâ'nın okuduğu efsunla küçük ağaç, büyük kalın bir sırık olur, (M4).

Memlekete zulmeden sihirbaza benzetilerek yakalanıp elleri bağlanan Ebû Ali Sînâ, bir odun yarmasını sihir ile iki tekerlekli bir arabaya çevirir, (M3).

Sihirli tasa baktığında kendisini çölde bir kuyuya düşmüş olarak gören vezir, daha sonra kuyunun içerisindeki ağaca çıkar ve ağacın Ebu Ali tarafından silkelenmesiyle gerçek hayata döner, (Y2).

D961. Sihirli bahçe

Ebu Ali, eline aldığı taşa emir verdikten sonra onu bahçeye doğru atar ve bahçe birdenbire ortadan kaybolur, (Y4).

Ebu Ali Sînâ dört tarafı su ile kaplı olan Kirman-zemîn'e efsun okuyarak beş on ağaç diker ve orayı olağanüstü güzellikte meyveler, bülbüller ve güllerle dolu bir bahçeye dönüştürür, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ'nın okuduğu efsun ile cimri hoca, şimdiye kadar görmediği güzellikte bir bahçe görür ki içinde elli kadar dilber oturup bâde içmektedir, (M5, Y1).

Ebu'l Hâris, sihir ile yedi günde yaptığı hamamın yanına, bir de cennet gibi bir bahçe de yaptırır, (M5, Y1).

Galisînâ, çöl gibi bir yeri dört ağaç uzunluğunda çizer ve burayı sulu, çiçeklerle, çeşitli meyve ağaçlarıyla dolu olağanüstü bir bahçeye dönüştürür, (M4).

Galisînâ'nın efsun ile ortaya çıkardığı olağanüstü güzellikteki altın yapraklı ağaçları, mis kokulu çiçekleri olan bahçeyi görenler gençleşmektedir.

Galisînâ'nın sihirli bahçesinde, meyve zamanı geçtiği halde binlerce çeşit meyve (elma, erik, üzüm, nar, armut, incir, şeftali, hurma) bulunmaktadır, (M4).

Padişah ve Ebu'l Hâris, Ebu Ali Sînâ tarafından gönderildikleri karanlık dehlizde ejderhadan kaçarken, gördükleri kapıdan içeri girerler ve karşılarına, meyvelerin, köşklerin, büyük çınar ağaçlarının vs. sonsuz olduğu cennet gibi bir bahçe çıkar, (Y2).

D975.2. Sihirli gül

Ebu Ali, elindeki çubuğu kabağa vurunca, güller kabağın içine girip kaybolur, (Y3).

Ebu Ali, eline aldığı kabak ve çubuğa efsun okuyup, çubukla kabağa vurduğunda, bellerine peştamal örtmüş beş çıplak kişi ve sayısız güller ortaya çıkar, (Y3).

Ebu Ali, padişahın isteği üzerine, efsun okur ve perdenin arkasından bir gül çıkar, bir saat sonra uzayıp sokağa doğru gider, (Y3).

Padişahı öldürmek isteyen Ebu Ali Sînâ, gül zamanı olmadığı halde efsun okuyarak bir deste zehirli gül ortaya çıkarır, (M4, S1, S2, M5, Y1, Y2, Y4).

D981.11. Sihirli kabak

Ebu Ali, elindeki çubuğu kabağa vurunca, güller kabağın içine girip kaybolur, (Y3).

Ebu Ali, eline aldığı kabak ve çubuğa efsun okuyup, çubukla kabağa vurduğunda, bellerine peştamal örtmüş beş çıplak kişi ve sayısız güller ortaya çıkar, (Y3).

Ebu Ali Sînâ'nın kabağa çubuğu ile vurup, yüksek sesle "Hey kelân ez kedû bîrûn âyîd!" (Hey kelleler kabaktan dışarı çıkınız!) demesiyle kabaktan dörder, beşer, onar, yirmişer, yüzer dazlak kelleler çıkmaya ve cenk etmeye başlar, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ'nın "Hey kelân ez kedû bîrûn âyîd!" (Hey kelleler kabaktan dışarı çıkınız!) diyerek, çubuğu kabağa vurmasıyla kelleler beşer onar kabağın içine girip, yok olurlar, (M5, Y1).

Galisînâ, sağ elindeki yeşil çubukla hızlıca yeşil kabağa vurur ve kabaktan binlerce asker ortaya çıkıp, aynı şekilde kabağa girerek kaybolurlar, (M4).

D1030. Sihirli yemek

(T)D1030.1.2.Sihir Vasıtasıyla Üretilen Yemekler

Ebu Ali, Helvacı Ali'den istediği on/yirmi tane kepekle doldurulmuş ve üzerleri kâğıtla örtülmüş tepsilere efsun okuyarak, bunları helvaya dönüştürür, (M1, S1, M5,Y1, Y2, Y4).

Ebu Ali'nin padişah ve kızına ikram ettiği helvalar yenilse de tükenmez, (Y2).

Ebu Ali Sînâ "helva ol bakayım" diyerek, helva yapar, (S2).

Ebu Ali Sînâ'nın divan halkına sunduğu yemekler ne tükenir, ne de yiyenler doyar, M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ'nın hazırladığı haplardan, bir tane yenilirse on gün boyunca açlık ve susuzluk hissedilmemektedir, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ'nın Helvacı Ali ve Ebu'l Hâris'e sunduğu helva ne tükenir, ne de onlar onar okka yediği halde doyarlar, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, Şâh Mahmud'a verdiği ziyafette olağanüstü güzellikteki kızlar ile muhteşem kadehlerde şaraplar ve bin bir çeşit yiyecekler ile ağırlar, (M5, Y1).

Galisînâ'nın sihir vasıtasıyla ortaya çıkardığı şaraplardan içenler, sarhoş olmamakta ve susuzluklarını gidermektedirler, (M4).

Galisînâ, Gali Helva fürüç'ten istediği bir torba arpaya "Güzel helva olun," diyerek onları helvaya dönüştürür, (M4).

Galisînâ'nın kerâmetiyle ortaya çıkan sofradaki yiyeceklerin tadı geçmemekte, yiyenler doymamakta ve yiyecekler de tükenmemektedir, (M4).

Galisînâ'nın sihirle ortaya çıkardığı yiyecekler tükenmemekte ve sürekli artmaktadır, (M4).

Padişâh, Galisînâ'nın sihirli helvasından yedikten sonra onu öldürmek istese de ayaklarında derman bulamaz, (M4).

D1069. Sihirli elbiseler (çeşitleri)

D1069.1. Sihirli mendil

Ebu'l Hâris'in, padişah kızına verdiği mendil sihirlidir ve kimin üzerine atılsa, şahin olup kişinin başını koparır, (M5, Y1, Y4).

Ebu Ali'nin Helvacı Ali'ye verdiği mendil sihirlidir ve Ebu'l Hâris'in sihirli şahininin üzerine atıldığında onu yok eder, (Y2).

Ebu Ali'nin sihirli mendili, Ebu'l Hâris'in sihirli şâhini üzerine atıldığında sihir bozulur ve şâhin bir keçe parçası olur, (M5, Y1).

D1071. Sihirli mücevherler

Ebâli Sînân, Helvacı Güzeli'ni kıymetli taşlarla süslü bir tahta oturtur, (S1).

Ebâli Sînân'ın padişahı davet ettiği sarayda biri mücevher, biri altın üçüncüsü de gümüş dolu üç oda vardır, (S1).

Ebu Ali'nin yaptığı sihir ile padişahın sarayındaki cevherler çakıl taşına dönüşür, (Y4).

D1146. Sihirli kapı

Çeşitli ilimlerin saklı olduğu mağaranın dört kapısı üzerinde tılsımı bulunan bazı hayvan şekilleri vardır, (M3).

Galisînâ'nın sihirli büyük bir sineğe bağlayıp, gökyüzüne gönderdiği padişâh ile Ebu'l-Hârîs, gittikleri gökyüzündeki evin kapısından içeriye girdiklerinde buranın, türlü ağaçlar ve çiçeklerle dolu cennet gibi bir yer olduğunu görürler, (M4).

Pâdişâh ve Ebu'l Hâris, Ebû Ali Sinâ tarafından gönderildikleri yer altındaki dehlizde, bir kapıdan içeri girerler ve kendilerini cennet gibi bahçelerin içinde bulurlar, (M5, Y1).

Sihirli tasa batığında kendisini bir Türk sipahisinin elinde esir olmuş Arap olarak gören vezir, Ebu Ali Sînâ'nın kendisini battal bir kapıdan suya fırlatmasıyla kurtulur, (M5, Y1).

D1171. Sihirli kaplar

Ebu Ali'nin okuduğu efsun ile paçacının çömleğinden sırayla; bir oğlan, avrat ve koca adam başı çıkar, (Y4).

Lokantacının kaynayan kazanında kimi ak sakallı, kimi delikanlı oğlan kafası ve ihtiyar adam kellesi bulunur, (S2).

D1171.6. Sihirli tas

Ebu Ali, bir büyük tasın içine su doldurup meydana bırakır ve isteyen kişilere, suya baktırarak geleceklerini gösterir, (Y4).

Ebu Ali Sînâ, Helvacı Ali'nin su dolu tasa bakmasını sağlayıp onu rüyalar âlemine daldırır, (M1).

Ebu Ali, tasın içine doldurduğu suda, vezirin kendi başına gelecekleri göstererek, ona istediklerini yaptırır, (M5, Y1, Y4).

Helvacı Güzeli'ne su dolu tasa baktıran Ebu Ali Sînâ, ona ıssız bir çölde başına türlü hâdiselerin geldiğini gösterir, (M2).

Hoca Vahli, Ebûâli Sînâ'ya su dolu tasa baktırır ve kendisini ıssız bir çölde türlü hâdiselerin içinde görür, (M2).

Mısır padişahı, Ebâli Sînân'dan bir dünya ibreti göstermesini isteyince o da boş bir tas içinden onlara geleceklerini gösterir, (S1).

Padişah, sihirli tasa baktığında kendini bir kuyu içerisinde çıplak bir şekilde suya dalıp çıkarken görür, (Y2).

Sihirli tasa bakan vezirler kendilerini, çölde Arap ya da ayı şeklinde görürler, (M5, Y1, Y2).

Sihirli tasa bakan vezir, kendisini balçıkla dolu bir kuyu içerisinde ejderhanın yanında görür, (M5, Y1, Y2).

Sihirli tasa baktığında kendisini askerlerin yemek için üzerine mızraklarla saldırdığı büyük bir ayı şeklinde gören vezir, Ebu Ali Sînâ'nın şartlarını kabul eder ve "aç gözünü yum gözünü" demesiyle gerçek hayata döner, (M5, Y1).

Sihirli tasa baktığında kendisini bir Türk sipahisinin elinde esir olmuş Arap olarak gören vezir, sunduğu şartları kabul ettiği Ebu Ali Sînâ'nın kendisini battal bir kapıdan suya fırlatmasıyla kurtulur, (M5, Y1).

Vezir, Ebu Ali'nin gösterdiği tasa baktığında kendini çölde gezerken görür, (Y2, Y4).

Vezir, sihirli tasa bakar ve kendisini çölde çıplak dolaşırken, yedi başlı ejderha tarafından kovalanırken görür, (M5, Y1).

Vezir, sihirli tasa baktığında kendisini, Ebu Ali'nin yaptığı sihirle, büyük bir kuşun pençesinde görür, (Y2).

D1132. Sihirli saraylar

D1132.1. Sihir ile sarayın yapılması

Cevad'ın sihir ile yaptırdığı, kapı ve duvarları kıymetli taşlar ve mücevherler ile süslü sarayın içinde çok güzel, beş yüz cariye bulunmaktadır, (M2).

Ebu Ali'nin padişahı davet ettiği köşkün dört yanı duvar ile kaplı havuz olup, her tarafında inciden kırk fıskiye bulunmaktadır ve ay yüzlü güzeller billurdan kadehlerle şarap sunmaktadır, (Y4).

Âbil-Harîs'in okuduğu efsunla, altı yüz metre yüksekliğinde kırmızı kerpiçli, yakut vb. gibi kıymetli taşlardan yapılmış, olağanüstü güzellikte bahçesi olan bir ev ortaya çıkar, (M4).

D1150. Sihirli eşyalar

D1162.2. Sihirli mum

Ebu Ali, Hindistan'dan gelen bir bezirgâncı kılığına girip, padişaha üç renkli, sihirli bir mum satar, (Y4).

Ebu Ali Sînâ'nın fakir kılığına girerek padişaha verdiği sihirli mum yüzünden halk önce durgun olur daha sonra güler ve en sonunda kırk yıllık bir hasta gibi güçle hareket edip ağlamaya başlar, (Y2).

Galisînâ, Buhara halkı üzerine gönderdiği siyah buluttan düşen kurbağaları, her evin başına diktirdiği sihirli mumlarla yok eder, (M4).

Galisînâ'nın mumları perdenin arkasına koyup efsun okumasıyla, perde altından bir şapka, onun içinden de siyah, geniş bir alnı olan adamın yavaş yavaş ortaya çıkmasını sağlar, (M4).

Halk, padişâha kızını Ali Helva furûş'a verdirmeyi kabul ettirerek, Ebu Ali Sînâ'dan el ayak öperek özür diler ve karşılığında onun verdiği sihirli mum ile siyah buluttan dökülen binlerce kurbağayı yok ederek kurtulurlar, (M5, Y1).

Sihirli mumun kokusu ile halk sabaha kadar uykuya dalar ve uyandıklarında akılları başlarına zor gelir, (Y4).

D1163.Sihirli ayna

Ebâli Sînân, gaip aynasına bakarak, oğlunun bir deri, bir kemik kaldığını görür, (S1).

D1171. Sihirli ibrik

Ebu Ali, hocanın abdest ibriğinden katır çıkarır, (Y3).

D1203. Sihirli ip

Ebu Ali Sînâ'nın, hırkasından kopardığı bir parça pembe ipliği, sineğin ayağına yazı yazıp bağlaması sonucunda ipin uzadığı, sineğin de Anka misali bir kuş olduğu görülür, (M5, Y1, Y2).

Ebu'l Hâris, kendisini cadı sanıp yakalamak isteyen halkın elinden, gökten ip sarkıtarak bir anda kaybolur ve Bağdat'a düşer, (M1, Y2, Y3).

D1240. Sihirli su ve ilaçlar

Ebu Ali, öğrencisi tarafından tekrar canlanması için üzerine dökülen ilacın etkisiyle merhem, hamur, et gibi olur, daha sonra kemikleri, derisi, saç, sakalı oluşup, canı beline kadar gelir, (M5, Y1, Y3, Y4).

D1254. Sihirli değnek (baston)

Ebu Ali, asasına efsun okur ve asa çok güzel bir at olur, (M5, Y1, Y2).

Ebu Ali, elindeki çubuğu kabağa vurunca, güller kabağın içine girip kaybolur, (Y3).

Ebu Ali, eline aldığı kabak ve çubuğa efsun okuyup, çubukla kabağa vurduğunda, bellerine peştamal örtmüş beş çıplak kişi ve sayısız güller ortaya çıkar, (Y3).

Ebu Ali, sihirli çubuğunu kendisini zorla padişahın yanına götürmek isteyen çavuşlara vurarak, onları maymun, çakal ve canavar şekillerine dönüştürür, (Y4).

Ebu Ali, sihirli çubuğunu kendisini zorla padişahın yanına götürmek isteyen çavuşlara vurarak, onları sırasıyla maymun, keçi, ayı ve çakal şekillerine dönüştürür, (Y2).

Ebu Ali Sînâ'nın sihirli çubuğa afsun okumasıyla, Helvacı Ali'nin benzeri ortaya çıkar, (S2).

Galisînâ, efsun okuduğu sopasını altın eğere dönüştürür, (M4).

Galisînâ, sağ elindeki yeşil çubukla hızlıca yeşil kabağa vurur ve kabaktan binlerce asker ortaya çıkıp, aynı şekilde kabağa girerek kaybolurlar, (M4).

D1271. Sihirli ateş

Ateşsiz kalan halk, Ebâli Sînân'ın ateşi hapsettiği kadının fercinden mum, çıra değdirerek ateş almaya çalışır, (S1, Y3, Y4).

Câlût'un yaptığı sihirle ateşler içerisinde kalan Galisînâ, güle dönüşür, (M4).

Dekyanus'un öğrencisi Calut, Ebu Ali Sînâ'yı hocasının isteği üzerine onun yanına götürmek ister fakat gelmeyince sihir ile kapıdan bir ateş ortaya çıkarır, (M5, Y1, Y2).

Ebâli Sînân, eşini kandıran cazı kadının fercine, bir esma çekerek şehirdeki bütün ateşlerin ışığını doldurur, (S1, M5, Y1, Y3, Y4).

Ebu Ali, şehrin ateşini hapsettiği için halk, ne çakmak çakabilir ne yemek pişirebilir, (Y4).

Ebu Ali, yanında akçe olmadığı için, hamama girmesine izin vermeyen hamamcının külhanına efsun okuyarak, kuvvetli bir rüzgâr estirir ve ateşi söndürür, (Y4).

Galisînâ'nın, padişâhın kızını sihir ile götürdüğü Masahiyâ çölü, etrafı ateşlerle sarılı bir yerdir, (M4).

Sihirli tasa bakan padişâh, kendisini ağzından, burnundan ateşler saçan siyah bir dev yutacakken görür ve ateş içinden ortaya çıkan Ebu Ali'nin bir tas su üzerine dökmesiyle gerçek âleme döner, (M5, Y1).

D1279. Sihirli ses

Çeşitli ilimlerin saklı olduğu mağaranın dört kapısı, dehşetli bir sesle kendî kendine açılır, (M3).

Ebu Ali'nin efsun okuması üzerine Mısır halkı üzerine yaklaşan siyah buluttan, acayip ve garip sesler gelir, (M4, Y2, Y4).

Ebu Ali'nin, ölmeden önce hazırlayıp, öğrencisinden üzerine dökülmesini istediği yedi şişeden sonuncusu dökülmediği için, yarı diri bedeninden, sedası işitilmektedir, (Y3, Y4).

Ebu Ali Sînâ'nın okuduğu efsun ile şehre yaklaşan siyah buluttan kurbağa yağmaya başlar ve buluttan gelen kurbağa sesleriyle halkın kulakları sağır olur, (M4, M5, Y1).

Galisînâ, Hamam-ı Nazar'da öğrencisinin kendisine ihanet ederek, ölümsüzlük ilacının yedincisini üzerine dökmez. Bu yüzden hamama gelenler onun yarı diri bedeninden çıkan "varız varız" şeklindeki seslerini duymaktadırlar, (M4).

Hamam-ı Sezar içinde Câmâs Hakîm'in yarı diri bırakarak terk ettiği Ebu Ali Sînâ, kendisini hayata döndürecek olan son şişeyi de dökmesini isteyen "biraz biraz" sözleriyle bağırmakta ve bu sesler, dışarıdaki halk tarafından duyulup onları korkutmaktadır, (M5, Y1).

Ebu Ali'nin yarı canlı bedeninden, öğrencisinin son şişeyi de dökmesini istediği "birin birin" sesleri gelmektedir, (Y3).

Harzem Şâhı'nın kızını Ebû Ali Sînâ'nın emriyle Gamsız Şâh'ın yanına getirmekle görevlendirilen cin, kısa zaman içerisinde bir şamata ve gürültü koparak gözden kaybolur, (M3).

Semerkant'a seyahat amacıyla giden Belhî Dede, Ebu Ali Sînâ'nın hamamdan gelen "biraz biraz" seslerini duyduğunu ve hamam içinde halkın çoğalmasıyla sesin kesildiğini söyler, (M5, Y1).

D1364. Uykunun sebebi sihirli objedir

Sihirli mumun kokusu ile halk sabaha kadar uykuya dalar, (Y4).

D1718.1. Su ve çubuktaki sihirli güç

Cevad'ın efsun okuduğu çubuğu güzel görünen eşine dokunduran Molla Emin, bir anda onun kambur, dişsiz, kalbur satar bir çingene karısı, saray gibi evin de tek gözlü, pis, murdar bir kulübeye dönüştüğünü görür, (M2).

Ebu Ali, elindeki çubuğu kabağa vurunca, güller kabağın içine girip kaybolur, (Y3).

Ebu Ali Sînâ'nın sihirli çubuğa afsun okumasıyla, Helvacı Ali'nin benzeri ortaya çıkar, (S2).

Sihirli çubukla çavuşlara vuran Ebu Ali, onları maymun, çakal, canavar şekline dönüştürür, (Y4).

D1820. Sihirli görme ve işitme

Âleme ilim ile bakan Ebâli Sînân, oğlunu zindanda, Ebilhâris'i de kendisini mahvetmek için uğraşırken görür, (S1).

Çocuk sahibi olup, şu yalan dünyaya bir eser bırakamadığını düşünen Ebûâli, aynı sebeple üzüntü duyan Hacı Lebîb'in Cevad adlı bir oğlu olacağını bilir, (M2).

Ebâli Sînân, Bağdat'taki konuşmaları, Mısır'dan işitir, (S1).

Ebâli Sînân, Helvacı Güzeli'nin aklından geçenleri bilir, (S1).

Ebâli Sînân, Helvacı Güzeli'nin derdini ona sormadan önce de bilmektedir, (S1).

Ebâli Sînân, padişahın, kızı için aldığı tedbirlere önceden vâkıf olur, (S1).

Ebu Ali Sînâ cimri hocanın gönlünden geçenleri, kendisine dayak attıracağını anlar, (M5, Y1).

Ebû Ali Sînâ ilim kuvvetiyle, Helvacı Ali'yi yakalamak isteyen Ebu'l Haris'in hazırladığı hileleri öğrenip tedbir alır, (Y2).

Ebû Ali Sînâ, kardeşinin reml atarak nerede olduğunu öğrenmeye çalıştığını anlar ve sihir ile helvacı dükkânını, derya içinde ateşle dolu bir hücre olarak gösterir, (M5, Y1, Y2).

Ebu Ali Sînâ, düştüğü bulanık su içerisinden çıkmaya çalışan Ali Helva furûş'u Dakyânûs'un hançerleyerek öldüreceğini, simya kuvvetiyle görür ve Dakyânûs'un yüzüne tabanca ile vurup bayıltarak onu kurtarır, (M5, Y1).

Ebûâli Sînâ, öleceğini sezer, (M2).

Ebu Ali Sînâ, padişahın askerleriyle üzerine saldıracağından sihir yoluyla haberdâr olur, (Y2).

Ebu Ali Sînâ, Ali Helva furûş'u arayan padişahın askerlerinden sihirle ortaya çıkardığı görevliler sayesinde haberdâr olur, (M5, Y1).

Padişahın kızının, hile yaparak Helvacı Ali'yi yakaladığını sihir yoluyla öğrenen Ebu Ali, onu kurtarmaya gider, (Y2).

Padişâhın dükkanı ateşe vererek, Helvacı Ali ve kendisini öldüreceğini sihirli bir şekilde duyan Ebu Ali Sînâ hırkayı başına çekip, efsun okur ve dükkândan ikiyüz binden fazla asker, kırkar, ellişer, yüzer çıkarak şehri kan gölüne döndürürler, (M5, Y1).

D1830. Sihirli güç

Ebu Ali, Ali adlı helva satıcısını, kolundan tutup bir anda Bağdat'a fırlatır, (S1, Y2, Y3).

Ebu Ali, kendisini yanlış değerlendiren Helvacı Ali'nin, üzerine meşe odunuyla saldıracağını görünce onu kolundan tutup bir anda çölün ortasına fırlatır, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, kendisini zorla Tekyanus'un yanına götürmek isteyen Calut'u elinden tutup deryaya fırlatır, (M5, Y1, Y2).

Ebu Ali Sînâ, simya kuvvetiyle sabah olmadan Mısır'a ulaşır, (Y2).

Ebu'l Hâris, ilm-i simya kuvvetiyle kardeşi Ebu Ali Sînâ'yı Mısır'dan uzak bir diyara gönderir, (Y2).

D1960. Sihirli uyku

Sihirli mumun kokusu ile halk sabaha kadar uykuya dalar, (Y4).

Şâh Mahmud, Ebu Ali'nin okuduğu efsun ile gulamları tarafından yakalanıp halkıyla beraber kuşluğa kadar uyutulur ve uyandıklarında pazar, bahçe ve şehir yok olmuştur, (M5, Y1).

E. ÖLÜM

E0-E199. DİRİLTME

E200-E599. HAYALETLER VE DİĞER HORTLAKLAR

E600-E699.YENİDEN DİRİLME

E700-E799. RUH

E151. Tekrar diriltme

Belhî Dede'nin rivâyetine göre, Semerkant'ta Ebu Ali'nin yarı diri kaldığı hamamda bir kişi, Câmâs Hakîm'in, son şişeyi Ebu Ali'nin üzerine dökeceği sırada ayağına bir şey takıldığı ve şişenin elinden düşüp kırıldığı anlatılır, (M5, Y1).

Ebu Ali'nin öğrencisi olan Çalyunus Hekim/Câmâs Hakîm, hocasının ölü bedenine hayattayken hazırlayıp, üzerine dökmesini istediği şişenin yedincisini dökmeyerek onu yarı canlı bırakır, (M5, Y1, Y4).

E545.0.1. Türbeden çıkan sesler

Câmâs Hakîm, âb-ı hayâtın bulunduğu yedi şişenin sonuncusunu dökmeyerek yarı canlı bıraktığı Ebu Ali Sînâ'nın cesetinden, "biraz biraz" seslerinin geldiğini duyar, (M5, Y1).

Ebu Ali'nin, ölmeden önce hazırlayıp, öğrencisinden üzerine dökülmesini istediği yedi şişeden sonuncusu dökülmediği için, yarı diri bedeninden, sedası işitilmektedir, (Y3, Y4).

Ebu Ali'nin yarı canlı bedeninden, öğrencisinin son şişeyi de dökmesini istediği "birin birin" sesleri gelmektedir, (Y3).

E600. Yeniden dirilme

Ebu Ali, ölmeden önce yedi şişe içinde hazırladığı ilaç üzerine dökülürse yeniden canlanacak, kıyamete kadar yaşayacaktır, (M5, Y1, Y3, Y4).

Molla Emin, bir yıl önce kaybettiği eşi Hayal Hanım'ı, Cevad'ın kendisine evlenmesi için gösterdiği hanım tasvirlerinde görür ve onunla evlenir, (M2).

E711.6. Çubukta hayat

Ebu Ali, kendisini zorla padişaha götürmek isteyen çavuşları, sihirli çubuğu ile maymun, keçi, ayı ve çakal şekillerine dönüştürür, (M5, Y1, Y2).

Ebu Ali Sînâ'nın sihirli çubuğa efsun okumasıyla, Helvacı Ali'nin benzeri ortaya çıkar, (S2).

Sihirli çubukla çavuşlara vuran Ebu Ali, onları maymun, çakal, canavar şekline dönüştürür, (Y4).

Molla Emin, Cevad'ın sihirli çubuğu ile gerçekleri görür ve emanet çubuğu tekrar Cevad'a verir, (M2).

F. OLAĞANÜSTÜLÜKLER

F0-F199. DİĞER DÜNYALARA SEYAHATLER

F200-F1099. OLAĞANÜSTÜ YARATIKLAR

F80. Alt dünyaya seyahat

Ebu Ali Sînâ, hırkasından kopardığı ipin bir ucunu, efsun okuyarak, Anka'ya dönüştürdüğü sineğin ayağına diğer ucunu da pâdişâhın ve Ebu'l Hâris'in yakasına bağlayarak, onları yeraltındaki cennet gibi bahçelerin bulunduğu dehlize gönderir, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ kardeşi Ebu'l Hâris'i ve kızını Helvacı Ali'ye vermeyen padişahı ejderhanın olduğu karanlık bir dehlize gönderir, (Y2).

İki kardeşin ilim öğrenmek için gittiği kitaplarla dolu mağara, alt dünyada bir saray gibidir, (M1).

Sihirli tasa bakan vezir kendisini, düştüğü balçık dolu kuyu içindeki ejderha tarafından yenilmek isterken görür, (M5, Y1).

F101. Alt dünyadan dönüş

Ebu Ali Sînâ, sihirli tasa baktığında, kendisiyle ilgili olarak kötü hadiseler gören veziri, büyük bir kuyu içerisindeki suya daldırıp, göz açıp kapayıncaya kadar gerçek hayata döndürür, (Y2).

Padişahın Ebu Ali'den garip şeyler göstermesini istemesi üzerine o da, efsun okur ve yer yarılıp içinden acayip ve garip canavarlar çıkarak cenk etmeye başlar, (Y3).

Sihirli tasa bakan vezir kendisini, düştüğü balçık dolu kuyu içindeki ejderha tarafından yenilmek isterken görür ve şartlarını kabul ettiği Ebu Ali'nin kuyu ağzında işaret ederek oluşturduğu çatlaktan geçip kurtulur, (M5, Y1).

Sihirli tasa baktığında kendisini çölde bir kuyuya düşmüş olarak gören vezir, daha sonra kuyunun içerisindeki ağaca çıkar ve ağacın Ebu Ali tarafından silkelenmesiyle gerçek hayata döner, (Y2).

F210. Perilerin ülkesi

Ebu Ali Sînâ'nın duası ile balık olup denize dalan Ebilhâris, peri memleketine çıkar, (S2).

Helvacı Güzeli, Ebu Ali Sînâ'nın "helva ol" sözleriyle helva yapacağına inanmayıp beddua edince Ebu Ali Sînâ onu, altı aylık peri memleketine gönderir, (S2).

F252.1. Perilerin kralı

Helvacı Ali, peri padişahının huzuruna çıkıp, Ebilhâris'i bulur, (S2).

F500. Olağanüstü insan

Çavuşlar, Ebu Ali'yi zorla padişaha götürmek isteyince, onun bütün azası ellerinde kalır, (Y4).

Ebâli Sînân, Bağdat'taki konuşmaları, Mısır'dan işitir, (S1).

Ebâli Sînân, "esma çekerek" bir huddem ortaya çıkarır ve her gece ona padişahın kızını getirtir, (S1).

Ebâli Sînân, Helvacı Güzeli'nin iki kaşı arasına sürme çekip, ona kimseyle konuşmamasını ve kimseye değmemesini tembihler. Böylece onu kimse göremeyecektir, (S1).

Ebu Ali, aklı başına gelsin diye elinden tutup Bağdat'a fırlatarak cezalandırdığı Helvacı Güzeli'nin, sihir ile benzerini yapıp evine gönderir, (M4, S1, M5, Y1, Y3, Y4).

Ebu Ali, kardeşi Ebu'l Hâris'ten daha zeki olduğu için mağaradaki kitaplardan kısa süre içinde daha çok faydalanır, (M4, S1, M5, Y1, Y3, Y4).

Ebu Ali'nin okuduğu efsun ile ortaya çıkan kişi, aynı şekilde ortadan kaybolur, (Y4).

Ebu Ali'nin okuduğu efsun üzerine bir kelle ortaya çıkıp, "buyurun" der ve yukarı çekilir, (Y4).

Ebu Ali'nin okuduğu efsun ile ortaya çıkan kellenin, bir saat sonra kaşları ve gözleri daha sonra ağzı, burnu, sakalı oluşur ve başı dışarı çıkıp üç saat sonra da bağırsakları dışarı akmaya başlar, (M4, Y4).

Ebu Ali Sînâ, kardeşi Ebu'l Hâris'e göre daha zekidir ve Yunanca, Arapça, Farsça, Hintçe, Çince olmak üzere pek çok dili bilmektedir, (M4).

Ebu Ali Sînâ'nın kabağın içinden efsun ile çıkardığı kelleler, cenk sırasında birbirlerine kılıç vurup, düştüklerinde ölmeyip, toprağa bulanmakta ve tekrar kalkmaktadırlar, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ'nın okuduğu efsun ile ansızın ortaya çıkan bir külâh yüz endâze kadar uzayıp, evin tavanını ikiye böler ve ardından kaşları, gözleri, üç kulaç burnu, sakalı, karnı oluşan siyah bir yüzün karnı iyice şişerek, halkı boğma derecesine getirir, (M4, M5, Y1).

Ebu Ali, savaş için sihir ile elli demir kuşaklı pehlivan yapar ve bunlar acayip ve garip canavarlara binerler, (Y3).

Ebu Ali Sînâ, Allah'ın kendisine çok büyük bir kuvvet verdiğini söyleyerek, padişâhın isteği üzerine onlara pek çok sanatlar gösterir, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ istese kırk günlük yolu bir saatte yürüyebilirdi, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, mağaradaki bilgilerin çoğunu, kardeşine göre daha az uyuyarak ve daha fazla çalışarak elde eder, (M1).

Ebu ile Sînâ'nın kabağa çubuğu ile vurup, efsun okuması üzerine içinden çıkan tuhaf renkli çıplak ve dazlak kelleler, ellerinde kılıçlarla cenk ederler, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, Şâh Mahmud'un kendisinden sanat göstermesini istemesi üzerine, hırkayı başına çeker ve içinden ayı, kurt, tilki, çakal vb. gibi çok çeşitli hayvanlar çıkarır, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, yirmi günlük yolu, simya kuvvetiyle kısaltır ve Kirman-zemîn'e iki saat geçmeden ulaşır, (M5, Y1).

Ebülhâris'in ağaca efsun okuyarak oluşturduğu gulamlar, Doğu ile Batı arasını bir dakikada ve kimseye görünmeden kat ederler, (M1).

Ebülhâris'in kırk meşe/çam ağacına birer arşın bez sarıp efsun okuyarak oluşturduğu dilsiz tellallar, birbirinin aynısıdır, (M1, M4).

Hz. Süleyman zamanında ilm-i simyaya sahip, Kaytânus adlı bir kişi vardır, (Y3).

F570. İnsanların olağanüstü davranışları

Ebu Ali'nin yaptığı sihir ile bilinçsizce davranıp çeşmenin lülesini "tık"latan vezir, daha sonra yaptıklarını asla hatırlamaz, (Y3, Y4).

Ebu Ali, sihir ile maymun, çakal şekline dönüştürdüğü çavuşları sürekli zıplatır, (M4, M5, Y1, Y4).

F575.Olağanüstü güzellik

F575.1. Olağanüstü güzellikte kadın

Ebûâli Sînâ, gittiği muhteşem sarayda, olağanüstü güzellikteki bir kadınla karşılaşır ve ona âşık olur, (M2).

Harzem Şâhı'nın kızı Raziye Sultan çok güzeldir, (M3).

Mısır melikinin kızı Zeliha, çok güzeldir, (M1, Y2).

Padişahın kızı çok güzeldir, (M5, Y1).

Saba padişahının kızı, dillere destan bir güzelliğe sahiptir, (M1, M4, Y4).

Şâh Mahmud'un akrabalarından bir kız, güzelliğiyle herkesi büyülemektedir, (M5, Y1).

Vezir, su dolu sihirli tasa bakınca kendisini sahrada çok güzel bir kadın olarak görür, (M4).

F575.2. Yakışıklı erkek

Halk arasında, "Helvacı Güzeli" diye tanınan Ali adlı genç, o kadar yakışıklıdır ki, herkes onun tadı kötü olan helvalarından, güzelliğini seyredebilmek için satın almaktadır, (M1, S1, M5, Y1, Y2, Y3, Y4).

Molla Emin adında, on altı, on yedi yaşlarında çok yakışıklı bir gençtir, (M2).

F610. Çok kuvvetli insan

Ebu Ali, Ali adlı helva satıcısını, kolundan tutup bir anda Bağdat'a fırlatır, (S1, Y3).

Ebu Ali Sînâ, Helvacı Ali'ye kızıp bir dirsek vurarak, onu altı aylık peri memleketine gönderir, (S2).

Ebu Ali Sînâ, Calut'un kendisini sihirde üstat Dekyânûs'un yanına zorla götürmek istemesi üzerine onu, kolundan tutup bir deryaya fırlatır, (Y2).

F700. Olağanüstü yer

Padişah, olağanüstü hizmet veren, ihtişamlı hamamın ilm-i simya işi olduğunu söyler, (Y3).

Ebülhâris'in kırk ağaçtan yaptığı tellallar, onun emriyle yedi günde, kırkar huri ve gılmanın hizmet verdiği, mermerle kaplı, gümüş tasların bulunduğu ihtişamlı bir hamam yaparlar, (M1).

F757. Olağanüstü mağara

Çeşitli ilimlerin bulunduğu mağaranın kapısı yılda yalnızca bir kere açılmaktadır, (M4, Y2, Y3, Y4).

Çeşitli ilimlerle dolu olan mağara; Hazar Denizi semtinde, üzeri daima gülle kaplı bir kırmızı dağın dibindedir, (M3).

Ebu Ali Sînâ ve Ebulhâris adlı iki kardeş, bir gün açılıp bir sene kapalı kalan Fesuras mağarasına sihir ilmi öğrenmeye giderler, (M4, S2).

Ebu Ali Sînâ ve Ebu'l Hâris'in girdiği mağara; sofalar, şadırvanlar, çeşmeler, saraylar ve çeşitli ilimlerle doludur, (M5, Y1).

Fisagor'a ait mağara yılda bir defa ve sadece üç saat açık kalmaktadır, (M1, M4, M5, Y1).

Fisagor'un mağarasında, bütün kitaplar tılsım ile bağlı olduğundan her birinin bir bekçisi vardır ve dışarıya çıkarılamaz, (M1, M5, Y1).

Hindistan toprağında, yılda üç saat açık kalan Kudret Mağarası vardır, (S1).

Kaytanus adlı hekime ait olan mağarada, çeşitli ilimler saklıdır, (Y4).

Şeyh Şehabettin tarafından yaptırılan tılsımlı dört kapısının bulunduğu mağara, ilim kitaplarıyla dolu olup, senede bir kez açılmaktadır, (M3).

F760. Olağanüstü şehirler/ülkeler

Ebu Ali'nin okuduğu efsun ile Şehr-i Acâyib'in kapıları açılır ve içinden asker alayları, altın başlı alem, beş yüz bin atın nişânesi, elli çift mehterhâne, elli tane demir kuşaklı pehlivanlar vb. çıkar, (Y4).

Ebu Ali'nin oturduğu, Şehr-i Acâyib'in kapıları kapalıdır, (Y3).

Ebu'l Hâris'in sihriyle kendisini sahrada bulan Ebu Ali Sînâ, uzaktan bir dağ eteğinde olağanüstü bir şehir görür, (M5, Y1).

Galisînâ'nın Semerkant kalesinin sağ tarafında yaptırdığı iki büyük bina o kadar yüksektir ki, kuşlar sadece bu binayı geçememektedir, (M4).

Galisînâ'nın şehir dışında kurduğu olağanüstü evlerin suyundan içenlerir ağrısı, sızısı kalmamaktadır, (M4).

Galisînâ, okuduğu efsunla padişâhın Bibratnama şehrine gelmesini engellemek için askerlerin bataklığa girmesini, şehrin de sahra gibi görünmesini sağlar, (M4).

Şâh Mahmud askerleriyle, Ebu Ali Sînâ'nın bulunduğu şehre girer ve ömründe görmediği çarşıların, kervansarayların, köşklerin, kimi insan kimi maymun, gergedan, fil vb. gibi hayvanların bulunduğunu ve kendisini karşılayanların üzerlerine kıymetli cevherler saçtığını görür, (M5, Y1).

Şâh Mahmud, Ebu Ali Sînâ'nın muhteşem bir sarayda, olağanüstü yiyeceklerle kendisini ağırladığı Şehr-i İbretnümâya gelir ve her şeyin hayâl olduğunu, insanların taş üzerinde yattığını görür, (M5, Y1).

F771. Olağanüstü kale (saray, ev)

Âbil-Hârîs, kırk çam ağacına efsun okuyarak, ortaya çıkardığı kırk dilsiz adama yedi günde olağanüstü bir hamam yaptırır, (M4).

Âbil-Hârîs'in kırk çam ağacına efsun okuyarak, ortaya çıkardığı adamlara yaptırdığı hamam, her derde deva olmaktadır, (M4).

Âbil-Hârîs'in okuduğu efsunla ortaya altın ve gümüşle süslenmiş olağanüstü bahçesi olan bir bina ortaya çıkar, (M4).

Cevad'ın sihir ile yaptırdığı, kapı ve duvarları kıymetli taşlar ve mücevherler ile süslü sarayın içinde çok güzel, beş yüz cariye bulunmaktadır, (M2).

Ebu Ali, padişahın kendisini öldürmek istediğini duyunca bir efsun okuyarak, muazzam bir kale meydana getirir ve içinden bir alay atlı çıkarır, (Y3).

Ebu Ali'nin padişahı davet ettiği köşkün dört yanı duvar ile kaplı havuz olup, her tarafında inciden kırk fıskiye bulunmaktadır ve ay yüzlü güzeller billurdan kadehlerle şarap sunmaktadır, (Y4).

Ebu Ali'nin yaptığı tılsım ile şehrin ortasında muazzam bir kale olur ve yine tılsım ile kaybolur, (Y4).

Ebu Ali Sînâ Kirman-zemîn Şâhı'na nisbet olarak, efsun ile olağanüstü bir saray yapar, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, Semerkand'ın iki yanında künbet, bir de yedi tabakadan oluşan medrese inşâ etmiştir ki, medresenin üç yüz altmış hücresi ve her hücresinde kırk elli öğrenci bulunmaktadır, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ simya kuvvetiyle muhteşem bir saray yapar, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ'ya, bir gün birkaç akçe lazım olur ve simya ile bir ev yapıp, onu on bin akçeye satar, (M5, Y1, Y2).

Ebu'l Hâris sihir ile, Bağdat'ta bulunan hamama benzer muhteşem bir hamam yaptırır, (M5, Y1).

Ebülhâris, gulamlarına iki saatte büyük bir saray yaptırır, (M1).

Ebülhâris, kırk gulamına bir gecede büyük bir saray yaptırır, (M1).

Hindistan'da Cezire denilen yerde, ateş içinde bir kale vardır, (Y4).

(T)F798. Olağanüstü gökyüzü

Ebu Ali'nin okuduğu efsun ile gök gürleyip şimşek çakar ve âdeta kıyametin bir günü olur, (M4, Y4).

Ebu Ali'nin yaptığı sihir ile gökten önce canavarlar ardından yağmur yağar ve etraf temizlenir, (Y4).

Ebu Ali Sînâ'nın okuduğu efsun ile şehre yaklaşan siyah buluttan kurbağa yağmaya başlar ve buluttan gelen kurbağa sesleriyle halkın kulakları sağır olur, (M4, M5, Y1).

Galisînâ'nın okuduğu efsunla etraf soğuyunca, halk bunun kıyamet habercisi olduğunu düşünür, (M4).

Galisînâ'nın sihriyle, sarayın penceresinden bakanlar, yeryüzüne kıyamet gelmiş gibi ağaçların yerden sökülecceğini, dağları yerinden oynatan bir soğuğun olduğunu, kar yağdığını görürler, (M4).

Padişâh, kızını Ali Helva furûşa vermeyince Ebu Ali Sînâ'nın okuduğu efsun ile şehre siyah bir bulut yaklaşır ve içinden kurbağa yağmaya başlar daha sonra kurbağalar kedi kadar olup, hırlayarak ölür, (M5, Y1).

F813. Olağanüstü meyveler

Ebu Ali'nin padişahı davet ettiği bahçede sayısız meyve bulunmaktadır, (Y4).

Ebu Ali Sînâ'nın okuduğu efsun ile ortaya çıkan olağanüstü bahçede, zamanı olmadığı halde bin bir çeşit meyve yetişir, (M4, M5, Y1).

Ebülharis'in yardımıyla Bağdat meliki, sevdiği kızın babasını üç gün üç gece dünyadaki en leziz meyveler, yiyecekler ve içkiler ile ağırlar, (M1).

Galisînâ'nın sihirli bahçesinde, meyve zamanı geçtiği halde binlerce çeşit meyve (elma, erik, üzüm, nar, armut, incir, şeftali, hurma) bulunmaktadır, (M4).

F813.1. Olağanüstü elma

Pazarcının, Ebu Ali Sînâ'nın efsun okuyarak ortaya çıkardığı olağanüstü bahçede, elini uzattığı elmalar/armutlar, yukarı doğru çekilir, (M4, M5, Y1).

F814.7. Olağanüstü gül

Ebu Ali, padişahın isteği üzerine, efsun okur ve perdenin arkasından bir gül çıkar, bir saat sonra uzayıp sokağa doğru gider, (Y3).

Ebu Ali Sînâ'nın sihirle oluşturduğu gül, zehirlidir, (Y2).

Ebu Ali Sînâ efsun okuyarak, zamanı olmadığı halde bir deste gül ortaya çıkarır, (M5, Y1).

Galisînâ, Câlût'un sihir yaparak onu ateş içerisinde bırakması üzerine güle dönüşür, (M4).

F815. Olağanüstü bitkiler

Ebu Ali Sînâ'nın, otlardan yaptığı mercimek büyüklüğündeki haplar yirmi dört saat ekmek ve su vazifesi görmektedir, (S2).

Ebu Ali ve Ebu'l Hâris, mağaraya gitmeden önce, kendilerinin bir yıl boyunca ekmek, su ve yemek ihtiyaçlarını karşılayacak kırk hap hazırlarlar, (Y4).

(T)F816.3. Olağanüstü kabak

Ebu Ali, elindeki çubuğu kabağa vurunca, güller kabağın içine girip kaybolur, (Y3).

Ebu Ali, eline aldığı kabak ve çubuğa efsun okuyup, çubukla kabağa vurduğunda, bellerine peştamal örtmüş beş çıplak kişi ve sayısız güller ortaya çıkar, (Y3).

Ebu Ali Sînâ'nın kabağa çubuğu ile vurup, yüksek sesle "Hey kelân ez kedî bîrûn âyîd" demesiyle kabaktan dörder, beşer, onar, yirmişer, yüzer dazlak kelleler çıkmaya ve cenk etmeye başlar, (M5, Y1).

Galisînâ, sağ elindeki yeşil çubukla hızlıca yeşil kabağa vurur ve kabaktan binlerce asker ortaya çıkıp, aynı şekilde kabağa girerek kaybolurlar, (M4).

F826. Olağanüstü mücevherler

Âbil-Hârîs'in yaptırdığı hamam, kızıl kerpiçli, akikten yapılmış olup, kırk katlıdır, (M4).

Cevad'ın sihir ile yaptırdığı köşkün kapı ve duvarları, kıymetli taşlar ve mücevherler ile süslüdür, (M2).

Ebu Ali'nin oturduğu tahtın etrafında on iki bin kuşaklı pehlivan ellerinde elmas teberler ile bekler, (Y3, Y4).

Ebu Ali'nin oturduğu tahtın sağ tarafında üç yüz altın kürsü, sol tarafında üç yüz gümüş kürsü kurulmuştur, (Y3).

Ebu Ali'nin yaptığı sihir ile padişahın sarayındaki cevherler çakıl taşına dönüşür, (Y4).

Ebu Ali padişaha, Hindistan'dan gelen bir bezirgâncı kılığında görünüp, sihir ile ortaya çıkardığı eşsiz mücevherleri gösterir, (Y4).

(T)F829.4. Olağanüstü ayna

Ebâli Sînân, gaip aynasına bakarak, oğlunun bir deri, bir kemik kaldığını görür, (S1).

(T)F859. Olağanüstü çubuk

Cevad, mersin ağacı çubuğuna sihir yapıp, "Hâzâ asâye Tabâtab, huz biyed'il kaytara" (İşte bu, benim Tabâtab adındaki asâmdır, Kaytara'nın eline vur!) diyerek, onu Molla Emin'e verir ki sihir ile başına gelen felâketlerden çubuğu değdirerek kurtulsun, (M2).

Ebu Ali, eline aldığı kabak ve çubuğa efsun okuyup, çubukla kabağa vurduğunda, bellerine peştamal örtmüş beş çıplak kişi ve sayısız güller ortaya çıkar, (Y3).

Ebu Ali, sihirli çubuğunu çavuşlara vurarak, onları maymun, çakal, canavar şekline dönüştürür, (Y4).

Ebu Ali Sînâ'nın sihirli çubuğa afsun okumasıyla, Helvacı Ali'nin benzeri ortaya çıkar, (S2).

Galisînâ, sağ elindeki çubukla hızlıca kabağa vurur ve kabaktan binlerce asker ortaya çıkıp, aynı şekilde kabağa girerek kaybolurlar, (M4).

F866. Olağanüstü tas

Ebu Ali, bir büyük tasın içine su doldurup meydana bırakır ve isteyen kişilere, suya baktırarak geleceklerini gösterir, (Y4).

Ebu Ali Sînâ, Helvacı Ali'nin su dolu tasa bakmasını sağlayıp onu rüyalar âlemine daldırır, (M1).

Ebu Ali, tasın içine doldurduğu suda, vezirin kendi başına gelecekleri göstererek, ona istediklerini yaptırır, (Y4, M4).

Padişaha, tasa baktığında başına gelecek felaketleri gösteren Ebu Ali Sînâ, elindeki tasa baktırarak, yine onu gerçek aleme döndürür, (M5, Y1, Y2).

Vezir, Ebu Ali'nin gösterdiği tasa baktığında kendini çölde gezerken görür, (M4, M5, Y1, Y4).

F899. Diğer olağanüstü objeler

Ebu Ali Sînâ ve arkadaşı Fazıl İsfehani Kaşgar'a giderken, yemek ihtiyaçlarını karşılamak üzere yanlarına her gün için macun gibi bir terkipten oluşturulmuş hap alırlar, (M3).

Ebu Ali ve Ebu'l Hâris, mağaraya gitmeden önce, kendilerinin bir yıl boyunca ekmek, su ve yemek ihtiyaçlarını karşılayacak kırk hap hazırlar, (Y4).

F900. Olağanüstü hâdiseler

Bağdat Padişahı'nın âşık olduğu kız odasında otururken, Ebilhâris'in okuduğu efsun ile bir anda gözünü padişahın yanında açar, (S1).

Buhara Şâhı'nın Ebu Ali Sînâ'dan simya kuvvetiyle olağanüstülükler seyr ettirmesini istemesi üzerine o da, biri kapıdan diğeri şâhın tahtı altından ateşler saçan iki ejderha ortaya çıkarır ki bunlar çarpışınca deprem oluyor gibi yerler sarsılır, (M5, Y1).

Ebilhâris, Helvacı Güzeli'nin memleketine gitme isteği üzerine onu, Ebâli Sînân gibi, Bağdat'tan Mısır'a fırlatır, (S1).

Ebilhâris, kendisini köprüden aşağı suya atar; "Yum gözün, aç gözün" kendisini Bağdat'ta bulur, (S1).

Ebilhâris'in, memleketine gitmek isteyen Helvacı Güzeli'nin gözüne kudret sürmesini dokundurmasıyla o, gözünü helvacı dükkânında açar, (S2).

Ebu Ali, Ali adlı helva satıcısını, kolundan tutup bir anda Bağdat'a fırlatır, (S1, Y3).

Ebu Ali, Ali adlı helva satıcısını, kolundan tutup çarşıya fırlatır ve Ali Helva furûş bir süre sonra bayılıp, kendisini üç ay boyunca sahrada görür, (M5, Y1).

Ebu Ali, bahçeye efsun okuyup "Kandasın Hemedan?" deyince bir anda kendini Hemedan'da bulur, (Y4).

Ebu Ali, bir anda ilm-i simya kuvvetiyle kendisini Buhara'da bulur, (Y2).

Ebu Ali, bir anda kendisini Mısır'da iken Bağdat'ta bulur, (M5, Y1).

Ebu Ali efsun okuyunca, duvar yarılıp içinden bir alay çeşnigerler, önlerinde ibrişim peştamallar ile gelip, padişaha nefis yiyecekler ve bâdeler sunarlar, arkasından da bir alay ay yüzlü, ibrikler ile gelip, padişahın ellerini yıkarlar, (Y3, Y4).

Ebu Ali, eline aldığı taşa emir verdikten sonra onu bahçeye doğru atar ve bahçe birdenbire ortadan kaybolur, (Y4).

Ebu Ali, Helvacı Ali'nin âşık olduğu padişahın kızını her gece efsun okuyarak, onun yanına getirir, (M4, M5, Y1).

Ebu Ali, kendisini cadı sanıp yakalamak isteyen halkın elinden, bir anda havuza atlayıp diyâr-ı Nil'den çıkarak kurtulur, (M4, Y3).

Ebu Ali'nin efsun okuması üzerine duvar yarılır, içinden acayip ve garip canavarlar çıkıp sarayın içinde cenk eder, daha sonra yine efsun ile geldikleri yere giderler, (Y4).

Ebu Ali'nin efsun okuyup işaret etmesi üzerine duvar yarılır, içinden bir alay sazende, dilber çıkar ve divanda bulunanları eğlendirip, geldikleri yerden kaybolurlar, (M5, Y1, Y2).

Ebu Ali'nin kerâmetiyle, Helvacı Ali, bir günde Mısır'dan Bağdat'a gelir, (Y2, Y3).

Ebu Ali'nin, odaya hapsedilen Helvacı Ali'yi kurtarmak için efsun okuması üzerine, bir anda elindeki ve boynundaki urganlar yere düşerek ortadan kaybolan Helvacı Ali, halkı şaşkına döndürür, (M5, Y1).

Ebu Ali'nin okuduğu efsun ile Helvacı Ali, bir anda kendini sarayda bulur, padişahın kızına ayakkabılarını giydirip onu Ebu Ali'nin yanına getirir, (Y4).

Ebu Ali'nin okuduğu efsun sonucu vezir kalkıp ayş-ı izzet de bulunur, (Y4).

Ebu Ali'nin sihir ile ortaya çıkardığı askerler ile padişahın askerleri bir saat boyunca savaşırlar, (Y3).

Ebu Ali öğrencisine, ölmeden önce hazırladığı yedi şişeden oluşan hayat suyunu, kırkar gün ara ile üzerine dökerse, yeniden canlanacağını söyler, (Y4).

Ebu Ali, öğrencisi tarafından tekrar canlanması için üzerine dökülen ilacın etkisiyle önce; merhem, hamur, et gibi olur, daha sonra kemikleri, derisi, saç, sakalı oluşup, canı beline kadar gelir, (Y3, Y4).

Ebu Ali, padişahın isteği ile sihir yapar ve ortaya çıkan adamın bir iki saat sonra karnı yarılıp içinden bağırsakları akar daha sonra onun işareti ile hepsi kaybolur, (Y3).

Ebu Ali, padişahın isteği üzerine, bütün dünyayı sular içinde bırakır ve oturdukları yer, ada gibi kalır, (Y3).

Ebu Ali, padişahın isteği üzerine, efsun okur ve perdenin arkasından bir gül çıkar, bir saat sonra uzayıp sokağa doğru gider, (Y3).

Ebu Ali, padişahın kendisinden sanat göstermesini istemesi üzerine, birdenbire gökyüzünü karanlık bir gece ardından da aydınlık bir gün yapar, (Y3).

Ebu Ali, padişahın kendisinden sanat göstermesini istemesi üzerine, işaret eder ve büyük bir güneş doğar, (Y3).

Ebu Ali Sînâ, Ebu'l Hâris'in sihriyle kendisini sahrada bulur, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ efsun okuyup Kirman kalesine doğru üfleyerek, kaleyi ortadan kaldırır, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, Helvacı Ali'ye kızıp bir dirsek vurarak onu altı aylık peri memleketine gönderir, (S2).

Ebu Ali Sînâ, Kirman-zemîn'den vezirlerin geldiğini, kapıya bıraktığı efsunlu varlıklardan öğrenir ve onları bir alay çavuşla karşılar, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ'nın işaret etmesiyle ellerinde sazlarla sâzendeler ortaya çıkar, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ'nın okuduğu efsun ile tencerenin içinden önce bir oğlan başı, saçlı bir kadın başı arkasından büyük bir adam başı çıkar ve en sonunda koyun başı çıkarak insan başı pişirmediğini söyleyen adamın doğruluğu anlaşılır, (M4, M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ'nın okuduğu efsun ile şehre yaklaşan siyah buluttan kurbağa yağmaya başlar ve buluttan gelen kurbağa sesleriyle halkın kulakları sağır olur, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ'nın sihiriyle katledilenler halk tarafından defn edilmeye başlanır ve bakarlar ki etrafta bir tane ölü insan kalmamış, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ okuduğu efsun ile bir anda ortadan kaybolur, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, padişahın isteği üzerine efsun okur ve aniden kapıda bir ejderha belirip, divan içindeki halka saldırır, (Y2).

Ebu Ali Sînâ, padişahın kendisine savaş açacağını öğrenince sihir ile yüz binden fazla askerini üzerlerine gönderir ve eşi görülmemiş bir cenk olur, (Y2).

Ebu Ali Sînâ padişahın, kızının helvacı ile değil zengin biriyle evlenmesini istediğini öğrenince, efsun okuyarak, muhteşem bir divan, vezirleri, kapıcısı, ellerinde kılıçları ile on iki bin asker vs. hazırlatarak padişahı hayrete düşürür, (Y2).

Ebu Ali Sînâ, padişâhın sarayındaki pencerelerden birini açtırıp halka, güz mevsimi olmasına rağmen bahardan bir gün seyrettirir, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, remmalcinin isteği üzerine kapıdan tarafa efsun okuyarak, sahrada binlerce askerin ortaya çıkmasını sağlar, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, simya kuvvetiyle bir anda Koloniye şehrinden Mısır'a gelir, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ'yı zorla götürmek isteyen askerler, bir anda Ebu Ali Sînâ'nın elinin kopup ellerinde kaldığını görünce korkarlar, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, yirmi günlük yolu, simya kuvvetiyle kısaltır ve Kirman-zemîn'e iki saat geçmeden ulaşır, (M5, Y1).

Ebu Ali, şehrin rüzgârını hapseder, (Y2, Y3).

Ebu'l Hâris, bir gece içinde muhteşem bir saray yapar, (Y3).

Ebu'l Hâris, efsûn ile ortaya çıkardığı gulama emrederek, Saba şâhının kızını, Bağdat şâhının yanına getirtir, (M5, Y1).

Ebu'l Hâris, her bir delleği, bir ağaçtan meydana getirir, (Y3).

Ebu'l Hâris'in, efsun okuyup gözünü açıp kapamasını söylediği Helvacı Ali, bir anda kendini evinin önünde bulur, (Y4).

Ebu'l Hâris, kendisini cadı sanıp yakalamak isteyen halkın elinden, gökten ip sarkıtarak bir anda kaybolur ve Bağdat'a düşer, (Y2, Y3).

Ebu'l Hâris, sokakta gördüğü halkaya ellerini bağlayınca, bir anda havaya doğru giderek kaybolur, (Y4).

Galisînâ'nın kerâmetiyle ortaya çıkan sofradaki yiyeceklerin tadı geçmemekte, yiyenler doymamakta ve yiyecekler de tükenmemektedir, (M4).

Galisînâ'nın kerâmetiyle sarayın perdesinden çıkan delikanlılar ellerindeki gümüş leğenler ve ıbrıklarla gelip, herkesin ellerini yıkarlar, (M4).

Galisînâ'nın okuduğu efsunla sarayın perdesinden güzel kızlar, yakışıklı delikanlılar çıkıp, herkesi eğlendirirler, (M4).

Galisînâ, öğrencisi Camas Hakîm'in üzerine döktüğü ölümsüzlük ilacı ile kanıyla kaynatılan etleri önce hamur gibi olur, daha sonra "varız", "yandım" demeye başlar, (M4).

Halk, siyah buluttan dökülen kurbağaları şehrin dışına taşımak istedikçe bunlar sürekli çoğalmakta, biri kaldırılsa yerine on tane dökülmekte ve ateşte de yanmamaktadır, (M5, Y1).

Her türlü ilm-i simya ile ilgili kitapların bulunduğu mağaranın kapısı, yılda bir kez açılmakta ve sadece bir saat açık kalmaktadır, (Y3, Y4).

İlm-i simya sahibi Kaytanus, Hz. Süleyman'a itaat etmeyip, onun askeri kadar asker ortaya çıkarır, (Y3).

Mısır padişahı, kızının isteği dışında Helvacı Güzeli'nin yanına götürüldüğünü söylemesi üzerine onu odaya kapatır ve her tarafı mühürletip, nöbetçi koydurur. Fakat Ebâli Sînân kızı yine evden çıkarır, (S1).

Padişahın cellatları, Ebu Ali'yi yakalayacakları zaman Ebu Ali, "bismillah" diyerek havuzun içine atlar ve kaybolur, (Y4).

Padişah tarafından görevlendirilen askerler, Ebu Ali'yi zorla götürmek için çekiştirdiklerinde kol ve ayaklarının koptuğunu görürler, (M4, M5, Y1, Y3).

Sihir ilimleriyle dolu olan mağara yılda bir kez açılmakta ve üç saat açık kalmaktadır, (M4).

Şâh Mahmud, Ebu Ali Sînâ'nın dîvânına girdiğinde onu, iki tarafında binden fazla ilim sâhipleri ile oturmuş ve on iki bin askerin karşısında hazır beklediği hâlde görür, (M5, Y1).

Şehr-i Acâyib'in kapıları açılınca içinden çok sayıda demir kuşaklı pehlivanların süvâr olduğu, kimi kaplan, kimi arslan, kimi gergedana benzer canavarlar çıkar, (Y4).

Yüksek bir taşın üzerinde uyuyan Ebu Ali, bir anda ortalıktan kaybolur, orada sadece ona ait bir çul kalır, (Y3).

F900.1. Muayyen zamanlarda kerâmetler

Abdullah Hemedâni Hazretleri, Ebu Ali Sînâ'nın kendisinden kerâmet göstermesini istemesi üzerine on parmağı ile işaret eder ve on tane taş kendiliğinden kalkıp duvara yapışır, (M5, Y1, Y3).

Âleme ilm ile bakan Ebâli Sînân, oğlunu zindanda, Ebilhâris'i de kendisini mahvetmek için uğraşırken görür, (S1).

Cevad, İbrahim Çelebi ve Molla Emin'e gösterdiği olağanüstülüklerin sihir, efsun, simya ve hayal eseri olmadığını, istediği sürece âlemlerin nizam ve asayişinin emir ve iradesine verildiğini söyler, (M2).

Çocuk sahibi olup, şu yalan dünyaya bir eser bırakamadığını düşünen Ebûâli, aynı sebeple üzüntü duyan Hacı Lebîb'in, Cevad adlı bir oğlu olacağını bilir, (M2).

Ebâli Sînân, Helvacı Güzeli'nin aklından geçenleri bilir, (S1).

Ebâli Sînân, Helvacı Güzeli'nin derdini ona sormadan önce de bilmektedir, (S1).

Ebâli Sînân, Mısır'da iken Bağdat'ta yapılan konuşmaları duyar, (S1).

Ebâli Sînân, padişahın, kızı için aldığı tedbirlere önceden vâkıf olur, (S1).

Ebâli Sînân, "Yum gözün, aç gözün" deyip, kendisini Mısır'da bulur, (S1).

Ebilhâris, kendisini köprüden aşağı suya atar; "Yum gözün, aç gözün", kendisini Bağdat'ta bulur, (S1).

Ebilhâris, Bağdat padişahının âşık olduğu kızı, bir esma çekerek (afsun okuyarak) kahve içimi esnasında getiriverir, (S1).

Ebu Ali, ilm-i hikmet ile kendisinin öleceğini bilir, (Y3).

Ebu Ali, kendisini cadı sanıp yakalamak isteyen halkın elinden, bir anda havuza atlayıp diyâr-ı Nil'den çıkarak kurtulur, (M4, M5, Y1, Y2, Y3).

Ebu Ali, padişahın kendisinden sanat göstermesini istemesi üzerine, birdenbire gökyüzünü karanlık bir gece ardından da aydınlık bir gün yapar, (Y3).

Ebu Ali, padişahın kendisinden sanat göstermesini istemesi üzerine, işaret eder ve büyük bir güneş doğar, (Y3).

Ebu Ali, simya ile Mısır'dan Bağdat'a bir günde gelir, (Y4).

Ebû Ali Sînâ, bir anda bulunduğu yerden "Kandesin Mısır" diyerek söylediği yere gider, (M5, Y1).

Ebûâli Sînâ, Hacı Lebib'in doğmamış oğlunun ileride nücûm ve metâli ilimlerinde yükseleceğini bilir, (M2).

Ebu Ali Sînâ, şâhın iftiralara inanıp, kendisini öldüreceğini anlayınca hırkayı başına çeker ve başka bir mekâna gelir, (M5, Y1).

Ebû Ali Sînâ, yakılarak öldürüleceği sırada, sihir ile iki tekerlekli bir arabaya çevirdiği odun parçasına binip, göklere yükselir ve ortadan kaybolur, (M3).

Ebu'l-Hâris, Helvacı Ali'nin elini eline, ayağını ayağı üzerine bastırıp, "Yum gözün, aç gözün" kendilerini bir anda Bağdat'ta iken Mısır'da bulurlar, (M5, Y1).

Ebu'l Hâris'in, efsun okuyup gözünü açıp kapamasını söylediği Helvacı Ali, bir anda kendini evinin önünde bulur, (Y4).

Ebu'l Hâris, kendisini cadı sanıp yakalamak isteyen halkın elinden, gökten ip sarkıtarak bir anda kaybolur ve Bağdat'a düşer, (M5, Y1, Y2, Y3).

Galisînâ, cimri hocanın aklından geçenleri bilip, planlarından vazgeçmesini sağlar, (M4).

Galisînâ'nın sihriyle saray kapılarından biri açılır ve halk, etrafın zifiri karanlık olduğunu görür, (M4).

Galisînâ, okuduğu efsunla koynundan çeşitli hayvanlar (arslan, ayı, kurt, tilki, çakal, fil, geyik, meral vs.) çıkarır, (M4).

Galisînâ, padişâhın kendisini çağırtmak için elçi göndereceğini önceden bilir, (M4).

Galisînâ, Mahmut Şâh'ın kendisine neden soğuk davrandığını ilim yoluyla bilir, (M4).

Harzem Şâh'ın emri ile boynu vurdurularak öldürülecek olan Gamsız Şâh'ın elçisi, Ebu Ali Sînâ'nın sihriyle bir anda ortadan kaybolur, (M3).

Harzem Şâhı'nın halka zulmeden sihirbaz sanarak yakalattığı Ebû Ali Sînâ, sihir ile iki tekerlekli bir arabaya çevirdiği odun yarmasına binerek göklere çıkar, (M3).

Hindistan'da bir ateş cezîresi vardır ki şiddetli rüzgârların etkisiyle gemiler buraya sürüklenmekte ve çoğu helâk olmakta, çok azı da kurtulup bu acâyip hâdiseleri anlatmaktadır, (M5, Y1).

Padişâh'ın idam ettireceği Galisînâ, efsun okuyarak, "gittim" der ve göle atlayıp, Bağdat'tan çıkar, (M4).

Padişâh'ın kendisini öldüreceğini anlayan Âbil-Hârîs, kardeşine "ayrıldık" der ve damdan atlayarak, gözden kaybolur, (M4).

Yüksek bir taşın üzerinde uyuyan Ebu Ali, bir anda ortalıktan kaybolur, orada sadece ona ait bir çul kalır, (Y3).

F950. Olağanüstü tedaviler

Âbil-Hârîs'in kırk çam ağacına efsun okuyarak, ortaya çıkardığı adamlara yaptırdığı hamam, her derde deva olmaktadır, (M4).

Câmâs Hakîm, Ebu Ali Sînâ ölünce onun dediği gibi, cesetini dibekte dövüp, hamur gibi olunca bir miktar su ile kazana koyar ve şişeleri kırkar gün arayla dökerek cesetin yahni, et şekline girmesiyle kalıba boşaltır ve derisi olan beden şekline girip, biraz biraz demeğe başladığını görür, (M5, Y1).

Ebu Ali, öldükten sonra tekrar dirilmek için yedi şişelik bir ilaç yapar ve öğrencisine kırk gün ara ile bunları üzerine dökmesini söyler, (M5, Y1, Y3, Y4).

Ebu Ali Sînâ, Helvacı Ali'nin yaşlı annesini dua okuyup giydirdiği gömlekle yirmi beş yaşında genç bir kadın yapar, (M1).

Ebu Ali Sînâ kötü işlerle uğraşan, kendisine de fenâlıklar yapan kadından intikam alabilmak için, hasta olduğunu bunun ilacının da bir kadının fercindeki ateşte söndürülen kuru odun parçasının kömürü olduğunu söyler, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ ölümsüz olabilmek için, Hamam-ı Sezar adıyla bilinen harap olmuş hamamı tamir edip, kubbesinde yedi cam ve bu camlarda yedi şişe içinde

hayat suyu ve kendi vücuduna göre de bir kalıp oluşturarak, Câmâs Hakîmden ölünce, kendisini bu kalıba koymasını, üzerine kırk gün arayla sıvıyı dökmesini ister, (M5, Y1).

Galisînâ'nın altın yapraklı ağaçları, mis kokulu çiçekleri olan olağanüstü güzellikteki bahçesini görenler gençleşmektedir, (M4).

Galisînâ'nın şehir dışında kurduğu evlerin suyundan içenlerin ağrısı, sızısı kalmamaktadır, (M4).

Galisînâ ölümsüzlük ilacını hazırlayarak, güvendiği öğrencisi Camas Hakîm'e verir ve ölünce Hamam-ı Nazar'da vücudunu parçalara ayırıp, kanıyla birlikte hamur gibi oluncaya kadar pişirmesini ve ilacı üzerine dökmesini ister, (M4).

F980. Hayvanlarla ilgili olağanüstü hâdiseler

Ebu Ali'nin kopan bütün âzâları, koyulduğu çuvaldan boşaltılınca içinden siyah bir köpek çıkar, (S2, M5, Y1, Y2, Y4).

Ebu Ali, sır destesine efsun okuyarak katır ortaya çıkarır, (M5, Y1, Y3).

Ebu Ali Sînâ'nın efsun okuması üzerine pilavlar küçük kurtlara, yahniler sıçana, lahana dolması kurbağaya ve diğer yemekler de akrep, yılan vb. gibi hayvanlara dönüşür, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ'nın hırkayı başına çekip efsun okuması üzerine içinden kurt, çakal, ayı, tilki vb. gibi pek çok hayvan çıkıp, halkın korku ile yalvarmasıyla tekrar hırkası içine girip, yok olurlar, (M5, Y1).

F1041.1. Olağanüstü ölüm

Başı ağrıyan genç, yatağa yatar yatmaz can verir ve defnedilir, (Y3, Y4).

Derviş Ebu Ali Sînâ'nın efsun ile oluşturduğu gülü önce peri padişahı, sonra da Ebulhâris koklayıp ölür, (S2).

Ebâli Sînân'ın padişahı öldürmek için verdiği sihirle yapılmış zehirli gülü, Ebilhâris koklayıp ölür, (S1, Y2, Y4).

Ebu Ali Sînâ'nın okuduğu efsunla içine şehrin ateşi hapsedilen kadın, bir sene sonra bu felâketle yok olur, (M5, Y1, Y2).

Galisînâ'nın okuduğu efsunla şehrin ateşinin ocağına hapsedildiği kötü kadın, kaçıp gittiği göl kenarında bir yıl sonra ölür, (M4).

F1068. Realist rüya

Bağdat padişahı, rüyada âşık olduğu kızı, Ebilhâris'in esma çekerek (efsun okuyarak), altı aylık mesafeden getirtmesiyle görür, (S1).

Ebu Ali Sînâ, Helvacı Ali'nin su dolu tasa bakmasını sağlayıp onu rüyalar âlemine daldırır, (M1).

Galisînâ, rüyasında Helvacı Gali'yi zor durumda görür, (M4).

(T)F..... Olağanüstü söz

Âbil-Hârîs, padişâhın kendisini idam ettireceğini anlayıp, kardeşine "ayrıldık" der ve gözden kaybolur, (M4).

Ebâli Sînân, "Yum gözün, aç gözün," deyip kendisini Mısır'da bulur, (S1).

Ebilhâris, kendisini köprüden aşağı suya atar; "Yum gözün, aç gözün", kendisini Bağdat'ta bulur, (S1).

Ebilhâris, "Ya hû" çekip ipleri çözdükten sonra, havaya fırlatıp yukarı tırmanır ve Bağdat'a gider, (M1).

Ebu Ali'nin yaptığı sihir ile kendisini çölde devin eşi olarak gören vezir, onun "Yum gözün, aç gözün" sözleri ile tekrar eski yaşantısına döner, (Y2).

Ebu Ali Sînâ, padişâhın cellatlarından kurtulmak için efsun okuyarak "gittim" der ve havuza atlayıp kaybolur, (M4).

Ebu Ali Sînâ kendisini zorla padişâhın yanına götürmek isteyen çavuşa sihirli çubuğu ile vurarak, efsun okur ve "maymun ol" demesiyle çavuş maymuna döner, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, kepekle dolu siniye "helva ol" diyerek helva yapar, (S2, M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ "Ya hû" diyerek silkinir, ipleri kopartır ve havuzun içine dalarak gözden kaybolup, Mısır'a gider, (M1, M5, Y1).

Ebu'l Hâris, elçi ve adamları bir yerde toplanıp, "Kandesin Mısır" diyerek, yola girerler ve ilim kuvvetiyle bir günde Mısır'a gelirler, (M5, Y1).

Ebu'l Hâris, Helvacı Ali'nin eli üzerine kendi elini ve bir ayağını ayağı üzerine bırakıp, "Yum gözün, aç gözün," der ve kendilerini Mısır'da bulurlar, (Y2).

Galisînâ, Gali Alvafürüç'ten istediği bir torba arpaya "Güzel helva olun," diyerek onları helvaya dönüştürür, (M4).

Sihirli tasa bakan vezir, bulunduğu kötü durumdan, Ebu Ali'nin onu büyük bir kuyu içindeki suya daldırıp, "Yum gözün, aç gözün" demesiyle kurtulur, (Y2).

Sihirli tasa baktığında kendisini askerlerin yemek için üzerine mızraklarla saldırdığı büyük bir ayı şeklinde gören vezir, Ebu Ali Sînâ'nın şartlarını kabul eder ve "aç gözünü yum gözünü" demesiyle gerçek hayata döner, (M5, Y1).

G. DEVLER

G0. DEVLER

G10-G399. DEVLERİN ÇEŞİTLERİ

G10-G99. Yamyamlar ve Yamyamlık

G100-G199. Çok Büyük Devler

G200-G299. Cadılar (Büyücüler)

G300-G399. Diğer Devler

G400-G499. DEVLERİN HÂKİMİYETİNE GİRMEK

G500-G599. DEVİN MAĞLÛP OLMASI

G600- G699. DEV İLE İLGİLİ DİĞER MOTİFLER

G50. Arasıra yamyamlık

Sihirli tasa bakan vezir, yirmiden fazla atlı ve piyadenin ok ve mızraklarla üzerine saldırıp, kendisini diri diri yemeğe çalıştıklarını görür, (M5, Y1).

G200. Büyücü (cadı)

Âbil-Hârîs, sihirli küresine bakar, ama Galisînâ'nın nerede olduğunu anlayamaz, (M4).

Câlût, Ebu Ali Sînâ'nın kendisini kolundan tutup deryaya fırlatması üzerine feryâd edip yalvararak, cadı olmaktan vazgeçeceğini söyler ve iman getirir, (M5, Y1).

Dakyânûs, Tanrı olduğunu iddia eden, Kolombiya şehrinde yaşayan büyük bir sihirbazdır, (M4).

Ebâli Sînân'ın eşini kandıran kadın bir cazıdır, (M5, Y1, S1).

Ebûâli'nin şehre gelirken yolunu kesen hayvanlar, Sûret şehrinin padişahı, Şirinkâr'ın süt annesi tarafından o hale getirilmiş sihirbazlardır, (M2).

Halk, bir sene boyunca mağarada kalıp saçı sakalı birbirine karışan Ebu Ali ve Ebu'l Hâris'i görünce onları cadı zanneder, (M1, M5, Y1, Y2, Y3, Y4).

Halk, mağarada bir yıl boyunca kalıp saçı sakalı birbirine karışan Ebû Ali Sînâ'yı, memleketlerinde fenâlık yapan sihirbaza benzeterek, onu idam etmek ister, (M3, M4).

Hz. Süleyman zamanında ilm-i simyaya sahip, Kaytânus/Pisagor/Fisagores adlı bir kişi vardır, (M4, M5, Y1, Y3).

Kaluniye şehrinin şâhı Dakyânûs, sihr ile uğraşan günahkâr bir kişidir, (M5, Y1).

Mısır padişâhı, sihir ile kaçırılan kızını kurtarmak için âlim, falcı ve büyücü kişilerden yardım ister, (M4).

Padişahın cazı olan annesi, kendisini "uryan padişah" olarak tanıtan Ebâli Sînân'ın arkasından gelenlerin sihir olduğunu anlar, (S1).

Padişâh, kızının sihir yolu ile kaçırılmasına Ebu'l Hâris engel olamayınca, o da memlekette cadı aramaya başlar, (M5, Y1).

G302. Cinler

Cevad'ın deve diye bindiği şey bir anda yaratılış ucubesi bir ifrit olur ve Cehennem vadisine gider, (M2).

Cinler, mağarada kalan Ebu Ali Sînâ'ya, leziz ve nefis yiyecek ve içecekler hazırlarlar, (M3).

Ebu Ali Sînâ, dua okuyup, iki elini birbirine vurunca ansızın insan suratlı bir cin belirir ve onun isteklerini yerine getirir, aynı şekilde de kaybolur, (M1).

Ebû Ali Sînâ, Harzem Şâhı'nın kızını, cinlere emr ederek yanına getirtir, (M3).

Ebû Ali Sînâ hüddam sahibi olduğu için, tılsımlı mağaradaki cinleri kolayca emri altına alır, (M3).

Ebûâli Sînâ, karşılaştığı padişaha, çöle düştüğünde "iyi saatte olsunlara" rastladığını söyler, (M2).

Ebû Ali Sînâ'nın emrine giren cinler, ondan çok korkmaktadır, (M3).

Ebu Ali Sînâ ve kardeşi Ebu'l Hâris, mağaradaki kitapları almalarını engelleyen olağanüstü varlıkları, bir daire çizip sihir ile etkisiz hâle getirdikten sonra kitapları ortaya getirerek çalışırlar, (M5, Y1).

Ebülhâris'in gulamları, söylemeden de ne isteyeceğini bilecek kadar zeki ve anlayışlıdır, (M1).

Gözündeki kudret sürmesinin etkisiyle görünmez olan Helvacı Ali, halkın kendisini cin sanmasına neden olur, (M5, Y1, Y2).

Harzem Şâhı'nın kızını Ebû Ali Sînâ'nın emriyle Gamsız Şâh'ın yanına getirmekle görevlendirilen cin, kısa zaman içerisinde bir şamata ve gürültü koparark gözden kaybolur, (M3).

Hz. Süleyman ve Pisagor'un ordusu cin, peri, şeytan, insan, dev, dev, ejderha, ayı, kaplan vb. gibi varlıklardan oluşmaktadır, (M4).

Mağarada saklı olan kitapların korunması görevi, kitaplık cinlerine verilmiştir, (M3).

Mısır halkı, Ebu Ali'nin, Helvacı Güzeli'nin âşık olduğu padişahın kızını, göz açıp kapayıncaya kadar yatağından alıp götürmesini, cin veya cadı işi olarak değerlendirir, (Y2).

Şeyh Şehabettin'in tılsımlı mağarasından ödünç kitap alanlar, bir yıl sonra onu yerine getirip bırakmazlarsa, kitapların korunmasıyla görevli cinler tarafından cefa çekerek, boğup öldürülerek cezalandırılmaktadırlar, (M3).

G312. Yamyam dev

Cevad'ın çölde karşılaştığı pir, bir anda yirmi arşın boyunda bir dev olur ve onu yemesi için kızına verir, (M2).

Padişâhın sihirli tasa baktığında gördüğü insan etini ateşte kebap yapıp yiyen devler, onu da yemek için dövüşürler, (M4).

G421. Dev tarafından zapt edilme

Ebu Ali'nin yaptığı sihir ile veziri, eşi olarak görüp onu zabteden devin; dudakları hıyara, kolları çınara, boyu minareye, ağzı mağaraya, dişleri mezar taşına benzemektedir, (Y2).

Ebu Ali'nin sihirli tasına bakan vezir karşısında, kendisini avı olarak gören, her insandan bir iz bulunan, parmakları tohumluk hıyara, boyu minareye, ağzı mağaraya, dişleri mezar taşına benzeyen dev şeklinde bir Arap görür, (M5, Y1).

Padişâhın vezirlerinden birisi sihirli tasa baktığında kendisini, havanın sıcaktan kavrulduğu bir günde hantal gövdeli, büyük tırnaklı, kalın tüylü bir dev tarafından, kovalanırken görür, (M4).

Sihirli tasa bakan vezir, Ebu Ali'nin yaptığı sihir ile kendisini çölde, bir devin eşi olarak görür, (Y2).

G475. Devlerin davetsiz misafire saldırısı

Ebâli Sînân'ın afsun ile deve dönüştürüp, kuyuya attığı padişahı, başka bir dev kovalar, (S1).

Sihirli tasa bakan padişâh, kendisini ağzından, burnundan ateşler saçan siyah bir dev yutacakken görür ve bu ateşle elbisesi yanar, saç ve sakalı, ütülenir, (M5, Y1).

Sihirli tasa baktığında kendisini sahrada çok güzel bir kadın olarak gören vezir, domuz dişli, minâre boyunlu, sırık boylu, parmakları kavak ağacı, tırnakları demir sopa ve omuzları dağ gibi bir dev tarafından karısı sanılarak kovalanır, (M4).

G550. Devden kurtulma

Ebâli Sînân, padişah kızını oğluna vermeyi kabul edince onu devin elinden kurtarır, (S1).

Galisîna, devin hapsettiği veziri; padişâhı kızını vermeye razı etmesi ve sihirli tasta gördüklerini kimseye söylememesi şartlarıyla kurtarır, (M4).

H. İMTİHANLAR

H0-H199. TANIMA İHTİHANLARI
H200-H299. DOĞRULUK İMTİHANLARI
H300-H499. EVLENME İMTİHANLARI
H500-H899. ZEKA İMTİHANLARI
H900-H1199. CESARET İMTİHANLARININ VAZİFELERİ

H11. Hikâye anlatarak tanıma

H11.1. Baştan geçeni hikâye etme

Ali Helva furûş, padişahın kızına âşık olduğunu Ebû Ali Sînâ'ya anlatır, (M5, Y1).

Bahçede dilbere sarılıp gözlerini açtığında kucağında bir köpekle halka yakalanan cimri hoca, katırının çeşmenin lülesine kaçarak kaybolduğunu söylemesi üzerine deli sanılarak tımarhaneye kapatılır, (M5, Y1).

Ebâli Sînân, Helvacı Güzeli'nin hortladığını düşünen annesine ölen Helvacı Güzeli'nin sihir ile ağaçtan yaptığını anlatır, (S1).

Ebâli Sînân, Helvacı Güzeli'ne Ebilhâris'in kardeşi olduğunu ve mağarada birlikte kaldıklarını anlatır, (S1).

Ebu Ali Sînâ eşine, simya kuvvetiyle şâhın rüzgârını ele geçirdiğini anlatır, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, kendisine sitem eden Ali Helva furûş'a kardeşinin yaptığı sihir ile uzak diyarlara gönderildiğini anlatarak gönlünü alır, (M5, Y1).

Ebûâli Sînâ, öğrencisi Cevad'a kendi hocasının ona verdiği hikmet dersini anlatır, (M2).

Fitne ile uğraşan kadın, padişâha gidip rüzgârı çalan kişiyi bulduğunu söyler ve başından geçenleri anlatır, (M5, Y1).

Helvacı Ali, Ebu Ali Sînâ'ya başından geçenleri anlatınca Ebu Ali, onun kardeşi Ebu'l Hâris ile konuştuğunu anlar, (M5, Y1, Y2).

Helvacı Ali, Mısır sultanının kızına aşık olunca aklı başından gider ve yüreğinin acısı ile ağlamaya başlar, (Y2).

Helvacı Ali'nin isteği üzerine Ebu Ali Sînâ ona, ağaca efsun okuyarak, kendisinin benzerini oluşturduğunu anlatır, (Y2).

Helvacı Güzeli, kendisini öldü zanneden annesine başından geçenleri anlatır, (M5, Y1, Y2).

Helvacı Güzeli, padişahın kendisini cezalandırmasından korkup, başından geçenleri ona anlatır, (S1).

Mısır padişahının kızı, geceleyin sihir ile götürüldüğünde başından geçenleri, sabah olduğunda babasına anlatır, (Y2).

Mısır padişahının kızı, geceleyin sihir ile yatağından kaldırılıp, farklı bir mekâna götürüldüğünü mektuba yazarak babasını durumdan haberdâr eder, (M5, Y1).

Mısır padişahının kızı, Helvacı Güzeli ile buluştuğunu duyup kendisini kılıçtan geçirmek isteyen babasına, isteği dışında götürüldüğünü söyler, (S1).

Saba padişahı kilitli odadan kızının nasıl kaçırıldığını, nöbetçi askerlerin uzun ve heybetli bir adamın içeri girip kızı götürdüğünü, kendilerinin ise sihir etkisiyle ona mani olamadıklarını söylemesiyle öğrenir, (M1).

Sihirli tasa bakan vezirler, daha sonra altı gün boyunca kuyuda ve sahrada geçirdikleri felâketleri anlatırlar, (M5, Y1).

H80. İşaretle tanıma

Ebilhâris, efsun ile her gece götürülen padişahın kızına, elini ziftleyip gireceği evin kapısına işaret koymasını söyler, (S1, Y2).

Ebu Ali, Helvacı Ali'nin dükkânındaki iki el pençesi şeklindeki izleri görünce sihir yaparak, şehirdeki bütün dükkânların üzerine aynı işareti yaptırır, (M1, M4, S1, Y2, Y4).

Ebûâli Sînâ, Cevad'ın alnında hikmetin parlamaya başladığını görünce onun kemâle erdiğini anlar, (M2).

Ebu'l Hâris, padişah kızının efsun ile götürüldüğü yerden gizlice getirdiği mercan balığı sayesinde, Helvacı Ali'nin dükkânının, Hindistan deryasında bir cezire olduğunu anlar, (M5, Y1, Y2, Y4).

Ebu'l Hâris, padişâhın kızının sihir ile götürüldüğü yerden getirdiği kırmızıya yakın renkteki fil balığını görüp, onun Hindistan'a götürüldüğünü düşünür, (M4).

Padişah, her gece kızının sihir ile götürüldüğü yeri öğrenebilmek için, ellerini safrana batırmasını ve gittiği evin duvarına sürerek işaret bırakmasını söyler, (M1, M5, Y1, Y4).

Yüksek bir taşın üzerinde uyuyan Ebu Ali, bir anda ortalıktan kaybolunca halk, orada ona ait bir çulu görüp, bu işin onun sihri olduğunu anlar, (Y3).

H328. Aşk imtihanı: Tahammül gücü

Helvacı Ali, sevgilisinin hasretine dayanamayarak, onu gündüzleri de görmek isteyince Ebu Ali ona görünmezlik ilmini öğretir, (M4, M5, Y1).

H359. Diğer aşk imtihanları

H500. Sabır imtihanları

Ebûâli Sînâ, öğrencisi Cevad'ın başına türlü işler getirerek, Harut ve Marut'un tılsımlı duasını başkasına söyleyip söylemeyeceğini sınar, (M2).

Hoca Vahli, öğrencisi Ebûâli Sînâ'yı sihir yaparak çok güzel bir kadınla karşılaştırır ve simya ilminin esası olan gazayimât-ı Hıntınc-ı öğretip öğretmeyeceğini sınar, (M2).

H501. Akıl imtihanı

Ebu Ali'nin hocası, öğrencisinin oturacağı postun altına bir tabaka kâğıt koyarak, onun fark edip etmeyeceğini öğrenmeye çalışır, (M1, Y4).

Galisînâ, Helvacı Gali ile konuşarak, onun çok zeki, akıllı bir genç olduğunu anlar, (M4).

İbn Sînâ'nın köpeği eğitildiği için her kapı çaldığında kapıyı açar, (M4).

H502. Öğrenme imtihanı

Hoca Vahli, öğrencisi Ebûâli'nin hikmet ilmini sınamak için onu, bir anda sihir ile korku dolu mekânlara gönderir, (M2).

H600. Sembolik yorumlar

Ebu Ali'nin padişaha sattığı sihirli mumun, beyaz tarafı yandığında halk üzerinde bir etkisi olmazken, kırmızı kısmı yandığında aşırı derecede gülmeye, siyah kısmı yandığında da ağlamaya başlarlar, (Y2, Y4).

Kızını Helvacı Ali'ye vermeyen Mısır padişahının halkı üzerine, Ebu Ali'nin okuduğu efsun etkisiyle siyah bir bulut yaklaşıp içinden köpek kadar kedi, kurbağa yağar, (Y4).

Padişah, fakir derviş kılığındaki Ebu Ali'nin verdiği zehirli gülü, zamansız açtığından şüphelenerek Ebu'l Hâris'e verir ve ölümden kurtulur, (Y4).

Sadece Cizre'de yetişen mercan balığını, padişah kızının makramesinde gören elçiler, onun Cezire'den geldiğini düşünürler, (Y2, Y4).

Sihirli tasa bakan padişâh, kendisini ağzı yıldız şeklinde olan bir kuyu içerisinde görür, (M4, M5, Y1).

H.1133.1. Sihirli kalenin (sarayın) yapılması vazifesi

Ebu Ali, sihir ile Şehr-i Acâyib'de muazzam bir kale yapar, (Y4).

H1400. Korku imtihanı

Ebu Ali Sînâ, kızını Helvacı Ali'ye vermeyen padişahı sakalının ucundan, sihir ile Anka kuşuna çevirdiği sineğe pembe bir iple bağlar ve üç kat asumana çıkartır, (Y2).

Galisînâ, sihirli tasa bakan veziri, bir Türk tarafından başı kesilip, kurutulmak için yakalanmış ve sırtındaki taşlarla yürütülürken gösterir, (M4).

Sihirli tasa bakan vezir, kendisini çölde ve fil büyüklüğünde bir aslanın pençesi altında görür, (M4, Y2).

Sihirli tasa bakan vezirler kendilerini, çölde Arap ya da ayı şeklinde görürler, (M4, Y2).

Sihirli tasa bakan vezir, kendisini balçıkla dolu bir kuyu içerisinde ejderhanın yanında görür, (Y2).

Sihirli tasa bakan vezir, kendisini sahrada dolaşırken gökyüzündeki kartallardan birisi tarafından gökyüzüne çıkarılırken görür, (M4).

Padişah sihirli tasa baktığında, ağzından ateşler saçan bir ejderha tarafından kovalandığını, saç ve sakal uçlarının yandığını görür, (Y2).

Padişah, sihirli tasa baktığında, önce kendini bir kuyu içerisinde çıplak bir şekilde suya dalıp çıkarken, daha sonra da iki Arap'ın kendisini yemek için kavga ederken görüp, korkar, (Y2).

Padişâhın vezirlerinden birisi sihirli tasa baktığında kendisini, havanın sıcaktan kavrulduğu bir günde hantal gövdeli, büyük tırnaklı, kalın tüylü bir dev tarafından, kovalanırken görür, (M4).

Vezir, Ebu Ali'nin gösterdiği tasa baktığında kendini çölde gezerken görür, (M4, Y2, Y4).

Vezir, sihirli tasa baktığında kendisini, Ebu Ali'nin yaptığı sihirle, büyük bir kuşun pençesinde görür, (Y2).

H1555. Doğruluk imtihanı

Mısır padişahı kızının, isteği dışında Helvacı Güzeli'nin yanına götürüldüğünü duyunca onu sınamak için odaya kapatır ve her tarafı mühürletip, nöbetçi koydurur, (S1).

H1562. Gücün imtihanı

Ebilhâris, Ebâli Sînân'ın kendisinden daha güçlü olduğunu kabul eder, (S1).

Ebu Ali Sînâ, bir yiyecek yese on gün boyunca su ve ekmeğe ihtiyaç duymayan bir derviş olduğunu söylediği Buhara'nın hekimiyle bahse girer ve adam sonunda açlıktan ruhunu teslim eder, (Y2).

Galisîna, idam edileceği sırada bağlı olduğu zincirleri kırarak, göle atlar, (M4).

Galisînâ'nın gücü, gelmiş geçmiş Cemşit Padişâhı, Nemrut, Şaddat, Davutoğlu Süleyman vs. kişilerden daha fazladır, (M4).

Hz. Süleyman, Pisagor'un/Fisagores'in ilim, marifet, kuvvet ve kudretteki üstünlüğünü sınamak için üzerine asker gönderir, (M4, M5, Y1).

Hz. Süleyman, ilm ü hikmet ve marifet sahibi Fisagor'un ikinci peygamber olma sevdasından vazgeçip, itaat etmesi için gökten ve yerden ordu toplar. Fisagor da aynı güçlerle ona karşılık verir, (M1).

Hz. Süleyman, Kaytanus adlı hekimin ilmini izhar etmek için askerleri ile üzerine yürür. Kaytanus Hekim de sihir ile onun askeri kadar asker ortaya çıkarır, (Y3).

J. AKILLILAR VE APTALLAR

JO-J199. KAZANILAN VE ELDE EDİLEN AKIL (BİLGİ)

J200-J1099. AKILLI VE AKILSIZ DAVRANIŞLAR

J1100-J1699. ZEKİLİK

J1700-J2749. APTALLAR (VE DİĞER AKILSIZ İNSANLAR)

J155. Kadından öğrenilen akıl

J155.4. Kadının nasihatı

Annesi Helvacı Ali'ye, Ebu Ali'nin ilim ve hikmet sahibi bir derviş olduğunu, onun sözünü dinlerse kendisine çok faydası olacağını söyler, (M4, M5, Y1, Y2).

Padişah, cazı olan annesinin tavsiyesi üzerine Ebâli Sînân'ı hapseder, (S1).

J647. Düşmandan sakınmak için intikam alma

Ebu Ali Sînâ, şâhın evindeki rüzgârı simya ile başka bir yere haps ettiğini padişâha söyleyerek, başına çeşitli felâketler getiren kadından intikam alma yollarını düşünür, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, vezir Yuhânnâ'nın yalan söyleyerek, Şâh Mahmud ile arasını açması üzerine ondan intikam almayı düşünür, (M5, Y1).

J1100. Akıllılık, beceriklilik

J1110. Akıllı adamlar

Bağdat'ta ilm-i simya'da mâhir Ebu Ali adlı bir hekim vardır, (Y4).

Diyâr-ı nâçârede Ebu Ali ve Ebu'l Hâris adlı çok akıllı iki kardeş vardır, (Y4).

Ebâli Sînân, ilm ile eşini kandıran kadının bir cazı olduğunu anlar, (S1).

Ebu Ali, bir gün hocası tarafından, oturacağı postun altına koyulan bir tabaka kâğıdı fark eder, (M1, M5, Y1, Y4).

Ebu Ali, Helvacı Ali'nin dükkânındaki iki el pençesi şeklindeki izleri görünce sihir yaparak, şehirdeki bütün dükkânların üzerine aynı işareti yaptırır, (M1, M4, S1, Y2, Y4).

Ebu Ali, kardeşi Ebu'l Hâris'ten daha zeki olduğu için mağaradaki kitaplardan kısa süre içinde daha çok faydalanır, (M4, S1, Y3, Y4).

Ebûâli Sînâ, başına türlü felâketler gelmesine rağmen aklını kullanarak sırrını söylemeyen Cevad'a, "Sırlarını gizlemek için başlarını verenler, kurtuluş ve ululuk makamında gafletten uyanmış olurlar," der, (M2).

Ebu Ali Sînâ ve Ebulhâris adlı iki kardeş, çok akıllı ve zekidir, (S2).

Ebu Ali Sînâ kardeşinden daha zeki olduğu için bütün ilimleri öğrenerek zamanın Eflâtun'u unvanını alır, (M1, M5, Y1).

Ebu'l Hâris, Helvacı Ali'yi öldürme kararı alan padişâha Ebu Ali Sînâ'nın sağ olduğunu bu yüzden onu birkaç gün haps etmenin daha doğru olacağını söyler, (M5, Y1).

Ebu'l Hâris, zor kullanarak amacına ulaşamayan padişâha, Ebu Ali Sînâ'yı iyilik, lutf ve ihsânla davet ederse anlaşabileceğini söyler, (M5, Y1).

Hz. Davûd ve Hz Süleyman aleyhisselam zamanlarında, adına Fisagor denilen bir âlim vardır, (M1, M4).

İbni Ali Sinâ ve Fazıl İsfehani, sahip oldukları ilim ile Hipokrat ve Sokrat derecesinde bilgili kişilerdir, (M3).

İki kardeş, mağara içindeki kitapların çoğunu bir yıl içinde hıfz eder, (Y3, Y4).

Kızının her gece isteği dışında Helvacı Güzeli'nin yanına götürüldüğünü duyan padişah, akıldâneleri, din adamlarını, müneccimleri, şeyhleri dâvet eder, (S1).

Padişâhı, kızını Bağdat şâhına vermesi için râzı etmek isteyen Ebu'l Hâris, ona "Bu fâni dünyâ kime bâki kalmışdur," diyerek nasihat eder, (M5, Y1).

Semerkand hükümdarı, Kirşasb Han'ın kızı Fitneidîl, ülkenin en büyük bilgini olan Hoca Bâbik'den ders alır, (M2).

Sihirli mağarada bulunan simya, kimya ve benzeri ilimlerle ilgili kitaplar, anlaşılması zor ve çoğu mecaz olarak yazıldığından sadece bilginlerin anlayacağı türdendir, (M3).

K. ALDATMALAR

KO-K99. ALDATMA İLE MÜSABAKAYI KAZANMAK
K100-K299. ALDATICI ANLAŞMALAR
K300-K499. ÇALINTILAR VE HİLELER
K500-K699. ALDATMA YOLUYLA KAÇMA
K700-K799. ALDATMA YOLUYLA YAKALANMA
K800-K999. KADERE BAĞLI ALDATMALAR
K1000-K1199. KENDİ KENDİNİ YARALAYARAK ALDATMA
K1200-K1299. ŞAHSİYETİNİ RENCİDE ETME POZİSYONUNDA ALDATMA
K1300-K1399. İĞFAL EDİLMİŞ VEYA ALDATILMIŞ EVLİLİK

K1400-K1499.KOLAY ALDATILMIŞ KİŞİNİN HAYSİYETİ TAHRİF EDİLİR

K1500-K1599. ZİNA İLE İLGİLİ ALDATMALAR

K1600-K1699. ALDATICI KENDİ TUZAĞINA DÜŞER

K1700-K2099. YALAN SÖYLEYEREK ALDATMALAR

K500. Hile vasıtasıyla tehlike veya ölümden kazanç

Padişah, fakir derviş kılığındaki Ebu Ali'nin verdiği zehirli gülü, zamansız açtığından şüphelenerek, Ebu'l Hâris'e verir ve ölümden kurtulur, (Y4).

K850. Hileli oyunlar

Ebâli Sînân, katır şekline girip, ağlayan gencin ağasına iki yüz altına yularsız olarak satılır ve böylece intikamını alır, (S1).

Ebâli Sînân, müneccimlerin çalışmalarını bir esma çekerek, kendi lehine çevirir, (S1).

Ebilhâris, görünmez olan Helvacı Güzeli'ni ortaya çıkarmak için bulunduğu odayı ateş ile dumana boğar. Terleyen Helvacı Güzeli silinirken, alnındaki sürmeyi de siler ve görünmeye başlar, (M4, S1, S2).

Ebilhâris'in, odayı samanla doldurup, yakıcı maddeleri ateşlemesiyle, Ali'nin gözündeki kudret sürmesi silinir ve gerçek siması ortaya çıkar, (S2).

Ebilhâris, kardeşini kandırmak için onun yanında padişaha kızar ve kızını Helvacı Güzeli'ne vermesini söyler, (S1).

Ebilhâris, padişaha bazı hileler öğreterek kardeşi için tuzak hazırlar, (S1).

Ebu Ali'nin helva öğretmek bahanesiyle yanında oturmak istediğini düşünen Helvacı Ali, ona odun ile vurunca kendini Bağdat ormanında/sahrada bulur, (S1, Y4).

Ebu Ali Sînâ simya kuvvetiyle yaptıklarını eşinin hamamda herkese anlatınca dövmesi üzerine o da kin bağlayıp, hile ile intikam almayı düşünür, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ'nın eşi ile anlaşan fitne kadın, ağlayıp yalan söyleyerek Ebu Ali Sînâ'yı kendisine inandırmaya çalışır, (M5, Y1).

Ebu'l Hâris, padişâh tarafından kaçırılan Ali Helva furûş'u birkaç gün haps ettirerek, Ebu Ali Sînâ'nın oraya gelmesini amaçlar, (M5, Y1).

Ebu'l Hâris'in, görünmez olan Helvacı Ali'nin hapsedildiği odayı tütünle doldurması üzerine, bir gözündeki sihirli sürme akar ve odada yarım kol, yarım ayak, yarım çehre dolaşmaya başlar, diğer gözündeki sürme de çıkınca tamamen görünmeye başlar, (M4, M5, Y1).

Galisînâ, efsun okuyarak ortaya çıkardığı sihirli katırı cimri hocaya satar ve daha sonra katırın içtiği altın renkli havuzun suyunun kımız gibi çekilmesini, katırın da içine kaçıp yok olmasını sağlar, (M4).

Her gece sihir ile Helvacı Ali'nin yanına götürülen padişâhın kızı, Ebu'l Hâris'in dediğini yapar ve saraya geldiği zaman yakın davranarak onu odaya hapseder, (M4, M5, Y1).

Padişahın kızı, Ebu Ali Sînâ'nın efsunlu sürmesi sayesinde görünmez olan Helvacı Ali'yi, tatlı sözle odaya hapseder ve odaya doldurulan un yüzünden, gözündeki sürmeyi silmesini sağlayarak onu yakalatır, (Y2).

K1810. Hile ile kıyafet değiştirme

Cevad, başında Bektaşi tacı, omzunda beyaz çuhadan hırka vb. gibi Bektâşi alâmetleriyle donatılmış bir kılık ile ortaya çıkar, (M2).

Cevad, kocamış halifelerin kötü davranışları ile yüzünden hocalık yapmak yerine, halk arasında sanatını gizleyip kılık değiştirerek, hayatın zevkini çıkarmayı kararlaştırır, (M2).

Ebu Ali, fakir derviş kılığına girerek, padişaha zehirli bir gül verir, (Y4).

Ebu Ali Sînâ, cimri hocadan intikam alabilmek için misafir hoca kılığına girer ve efsunla muhteşem bir siyah katır ortaya çıkarıp, ona bin filoriye satar, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ ve Ebülhâris, derviş kılığına girerek dünya seyahatine çıkarlar, (M1).

Ebu Ali Sînâ, dilenci kılığına girerek padişâha zehirli bir gül verir, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ tuhaf hoca şekline girerek, pazarcıya olağanüstü bahçesindeki meyveleri satmaya çalışır, (M5, Y1).

Ebu'l Hâris, padişahın kızına, kılık değiştirir ve şehir şehir dolaştırıp sihirle götürüldüğü dükkânı tanımasını ister, (Y2).

Galisînâ, sakallı, bıyıklı, elinde gümüş asası olan zengin bir adam kılığına girerek, ortaya çıkardığı sihirli bir bahçeyi kötü adama satıp, yok ederek ona ders vermek ister, (M4).

K1836.5. Erkeğin, başka bir erkek kılığına girmesi

Ebu Ali, fakir derviş kılığına girerek, padişaha zehirli bir gül verir, (Y4).

Ebu Ali, Hindistan'dan gelen bir bezirgâncı kılığına girip, padişaha üç renkli, sihirli bir mum satar, (Y4).

Ebu Ali, padişaha ders vermek için, bir Hindistan hocası şekline girip, yanına aldığı Habeşilerin ellerindeki bir tabak dolusu sihirli, muhteşem cevâhirlerle saraya gider, (Y4).

Ebu Ali Sînâ, kendisine efsun okur ve subaşının kılığına girer, (M4, Y2).

Ebu Ali Sînâ ve kardeşi Ebu'l Hâris, derviş kılığına girerek seyahate çıkarlar, (M5, Y1).

İlm- i simya ile Bağdat'a gelen Ebilhâris, derviş kılığına girer, (S1).

İlm- i simya ile Mısır'a gelen Ebâli Sînân, derviş kılığına girer, (S1).

K1840. Bir başkasının yerine geçme ile aldatma

Ebu Ali, ağaca efsun okuyarak, Helvacı Ali'nin benzerini oluşturup, evine gönderir, (M5, Y1, S1, Y4).

Galisînâ'nın okuduğu efsunla Helvacı Gali'nin benzeri bir genç ortaya çıkıp, üç ay boyunca onun yerine helva satar, (M4).

Galisînâ, okuduğu efsunla cellat kılığına girerek, idam edilmekten kurtulur, (M4).

K1870. Aldatma

Ebu Ali, ağaca efsun okuyarak, Helvacı Ali'nin şeklinde oluşturduğu genci onun evine gönderip ölmesini sağlar ki, yanında tuttuğu oğlundan annesi ümidini kessin, (M5, Y1, Y4).

Ebu Ali, Helvacı Ali'nin kulağına bir şeyler söyleyecek gibi yapıp, ona efsun okur, (Y4).

Ebu Ali'nin öğrencisi olan Çalyunus Hekim, hocasının ölü bedenine hayattayken hazırlayıp, üzerine dökmesini istediği şişenin yedincisini dökmeyerek, verdiği sözden döner, (Y3, Y4).

Ebu Ali'nin Bağdat ormanına fırlattığı Helvacı Güzeli, kendisini bulan orman bekçilerine, başından geçenlere inanmayacaklarını düşünerek, kimsesiz olduğunu, seyahat ettiği dervişleri kaybettiğini söyler, (S1).

Ebu Ali Sînâ, sırdestesine efsun okuyarak ortaya çıkardığı dilsiz Arap'ın, başçının başına vurduğu kepçe ile onu eski hâline getirmesi üzerine, herkese başçının Arap'ını öldürdüğünü söyler, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, başına çeşitli işler açan kadından intikam alabilmek için, hâdiselerden habersizmiş gibi onunla dost olarak konuşur, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, ateşsiz ve ışıksız kalan halkın temsilcisi olarak gelen Buhara şâhının onun sakalını, elini öperek yalvarması üzerine utanır ve vücuduna sihir ile ateşi hapsettiği kadının, şehrin ateşini çaldığını söyler, (M5, Y1).

Ebû Ali Sînâ, efsun okuyarak, subaşı kılığına girer ve pâdişâha diğer subaşının Ebû Ali Sînâ olduğunu söyleyerek, pâdişahtan onu öldürmesini ister, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ kadıya, başçının Müslümanlara koyun başı diye insan başı pişirip sattığını söyler, (M4, M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ kendisini öldürmeye gelen Dakyânûs'a aynı sûretde ve kırkdan fazla sayıda görünerek saklanır, (M4, M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ kötü işlerle uğraşan, kendisine de fenâlıklar yapan kadından intikam alabilmak için, hasta olduğunu bunun ilacının da bir kadının fercindeki ateşte söndürülen kuru odun parçasının kömürü olduğunu söyler, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, kötü kadından intikam alabilmek için, onun ocağında söndürülen odunun kömürüyle şifa bulacağını söyler, (M4).

Ebu'l Hâris, kırk çam/meşe ağacına efsun okuyarak ortaya çıkardığı kişilerin kim olduğunu soranlara, onların dağda büyüdüklerini, kardeş olduklarını ve dil bilmediklerini söyler, (M4, M5, Y1).

Galisînâ, sihir ile kaçırdığı padişâhın kızının bulunduğu dükkânı Hint Denizi Okyanusu'nda gösterir, (M4).

Katırın, havuz suyu içine kaçıp yok olduğunu söyleyen hoca, tımarhaneye kapatılır ve buradan gördüklerini inkâr ederek kurtulur, (M4).

Katırın, ibriğin lülesi içine girip kaybolduğunu söylediği için tımarhâneye kapatılan hoca, gördüklerini inkâr ederek kurtulur, (Y3, Y4).

Padişah, şehri almak için Ebu Ali'nin gönderdiği dervişe 500 altın vereceğini söyleyip, 500 değnek vurulmasını emreder, (Y3).

Şâh Mahmud, vezir Yuhannâ'nın Ebu Ali Sînâ'nın şâha ihanet ettiği konusunda söylediği yalanlara inanıp, onu öldürmek için fırsat bekler, (M5, Y1).

K1887. Hayâli sesler

Ebu Ali'nin efsun okuması üzerine Mısır halkı üzerine yaklaşan siyah buluttan acayip ve garip sesler gelir, (Y4).

(T)K2305. Hile ile iş yapma

Ebâli Sînân, katır şekline girip, ağlayan gencin ağasına iki yüz altına yularsız olarak satılır ve böylece intikamını alır, (S1).

Ebâli Sînân, müneccimlerin çalışmalarını bir esma çekerek, kendi lehine çevirir, (S1).

Ebilhâris, görünmez olan Helvacı Güzeli'ni ortaya çıkarmak için bulunduğu odayı ateş ile dumana boğar. Terleyen Helvacı Güzeli silinirken, alnındaki sürmeyi de siler ve görünür, (S1).

Ebilhâris'in, odayı samanla doldurup, yakıcı maddeleri ateşlemesiyle, terleyen Helvacı Ali'nin gözündeki kudret sürmesi silinir ve gerçek siması ortaya çıkar, (S1, S2).

Ebu Ali Sînâ, padişâh tarafından yakalanınca köpek şekline girerek dışarı çıkar, (M5, Y1).

Ebu'l Hâris'in görünmez olan Helvacı Ali'nin hapsedildiği odayı tütünle doldurması üzerine, bir gözündeki sihirli sürme akar ve odada yarım kol, yarım ayak, yarım çehre dolaşmaya başlar, (M4, M5, Y1).

Ebû Ali Sînâ, Harzem Şâh'ın ordusuyla saldıracağını duyup endişelenen Gamsız Şâh'a, savaş hilesi ve manevralarında yedi iklime ait tuzağı olduğunu söyler, (M3).

Padişâh'ın kızı, yakın davranarak Gali Halva fürüç'u yakalar ve odaya hapseder, (M4).

L. KADERİN TERS DÖNMESİ

LO-L99. EN GENÇ ÇOÇUĞUN ZAFERLERİ
L100-L199.TALİHİ YAVER GİTMEYEN KAHRAMAN (HANIM KAHRAMAN)
L200-L299. ALÇAK GÖNÜLLÜLÜĞÜN MÜKÂFAT GETİRMESİ
L300-L399. ZAYIF VE TAKATSIZ OLMANIN ZAFERİ
L400-L499. KİBİR AŞAĞILIK GETİRİR

L111.1. Gurbete gitme ve başarılı bir şekilde dönme

Ebu Ali Sînâ, ilim öğrenmek için ayrıldığı yurduna yıllar sonra geri döndüğünde akrabasından hiç kimsenin yaşamadığını görür, (M4, M5, Y1).

(T)L111.2.6. Kahramanın geleceği mağarada bulunur

Ebu Ali ve Ebu'l Hâris adlı iki kardeşin mağarada öğrendiği bilgiler, hayat tarzlarını olağanüstü bir şekilde değiştirir, (M1, M3, M4, S1, M5, Y1, Y3, Y4).

L124. Dilsiz kahraman

Ebu'l Hâris'in kırk tane aynı boyda çam/meşe ağacına efsun okuyarak oluşturduğu gulamlar asla konuşmazlar, (M4, M5, Y1, M4).

L200. Mütevazı kişinin mükâfatlandırılması

Ebu Ali Sînâ, saf ve dürüst bir genç olan Helvacı Ali'ye sihirle tadı güzel helvalar yapmayı öğreterek, onu zengin yapar, (M4, M5, Y1).

Galisînâ, Helvacı Gali ile karşılaşmasının kader olduğunu söyler, (M4).

L315. Küçük hayvan büyük olur

Galisînâ'nın okuduğu efsunla sinek, kartal gibi büyür, (M4, M5, Y1).

M. GELECEĞİN TAYİNİ

MO-M99. HÜKÜMLER VE KARARLAR
M100-M199. ANT VE YEMİNLER

M200-M299. ANLAŞMALAR VE SÖZ VERMELER

M300-M399. KEHANETLER

M400-M499. BEDDÛALAR

M100. Yeminler ve antlar

Ebu Ali'nin yaptığı sihir ile kendisini çölde, devin eşi olarak gören vezir, bu felaketten, padişaha Helvacı Ali'yle kızının evliliğine ricada bulunacağına ve başına gelenleri kimseye anlatmayacağına dair Ebu Ali'ye söz vererek kurtulur, (M5, Y1, Y2).

Helvacı Ali, sihir ilmini kullanarak başına felâket getirdiğinden pişman olur ve Ebu Ali'den izin almadan bir iş yapmayacağına dair yemin eder, (M5, Y1).

Padişah, Ebu Ali'nin sihirli tasına baktığında gördüğü, başına gelen felaketlerden sonra kızını Helvacı Ali'ye vereceğine dair yemin eder, (Y2).

Sihirli tasa bakan vezir, gördüğü felâketlerden kurtulabilmek için Galisînâ'ya yalvarıp, şartlarını kabul eder ve "yemin değil Kur'ân-ı Kerîm'in hepsini yutacağım" der, (M4).

Sihirli tasa bakan vezir önce kendisini, Anka misali süzülen bir kartal, daha sonra da düştüğü balçık dolu kuyuda bulunan ejderha tarafından yenilmek isterken görür ve şartlarını beş yüz yemin ederek kabul ettiği Ebu Ali'nin sayesinde kurtulur, (M5, Y1).

Sihirli tasa baktığında kendisini ayı şeklinde gören vezir atlı ve yaya askerlerin onu öldürüp yemesinden Ebu Ali'ye yemin ederek kurtulur, (Y2).

M200. Sözler ve anlaşmalar

M201. Söz ve anlaşmaların yapılması

Ebu Ali'nin öğrencisi olan Çalyunus Hekim, hocasının ölü bedenine hayattayken hazırlayıp, üzerine dökmesini istediği şişenin yedincisini dökmeyerek sözünden döner, (Y3, Y4).

Ebu Ali Sînâ, sihirli tasa baktıklarında kedilerini türlü felâketler içinde gören vezirleri, gördüklerini padişâha anlatmama ve kızını vermeye razı etme şartıyla kurtarır, (M5, Y1).

Helvacı Ali'nin annesi oğluna, Ebu Ali'nin ilim ve hikmet sahibi birisi olduğunu, onun sözünü dinlerse çok fayda göreceğini söyler, (M5, Y1, Y2).

M300. Kehânetler

Çocuk sahibi olup, şu yalan dünyaya bir eser bırakamadığını düşünen Ebûâli, aynı sebeple üzüntü duyan Hacı Lebîb'in Cevad adlı bir oğlu olacağını bilir, (M2).

Ebu Ali, bir büyük tasın içine su doldurup meydana bırakır ve isteyen kişilere suya baktırarak kendi hallerini gösterir, (Y4).

Ebu Ali öğrencisine, falan gün falan saatte öleceğini söyler, (Y3).

Ebâli Sînân, Helvacı Güzeli'nin aklından geçenleri bilir, (S1).

Ebâli Sînân, Helvacı Güzeli'nin derdini ona sormadan önce de bilmektedir, (S1).

Ebâli Sînân, Mısır'da iken Bağdat'ta yapılan konuşmaları duyar, (S1).

Ebâli Sînân, padişahın, kızı için aldığı tedbirlere önceden vâkıf olur, (S1).

Ebûâli Sînâ, Hacı Lebib'in doğmamış oğlunun ileride nücûm ve metâli ilimlerinde yükseleceğini bilir, (M2).

Fisagores, ömrünün son günlerinde kitaplarını toplayıp tılsımlı bir şekilde mağaraya saklar, (M5, Y1).

Galisînâ, cimri hocanın sözünde durmayıp, kendisine dayak attırmak istediğini bilir, (M4).

Galisînâ, padişahın kendisine neden soğuk davrandığını ilim gücüyle bilir, (M4).

M301. Peygamberler

Ebu Ali Sînâ ve Ebülhâris adlı kardeşler, seyahate çıktıklarında Medine'ye varır ve orada peygamberimizin ve diğer İslâm büyüklerimizin kabirlerini ziyaret ederler, (M1).

Hz. Süleyman, ilm ü hikmet sahibi Fisagor'un peygamberlik iddiasında bulunduktan sonra özür dilemesi üzerine onu affedip, kendisine vezir tâyin eder, (M1).

M430. Şahısların bedduası

Helvacı Ali, gece helva yapmak için uyandırdığı Ebu Ali Sînâ'nın "helva ol bakayım" sözleriyle helva yapacağına inanmayarak, "Vay Allah belanı versin, böyle mi olacak?" diye beddua eder, (S2).

M446.1. Söz verdiği için intikam alma

Padişâh, kızının sihir ile kaçırılmasına, elinden bir şey gelmediği için Ebu'l Hârîs'e hakaret edip, onu aşağılar. Bu sözlerden utanan Ebu'l Hârîs de, Ebu Ali Sînâ'dan intikam alacağına dair padişâha söz verir, (M4, M5, Y1).

N. ŞANS VE KADER

NO-N99. BAHİSLER VE KUMARLAR
N100-N299. ŞANS VE TALİHİN YOLLARI
N400-N699. ŞANSLI KAZALAR
N700-N799. TESADÜFİ KARŞILAŞMALAR
N800-N899. YARDIMCILAR

N101. Kaderin değiştirilmezliği

Ebu Ali Sînâ padişaha, "Allah öldürmediğini kimse öldüremez" der, (Y2).

Kızını Helvacı Ali'ye vermemek için onun zengin olması şartını öne süren ve türlü felaketleri çekmeğe razı olan padişaha Ebu'l Hâris, Ebu Ali'nin ilm-i simya ile ona asker ve mal verebileceğini söyleyince, padişah üzülür ve bunun kader olduğunu söyler, (Y2).

N111.2. Kaderin görünüşü

Çocuk sahibi olup, şu yalan dünyaya bir eser bırakamadığını düşünen Ebûâli, aynı sebeple üzüntü duyan Hacı Lebîb'e Cevad adlı bir oğlu olacağını müjdeler, (M2).

Ebu Ali, bir büyük tasın içine su doldurup meydana bırakır ve isteyen kişilere, suya baktırarak geleceklerini gösterir, (Y4).

Ebu Ali öğrencisine, falan gün falan saatte öleceğini söyler, (Y3).

Ebûâli Sînâ, Hacı Lebib'in doğmamış oğlunun ileride nücûm ve metâli ilimlerinde yükseleceğini bilir, (M2).

Hoca Valih, öleceğini sezer, (M2).

Mısır padişahı, Ebâli Sînân'dan bir dünya ibreti göstermesini isteyince o da boş bir tas içinden onlara geleceklerini gösterir, (S1).

N130. Şans ve kaderin değişmesi

Ebu Ali'nin, padişahı öldürmek için verdiği zehirli gülü, Ebu'l Hâris koklar ve kulun değil, Allah'ın dediği olur, (S1, M5, Y1, Y4).

Ebu Ali, yarı canlı bedenine dökülecek olan son şişe kırılınca kıyamete kadar yaşama şansını kaybeder, (Y3, Y4).

N134. Şansın değişmesi şahısların tesiriyledir

Helvacı Ali, Ebu Ali'nin yardımı ile padişah kızıyla evlenir, (Y4).

N141. Şans veya zekâ

Ebu Ali, kardeşi Ebu'l Hâris'ten daha zeki olduğu için mağaradaki kitaplardan kısa süre içinde daha çok faydalanır, (S1, Y3, Y4).

Ebu Ali, bir gün hocası tarafından, oturacağı postun altına koyulan bir tabaka kâğıdı fark eder, (Y4).

Helvacı Ali, Ebu Ali'nin yardımı ile padişah kızıyla evlenir, (Y4).

Padişah, fakir derviş kılığındaki Ebu Ali Sînâ'nın verdiği zehirli gülün, zamansız açtığını düşünerek ölümden kurtulur, (Y4).

N203. Şanslı insan

Ebu Ali, Saba padişahının kızına âşık olan Helvacı Ali'ye sihir ile yardım eder, (Y4).

Ebu Ali Sînâ, Helvacı Ali'nin yaşlı annesini dua okuyup giydirdiği gömlekle yirmi beş yaşında genç bir kadın yapar, (M1).

Padişâh, Ebu Ali Sînâ'nın kendisine verdiği sihirle yapılış zehirli gülü koklamadan Ebu'l Hâris'e verir ve ölümden kurtulur, (M5, Y1, Y4).

N733.1. Erkek kardeşlerin isteksiz vaziyette dövüşmeleri

Sihir ile Helvacı Güzeli'ni sevdiği kızla buluşturan Ebâli Sînân, kızı ailesinden istemesi gerekince Ebilhâris için, "O benim yerimi bilmiyordu; şimdi kardeş kardeşe düşman mı olacağız?" der, (S1).

N825. Yardımcı ihtiyar adam

Kendisini ünlü bilgelerden Ebûali Sînâ olarak tanıtan nurani yüzlü, siyah bir adam, yetmiş yaşındaki Lebib tâcire, verdiği hap ile dokuz ay on gün sonra çocuğunun olmasını sağlar, (M2).

N825.1. Çocuk sahibi olmayan kahramanlar

Zengin bir tâcir olan yetmiş yaşındaki Hacı Lebîb'in tek derdi çocuksuzluktur, (M2).

N838. Yardımcı kahraman

Ebu Ali, Helvacı Ali'nin âşık olduğu kızı, her gece sihir ile getirtip buluşmalarını sağlar, (Y4).

Ebu Ali, Saba padişahının kızına âşık olan Helvacı Ali'ye sihir ile yardım eder, (Y4).

Ebu Ali Sînâ, bulanık su içerisinde çıkmaya çalışan Helvacı Ali'yi, Tekyanus'un hançeriyle öldüreceğini görür ve onu, Tekyanus'un başına tabancayla vurarak kurtarır, (Y2).

Ebu Ali Sînâ, peri padişahının kızına âşık olan Helvacı Ali'yi efsun okuyarak, önce kızın yanına gönderir, daha sonra her ikisini dükkâna getirtir, (S2).

Ebülhâris, Saba padişahının kızına âşık olan melike sihir ile yardım eder, (M1, M5, Y1).

Gamsız Şâh, Ebû Ali Sînâ'nın cinlerine verdiği emirle Harzem Şâh'ın kızını bir anda yanında bulur, (M3).

P. CEMİYET

PO-P99. KRALLIK VE ASİLZÂDELİK

P100-P199. DİĞER SOSYAL KURUMLAR

P200-P299. AİLE

P300-P399. DİĞER SOSYAL AKRABALIKLAR

P400-P499. İŞLER VE MESLEKLER

P500-P599. HÜKÜMET İDARE ETME

P600-P699. ÂDETLER

P700-P799. CEMİYET İLE İLGİLİ ÇEŞİTLİ MOTİFLER

(T)P43. Hoca

Calut, Tekyanus adlı sihirde üstat kişinin öğrencisidir, (Y2).

Camasb'ın hocası, Ebu Ali Sînâ'dır, (M5, Y1).

Cevad, gittiği yerlerde Cevad Baba adında bir Bektaşi olarak tanınır, (M2).

Cevad'ın hocası, Ebûâli Sînâ'dır, (M2).

Ebûâli Sînâ'nın hocası, Hoca Valih'dir, (M2).

Kirman-zemîn'e giden Ebu Ali Sînâ, saray gibi bir evin önünde samur ve kadifeler giyinmiş cimri bir hoca ile karşılaşır, (M5, Y1).

Öleceğini sezen Ebûâli Sînâ, öğrencilerine, Cevad'ı kendisine halife seçtiğini söyler, (M2).

P110. Kralın vezirleri

Buhara Şâhı'nın veziri, tıp ilminde üstattır, (M5, Y1).

Ebâli Sînân tasa üfleyince vezir kendisini, ıssız bir yerde üç yıl meşakkat içinde görür. Daha sonra bir demirciye çırak olur, (S1).

Ebû Ali Sinâ, Semerkand Şâhı'nın isteği üzerine sarayda vezir-i azam olarak görev yapar, (M3).

Ebu Ali, tasın içine doldurduğu suda, vezirin kendi başına gelecekleri göstererek, ona istediklerini yaptırır, (Y4).

Ebu'l Hâris, sihir ile Bağdat'a gider ve orada vezirlik yapar, (Y2).

Harzem Şâh, kızının ortadan kaybolması üzerine vezirleri ve devletin ileri gelenleri ile konuşarak, Şehristan'da bulunan müneccimin çağrılmasına karar verir, (M3),

Hz. Süleyman, gücünü sınamak için üzerine asker gönderdiği Pisagor'u hiçbir yerde bulamayınca ona hayran kalıp, vezirlik teklifinde bulunur, (M4).

Hz. Süleyman, ilm ü hikmet sahibi Fisagor'un peygamberlik iddiasında bulunduktan sonra özür dilemesi üzerine onu affedip, kendisine vezir tâyin eder, (M1).

Mahmut Şâh'ın veziri İyuhana, ilm-i simyadan anlamaktadır, (M4).

Mîlâd adlı vezir şâha, Ebu Ali Sînâ'nın gönlünü alabilmek için akrabası olan olağanüstü güzellikteki kızla onu saraya dâvet etmesini akıl verir, (M5, Y1).

Mîlâd adlı vezir Şâh Mahmud'a, Ebu Ali Sînâ hakkında söylenen kötü şeylere inanmamasını, eğer isteseydi onları bir saatde yok edebileceğini söyler, (M5, Y1).

Padişahın kırk veziri vardır, (Y4).

Padişahın yedi veziri de sihirli tasın başına oturup, kötü hadiseleri yaşar, (S1).

Sihirli tasa bakan vezirler kendilerini, çölde Arap ya da ayı şeklinde görürler, (Y2).

Şâh Mahmud'un Mîlâd adlı akıllı bir veziri vardır ki ona, Ebu Ali Sînâ ile ilgili iftiraya inandığı için başına felâketlerin geldiğini söyler, (M4, M5, Y1).

Şâh Mahmud'un veziri simya ilminden az da olsa anladığı için ortadan kaybolan kalenin, Ebu Ali Sînâ'nın işi olduğunu anlar, (M5, Y1).

Tabip Mencâl Hekim, Buhara Şâhı'nın veziridir, (M4).

Vezir, Ebu Ali'nin gösterdiği tasa baktığında kendini çölde gezerken görür, (Y4).

Vezir, Ebu Ali'nin yaptığı sihir ile boyu minâreye, başı hamam kubbesine, ağzı mağaraya, dişleri zur taşına, kolları çınar dibine, parmakları tohumluk hıyara benzer bir varlık görür, (Y4).

Vezir Yuhanna, efsun okuyarak, Ebu Ali Sînâ'nın ellerini tutmaz hâle getirir, (M5, Y1).

P150. Zengin adam

Hacı Lebib adlı tâcir, çok zengindir, (M2).

Padişah, fakirliğini bahane edip kızını vermek istemeyince, Ebâli Sînân sihir yaparak, kıymetli taşlarla süslü bir saraya onu davet eder, (S1, Y2).

P160. Dilenciler

Ebu Ali Sînâ, dilenci kılığına girerek padişâha zehirli bir gül verir, (M5, Y1).

P170. Köleler

Ebu Ali'nin Bağdat ormanına fırlattığı Helvacı Güzeli, kendisini bulan orman bekçileri tarafından Bağdat padişahının sarayına köle olarak yazılır, (S1).

Ebû Ali Sînâ, kırk ağaç dalını simya ile kırk dilsiz insan şekline dönüştürürerek, onları köleleri yapar, (M3).

Ebû Ali Sinâ, Semerkant Şâhı'nın yol masrafı olarak arkadaşı ile kendisine verdiği akçaları kölelere bölüştürerek onları azat eder, (M3).

P170.0.1. Cariyeler

Her gece padişahın kızının Helvacı Güzeli ile buluştuğunu gören cariyeler durumu kızın annesine ve padişaha söylerler, (S1).

P200. Aile

Ağaçtan yapılan Helvacı Güzeli öldüğü için, evine giden asıl Helvacı Güzeli'ni ailesi hortlamış zanneder, (S1).

Her gece padişahın kızının Helvacı Güzeli ile buluştuğunu gören cariyeler, durumu kızın annesine ve padişaha söylerler, (S1).

P210. Karı-koca

Ebâli Sînân'ın karısı, ahlaksız bir kadın tarafından zengin biriyle evlendirilmek vaadiyle kandırılınca Ebâli Sînân da eşini boşar, (S1).

Ebu Ali Sînâ, hamama giden eşinin herkese, çeşitli ilimler vâkıf olduğunu ve rüzgârı çaldığını söylemesi üzerine, kadınların nâ-kesat akıl olduğunu söyler, (M5, Y1, Y2).

P231. Anne ve oğlu

Annesi Helvacı Ali'ye, Ebu Ali'nin ilim ve hikmet sahibi bir derviş olduğunu, onun sözünü dinlerse kendisine çok faydası olacağını söyler, (M5, Y1, Y2).

Padişah, cazı olan annesinin tavsiyesi üzerine Ebâli Sînân'ı hapseder, (S1).

P233. Baba ve oğlu

Ebâli Sînân, oğlundan izin alıp dünyayı dolaşmaya çıkınca, babasından ayrılan Helvacı Ali üzüntüsünden bir deri bir kemik kalır, (S1).

Ebû Ali Sînâ, Ebu'l Hâris'in sihirli şahininden kendisini koruması için oğlu olarak gördüğü Helvacı Ali'ye sihirli bir mendil verir ve mendili şahinin üzerine atmasını yoksa başından olacağını tembihler, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, Helvacı Ali'ye sihir ilmini öğretmek istememe sebebini, bu ilmi iradesine sahip olamayarak kullanıp, başına felâket geleceğinden korktuğu için olduğunu söyler, (M5, Y1).

Ebû Ali Sinâ, Ali Helvâ furûş'a, "Kelâma âgâz u epsem ol" diyerek nasihat verir, (M5, Y1).

Galisînâ, gündüzde sevgilisini görmeyi arzulayan Helvacı Gali'nin ağlamalarına dayanamayarak, ona görünmezlik ilmini (ihfa, evliya ilmi) öğretir, (M4).

Galisînâ'nın Gabdinasır ve Gabdikasım adlı iki oğlu vardır, (M4).

Galisînâ, oğlu olarak sevip koruduğu Helvacı Gali'ye, "Başına baş edemeyeceğin bir belayı sarma" diyerek öğüt verir, (M4).

Helvacı Güzeli ve Ebâli Sînân, baba oğul olup helva kazanını ikiye çıkarırlar, (S1).

P234. Baba ve kızları

Harzem Şâh, kızının ortadan kaybolması üzerine vezirleri ve devletin ileri gelenleri ile konuşarak, Şehristan'da bulunan müneccimin çağrılmasına karar verir, (M3).

Mısır padişahının kızı, Helvacı Güzeli ile buluştuğunu duyup kendisini kılıçtan geçirmek isteyen babasına, isteği dışında götürüldüğünü söyler, (S1).

Mısır padişahı, kızının sihir ile götürülmesini engellemek için sihir yapmada çok başarılı olan Ebilhâris'ten yardım ister, (M4, S1, M5, Y1).

Mısır sultanı kızının sihir ile götürülmesini engelleyemeyince üzüntüsünden hastalanıp yatağa düşer, (Y2).

Padişâh, kızının helvacılık yapan Helvacı Ali ile evlenmesini istemez, (M4, M5, Y1).

Saba padişahı kızını, sihir yaparak Helvacı Ali'nin yanına götüren Ebu Ali ile mücadele eder, (Y4).

P251.6. Çeşitli erkek kardeşler

P251.Erkek kardeşler

P251.5. İki erkek kardeş

Âbil-Hârîs, kardeşi Galisînâ'nın olağanüstülüklerini görüp, onun bir derya, kendisinin bir damla, onun kartal, kendisinin bir güvercin olduğunu söyler, (M4).

Ebu Ali ve Ebu'l Hâris adlı kardeşler mağaradaki gizli ilimleri öğrendikten sonra seyahate çıkarlar, (M1, M4, S1, S2, M5, Y1, Y3, Y4).

Ebu Ali Sînâ, Ebu'l Hâris'e kardeşi olduğu için güvenip, onun hile ve sihir ile kendisini aldatabileceğinden şüphelenmez, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, padişâha verdiği zehirli gülü koklayarak ölen kardeşine çok üzülür, daha sonra bütün fesatlara onun sebep olduğunu, cezasını da bulduğunu düşünür, (M5, Y1).

Ebu'l Hâris, kardeşinin sihir ile yaptığı olağanüstü hâdiseleri görünce ondan ilm-i Eflatun, hekim-i Lokman diye bahsederek bilgisinin üstünlüğünü kabul eder, (Y2).

Galisînâ, padişâhın davetini daha çok, kardeş hasretiyle yandığı için kabul eder, (M4).

P251.5.3. Rakip erkek kardeşler

Ebâli Sînân, Helvacı Güzeli'ni âşık olduğu kızla buluşturmak için sihir yaparken, Ebilhâris de sihir ile buna engel olmaya çalışır, (S1, S2, Y2).

Ebilhâris, padişahın kızını sihir ile Helvacı Güzeli'ne götürenin kardeşi Ebâli Sînân olduğunu öğrendikten sonra da mücadeleden vazgeçmez, (S1).

Ebu Ali Sînâ ve kardeşi Ebu'l Hâris, mağaradaki ilimleri ezberlerken aynı yerde uyumaz ve birbirlerine yazdıklarını söylemezlerdi, (M4, M5, Y1).

Ebu'l Hâris, ilm-i simya kuvvetiyle kardeşi Ebu Ali Sînâ'yı çok uzaklara gönderdiğini, intikamını aldığını padişâha müjdeleyerek yeri öper, (M5, Y1).

Ebu'l Hâris, padişahın isteği üzerine kardeşini, ilm-i simya ile çok uzaklara gönderir ve intikam aldığı için dua eder, (Y2).

Ebu'l Hâris, padişahın kızını Ebu Ali Sînâ'nın büyüsünden kurtarabilmek için sihirli bir hamam yaptırır ve kardeşi hamama girdiğinde onu efsun okuyarak çıplak bir şekilde sahraya gönderir, (M5, Y1, Y2).

Mağaraya, çeşitli bilgiler öğrenmek için giren kardeşlerin her birisi, öğrendikleri bilgileri gizleyerek kendi hesabına çalışmaktadır, (M1, M5, Y1).

Sihir ile Helvacı Güzeli'ni sevdiği kızla buluşturan Ebâli Sînân, kızı ailesinden istemesi gerekince Ebilhâris için, "O benim yerimi bilmiyordu; şimdi kardeş kardeşe düşman mı olacağız?" der, (S1).

P262. Kaynana

Molla Emin'in mutlu evliliğini kaynanasının huysuz, kırıcı ve edepsiz davranışları bozar, (M2).

P310. Dostluk/arkadaşlık

Cevad, sabun ve bazı eczalar satan, İbrahim Çelebi adlı temiz bir kişi ile sürekli bir dostluk kurar, (M2).

P320. Misafirperverlik

Ebilhâris kardeşine, padişahın misafiri olduğu için hemen ayrılmasının ayıp olduğunu söyleyerek onunla gitmez, (S1).

Ebu Ali Sînâ, intikam almak istediği vezir Yuhannâ'ya misafirlerini yere yatırıp, beline tahta geçirdiklerini ve üzerine de kasa dizdiklerini söyleyerek rızasıyla teslim olmasını ister, (M5, Y1).

Ebûâli Sînâ, kendinden öncekiler gibi, hikmet şehri Atina'da birkaç gün misafir kalır, (M2).

Ebu Ali Sînâ, Orta Asya'yı gezerken "Ali Helvayı Hurucu" isminde bir helvacının misafiri olur, (S2).

Ebu Ali Sînâ sarayına gitmek isteyen Şâh Mahmud'a üç gün boyunca misafiri olduğunu söyler, (M5, Y1).

P340. Hoca ve talebesi

Cevad, henüz hocası Ebûâli Sînâ'nın ilmine yetişemediğini, onun havan döğer ve terazi çeker öğrencilerinden birisi olduğunu söyler, (M2).

Cevad, hocasının ma'rifet-i Rabbaniye'ye ait bilgilerini de öğretmesinden sonra, garip hikmet ve hünerlerde olduğu gibi cüz ve küll ilimlerinde de üstadından üstat ve icat sahibi bir bilgin olur, (M2).

Dakyânûs'un Câlût adında sihirde üstat bir öğrencisi vardır, (M4, M5, Y1).

Ebilhâris Helvacı Ali'ye, küçük kardeşi Ebu Ali'nin hocası olduğunu söyler, (S2).

Ebu Ali, Abdullah Hemedâni Hazretleri'nin kerâmetini görünce onun ayağına düşüp, kabul eder, (Y3).

Ebu Ali'nin dört yüz öğrencisi vardır ve bunların içinde en ulusu Çalyunus Hekim'dir, (Y3).

Ebu Ali'nin hocası, öğrencisinin oturacağı postun altına bir tabaka kâğıt koyarak onu fark edip etmeyeceğini sınar, (M5, Y1, Y4).

Ebu Ali, ölmeden önce hazırladığı yedi şişelik ölümsüzlük ilacını, kendisi öldükten sonra üzerine dökmesi için öğrencisine verir, (M4, Y3, Y4).

Ebûâli Sînâ adlı bilge ve filozof kişi, Cevad adlı gence bildiği bütün fenleri öğreterek hocalık yapar ve onu yetiştirir, (M2).

Ebû Ali Sînâ, Ali Helva furûşa, helva sanatı başta olmak üzere, ilm-i simya ve daha pek çok ilim öğretir, (M4, M5, Y1).

Ebû Ali Sinâ, Ali Helvâ furûş'a "Kelâma âgâz u epsem ol" diyerek nasihat verir, (M5, Y1).

Ebûâli Sînâ, öğrencisi Cevad'a Hz. İsa gibi yalnız gezip, ikileşmeye heves etmemesini nasihat eder, (M2).

Ebûâli Sînâ öğrencisi Cevad'a sihir, simya, tılsım, hevâss, ilm-i ilâhiye ve ma'rifet-i Rabbaniye ilimleri hakkında bilgi verip, onu sınamak için gösterdiği şeylerin, canlı olarak tasarlama gücünün eseri olduğunu söyler, (M2).

Ebu Ali Sînâ, seyahatlerine Câmâs Hâkim adlı öğrencisi ile gitmiş ve ona ilm-i kimya, ilm-i simya vb. gibi pek çok ilim öğretmiştir, (M5, Y1).

Ebûâli Sînâ, üstadı Hoca Vahli'nin yanında tam otuz yıl kesintisiz hizmet verir, (M2).

Hocaları, Ebu Ali Sînâ ve Ebulhâris'in oturduğu minderin altına sigara kâğıdı koyduğunda bunu fark ederler, (S2).

Hoca Valih, öğrencisi Ebûâli'yi sınadıktan sonra artık ona güvenip, ma'rifet sırlarının hiçbirini gizlemez, (M2).

Koloniye şehrinde, Tekyanus adında sihirle uğraşan bir adamın, Calut adında bir öğrencisi vardır, (Y2).

Tekyanus adlı sihirde üstat kişi, Calut adlı öğrencisinin Ebu Ali'ye itaat etmesi üzerine onun başını keser, (M4, M5, Y1, Y2).

P360. Ağa ve hizmetçisi

Ebâli Sînân'ın, yolda ağladığını gördüğü gencin ağası, onun yedi yıllık hakkını inkâr ettiği gibi bir de onu dövdürtmüştür, (S1).

P361. Sadık hizmetçi

Ebâli Sînân'ın sihir ile ortaya çıkardığı huddem, her gece onun emri ile padişahın kızını dükkâna getirir, (S1).

Lokantacının dil bilmez hizmetçisi, kendisine verilen yirmi dokuz altını harcamadan, istenilen yemekleri pişirir, (S2).

P424. Doktor

Bağdat'da ilm-i simya'da mâhir Ebu Ali adlı bir hekim vardır, (Y4).

Bütün ilimlerin bulunduğu mağaranın asıl sahibi, Hz. Süleyman zamanında ilm-i simyaya sahip Kaytanus adlı bir hekimdir, (Y4).

Galisînâ, ömrünün son dönemlerini tabiblik yaparak,hastaları iyileştirerek geçirir, (M4).

İlm-i simyada ünlü olan Ebu Ali Sînâ tıp ilminde üstat Buhara Şâhı'nın vezirine hediyeler göndererek ziyaretine gider, (M5, Y1).

Mısır padişahı, babasının gidişiyle hastalanıp bir deri bir kemik kalan damadının derdine çare bulmak için hekim ve müneccimleri getirtir, (S1).

(T)P429.2. Remil atma

Ebâli Sînân, su başında bir remilci ile karşılaşır, (S1).

Ebu Ali Sînâ, dağ eteğindeki olağanüstü şehrin kapısında bir remmalin reml atarak şans, uğur hakkında yorumlar yaptığını görür, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, reml atan kişiye kendisi için neler söyleyeceğini merak ederek, reml açtırmak ister, (M5, Y1).

Ebu'l Hâris, aradığı şehrin Mısır olduğunu remil atarak öğrenir, (Y4).

Ebu'l Hâris, ilm-i simya ile çok uzaklara gönderdiği Ebu Ali Sînâ'nın nerede ve nasıl olduğunu, reml atarak öğrenir, (M5, Y1, Y2).

Ebu'l Hâris reml atarak, Mısır padişahı'nın kızını kardeşi Ebu Ali Sînâ'nın kaçırdığını anlar ve nerede olduğunu görmeye çalışır, (Y2).

Ebu'l Hâris, simya ile kızı kaçırılan padişâhın kendisinden yardım istemesi üzerine, tahta-i remli önüne koyup, eline karayı alır ve suyu suya, toprağı toprağa vurarak, olanları görmeye çalışır, (M5, Y1).

Ebu'l Hâris'in yaptığı sihir ile kendisini çıplak bir şekilde sahrada bulan Ebu Ali Sînâ, şehre doğru gider ve orada bir remilciye rastlar, (M4, Y2).

Ebu'l Hâris, tahta-i remle bakarak Ebû Ali Sinâ'nın Hindistan cezîrelerinde Masahiya/Mesakya denilen bir cezîrede olduğunu görür, (M4, M5, Y1).

Şehristan'dan çağrılan müneccim, fala bakarak Harzem Şâh'ın kızının nereye kaçırıldığını söyler, (M3).

P431. Tüccar (kervancı)

Ebu Ali, Hindistan'dan gelen bezirgânci kılığına girerek, padişaha üç renkli, sihirli bir mum satar, (Y4).

P447. Demirci

Ebâli Sînân'ın tasın içine baktırarak geleceğini gösterdiği vezir, üç yıl meşakkat çektikten sonra bir demirciye çırak olur, (S2).

(T)P459.2. Helvacı

Helvacı Ali, geçimini helva satarak sağlamaktadır, (M1, M4, S1, S2, M5, Y1, Y2, Y3, Y4).

Helvacı Ali'nin babası meşhur bir helvacıdır fakat kendisi onun erken ölümü dolayısıyla bu sanatı öğrenememiştir, (M1, M5, Y1).

Helvacı Ali'nin helvaları, temizliği ve güzelliği ile göz kamaştırmaktadır, (M4).

P485. Bilgin kişi

Abdullah Hemedâni Hazretleri, Aristotales'in yazdığı altı ciltlik eseri Ebu Ali Sînâ'dan tercüme etmesini isteyince Ebu Ali Sînâ bu emr üzerine tercümeye başlar, dördüncü cildin tercümesine geldiğinde vefat eder, (M5, Y1).

Abdullah Hemedâni Hazretleri'nin hizmetine girerek, şeyh-i kâmil olan Ebu Ali Sînâ, Kanûn- Şifâ adlı iki kitap yazar, (M5, Y1)

Bağdat'ta ilm-i simya'da mâhir Ebu Ali adlı bir hekim vardır, (Y4).

Buhara'da, hekimlik ve vezirlik yapan ilm-i tabda mâhir, Ebu Ali'ye hilâf bir bilgin bulunmaktadır, (Y2).

Derviş Hasan Medhî, Ebu Ali Sînâ'nın mezarının Hemedan'da olduğunu ve bir seyyâh olan Ebu Ali'nin dünyada görmediği yerin olmadığını söyler, (M5, Y1).

Ebu Ali, padişahın isteği üzerine ilm-i simyada çok hünerler göstererek herkesi hayrete düşürür, (Y4).

Ebû Ali Sînâ'nın ilim, hikmet, kimya, simya başta olmak üzere pek çok ilim hakkında sahip olduğu bilgi, kardeşinden daha fazladır, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ ve Ebilhâris, Fisagor'a ait mağarada, çoğu kişinin anlamadığı İbrani lisanı ile yazılmış kitaplardan faydalanırlar, (M1).

Fitneidîl, Hoca Bâbik'in sihir, tılsım, simya vs. ilimlerde noksan olduğunu düşünerek Ebû Ali Sinâ'nın Cevad adlı mânevî oğlundan bu ilimleri kendisine öğretmesini ister, (M2).

Hz. Süleyman zamanında, Fisagores adında sihir ilminde üstat bir kişi vardır, (M5, Y1).

İlm-i hikmet ve kimyayı Fisagor adlı kişi icat etmiştir, (M1).

Kızının her gece isteği dışında Helvacı Güzeli'nin yanına götürüldüğünü duyan padişah, akıldâneleri, din adamlarını, müneccimleri, şeyhleri dâvet eder, (S1).

Koloniye şehrinde, Dekyanus adında sihirde üstat bir kişi vardır, (Y2).

Mısır padişahı, babasının gidişiyle hastalanıp bir deri bir kemik kalan damadının derdine çare bulmak için hekim ve müneccimleri getirtir, (S1).

Padişâha Ebu Ali Sînâ'ya iyilikle yaklaşmayı teklif eden Ebu'l Hâris, Ebu Ali Sînâ'nın bütün ilimlere vâkıf olduğunu, bu yüzden bütün âlem bir araya gelse de ondan intikam almak değil, konuşmanın bile mümkün olmayacağını söyler, (M5, Y1).

Padişâh, Galisînâ'ya Platon diye hitap eder, (M4).

Semerkand hükümdarı, Kirşasb Han'ın kızı Fitneidîl, ülkenin en büyük bilgini olan Hoca Bâbik'den ders alır, (M2).

P486. Hamamcı

Âbil-Haris'in kırk çam ağacına okuduğu efsunla ortaya çıkan adamların görevi, hamama gelenlerin saçlarını kesip, güzel koku sürmektir, (M4).

Ebu Ali Sînâ, yanında akçesi olmadığı için kendisine hakaret eden cimri hamamcının külhanını efsun ile buz gibi yapar, (M5, Y1).

Galisînâ, akçesini evde unuttuğu için ücretini ödeyemediği hamamcıdan hakaret dolu sözler duyunca efsunla ateşi söndürür ve külhanı sıfırın altında doksan derece yaparak, halkın donup parasını ödemeden kaçmasını sağlar, (M4).

P510. Mahkemeler

Ebu Ali Sînâ, sır destesine efsun okuyarak ortaya çıkardığı dilsiz Arap'ın, başçının başına kepçe vurarak eski hâline döndürmesi üzerine hâkime gider ve onun Arap'ını öldürdüğünü söyler, (M5, Y1).

Hakim, lokantacının yemek kaplarında insan başı kaynadığını duyup, şüphelendiği derviş Ebu Ali Sînâ'nın yakalanmasını emreder, (S2).

P600. Gelenekler

Araplarda "oğlancılık" meşru bir şeydi ve ayıplanmadığından herkes yanında güzel oğlanı karıları gibi dolaştırırdı, (M1).

Ebâli Sînân, ilm ile güzel bir düğün alayı tertip eder, (S1).

Ebilhâris kardeşine, padişahın misafiri olduğu için hemen ayrılmasının ayıp olduğunu söyleyerek onunla gitmez, (S1).

Ebu Ali Sînâ, Allah'ın emriyle padişahın kızını Helvacı Ali'ye ister, (Y2).

Ebu Ali Sînâ Helvacı Ali için padişaha iki yüz asker, iki yüz Arap at, iki yüz Rum gulâmı gönderir, (Y2).

Ebu Ali Sînâ ile anlaşma yollarını arayan padişâha vezirlerden birisi, Mısır kıssasına göre dünya şâhlarının zaferlerini tatlı dille kazandıklarını, onların da böyle davranmaları gerektiğini söyler, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ'nın ağaca efsun okuyarak Helvacı Ali'ye benzettiği kişi ölünce onu imam, müezzin ve cemaat gelip, gasl ederek tabuta koyar ve mezara defn eder, (M5, Y1).

Ebu'l Hâris, Sabâ şâhından kızını Muhammed (A.S)'ın şeriatı üzerine ister, nikâh kıyılır ve ardından kırk gün kırk gece düğün yapılır, (M5, Y1).

Ebu'l Hâris'in dâvetini kabul eden Sabâ şâhı, giderken yanında dört beş bin kadar da hediye götürür, (M5, Y1).

Galisînâ, Helvacı Gali'ye düğün hediyesi olarak, iki yüzer kıvırcık deve, değerli at, cariye ve bin iki yüz hizmetçi gönderir, (M4).

Gamsız Şâh ve Raziye Sultan için yapılan düğün, bir yıl boyunca sarayda ve şehirde yapılan şenliklerle kutlanır, (M3).

Helvacı Ali ve padişahın kızı evlendikten iki gün sonra dîvâna gelip el öper, (Y2).

Mollalar, Helvacı Güzeli ile Mısır padişahının kızının nikâhını kıyarlar, (S1).

Sultanın huzuruna çıkacak olan Cevad önce, onların yer öpmek gibi törelerini yerine getirir, (M2).

P634. Ziyafetler

Bağdat meliki Abdullah, Ebülhâris'in yardımıyla kaçırdığı kızın babasını saraya davet edip, kırk gün kırk gece çeşitli eğlencelerle ağırlar, (M1).

Ebu Ali Sînâ'nın Buhara Şâhı'na verdiği ziyafette; efsun okuyup duvara işaret etmesiyle duvarın içinden çıkan sâzendeler, dilberler tarafından yiyecekler, şerbetler sunulur ve bu yiyecekler asla tükenmez, yiyenler de doymazlar, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, Şâh Mahmud'a verdiği ziyafette olağanüstü güzellikteki kızlar ile muhteşem kadehlerde şaraplar ve bin bir çeşit yiyecekler ile ağırlar, (M4, M5, Y1).

Ebülharis'in yardımıyla Bağdat meliki, sevdiği kızın babasını üç gün üç gece dünyadaki en leziz meyveler, yiyecekler ve içkiler ile ağırlar, (M1, M5, Y1).

P681. Yasla ilgili âdetler

Ebu Ali Sînâ, arkadaşı Fazıl İsfehâni'nin yolda vefat etmesi üzerine onu, yanındaki kölelerin yardımıyla kefenleyip, dağlık bir köyde defneder, (M3).

Ebu Ali Sînâ beraber yolculuk yaptığı tıp ilminde üstat vezirin yolda açlıktan vefat etmesi üzerine onu defn eder, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, padişahı öldürmek için sihirle hazırladığı zehirli gülü yanlışlıkla kardeşi koklayıp ölünce, buna çok üzülür ve matem tutar, (M4, M5, Y1, Y2).

Ebu Ali Sînâ'nın ağaca efsun okuyarak, Helvacı Ali'ye dönüştürdüğü kişi ani bir rahatsızlıkla ölünce onu oğlu sanan anne, âh ederek matemini tutar, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, Tekyanus/Dakyânûs tarafından şehid edilen Calut'u defn eder, (M5, Y1, Y2).

Ebu Ali Sînâ'nın sihriyle katledilenler, halk tarafından defn edilmeye başlanır ve bakarlar ki etrafta bir tane ölü insan kalmamış, (M5, Y1).

Padişâh, Âbil-Hârîs'in ölümü üzerine kalesine siyahlar bağlar, (M4).

P710. Milliyetler

Fars ve Tacik halkı arasında Galisînâ'nın kerâmetleri konuşulmaktadır, (M4).

Galisînâ, Germen (Almanya) Padişâhı'nın isteği üzerine ona, ilm-i simya ile ilgili pek çok hâdise gösterir, (M4).

Sihirli tasa bakan vezir, kendisini Arap olmuş vaziyette ve bir Türk sipahisinin onu yakalayıp arkasına taş yükletmesi ve dövdürmesi şeklinde görür, (M4).

Sihirli tasa baktığında kendisini bir Türk sipahisinin elinde esir olmuş Arap olarak gören vezir, sunduğu şartları kabul ettiği Ebu Ali Sînâ'nın kendisini battal bir kapıdan suya fırlatmasıyla kurtulur, (M5, Y1).

Q. MÜKÂFATLAR VE CEZALAR

Q0-Q9. CEZALAR VE MÜKÂFATLAR
Q10-Q99. MÜKÂFATLANDIRILMIŞ İŞLER
Q100- Q199. MÜKÂFATLARIN ÖZELLİKLERİ
Q200-Q399. CEZALANDIRILMIŞ İŞLER
Q400-Q499. CEZALARIN ÇEŞİTLERİ

Q40. İyilikle mükâfatlandırma

Cevad, iyi kalpli ve dürüst olan İbrahim Çelebi ve Molla Emin'e türlü yiyecek ve olağanüstü ikramlarla mükâfatlandırır, (M2).

Ev satın almak istediğinde İbrahim Çelebi'nin parası yetişmeyince âniden Cevad'ın yanında bulunan uşaklardan birisi ortaya çıkıp istenilen miktarı öder, (M2).

Q53.Kurtarma ile mükâfatlandırma

Ebâli Sînân, padişah kızını oğluna vermeyi kabul edince onu, efsun okuyarak attığı kuyudan ve devin elinden kurtarır, (S1).

Ebu Ali Sînâ yaptığı sihir ile padişah ve vezirlerinin kendilerini, çölde aslanların, kuyuda ejderhaların yanına hapsedilmiş olmalarını sağlar ve onları bu durumdan, padişahın kızını Helvacı Ali'ye verme şartıyla kurtarır, (Y2).

(T)Q112. Vezirlik vererek mükâfatlandırma

Hz. Süleyman, ilm ü hikmet sahibi Fisagor'un peygamberlik iddiasında bulunduktan sonra özür dilemesi üzerine onu affedip, kendisine vezir tâyin eder, (M1).

Hz. Süleyman, sihirli askerlerine sihirle karşılık verip kazanan Pisagor'u vezir yapar, (M4).

Q140. Kerâmetler ve sihirli mükâfatlar

Cevad, dürüst davranan dostlarını, olağanüstü bir sarayda, olağanüstü yiyeceklerle mükâfatlandırır, (M2).

Ebu Ali Sînâ padişahın, kızını Helvacı Ali'ye vermeye razı olmasından sonra efsun okuyarak ortaya çıkardığı askerleri, aynı şekilde dükkâna gönderir ve etraf binlerce askerin cesetiyle dolar, (M5, Y1).

Q211. Öldürerek cezalandırma

Dakyânûs, Ebu Ali'nin hizmetine girip, iman getiren Câlût'u başını keserek öldürür, (M4, M5, Y1).

Ebu Ali, kızını Helvacı Ali'ye vermeyen padişahı, zehirli gül koklatarak öldürmek ister, (M4, M5, Y1, Y4).

Halk, Ebu Ali Sînâ'nın siyah bir bulut ile gönderdiği felâketler karşısında padişâha, kızını Ali Helva furûş'a vermeye razı olmasını yoksa onu kendilerinin öldüreceklerini söyler, (M5, Y1).

Memleketlerinde fenalıklar yapan sihirbazı, Ebu Ali Sînâ'ya benzeterek yakalatan Harzem şahı, onun ateşle yakılmasını emreder, (M3).

Padişâh, iki kardeşi halka zulmeden sihirbaz sanarak, idam ettirmek ister, (M4).

Padişâh, kızına âşık olan Gali Alva fürüç'u yakalayınca, darağacına götürülmesini emreder, (M4).

Q211.5. İntihar ederek cezalandırma

Padişahın kızı, sihir ile Ali Helvâ furuş'un yanına götürülmesini engelleyemedikleri takdirde canına kıyacağını söyler, (M5, Y1).

Q431.3. İtaat etmediği için cezalandırma

Ebilhâris, önceden anlaştığı padişaha, eğer kızını vermezse tacının ve tahtının başına yıkılacağını söyler, (S1).

Ebu Ali Sînâ, memleketini teslim etmeyerek iki yüz bin askerle saldıran Şâh Mâhmud'un üzerine, üç yüz binden fazla asker ile yürür ve önüne geleni yakıp, yıkar, (M5, Y1).

Galisînâ, kızını Helvacı Gali'ye vermeyen padişâhı, Buhara halkı ile birlikte yok edeceğini söyler, (M4).

Galisînâ, padişâhın askerleriyle mücadele eder, etraf kan gölüne döndüğü, kırk sekiz bin kişi öldüğü halde Galisînâ'nın askerlerinden hiç kimse ölmez, (M4).

Kızını Helvacı Ali'ye vermeyen Mısır padişahının halkı üzerine, Ebu Ali'nin okuduğu efsun etkisiyle siyah bir bulut yaklaşıp içinden köpek kadar kedi, kurbağa yağar, (Y4).

Kızını Helvacı Ali'ye vermeyen Mısır padişahının halkı üzerine, Ebu Ali'nin okuduğu efsun etkisiyle siyah bir bulut yaklaşıp içinden kedi kadar kurbağa yağar, (Y4).

Padişahın huzuruna çıkarılan Helvacı Güzeli, doğruyu söylemezse cellat edilecektir, (S1).

Padişâh, kızını Ali Helva furûşa vermeyince Ebu Ali Sînâ'nın okuduğu efsun ile şehre siyah bir bulut yaklaşır ve içinden kurbağa yağmaya başlar daha sonra kurbağalar kedi kadar olup hırlayarak ölür, (M5, Y1).

Q433. Hapsederek cezalandırma

Ebu Ali, hocaya ders vermek için, abdest ibriğinin lülesi içine katır girdiğini ona göstererek, onun tımarhâneye atılmasını sağlar, (Y4).

Halk, şehrin ateşini çaldığını düşündüğü kadını bir yere hapsederek, istediği zaman fercine mum, çıra, odun vs. değdirip ateş alır, (M5, Y1).

Mısır padişahı kızının, isteği dışında Helvacı Güzeli'nin yanına götürüldüğünü duyunca onu sınamak için odaya kapatır ve her tarafı mühürletip, nöbetçi koydurur, (S1).

Q458. Döverek (kamçılayarak) cezalandırma

Cimri hoca bahçede uygunsuz bir şekilde kucağında köpekle yakalanıp, katırın da çeşmenin lülesine kaçtığını söylemesi üzerine deli sanılarak dârü'ş-şifâ'ya gönderilir ve beş yüz değnek dayak yer, (M5, Y1).

Cimri hoca, yediği beş yüz değneğin acısını çıkarmak için Ebu Ali Sînâ'ya dayak attırmayı ve iki bin altını vermemeyi düşünürken, onun parmağını kefene vurup tımarhaneye atıldığı günleri hatırlatmasıyla korkup, vazgeçer, (M5, Y1).

Ebâli Sînân, gencin intikamını almak için katır şekline girip, musluk kurnasından içeri girer. Ağa bu gördüklerini söyleyince onu tımarhaneye atıp döverler, (S1).

Ebu Ali Sînâ, simya kuvvetiyle rüzgârı evlerine hapsettiğini, eşinin hamamda iken herkese anlatması üzerine eve gidip eşini döver, (M5, Y1).

Padişâhın kızına âşık olan ve gözüne sihirli sürme sürerek görünmez bir şekilde saraya giden Helvacı Ali, hile ile yakalanır ve döğe döğe bağlanıp, divana götürülür, (M5, Y1).

Q551. Sihir tezahürü ile cezalandırma

Çavuşlar, Ebu Ali'yi zorla padişaha götürmek isteyince, onun bütün azası ellerinde kalır, (Y4).

Ebâli Sînân, eşini kandıran cazı kadının fercine, bir esma çekerek şehirdeki bütün ateşlerin ışığını doldurur ve kadın bir süre sonra ölür, (S1).

Ebilhâris, kardeşi Ebâli Sînân'ı hamamda iken çıplak olarak uzaklara gönderir, (S1).

Ebu Ali, kendisine hakaret eden Ali adlı helva satıcısını, kolundan tutup bir anda Bağdat'ın çölüne fırlatır, (M4, S1, M5, Y1, Y2, Y3).

Ebu Ali, kendisini gammazlayan vezire ders vermek için sihir yapar ve onun bir süre bilinçsizce, tuhaf davranışlarda bulunmasını sağlar, (Y3).

Ebu Ali Sînâ akçesi olmağı için hamamcı tarafından çırılçıplak bırakılmasına ve hakaret dolu sözlerle aşağılanmasına içerleyerek, karla karışık bir tufan çıkarır ve hamamı buz gibi yapıp, müşterileri kaçırtır, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, akçesi yok diye kendisini hamama almayan hamamcının külhanına efsun okuyarak, hamamı dondurur, (Y2).

Ebu Ali Sînâ, cimri hocadan intikam alabilmek için efsun ile eşi bulunmaz siyah bir katır ortaya çıkarıp, ona bin filoriye satar ve çeşmenin lülesinden içeri girdirerek kaybolmasını sağlar, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, Ebu'l Hâris'in sihriyle kendisini sahrada bulur, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, kendisini zorla sihirde üstat bir kişi olan Tekyanus'un yanına götürmek isteyen Calut'u elinden tutup deryaya fırlatır, (Y2).

Ebu Ali Sînâ, kendisini öldürmeye kalkışan padişâhın kalesini sihirli askerleriyle kuşatır ve kızını vermezse kaleyi başına yıkıp, dünyayı ona dâr edeceğini söyler, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, kızını Helvacı Ali'ye vermeyen padişahı sakalının ucundan, sihir ile Anka kuşuna çevirdiği sineğe, pembe bir iple bağlar ve üç kat asumana çıkartır. Böylece padişahı hem korkutur hem de sakalını derisinden biraz ayırarak canını yakar, (Y2).

Ebu Ali Sînâ, kötü işlerle uğraşan, fitnelik yapan kadından intikam alabilmak için şehrin ateşini kadının fercine hapseder, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ'nın sihirli askerlerini Dakyânûs, yine sihir ile oluşturduğu, sınırsız sayıdaki asker ile yok eder, (M5, Y1).

Ebû Ali Sînâ, Raziye Sultan'a duyduğu büyük aşk ve sevginin red edilmesi üzerine efsun okuyarak, eşi yanına her yaklaştığında onun sürekli bayılmasını, hasta olmasını sağlar, (M3).

Ebu Ali Sînâ, sineğe efsun okuyarak Anka misâli bir kuş haline getirir ve ayağına bağladığı ipi padişâhın yakasına bağlayıp, önce onları gökyüzüne daha sonra yer altındaki dehlize gönderir, (M5, Y1).

Galisînâ, efsun okuyarak, kartal kadar büyüttüğü sineğe ve büyük bir sırık yaptığı küçük ağaca, padişâh ile Ebu'l Hâris'i bağlayıp, gökyüzüne gönderir. Sinek onları yükselttikçe, sırık da başlarını döver, (M4).

Galisînâ, iftiralara inanarak kendisine soğuk davranan Mahmut Şâh ve halkını olağanüstü güzellikteki sarayda, kıymetli kumaşlar üzerinde uyutur, daha sonra da onları boş bir arazide uyandırır, (M4).

Galisînâ, okuduğu efsunla ortaya çıkan sihirli katırı, cimri hocaya bin akçeye satar ve daha sonra, havuzdan su içerken yok olmasını sağlar, (M4).

Fisagores'in kitaplarını tılsımlı bir şekilde sakladığı mağaradan, bir harfi dahi kâğıda yazıp çıkarmak isteyenler, görevlendirilen sihirli kişilerce helâk edilmektedir, (M5, Y1).

Kızını Helvacı Ali'ye vermeyen Mısır padişahının halkı üzerine, Ebu Ali'nin okuduğu efsun etkisiyle siyah bir bulut yaklaşıp içinden köpek kadar kedi, kurbağa yağar, (Y4).

Padişah, Ebu Ali'nin yasak yerde köşk yaptırdığını görüp onu yıktırınca, Ebu Ali'nin okuduğu efsun ile padişahın sarayındaki rüzgârlar, Ebu Ali'nin evine gelir, (Y3).

Sihirli tasa bakan vezir, kendisini Arap olmuş vaziyette ve bir Türk sipahisinin onu yakalayıp arkasına taş yükletmesi ve dövdürmesi şeklinde görür, (M4).

Sihirli tasa bakan vezir önce kendisini, Anka misali süzülerek yemek isteyen bir kartalın avı olarak, daha sonra da düştüğü balçık dolu kuyu içindeki ejderha tarafından yenilmek isterken görür ve şartlarını kabul ettiği Ebu Ali'nin kuyu ağzında işaret ederek oluşturduğu çatlaktan geçip kurtulur, (M5, Y1).

Sihirli tasa baktığında kendisini çölde büyük bir ayı şeklinde gören vezire, serap bile ateş olarak görünür, (M5, Y1).

Sihirli tasa baktığında kendisini ejderhanın batırmak üzere olduğu bir gemide kurban olarak adanmak üzereyken gören vezir, Ebu Ali'nin şartlarını kabul ederek kurtulur, (M4, M5, Y1).

Şeyh Şehabettin'in tılsımlı mağarasından ödünç kitap alanlar, bir yıl sonra onu yerine getirip bırakmazlarsa, kitapların korunmasıyla görevli cinler tarafından cefa çekerek, boğup öldürülerek cezalandırılmaktadırlar, (M3).

Tekyanus'un öğrencisi Calut, Ebu Ali Sînâ'yı hocasının isteği üzerine onun yanına götürmek ister fakat gelmeyince sihir ile kapıdan bir ateş ortaya çıkarır, (Y2).

Vezirlerden sonra sihirli tasa bakmak isteyen padişâh, kendisini çıplak bir şekilde kuyu içinde görür, (M4, M5, Y1).

Vezir, sihirli tasa baktığında kendisini çölde çıplak bir halde, yedi başlı ejderha tarafından kovalanırken görür, (M5, Y1).

Q552.20.1. Çeşitli karanlıklara göndererek cezalandırma

Ebâli Sînân, oğluna kötü işlere niyet etmemesini, aksi takdirde yer altına atılacağını söyler, (S1).

Ebu Ali Sînâ, padişah ve vezirlerini sihirli tasa baktıklarında kendilerini kuyuya hapsedilmiş olarak görmelerini sağlar, (Y2).

Q556. Beddua ile cezalandırma

Helvacı Ali, gece helva yapmak için uyandırdığı Ebu Ali Sînâ'nın "helva ol bakayım" sözleriyle helva yapacağına inanmayarak, "Vay Allah belanı versin, böyle mi olacak?" diye beddua eder, (S2).

Q570. Ceza ve affetme

Ebâli Sînân, padişah kızını oğluna vermeyi kabul edince onu, efsun okuyarak attığı kuyudan ve devin elinden kurtarır, (S1).

Ebu Ali Sînâ bir akçeyi esirgeyen cimri hocanın başına efsun ile çeşitli işler getirir ve yine iki bin akçe karşılığında onu kurtarır, (M4, M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, kendisini zorla padişâhın yanına götürmek isteyen çavuşları maymun, keçi, ayı, köpek, çakal şekillerine dönüştürür, onlar ağlaşıp ayağına kapanınca da tekrar eski hallerine döndürür, (M4, M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ padişahı ve vezirlerini, sihirli tasa baktıklarında kendilerini çölde aslanların, kuyuda ejderhaların yanına hapsedilmiş olarak gösterir ve onları,

padişahın kızını Helvacı Ali'ye vermeye razı olmaları karşılığında kurtarır, (M4, M5, Y1, Y2).

Kendisini zorla padişaha götürmek isteyen çavuşları, sırasıyla maymun, çakal ve canavar şekillerine dönüştüren Ebu Ali, daha sonra onları tekrar ilk hâline döndürür, (Y4).

Sihirli tasa baktığında kendisini askerlerin yemek için üzerine mızraklarla saldırdığı büyük bir ayı şeklinde gören vezir, Ebu Ali Sînâ'nın şartlarını kabul eder ve "aç gözünü yum gözünü" demesiyle gerçek hayata döner, (M5, Y1).

Sihirli tasa bakan vezir önce kendisini, Anka misali süzülerek yemek isteyen bir kartalın avı olarak, daha sonra da düştüğü balçık dolu kuyu içindeki ejderha tarafından yenilmek isterken görür ve şartlarını kabul ettiği Ebu Ali'nin kuyu ağzında işaret ederek oluşturduğu çatlaktan geçip kurtulur, (M5, Y1).

Sihirli tasa baktığında kendisini bir Türk sipahisinin elinde esir olmuş Arap olarak gören vezir, sunduğu şartları kabul ettiği Ebu Ali Sînâ'nın kendisini battal bir kapıdan suya fırlatmasıyla kurtulur, (M5, Y1).

Vezirlerden sonra sihirli tasa bakmak isteyen padişâh, önce kendisini çıplak bir şekilde kuyu içinde sonra da ağzından, burnundan ateşler saçan siyah bir dev yutacakken görür ve Ebu Ali'nin üzerine döktüğü bir tas su ile gerçek âleme döner, (M5, Y1).

Vezir, sihirli tasa baktığında kendisini ejderhanın batırmak üzere olduğu bir gemide kurban olarak adanmak üzereyken görür, (M4, M5, Y1).

Vezir, sihirli tasa baktığında kendisini çölde çıplak bir halde, yedi başlı ejderha tarafından kovalanırken görür ve şartlarını kabul ettiği Ebu Ali'nin çıktığı ağacı sallamasıyla düşüp, gerçek hayatta kendisini bulur, (M5, Y1).

R. ESİRLER VE KAÇAKLAR

R0- R99. ESİRLİK

R100-R199. KAÇMALAR

R200-R299. FİRARLAR VE TAKİPLER

R300-R399. SIĞINAKLAR VE TEKRAR ELE GEÇİRMELER

R39.1. Sihir vasıtasıyla kaçırmalar

Ebû Ali Sînâ, Gamsız Şâh'ın isteği üzerine Harzem Şâh'ın kızı Raziye Sultan'ı sihir ile yanına getirtir, (M3).

Ebu Ali Sînâ, Helvacı Güzeli'nin âşık olduğu kızı her gece sihir ile dükkâna getirir, (M1, S1, Y2).

Kirşâsb Han'ın kızı Fitneidîl'in isteği üzerine Hoca Bâbik, sihir ile Cevad'ı onun yanına getirir, (M2).

Vezir Yuhanna, efsun okuyarak, Ebu Ali Sînâ'nın ellerini tutmaz hâle getirir, (M5, Y1).

R41.3. Zindana hapsetme

Ebilhâris, Ebâli Sînân'ın oğlunu zindana hapseder, (S1).

Ebu'l Hâris, Ali Helva furûş'u öldürmek isteyen padişâha Ebu Ali Sînâ'nın hayatta olduğunu onu birkaç gün haps etmenin daha doğru olacağını söyler, (M5, Y1).

Kirşâsb Han'ın kızı Fitneidîl, kendisine Hârut ve Mârut'un tılsımlı duasını öğretmeyen Cevad'ı, zindana hapseder, (M2).

Padişah, cazı olan annesinin tavsiyesi üzerine Ebâli Sînân'ı hapseder, (S1).

R41.3.4. Kuyuya hapsetme

Ebâli Sînân, okuduğu avsun ile padişahı bir dev haline getirip kuyuya bırakır, (S1).

Padişah ve vezirler, sihirli tasa baktıklarında kendilerini ejderhalarla birlikte kuyuya hapsedilmiş olarak görürler, (M4, Y2).

Sihirli tasa bakan vezir kendisini, balçık dolu kuyu içindeki ejderha tarafından yenilmek isterken görür ve şartlarını kabul ettiği Ebu Ali'nin kuyu ağzında işaret ederek oluşturduğu çatlaktan geçip kurtulur, (M5, Y1).

R47. Aşağı dünyaya hapsetme

Ebâli Sînân, oğluna kötü işlere niyet etmemesini, aksi takdirde yer altına atılacağını söyler, (S1).

Ebu Ali Sînâ, kardeşi Ebu'l Hâris'i ve padişahı karanlık bir dehlizde ejderha ile baş başa bırakır, (Y2).

Ebu Ali Sînâ, kardeşi Ebu'l Hâris'i ve padişahı yer altındaki bir dehlize gönderir ve açtıkları kapının ardında cennet gibi bahçelerle karşılaşmalarını sağlar, (M5, Y1).

R49. Başka yerlere hapsetme

İfritler, Cevad'a ziyafet çektikten sonra onu mağaraya hapsederler, (M2).

Mısır melikinin kızı Zeliha çok güzel olduğundan babası onu kıskanıp, bir gün bile saray kapısından dışarı çıkarmaz, (M1).

(T)R49.4. Odaya hapsetme

Cimri hoca, katırın havuzdan su içerken içine girip kaybolduğunu söyleyince tımarhaneye kapatılır, (M4).

Çalyunus Hekim, hocasının ilacın etkisiyle tekrar canlandığını görünce, son şişeyi taşa çarpıp Ebu Ali'yi halvet bir yere gizler, (Y3).

Hocanın, abdest ibriğinin lülesi içine katır girdiğini söylemesi üzerine onu tımarhâneye atarlar, (Y4).

Mısır padişahı kızının, isteği dışında Helvacı Güzeli'nin yanına götürüldüğünü duyunca onu sınamak için odaya kapatır ve her tarafı mühürletip, nöbetçi koydurur, (S1).

Padişahın kızı, Ebu Ali Sînâ'nın efsunlu sürmesi sayesinde görünmez olan Helvacı Ali'yi, tatlı sözle kandırıp odaya hapseder, (M5, Y1, Y2).

Saba padişahı çok güzel olan kızını korumak amacıyla, özel olarak yaptırdığı bir dairede odaya hapsedip, kapısını da kilitler, (M1).

S. ANORMAL ZULÜMLER

S0-S99. ZALİM AKRABALIKLAR

S100-S199. KORKUNÇ KATLİAMLAR VE SAKAT ETMELER

S300-S399. TERKEDİLMİŞ VEYA ÖLDÜRÜLMÜŞ ÇOCUKLAR

S400-S499. ZALİM İŞKENCELER

S162. Sakat bırakma

S165. Gözlerini oyarak sakat bırakma

Ebâli Sînân, bir üfürükle Ebilhâris'in gözlerini akıtır, (S1).

S222. Ölüm veya tehlikeden kendisini korumak için adama çocuğunu vereceğine söz verir

Padişah, kızını Helvacı Ali'ye vermeyince, Ebu Ali de efsun okuyarak Mısır halkını helâk edeceğini söyleyip, onu razı eder, (Y4).

S260. Kurbanlar

Vezir, sihirli tasa baktığında kendisini, ejderhanın batırmak üzere olduğu bir gemide kurban olarak adanmak üzereyken görür, (M4, M5, Y1).

S400. Zalim zulmetmeler

Ebâli Sînân, cazı annenin kafasını keser, (S1).

Ebu Ali Sînâ, padişahın askerleriyle kendisine savaş açacağını öğrenince, sihir yoluyla yüz binden fazla askerini üzerlerine gönderir ve eşi görülmemiş bir cenk olur, (Y2).

Ebu ile Sînâ'nın kabağa çubuğu ile vurup, efsun okuması üzerine içinden çıkan tuhaf renkli çıplak ve dazlak kelleler, ellerinde kılıçlarla önlerine geleni katl ederler, (M5, Y1).

Harzem Şâh, kızını sihir yolu ile kaçırtan Gamsız Şâh'ın elçi olarak gönderdiği kişiyi, boynunu vurdurarak öldürmek ister, (M3).

Kızının sihirli bir şekilde saraydan Helvacı Ali'nin dükkânına götürülmesine karşı koyamayan padişâh, askerlerine verdiği emirle dükkânı ateşe verdirip, Ebu Ali'yi ve Helvacı Ali'yi öldürmek ister, (M5, Y1).

Memleketlerinde fenalıklar yapan sihirbazı, Ebu Ali Sînâ'ya benzeterek yakalatan Harzem şahı, onun ateşle yakılmasını emreder, (M3).

Padişâh adamlarına, Ebu Ali Sînâ'nın kopan el, ayak ve et parçalarını çuvala koymalarını daha sonra bunları ateşte yakmalarını emreder, (M5, Y1).

Padişâh, Ebu Ali Sînâ ve Ebu'l Hâris'i yakalayamayan cellatların başını vurdurur, (M4).

Padişâhın dükkanı ateşe vererek, Helvacı Ali ve kendisini öldüreceğini sihirli bir şekilde duyan Ebu Ali Sînâ hırkayı başına çekip, efsun okur ve dükkândan ikiyüz binden fazla asker, kırkar, ellişer, yüzer çıkarak şehri kan gölüne döndürürler, (M5, Y1).

Padişâh Ebu'l Hâris'e, Ali Helva furûş'u yakalatır ve cellatlara "Urun şu nâ-bekârın boynunu, kesün başını, dökün kanını" diyerek emr verir, (M5, Y1).

Şeyh Şehabettin'in tılsımlı mağarasından ödünç kitap alanlar, bir yıl sonra onu yerine getirip bırakmazlarsa, kitapların korunmasıyla görevli cinler tarafından cefa çekerek, boğup öldürülerek cezalandırılmaktadırlar, (M3).

Tekyanus/Dakyânûs adlı sihirde üstat kişi, Calut adlı öğrencisinin Ebu Ali Sînâ'ya itaat ettiğini görünce onun başını keser, (M5, Y1, Y2).

T. EVLİLİK

TO-T99. AŞK
T100-T199. EVLİLİK
T200-T299. EVLİLİK HAYATI
T300-T399. NAMUS VE BÂKİRELİK
T400-T499. YASAK CİNSİ MÜNÂSEBETLER
T500-T599. HAMİLE KALMA VE DOĞUM
T600-T699. ÇOCUKLARIN BAKIMI

T10. Âşık Olma

Bağdat şâhı, Saba şâhının kızına âşık olur ve Ebu'l Hâris'den yardım ister, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, Helvacı Ali'ye olan aşkından ve hayranlığından dolayı onun ısrarlarına dayanamaz ve kühliye denilen ilmi, kaidesiyle ona öğretir, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, nerede güzel birini görse ona âşık olmaktadır, (M5, Y1).

Galisînâ, Germen Şâhı Mahmut'un ağabeyinin kızına âşık olur, (M4).

Molla Emin, Cevad'ın kendisine gösterdiği resimdeki Halep şehrinde, Rehavi mahallesinde oturan gedikli liderlerden Abbas Ağa'nın kızı Hayal Hanım'a âşık olur, (M2).

Yuhannâ adlı vezir, Şâh Mahmud'un akrabalarından olan olağanüstü güzellikteki bir kıza âşık olur, (M4, M5, Y1).

T15. İlk Görüşte Âşık Olma

Ali adlı helva satıcısı, padişahın kızını görünce ona âşık olur, (M4, M5, Y1, Y3, Y4).

Galisînâ ve Germen Şâhı Mahmut'un ağabeyinin kızı birbirine âşık olur, (M4).

Güzelliği ile dillere destan olan Zeliha ve Helvacı Ali ilk görüşte birbirine âşık olur, (M1).

Mısır padişahının kızı, helva satan Helvacı Güzeli'ne o da padişahın kızına ilk görüşte âşık olur, (S1).

Padişahın kızı da helva satan Ali Helva furûş'a âşık olur, (M5, Y1).

T24. Aşka Düşme

Ali adlı helva satıcısı, padişahın kızını görünce ona âşık olur, (Y3, Y4).

Başta Ebu Ali olmak üzere herkes, Helvacı Güzeli'nin olağanüstü güzelliğine âşık olur, (M1, S1, M5, Y1, Y3, Y4).

Ebûâli Sînâ, gittiği muhteşem sarayda, olağanüstü güzellikteki bir kadınla karşılaşır ve ona âşık olur, (M2).

Ebülhâris beşeri aşk derdine düşen valiye, kendisinin de Allah'a âşık olduğunu söyler, (M1).

Gamsız Şâh, Harzem Şâhı'nın kızına âşık olur, (M3).

Helvacı Ali, Mısır padişahının kızı Zeliha'ya âşık olur, (M1, Y2).

Helvacı Ali, peri ülkesinde iken, peri padişahının kızına âşık olur, (S2).

Padişahın kızı, Ali Helva furûş'a âşık olunca gönlü yağma edilmiş gibi olur ve aklını kaybeder, (M5, Y1).

Vezir Yuhannâ'nın âşık olduğu kız, onu gülün dikeni olarak bile kabul etmezdi, (M5, Y1)

T24.1. Aşk Hastalığı

Helvacı Ali, âşık olduğu padişahın kızını, sihirli sürmeyi gözüne sürerek, gündüz de görmeye kalkışınca yakalanır, (M4, M5, Y1).

Helvacı Ali, Mısır sultanının kızına aşık olunca aklı başından gider ve yüreğinin acısı ile ağlamaya başlar, (Y2).

Helvacı Ali'ye âşık olan Zeliha, gündüzleri sesini dinlemeye, geceleri onu rüyasında görmeye başlar, (M1).

Molla Emin, Cevad'ın kendisine gösterdiği resimdeki Abbas Ağa'nın kızı Hayal Hanım'ı görünce âşkından düşüp bayılır, (M2).

T41. Sevgililerin haberleşmeleri

Ebi'lhâris, padişahın rüyasında âşık olduğu kızı, efsun ile göz açıp kapayıncaya kadar getirtip görüşmelerini sağlar, (M4, S1).

Ebu Ali, Helvacı Güzeli'nin âşık olduğu padişahın kızını ilm-i simya ile getirtir, (M4, M5, Y1, Y2, Y3, Y4).

Helvacı Ali, Ebu Ali Sînâ'nın okuduğu efsun ile görünmez olup saraya girer ve sevgilisi ile buluşur, (Y2).

Hoca Bâbik, Fitneidîl için sihir ile Cevad'ı yanına getirtir, (M2).

T100. Evlilik

Ebu Ali Sînâ'nın eşi, "Benim erim büyük adamdır, çok işe kadirdir" diyerek ondan övgüyle bahseder ve simya kuvvetiyle yaptıklarını anlatarak, başına türlü işlerin gelmesine neden olur, (M5, Y1, Y2).

Galisînâ'nın eşi hamama gittiğinde herkese, eşinin muska yaparak, padişâhın rüzgarını kendi evlerine getirdiğini söyler, (M4).

Helvacı Ali, peri padişahının kızı ile evlenir, (S2).

Helvacı Ali ve Saba padişahı'nın kızı evlenince, kırk gün kırk gece düğün yapılır, (Y4).

Helvacı Ali, Mısır melikinin kızı ile evlenir, (M1, M4).

T130. Evlenme âdetleri

Bağdat meliki Abdullah, Ebülhâris'in sihri ile kavuştuğu sevgilisine babasının izni olmadan elini sürmez, (M1).

Ebu Ali Sînâ, dükkâna gelen Ebu'l Hâris olduğunu bilmediği kardeşine, padişaha ve kızına "kızınızın helvası" diyerek sihirli helva ikram eder ve kızı, Allah Tealâ'nın emriyle Helvacı Ali'ye ister, (Y2).

Ebu Ali Sînâ Ali Helva furûş ile padişâhın kızının nikâhını, kırkıncı gün yapar ve iki sevgiliyi birbirine kavuşturur, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ nişandan sonra padişâha kırk gün boyunca her gün muhteşem hediyeler göndererek halkı kendine hayran bırakır, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, padişâha ve Ebu'l Hâris'e sihir ile tükenmeyen helva ikram eder ve kızını Allah'ın emriyle Ali Helva furûş'a ister, (M4, M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, pâdişâhın kızına nişan olarak iki yüz kıvırcık tüylü kırmızı deve, iki yüz Arabi at, iki yüz Rûmi gulam vb. gibi pek çok hediye gönderir, (M5, Y1).

Helvacı Güzeli, her gece efsun ile padişahın kızını görmeye gidince kız, babası veya şeyhiyle gidip kendisini babasından istemesini söyler, (S1).

Helvacı Ali, padişahın kızı ile evlendikten iki gün sonra divana gelip el öper, (M5, Y1, Y2).

Molla Emin ve Hayal Hanım'ın düğününde, sahralara otağ ve çadırlar kurulup canbâzlar, perendebâzlar, şişebâzlar, rakkaslar, çalgıcılar ve sazcılar toplanır, fasıl ve gösteriler, geceleri ise türlü ateş oyunları ve şenlikler yapılır, (M2).

Mollalar Helvacı Güzeli ile Mısır padişahının kızının nikâhını kıyarlar, (S1).

Saba melikini üç gün misafir eden Ebülhâris, dördüncü günü kızını, Allah'ın emri peygamberin kavli ile Bağdat melikine ister, (M1).

T131. Evlenme şartları

Mısır padişahı, kendisinden oğlu için kızını isteyen Ebâli Sînân'a belli şartlar öne sürerek;

a. Çok zengin olmasını,

b. Bir dünya ibreti göstermesini ister, (S1).

Mısır padişahı, kızının helvacılık yapan bir gençle evlenmesinin uygun olmayacağını söyleyerek, zengin biriyle evlenmesini ister, (M4, M5, Y1, Y2).

T230. Evlilikte sadakatsizlik

Ebâli Sînân, karısının zengin biriyle evlenmek istemesini duyunca eşini boşar, (S1).

T254. Sadakatsiz kadın

Ebâli Sînân'ın karısı, ahlaksız bir kadının onu zengin biriyle evlendirmek vaadine kanıp eşini aldatır, (S1).

T500. Hamile kalma ve doğum

Hacı Lebîb adlı çocuğu olmayan bir tacirin, ünlü bilgelerden Ebûali Sînâ'nın verdiği iki hapı, eşi ile birlikte yutması sonucu dokuz ay on gün sonra bir oğlu olur, (M2).

T596. Çocuklara ad verme

Hacı Lebîb adlı bir tacirin, Ebûali Sînâ'nın yardımıyla bir oğlu olur ve onun dediği gibi oğluna Cevad adını verir, (M2).

U. HAYATIN TABİATI

U0-U99. HAYATIN EŞİTSİZLİKLERİ

U100- U299. HAYATIN TABİATI İLE İLGİLİ ÇEŞİTLİ MOTİFLER

U30. Güçlünün hakları

İbn Sînâ, olağanüstü gücü ile istediği her şeyi elde eder, (M4, M5, Y1, Y2).

U60. Zenginlik ve yoksulluk

Pâdişah, kızının fakir olan Helvacı Ali ile evlenmesini istemeyerek, engel olmaya çalışır, (M4, M5, Y1, Y2).

Ebu Ali Sînâ, "Ben zenginim sen fakirsin" demenin kibirlilik olduğunu ve bu kötü huyun terk edilmesi gerektiğini söyler, (M4, M5, Y1).

U110. Aldatmanın ortaya çıkması

Ebâli Sînân'ın karısı, ahlaksız bir kadın tarafından zengin biriyle evlendirilmek vaadiyle kandırılınca Ebâli Sînân da eşini boşar, (S1).

U230. Mezarın tabiatı

Ebu Ali'nin, ölmeden önce hazırlayıp, öğrencisinden üzerine dökülmesini istediği yedi şişeden sonuncusu dökülmediği için, yarı diri bedeninden sedası işitilmektedir, (M4, M5, Y1, Y4).

Ebâli Sînân, ağaçtan olan Helvacı Güzeli'nin mezarını açtırınca, içinden bir tahta parçası çıkarırlar, (S1).

(T)U262. Fakir Adam, Allah'ın yardımı ile zengin olur

Padişah, fakirliğini bahane edip kızını Helvacı Ali'ye vermek istemeyince, Allah'ın yardımıyla onun karşısına çıkan Ebâli Sînân, sihir yaparak Helvacı Ali'yi zengin eder, (M4, M5, Y1, S1, Y2).

V. DİN

VO-V99. DİNÎ MERASİMLER
V100-V199. DİNÎ BİNALAR VE NESNELER
V200-V299. MUKADDES ŞAHISLAR
V300-V399. DİNÎ İNANIŞLAR
V400-V499. DİNÎ KUVVETLER
V500-V599. ÇEŞİTLİ DİNÎ MOTİFLER

(T)V38. Kader inancı

Bir yıl sonra mağaradan çıkan iki kardeş, dağ adamı oldukları sanılarak yakalatılmak istenince, ilm-i simya kullanarak her biri kendi kaderini tayin eder, (M4, S1, M5, Y1).

Ebu Ali'nin öğrencisi olan Çalyunus Hekim, hocasının ölü bedenine hayattayken hazırladığı ölümsüzlük ilacının yedinci şişesini dökerken, ayağı takılır ve şişe düşüp kırılır, (M4, M5, Y1, Y4).

Galisîna, Helva fürüç'un oğlu olmasını kaderin işi diye yorumlar, (M4).

V50. Dua

Ebu Ali Sînâ, dua okuyup, iki elini birbirine vurunca ansızın insan suratlı bir cin belirir ve onun isteklerini yerine getirir, aynı şekilde de kaybolur, (M1).

Ebu Ali Sînâ, Helvacı Ali'nin yaşlı annesini gençleştirebilmek için, onun anneannesinin adını sorar ve giydiği bir gömleği istetip onun üzerine dua okur, (M1).

Ebu Ali Sînâ'nın, gözüne çektiği efsunlu sürme ile görünmez olan Helvacı Ali, yolda bir deliye dokunur ve adam, "Görünmez cin misin? Bismillah savul," diyerek kaçmaya başlar, (Y2).

Ebu Ali Sînâ, siniye boşaltılan kepeğin üzerine dua okuyup üfler ve bir anda tılsımlı helvalar olur, (M1, Y2).

Ebu Ali Sînâ'nın Şâh Mahmud'a verdiği olağanüstü ziyafette, pirler dilinden dualar edilir, (M5, Y1).

Ebu'l Hâris, padişahın isteği üzerine kardeşini, ilm-i simya ile çok uzaklara gönderir ve intikam aldığı için dua eder, (Y2).

Helvacı Ali'nin yaşlı annesi, gusl edip, iki rek'at nafile namaz kıldıktan sonra besmele çekerek; Ebu Ali Sînâ'nın okuduğu gömleği giyer ve bir anda yirmi beş yaşında genç bir kadın olur, (M1).

Kendisini bir anda çöl ortasında bulan Cevad'a, karşılaştığı pir, bu tehlikeli yerlerde ism-i â'zâm duası ile dolaşabildiklerini söyler, (M2).

Mağaradan çıktıklarında vahşi hayvan sanılarak padişahın huzuruna çıkarılan iki kardeş, Ebu Ali Sînâ'nın okuduğu dua ile birer balık olup denize dalarlar, (S2).

Molla Emin, bir yıl önce kaybettiği eşi Hayal Hanım'ı Cevad'ın kerâmeti sayesinde tekrar görüp onunla evlenince, Cevad'ın elini öpüp hayır duasını alır, (M2).

Saba padişahının kızını hapsettiği odanın duvarlarında, cin ve peri şerrinden korumak için en keskin dualar ve tılsımlar bulunmaktadır, (M1).

Sihirli tasa baktığında kendini bir kuyu içerisinde çıplak bir şekilde suya dalıp çıkarken gören padişah, sarkıtılan kovaya tutunup kuyu ağzına geldiğinde pek çok askerle karşılaşır ve korkuyla "Sübhânel kâdir" der, (Y2).

V51. Duanın öğrenilmesi

Cevad, zindanda eziyet çekerken hocası İbn Sînâ'dan öğrendiği duaları okuduğu halde bundan kendini kurtaramaz. Çünkü ilâhi ma'rifet, diğer ilimler gibi simyada da üstün gelmiştir, (M2).

Ebu Ali Sînâ, Ali Helva furûş'un ısrarı üzerine ona kühliye ilmini öğreterek, onun görünmez olmasını sağlar, (M5, Y1).

İki kardeş Fesuras mağarasında, sihir ilmini ve çeşitli duaları öğrenir, (M1, S2, M5, Y1).

V56. Namaz

Dakyânûs, Ebu Ali Sînâ'ya kendisine secde etmesini aksi takdirde onu azâb ile helâk edeceğini söyler, (M4, M5, Y1).

Ebû Ali Sînâ ve Ebu'l Hâris, saklandıkları ilim dolu mağarada önce etrafı gezerler daha sonra temiz bir abdest alarak, kitapları incelemeye başlarlar, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, simya kuvvetiyle Mısır'a gider ve Nil kenarında sabah üzeri abdest alıp ibadet eder, (Y2).

Helvacı Ali'nin yaşlı annesi, gusl edip, iki rek'at nafile namaz kıldıktan sonra besmele çekerek, Ebu Ali Sînâ'nın okuduğu gömleği giyer ve bir anda gençleşir, (M1).

İki kardeş, mağarada iken yanlarına aldıkları saate bakarak namaz vakitlerini ayarlayıp, ibadet ederler, (M1, M5, Y1).

(T)V58.6. Abdest alma

Ebû Ali Sînâ ve Ebu'l Hâris, saklandıkları ilim dolu mağarada önce etrafı gezerler daha sonra temiz bir abdest alarak, kitapları incelemeye başlarlar, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ Nil kenarında abdest alıp, sabah olunca ibadetle meşgul olur, (M5, Y1).

Helvacı Ali'nin yaşlı annesi, gusl edip, iki rek'at nafile namaz kıldıktan sonra besmele çekerek, Ebu Ali Sînâ'nın okuduğu gömleği giyer ve bir anda gençleşir, (M1).

V201. Allah

Allah, Hz. Süleyman'a öyle bir peygamberlik verdi ki, bütün mahlukat ona itaat ederdi, (M1).

Cevad'ın, gösterdiği olağanüstü âlemi İbrahim Çelebi ve Molla Emin'in görebilmesi, Tanrı'nın sonsuz iyiliği eseridir, (M2).

Ebu Ali Sînâ, Allah'ın kendisine çok büyük bir kuvvet verdiğini söyleyerek padişâhın isteği üzerine onlara pek çok sanatlar gösterir, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, gösterdiği olağanüstü hâdiselerin Allah'ın derya-yı ilminden bu fakir kuluna ihsan ettiğini söyler, (M5, Y1).

Ebülhâris Saba şahına, yaptığı olağanüstü işlerin sihir ile ilgisi olmadığını Allah'ın izniyle herkesin böyle kerâmetler gösterebileceğini söyler, (M1).

Hindistan'da bir ateş cezîresi vardır ki Allah'ın emri ile şiddetli rüzgârların etkisine kapılan gemiler buraya sürüklenmekte ve insanların çoğu helâk olmakta, çok azı da kurtulup bu acâyip hâdiseleri anlatmaktadır, (M4, M5, Y1).

Kırk meşe ağacına birer arşın bez sarıp efsun okuyarak dilsiz tellallar oluşturan Ebülhâris, hayretler içindeki padişaha Allah'ın emriyle her şeyin mümkün olduğunu söyler, (M1).

Üç gün Saba melikini misafir eden Ebülhâris, dördüncü günü kızını, Allah'ın emri peygamberin kavli ile Bağdat melikine ister, (M1).

(T)V206. Hz. Hızır

Ebu Ali Sînâ, Helvacı Ali ne zaman sıkıntıya düşse, göz açıp kapayıncaya kadar yanına gelip onu kurtarır, (Y2).

Hacı Lebîb adlı çocuk sahibi olamayan tâcir, bir gün üzüntülü bir şekilde otururken, nurâni yüzlü, siyah bir adam çıkıp gelerek ona iki hap uzatır, (M2).

(T)V206.1. Derviş

Derviş Ebu Ali Sînâ, gerçek Helvacı Ali gelince, sihir ile oluşturduğu Ali'yi yok eder, (S2).

Ebu Ali, fakir derviş kılığına girerek, padişaha zehirli bir gül verir, (Y4).

Ebu Ali Sînâ, Abdullah Hemedâni'nin kendisine gösterdiği hücrede uzun yıllar ibâdet ederek şeyh-i kâmil olur ve zamanla halk arasındaki şöhreti de unutulur, (M5, Y1).

Mısır padişahı, kızının her gece sihir ile götürülmesine son vermek için, şehirdeki bütün dervişleri toplatır, (M1).

(T)V206.2. Veli

Abdullah Hemedâni Hazretleri, Ebu Ali Sînâ'nın kendisinden kerâmet göstermesini istemesi üzerine on parmağı ile işaret eder ve on tane taş kendiliğinden kalkıp duvara yapışır, (M5, Y1, Y3).

Abdullah Hemedani Hazretleri, Ebu Ali'ye kendisine intisap etmesini söyler, (M4, M5, Y1, Y3).

Ebu Ali Sînâ, Abdullah Hemedâni'nin kerâmet sahibi olduğunu görünce, ona ömrünün kalan kısmında hizmet edip, gece gündüz ibadetle meşgul olur, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, fakir bir derviş olduğunu bir yiyecek yese on gün boyunca su ve ekmeğe ihtiyaç duymadığını söyler, (Y2).

Ebu Ali Sînâ, Helvacı Ali'ye dini konular hakkında bilgi verir, (M5, Y1).

Eflâtun şâh zamanında dervişler, ilm-i hikmeti dile getirmez, kalpten kalbe öğretirlerdi ve soyu âlimlere bağlı olmayan genleri hizmete kabul etmezlerdi, (M5, Y1).

Dervişler, üstatlarının söylediği "Nesebi kâsır olanı tilmîz edinmen," nasihatine uyarak davranmaktadırlar, (M5, Y1).

V230. Melekler

Kirşâsb Han'ın kızı Fitneidîl, Cevad'dan kendisine Hârut ve Mârut'un tılsımlı duasını öğretmesini ister, (M2).

V254. Selâmlaşma

Hacı Lebîb adlı bir tacir, evladı olmadığı için üzgün bir şekilde otururken, nurâni yüzlü, siyah bir adam çıkıp, ona selam verir, (M2).

Peri padişahının memleketinde kalan Ebilhâris, Helvacı Güzeliyle kardeşine selam gönderir, (S2).

V300. Çeşitli dini inanışlar

Aradığı şehrin Mısır olduğunu remil atarak öğrenen Ebu'l Hâris, "elhamdülillah" der, (Y4).

Cevad, kendisine Hârut ve Mârut'un tılsımlı duasını öğretmesi için eziyet eden Kirşâsb Han'ın kızı Fitneidîl'e, kelime-i şahadetten başka bir şey söylemez, (M2).

Ebu Ali, "bismillah" diyerek padişahın sarayına girer, (Y4).

Ebu Ali'nin sihirli çubuğu ile maymun, çakal şekline dönüşen çavuşlar, tekrar insan olunca secdeye kapanarak şükrederler, (Y4).

Ebu Ali Sînâ, Ali Helva furûş'u sağ görünce sevinir ve "Elhamduli'llâhi teâlâ" diyerek şükr eder, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, kendisine ilm kudreti verdiği için Allah'a şükreder, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ'nın, gözüne çektiği efsunlu sürme ile görünmez olan Helvacı Ali, yolda bir deliye dokunur ve adam onu, görünmez cin sanıp, "Bismillah savul," diyerek kaçmaya başlar, (Y2).

Ebu Ali Sînâ ve kardeşi Ebu'l Hâris, dünyayı seyahat ederken, evliya kabirlerini de ziyaret ederler, (M4).

Ebu Ali tarafından, sırasıyla maymun, keçi, ayı ve çakal şekillerine dönüştürülerek cezalandırılan çavuşlar, daha sonra onları tekrar insan şekline dönüştürüldüklerinde secdeye kapanıp şükrederler, (Y2).

Ebûâli Sînâ, kelime-i şahâdet getirerek vefat eder, (M2).

Ebu Ali Sînâ'nın subaşı kılığına girdiğini görenler hayret ederek, "subhânallah el-hallâk" derler, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ ve Ebülhâris adlı kardeşler, seyahate çıktıklarında Medine'ye varır ve orada peygamberimizin ve diğer İslâm büyüklerimizin kabirlerini ziyaret ederler, (M1).

Ebu Ali ve padişah, yemek yedikten sonra şükür ederler, (Y4).

Helvacı Ali'nin annesi oğlunu sapasağlam görünce Allah'a şükürler eder, (M5, Y1, Y2).

Fitneidîl, Cevad'a "elhamdülillah iffetli ve bâkireyim" der, (M2).

Kendisini bir anda çölde bulan Ebûâli Sînâ, "Subhân Allah! Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh!" der, (M2).

Oğlu Ali Helva furuş'un öldüğünü sanan anne, onu karşısında görünce "Subhânallâh el-hallak" der, (M5, Y1).

Padişahın cellatları, Ebu Ali'yi yakalayacakları zaman Ebu Ali, "bismillah" diyerek, havuzun içine atlar ve kaybolur, (Y4).

Simya ile göz açıp kapayıncaya kadar kendini evinin önünde bulan Helvacı Ali, secdeye yatarak şükür eder, (Y4).

Sihirli tasa baktığında kendisini ölecekken gören vezir, kurtulduğunda "subhanallah" der, (M4).

(T)V308. Kur'ân-ı Kerîm okuma

Gali Halva fürüç'un benzeri olan sihirli Halva fürüç hastalanıp ölünce, onun için Kur'ân-ı Kerîm okunur, (M4).

Galisînâ'ya kendisini kurtarması için yalvaran vezir, onun şartlarını kabul eder ve "yemin değil Kur'ân-ı Kerîm'i yutacağım" der, (M4).

V323. Allah'ı inkâr eden (Şeytan)

Dakyânûs, Ebu Ali Sînâ'ya kendisine secde etmesini, aksi takdirde onu azâb ile helâk edeceğini söyler, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ'ya itaat edip, iman getiren Câlût, Allah'ı inkâr eden Dakyânûs tarafından başını kesilerek şehit edilir, (M5, Y1).

V530. Hacılar

V532. Mekke'ye giderek hacı olma

Ebâli Sînân'ın yolda ağladığını gördüğü gencin ağası hacca gidecektir, (S1).

W. KARAKTER ÖZELLİKLERİ

WO-W99. KARAKTERİN GÜZEL ÖZELLİKLERİ

W100-W199. KARAKTERİN ÇİRKİN ÖZELLİKLERİ

W200-W299. ÇEŞİTLİ KARAKTER ÖZELLİKLERİ

W10. Müşfiklik

Ebu Ali Sînâ, Helvacı Ali'nin kendisinden afv dilemesi üzerine onu cezalandırdığı için üzülüp, Helvacı Ali'den özür diler, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, cimri hocanın deli sanılarak tımarhâneye kapatılmasına ve dayak yemesine acıyıp, iki bin altın karşılığında katırın ahırda olduğunu söylemesini akıl verir, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, dayak yemekten kurtardığı cimri hocadan aldığı iki bin altının bin tanesini fakir bir dervişe verir, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ kırk günlük yolda kendisine arkadaşlık yapan vezirin, yiyeceklerini düşürüp, yardım tekliflerini kabul etmeyerek vefat etmesi üzerine acı çeker ve bahse girdiklerine pişman olur, (M5, Y1).

Hamamcının, yanında akçesi olmadığı için İbn Sînâ'ya hakaret edip, onu azarlaması üzerine devlet sâhibi bir kişi, iki akçe için hatır yıkmanın gereksiz olduğunu söyler ve İbn Sînâ'ya bir avuç çil akçe verir, (M5, Y1).

Padişahı öldürmek isteyen Ebu Ali, verdiği zehirli gülü kardeşi Ebu'l Hâris'in kokladığını duyunca hüzünlenir, (Y4).

W26.Tahammül/sabır

Ebu Ali Sînâ, Helvacı Ali'yi su dolu tasa baktırarak, hayal âlemine götürür ve acı çektiğini görünce tahammül edemeyip su tasını önünden alır, (M1).

Ebu Ali Sînâ ve Ebilhâris, bir yıl sabredip, gerekli hazırlıklarını yaptıktan sonra mağaraya girerler, (M1, M4, M5, Y1).

W31. İtaat

Allah, Hz. Süleyman'a öyle bir peygamberlik verdi ki, bütün mahlukat ona itaat ederdi, (M1).

Annesi Helvacı Ali'ye, Ebu Ali'nin ilim ve hikmet sahibi bir derviş olduğunu, onun sözünü dinlerse çok fayda göreceğini söyler, (Y2).

Câlût, Ebu Ali Sînâ'nın kendisini kolundan tutup deryaya fırlatması üzerine feryâd edip yalvararak, cadı olmaktan vazgeçeceğini, ölünceye dek onun hizmetinde olacağını söyler ve iman getirir, (M5, Y1).

Câlût, Ebu Ali Sînâ'nın sihrine karşı koyamayınca, elini öperek ona itaat eder, (Y2).

Ebu Ali Sînâ, Abdullah Hemedâni Hazretleri'nin kerâmetini görünce elini öpüp, ayağına kapanır ve ömrünün sonuna kadar ona hizmet eder, (M5, Y1).

Hacı Lebîb adında bir tacir, Ebûâli'nin yardımıyla çocuğu olunca, onun isteği üzerine çocuğa Cevad adını verir ve çocuk on dört yaşına gelince tahsil ve terbiyesi için onu Antalya'ya gönderir, (M2).

Hz. Süleyman, ilm-i simya sahibi Kaytanus'un marifetlerini öğrenmek için onu itaat etmeye zorlar, (Y3).

Hz. Süleyman, ilm ü hikmet ve marifet sahibi Fisagor'un ikinci bir peygamber olma sevdasından vazgeçip, kendisine itaat etmesini ister, (M1).

Koloniye şehrinde, Dekyânûs adında sihirle uğraşan bir adam, Ebu Ali'nin efsun okuyarak ortaya çıkardığı askerlerden daha fazla sayıda asker ile üzerine yürür ve onları yok eder, (Y2).

W33.Kahramanlık

Ebu Ali Sînâ'nın yüzüne tabanca ile vurmasıyla bayılan Dakyânûs, uyandığı zaman bu durumdan utanır ve kimseye anlatmaz, (M5, Y1).

W34. Bağlılık

Ebu Ali Sînâ, kardeşine o kadar güvenmektedir ki, hiçbir şeyi kendisinden saklamayacağını düşünmektedir, (Y2).

İlim ve fende yedi iklimde tanınmış olan Ebû Ali Sinâ, sarayda kalma nedeninin şâh'a olan muhabbet ve bağlılığının gereği olduğunu söyler, (M3).

Padişah, kızını Ebu Ali Sînâ'nın büyüsünden kurtarmak için, Ebu'l Hâris'e güvenip, ondan yardım ister fakat Ebu'l Hâris, kardeşinin ilmini aşamadığından amaçlarına ulaşamazlar, (Y2).

W35. Doğruluk

Bir gün Cevad, sabun ve bazı eczalar satan, İbrahim Çelebi adlı temiz bir kişinin dükkânında tatlı dilli, nüktedân, güzel konuşur kişilerle sohbete dalar, (M2).

Ebû Ali Sinâ, Semerkand Şâhı'nın sarayında yanlışsız, dürüst ve âdil bir şekilde çalışır, (M3).

Helvacı Ali'nin annesi, eşinin ölümünden sonra oğlunu, insanlara güvenmediği için hiç kimsenin yanına öğrenci olarak vermez (M5, Y1).

Helvacı Güzeli, hayatı hakkındaki doğru bilgileri kendi kendine söylerken bir köle bunları duyar, o da padişaha doğruları söylemek zorunda kalır, (S1).

Helvacı Ali'nin yüzü gibi kalbinin de güzel olduğunu gören Ebu Ali Sînâ, bütün güzelliklerinden hoşlanıp ona yardım elini uzatır, (M1).

Mîlâd adlı vezir Şâh Mahmud'a, Ebu Ali Sînâ hakkında söylenen kötü şeylere inanmamasını, eğer isteseydi onları bir saatte yok edebileceğini söyler, (M5, Y1).

W37. Vicdan sahibi olma

Ebu Ali, kızını Helvacı Ali'ye vermeyen padişahı, zehirli gül koklatarak öldürmek isterken, gülü yanlışlıkla kardeşi Ebu'l Hâris'in koklayıp ölmesi üzerine çok üzülür ve ağlar, (Y4).

W45. Şeref

Bağdat meliki Abdullah, Ebülhâris'in sihri ile kavuştuğu sevgilisine babasının izni olmadan elini sürmez, (M1).

Ebûâli Sînâ, başına türlü felâketler gelmesine rağmen sırrını söylemeyen Cevad'a, "Aklını kullanarak, sırrını gizlemek şerefini kazanmışsın," der, (M2).

Gamsız Şâh'ın eşi Raziye Sultan, Ebû Ali Sînâ'nın kendisine ilgi duyduğunu söylemesi üzerine sinirlenir ve eşine ihanet etmeyeceğini söyler, (M3).

W100-W199. Karakterin kötü özellikleri

W121. Korkaklık

Dakyânûs, halkın elinden âciz kaldığı bir kâfir olduğundan düşmanının olabileceğini düşünerek korkar, (M5, Y1).

Ebu Ali'nin gönlüne bir gün, ölüm korkusu gelir ve ilm-i hikmet ile ölüme derman arar, (Y3).

Ebu Ali Sînâ'dan sanat göstermesini isteyen halk, olağanüstü hâdiselerin dehşetiyle korkuya kapılır ve ondan güzellikleri sergilemesini ister, (M5, Y1).

Ebu Ali Sinâ, Kaşgar Şâhı'nın davetini, ondan korktuğu için kabul eden Fazıl İsfehâni'ye bir filozof için korkunun çirkin ve boş bir şey olduğunu söyler, (M3).

Ebu Ali Sînâ'nın okuduğu efsun ile yemeklerin çeşitli hayvanlara dönüşmesi üzerine halk, korkup sofradan kaçar ve onun, bunların birer hayâl olduğunu söylemesi üzerine geri gelirler, (M5, Y1).

Ebû Ali Sînâ'nın emrine giren cinler, ondan çok korkmaktadır, (M3).

Ebu Ali Sînâ'yı zorla götürmek isteyen askerler, bir anda Ebu Ali Sînâ'nın elinin kopup ellerinde kaldığını görünce korkarlar, (M5, Y1).

Görünmez olan Helvacı Güzeli'nin, yemek yerken havada uçan lokmasını gören kızlar korkup bağrışırlar, (S1).

Halk, Ebu Ali Sînâ'nın hırkayı başına çekip, içinden ayı, kurt, tilki, çakal vb. gibi çok çeşitli hayvanlar çıkarması üzerine odada korkudan kaçacak yer arar, (M5, Y1).

Hamam-ı Sezar içinde Câmâs Hakîm'in yarı diri bırakarak terk ettiği Ebu Ali Sînâ, kendisini hayata döndürecek olan son şişeyi de dökmesini isteyen "biraz biraz" sözleriyle bağırmakta ve bu sesler, dışarıdaki halk tarafından duyulup onları korkutmaktadır, (M5, Y1).

Helvacı Ali, gözündeki kudret sürmesinin etkisiyle görünmez olur ve padişahın sofrasına oturarak, her somun lokmasını ağzına götürdüğünde, lokmaların sofradan havaya uçtuğunu görenlerin korkup kaçmalarına neden olur, (M5, Y1).

Padişâh zehirli gülü vererek, Ebu'l Hâris'in ölümüne sebep olan dilencinin kılık değiştirmiş Ebu Ali Sînâ olduğunu anlayınca korkuya kapılır, (M5, Y1).

Padişâh, kızını Ebu Ali Sînâ'nın sihrinden kurtaramayan Ebu'l Hâris'e, hiçbir hüneri olmadığını, Ebu Ali Sînâ'nın kardeşi olmayı da korkusundan kabul ettiğini söyler, (M5, Y1).

Padişah, kızını Helvacı Ali'ye vermeyince, Ebu Ali Sînâ onu sakalının ucundan, sihir ile Anka kuşuna çevirdiği sineğe pembe bir iple bağlar ve üç kat asumana çıkartarak onu korkutur, (Y2).

W126. İtaat etmeme

Çalyunus Hekim, hocası Ebu Ali'nin, ölmeden önce hazırlayıp ölünce üzerine dökmesini vasiyet ettiği yedi şişelik ölümsüzlük ilacının son şişesini, yeniden dirilip kendi adının yayılmasına engel olacağı düşüncesiyle dökmez, (Y3, Y4).

Ebu Ali, kızını Helvacı Ali'ye vermeyen padişahı, zehirli gül koklatarak öldürmek ister, (Y4).

İlm-i simya sahibi Kaytanus, Hz. Süleyman'a itaat etmeyip, onun askeri kadar asker ortaya çıkarır, (Y3).

Kızını Helvacı Ali'ye vermeyi kabul etmeyen Mısır padişahının halkı üzerine, Ebu Ali'nin okuduğu efsun etkisiyle siyah bir bulut yaklaşıp içinden köpek kadar kedi, kurbağa yağar, (Y4).

Koloniye şehrinde, Dekyânûs adında sihirle uğraşan bir adam, Ebu Ali'ye kendisine secde etmesini, ancak bu şekilde onun gazabından kurtulabileceğini söyler, (M5, Y1, Y2).

W152. Cimrilik

Cimri hoca, bir akçeyi bir kişiye verdiği için Ebu Ali Sînâ'ya hakaretler eder, (M5, Y1).

Cimri hoca, Galisînâ'nın kerâmetiyle ortaya çıkan olağanüstü bahçede, güzel kızlarla dombıra çalıp, uygunsuzca eğlenir, (M4).

Ebu Ali Sînâ, Kirman-zemîn'de saray gibi bir evin önünde samur ve kadifeler giyinmiş cimri bir hoca ile karşılaşır, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ'nın karşılaştığı cimri hoca, "Peyniri şişeye kordı etmeği şişeye sürmezdi. Zira eksilür deyu korkardı belki gölgesine sürerdi," (M5, Y1).

Kötü huylu ve cimri birisi olan hamamcı, yanında hazır akçesi olmayan Ebu Ali Sînâ'yı hamama almaz, (Y2).

W155. Kötü kalplilik

Ebu Ali, ölmeden önce hazırladığı yedi şişelik ölümsüzlük ilacını, öldükten sonra üzerine dökmesi için öğrencisine verir fakat o, son şişeyi dökmeyerek, hocasının yeniden dirilmesine engel olur, (M4, M5, Y1, Y3, Y4).

Ebû Ali Sînâ, Raziye Sultan'a duyduğu büyük aşk ve sevginin red edilmesi üzerine efsun okuyarak, onun sürekli bayılmasını, hasta olmasını sağlar, (M3).

Gamsız Şâh'ın sırdaşı, yardımcısı olan âlim ve erdemli Ebû Ali Sînâ, onun sevgilisi Raziye Sulltan'a ilgi duyarak, dostluklarına ihanet eder, (M3).

Ebu'l Hâris, padişahın isteği üzerine kardeşini, ilm-i simya ile çok uzaklara gönderir ve intikam aldığı için dua eder, (Y2).

Ebâli Sînân'ın yolda ağladığını gördüğü gencin ağası, onun yedi yıllık hizmetini inkâr edip bir de dövdürtmüştür, (S1).

Harzem Şâh'ın yaradılışı sert, mizacı da gaddarcadır, (M3).

Ebu Ali Sînâ Şâh Mahmud'a, cenk yaparak binlerce kişinin ölümüne sebep olma nedenini, vezir Yuhânnâ'nın iftiralarına inanıp, kendisine hakaret etmesi, gözden düşürmesi ve öldürmeye niyet etmesi olarak açıklar, (M5, Y1).

Vezir Yuhannâ Şâh Mahmud'a, Ebu Ali Sînâ'nın amacının Kirman-zemîni ele geçirmek olduğunu söyleyerek, ondan şüphelenmesini sağlar, (M5, Y1).

W157. Namussuzluk, şerefsizlik

Ebâli Sînân'ın karısı, ahlaksız bir kadın tarafından zengin biriyle evlendirilmek vaadiyle kandırılınca Ebâli Sînân da eşini boşar, (S1).

Ebu Ali Sînâ, eşinin hamamda iken, kendisinin rüzgârı çaldığını söylemesi üzerine, yanına gelenlere, " kadınlar nâ-kesat akıldır" der, (M5, Y1, Y2).

Kötü işlerle uğraşan kadın birkaç akçe için Ebu Ali Sînâ'nın hastalığına ilaç olduğunu söylediği fercine hapsedilen ateşte kuru odun parçasının söndürülmesine razı olur, (M5, Y1).

Gamsız Şâh'ın sırdaşı, yardımcısı olan âlim ve erdemli Ebû Ali Sînâ, onun sevgilisi Raziye Sulltan'a ilgi duyarak, dostluklarına ihanet eder, (M3).

Kızının her gece Helvacı Güzeli ile buluştuğunu duyan Mısır padişahı, onu kılıçtan geçirmek isteyince engel olurlar, (S1).

W.167. İnat

Ebu Ali Sînâ ile Bahse giren Buhara Şâhı'nın veziri çok inatçı olduğundan, kırk günlük yolda yiyeceklerini düşürüp, açlık ve ölüm tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı halde Ebu Ali Sînâ'nın yardım tekliflerini kabul etmez, (M4, M5, Y1).

W171. İkiyüzlülük

Çok güzel bir kadın olan Fitneidîl'in, Cevad'dan Hârut ve Mârut'un tılsımlı duasını öğrenmek istemesini Ebûâli Sînâ sağlamıştır ki, kadınların ikiyüzlü olabileceğini görsün, (M2).

Kirşâsb Han'ın kızı Fitneidîl, kendisine Hârut ve Mârut'un tılsımlı duasını öğretmeyen Cevad'a önce tatlı dilli davranıp sonra onu öldürmek ister, (M2).

Padişah, şehri almak için Ebu Ali'nin gönderdiği dervişe 500 altın vereceğini söyleyip, 500 değnek vurulmasını emreder, (Y3).

W181. Kıskançlık

Câmâs Hakîm, âb-ı hayâtın bulunduğu altı şişeyi Ebu Ali Sînâ'nın cesedine döküp onun yavaş yavaş canlandığını görünce, dirildiğinde kendisinin şöhret kazanamayacağını düşünerek, son şişeyi taşa çarpıp kırar, (M4, M5, Y1).

Çalyunus Hekim, hocası Ebu Ali'nin, ölmeden önce hazırlayıp ölünce üzerine dökmesini vasiyet ettiği yedi şişelik ölümsüzlük ilacının son şişesini, yeniden dirilip kendi ününün yayılmasına engel olacağı düşüncesiyle dökmez, (Y3, Y4).

İyuhana, Galisînâ'yı kıskanıp, onu Mahmut Şâh'a kötüler, (M4).

Kocamış halifeler, Cevad'ın genç yaşına rağmen bilgisiyle üstadın postuna oturmasını çekemeyip, ona alaycı ve kötü davranırlar, (M2).

W193. Zorla alma

Ebu Ali Sînâ, padişahın kızını Helvacı Ali'ye vermeye razı etmek için onun ve vezirlerinin başına türlü felaketler getirir, (Y2).

Padişah, kızını Helvacı Ali'ye vermeyince, Ebu Ali de efsun okuyarak gökten kurbağa, canavar yağdırıp, Mısır halkını helâk etmeye çalışır, (M4, M5, Y1, Y4).

X. MİZAH

XO-X99. RAHATSIZLIĞIN MİZAHI
X100-X199. KÂBİLİYETSİZLİĞİN MİZAHI
X200-X299. SOSYAL SINIFLARIN MİZAHI
X900-X1899. MÜBALAĞA VE YALANIN MİZAHI

X542. Deli adama ait komiklikler

Ebu Ali Sînâ, kadı efendiye efsun okur ve kadı, mahkemedeki Naib Efendi'yi karısı, oradakileri cariyeleri, mahkemeyi de evi sanar, (M5, Y1, Y2).

Ebu Ali Sînâ'nın, gözüne çektiği efsunlu sürme ile görünmez olan Helvacı Ali, yolda bir deliye dokunur ve adam, "Görünmez cin misin? Bismillah savul," diyerek kaçmaya başlar, (M5, Y1, Y2).

Katırın, ibriğin lülesi içine girip kaybolduğunu söylediği için tımarhâneye kapatılan hoca, gördüklerini inkâr ederek kurtulur, (Y3, Y4).

X550. Toplum sırları hakkında şakalar

Ateşsiz kalan halk, uzaktan tütün tüttüğünü görüp yaklaşırlar ki, kötü kadının fercine hapsedilen ateşten dolayı, harâretle yanan vücuduna su dökmektedir, (M5, Y1).

Cimri hoca bahçede uygunsuz bir şekilde kucağında köpekle yakalanıp, katırın da çeşmenin lülesine kaçtığını söylemesi üzerine deli sanılarak dârü'ş-şifâ'ya gönderilir ve beş yüz değnek dayak yer, (M5, Y1).

Cimri hoca, Ebu Ali Sînâ'dan intikam almak için ona dayak attırmayı ve iki bin altını vermemeyi düşünür, fakat onun parmağını kefene vurarak tımarhaneye atıldığı günleri hatırlatmasıyla gönlünden geçenleri anladığını sanıp, vazgeçer, (M5, Y1).

Cimri ve kötü huylu hamamcı, kendine bile ihsan edene huzursuz olduğundan küpüne sinek konsa, ayağını tutup yalamadığı sürece onu bırakmamaktadır, (M4, M5, Y1).

Ebâli Sînân, eşini kandıran cadı kadının fercine, efsun okuyarak şehirdeki bütün ateşlerin ışığını doldurur ve ateşe, ışığa ihtiyacı olanlar, ellerindeki çubuğu kadına dokundurarak bunlara sahip olurlar, (S1, Y2, Y3, Y4).

Ebu Ali Sînâ'nın hâkime, dilsiz Arap'ının, başçının başına kepçe vurarak öldürdüğünü söylemesi üzerine mahkemede bir kavga çıkar ve kimi onun kimisi de başçının tarafını tutar, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ'nın karşılaştığı cimri hoca, "Peyniri şişeye kordı etmeği şişeye sürmezdi. Zira eksilür deyu korkardı belki gölgesine sürerdi, ayağını yalamadan koymazdı," (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ'nın okuduğu efsun ile bahçede gördüğü dilberlerden birine sarılıp öpmeye başlayan cimri hoca, gözlerini açtığı zaman kucağındakinin uyuz bir köpek olduğunu, kendisinin soyunduğunu ve tahte'l kalede halkın başına toplanıp gülüştüğünü görür, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ'nın sattığı rüzgârı satın alan eski sahibi, Ebu Ali Sînâ'ya gelip, rüzgârı çalanı bulduğunu söyler, (M5, Y1, Y2).

Ebû Ali Sînâ, padişâhın elçisini hayran bırakacak olağanüstülüklerle ağırlayıp, ona muhteşem bir elbise ve kavuk giydirir. Onu görenler ise sırtındakinin hasır, başındakinin karpuz kabuğu olduğunu görerek gülüşürler, (M5, Y1).

Ebû Ali Sînâ, Raziye Sultan'a duyduğu büyük aşk ve sevginin reddedilmesi üzerine efsun okuyarak, eşi yanına her yaklaştığında onun sürekli bayılmasını, hasta olmasını sağlar, (M3).

Ebu Ali Sînâ, Şâh-ı Buhara kasrında olan rüzgârı, parayla satmaya kalkar, (M5, Y1, Y2).

Ebu Ali Sînâ'nın okuduğu efsunla bir kadının fercine hapsedilen şehrin ateşinden almak isteyen halk, ateş gerekli olduğunda, ateşi bir sefer kullanmak üzere ondan alabilmektedir, (Y2).

Ebu Ali Sînâ'nın okuduğu efsunla fercine şehrin ateşi hapsedilen kadın, ferahlamak için su döker fakat bu onun hararetini daha da arttırır, tütünler çıkıp havaya doğru yükselmeye başlar, (Y2).

Ebu Ali Sînâ'nın vücuduna ateşi hapsettiği kadının fercinden ateş almaya giden halk, onu kenifde bulur ve tahtaları çürük olan kenifin çökmesiyle hepsi pisliğin içine düşerler, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, şehnişinli evi yıktırılan adam, kendisinden parasını geri isteyince o da parasını verebileceğini fakat isterse şâhın sarayındaki rüzgârı da onun evine gönderebileceğini söyler, (M5, Y1).

Ebu Ali, yanında akçe olmadığı için, hamama girmesine izin vermeyen hamamcının külhanına efsun okuyarak, kuvvetli bir rüzgâr estirir ve ateşi söndürür. Soğuktan donan halk, çıplak olarak dışarıya kaçışır, (M5, Y1, Y4).

Ebu'l Hâris'in görünmez olan Helvacı Ali'nin hapsedildiği odayı tütünle doldurması üzerine, bir gözündeki sihirli sürme akar ve odada yarım kol, yarım ayak, yarım çehre dolaşmaya başlar, (M5, Y1).

Halk, vezir Yuhânnâ'ya üzerindekileri çıkarıp çeşmenin lülesi üzerine oturduğunu söyleyerek, gülüşür, (M5, Y1).

Helvacı Ali, gözündeki kudret sürmesinin etkisiyle görünmez olur ve padişahın sofrasına oturarak, her somun lokmasını ağzına götürdüğünde, lokmaların sofradan havaya uçtuğunu görenlerin korkup kaçmalarına neden olur, (M5, Y1).

Helvacı Ali'nin gözündeki kudret sürmesinden bir kısmı silinince, hapsedildiği un dolu odada, yarım insan gibi dolaşır, (Y2).

Sihirli tasa baktıklarında başlarından dehşet dolu anların geçtiğini gören vezirler, padişâhın tasa bakmasından sonra ona; "Avret mi oldunuz, siyah arap mı yoksa ayı mı?" diyerek komik sorular sorarlar, (M4, M5, Y1).

X910. Büyük adam hakkında yalanlar

X922. Olağanüstü büyüklükteki insanlar hakkında yalanlar

Galisînâ, mumları yakıp efsun okuyarak, perdenin arkasına koyar ve perde altından önce bir şapka, içinden de siyah, geniş alınlı, üç kulaç burunlu büyük bir adam çıkar, (M4).

Ebu Ali Sînâ'nın okuduğu efsunla önce geniş bir yüz ortaya çıkar, daha sonra kaşları, yüzü belirginleşir ve o kadar büyür ki halk odada nefes dahi alamaz hâle gelir, (M5, Y1).

X936. Olağanüstü işitmesi olan şahıs hakkında yalanlar

Ebâli Sînân, Bağdat'taki konuşmaları, Mısır'dan işitir, (S1).

Ebâli Sînân, Helvacı Güzeli'nin aklından geçenleri duyar, (S1).

Ebu'l Hâris'in kırk ağaca efsun okuyarak oluşturduğu tellallar, padişahın sorularına cevap vermezler, (Y2).

X938. Olağanüstü görmesi olan şahıs hakkında yalanlar

Âleme ilim ile bakan Ebâli Sînân, oğlunu zindanda, Ebilhâris'i de kendisini mahvetmek için uğraşırken görür, (S1).

X1030.1. Büyük binalar hakkında yalanlar

Âbil-Harîs'in okuduğu efsunla, altı yüz metre yüksekliğinde kırmızı kerpiçli, yakut vb. gibi kıymetli taşlardan yapılmış bir ev ortaya çıkar, (M4).

Cevad'ın sihir ile yaptırdığı, kapı ve duvarları kıymetli taşlar ve mücevherler ile süslü sarayın içinde çok güzel, beş yüz cariye bulunmaktadır, (M2).

Ebu Ali'nin padişahı davet ettiği köşkün dört yanı duvar ile kaplı havuz olup, her tarafında inciden kırk fıskiye bulunmaktadır ve ay yüzlü güzeller billurdan kadehlerle şarap sunmaktadır, (Y4).

Ebû Ali Sînâ, kırk ağaç dalını simya ile kırk dilsiz insan şekline dönüştürür ve onlara muhteşem bir hamam yaptırır, (M3).

Ebu'l Hâris, sihirle oluşturduğu tellallara efsun ile, muhteşem bir hamam yaptırır, (M5, Y1, Y2).

Galisînâ'nın Semerkant kalesinin sağ tarafında yaptırdığı iki büyük bina o kadar yüksektir ki, kuşlar sadece bu binayı geçememektedir, (M4).

X1200. Hayvanlar hakkında yalanlar

Ebu Ali, kendisini zorla padişaha götürmek isteyen çavuşları, sırasıyla maymun, çakal ve canavar şekillerine dönüştürür, (Y4).

Ebu Ali, kendisini zorla padişaha götürmek isteyen çavuşları, sırasıyla maymun, keçi, ayı ve çakal şekillerine dönüştürür, (Y2).

X1201. Olağanüstü hayvanlar hakkında yalanlar

Ebu Ali, hocanın abdest ibriğinden katır çıkarır, (Y3).

Vezir, Ebu Ali'nin yaptığı sihir ile boyu minâreye, başı hamam kubbesine, ağzı mağaraya, dişleri zur taşına, kolları çınar dibine, parmakları tohumluk hıyara benzer bir varlık görür, (Y4).

X1215.2. Köpekler hakkında yalanlar

Derviş Ebu Ali Sînâ'nın kopan kol ve bacakları, telhise koyulup boşaltıldığında içinden siyah bir köpek çıkar, (S2, M5, Y1, Y2, Y4).

Ebu Ali Sînâ kendisini zorla padişâhın yanına götürmek isteyen çavuşları keçi ve maymuna dönüştürür, daha sonra maymunu keçinin üzerine bindirerek, pazarda oynatmaya götürür, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ kendisini zorla padişâhın yanına götürmek isteyen çavuşları maymun, keçi, köpek, ayı, çakal şekillerine dönüştürür, (M5, Y1).

X1400. Bitkiler, meyveler, sebzeler ve ağaçlar hakkında yalanlar

X1402. Hızla büyüyen bitkiler hakkında yalanlar

Ebu Ali, padişahın isteği üzerine, efsun okur ve perdenin arkasından bir gül çıkar, bir saat sonra uzayıp sokağa doğru gider, (Y3).

X1410. Meyveler hakkında yalanlar

Ebu Ali'nin padişahı davet ettiği bahçede sayısız meyve bulunmaktadır, (Y4).

Ebu Ali Sînâ'nın okuduğu efsun ile ortaya çıkan olağanüstü bahçede, zamanı olmadığı halde bin bir çeşit meyve yetişir, (M4, M5, Y1).

Pazarcının, Ebu Ali Sînâ'nın efsun okuyarak ortaya çıkardığı olağanüstü bahçede, elini uzattığı armutlar, yukarı doğru çekilir, (M5, Y1).

X1411.2. Büyük bal kabakları hakkında yalanlar

Ebu Ali, elindeki çubuğu kabağa vurunca, güller kabağın içine girip kaybolur, (Y3).

Ebu Ali, eline aldığı kabak ve çubuğa efsun okuyup, çubukla kabağa vurduğunda, bellerine peştamal örtmüş beş çıplak kişi ve sayısız güller ortaya çıkar, (Y3).

Ebu Ali Sînâ'nın kabağa çubuğu ile vurup, yüksek sesle "Hey kelân ez kedû bîrûn âyîd!" (Hey kelleler kabaktan dışarı çıkınız!) demesiyle kabaktan dörder, beşer, onar, yirmişer, yüzer dazlak kelleler çıkmaya ve cenk etmeye başlar, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ'nın "Hey kelân ez kedû bîrûn âyîd!" (Hey kelleler kabaktan dışarı çıkınız!) diyerek, çubuğu kabağa vurmasıyla kelleler beşer onar kabağın içine girip, yok olurlar, (M5, Y1).

Galisînâ, sağ elindeki yeşil çubukla hızlıca yeşil kabağa vurur ve kabaktan binlerce asker ortaya çıkıp, aynı şekilde kabağa girerek kaybolurlar, (M4).

X1480. Çiçekler hakkında yalanlar

Ebu Ali, elindeki çubuğu kabağa vurunca, güller kabağın içine girip kaybolur, (Y3).

Ebu Ali, eline aldığı kabak ve çubuğa efsun okuyup, çubukla kabağa vurduğunda, bellerine peştamal örtmüş beş çıplak kişi ve sayısız güller ortaya çıkar, (Y3).

Ebu Ali, padişahın isteği üzerine, efsun okur ve perdenin arkasından bir gül çıkar, bir saat sonra uzayıp sokağa doğru gider, (Y3).

Padişahı öldürmek isteyen Ebu Ali Sînâ, gül zamanı olmadığı halde efsun okuyarak bir deste zehirli gül ortaya çıkarır, (M4, S1, S2, M5, Y1, Y2, Y4).

X1560. Şehirler hakkında yalanlar

Ebu Ali'nin okuduğu efsun ile Şehr-i Acâyib'in kapıları açılır ve içinden asker alayları, altın başlı alem, beş yüz bin atın nişânesi, elli çift mehterhâne, elli tane demir kuşaklı pehlivanlar vb. çıkar, (Y4).

Ebu Ali Sînâ, akçeye ihtiyacı olduğu için sihirle bir ev yapıp, evi on bin akçeye satar, (Y2).

X1600. Hava ve iklim hakkında yalanlar

Ebu Ali'nin okuduğu efsun ile gök gürleyip şimşek çakar ve âdeta kıyametin bir günü olur, (M4, Y4).

Ebu Ali, padişahın isteği üzerine, bütün dünyayı sular içinde bırakır ve oturdukları yer, ada gibi kalır, (Y3).

Ebu Ali, padişahın kendisinden sanat göstermesini istemesi üzerine, birdenbire gökyüzünü karanlık bir gece ardından da aydınlık bir gün yapar, (Y3).

Ebu Ali, padişahın kendisinden sanat göstermesini istemesi üzerine, işaret eder ve büyük bir güneş doğar, (Y3).

Ebu Ali Sînâ'nın okuduğu efsun ile şehre yaklaşan siyah buluttan kurbağa yağmaya başlar ve buluttan gelen kurbağa sesleriyle halkın kulakları sağır olur, (M4, M5, Y1).

Galisînâ'nın okuduğu efsunla sarayın penceresinden bakanlar, mevsimin sonbahar değil, yaz gününde gibi güllerin açtığını, kuşların ötüşmekte, güzel kızların dans ettiğini görürler, (M4).

Galisînâ'nın sihriyle, sarayın penceresinden bakanlar, denizdeki dalgaların, suda dolaşan balıklarla birlikte gelip, dağ gibi yükseldiğini görürler, (M4).

Padişâh, kızını Ali Helva furûşa vermeyince Ebu Ali Sînâ'nın okuduğu efsun ile şehre siyah bir bulut yaklaşır ve içinden kurbağa yağmaya başlar daha sonra kurbağalar kedi kadar olup, hırlayarak ölür, (M5, Y1).

X1610. Rüzgâr ve fırtına hakkında yalanlar

X1611. Rüzgâr hakkında yalanlar

Galisînâ, padişâh'ın evindeki rüzgârı kendi evine getirip, yüksek bir fiyata satar, (M4, M5, Y1).

X1611.1. Büyük rüzgâr hakkında yalanlar

X1620. Soğuk hava hakkında yalanlar

Ebu Ali Sînâ akçesi olmağı için hamamcı tarafından çırılçıplak bırakılmasına ve hakaret dolu sözlerle aşağılanmasına içerleyerek, karla karışık bir tufan çıkarır ve hamamı buz gibi yapıp, müşterileri kaçırtır, (M5, Y1).

X1623. Dondurucu hava hakkında yalanlar

Galisînâ, akçesini evde unuttuğu için ücretini ödeyemediği hamamcıdan hakaret dolu sözler duyunca efsunla ateşi söndürür ve külhanı sıfırın altında doksan derece yaparak, halkın donup parasını ödemeden kaçmasını sağlar, (M4).

Galisînâ'nın okuduğu efsun ile soğuyan hamam, sanki kış gelmiş ve hava Mart soğuğu gibidir, (M4).

Galisînâ'nın okuduğu efsunla etraf soğuyunca, halk bunun kıyamet habercisi olduğunu düşünür, (M4).

Galisînâ'nın sihriyle, sarayın penceresinden bakanlar, yeryüzüne kıyamet gelmiş gibi ağaçların yerden sökületeceğini, dağları yerinden oynatan bir soğuğun olduğunu, kar yağdığını görürler, (M4).

Sarayın penceresinden bakanlar, Galisînâ'nın okuduğu efsunla havayı açık, bulutsuz ve ayaz gibi görürler, (M4).

X1630. Sıcak hava hakkında yalanlar

Padişâhın vezirlerinden birisi sihirli tasa baktığında kendisini, havanın sıcaktan kavrulduğu bir günde hantal gövdeli, büyük tırnaklı, kalın tüylü bir dev tarafından, kovalanırken görür, (M4).

Sarayın penceresinden bakanlar, Galisînâ'nın okuduğu efsunla etrafın alevden yanmakta olduğunu, alevlerin aya kadar ulaştığını görürler, (M4).

Z. ÇEŞİTLİ MOTİF GRUPLARI

ZO-Z99. FORMÜLLER

Z100-Z199. SEMBOLİZM

Z200-Z299. KAHRAMANLAR

Z300-Z399. EŞSİZ İSTİSNALAR

Z64. Atasözleri

Âbil-Hârîs, padişâhın hakaretleri karşısında utanır ve "Utanan boş durmaz" diyerek, Galisînâ'yı mahvetmenin yollarını arar, (M4).

Bağdat şâhına Sabâ şâhının kızını isteyen Ebu'l Hâris'ten bahsedilirken, "Elinden Süleyman divleri kız ala meğer koz ola," denilir, (M5, Y1).

Ebâli Sînân Ali Helvayı Hurucu'ya iyi bir insan olduğunu söyleyince o da, "Get yahu, belki benden daha iyi yapanlar vardır, el üstünde el vardır," der, (S2).

Ebû Ali Sinâ, Ali Helvâ furûş'a, "Kelâma âgâz u epsem ol" diyerek, nasihat verir, (M5, Y1).

Ebû Ali Sinâ, Ali Helvâ furûş'un padişâh tarafından yakalandığını öğrenince önce ağlayıp üzülür daha sonra "Ağlamakla bir iş bitmez" diyerek, çâre düşünür, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, eşinin hamamda iken kendisinin rüzgârı hapsettiğine dair söylediklerini duyup gelenlere, "Erenler meydanında avratlar sözü ve haber dinlenmez" der, (M5, Y1, Y2).

Ebu Ali Sînâ, kendisine intisab etmesini isteyen Abdullah Hemedâni Hazretleri'ne, "Er erden kerâmet görmeyince baş eğmez," der, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ kötü kadından intikam alma fırsatını bulunca "fırsat ganimettir" diyerek sevinir, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ padişâha, eşinin dedikoduculuğuna kızdığını belirterek, bütün kadınlar için "Avretler sözü şâhlar divânında anılmak ayıptır. Anlar nâkısatü'l akıldır. Erenler meydanında avretler sözü simâha gelmez," der, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, hayatını kurtardığı Helvacı Ali'ye, "Olduktan sonra pişmanlık fayda itmez ve baş bostanda bitmez," der, (M5, Y1, Y2).

Ebu Ali Sînâ, kendisini Dakyânûs'un yanına götürmek isteyen Câlût'a "Erenlerde söz bir olur" diyerek gitmeyeceğini belirtir, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ Kirman-zemîn'den gelen vezirlerle şâha "Bir memâlikde iki şâh ve bir âsumânda iki mâh cilveger olmaz" mesajını gönderir, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ'nın kendisini olağanüstü bir şekilde cezalandırması üzerine hatasını ve onun veli şahsiyetini anlayan Ali Helvâ furûş ona "Hata benden 'atâ senden" der, (M5, Y1).

Ebu'l Hâris'den bahsedilirken, "Lokmanlarun sanatla elinden lokmasın alur," denilir, (M5, Y1).

Ebu'l Hâris padişâha, "Alemsiz seyirciye zevâl yokdur," der, (M5, Y1).

Ebu'l Hâris, padişahın kızını Ebu Ali Sînâ'nın sihrinden kurtaramayınca padişahın hakaretlerinden utanarak, "Halk içinde bed-nâm olmaktan ölmek yeğdür," der, (M5, Y1, Y2).

Ebu'l Hâris, kızını Helvacı Ali'ye vermekte direnen ve bu yüzden başına, Ebu Ali Sînâ tarafından türlü felaketler gelen padişaha "Zor ile ve inad ile iş bitmez," der, (Y2).

Ebu'l Hâris, Sabâ şâhına, "Bir kuş yuvasından ötüri meydan-ı muhabbette ne başlar yuvalandı," diyerek kızını Bağdat şâhına vermesini söyler, (M5,Y1).

Fisagores'in hikâyesini anlatan kişi, "İlm-i hikmetin ecele faydası olmaz," der, (M5, Y1).

Galisînâ, kardeşi Âbil-Hârîs'in sihrini görüp, "Komşu kapısını hızla çalarsan, senin kapın da çalınır" der, (M4).

Galisînâ padişâha; "Bencillik ahmaklıktır, bencilin dostu olmaz, zenginlik, fakirlik insanın içindedir, hoşgörü, dostun düşmana silahıdır" der, (M4).

Germen Şâh'ı Mahmut, Galisînâ ile tokalaşıp ona; "Güç sınaşmadan dostluk olmaz" der, (M4).

Halk, Galisînâ'nın sihirli, korku dolu hâdiselerini izlemeye o kadar alışmıştır ki, "Alışan acele edenden güçlü" denildiği gibidir, (M4).

Hazret-i şeyh meclisde bulunanlara, "Nesebi kâsır olanı tilmiz idinmen" diyerek tavsiyede bulunur, (M5, Y1).

Kızının zengin biriyle evlenmesini isteyen padişâh, "Fazla mal göz çıkartmaz" der, (M4).

Kirman-zemîn Şâhı'ndan memleketini isteyen Ebu Ali Sînâ, "Bir âsuman iki mihre cilvegâh ve bir mişe iki şîre karargâh olmaz," der, (M5, Y1).

Padişah, Ebu Ali'nin üzerine savaş açma kararından kendisini vazgeçirmek isteyen Ebu'l Hâris'e, kızının her gece sihir ile kaçırılmasına ve başlarına gelen türlü felâketlere göz yummayacağını söyleyerek, "Böyle dirlikden, ölüm yeğdir," der, (Y2).

Padişâh, Ebu Ali Sînâ'nın sihirli bir şekilde kızını götürmesine karşı koyamayınca, "Böyle sağ olmakdan ölüm yeğdür" der, (M4, M5, Y1).

Padişâhı, kızını Bağdat şâhına vermesi için râzı etmek isteyen vezirler, ona "Bu fâni dünyâ kime bâki kalmışdur," diyerek nasihat ederler, (M5, Y1).

Padişâh, kızının zengin biriyle evlenmesini isteyerek, "davul dengi dengine" der, (M4).

Pisagor Hz. Süleyman'a "Cesaretli kimse baş eğmez," der ve savaş açar, (M4).

Z71. Formülistik sayılar

Z71.1. Formülistik sayı: 3

Ebâli Sînân, şehrin ateşini hapsedince, üç gün üç gece kimsenin ne tandırı ne de lambası yanar, (S1).

Ebu Ali Sînâ, hırkasından kopardığı bir parça pembe ipliği, yazı yazdığı sineğin ayağına diğer ucunu da, kızını Helvacı Ali'ye vermeyen padişahın sakalına bağlar. Bunun üzerine ip uzar, sinek de Anka misali bir kuş olup, padişahı üç kat asumana çıkarır, (Y2).

Ebu Ali Sînâ sarayına gitmek isteyen Şâh Mahmud'a üç gün boyunca misafiri olduğunu söyler, (M5, Y1).

Fisagor'a ait mağara yılda bir defa ve sadece üç saat açık kalmaktadır, (M1, M4, M5, Y1).

Hindistan'da yılda üç saat açık kalan Kudret Mağarası vardır, (S1).

Kudret Mağarası'na girenler, duvarlardaki Arabî yazılardan üç saat içinde kopya edebildiklerini alıp çıkarlar, (S1).

Mısır padişahı, kızını isteyen Ebilhâris'ten üç gün mühlet ister, (S1).

Z71.3. Formülistik sayı beş: 6

Padişah, Ebu Ali'nin sihirli tasına bakar ve altı gün boyunca sahrada veya kuyuda bulunarak korku dolu günler yaşar, (Y2).

Z71.5. Formülistik sayı: 7

Bağdat Şâhı, Saba Şâhı'nın kızını babasından isteyip reddedilince, yedi kez savaş açar ve yedisinde de yenilerek dayak yer, (M4).

Ebâli Sînân'ın okuduğu efsun ile kuyuya atılan padişahın başına, yedi yıl boyunca türlü işler gelir, (S1).

Ebâli Sînân'ın yolda ağladığını gördüğü gencin ağası, onun yedi yıllık hizmetini inkâr edip bir de dövdürtmüştür, (S1).

Ebilhâris yedi günde bir hamam inşa eder, (M1, S1, Y2).

Ebu Ali öğrencisine, öldükten sonra tekrar dirilmesi için, önce ölü bedenini merhem olana kadar dövüp, su dolu kazanda suyu çekilene kadar yedi gün yedi gece kaynatmasını, sonra kalıbın içine koyup kırk gün bekleterek, kırkar gün arayla ilaçları üzerine dökmesini söyler ki yeniden canlansın, (Y3, Y4).

Ebu Ali, yedi kubbeli bir hamam yaptırır, (Y3).

Ebu'l Hâris'in emriyle, sihir ile oluşturduğu kırk kişi, yedi günde kırk kemer üstüne bir hamam yapar, (M5, Y1).

Galisînâ, Hamam-ı Nazar'ın üzerine yedi tane yıldız koyup, aralarına da yedi eşya yerleştirir ve böylece Ülker yıldızının kaderini birleştirerek, ilimle yedi eşyanın ölümsüzlük ilacına dönüşmesini sağlar, (M4).

Sarayın orta kısmına yedi kapının ardından ulaşılmaktadır, (Y4).

Şâh Mahmud, halkı ile beraber yedi kapı geçtikten sonra Ebu Ali Sînâ'nın bulunduğu dîvâna girer, (M5, Y1).

Z71.8.6. Formülistik sayı: 24

Ebu Ali Sînâ'nın, otlardan yaptığı mercimek büyüklüğündeki haplar yirmi dört saat ekmek ve su vazifesi görmektedir, (S2).

Z71.12. Formülistik sayı: 40

Babasını gören Helvacı Güzeli, kırk gün içinde iyileşir, (S1).

Başçı, Ebu Ali'nin sattığı dilsiz Arap'ın Ebu Ali Sînâ'dan alıp getirdiği akçe kesesini kırk günün sonunda açınca, onların kâğıda dönüştüğünü görür, (M5, Y1).

Ebu Ali, kırk çam/meşe ağacı kesip başlarına sarık/mendil sararak efsun okur ve onların her birisi bir anda kırk dilsiz tellal olur, (M4, Y2, Y3, Y4).

Ebu Ali, kırk ayaklı bir taht üzerinde oturmakta ve sağında kırk altın sandal, solunda kırk gümüş sandal bulunmaktadır, (Y3, Y4).

Ebu Ali'nin yaptığı sihir ile sağ ve sol tarafında kırk vezir belirir, (Y3).

Ebu Ali öğrencisine, ölmeden önce hazırladığı yedi şişeden oluşan hayat suyunu, kırkar gün ara ile üzerine dökerse, yeniden canlanacağını söyler, (Y4).

Ebu Ali, sihir ile kırk ayârı ellerinde elmas tekerler ve kırk altın fil üzerinde hazır bir şekilde ortaya çıkarır, (Y3).

Ebu Ali Sînâ Ali Helva furûş ile padişâhın kızının nikâhını, kırkıncı gün yapar ve iki sevgiliyi birbirine kavuşturur, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, kızını Ali Helvâ furûş'a vermeye razı olan padişâha, nişandan sonra kırk gün boyunca çeşitli hediyeler gönderir, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ, Kirman-zemîn yolunun kırk günlük olduğunu söyler, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ ve Ebu'l Hâris'in hazırladığı hapların bir tanesi kırk günlük su ve yemek ihtiyacını karşılamaktadır, (M5, Y1).

Ebu Ali ve Ebu'l Hâris, mağaraya gitmeden önce, kendilerinin bir yıl boyunca ekmek, su ve yemek ihtiyaçlarını karşılayacak kırk hap hazırlarlar, (Y4).

Ebu'l Hâris'in emriyle, sihir ile oluşturduğu kırk kişi, yedi günde kırk kemer üstüne bir hamam yapar, (M4, M5, Y1).

Ebülhâris'in kırk ağaca efsun okuyarak ortaya çıkardığı tellalların, kırk san'atı vardır, (M5, Y1, Y2).

Ebülhâris'in yaptırdığı hamamda, kırk huri ve kırk gılman hizmet etmektedir, (M1).

Padişahın kırk veziri vardır, (Y4).

Padişah, kızının geceleyin sihir ile götürüldüğü yeri bulabilmek için adamlarına emir verip, kırk gün boyunca onları aratır, (M5, Y1).

(T)Z71. 12.0.1.1. Kırk gün kırk gece düğün

Ebu'l Hâris, Sabâ şâhından kızını Muhammed (A.S)'ın şeriatı üzerine ister, nikâh kıyılır ve ardından kırk gün kırk gece düğün yapılır, (M5, Y1).

Helvacı Ali ve Saba padişahı'nın kızı evlenince, kırk gün kırk gece düğün yapılır, (M4, Y4).

Z71.16. Çeşitli sayılar

Ebu Ali'nin oturduğu tahtın sağ tarafında üç yüz altın kürsü, sol tarafında üç yüz gümüş kürsü kurulmuştur, (Y3).

Ebu Ali'nin sağ tarafında üç yüz ehl-i hikmet, solunda üç yüz vezir bulunmaktadır, (Y4).

Z100. Sembolizm

Ebu Ali'nin padişaha sattığı üç renkli sihirli mumun, beyaz tarafı doğumun, kırmızı renkli kısmı hayatın, siyah renkli kısmı ölümün sembolüdür, (Y2, Y4).

Ebu Ali Sînâ'nın sihirli tasına bakanlar, kendi iç dünyalarının karanlıklarını keşfederler, (M4, M5, Y1).

Kazak halkı, anne karnındaki çocuğun yıldız şeklinde olduğuna inanmaktadır, (M4).

Kazak halkı arasında "yedi yıldız anne karnındayken çocuğa güç verir," inanışı vardır, (M4).

Padişâh, sihirli tasa baktığında kendisini ağzı yıldız şeklinde bir kuyu içerisinde görür, (M4, M5, Y1).

Z111. Ölünün canlanması

Ebu Ali'nin, ölmeden önce hazırlayıp, öğrencisinden üzerine dökülmesini istediği yedi şişeden sonuncusu dökülmediği için, yarı diri bedeninden sedası işitilmektedir, (M4, M5, Y1, Y4).

Z140. Sembolik renkler

Z141. Sembolik renk: Kırmızı

Ebu Ali'nin padişaha sattığı üç renkli sihirli mumun, kırmızı renkli kısmı yandığında halk, helâk olma derecesinde gülmeye başlar, (Y2, Y4).

Ebu Ali Sînâ, pâdişâhın kızına nişan olarak iki yüzer kıvırcık tüylü kırmızı deve, Arabi at, Rûmi gulam vb. gibi pek çok hediye gönderir, (M5, Y1).

Z142. Sembolik renk: Beyaz

Ebu Ali'nin padişaha sattığı üç renkli sihirli mumun, beyaz tarafı yandığında halk üzerinde olumsuz bir etkisi olmaz, (Y2, Y4).

İki kardeş, mağaraya gitmeden öğrendikleri bilgileri yazmak için yanlarında bir şişe soğan suyu ve bir beyaz defter götürür, (S2).

Z143. Sembolik renk: Siyah

Ebu Ali'nin kopan bütün âzâları, koyulduğu çuvaldan boşaltılınca içinden siyah bir köpek çıkar, (Y4).

Ebu Ali'nin okuduğu efsun üzerine, Mısır halkı üzerine gelen siyah buluttan köpek kadar kedi, kurbağa yağar, (Y4).

Ebu Ali'nin padişaha sattığı üç renkli sihirli mumun, siyah renkli kısmı yandığında halk, ağlamaya başlar, (Y4).

Ebu Ali Sînâ, cimri hocadan intikam alabilmek için eşi bulunmaz siyah bir katır ortaya çıkarıp, ona bin filoriye satar ve çeşmenin lülesinden içeri girdirerek kaybolmasını sağlar, (M5, Y1).

Ebu Ali Sînâ'nın fakir kılığına girerek padişaha verdiği üç renkli sihirli mumun siyah tarafı yandığında, halk kırk yıllık bir hasta gibi güçle hareket edip ağlamaya başlar, (Y2).

Ebu Ali, sır destesine bir efsun okur ve ortaya siyah bir Arap çıkar, (Y4).

Hacı Lebîb adında bir tacir, çocuk sahibi olamadığı için üzüntülü bir şekilde otururken, nurâni yüzlü, siyah bir adam çıkıp gelir, (M2).

Z148. Uğurlu renk: Sarı

Mısır meliki, her gece sihir ile götürülen kızına sarı boya ile kapıya işaret bırakmasını söyler, (M1).

Z183. Sembolik isimler

Ebu'l Hâris, adının anlamı gibi hırslı birisidir, (M5, Y1).

Tespit ettiğimiz on bir varyanttaki motiflerle ilgili olarak yaptığımız çalışma sonucunda gördük ki, ağırlıklı olarak işlenen motifler; *"D. Sihir", "F. Olağanüstülükler", "H. İmtihanlar", "K. Aldatmalar", "P. Cemiyet", "Q. Mükâfatlar ve Cezalar", "T. Evlilik", "V. Din", "W. Karakter Özellikleri", "X. Mizah", "Z. Çeşitli Motif Grupları"*dır.

Bunun dışındaki; *"A. Mitolojik Motifler", "B. Hayvanlar", "C. Yasak", "E. Ölüm", "G. Devler", "J. Akıllılar ve Aptallar", "L. Kaderin Ters Dönmesi", "M. Geleceğin Tayini"," "N. Şans ve Kader", "R. Esirler ve Kaçaklar", "S. Anormal Zulümler", " U. Hayatın Tabiatı"* motif gruplarının örnekleri ise oldukça azdır.

Bu verilere bağlı olarak diyebiliriz ki; daha çok olağanüstülükler, sihir ile süslenmiş olan hikâyenin, sosyal hayatın aldatma, hile vb. gibi eleştirel yönleri, her türden karakter özellikleri, gelenekler ile canlı tutulmuş, inanışın gücüne bağlı olarak gerçeklik duygusu dengelenmeye çalışılmıştır. Hikâyelerde ayrıca, baş kahraman İbn Sînâ tarafından verilen cezalarla toplumsal düzeni alt üst eden değersizlikler, yeniden kazandırılmaya çalışılmıştır.

Hikâyedeki mizahi hâdiseler de yine İbn Sînâ tarafından gerçekleştirilmiştir. Mizahi hadiseler ve atasözlerinin yoğun kullanımı, ironi katılmış eleştirel yönlerin düzeltilmesinin hedeflendiğini göstermektedir.

Motifler üzerine yaptığımız çalışmada, Stith Thompson'un eserinde olmayan sadece Türk hikâyelerindeki motifler de bulunmaktadır. Biz bu motifleri, başına (T) harfini bırakarak belirttik. Tespit ettiğimiz bu motiflerin; daha çok *olağanüstülükler, din, inanış ve gelenekler* üzerinde olması, kültür farklılıklarını *(kırk gün kırk gece düğün, Hz. Hızır, veli, derviş, Kur'ân-ı Kerîm okuma, abdest alma, namaz kılma, kader inancı)* açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bu bölümdeki değerlendirmelerde ayrıca, "İbn Sînâ" hikâyelerinin "Binbir Gündüz Masalları" ile konu "Binbir Gece Masalları" ile de yer yer motifler bakımından benzerliklerinin bulunduğu tespit edilmiştir. Bu hikâyeler, Türk halkının sözlü kültür geleneğinde özellikle dînî unsurlarla kıssa, menkabe vb. gibi türlerin malzemeleriyle, inanış, kültür özellikleriyle âdeta yeniden yoğrularak işlenmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TÜRK KÜLTÜRÜNDE İBN SÎNÂ

İslâmiyeti kabul edip, Türklerin Müslüman oluşlarından sonra yetişen Türk İslâm filozofları, hayatları ve eserleriyle hem kendi sahalarının hem de geniş halk kitlelerinin ilgisini çekmişlerdir. Bu İslâmî geleneğin ışığında yetişen önemli şahsiyetlerden birisi de Ebu Ali el-Hüseyin bin Abdullah İbn Sînâ'dır.

Sözlü ve yazılı kaynaklarda tespit ettiğimiz pek çok Ebû Ali Sînâ hikâyesi, gerek halk hikâyesi gerekse masal, efsane, fıkra ve halk hekimliği açısından dikkati çeken bir eserdir. Âlim, fazıl, filozof, fakih, müfessir vb. gibi pek çok ilmi cephesi bulunan İbn Sînâ'nın bir de halk cephesi vardır. "Âlimler onu başka açılardan ele alırken, halkı eğlendirmeyi amaç edinen kişiler de (meddahlar, âşıklar, masal anlatıcıları vs.) kendi sahaları için çeşitli yönlerini yakalamaya çalışmışlardır" (Sakaoğlu 1984: 503).

Gerçek hayatında ve tespit edilen metinlerde farklı yönleri ile tanıtılmaya çalışılan İbn Sînâ; hekim, sihirbaz, büyücü, evliya vb. gibi özellikleri ile görülüyor ki, halkın ihtiyaç duyduğu konulara göre muhayyilesinde yarattığı ideal bir kişi olmuştur. Bu yüzden de günümüze kadar yaşatılmaya devam etmiştir.

4.1. MENKABE VE İNANIŞLARDA İBN SÎNÂ

Ebu Ali Sînâ'nın hayatı ile ilgili varyantları okuduğumuzda, onun daha çok menkabevî hayatı üzerinde durulduğunu görürüz. Biz, İbn Sînâ ile ilgili menkabe ve inanışlar hakkındaki görüşlerimizi; "Mûcize ve Kerâmetler Açısından", "Şamanist Temalar Açısından" olmak üzere iki bölümde ele alacağız.

4.1.1. Mûcize ve Kerâmetler Açısından İbn Sînâ Menkabelerinin Karşılaştırılması

Peygamberlerin gösterdiği mûcizeler, evliyalarda kerâmetler olarak karşımıza çıkmaktadır. Peygamber mûcizeleri, inanmayan kişilere gücünü ispatlamak için gerçekleştirilir. Bazen onların tabiat kuvvetlerine hâkim olmak, halka felâket musallat etmek vb. gibi motiflerle ifade edebileceğimiz özellikleri, tespit ettiğimiz hikâyelerde İbn Sînâ'ya atfedilmiştir.

İncelediğimiz varyantlarda, İbn Sînâ'nın tabiat kuvvetlerine hâkim olmak ile ilgili, *"F900.1. Muayyen zamanlarda kerâmetler"* ve *"(T)F798. Olağanüstü gökyüzü"* şeklinde tespit ettiğimiz motifleri, peygamberimizin mûcizeleri ile benzerdir.

Peygamberimizin inşikak-ı kamer hâdisesinde; Kureyş kabilesinden bazıları, mehtaplı bir gecede kendisinden bir mûcize göstermesini ister. O da parmağını aya uzatır ve ay iki parça olur (Levend 1984: 134). Bir gün de peygamberimiz, başını Hz. Ali'nin kucağına koyup uykuya dalar. Hz. Ali, onu uyandırmamak için ikindi namazını kılmaz. Peygamberimiz uyanıp bunları öğrenince dua eder ve güneş battığı yerden geri döner (Levend 1984: 137).

Benzeri şekilde İbn Sînâ da, tabiat kuvvetlerine hükmeder. Padişahın isteği üzerine aşağıdaki hâdiseleri gerçekleştirir ve padişahı kendine hayran bırakır:

M5, Y1 ve Y3 varyantlarında İbn Sînâ, birdenbire gökyüzünü karanlık bir gece ardından da aydınlık bir gün yapar. Yine onun işaret etmesiyle büyük bir güneş doğar. Bir gün de bütün dünyayı sular içinde bırakır ve oturdukları yer, ada gibi kalır. Y4 varyantında da İbn Sînâ'nın okuduğu efsun ile gök gürleyip, şimşek çakar ve âdeta kıyametin bir günü olur. Ebu Ali'nin yaptığı sihir ile gökten önce canavarlar ardından yağmur yağar ve etraf temizlenir.

Bu örneklerdeki motif benzerlikleri, amaç bakımından birbirinden ayrılır. Peygamberimiz, mûcizeleri dua ile gerçekleştirip, kâfir toplulukları İslâm dinine çağırmak ister. Tespit ettiğimiz varyantlarda İbn Sînâ, sihir yaparak olağanüstü hâdiseler ortaya çıkarır ve pâdişâhın, kızını Helvacı Ali'ye vermesi için gücünü ispatlamaya, korku unsurundan faydalanarak iyi ve doğru olarak bilinen değer kavramlarını uygulatmaya çalışır. Zaman zaman da kendisinden sanat gösterilmesi istendiği için, kerâmet göstererek halkı kendisine hayran bırakır.

İbn Sînâ'nın gösterdiği olağanüstülükler ile peygamber mucizelerinin benzer olduğunu düşündüğümüz bir başka unsur da halka felâket musallat etmeleridir. Peygamberler, doğru yoldan ayrılan topluluklar üzerine, Allah'ın emriyle felâket musallat ederler. Bunu, Kur'ân-ı Kerîm'deki kıssalarda açıkça görürüz. İsmail Hakkı İzmirli'nin **Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı (Ma'âni-i Kur'ân)** adlı eserinin (İzmirli 1977) değerlendirilmesiyle hazırlanan **Kur'ân-ı Kerîm'deki Kıssaların Halk Anlatmalarıyla Münâsebetleri** adlı çalışmadan (Şenocak 1998) örneklerle konuyu açıklamak istiyoruz.

Örneğin; Hûd sûresinin 94. âyetinde Hz. Şuayb'in emrettiklerine imân getirmeyenlerin korkunç bir sese giriftâr olduğu belirtilir. Yine El-Kamer sûresinin 31. âyetinde, Hûd sûresinin 67. âyetinde ve Hicr sûresinin 83. âyetinde Semud kavmi ile Eykeliler'in de aynı şekilde cezalandırıldığını görüyoruz (Şenocak 1998: 63-64). El-Ahkâf sûresinin 24. âyetinde de Allah'ın Ad cemaatine kara bir bulut gönderdiği, azap yüklü olduğuna dair bilgiler bulunmaktadır (Şenocak 1998: 63).

İskoç ahlâkçı filozof A. Ferguson (1723-1816), "Çöküş mutlaka kaçınılmaz değildir. Çöküş insanlığın doğasındaki tedavi edilemez bir hastalıktan değil, iradi ihmaller ve ahlâk bozukluklarından ileri gelir," der (Okumuş 1995: 111).

Halkı cezalandırma, "İbn Sînâ" hikâyelerinde, *"Q431.3. İtaat etmediği için cezalandırma"* ve *"D1279. Sihirli ses"* şeklinde belirttiğimiz hâdiselerle benzerlik gösterir. Fakat peygamberlerin cezası, Allah'ın emrini yerine getirmek, halkı uyarmak içindir. İbn Sînâ ise, toplumda meydana gelen sosyal ve ahlâki çöküntüleri kökünden kazımaya zengin-yoksul, devlet-halk vb. gibi adaletsizlikleri dengelemeye çalışan yardımcı kahraman rolü ile karşımıza çıkar.

Y4 varyanyında, kızını fakir olduğu için Helvacı Ali'ye vermeyen Mısır padişahı ve halkının üzerine, Ebu Ali'nin okuduğu efsun etkisiyle siyah bir bulut yaklaşıp içinden köpek kadar kedi, kurbağa yağar. Yine Ebu Ali'nin efsun okuması üzerine Mısır halkı üzerine yaklaşan siyah buluttan acayip ve garip sesler gelir.

Örneklerde görüldüğü gibi İbn Sînâ, amacına ulaşabilmek için bir yerde Mısır halkının refahını rehin alarak, olağanüstü gücüyle padişâhı tehdit eder. İbn Sînâ'nın bunu yapmadaki amacı, halkı yönetmekle görevli ve onların mutluluğunu, geleceğini düşünmekle sorumlu olan padişâhın kişisel problemlerini, menfaatini halkı gözardı ederek, kullanıp kullanmayacağını sınamaktır.

Peygamberimiz (S.A.S)'e Allah'ın emriyle Cebrail (A.S.) tarafından ilk defa Hira Dağı'nda "oku!" emrinin gelmesi de *"(T)L111.2.6. Kahramanın geleceği mağarada bulunur"* motifinde belirttiğimiz örneklerle benzerdir.

Tespit ettiğimiz varyantlarda Ebu Ali ve Ebu'l Hâris adlı iki kardeşin mağarada öğrendiği bilgiler, hayat tarzlarını olağanüstü bir şekilde değiştirir. Burada dikkatimizi iki şey çekmektedir. Bunlardan birisi; okumanın ve ilmin öneminin vurgulanmasıdır. Diğeri de; mağara, dağ vb. mekânların tercih edilmesidir. Hikâyedeki kitaplarla dolu mağara, peygamberimizin hayatında olduğu gibi kahramanların hayatında da geçiş aşaması olarak önemli bir yere sahiptir.

İbn Sînâ'nın hayatının, geçmişten günümüze menkabevî olarak gelişinde, onun peygamberlik vasıflarına sahip olmasının da etkisi vardır.

Feridun Nafiz Uzluk, Anadolu Selçuklularında görev yapan Ekmelüddin adlı bir doktorun "Dünün ve bugünün tâbipleri, Hazret-i Mustafa'dan (Tanrı rahmeti onun üzerine olsun) sonra bir yalvaç gelseydi ve böyle bir şey mümkün olsaydı, bu peygamberin İbn Sînâ olmuş olacağı düşüncesinde birleşmişlerdir" şeklindeki bir sözüne dikkati çekmektedir (Sayılı 1984: 5).

Ahmet Eflâki'nin **Âriflerin Menkıbeleri** adlı eserinde de İbn Sinâ'nın peygamber olabilme konusundaki fikirlerine yer verilmiştir. Okunan bir gazelde geçen "Göğsümün içinde İsa gibi babasız dünyaya gelmiş bir dilberin sureti var ki, Ebu Ali Sînâ onu anlamak hususunda buz üzerindeki bir eşek gibi âciz kalır," anlamındaki beyit üzerine Ekmeleddin'in "Ne söylerse Hudavendigâr'a yaraşır, çünkü bütün bilginler ve filozoflar onun hikmet harmanının başak toplayıcılarıdır. Tanrısal Hâkim de o hazrettir. Çünkü söz söylemek kemâli, yürüyüş güzelliği ve iyi amel temizliği onun için kabul edilmiştir" (Eflâki 1989: 542-543) diyerek, âlimlerin onu peygamber olabileceğini kabul etmelerine karşı çıkar.

İbn Sînâ asla peygamberlik iddiasına kalkışmamıştır. Bunun sebebi üzerine halk arasında hikâyeler de anlatılmaktadır:

Bir gün talebesinden biri olan Behmenyar, ona neden peygamberlik davasına kalkışmadığını sorar. O da sorulan soruya bir kış mevsiminde yerini ve zamanını getirerek verir. Hemedan'da yattıkları bir gece hava soğuktur. Müezzin sabahleyin mescidin minaresine çıkmış ve Tanrı'yı temcide ve Peygamberi medh ve sitâyişe başlamıştır. O sırada İbn Sînâ öğrencisinden bir bardak su ister. Sıcak yatağından kalkmak istemeyen Behmenyar, hocasının derste öğrettiği gece kalkınca su içmenin

sinir ve damarlara olan zararından bahseder. Ayrıca kendisinin de terli olduğundan dolayı dışarı çıkarsa hastalanacağını belirtir. Bunun üzerine İbn Sînâ; "Şunu bil ki Peygamber dört yüz yıl önce gelmiş ve geçmiş olduğu halde onun sözü o derecede ve o suretle tesir etmişti ki bugün seher vaktinde bu soğukta minarenin üstünde onun medih ve sitayişi ediliyor. Ben ise daha senin yanında hazır iken benim sözümle sen bana bir yudum su vermiyorsun. Benim sözümün bu kadarcık bile tesiri olmuyor. Şu halde ben hangi kuvvetle Peygamberlik iddiasında bulunabilirim," diyerek öğrencisi olduğu halde kendisine itaat etmemesini, arkasından gelecek topluluğun da bulunamayacağını söylemeye çalışır (Ünver 1955: 120-121).

Benzeri bir konuşma, İbn Sînâ'nın sokakta oyun oynarken görüp, onun büyük bir adam olacağını anladığı ateşperest bir çocuk ile arasında geçer. Çocuğun aynı şekildeki sorusuna İbn Sînâ, kendisinde peygamberlerde olduğu gibi ilâhî bir gücün olmamasından dolayı, ona sahip çıkmasına rağmen istediği suyu getirmeyen birinin başta onu inkâr edeceğini, dolayısıyla ümmet bulamayacağını söyler (Ünver 1955: 121-122).

Konuyu evliyalar açısından ele alırsak, evliyalarda sıkça gördüğümüz, şekil değiştirme, muayyen zamanlarda gösterdikleri kerâmetler, olağanüstü görme ve duyma şeklindeki motiflerle İbn Sînâ'nın gösterdiği olağanüstülükler arasındaki ortaklıkları tespit edebiliriz.

Şekil değiştirme motifi, evliyaların en sık başvurdukları yoldur. Evliyaların şekil değiştirmelerindeki amaç, dara düşen kahramana yardımcı olmaktır.

"İbn Sînâ" hikâyelerinde ise onun kendini korumak, karşısındakini cezalandırmak amaçlarıyla şekil değiştirdiği görülür. "*D141. İnsanın köpeğe dönüşmesi*" motifinde belirttiğimiz, İbn Sinâ'nın kendisini zorla padişahın yanına götürmek isteyen çavuşları, korkutmak amacıyla önce azâlarının ellerinde kalmasını sağlaması, sonra da bunları çuvala konulduğunda siyah bir köpeğe dönüştürmesidir.

S2 varyantındaki, "*D170. Balığa dönüşme*" motifinde ise Ebu Ali Sînâ ve Ebu'l Hâris adlı iki kardeş, mağaradan çıktıklarında vahşi hayvan sanılarak yakalanınca, Ebu Ali Sînâ'nın okuduğu dua ile birer balık olup denize dalarlar. Kurân-ı Kerîm'deki kıssalarda da balık şekline bürünen Hz. Hızır'ın, âb-ı hayât'a atlayarak canlanması hâdisesi ile bir benzerlik bulunmaktadır.

İbn Sînâ'nın, tespit ettiğimiz varyantlarda balık dışında köpek, insan kılıklarına da girdiği görülür. Evliyalar ise genellikle kuş, geyik, tavşan kılıklarına

giyerler. Ahmet Yesevi'nin turna donuna girmesi, Resûl Baba'nın önce altın geyik, sonra güvercin donuna girmesi konuya örnek verilebilir (Önal 2003: 94).

Gaipten ve gelecekten haber vermek de evliyaların en belirgin özelliklerindendir. Bazı bilgiler, ermiş kişilere gaipten gelir, bazen de büyük bir gücün etkisiyle içine doğar. *"D1820. Sihirli görme ve işitme"* olarak belirttiğimiz motiflerde İbn Sînâ, aynı mekânda olmamasına rağmen olanlardan haberdârdır. S1'de âleme ilm ile bakan Ebâli Sînân'ın, oğlunu zindanda M5 ve Y1'de öldürüleceği sırada görmesi ve Hz. Hızır gibi yardımına koşması, Ebilhâris'i ve padişâhı kendisini mahvetmek için uğraşırken görmesi ve kurtuluş için planlar yapmasını, aynı varyantta Ebâli Sînân'ın, Bağdat'taki konuşmaları, Mısır'dan işitmesi, M2'de çocuk sahibi olup, şu yalan dünyaya bir eser bırakamadığını düşünen Ebûâli, aynı sebeple üzüntü duyan Hacı Lebîb'in Cevad adlı bir oğlu olacağını bilmesi, M2 ve Y3'de kendisinin öleceğini sezmesi konuya örnek verilebilir.

Evliyalarla ilgili olarak anlatılan şu hâdiseler de, İbn Sînâ'nın sahip olduğu olağanüstülüklerle benzerdir. "Rivâyete göre Akşemseddin, İstanbul'un alınacağı gün ve saati, Bingöl'de Seyyid Hasan, Bursa'da Eyüp Sultan, Erzurum'da Tokatlı Şeyh İsmail Efendi, İsmail Efendi, Hacı Bektaş Perşembe günü öleceklerini bilirler. Divriği'de Derviş Muhammed kendisine gelenlerin kim oldukları önceden gönlüne mâlum olur, Malatya'da Hacı Hasan Efendi akıldan geçeni bilir" (Önal 2003: 94, 303).

Bütün bu husûsiyetler, İbn Sînâ'nın sıradan bir kişi olmadığını, kerâmet sahibi olduğunu göstermektedir. Ayrıca onun, Hz. Hızır gibi en umulmadık anlarda ortaya çıkıp yardım elini uzatması, cinlere hükm ederek onlara istediklerini yaptırması, bereketli, tükenmeyen yiyecekler ortaya çıkarması vb. gibi hâdiseler de ermiş kişilerin özelliklerindendir.

İbn Sînâ'nın padişâh ve kardeşine sunduğu helvaların yenildikçe eksilmemesinde, okuduğu efsun ile ortaya çıkan dilberlerin hazırladığı olağanüstü sofradaki yiyeceklerin tükenmemesinde ve yiyenlerin de doymak bilmemesindeki hâdiseler, İbn Sînâ'nın derviş ruhunu paylaştığını gösterir. Tükenmeyen yiyecek veya su motifi, bereketin ifadesidir ki bu motife özellikle efsane ve menkabelerde rastlıyoruz. Savaş yıllarında olağanüstü güce sahip olan Hz. Hızır, derviş, ihtiyar

veya ak sakallı kişiler, askerlere yardımcı olmak amacıyla bir anda ortaya çıkar ve kaybolurlar.

Şu efsaneyi, İbn Sînâ'nın "tükenmeyen yiyecek" şeklindeki kerâmetine örnek olarak verebiliriz:

Çanakkale savaşı sırasında bu kutsal toprakların kazanılması için inanılmaz mücadeleler veren askerlerimiz çok susar. O sırada karşılarına bir testi su ile ihtiyar bir adam çıkar ve susayan binlerce askerin susuzluğunu testisindeki su ile giderir. Askerler, ihtiyar ile vedalaşıp, giderler fakat testideki su hâlâ bitmemiştir (Gençcan 1994: 139).

Diğer örnekler ise şu şekildedir: Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi'nde de bir keşkül balık ile kırk kişi doyurulur ve balık tükenmez. Mevlâna, bir tepsi yiyecek ile binlerce kişiyi doyurur. Hızır'ın verdiği yumurtayı adam yese de bir türlü bitiremez (Önal 2003: 100, 402). Ahmed Yesevi, sofrasındaki bir ekmeği bölerek, meclisteki doksan dokuz bin kişiyi doyurur (Köprülü 1999: 31). Örneklerdeki tükenmeyen, yenildikçe bitmeyen, sürekli artan yiyecekler evliya'nın okuduğu dua ile çoğalmakta, bereketlenmektedir.

Evliyalarda zaman ve mekân kavramları yoktur. Tayy-i zaman ve tayy-i mekân unsurları ile evliyaların Cuma vakti başka bir mekânda iken, bir anda istedikleri yere gidip namazlarını kıldıklarına dair pek çok örnek bulunmaktadır. "*F900.1. Muayyen zamanlarda kerâmetler*" şeklinde belirttiğimiz motiflerde de halkın İbn Sînâ'ya yüklediği ermişlik fonksiyonunu görüyoruz:

S1 varyantında İbn Sînâ, "Yum gözün, aç gözün" deyip, kendisini Mısır'da bulur. M1, M5 ve Y1 varyantında da Ebu Ali Sînâ "Ya hû" diyerek silkinir, ipleri kopartır. Havuzun içine dalarak gözden kaybolur ve Mısır'a gider. M5, Y1 ve Y3'de kendisini cadı sanıp yakalamak isteyen halkın elinden, bir anda havuza atlayıp diyâr-ı Nil'den çıkarak kurtulur. Y4'de de simya ile Mısır'dan Bağdat'a bir günde gelir.

Benzer hâdiseler, Tam Baba'nın kerâmetlerinde de görülür. Bir gün kendisiyle alay eden bir adamın sözlerine daha fazla tahammül edemeyen Tam Baba, onu eşeğine bindirir ve gözlerini açıp yummasını söyler. O sırada kendilerini Abdulvahap Gazi'nin türbesinde bulurlar ve aynı şekilde Cuma namazı için Eski Malatya'daki Ulu Camii'nin önüne gelirler (Alptekin 1993: 65-66). Tayy-i zaman tayy-i mekân olarak belirtebileceğimiz bu örnekleri çoğaltabiliriz. Darende'de

Hazma Efendi, talebeleri ile hacca tayy-ı mekân kerâmetiyle gider. Erzurum'da Ellez Dede, tayy-ı mekân yaparak namazını Mekke'de kılar. Ardeşen'de Eyüboğlu Dede, iki ayrı yerde görünür (Önal 2003: 305-306).

Böylesine mucizevî hâdiseler gerçekleştiren evliyaların, sırları ortaya çıktığı zaman bir anda ortalıktan kayboldukları görülür. Y3 varyantında yüksek bir taşın üzerinde uyuyan Ebu Ali de bir anda ortalıktan kaybolur ve orada sadece ona ait bir çul kalır. Diğer varyantlarda da sihirli hâdiselerle halkı hayranlık ve merak içerisinde bırakan İbn Sînâ, "Ebu Ali kârıdur" şeklindeki düşüncelerle fark edilince ortadan kaybolur. Sırrı ortaya çıkan İbn Sînâ, her yerde aranılır fakat, yine de bulunamaz.

Bu hâdiselerin benzeri olarak, hac fârizasını yerine getirmek için Kâbe'ye giden ağasına, sıcacık helva götüren Munzur'un, kerâmeti ortaya çıkınca ellerindeki süt bakraçlarını dökerek kaçmasını ve sırlara karışmasını (Sakaoğlu 2003: 124-125), ermiş kişiler olan Şarık ile Şivan'ın kerâmetleri anlaşılınca kaybolmalarını (Alptekin 1993: 20-21) örnek verebiliriz.

Mesafenin çok uzun olması kerâmet ehli için asla problem değildir. Türk gelenekleri ve destanlarında da "don değiştirme", "türlenme", "silkinme", "giyimini giyme", "büründüm göründüm", "kalıp" terimleri şekil değiştirme olarak kullanılmaktadır (Ögel 1993-1995: 133-135).

Evliyalarda olduğu gibi "İbn Sînâ" hikâyelerinde de İbn Sînâ, mesafeleri "esma çekerek", "hırkayı başına çekip efsun okuyarak", "ya hû" diyerek, "yum gözün aç gözün", "silkinerek" bir anda alır ve kendisini farklı bir mekânda bulur.

M5 ve Y1'de Helvacı Ali'ye kızan İbn Sînâ, onu kolundan tutup Bağdat'a fırlatır ve yine o, Ebu'l Hâris'in tayy-i zaman ve mekân hâdisesiyle bir anda kendini Mısır'da bulur. Bu hâdisenin benzeri "Hacı Bektaş'ın Frenk diyarına fırlattığı çobanı, halifelerinden birinin tayy-i mekân ile memleketine ulaştırmasında görülür (Önal 2003: 95).

Müridler, şeyhlerine uzun yıllar hizmet edip, onların kendilerine ruhsat vermelerini beklerler. Kaygusuz Abdal, Abdal Musa'ya; Yunus Emre, Tapduk Emre'ye dağda odun taşıyarak, her türlü hizmetini görerek uzun yıllar yanında kalmıştır.

M2 varyantında Ebûâli Sînâ, üstadı Hoca Vahli'nin yanında kalıp, ona tam otuz yıl kesintisiz hizmet verir. M5 ve Y1 varyantlarında ise Ebu Ali Sînâ, Abdullah

Hemedâni Hazretleri'nin gösterdiği kerâmet üzerine ömrünün kalan kısmını gece gündüz ona hizmet ederek geçirir.

Ebu Ali Sînâ'nın M5 ve Y1 varyantlarında efsun okuyup, Kirman kalesine doğru üflemesiyle, kalenin ortadan kalkması hâdisesi; istenilen işin gerçekleşmesi için o yöne doğru dua okuyup üfleme bakımından bize, Mehmet Baba ile ilgili olarak anlatılan efsaneyi hatırlatır:

IV. Murad, Bağdat seferi öncesinde Mehmet Baba'dan zaferi kazanmaları için kendisine ve askerlerine dua okumasını ister. Savaşta yenilecekleri bir sırada Mehmet Baba, sınıftaki öğrencilerini dışarı çıkarır ve arpa başaklarını ovup, kılçıklarını Bağdat'a doğru üflemelerini söyler. Arpa kılçıkları, düşman askerlerinin gözlerine saplanır ve IV. Murad savaşı kazanır (Alptekin 1993: 26-27).

Hikâyelerde kalenin ortadan kerâmetle kaldırılması hâdisesini; Ahmed Yesevi'nin kerâmetleriyle de örneklendirebiliriz:

Karaçuk dağı yüzünden av yapamayan pâdişah, dağın kaldırılması amacıyla şehirdeki evliyaların birlikte dua etmesini ister. Aralarında Ahmed Yesevi olmadığı için, dağ bir türlü ortadan kaldırılamaz. Ahmed Yesevi gelir ve hırkayı başına çekip, dua okumaya başlar. Gökyüzünden seller boşanmaya başlar. Ahmed Yesevi'nin hırkadan başını çıkarmasıyla hemen fırtına kesilir, güneş açılır ve onun kerâmetiyle, Karacuk Dağı ortadan kaybolur (Köprülü 1999: 30-31).

Evliyaların, zamanı olmadığı halde meyve, sebze ve çiçekler ortaya çıkarması da bir başka kerâmet özelliğidir. Aziz Mahmud Hüdayî kışın lapa lapa kar yağdığı zaman üzüm toplatır. Şeyh Hacı Halil, kışın dut ağacından taze dut toplar. Kekirdağ'da Fenerli Dede, Çorlu'nun bir köyünde kış vakti kiraz toplatır. Erenlerin kerâmet göstermesi onların sınandığını göstermektedir. (Önal 2003: 324-325).

M5, Y1 ve M4 varyantlarında Ebu Ali Sînâ da efsun okuyarak, zamanı olmadığı halde bir deste gül ortaya çıkarır. Bu hâdisenin benzeri, Ahmet Eflâki'nin **Ârîflerin Menkıbeleri** adlı eserinde de Mevlânâ'ya mâl edilerek anlatılmaktadır.

"Bir gün Şemseddin bir cemaatla bir köşede oturmuş konuşuyordu. Çok şiddetli bir kışın ortasında idi. O cemaatte, azizlerden biri bir deste gül arzusunda bulundu. Mevlâna Şemseddin kalkıp dışarı çıktı; tekrar içeri girince o azizin önüne bir deste güzel gül koydu" (Eflâki 1989: 45).

Hikâyede görülen kış ortasında gül ortaya çıkarma motifi, M4 varyantında olağanüstü güzellikteki bir bahçede zamanı olmadığı halde çeşitli meyvelerin yetişmesi İbn Sînâ'nın velî şahsiyetini ispata bir başka örnektir.

Y4 varyantında da, Ebu Ali'nin efsun okuması üzerine duvar yarılır, içinden acayip ve garip canavarlar çıkıp sarayın içinde cenk eder, daha sonra yine efsun ile geldikleri yere giderler. Y2 varyantında da Ebu Ali'nin efsun okuması üzerine duvar yarılır, içinden bir alay sazende çıkar ve divanda bulunanları eğlendirip, geldikleri yerden kaybolurlar.

Hikâyelerde olağanüstü hâdiseler gerçekleştiren İbn Sînâ'dan genellikle; "efsun okudu", "sihir okudu", "ilm-i simya ile" şeklinde tâbirler kullanılır. Sadece S1 varyantında onun "esma çekerek" olağanüstülükleri gerçekleştirdiği belirtilir.

Efsun; "ehl-i havâs dedikleri üfürükçülerin okudukları dua, vesâire; büyü, sihir" (Onay 1992: 138) esma çekmek ise "Hakk'ın isimlerinden bir veya bir kaçını bin defa vs. birbiri ardınca söylenirse istenilen şeyin olması" (Onay 1992: 151) şeklinde tanımlanabilir.

İbn Sînâ yaptığı yaptığı sihir ve büyünün yanı sıra halka kerâmetler göstererek, onları kendisine hayran bırakır. O, sadece sihir ilmi ile uğraşmamıştır. Yer yer bir çilehâneye girip, ibadet ederek, bu ilmi kendisine verdiği için Allah'a şükretmektedir.

M5, Y1 ve Y3'de, Abdullah Hemedâni Hazretleri'nin İbn Sînâ'dan kendisine intisâb etmesini istemesi üzerine İbn Sînâ ondan bir kerâmet göstermesini ancak o zaman buna razı olacağını söyler.

Bunun üzerine Abdullah Hemedâni Hazretleri, on parmağı ile işaret eder ve on tane taş kendiliğinden kalkıp, aniden duvara yapışır. İbn Sînâ, gördükleri karşısında hemen Abdullah Hemedâni Hazretleri'nin ayaklarına kapanır.

Benzeri hâdisete, **Menâkıb-ı Hacı Bektâş-ı Veli adlı** eserde Hacı Bektaş'ın evliya olduğuna inanmayan bir kişinin, ondan bıçakla kayayı ikiye ayırmasını istemesinde rastlarız. Kerâmetin delili olan kayaların, tekkeye ayrılması üzerine adam, Hacı Bektaş'ın müridi olur (Ocak 1983: 78).

Y4 varyantında da Ebu Ali, eline aldığı taşa emir verdikten sonra onu bahçeye doğru atar ve bahçe birdenbire ortadan kaybolur.

Taşla ilgili kerâmetler, evliyalarımızın sıkça rastladığımız olağanüstü hâdiseleri arasındadır. "Merzifon yatırlarından Fenerli Dede'nin ziyaretgâhına,

şimdiki mezar başına kırk adamın kaldıramayacağı taşı attığı söyleniyor" (Tanyu 1987: 116).

Taş ve kaya kültü ile ilgili inanışlar İslâm öncesi devirlerde de oldukça yaygındır. İnsanoğlu, taş veya kayaya değil onun içinde var olduğuna inandığı iyilik, kötülük olarak nitelendirdiği "şey"e inanmaktadır (Ocak 1983: 79). Bu inanışlar İslâmiyet sonrasında da dînî çerçeve içerisinde varlığını sürdürmüştür.

Görülüyor ki İbn Sînâ, peygamber mûcizelerine benzer hâdiselerle ve evliyâ şahsiyetiyle halkın gönüllerinde ve hâfızalarında yaşamaya devam etmektedir. Onun bütün amacı, kendisine peygamberlik vasfı yakıştırılsa bile, halkın sesi olmak, onların her sıkıntısında yanında olup, toplumu çöküşe sürükleyen sosyo-ekonomik ve ahlâki nedenlere çözüm bulmaktır. Varyantlarda İbn Sînâ'nın "Er erden kerâmet görmeyince baş eğmez", "Erenlerin sözü birdir" şeklinde kullandığı sözler, gösterdiği kerâmetler (tayy-i zaman, tayy-i mekân, geleceği ve akıldan geçeni bilme, olağanüstü yardım ve tedaviler vb. gibi), dilenci kılığına girmesi, bir "lokma ve bir hırka" ile seyahat etmesi, kutsal yerleri, peygamberimizin, evliyaların kabrini ziyaret etmesi, abdest alıp namaz kılarak ibâdetlerini yerine getirmesi, hikâyelerin sonunda ise Abdullah Hemedâni'ye intisab ederek bir çilehânede gece gündüz ibadet etmesi vb. gibi bilgilerin ışığında İbn Sînâ'nın, velî şahsiyetine sahip olduğunu söyleyebiliriz.

4.1.2. Şamanist Temalar Açısından İbn Sînâ ile İlgili Menkabe ve İnanışların Karşılaştırılması

Halkın anlattığı hikâyelerde İbn Sînâ'nın sihirbaz, büyücü, evliya vb. gibi vâsıflarından birisi de onun doğrudan olmasa da şaman özelliklerini göstermesidir. Halkın İbn Sînâ'ya yüklediği bu özellikler onun, gaipten ve gelecekten haber verme, tabiat kuvvetlerini yönlendirme, ateşe hükmetme, hastaları iyileştirme vb. gibi rolleri, büyük olasılıkla Şamanizm inancının etkisiyle ortaya çıkmıştır. Çünkü bahsedilen özellikler ile şamanlar, bir dönem insanların inanış, telkin, hasta tedavisi vb. gibi ihtiyaçlarını karşılamıştır.

Hayatımızın her safhasında kullanmaya devam ettiğimiz pratikler; inancın, kutsallığın etrafında yaşama imkânı bulmuştur. Öyle ki, halk arasında yasaklanan,

hoş görülmeyen bazı hâdiseler, yıllarca inancın gücü ile insanlara yaptırım kazanmıştır.

Hikâyede hem sihir, büyü hem de evliyaların kerâmetlerine dair izlerin bulunması, şamanist unsurlarla İslâmiyet sonrası unsurların bir arada bulunduğunu gösterir. Bu bir anlamda farklı mekân ve zamanda farklı kaplardan sunulan fakat aynı olan özün, kutsalın ifadesidir.

İbn Sînâ ile Şamanların benzer görevleri üzerinde durmadan önce nasıl şaman olunduğu ve halkın bu özellikleri sözlü kültür geleneği içerisinde İbn Sînâ'ya nasıl uyguladığını değerlendirelim.

Mağara veya labirent, Malekula'larda olduğu gibi başka arkaik kültürlerdeki sırra-erme törenlerinde birinci derecede işlev görmektedir. Kuzey Amerika Şamanlarının rüyalarını mağarada görmesi, kendi ruhlarıyla oralarda karşılaşmaları buna örnek verilebilir (Eliade 1999: 70). Mağara, ıssız olması ve dağ kültü ile olan bağlantısından dolayı, iyeler tarafından korunmaktadır. İbn Sînâ'nın kardeşiyle birlikte girdiği mağara, ilm-i simya başta olmak üzere çeşitli bilgilerin bulunduğu kitaplarla doludur. Olağanüstü varlıklar tarafından korunan kitapların bir harfi dahi dışarıya çıkarılamamaktadır. Teşebbüs eden kişiler ise öldürülerek, cezalandırılmaktadır.

Şamanizm inancına göre şaman olmak için çeşitli uygulamalar bulunmaktadır. Avustralya medicine-man'lerinin davranışlarını gözlemleyen araştırıcılardan albay Collins, Port-Jackson yöresinde yaşayan kabilelerin bir mezarın üstünde uyumak sûretiyle medicine-man (otacı, büyücü) olunabildiğini söyler. Bu metodun yanı sıra Arunta'lar arasında da medicine-man olmak için adayın, mağara ağzında uykuya dalması gerekir. Bir Iruntarinia gelip adaya görünmez bir kargı fırlatarak onun ensesini kesip, dilini deler. İkinci kargıyla da adayın kafasını keser ve aday ölünce onu alıp mağaranın içine götürür. Çok derinlerde olan mağarada, Iruntariniaların sürekli aydın bir ortamda, serin pınarların yanı başında yaşadıkları kabul edilir. Mağarada bir ruh gelip, adayın organlarını koparır ve yerine yepyeni başka organlar takar. Bu cinleri otacılardan başkası görememektedir (Eliade 1999: 68-70).

"İbn Sînâ" hikâyelerinde iki kardeşin girdiği mağaranın tasvirleri de dikkat çekicidir. İbn Sînâ'nın girdiği mağaranın içi muhteşem saraylar, çeşmelerle süslüdür. Şamanların da cennetleri olarak gördükleri serin pınarlarla dolu mağara,

bir anlamda şamanın ruhsal yolculuğu ile İbn Sînâ'nın aşama geçireceği mekân olarak benzerdir.

Şaman ve İbn Sînâ arasındaki bir diğer benzer özellik de zaman kavramında karşımıza çıkar. Eliade, bir mağarada Iruntarinia tarafından çeşitli aşamalar geçiren şaman adayının, göreneğe göre bir yıl geçmeden Şamanlık yapmasına izin verilmediğini belirtir (Eliade 1999: 70).

İbn Sînâ'nın yılda bir kez açılan mağaraya bir yıllık hazırlığını yaparak girmesi dikkat çekicidir. Böylece onun, şaman olma için uygun görülen şartlardan birisini daha gerçekleştirdiğini görürüz. "Güçlü şaman ruhu yer altı dünyasında üç yıl saklanır. Zayıf şaman ruhları ise bir yıl orada kalırlar" (Gülensoy 2001: 157). İbn Sînâ'nın da cinler tarafından korunan mağarada büyücülük yapabilme yollarını bir yıl kalarak öğrenmesi, onun çok güçlü bir şaman olmadığını gösterir.

Herkes şaman olamaz. Şaman olmanın şartlarından birisi, adayın kendi isteği ile şaman olmasıdır. Şamanlık gücü, ölü Şamanların ruhu tarafından davet edilmekte, aday psikolojik bir kriz geçirmektedir. Şaman adayı, önceki şahsiyetinin ölümü ile yeni hayata farklı bir kimse olarak başlar (Günay 1993: 12-13). İbn Sînâ da daha fazla öğrenme, bilgi sahibi olma isteğiyle mağaraya girer. Doğuştan sahip olduğu zekâsının üstünlüğü ile kardeşine göre mağaradaki bilgilerden daha fazla faydalanan, ezoterik anlamda da bir gelişme yaşayan İbn Sînâ, kardeşine göre daha güçlü bir şaman özelliği gösterir.

"Ezoterik bilgiler, herkese açıklanmayan ancak belli eğitimlerden geçip, o bilgileri almaya hak kazanmış kişilere verilen bilgilerdir. İnisiyasyon, ezoterik bilgilerin bir mürşit (yol gösterici) tarafından müritlere (öğrencilere) belirli bir program dahilinde aktarılıp uygulatılmasıdır. İnisiyasyonu hakkıyla tamamlayabilen müritler daha sonra mürşit olacaklardır." (Güner 2001: 15).

İbn Sînâ ve kardeşi, dünyevî ilimler dışındaki bilgileri öğrenebilmek hevesiyle korku dolu mağaraya girerler. Fisagor / Pisagor'a ait bilgilerin dualarla hapsedildiği mekâna bugüne kadar girip, sağ çıkabilen olmamıştır. Burada inisiye olma hakkını kazanmış görünen İbn Sînâ ve kardeşidir. Fakat İbn Sînâ, kardeşine göre daha fazla bilgi öğrenip, iç dünyasıyla bağlantı kurmayı başarır.

Eliade'nin **Doğum ve Genedoğum** adlı eserinde de belirttiği gibi şaman, yaşamın ve ölümün gizemlerini bilen kişidir. Şamanlık; doğal dünyaları tanımak, fizik ötesi güçleri aramak, tinsel öğelerle ilişki kurmak için değiştirilmiş bilinç

durumlarından yola çıkan çok eski bir öğretidir. İçten gelen, ilkel, yalın, insancıl, bir yaşam geçeğidir. Üstün güçlerce öngörülmüş, kendi iç dünyamızın var oluşunu katkısız arılığıyla gözlemlenmesi, hepimizin içindeki eril ya da dişi Tanrı'yı arama ihtiyacıdır. Şaman / "kutsallığın teknisyeni" / "esrime (vecd) ustası, can'ın yolculuğunu gerçekleştirerek, içsel aydınlık gücün açığa çıkmasını sağlar. İçimizdeki tanrıları –kendi canımızdan gelen sesler- keşfedip, onlarla iletişim kurduğumuzda içe işleyici ruhsal gerçeğe ulaşırız (Drury 1996: 29, 31, 32, 171). İbn Sînâ'nın içten gelen seslerin yardımıyla ulaştığı son, içimizde gizli olan ilk gerçeklerdir.

"Eski Türkler ve günümüzün Orta Asyası'nda Şamanların işlevleri, Türkiye'de hoca, kocakarı, derviş diye belirtilen şahıslar aracılığıyla uygulanmaktadır" (Kaya 2001: 218). Tespit ettiğimiz varyantlarda, İbn Sînâ'nın olağanüstü cezalar vermesi, görülmemiş, duyulmamış hâdiseler yaşatması, istediği kişiyi telkin edip uzun bir hayal âlemine daldırması, ölüme çare bulması, yaşlı bir kadını gençleştirmesi, efsun okuması, vs. gibi hâdiseler, şamanlar gibi kendisinden korkulan, çekinilen bir kişi olarak görülmesine yol açmıştır. Halkın yüzyıllardır yaşattığı inançlarını, onun şahsiyetine yüklemesi de İbn Sînâ'nın gerçek hayatının yanı sıra olağanüstü bir kahraman olarak geçmişten günümüze kadar yaşamasını sağlamıştır.

Şamanizm inancına göre Şamanların görevleri ile bu özelliklerin bir mukayesesini yaparsak, ortaklıkların bir hayli çok olduğunu görürüz. Bunları, şu başlıklar altında toplayabiliriz:

4.1.2.1. Tabiat varlıklarına hükmetme

İbn Sînâ, gösterdiği olağanüstülüklerle bir şamandan farksızdır. "*Q551. Sihir tezahürü ile cezalandırma*" ve "*D1271. Sihirli ateş*" motifinde bahsettiğimiz örnekleri onun şamanizmdeki rüzgâra ve ateşe hükmetmesine örnek olarak verebiliriz.

Y3 varyantında padişah, Ebu Ali'nin yasak yerde köşk yaptırdığını görüp onu yıktırınca, Ebu Ali de okuduğu efsun ile padişahın sarayındaki rüzgârları, kendi evine getirir. Y4'de de Ebu Ali, yanında akçe olmadığı için, hamama girmesine izin

vermeyen hamamcının külhanına efsun okuyarak, kuvvetli bir rüzgâr estirir ve ateşi söndürür.

İbn Sînâ'nın ateşe hükmetme hâdisesine de M5, Y1 ve Y4 varyantlarında İbn Sînâ'nın şehrin ateşini hapsettiği için halkın çakmak çakamayıp, yemek dahi pişiremediği görülür. Bütün bu hâdiseler, şamanın yada taşı ile yağmur yağdırıp, rüzgâr çıkarması ile benzerdir.

Hikâyelerde sürekli olarak görülen dönüşüm hâdiseleri de şamanizmdeki animizmin temelini oluşturmaktadır. Kahramanların darı, gül vb. gibi varlıkların şeklini alarak onlara can vermeleri, bütün varlıkların canlı oldukları inanışını ifade etmektedir.

4.1.2.2. Sihirli kap/tas/ayna

Sihirli kap veya ayna Şamanların geleceğe yönelik bilgi sahibi olmalarında, törenlerde kullandıkları vazgeçilmez unsurlardır.

Şamanlar hasta tedavilerinde, kurban seçiminde, iyi veya kötülüğe dair tahminlerini, yukarıya doğru fırlatılan kabın yere düşme şekline göre yaparak yorumlarlar (Radloff 1986: 238).

Varyantlarda İbn Sînâ'nın, isteyen kişilere su dolu bir tas içerisine baktırarak, geleceklerini göstermesinde, yine aynı şekilde Helvacı Güzeli'ni hayaller âlemine daldırmasında su kültünün ve Şamanların kullandığı sihirli kabın etkisi görülür.

Vezirlerin sihirli tasta gördükleri kavramlar, Şamanların kişilerin geleceği hakkında kabın şekline göre yaptığı yorumların benzeridir.

Şamanların kullandıkları vâsıtalardan birisi de sihirsel anlam taşıyan aynalarıdır. Aynanın, şamanın "dünyayı görmesine" yani dikkatini yoğunlaştırmasına", ruhların yerlerini belirlemesine ya da insanların ihtiyaçları üzerine düşünmesine vb. yaradığı söylenir. V. Diqszegi, Mançu-Tunguz dilinde "ayna" anlamına gelen panaptu teriminin, pana "ruh, tin" başka bir deyişle "hayalet veya gölge-ruh" sözcüğünden geldiğini göstermiştir. Demek ki ayna, gölge-ruhu içine alan bir kap veya yuvadır. Şaman, bu aynaya bakınca ölmüş kişinin ruhunu görmektedir (Eliade 1999: 184-185).

S1 varyantında da İbn Sînâ, gaip aynasına bakarak, oğlunun bir deri, bir kemik kaldığını görür.

İslâmiyet öncesi inanışlarda büyü ve sihre bağlı olarak anlamlar kazanan vâsıtaların İslâm dininin etkisiyle kutsallık çerçevesinde inancın gücünü hâkim kıldığını görüyoruz.

4.1.2.3. Olağanüstü varlıklar/ruh

"İbn Sînâ" hikâyelerinde olağanüstü varlıkların mağara, kuyu vb. gibi insanoğlunun iç dünyalarını simgeleyen mekânlarda karşımıza çıkar. İbn Sînâ cinlere, perilere hükmederek, onlara verdiği çeşitli görevleri yerine getirmelerini sağlar. İlim dolu kitapların muhafızı olan bu olağanüstü varlıkların zararlarından korunmak için, sihirli bir daire çizer ve bu daire içerisinde çalışmalarını sürdürür.

İbn Sînâ'nın çizdiği sihirli daire, mağaradaki cin, peri vb. gibi olağanüstü varlıkların verebileceği zararlardan emniyete almış olur. "Müslümanlar arasında bir hastalığı uzaklaştırmak veya kaderi değiştirmek için üç veya yedi daire çizilirdi" (Sarıkçıoğlu 2002: 53).

Bu inanışlar, İslâmiyet öncesinde, Şamanizm'de de kullanılmaktaydı. "İlkel toplumlarda Navoha Kızılderililerinde hasta olan kişi, etrafına bir daire çizip onu kötülük ve şeytanlardan koruyacağını, güç toplayacağını düşünerek" (Gökeri 1979: 81) İslâmiyet sonrasındaki benzeri bir inanışı sergilemektedir. Mandala adı da verilen bu işaretlerin sembolik anlamları bulunmaktadır.

"Mandala simgeleri belirli ruhsal gelişim evrelerinde ve ruhsal bölünme anlarında rüya ve hayallerde aniden belirirler ve bireyin iç düzenini ve ruhsal dengesini sağlamada yardımcı olurlar... birey iç benliği ile simgesel düzeyde iletişim kurabilme olanağı bulduğu için ruhsal güç kazanıyor" (Gökeri 1979: 82).

İslâmiyet öncesi inanışlar, İslâm dininin kabulüyle şekil değiştirse de aralarında benzerlikler bulunmaktadır.

"Şamanlıktaki ruh kavramıyla, İslâmiyet'teki cin kavramı birbirine benzer. İslâmiyet, cinlerin varlığını kabul eder; fakat sihir ve büyüde kullanılması, yararlanılması hakkında, şeriatta, farklı düşüncelere sahip olanlara rastlanır. Şamanlıktan İslâmiyet'e geçen toplumlarda bu tür uygulamaların İslâmî kavramlarla, dualarla devam ettirilmesi gayet normaldir" (Kaya 2001: 214).

Kötü ruhları hapsetme ile ilgili olan büyüsel işlemlerden bir diğeri, İbn Sînâ'nın padişâh ve Ebu'l Hâris'i cezalandırmasında görülür. Hikâyedeki hâdiselerde İbn Sînâ, kızını fakir bir genç olan Helvacı Ali'ye vermeyen padişâhı ve ona yardım eden Ebu'l-Hâris'i, hırkasından kopardığı iple bir Anka kuşunun ayağına bağlar ve onları önce gökyüzüne daha sonra yer altına doğru gönderir.

Burada ip, yeri göğe bağlayan "yolun" simgesidir. "Türkçe-Tatarca'da bağ, baj, boj, hem büyücülük'ü hem de "bağ, ip"i ifade etmektedir; Yunanca'da kartadeo "sıkıca bağlamak" kadar "bir düğüm atarak büyüyle bağlamak" anlamına da gelmektedir. Bütün bu etimolojiler, bağlama eyleminin esas olarak sihirsel olduğunu kanıtlamaktadır.... Hayatın bizzat kendisi bir "dokuma" (bazen kozmik boyutlarda sihirsel bir doku, mâyâ) veya ölümlülerin her birini tutan bir ipliktir" (Eliade 1992: 121-123).

Söz konusu hikâyede, İbn Sînâ tarafından kahramanların iple bağlanması, sembolik anlamlar içerir.

"İp ve ağ kötü ruhları kovmanın diğer bir vâsıtasıdır. Onlar sihirli iplerle veya ağlarla bağlanabilir. Nitekim kement ve ağ, mitolojide Tanrı silahlarıdır. Bağlamak tabiri, sihir alanına katmak, büyülemek mânâsına geldiği gibi çözmek, sihirden kurtarmak anlamına da gelir" (Sarıkçıoğlu 2002: 96).

Kahramanlara yaşattığı korku dolu anların etkisiyle hayat iplerinin, kaderlerinin elinde olduğunu anlatan İbn Sînâ, tıpkı bir şaman gibi bu büyüsel işlemle kahramanların benliklerini hapseden kötü ruhları, yer altı dünyasına gönderir. Kahramanlar, bilinçdışının yüzeysel mekânlarından bilincin derinliklerine doğru yol alırlar. Bir Anka kuşunun sırtında yaptıkları yolculuk, onların bilinmeyenin alanlarını bilinçsizce keşfetmelerini temsil eder.

Kahramanların gökyüzünden sonra yer altı dünyasına gönderildikleri görülür. "...bağlar, ipler düğümler ölüm tanrılarının (Yama, Nirrti) ve çeşitli hastalık iblislerini belirlemektedirler" (Eliade 1992: 108). Ebu'l Hâris ve padişâh bu yolculuk sonunda aşama geçirirler ve egolarının kendilerini sürüklediği uçurumlarda yakalandıkları hastalıklarının farkına vararak, gerçek âleme dönerler. "Tırmanma veya yükselme mutlak gerçeğe giden yolu simgelemektedir" (Eliade 1992: 33).

Şamanın göğe çıkışını, aydınlıklar âlemine olan yolculuğunu temsil eden ağaca tırmanma hâdisesi, kahramanların da yer altı dünyasından, bilinci bularak huzura kavuşmalarını anımsatır.

Hikâyelerdeki olağanüstü varlıklar, sembolik kavramlarla ifade edilen gizli güçler, insanların iradesini ele geçiren kara iyeleri, gölgeleri ifade etmektedir. Kişinin bu varlıklar tarafından ele geçirilmesi veya onlardan korunulması Şamanizm döneminde sihir, büyü vb. gibi uygulamalarla yapılırken İslâmiyet'in kabulüyle birlikte yerini inanç, bilinçaltını sık sık ziyaret etme, günah korkusu, dua vb. gibi değerlere bırakmıştır.

4.1.2.4. Hayvanlar

4.1.2.4.1. At

Şamanizmdeki kurban törenlerinde tercih edilen hayvan attır. Şamanın kurbanlık hayvanın ruhu purayı yakaladığı zaman, atın hareketlerini canlandırdığı ve sesini taklit ettiği görülür (Radloff 1986: 243).

İbn Sînâ da bir yerden başka bir yere giderken asasını efsun okuyarak, ata dönüştürür. Bir günlük yolu "göz açıp kapayıncaya kadar" alan İbn Sînâ, bir anlamda farklı bir dünyanın zaman anlayışını bizlere sezdirir. Kullanılan asa, evliyalık özelliğini sembolize ederken, onu ata dönüştürmesi Şamanizm inancının bir kalıntısıdır.

Simgesel olarak at sırtında yapılan yolculuk, şamanın ölümünü, at sırtında uçarak "kendinden-çıkışa" ulaşmasını sağlayan mistik bir anlam taşır. "At ölümün mitsel bir görüntüsüdür" (Eliade, 1999: 508). Hatta Buryat Şamanlarının esrimelik danslarında ucu at başlı bir değnek kullanmaları, esrimelik dans ritinde ata seslenirmiş gibi yapmaları "ruh-göçürücü ve ölümsel olan" atın, dalınç/esrime haline geçmeyi, yasak diyarlara uçmayı kolaylaştırdığı içindir (Eliade, 1999: 508, 511).

Elçin, atların menşeini; gök menşeili atlar, rüzgâr menşeili atlar, mağara-toprak menşeili atlar ve sudan çıkan atlar olmak üzere dört gruba ayırır. Şamanizm'de olduğu gibi gök menşeili atlar, kahramanların Tanrı ile olan münâsebetlerinde en kudretli vâsıtadır. Rüzgâr menşeili atların da İslâmî kaynaklardan yayılmış olduğu belirtilmektedir (Elçin 1988: 412-413).

İbn Sînâ da asasını ata çevirerek uzun mesafeleri bir anda kısaltır. Atın uçma ve rüzgâr hızıyla gitme özelliği bu iki özelliğin Şamanizm ve İslâmî inancın bir arada olduğunu göstermektedir.

4.1.2.4.2. Köpek

Şaman âyinlerinde hayvanların rolü büyüktür. Âyinler sırasında gökyüzüne yükselerek simgesel bir yolculuk yaşayan şamanın, kaz ve kuğu taklitleri yapmasında görüldüğü gibi, hayvanların özellikleri önem arz etmektedir. Şamanların şekline girdiği hayvanlar, onların güçlü veya zayıf şaman olarak adlandırılmasını da belirlemektedir.

"Âyinler sırasında güçlü şamanlar kurt, kartal gibi hayvanların biçimine girerken, zayıf şamanlar köpek şekline giriyordu ve köpek genellikle yeraltına inerken kullanılıyordu" (Çoruhlu 2000: 154).

İbn Sînâ kendisini zorla götürmek isteyen vezirleri, kendi uzuvlarını kopmuş göstererek korkutmak ister. Onlar da, kopan uzuvlarını bir çuvala koyarak padişâha götürüler. Bunun üzerine İbn Sînâ siyah bir köpek şekline girerek, çuvalın içinden çıkar.

Metinde kara yerine siyah kelimesinin tercih edilmesi de dikkate değerdir. Kara daha güçlü bir kavram özelliğine sahiptir. "Kara taşıdığı anlam itibâriyle sadece siyah değildir. Kara bir kuvvenin simgesidir. Bu kuvve kararlılığı, tavizsizliği, amansızlığı, cezâlandırıcılığı: politik değil, dobra dobur olmayı simgeliyordu" (Kalafat 2002: 33). İbn Sînâ'nın siyah bir köpek şekline girmesini göz önünde bulundurarak, Çoruhlu'nun verdiği bilgilerin ışığında onun, Şamanlık gücü az olan şamanlar içerisinde bulunduğunu, İslâmi inancın ekisiyle velî şahsiyetinin ön plana çıktığını söyleyebiliriz. İbn Sînâ'nın kara köpek yerine siyah köpek şekline girmesi, onun cezalandırmadaki korkunun şiddetini göstermektedir. Şamanizm inancındaki "kara iyeler"e ait bu kötülük, cezalandırma unsurları zayıf bir şaman özelliği gösteren İbn Sînâ tarafından daha hafifletilerek verilmiştir.

Hikâyelerde, İbn Sînâ'nın kendisini veya onu zorla padişâhın yanına götürmek isteyen çavuşu köpek şekline dönüştürdüğü görülür. Ayrıca İbn Sînâ'nın yaptığı sihir ile kahramanların köpeği sevgilisi olarak görmelerine rastlanılır.

Masallarımızda da şâhit olduğumuz insanın hayvanlarla evliliği "şaman ile hayvan kılığındaki yardımcı ruhu arasındaki evliliğe benzer ilişkinin bir izi olabileceğini" (Yıldırım 2004: 393) söyleyebiliriz.

Diyebiliriz ki köpek, kara iyelerin yardımcı ruhunu temsil etmekte olup, İbn Sînâ zayıf Şamanların özelliklerini taşımakta ve İslâmiyet öncesi Türk kültür inanışlarını yansıtmaktadır.

4.1.2.4. 3. Kuş

Kuşlar, gökyüzünün uçsuz bucaksız maviliğinde özgürlüğü yakalamış varlıklardır. Bu yüzden anlatmaya dayalı türlerde, ten kafesinden kurtulan insan ruhunu da sembolize ederler.

Varyantlarda İbn Sînâ, padişah ve Ebu'l Hâris'i cezalandırmak amacıyla, sineğe efsun okur ve Anka misâli bir kuşa dönüştürdüğü sineğe onları bağlayarak, kahramanları önce gökyüzüne, daha sonra yer altındaki dehlize gönderir. Metinlerde yer altı, genellikle karanlıklar dünyası olarak bilinir. Fakat padişah ve Ebu'l Hâris'in gönderildiği yer altı; cennetten bir parça gibidir. Hikâyedeki ikinci kuş motifi, Ebu'l Hâris'in padişahın kızına verdiği sihirli mendilin, kimin üzerine atılsa o kişinin başını koparan bir şahin olmasıdır.

Metinlerdeki Anka kuşu ve şahinin sembolik anlamları vardır. Anka kuşu; rengi, büyüklüğü ve Kaf dağı denilen mistik bir mekânda yaşıyor olması bakımından, olağanüstü özelliklere sahiptir. Kahramanların İbn Sînâ tarafından akla hayâle gelmeyecek bir kuşun ayağına bağlanarak, gökyüzünün bilinmeyen mekânlarına, yükseklere gönderilmesi, cezanın korkutma amaçlı olduğunu göstermektedir. Çünkü Şamanizm inancına göre gökyüzü, iyilikler Tanrı'sının mekânıdır. Kızını Helvacı Ali'ye vermeyen padişâhın ve İbn Sinâ'nın yardımlarını engellemeye çalışan kardeşi Ebu'l Hâris'in gökyüzüne gönderilmesi, bir anlamda gözdağı vererek, onları razı etmeye çalışmaktır.

Metinlerde şahinin, atıldığı kişinin başını kopartma özelliği ile onun ölüm motifiyle eş tutulması, kötü gücü temsil ettiğini göstermektedir. Böyle bir cezayı uygulayan Ebu'l Hâris, İbn Sînâ'nın aksine kötü ruhlu, kin tutan, kazanmak için kardeşini bile harcayacak ruhta bir kişidir.

Şamanizmde de kuşların ayrı bir yeri vardır. Şamanlar üzerine anlatılan pek çok efsanede onların "at, geyik, kuş gibi hayvanların "don"larına girdikleri" anlatılır (Gülensoy 2001: 155-160).

Şamanların törenlerde, temsîli bir kazın üzerine oturarak, göğe uçuyormuş gibi hareketlerde bulunması, kaz sesini taklit etmesi, onunla karşılıklı konuşuyormuş gibi yapması (Radloff 1986: 243) yine Yakut, Altay, Kazak-Kırgız ve Başkurtların eski şaman âyinlerinde kartalın önemli bir unsur olarak görülmesi (İnan 2000: 118) kuşların güç, uçma özelliği, ruhu temsil etmesi yönüyle önem taşımaktadır.

Ayrıca Yakutların inanışına göre kartal adı ile yalan yere and içenlerin ocağının söneceğine inanmaları (İnan 2000: 118) Şamanizm inancında kuşlara verilen önemin bir ifadesidir.

Şamanizm ve "İbn Sînâ" hikâyelerindeki cezaların kuş motifiyle verilmesi, Şamanizm inancının kalıntıları olarak karşımıza çıkmakta olup, çeşitli sembolik anlamlar taşımaktadır.

4.1.2.5. Remil atma

Şamanların en önemli görevlerinden birisi de gaipten, geleceğe yönelik haber vermeleridir.

"Şamanlar, çeşitli merasim ve âyinlerde, kendilerinden geçerek ruhlarını gökyüzü ilâhının ve yer altı Tanrısı'nın yanına yollarlar. Şamana geleceği bildiren Tanrı'nın genelde gökyüzünün hâkimi Ülgen olduğu görülmektedir. Sembolik olarak göğe yükselen şaman kendi ruhu ile Ülgen'i buluşturur. O, Ülgen'den havaların nasıl olacağı, insanların ne gibi tehlikelerle karşılaşacağı, ürünün verimi gibi konularda bilgi alır ve Ülgen'den aldığı bu bilgileri halka aktarır" (Yıldırım 2004: 241).

"İbn Sînâ" hikâyelerinde de başta İbn Sînâ olmak üzere, Ebu'l Hâris, müneccim adı verilen bazı kahramanların remil attıkları görülür. Konu ile ilgili motifleri *"(T)P429.2. Remil atma"* başlığı altında verdiğimiz için burada tekrara düşmek istemiyoruz. Remil atan hikâye kahramanlarının amacı, aradıkları veya kaybolan kişinin nerede, nasıl olduğunu öğrenerek, bazen kendilerini korumak, tedbir almak, bazen de kahramana yardımcı olmak içindir.

Abdulkadir İnan'ın belirttiğine göre; Türklerde en meşhur falcılık Kırgız, Kazak, Yakut ve Altay şamanistlerinde "kürek kemiği", Kırgız, Kazak ve Özbekler arasında da kırk bir tane taş veya nohutla bakılan "Kumalak" adlı fallardır (İnan 2000: 151-157).

Görüldüğü gibi İbn Sînâ da Şamanlar gibi remil atmakta, sihirli dualarla geleceği öğrenmekte, hâdiselerden haberdâr olmaktadır. Şamanların "kumalak" adını verdikleri fal çeşidi "remil atma"ya benzemektedir.

Remil, "Arapça kum demektir..... Kum üzerine parmakla, kâğıt üzerine kalemle bir takım noktalar sıralamak, her iki nokta arasına çizgi çizmek sûretiyle vücûda getirilen şekle bakıp istikbâlden haber vermek ilmine ilm-i remil denilmektedir (Onay 1992: 342).

İbn Sînâ'nın halkın muhayyilesinde Şamanlara ait husûsiyetleri ona yüklemesi İslâm dininin etkisiyle yerini kerâmetler gösteren derviş yerine bırakmıştır. Bu iki özelliğin bir arada bulunması, günlük hayatımızdaki pratiklerde çeşitli ritüellerin uygulanışına benzetebiliriz. Her iki inanışın etkisi görülmekle birlikte, şamanizm ile ilgili pek çok inanış İslâm dininin değerlerine bürünerek varlığını sürdürmektedir.

4.2. EFSANELERDE İBN SÎNÂ

İbn Sînâ, gerçek hayatında sürekli tıp ilmi ile uğraşan, imkânsız ameliyatlar yaparak, mûcizevî hayatlar bahşeden bir hekim, âlim ve filozoftur. Onun zamanına göre olağanüstü başarılar göstermesi, halkın muhayyilesinde gerçek hayatının mübalağalı ifadelerle efsaneleşmesine, kerâmet sahibi, efsun yapan bir kişi olarak günümüze kadar gelmesine sebep olmuştur.

"İbn Sînâ'yı halk simyayı iyi bilmesinden simya kuvvetiyle çok büyük harikalar gösterdiğine inanıyor ve bunların kendisinde mevcut yüksek kuvvetlerle elde edildiğine kail oluyor" (Ünver 1937: 2).

Hayatı boyunca pek çok bilim dalı (astronomi, tıp, ilm-i kimya, ilm-i simya, mantık, felsefe, matematik, geometri vb. gibi) ile uğraşan İbn Sînâ, belki de bu üstün zekâ ve gücünden dolayı, hayatı etrafında efsanelerin teşekkül etmesine sebep olmuştur.

"Efsane, insanın sahip olduğu en derin bilgiyi temsil eder. Efsane, metafiziğin kendine has özel lisanıdır. Özellikle âyinlerde canlandırıldıklarında, efsaneler insanlık için en önemli bilginin tebliğ edilmesinin ve insanın bütünleşmesinin en iyi vasıtalarından birisidir" (Livingston 1998: 123).

Efsaneler, inandırıcılık vasfının olmasından dolayı günümüze kadar yaşama imkânı bulmuştur. Coomaraswey de, "En büyük hakikatler, yani ruhi hayatın gerçek hâdiseleri efsanelerin arkasına gizlenmişlerdir" sözlerini söyleyen Nicolas Berdyaev ile aynı fikirdedir (Livingston 1998: 136). İçerisinde yaşanmışlık izlerini taşıyan efsaneler, halkın geçmişten günümüze kadar tabiatta gördükleri şekillere farklı anlamlar yüklemelerine neden olmuş ve bunlar mübalağalı anlatımlarla süslenerek anlatılmaya devam etmiştir.

Eliade de efsanenin gerçek olduğunu, hakiki gerçeğin dışa vurumlarını yani kutsal olanı anlattığını belirtir. "Kutsal, ister bazı nesnelerle (çuringalar, tanrısallığın temsilleri vs.) maddeleşmiş, isterse kozmik-kutsal simgelerde (Dünyanın temel direği, Kozmik Ağaç vs.) ortaya çıkmış olsun ancak böylesine bir mekânda doğrudan temas edilebilmektedir. Üç kozmik bölge -Gök, Yer, Cehennem- kavramını bilen kültürlerde, merkez bu üç bölgenin kesişme noktasını meydana getirmektedir" (Eliade 1992: 19). Dolayısıyla inancın gücü, insanoğlunu kutsal olana doğru yönlendirmektedir. Her mucizevî hadisede kutsal olana sığınmaktadır. Tıpkı halkın, İbn Sînâ'nın gösterdiği olağanüstülüklerin etrafında efsaneler oluşturmasında olduğu gibi...

Efsaneler, insanoğlunun tutunduğu, inanışlarla dolu ağacın dallarıdır. Walter Andrea, efsaneler için; "İlahiyatımızda ve maneviyatımızda bir düşüş olduğunda, sembol, benzetme ve efsane gibi hakikati hatırlatan vasıtalar bir kurtarma aracı olarak, geceyi, yani içine düşülen karanlıktan kurtulma süresini kısaltırlar," der (Livingston 1998: 124). Dolayısıyla insanların, efsanelerin cezalandırma motifinden dolayı günah işlemekten sakınmak, mânevî huzuru bulmak için anlattıklarını söyleyebiliriz. Toplumların geçmiş yaşantılarından ibret alması, bunları hikâye, efsane, destan vb. gibi anlatmaya dayalı türlerde yaşatması gelecekte mânevi değerleriyle ölümsüz bir toplum bırakabilmek içindir. Yok oluşlar, "eski Ben'in (Harici Ben'in-Nefisin) öldürülmesinin ebed'i sembolüdür" (Livingston 1998: 127).

Nitekim, İbn Sînâ da, karşılaştığı olumsuz hâdiselerde topluma belli sembolik hikâyeler yaşatarak ders vermiştir. İnandırıcılık vasfından dolayı yaptırım gücü olan bu hâdiselerin yaşanmış izlenimini uyandırması gayet doğaldır.

4.2.1. İbn Sînâ Hikâyelerindeki Efsaneler

İbn Sînâ hikâyelerinde yer alan efsaneler, onun olağanüstü davranışları, (zekâ, görme, işitme, sezgi vb. gibi) efsanevî-veli kişiliği etrafında gerçekleşmektedir. İbn Sînâ'nın veliler gibi olağanüstü bir güce sahip olmasına, hem gerçek hayatıyla ilgili bilgilerde hem de tespit ettiğimiz varyantlarda rastlıyoruz.

"İbn Sînâ" hikâyelerinde İbn Sînâ'nın zekâsının üstünlüğü, efsanevî nitelikte bir hikâye ile anlatılır. M5 ve Y1 varyantlarında İbn Sînâ'nın oturacağı postun altına hocası tarafından bir tabaka sigara kâğıdı konulur ve farkedip etmeyeceği sınanır. İbn Sînâ geldiği posta oturduğu zaman "Acaba tavan mı alçalmış yoksa ben mi yükselmişim" sözleriyle, eşya ile olan bütünleşmesine bağlı olarak hissettiği farkı, meraklı bakışlara bildirir.

Yılda bir kez açılan mağaraya ilim öğrenmek için giren kardeşlerin, kendilerine özel haplar yaparak kırkar tane yanlarına alması, kahramanların efsanevî bir kişilik kazanmasına neden olur. Velilerle ilgili efsanelere baktığımızda onların da bir zeytin tanesi ve su ile ayakta kalarak, kırk gün çile çekip, ibadet ettikleri anlatılmaktadır. Hikâyede İbn Sînâ ve kardeşi Ebu'l Hâris'in saat tutup gece gündüzden haberdâr oldukları, namaz vakitlerini tespit ederek, ibadet ettikleri de görülür. Dolayısıyla onlar, velîler gibi hem bu dünya, hem de diğer dünya için çalışmanın gerekliliği mesajını da burada vermişlerdir. Y2 varyantında Ebu Ali Sînâ'nın, fakir bir derviş olduğunu, bir yiyecek yese on gün boyunca su ve ekmeğe ihtiyaç duymadığını söylemesi, M5 ve Y1'de Helvacı Ali'ye dini konular hakkında bilgi vermesi ayrıca ömrünün son dönemlerinde Şeyh Abdullah Hemedâni Hazretleri'ne intisab etmesi ve evinin önündeki küçük kulübede vaktinin çoğunu geçirmesine dair bilgiler bize, onun velî şahsiyetinin izleri olduğunu göstermektedir. Söz konusu edilen küçük kulübe ise bir çilehanedir ki İbn Sînâ'nın gece gündüz ibâdet yeri olarak karşımıza çıkar.

Magsud Goriyev'in hazırladığı **Ibn Sınonıng Bolalıgı (gissa)/ "Abu Ali İbn Sino"** adlı eserin altıncı hikâyesi, yazma varyantlarda tespit ettiğimiz mağara hikâyesi gibidir. Hikâyede İbn Sînâ'nın kardeşi ikiz kardeş olmayıp adı Mahmut olarak geçmektedir.

Bir çok ilmi ve tababet sırlarını öğrenen İbn Sînâ ile küçük kardeşi Mahmut, batı tarafına doğru yol alırlar. Uzun mesafeler kateden kardeşler, bir şehirde tellalın, yarın kapısı açılacak olan mağaraya kimsenin niyet edip girmemesini tembihlediğini duyarlar. İki kardeş, bir dervişten mağaranın hikâyesini sorarlar. Derviş, onlara Fisagores tevhidini anlatır: Fisagores, bütün ömrünü ilime adamış bir kişidir. Kimya, simya vb. gibi ilimleri öğrenen bilgin yaşı geçip, ölümü yaklaşınca kitapları başkasının eline geçmesin, insanların mülkiyeti olsun diye bir mağaraya koyar ve kapısını da "gümbezi devvar" diye adlandırır. Mağaranın kapısı yılda bir kez üç saat açık kalır. İçeri girenlerin aklını başından alan mağaraya girenler, iki rekat namaz kılıp, Fisagor'un ruhuna bağışlarlar. Daha sonra, âlimin kitaplarını sakladığı yerleri ziyaret ederler. Kitapların sayfalarını açıp, yüzlerine sürenlerin ruhları hafifler, kalpleri güzelleşir. Bu hikâyeyi duyan abi ve kardeş, istediklerini üç satte yapamayınca o şehirde bir yıl daha kalmayı düşünürler. Çıra yağı vb. gibi ihtiyaçlarını hazırlayıp bir yıl sonra mağaraya girip, saklanırlar. Herkes gidince saklandıkları yerden çıkarlar. Çıraları yaktıklarında etrafta, efsunlu imâretler, gül bahçeleri, havuzlar görürler. İki rek'at namaz kılıp Fisagores'in ruhuna bağışlarlar. Daha sonra büyük kütüphâneye girerler ve on iki ay boyunca bu kitapları okurlar. Bazı sayfaları da soğan suyuyla yazıya dökerler. Bir yıl geçince mağara kapısı açılır. İnsanlar içeri girdiğinde saç sakalları uzamıştır. Halk, "Bunlar da kim?" diye bağırışır ve onların elini, ayağını bağlayıp padişâha götürür. Bugünlerde iki yabancı adam, şehrin huzurunu bozmakta ve hiç kimse de onları yakalayamamaktadır. Padişâh iki kardeşi görünce onları huzuru bozan kişiler sanıp, idam kararını vererek, onları cellatlara teslim eder. İbn Sînâ, kardeşiyle anlamlı bir şekilde bakışır. Bu kadar ilme sahip olup, bir iftirayla ölüp gidemem diye bakışırlar. Daha sonra İbn Sînâ efsun okuyup "yâ hûd" diyerek, celladın elinden kurtulur. Kendisini padişâhın oturduğu tahtın yanındaki havuza atar. Halk şaşırır, her tarafa bakarlar fakat bulamazlar. Mahmud da bir efsun okuyup, iki duvarın arasına girip kaybolur. Abi kardeşin "gümbezi devvâr"daki Fisagores tılsımından ilm-i kimya ve ilm-i simyayı hatmettiklerini hiç kimse anlamaz (Goriyev 2002: 37-39).

"İbn Sînâ" hikâyelerindeki mağara hâdisesi, İbn Sînâ'nın hayatı etrafında anlatılan şu hâdise ile bir anlamda benzerdir. Gerçek hayatında İbn Sînâ, Aristo'nun kitabını kırk defa okumasına rağmen anlayamayınca üzüntüye kapılır. Bir gün bir dellalın tavsiye ettiği, Farabi'ye ait **al-İbâna** adlı eseri okuyarak, bir türlü

anlayamadığı metafiziği tamamıyle anlar ve Allah'a şükrederek secdeye kapanıp, fakirlere sadakalar dağıtır (İslâm Ans. 1975, C. 5/2: 808). İbn Sînâ'nın, gerçek hayatında karşılaştığı dellalın rehberliğinde, metafizik alanındaki ufkunun açılması hâdisesi, halk arasında da yine kahramanların dellalın çağrısına uyarak mağaraya girmeleri ve bütün ilimleri öğrenerek, hem kalp gözünün hem de zihinlerinin açılmasıyla benzerdir.

İbn Sînâ'nın zaruri sebeplerden dolayı sürekli olarak vezir, hekim, mahkum olarak yaşadığı, sürekli kaçarak mücadele verdiği hayat hikâyesinde ilim öğrenmekten, halka yardımcı olmaktan, eserler vermekten yılmaması herkesin hayranlığını uyandırmıştır.

1001 yılında Harezm'den, Irakı Acem'e gittiği zaman rivayete göre anlatılan şu hâdise de "İbn Sînâ" hikâyelerine efsaneleşerek geçmiştir:

"İslâmda (anthropomorphisme) sistemini yani mücessime ve müşebbihe mezhebini kuranlardan biri ve maruf felsefe düşmanı olan Ebu Abdullah Mehmet İbni Kerram'ın telkiniyle Gazneli Sultan Mahmut tarafından takibata uğramak endişesine kapılmış, bu endişe feylesofu tehlikeli bir seyahate icbar etmişti. Bu seyahatte kendisine refakat eden ihtiyar Sehl İbni Mesih, Harezm çölünü geçerken açlık ve susuzluktan ölmüş, Sına oğlu ise bitap bir halde Cürcan'a erişebilmiştir (1019)" (Günaltay 1940: 34).

"İbn Sînâ" hikâyelerinde bu hâdise, Buhara Şâhı'nın tıp ilminde üstat olan hekimi ile Ebu Ali'nin Kirman Şâhı'nın davetiyle yola çıkması şeklindedir. Kirman-zemîn yolu kırk günlüktür ve ikisi de yol hazırlıkları yaparlar. Ebu Ali Sînâ'nın hazırladığı haplardan bir tane yenilse on gün boyunca açlık ve susuzluk hissedilmemektedir. Yirmi günün sonunda yolda yiyeceklerini düşüren vezir, Ebu Ali'nin yardım teklifini redd ederek, halsiz düşüp ruhunu teslim eder.

İbn Sînâ'nın gerçek hayatındaki mucizeler, onun hayatta kalabilme mücadelesi, diğer taraftan gece ve gündüz uykusuz kalıp ilim ile uğraşması, akıl almaz güzellikte ve sayıda eserler hazırlaması halkımızın gözünde onu olağanüstü vasıflara sahip bir kişi olarak yüceltmiştir.

İbn Sînâ'nın Ferdican kalesinde dört ay zindanda hapis hayatı sürmesi, daha sonra buradan kardeşi ve arkadaşları ile derviş kılığına girerek nice zorluklarla İsfahan kapısına varması, (Örs 2003: 10) hikâyelerdeki Mahmud adının gerçek

hayatında kendisinden sürekli olarak kaçtığı Gazneli Mahmud'u anımsatması, hikâyelerin aslının olduğunu bize düşündürmektedir.

İbn Sînâ'nın gerçek hayatıyla bağlantısının olduğunu düşündüğümüz bir başka hâdise onun ölümü ile ilgilidir. İbn Sînâ, kulunç hastalığına yakalandığında, kendi kendisini tedavi etmeye başlar. Bağırsaklardaki artıkları dışarı atmak için lavman yapar. Bir gün iki dânık (denk) (bir dânık=1/6 dirhem) kereviz tohumu alınmasını emreder. Bunu, kulunçtan kaynaklanan gaz çokluğunu azaltmak için, hukne suyuna karıştırılmasını ister. Fakat hizmetinde bulunan tabipler, onun lavman (hukne) ilacına (iki yerine) beş dânık kereviz çekirdeği atarlar. Kasten mi yoksa bilmeyerek mi yapıldığı tespit edilemeyen bu hâdise ile İbn Sînâ'nın hayata veda ettiği belirtilir. Bir başka rivayete göre, İbn Sînâ'nın hazinesinden çok miktarda mal çalan kölelerin, yakalanmamak için onun sara sebebiyle yediği masruzitusun içine fazla miktarda attıkları afyon ile vefat etmiştir (Bolay 1988: 31-32).

Görüldüğü gibi bu hâdiseler de, biraz sonra ayrıntılarıyla değerlendireceğimiz "İbn Sînâ" hikâyelerinin sonuyla benzerdir. Hikâyelerde, İbn Sînâ'nın öğrencisine atfedilerek anlatılan ölüm hâdisesi, onun kıskançlık, çekememezlik yüzünden öldürülmesi hâdiselerini bize hatırlatır.

Nizâmî-i 'Arûzî-i Samarkandî'nin tespitlerine (Ateş 1954: 39) ek olarak daha detaylı olarak değerlendirdiğimiz İbn Sînâ'nın gerçek yaşamı ve hikâyelerdeki hâdiselerin benzerliklerine bağlı olarak, "İbn Sînâ" hikâyelerindeki efsanelerin uydurma olmadığı, mutlaka aslının bulunup, günümüze gelinceye kadar sözlü gelenek içerisinde aktarılırken mübalağalı anlatımlarla süslendiği sonucuna varmaktayız. Bu mübalağalı anlatımlar da yine İbn Sînâ'nın mucizevî hasta tedavileri, ilklere mührünü vurması, kimsenin başaramadığını başarması ve zorlu yaşam mücadelesinde hayatta kalıp, azimle nice eserler vermesine bağlıdır.

İbn Sînâ ile ilgili olarak anlatılan efsanelerin büyük bir bir kısmı onun hekimliği, mucizevî ameliyatları etrafındadır. Bu yönleriyle İbn Sînâ'nın, bazen Dede Korkut bazen de Lokman Hekim hakkında anlatılan efsanelerle ortak özellikler gösterdiği görülür. Ölüm, bütün insanlığın acı ve metanetsizlikle karşıladığı bir burukluktur. Kaybetmek, bir daha o sıcaklığı hissedememek, alışkanlıklarına sımsıkı bağlı olan insanoğlu için çok güç bir durumdur. İbn Sînâ ve Lokman Hekim'in diğer hekimler içerisinden, üstün zekâ ve başarılarıyla öne

çıkması halkın muhayyilesine, ölüme çare bularak ölümsüzleşmek fikrini ancak bu kişilerin gerçekleştirebileceği gelmiştir.

Ibn Sınonıng Bolalıgı (gissa)/ "Abu Ali İbn Sino" adlı eserin sekizinci hikâyesinde, yazma varyantlarımızın sonundaki İbn Sînâ ve öğrencisi arasındaki hâdiselerin benzeri görülür. İbn Sînâ, sevdiği öğrencisine eğer ölürse üzerine, hazırlamış olduğu yedi şişeyi dökmesini söyler. Tabip gözünü kapayınca, "dök dök" der. Öğrencisi hergün bir şişeyi döker. Gözü kararıp ya da fikrini bozup şişe elinden düşer. Hâlâ mezardan, İbn Sînâ'nın "dök dök" sesleri gelmektedir (Goriyev 2002: 39).

Tespit ettiğimiz varyantlarda *"D1240. Sihirli su ve ilaçlar"* motifi ile belirttiğimiz örnekler, ölüme çare bulan İbn Sînâ'nın sihirli yedi şişenin üzerine kırkar gün ara ile döküldükten sonra alacağı şekilleri ifade etmektedir.

M5, Y1, Y2, Y3 ve Y4 varyantlarında Ebu Ali, öğrencisi tarafından tekrar canlanması için üzerine dökülen ilacın etkisiyle sırayla merhem, hamur, et gibi olur, daha sonra kemikleri, derisi, saçı, sakalı oluşup, canı beline kadar gelir. Bir başka varyantta da İbn Sînâ'nın öğrencisi tam sihirli suyu dökeceği sırada Allah tarafından görevlendirilen bir melek şişeye kanadını çarparak, ölümün çaresini engellemiştir. M5 ve Y1'de Hamam-ı Sezar içinde Câmâs Hakîm'in yarı diri bırakarak terk ettiği Ebu Ali Sînâ, kendisini hayata döndürecek olan son şişeyi de dökmesini isteyen "birin birin", "biraz biraz" sözleriyle bağırmakta ve bu sesler, dışarıdaki halk tarafından duyulup onları korkutmaktadır. Semerkant'a seyahat amacıyla giden Belhî Dede, Ebu Ali Sînâ'nın hamamdan gelen seslerini duyduğunu ve hamam içinde halkın çoğalmasıyla sesin kesildiğini söyler.

İbn Sînâ'nın Dede Korkut'un Kazak efsanelerinde geçen ölüme çare arama ve halk hekimi olma vasıfları birbiriyle benzerdir. Korkut Ata, ilerleyen yaşlarında, rüyasında iken nereye giderse gitsin, kendisine kazılan mezarı görerek, Sırderya'nın kıyısında kopuz çalmaya başlar. Çünkü kopuz çaldığı sürece ölüm kendisine yaklaşamayacaktır. Fakat bir gün yorulup, uykuya daldığı sırada ecel yılan şeklinde gelip, Korkut'u öldürür (Alptekin 1996: 239). İbn Sînâ'nın hazırladığı yedi şişelik sıvı ile Korkut Ata'nın da mûsiki ile ölüme çâre bulması, yüce Allah'ın insan kaderinin değiştirilemezliğine işaret etmesiyle son bulur. Yine bir Kazak efsanesine göre, başlangıçta Korkut Ata'nın da İbn Sînâ gibi halk hekimi rolünü üstlendiği görülür. İnsan keserek ameliyatın yasak olduğu 870 yıllarında, Dede Korkut,

Farabi'nin yanında çırağ tutarak, bir mağarada gizli gizli ameliyat yaparlar. Daha sonra Korkut Ata, müziği tercih ederek Farabi'nin yanından ayrılmıştır (Alptekin 1996: 237). Ölümsüz kalabilme arzusu, müziğe olan merakı, Farabi'nin yanında çıraklık yapması ve ameliyatlara katılması yönleri ile Dede Korkut, bize İbn Sînâ'yı hatırlatmaktadır. Fakat Dede Korkut, ameliyatlara katılarak hayat kurtarmak yerine, kopuzunu çalarak, mûsikinin gücü ile ölümü kovmayı seçmiştir. İki büyük kahramanın halk muhayyilesinde çizdiği olağanüstülükler bu yönleriyle benzerdir.

Lokman Hekim de İbn Sînâ gibi hekimlik alanında isimini duyurmuş üstat kişilerden olduğu için bu efsaneler birbiriyle karıştırılmıştır. Bu hâdiselerden en çok üzerinde durulan konu "ölüme çare bulma"larıdır.

Lokman Hekim ile ilgili olarak Amasya'da anlatılan bir efsanede de İbn Sînâ'nın ölüme çare olarak sihirli bir sıvı hazırlaması, vücudunu parçalara ayırtıp bu sıvının canlandırma etkisini ölçmek istemesi ve ölüme çare bulmanın Allah tarafından engellenmesi benzerdir. Efsane şöyledir: "Lokman Hekim ölüme karşı baş su, orta su ve son su adını verdiği üç çeşit su bulmuş. Daha sonra kendi vücûduna bir kalıp yaptırıp, çırağına kendisini kesip, parçalamasını parçaları kalıba dökmesini ve sonunda da suları sırasıyla dökerek kendisini canlandırmasını söylemiş. Çırağı söylediklerini yapmış. Birinci su etleri toplamış, ikinci su canlılık verir gibi olmuş ama çırak tam üçüncü suyu dökeceği sırada Tanrı şişeyi düşürüp kırmış, sular arpa tarlasına akmış. Arpa suyu bu yüzden şifalı sayılırmış."*

İbn Sînâ gibi onun da yedi şişe yerine üç şişeden oluşan sihirli su ile ölüme çare bulmasıyla ilgili efsane Ünver'in "Anadolu Folklorunda Haizi Ehemmiyet Gibi Görülen Bazı Misaller" adlı makalesinde de aynı şekilde ele alınmıştır (Ünver 1938: 1).

Lokman Hekim ile ilgili olarak anlatılan yaygın efsanelerden birisi de Camasb'ın Şahmaran'ın bel etini yedikten sonra, onun bütün bitkilerin dilinden anlayan Lokman Hekim olması ile ilgilidir. Bulgaristan - I varyantında ecele derman otunu bulan Lokman, bir gün köprü üzerinden geçerken Allah'ın emriyle Cebrâil (A.S.) gelir ve kanadını çarparak defteri suya düşürür. Defterin birkaç sayfası arpa tarlasına düştüğü için, arpa şifalı sayılmakta, doktorlar tarafından hastalarına arpa suyu içirilmekte, ağrıyan yerlerine arpa sarılmaktadır. (Şimşek 1995: 337).

* http://www.mustafa.kultur-tripod.com

Halkımızın bu efsanelerde vermek istediği mesaj; dünyanın tabiî düzeni her insanın doğup, büyüyüp öleceği ve bu gerçeği hiç kimsenin yıkmaya gücünün yetmeyeceğidir. Âyet-i Kerîme'de de belirtildiği gibi; "Her nefis ölümü tadacaktır."

İki kardeşin hikâyesi olarak bilinen **Anubis ile Bata**'nın hikâyesinde de benzeri bir ölüp dirilme motifi vardır. Bata'nın kalbi sedir ağacının üzerinden düşünce ağabeyi Anubis kardeşinin söylediği gibi onu arayıp bulur ve serin sulu bir kabın içerisine koyar. Daha sonra da soğuk kalbinin bulunduğu kâseyi alıp ona içirir. Kalp tekrar eski yerine gidince Bata da eski haline döner (Settâri 1998: 39-41). Görüldüğü gibi, halk muhayyilesinde eskiden beri iyi kalpli, acı çekerek ödülü hak etmiş ve kötüleri cezalandıracak doğru kişilere üstün özellikler verilmiştir.

İbn Sînâ hikâyelerindeki Ebu'l Hâris ile İbn Sînâ'yı kardeşlerin hikâyesi olarak değerlendirdiğimizde, **Habil ile Kabil** adlı hikâye ile de benzerliğinin olduğunu görüyoruz.

İbn Sînâ ile Lokman Hekim'e mal edilen hâdiseler, sözlü gelenek içerisinde yaşatılmaya devam etmektedir. Ünlü meddah Behçet Mâhir'in "Şahmaran ile Lokman Hekim" adlı halk hikâyesinde, ölüme çare buluş ve öğrenci-hoca ilişkisini konu edinen efsanevî ifadeler, "İbn Sînâ" hikâyeleriyle ortak motif özelliği gösterir.

Hiç bir tahsili olmayan Lokman, Eflâtuni Zaman ve Çulle isimli üç kişi, kısa zamanda bütün ilimleri kavrarlar ve ölüme çare aramaya başlarlar. Lokman çareyi; otda, Eflâtuni Zaman; Kur'an'da, Çulle ise uykuda bulur (Sakaoğlu vd. 1999: 233-252). "İbn Sînâ" hikâyelerinde de İbn Sinâ sihirli bir sıvı hazırlar.

Behçet Mâhir'in hikâyesi'nde hikâyenin devamı şöyledir: Hz. Lokman Hekim'in Lokman isminde bir oğlu olur. Oğlu Yusuf büyüyünce bir gün Lokman ölümün otunu bulur ve oğlunu parça parça edip her birini güzelce yerli yerinde dizip bu ilacı damarlarına sırayla döker. Üç yüz altmış altı damarına dökünce oğlan bir bez içinde terli terli kalkar. Lokman aynı şeyi kıyamette hesabın sorulacağını hakkının onda kalmaması için kendisine yapmasını söyler. Lokman'ı masa üstüne yatıran Yusuf onu parçalar. Damarlarına ilacı dökeceği sırada Allah'ın emriyle Cebrail tarafından koluna vurur ve ilaç Lokman'ın üç beş damarına can verir, diğeri dökülür. Bu yüzden saatte bir onun mezarından "Yâ Yusuf töh" diye ses gelmektedir. Bu şekilde o, Yusuf'un ilacı dökeceğini, kendisinin de kalkacağını sanmaktadır (Sakaoğlu vd. 1999: 245-249).

İbn Sînâ hikâyelerinden Y3 ve Y4 varyantlarında Ebu Ali'nin, ölmeden önce hazırlayıp, öğrencisinden üzerine dökülmesini istediği yedi şişeden sonuncusu dökülmediği için, yarı diri bedeninden, diğerini de dök anlamında "birin birin" şeklindeki seslerinin işitilmesidir.

Bu hikâyedeki Eflâtuni Zaman, İbn Sînâ hikayelerindeki İbn Sînâ'nın öğrencisi Cüzcani'nin, Lokman ise İbn Sînâ'nın rolündedir.

İbn Sînâ'nın öğrencisi Çalyunus Hekim/Camas Hekim/Cozcani arasında yaşanan bu hâdiseler gösteriyor ki; "Amasya ve diğer yerlerde söylenen Lokman Hekim efsanelerine bu hikâye esas olmuş ve bunun az çok bir farkla Lokman Hekim'in ölüme çare bulmak istediği çare gibi tefsir etmişlerdir. Fakat onun da şakirdi kazara bu hayat suyunu havi kabı çaptırmış, içindeki dökülünce ölüme çare de ortadan kalkmıştır derler" (Ünver 1955: 67-68).

Halk arasında, hâkim yani hikmetli sözler söyleyen olarak tanınan Lokman Hekim'in, daha sonra hâkim kelimesinin ağızlarda değişikliğe uğrayarak, hekim diye çağrıldığı belirtilir. Hatta Hızır Peygamberden sonra en uzun yaşayanın Lokman olduğu, 3500 yıl ömür sürdüğü, bir başka rivâyete göre de yedi kartal ömrü yaşadığı söylenir (Üçer 1984: 117).

Bu rivâyetlerden, Lokman Hekimin de, İbn Sînâ gibi ölümsüzlüğe ulaştığını anlıyoruz. Hatta bir efsanede, onun hastalar için ayrı ayrı şişelerde ilaç hazırladığı, hasta geldiğinde de her hastanın derdine derman olan ilaç şişesinin, kaynayıp taşmaya başladığı anlatılmaktadır (Üçer 1984: 119).

Behçet Mâhir hikâyesi'nde yeryüzüne üç kişinin geldiğini, üçünün de okumadan deryâ-yı umman olduğunu söyler. Bu kişiler; Hz. Lokman, Eflatuni Zaman ve Ferzendiyar'dır. Ferzendiyar, Lokman'ın yanında çırak olup onun hekimliğini, bilgisini öğrenerek elinden almayı düşünür. Kendini lal, sağır, divâne, serseri gibi gösterip işe alınır. Eflatun bir gün yedi seneyi doldurduktan sonra başka bir ülkeye gider ve eczane açar. Lokman, onun ününü duyup yanına gider. Onun ne sağır, dilsiz ne de serseri olmadığını görür. Arkadan ensesine sille vurur. Eflatun da hocasını görünce tanır (Sakaoğlu vd. 1999: 237-243).

Lokman ile Ferzendiyar arasındaki ilişki, İbn Sînâ ile Cozcani arasındaki hoca-öğrenci ilişkisini anımsatmaktadır. Ferzendiyar hocasının bilgilerini sağır, dilsiz rolü yaparak öğrenmiş ve ortadan kaybolmuştur. Cozcani de hocasının yanında çalışarak bütün ilimleri öğrenmiş ve onun dirilmesi hâlinde

ünlenemeyeceğini, ikinci plana atılacağını düşünerek hayata dönmesini engellemiştir. Söz konusu efsanelerde güven, bilgi hırsızlığı, yalan söyleme, menfaat kavramlarının vurgulandığını görmekteyiz.

"İbn Sinâ" hikâyeleri içerisinde geçen bir diğer efsane bağlantısı kurabileceğimiz efsane de **Ashâb-ı Kehf**'dir. Hikâyemizde Ebu Ali Sînâ ve Ebu'l Hâris adlı iki kardeş ilim dolu mağaraya daha fazla bilgi öğrenmek için girerler. "Ashâb-ı Kehf" hikâyesinde ise kâfir Dakyanus'un zulmünden, onları Hak dinden ayrılmaya zorlamasından kaçan yedi gencin mağaraya sığınması şeklindedir (Temiz 1995: 64).

Bundan sonra hikâyede anlatılan, mağaradan çıkan kahramanların yıllar geçmiş olduğundan saç, sakalları birbirine karışmış ve tırnaklarının uzamış olması şeklindeki ifadeler, her iki hikâyede de aynıdır. Ashâb-ı Kehf hikâyesindeki halkı putlara tapmaya, kâfir olmaya zorlayan Dakyanus'un adı ise, "İbn Sînâ" hikâyelerinin son kısmında yer alır. İslâm dini için verilen mücadeleler, şehitler, sihirle asker ortaya çıkarmalar şeklindeki vak'alar, "İbn Sînâ" hikâyesinin, "Ashâb-ı Kehf" hikâyesinin başlangıç ve sonucu arasına yerleştirilmiş uzun bir hikâye gibidir. Yalnız İbn Sînâ hikâyelerinde okuyucuya bahsedilen kişinin "Ashâb-ı Kehf"deki kişi olduğunu düşündürmemesi açısından "Ancak tevârihde mestûr olan Dakyânûs değüldür" şeklinde not düşülmüştür.

M5 ve Y1'de Şâh Mahmud, Ebu Ali'nin okuduğu efsun ile gulamları tarafından yakalanıp halkıyla beraber kuşluğa kadar uyutulur. Üzerlerine güneş geldiğinde uyanan şâh pazar, bahçe ve şehrin yok olduğunu, askerlerinin cenk ettiğini görür. Hikâyede geçen uyuyan kahramanların üzerine güneş doğması hâdisesi, uyandıklarında her şeyin bir hayâlden ibâret olduğunun görülmesi, bir anlamda aradan yıllar geçince uyanan Ashâb-ı Kehf'in her şeyin zamanın elinde eriyip, değiştiğini görmesinden farksızdır.

İbn Sînâ hikâyeleri içerisinde "**Hârut ile Mârût**" kıssasına benzer hâdiseler de bulunmaktadır. M5 ve Y1 varyantlarında Ebu Ali Sînâ, Helvacı Ali'ye olan aşkının, hayranlığının büyüklüğüyle, onun başka diyâra gideceğini ifade eden sözleriyle onu kaybetmekten korkup, ısrarlarına dayanamaz ve "kühliye" denilen ilmi kâidesiyle ona öğretir. M2'de de Kirşâsb Han'ın kızı Fitneidîl, kendisine Hârut ve Mârût'un tılsımlı duasını öğretmesi için Cevad'ı hapsederek ona eziyet eder. Fakat Cevad ona, kelime-i şahadetten başka bir şey söylemez.

Görüldüğü gibi anlatılan hikâyelerde gerek duanın öğretilmesi, gerekse Hârut ile Mârût adlarının geçmesi, söz konusu kıssanın hikâyelerle ilgisi olduğunu göstermektedir.

Şark efsanelerinden olan Hârut ile Mârût adlı melekler, Allah'tan kendilerini dünyaya insan terkibinde göndermesini, puta tapan, birbirlerini öldüren, şarap içen insanlar gibi olmayacaklarını söylerler. Fakat güzel bir kadının esiri olup, puta tapıp, şarap içer ve kan dökerler. Ayrıca İsm-i Âzâm duasını öğreterek, yasakları çiğneyen bu iki melek, Allah tarafından kıyamete kadar, Bâbil'de bir kuyuya ayaklarından asılarak cezalandırılırlar (Onay 1992: 194).

"İbn Sînâ" hikâyeleri içerisinde bir bölüm de **Nuh tufanı**'nı hatırlatmaktadır.

M5 ve Y1 varyantlarında Nuh Tufanı'nı hatırlatan üç hâdise bulunmaktadır. Bunlardan birisi, Kirmân-zemîn Şâhı'nın Ebu Ali Sînâ'dan san'at göstermesini istemesi üzerine o da, sarayın penceresinden baktıklarında gördükleri manzaradır. Halk, pencereden baktığında, Nuh Tufanında olduğu gibi bütün dünyanın sular altında kaldığını, dalgaların dağlar gibi olup, içinde balıkların gezdiğini görürler.

İkinci hâdisede vezir, Ebu Ali Sînâ'nın su ile dolu sihirli tasına baktığında kendisini, ejderhanın batırmak üzere olduğu bir gemide görür. Geminin batmaması için bir kurban adanması gerekmekte ve o kişinin de kendisi olduğu söylenmektedir.

Üçüncü hâdisede ise, Hindistan'da bir ateş cezîresi olduğu, Allah'ın emri ile şiddetli rüzgârların etkisine kapılan gemilerin buraya sürüklenerek, çoğu insanın helâk olduğu çok azının da kurtulup bu acâyip hâdiseleri anlatmasıdır.

Hikâyelerde söz konusu edilen kurban adayarak hayatın kurtulması, felâketle yok oluş, gemi hâdiseleri Nuh tufanı'nda gördüğümüz motiflerdir.

Bütün toplumlarda insanlığın felâketle sonunu hazırlayan tufan hikâyesi bulunmaktadır. Nuh Tufanı Sümer, Bâbil, İbrâni ve İslâm dinlerinde de vardır (Budda 2003: 107-130). Allah (C.C) dinden çıkıp, sapıklaşan toplumları su, buluttan dökülen ateş topları, şiddetli ses, deprem vb. gibi felâketlerle yok etmiştir.

"Mitin birçok çeşitlemesinde, tufan insanların işlediği günahların (veya ritüel hataların) sonucudur; kimi zaman da yalnızca tanrısal bir varlığın insanlığa son verme isteğinden kaynaklanır" (Eliade 2003: 84).

Nuh tufanı'nda da kırk gün kırk gece boyunca yağan yağmurlar, yeryüzünü su ile doldurup, bütün canlıları yok eder. Yalnızca gemiye binen kişiler ve hayvanlar kurtulur. Tufandan sonra Nuh, Allah'a şükür amacıyla kurban keser. "Allah

kurbanın hoş kokusunu alınca, kalben artık insanlar sebebiyle yere lânet etmeyeceğim. Zira insanların tasavvuru çocukluğundan beri şerdir, artık canların kâffesini vurmayacağım. Zemin durdukça ekin ve biçin, soğukla sıcak, kışla yaz, geceyle gündüz kesilmeyecektir," der (Budda 2003: 111).

İbn Sînâ tarafından gerçekleştirilen olağanüstü felâketlerle, toplumların geçmişteki hataları halka hatırlatılmakta ve gizli mesajlar verilmektedir. "İbn Sînâ" hikâyelerinde gemideki insanların hayatının kurban adanarak kurtarılması hâdisesi, efsanelerimizde de cami, hamam vs. gibi yapıların temeline "kan akıtarak", "kurban vererek" uğursuzlukların, felâketlerin, can alınmasının önleneceği şeklinde görülür.

Diyebiliriz ki kurban, yaşamın değerini anlayan kişilerin Allah'a olan minnettarlığının bir ifadesi olarak günlük yaşantımızda uygulanmaya devam edilen dini pratiklerdir.

"İbn Sînâ" hikâyelerinde geçen kahramanların, sahip oldukları güç ve karakter özellikleri bakımından; mitolojik kahramanlar ve hayatları efsaneleşmiş kişilerle benzerliklerinin bulunduğunu söyleyebiliriz.

Âb-ı hayâtı arayan kahramanlar olarak; İskender, Lokman Hekim ve İbn Sînâ'yı ortak özellikleri olan kahramanlar olarak değerlendirebileceğimiz gibi olağanüstü zulümlerde bulunan Nemrut ile hikâyede geçen Dakyanus arasında da zâlim hükümdar olarak bir bağ kurabiliriz.

Dakyanus adlı hükümdar, "Yedi Uyurlar" adlı hikâyenin, "Eshâb-ı Rakîm" adlı rivâyetinde de geçer. Hatta hikâyede onun, doğru yoldan uzaklaşıp, halkı putlara tapmaya ve putlar için kurban kesmeye zorlayan Roma krallarından Cebbâr Dakyanus olduğu söylenir (Sümer 1989: 74). Rivâyetteki bilgilerden hareketle, İbn Sînâ hikâyelerindeki kişinin, aynı şahsiyetler olduğunu düşünebiliriz.

Hikâyelerimizde geçen şu hâdise de bize, **şeytanın ilk insan Âdem'e secde etmemesi** şeklindeki kıssayı anımsatmaktadır.

M5 ve Y1 varyantlarında Ebu Ali Sînâ'ya kendisine secde etmesini isteyen Dakyânûs'un, aksi takdirde onu azâb ile helâk edeceğine dair sözler söylemesi, Allah'ın emrine karşı çıkarak ateşten yaratılan şeytanın, topraktan yaratılan Âdem'e secde etmeyeceğini, üstün olduğunu savunmasına benzer.

Kurân-ı Kerîm'deki **balık şeklindeki Hz. Hızır**'ın âb-ı hayâta atladığında canlanması hâdisesi de S1 varyantında Ebu Ali Sînâ'nın okuduğu dua ile iki kardeşin balık olarak suya atlaması ve hayatlarını kurtarmasına benzemektedir.

Mağarada, yani karanlıkta dünyaya geldiği söylenen Hızır, Öz-Ben'in ifadesidir (Jung 1993: 205). Kıssada âb-ı hayata atlayarak hayat bulan balığın, Hz. Hızır'a dönüşmesi gibi iki kardeşin de ölümden kurtulmak için suya atlamaları, öz-benliklerini arayış içinde olduklarını gösterir. Ruhun beslendiği bilinçdışına atlayarak, sezgi gücüyle bu karanlıkta değişime doğru koşan kahramanların her birisi farklı şehirlerden çıkarak, yeniden doğuşu simgelerler.

M5, Y1, Y2 ve Y4 varyantlarında Ebu Ali Sînâ, okuduğu efsun ile Helvacı Ali'nin dükkânını, Hindistan deryasında bir cezire olarak gösterir. Buranın en büyük özelliği, mercan balığı adlı türün sadece Hindistan'da yetişmesidir. İbn Sînâ'nın gizlediği dükkanı, böylesine belirleyici bir bölgede göstermesi önemlidir.

"Balık, bilinçdışının içeriklerindendir" (Jung 1993: 205) "Denizdeki garip bir balıktan, 'kılçıksız ve derisiz bir balık'tan simyacılar da söz ederler, bu balık, 'canlı Taş'ın özünü temsil eden 'yuvarlak unsur'dur" (Jung 2003: 70).

Ebu'l Hâris'in, padişahın kızının sihir ile kaçırıldığı yeri anlaması, kızın gizlice oradan getirdiği mercan balığı sayesindedir. İbn Sînâ'nın amacı, arayış içerisinde olan padişâh ve Ebu'l Hâris'e bilinçdışını temsil eden balık ile asıl kaynağa, özüne ulaşmasına yardımcı olmaktır. Ebu'l Hâris'in remil attığı zaman, dükkânın etrafının sularla kaplı olduğunu görmesi, "Hz. Hızır ve Hz. Musa'nın bulunduğu "Orta" denilen yeri" (Jung 1993: 205) hatırlatmaktadır. Hikâyelerde, kıssadaki içsel rehber rolüyle karşımıza çıkan Hz. Hızır'ın yerini, İbn Sînâ almıştır.

"İbn Sînâ" hikâyelerinde geçen İbn Sînâ'nın, padişâhın kızına âşık olan Helvacı Ali'ye yardım etmek, sevenleri kavuşturmak için sihir ilmini kullanması hâdisesi, Sivas halkı arasında da benzeri şekilde anlatılmaktadır.

Bu efsane, Kutlu Özen'in **Sivas Efsaneleri** adlı eserinde, "Şarkışla'nın Kuruluşu" adı ile geçer:

"Şarkışla'da yaşayan İbn Sînâ, cinlerle konuşan iyi bir cindardır. İbni Sînâ, her gece cinlerine Timur'un kızını getirtir ve kızı, sabaha kadar oynatır. Kız, bu duruma daha fazla dayanamayarak hastalanınca babasına bütün olanları anlatmış. Kızının, nereye götürüldüğünü bilmediğini öğrenen Timur, kızından götürüldüğü yerde yetişen bazı bitkilerden getirmesini ister. Timur, yanında şalgam, turp ve pancar getiren kızının, Sivas'a ya da yakın bir çevresine götürüldüğünü anlayarak, büyük bir ordu ile Sivas'a saldırır. İbn Sînâ'nın Şarkışla'da yaşadığını öğrenen Timur, burayı da yakıp yıkar, halkının çoğunu öldürüp, kendi soyundan gelenleri

yerleştirir ve Şarkışla ismini verir. Bu olaydan sonra büyük bir göç alan Şarkışla, gelişerek Tonus'u kendine bağlar" (Özen 2001: 265).

"İbn Sînâ" hikâyelerinde Hindistan'da özel olarak yetişen M5 ve Y1 varyantlarında geçen mercan balığı, M4'deki fil balığı ve efsanede geçen Şarkışla'da yetişen bitkiler, sihirle kaçırılan padişah kızının bulunmasında önemli bir işarettir. Yöreye bağlı bir takım özelliklerin, kaynak şahıslar vasıtasıyla sözlü geleneğin bir özelliği olarak metinlere yansıtılması, hikâyemizin halk arasındaki yayılışını göstermesi bakımından da önemlidir.

Efsanevî bir başka benzer hâdise **Prometheus**'un ateşi çalmasıdır. Prometheus, insanoğlunun ilk atalarını yaratır. Yarattığı kişilerin canlı birer kukladan farksız olduğunu görüp, onlara ruhlarını armağan etmek ister ve Tanrısal ateşi çalmaya karar verir. Kutsal ateşi onlara dokundurarak vücutlarına can veren Prometheus, bunun cezasını Zeus tarafından yüz sene boyunca işkence çekerek öder. Her gün ışıdığında, bir akbaba zincirlerle bağlı Prometheus'un yanına gelerek, ciğerini yer. Her gün her gece bu işkence devam eder. *

"İslâm, Promethean insan anlayışına yani kendini aşan hiçbir şeye, kutsala, Nihai Gerçeklik olan Allah'a (C.C) ve tabiata karşı sorumlu hissetmeyen insan anlayışına kesinlikle izin vermemiştir. Bu insan kendi kendisinin efendisi olan, dünyayı istediği gibi çekip çeviren bir insandır.... Promethean da bir anlamda semaya karşı gelmiştir ve bu yüzden de cezalandırılmıştır" (Nasr 1995: 55).

M5 ve Y1 varyantlarında Ebu Ali Sînâ kötü işlerle uğraşan, fitnelik yapan, ahlâksız bir kadından intikam alabilmek için şehrin ateşini kadının vücuduna cinsellik anlamında hapseder. Kadın ışıksız, ateşsiz kalan halkın çıralarla, odun parçaları ile gelip, vücuduna değdirmeleri şeklinde ateş almalarına bir yıl tahammül eder ve sonunda buna dayanamayarak ölür.

M4 varyantında da İbn Sînâ, iftiralara inanarak, kendisine hakaret eden padişâha ve fitne sahibi, sihirbaz, ahlaksız bir kadına ceza vermek için sihir yapıp, şehrin ateşini yaşlı kadının ocağına hapseder. Daha sonra da ağrılarından, kadının ocağında söndürülen dalsız, dikensiz dört karış uzunluğundaki bir ağacın kömürüyle kurtulacağını söyler. Hikâyenin sonu M5 ve Y1'deki gibidir.

---

*http://sultans-internatianal.com

Promethe, çaldığı ateşle Tanrılara karşı gelerek yarattığı insanlara can verir. İbn Sînâ ise şehrin ateşini, ışığını bir kadının vücuduna hapsederek onu cezalandırır. Promethe efsanesinde ateşin, can verici fonksiyonuna karşılık, "İbn Sînâ" hikâyelerinde yok edici fonksiyonunu görüyoruz. Bu örnekler bize toplum hayatının kurtarılması üzerine anlatılan hâdiselerin, mitolojiden efsaneye her an biçim değiştirerek, benzeri şekillerde yaşamaya devam edeceğini göstermektedir.

Ateşin toplum hayatındaki yeri çok önemlidir. Öyle ki M4'de ateşsiz kalan Mısır halkı, yemeğini pişirecek, ocağını yakacak, aydınlanacak ateşi bulamaz hale gelir. Zenginin varlığının dahi önemi kalmamıştır artık... Padişâh, bu duruma o kadar çok üzülür ki saçları ağarır.

Bülent Şenocak'ın derlediği "Felsefi Simya" adlı makalede ateşin dönüşüm aracı olduğu, sembolik olarak arınmak ve aydınlanmak gibi yüksek bir yanına karşılık, ihtiras, azab ve yıkıcılığı simgeleyen aşağılık bir yanının da bulunduğu üzerinde durulur.*

Hikâyelerde İbn Sînâ; hırs, kin, nefret, ahlaksızlık vb. gibi duygularla kir, pas içerisinde kalan insan kalplerini ateşle temizleyip, arındırmayı hedefler. Bu duyguların esiri olan kadın sonuçta yanarak ölür.

"Simyacıların ilaçların hazırlanmasında beyazlaştırmak için kullandıkları fırın ve imbikler yadsınmaz cinsel biçimlerdedir" (Bachelard 1999: 64). İbn Sînâ da, ahlâksız kadına verdiği ceza ile bir simyacı gibi ateşin yok edici ve arındırıcılık vasıflarından faydalanır. Ahlâksız kadın, ateş ile bütün pisliklerden arınacak, yeniden doğacaktır. Ateşin cinselleştirilmesi onun gizli, örtülü olan bütün görüntülerini ifade etmektedir. "...bedenlere içten sahip olunması, bazen belirgin bir cinsel edimdir. Bu edim, bazı simyacılara göre, Ateş Çubuğu ile gerçekleşir" (Bachelard 1999: 66). Hikâyede ateşin bir odun parçasıyla kadına cinsellik anlamında hapsedilmesi ve halkın bu şekilde ateşi temin edebilmesi simyacıların dönüşüm hadisesinden farksızdır. Bir yıl boyunca bu işkenceye dayanan kadın, sonunda acı çekerek yok olur ve günahları, yasakları da beraberinde götürür.

"İbn Sînâ" hikâyelerinde, İbn Sînâ'nın sembolik anlamlı hediyelerle verdiği mesajlar da dikkat çekicidir. Onun padişâha dilenci kılığına girerek sattığı beyaz, kırmızı ve siyah renklerden oluşan sihirli mum yandığı zaman insanlar üzerinde

* http://www.hermetics.org

farklı davranışlar sergilemelerini sağlar. Beyaz renk durgunluk, kırmızı renk gülme ve siyah renk uyku verme özelliğine sahiptir. Biz sihirli mumun sembolik anlamlarını, "Hikâyelerin Tahlili" kısmında ayrıntılarıyla değerlendirdiğimiz için, burada sadece İbn Sînâ'nın hayatı etrafında anlatılan efsanelerde geçen benzeri hâdiseyi buraya alacağız.

Efsaneye göre, kendisini kervana tanıtmadan onlarla birlikte yolculuk yapan İbn Sînâ, bir süre sonra bunların bağırma ve çağırmalarından rahatsız olur. Bunun üzerine, develerin çıngıraklarını ve çanlarını hususi bir sûretde tanzim eder. Kervancılar, çıngırakların seslerinden uykuya dalar. İkinci gece İbn Sînâ çıngırakları farklı bir şekilde tanzim edince sabah uyanan herkes, gülmeye başlar ve üçüncü gecenin sabahında duydukları çıngırakların sesleriyle ağlamaya başlarlar. Ertesi gece çanlara farklı bir düzen vermek isteyen İbn Sînâ, tanınır ve kendisine hürmet edilir (Yaltkaya 1937: 12).

Bütün bu efsanevî hikâyeler gösteriyor ki; "Halk muhayyilesi onun şahsında görmek istediği âlim tipini yaratmıştır. Bu yüzden onunla ilgili efsanelere masal unsurları katmış, onda gizli bir takım ilimler bulunduğunu işaret etmek istemiştir... İbn Sînâ, hikâyelerde ve gelenekte halkın hem beşerî hem de ilâhî istek ve endişelerinin çözümünü gösteren bir şahsiyettir" (Türkmen 1984: 203).

Diyebiliriz ki "İbn Sînâ" hikâyelerinin çoğu, sözlü gelenekte anlatılmaya devam eden masal, Kur'ân-ı Kerîm'deki kıssa ve efsanelerden alınan motif, konu ve kahraman adlarından meydana gelmiştir. Bu hikâyelerde, İbn Sînâ'nın daha çok kerâmet gösteren bir evliyâ olması, kıssalardaki benzerliklerin İbn Sînâ'ya atfedilmesi, onun akıllara durgunluk veren zekâsının, bütün ilimlerdeki engin bilgisinin, tedavilerinin çok yönlü kişiliğinin, halkın millî şuur anlayışında yoğrularak zamana taşınmasının bir ifâdesidir. Hikâyelerde İbn Sînâ'nın, simyacı rolünü üstlenerek toplumu kötülüklerden arındırma, dönüşüm geçirerek gerçek özlerini bulmalarını sağlama çabaları, halk hafızasındaki olağanüstü şahsiyetini belirginleştirmiştir.

4.2.2. İbn Sînâ'nın Hayatı Etrafında Teşekkül Eden Efsaneler

Hayatı sürekli olarak mücadelelerle geçen İbn Sînâ'nın tek amacı, insanlara faydalı olabilmek ve daha çok öğrenmektir. Onun, böylesine bir hayat tarzı, felsefesi

halkın muhayyilesinde de gerçek hayatının etrafında efsaneler teşekkül ettirmesine neden olmuştur. Hatta, insan hayatı ve sağlığı ile ilgili olarak tedavileri, o zamanın şartları içerisinde halkın mûcize, olağanüstü hâdiseler olarak yorumlamasına sebep olmuştur.

İbn Sînâ'nın hayatı ile ilgili olarak bilgi veren kaynaklara baktığımız zaman onun, ilim öğrenmek ve öğretmek için mücadeleler verdiğini görürüz. **Türk Menkıbeleri** adlı eserde, Türklerin ilk kütüphanesini Horasan'da kurmalarından, İbn Sînâ'nın da Buhara'daki bu muazzam Türk kütüphânesinde gördüğü eşi benzeri bulunmayan eserlerden feyz aldığı belirtilmektedir (Şapolyo 1964: 79-80).

Aynı eserde, Yunanlıların Sokrat, Aristo, Eflatun'u ile Türklerin de ibn Sînâ ve Farabi adlı filozoflarının eş değerde olduğu belirtilir. Farabi'nin öğrencisi olan İbn Sînâ'nın da kanunu icat edip, bestelerini yıldızlara göre okuyan hocası gibi hem mûsiki hem de felsefe, fizik, metafizik vb. gibi pek çok ilim ile uğraştığı belirtilir (Şapolyo 1964: 79-80).

İbn Sînâ'nın okul yıllarında ilim tahsil etmedeki hevesi, çeşitli hâdiselerden ders çıkarması bilgisinin daha da artması yolunda âdeta bir kamçı vazifesi görmüştür.

Çok küçük yaşlarda cebir ve geometriye ısınamayan İbn Sînâ, bir gün okuldan kaçarak kervana katılır. Bir vahada kervan konakladığı zaman, İbn Sînâ su getirmesi için kuyuya gönderilir. Kuyudan su çıkaracağı sırada bir şey İbn Sînâ'nın dikkatini çeker. Kuyunun ipi, sürtündüğü taşı kesmiş, oymuş, kendisine yol yapmıştır. "İpin taşı kesmesi aklın alacağı şey değil, ama devamlı sürtünerek, taşı kesmiş, oymuş, kendine yol yapmış" diye düşünerek kendisine ders çıkaran İbn Sînâ, "Benim aklım niçin cebir, geometriyi kesmesin" der ve okuluna döner (Bolay 1988: 88).

Bu hâdise, Alptekin'in mecnunlarla ilgili olarak anlatılan efsaneler arasında değerlendirdiği "Ders" adlı efsane ile benzerlik gösterir:

"Hocagiller'den Mehmet Ağa, günlerce uğraştığı halde bir dersten diğerine geçemez. Bu durum, başta hocası ve arkadaşları olmak üzere, herkesin onu alaya almasına sebep olur. Artık, kimsenin yüzüne bakacak hali kalmayan Mehmet Ağa, "Allah'ım, ya bana akıl, fikir ver, ya da canımı al," diye Allah'a dua eder. Bir gün, ağacın dibinde uykuya daldığı sırada ak sakallı bir ihtiyar gelip, onun ağzına üç kere üfler, sırtını sıvazladıktan sonra da kaybolur. Uyandığında havanın kararmış olduğunu gören

Mehmet Ağa, ailesinden korktuğu için hocasının yanına gider. Mehmet Ağa'nın bir gün önceki dersi bir çırpıda okuyamamasına şaşıran hocası, "Oğlum, sen dersini alacağın yerden almışsın," diyerek onu gönderir" (Alptekin 1993: 34-35).

Her iki kahramanın "başaramama korkusu"na bağlı olarak gerçeklerden kaçışı ile başlayan hâdiselerde İbn Sînâ'nın akıl, mantık ölçüleri çerçevesinde davranışı onu, velilerden ayırmaktadır. Velî kişiler, aklın öncesinde daha çok, gönülleriyle, hissî duygularına bağlı kalarak hareket ederler. "İbn Sînâ" hikâyelerinde her ne kadar İbn Sînâ'nın şaman özelliklerini gösterse de hikâyenin ilerleyen kısımlarında kerâmetleriyle halkın hayranlığını uyandıran, aşamalar geçirerek şeyh-i kâmil mertebesine ulaşan bir velî olduğu belirtilir.

Bazı efsaneler de İbn Sînâ ile Lokman Hekim'in "hekimlik" vasıflarındaki üstünlüklerinden dolayı birbirine karıştırılmıştır. Öyleki, Lokman Hekim ve İbn Sinâ'nın, öğrencileriyle arasında geçen konuşmalar bile bazen birbirine mal edilmiştir. "Menkabeler ve İnanışlarda İbn Sînâ" konusunda bahsettiğimiz, İbn Sînâ ve öğrencisi Behmenyar arasında geçen konuşma, Lokman Hekim için de anlatılmaktadır. Buna göre bir gün Lokman'a "Hasta olmamak için ne yaparsın?" diye sorulur. O da gece su içmem, gündüz uyumam," diye cevap verir (Bayat 1984: 584).

Tespit ettiğimiz varyantlarda, İbn Sînâ'nın ilm-i simya ve ilm-i kimya ilimleriyle uğraştığı, gaipten haber verip, olacakları uzaktayken de bildiği, öleceği günü anlaması vb. gibi hâdiselerle ermiş bir kişi olduğundan bahsedilmektedir. Bergama'da anlatılan bir efsanede Lokman Hekim'in de, bu özelliklere sahip olduğu belirtilir:

"Bir zamanlar Bergama'nın bir Lokman Dedesi varmış. Bunun kerâmet sahibi olduğuna inanılırmış. Bu yüzden O'nun hakkında söylenenler bir efsaneyi andırır. Lokman talebeliğinde çok şen bir gençmiş. Yüzüne bakanın güleceği gelirmiş. Tatlı dilli, güler yüzlü imiş. Lokman İstanbul'da okumuş sonra Mısır'a gitmiş, orada on sekiz yıl icazet alıp geri dönmüş. Bir gün arkadaşlarına durup dururken:

"Benim âleme meram anlatmaya vaktim yok. Nerdeyse deli olacağım... demiş.

Lokman, Bergama'nın eski Müftü Medresesine yerleşmiş. Ölünceye kadar bu medresenin bir odasında kalmış. Gelen geçen pencereden baktığı zaman Lokman

Dede'yi odanın ortasında yaktığı ateşin başında sac döverken görürler, Dede yine kimya yapıyor derlermiş. O, adeta oduncuların piri olmuş. Hemen her sabah her oduncu kapının önüne bir odun kormuş ve bunu uğur sayarlarmış. Lokman Dede'yi bir gün saçı sakalı birbirine karışmış, korkunç bir halde olduğu bir sıra kapı altı Zeybeği yakalamış. Kapı altına götürüp saçını sakalını kestirmiş. Lokman Dede bu saç kesme işine çok kızmış. Eve gelerek tahta parçalarından bir kafes yapmış, minarenin dibine yerleştirerek içine bir ateş yakmış.

Lokman Hekim, müridi Hacı Ali'ye:

"Minareye çık bak, nereden duman çıkıyor," demiş.

Müridi, minareden o zamanın Kapıaltı dedikleri, şimdi ise Hükümet Konağı denilen yerin yandığını söylemiş" (Avcı 1988: 51-52).

İbn Sînâ'nın kara sevdaya düşen bir gencin rahatsızlığını anlamak için uyguladığı yöntem, onun hekim olarak hasta psikolojisini çok iyi anladığını, uyguladığı yöntemlerin bir zekâ ürünü olduğunu göstermektedir. Horasan'a gelen İbn Sînâ, hükümdarın hastalanan yeğenine hekimler çâre bulamayınca son ümit olarak çağrılır. İbn Sînâ hastaya elini sürmeden onun kara sevdaya yakalandığını anlar. İlk önce hastanın nabzını tutar, daha sonra şehir, mahalle, ev ve genç kızların isimlerini sayarak nabzının artmasına göre sevgilisinin yaşadığı yeri ve adını öğrenir. Neticede kızı ailesinden isterler ve hasta iyileşir (Bolay 1988: 81).

İbn Sînâ'nın akıl hastalıklarını tedavi etmesinde de çok ilginç hikâyeleri rivâyet edilmektedir. O, ruh hastalarını, içine şeytan girdiği düşüncesiyle ateşe atarak, diri diri yakan batının aksine, normal hastaları gibi tedavi etmiş ve müzikle tedavi yollarını getirmiştir. Kendisini sığır zanneden bir akıl hastası kasap kasap dolaşarak kesilmesini ve etinin dağıtılmasını ister. İbn Sînâ da kasap önlüğünü giyerek gelir ve hastayı yoklayıp zayıf olduğunu eğer kuvvetlenirse onu keseceğini söyler. Bunun üzerine yemekleri yiyip, ilaçlarını içen genç, eski sağlığına kavuşur ve kendisine yaptıkları anlatılınca bunları asla hatırlamaz ve çok şaşırır (Bolay 1988: 83-84).

İbn Sînâ'nın gözleri çok keskindir. Bu yüzden dört fersahlık mesafedeki sineği bile görmektedir. Bir gün uzaktan gelen bir atlının tatlı şeyler yediğini söylemesi üzerine yanındakiler, ona bunu nasıl anladığını sorar. O da yediği şeyin etrafında sineklerin uçuştuğunu, bu yüzden yediğinin tatlı bir yemeğe işaret olduğunu söyler (Ünver 1937: 2).

İbn Sînâ, bir gün Güneş ile Utarid aynı hizaya geldiği zaman gündüz vakti Güneşin üzerinde, bir kimsenin yüzündeki ben gibi Utarid'i gördüğünü söyler. Her ne kadar Utarit ikinci ve Güneş dördüncü kat gökte iseler de bu beraberliği fark edebilen İbn Sînâ, doğduğu zaman da gökyüzünü parça parça ve kafesli gördüğünü belirtir. Bunu İbn Sînâ'nın annesine anlattıklarında; o da oğlu doğduğu zaman herhangi bir sebepten dolayı üzerine kalbur kapattığını söyler (Yaltkaya 1937: 10).

İbn Sînâ'nın idrak kuvveti de çok yüksekti. Kendisi dokuz yaşında iken padişâhın kızı hastalanır. Onun hastalığına yetmiş tabip, farklı teşhislerde bulunur. Sonunda İbn Sînâ gelip, hastayı muayene eder, kısa zamanda iyileşmesini sağlar. Yetmiş tabibe de yetmiş delil getirerek hepsinin teşhislerinin yanlışlığını bildirir, tedavi tarzını dahi söyleyerek, aczlerini kendilerine açıkça söyler (Yaltkaya 1937: 10).

İbn Sînâ'nın hafızası da çok kuvvetlidir. Bir gün İsfahan'a geldiğinde talebe ve ulema, kendisinden **Kanun** adlı eserini göstermesini ister. O da ezberinden büyük bir kısmını söyler. Etrafındakiler bunu not alıp kıyasladığında, ifadelerin satır satır aynı olduğunu görüp hayrete düşerler (Yaltkaya 1937: 10). "Talebesinin ifadesine göre, İbn Sînâ mütaleayı sever. Fakat eline aldığı kitaplardan hiçbirisini başından sonuna kadar tamamiyle okumaz, her kitabın en güç yerlerini ve en mühim meselelerini tetkik eder ve bu suretle eserin müellifini ve mahiyetini anlamakta gecikmezmiş" (Ünver 1937: 7).

İbn Sînâ'nın hafıza kuvvetini gösteren bir başka efsanevî hâdise de şöyledir: İbn Sînâ bir gün deniz yolculuğu sırasında karşılaştığı âlimin, hükümdâra takdim edeceği Arapça lûgate dair bir eserini okumaya başlar ve eseri birkaç gün içerisinde ezberler. Hükümdarın yanında hürmet gören İbn Sînâ, âlimin eserini takdim ettiği sırada, padişâh tarafından eser kendisine uzatılarak fikri alınır. İbn Sînâ da eserin daha önce telif edildiğini, sebep olarak da eseri ezbere bildiğini gösterir. Eserin başından, ortasından ve sonundan ezbere okuduğu sayfaların aynı bilgiler olduğunu görenler karşısında son derece küçülen âlim, buna oldukça şaşırır. İbn Sînâ en sonunda işin aslını padişâha anlatır ve âlimin mükâfata lâyık olduğunu söyler (Yaltkaya 1937: 10-11).

Magsud Goriyev'in hazırladığı **Ibn Sınonıng Bolalıgı (gissa)/ "Abu Ali İbn Sino"** adlı eserde İbn Sînâ ile ilgili sekiz hikâye bulunmaktadır. Eserde yer alan

altıncı ve sekizinci hikâyeler, yazma nüshalarla benzerlik gösterdiği için "İbn Sînâ Hikâyelerindeki Efsaneler" başlığı altında verilmiştir.

Birinci hikâyede; İbn Sînâ'ya bir gün öğrencileri eğer ölürse yerine kimin geleceğini sorarlar. O da "benden sonrası katıg kalır" der (Goriyev 2002: 36).

İkinci hikâyede; İbn Sînâ dostuyla yemekhâneye gider. Arkadaşı bir tabak lag'mon ve on tabak kebap yer. İbn Sînâ "Bu adam ölecek" der. Fakat semiz adam, yemeğin üzerine bir tabak da yoğurt yiyince bu sefer İbn Sînâ "Bu adam ölmez" der (Goriyev 2002: 36).

Üçüncü hikâyede; İbn Sînâ'ya çocuk terbiyesine ne zaman başlanılması gerektiğini sorarlar. O da "beşikten" diye cevap verir (Goriyev 2002: 36).

Dördüncü hikâyede; İbn Sînâ, öğrencileriyle yolda giderken, karşıdan torba sırtlanmış bir çocuğun geldiğini görür ve onunla selamlaşır. Öğrencileri bu duruma şaşırarak, ona niçin bu yaştaki çocuğa selam verdiğini sorarlar. İbn Sînâ da onlara "Ey azizim, bu çocuk bir gün gelip paşa olursa o zaman ne dersin?" der (Goriyev 2002: 37).

Beşinci hikayede; İbn Sînâ öğrencilerine ders anlatıp, sorularını cevaplandırırken, aceleyle içeriye birisi girer ve saraya gitmesi gerektiğini söyler. İbn Sînâ hiç aldırmadan derse devam eder. Gelen adamlar sinirlenip, emirin acil olarak gelmesini istediğini tekrarlar. İbn Sînâ, onlara "Ne yaptığımı görüyorsunuz" diyerek cevap verince, öğrenciler de gülmeye başlarlar (Goriyev 2002: 37).

Yedinci hikâye ise şöyledir: İbn Sînâ, tabip sıfatıyla emirin sarayına girerken, kapı ağzındaki kişi onu durdurup, "Emir sizi çok övdü" diyerek, tabipden bahşiş almak ister. İbn Sînâ bu sözler üzerine hüngür hüngür ağlar. Kapı ağası, hayretle bu sözlere sevineceği yerde niçin ağladığını sorar. O da, "Padişâhın övgüsünden daha fazla bir bahtsızlık yoktur" der (Goriyev 2002: 39).

İbn Sînâ'nın işitme gücü de olağanüstü derecededir. İsfahan'da öğrenimi sırasında, âşâ'daki bakırcıların sabahları döğdükleri bakırların çıkardıkları gürültüden dolayı rahat çalışamadığını hükümdara şikâyet eder. Hükümdar dört menzil (yaklaşık 150 km) uzaklıktaki Kâşândaki seslerin duyulamayacağını düşünür fakat sınamak amacıyla bakırcıların bir hafta sabahları bakır döğmelerini yasaklar. Hükümdar, hafta sonu huzuruna çıkarak kendisine teşekkür eden İbn Sînâ'nın ileri derecede duyarlı olduğunu kabul eder (Bayat 1984: 577).

Bir gün Halep sultanı, Halep'i sıçanların istilâ etmesi üzerine İbn Sînâ'dan yardım ister. O da şehrin kapısında durmaları ve gördüklerine gülmemeleri şartıyla yardım etmeye karar verir. İbn Sînâ sihir ile sıçanları ortaya çıkarır. Bunlardan birisini öldürüp, bir tabuta koyar ve dört sıçana yükler. Bir el çırpması ile tabutu yüklenen dört sıçan şehrin kapısına doğru yürür. Şehirdeki bütün sıçanlar da onları takip eder. Sultan onları görünce kendisini tutamayıp gülmeye başlar. O sırada kapıdan çıkan sıçanların hepsi ölür fakat içeride kalanlar şehrin içine dağılır. İbn Sînâ "Ey sultan, nasihatimi tutsaydın, şehirde bir tane canlı fare kalmayacaktı" der (Bayat 1984: 581).

İbn Sînâ'nın öğrencilerinden Behmenyar'ın anlattığına göre, âlimin ilime verdiği önem o kadar büyüktür ki boşa harcanan zamana ağlayacak kadar ilime âşıktır. İbn Sînâ bir gün öğrencilerine ders anlatırken, tartışmaya katılmaması üzerine Behmenyar'a; "Görünür, sizin istirehet gününüz faydasız keçib" deyince o da, izin gününde gezdiğini, çalışamadığını söyler. Bu sözler üzerine İbn Sînâ'nın gözleri yaşla dolar ve "Kendirbaz işi gündelik meşgul olduğundan öz kamilliyi ile her şeyden baş çıharan müdrikleri bele heyrete salabilir. Niye sizin aranızda bir ağıllı ve müdrik uşak çıkmadı ki ders ohumağı avaraçalıgdan üstün tutsun?" der.*

İbn Sînâ'nın henüz teknolojik imkânların sınırlı olduğu zamanlarda, mûcizevî ameliyatları ile hayranlık uyandırması, bu tedavi yöntemlerinin halk arasında anlatılmaya devam etmesi onun efsanevî bir şahıs olarak yaşamasını sağlamıştır. Müjde Değirmenci* adlı bir kaynak şahsımızın anlattığına göre İbn Sînâ, açık yaraları iyileştirirken dikiş olarak büyük kırmızı karıncalardan faydalanmaktadır. Karıncanın ayrılan iki deri parçasını ısırık atarak birleştirdiği ve derinin anında sertleştiği görülmektedir.

Tedavi yöntemlerinin akıl almaz ölçülerde detaylı olması ve her konuda eserlerinin bulunması sebepleriyle çok yönlü bir şahsiyet olan İbn Sînâ, gerçek hayatındaki olağanüstülükleri ile halkın muhayyilesinde unutulamayacak bir kişilik sergilemiştir. Buna bağlı olarak Lokman Hekim, Dede Korkut vb. gibi kahramanlar ile ilgili hâdiselerin İbn Sînâ ile ilgili olarak anlatılan efsanelerle karıştırıldığı, bazen birbirine mâl edildiği görülmektedir. İbn Sînâ'nın gerçek hayatındaki olağanüstü

---

* http://www.memorial.aznet.org

* Müjde Değirmenci, Elazığ, 1983, Tarih hocasından, Lise mezunu.

niteliklerinin etrafında anlatılan efsanelerde yer yer; ilime önem vermek, emek harcamak, hâdiselerden ders çıkarmak, öğrenilen bilgileri günlük hayatta işlevselleştirerek, toplumun faydasına çalışmak mesajlarını vermektedir.

4.3. MASALLARDA İBN SÎNÂ

Masallar, Türk halkının zekâsının bir ürünüdür. Bu metinlerde yer alan ifadeler; hem eğiticilik, mesaj verme hem de sembolik kavramlarla gizemli dünyanın sırlarını öğretme, kültürümüzü, geleneklerimizi yaşatma amacını taşıdığından dikkate değerdir.

Masallarda "İbn Sînâ" hikâyelerinin izlerini iki başlık altında değerlendireceğiz:

4.3.1. Binbir Gündüz Masallarının Türk Masalları Üzerindeki Etkisi

"Binbir Gündüz Masalları", "Binbir Gece Masalları"nın kadınların vefasızlığını ele almasına nazire olarak, erkeklerin vefasızlığını konu edinen bir eserdir. "Binbir Gündüz Masalları" içerisinde geçen "Ebu Ali Sînâ" adlı masalda, baştan sonuna kadar yaşanan hâdiselerin "İbn Sînâ" hikâyeleriyle benzerdir. Bunun sebepleri çeşitlidir.

Türkler çok eskiden Arap ve Farslarla temasa geçmişler, Abbasiler zamanında (750-1258) Arap ordularında önemli görevler almışlardır. Bu münasebetle, daha çok Farsça'dan olmak üzere, Arapça'dan da Türkçe'ye eserler tercüme edilmiştir. İçerisinde masalların da bulunduğu tercüme çalışmaları, XIX. yüzyıla kadar devam etmiştir. Türk Halk Edebiyatında "Yedi Vezirler" ve "Yedi Âlimler Hikâyesi" diye meşhur olan **Sinbadnâme**, içerisinde kuşlarla ilgili çok sayıda hikâyenin bulunduğu **Mantıku't-tayr**, Danyal'ın oğlu Camasb'ın hayâlî iklimlerde, hayâlî yaratıklar arasında geçen macerasını anlatan **Camasbnâme** ve **Ferec ba'de'ş-şidde** Arapça ve Farsça'dan tercüme edilen eserler içerisinde en tanınmış olanlarıdır. (Sakaoğlu 1973: 32-36).

"İbn Sînâ" hikâyelerinin, "Binbir Gündüz Masalları" ile olan benzerlik ve faklılıklarını önce yapı daha sonra da konu, vak'a ve motifler açısından ele alacağız.

Yapısal Açıdan Değerlendirme:

"Binbir Gündüz Masalları" yapı olarak; iç içe anlatılan masal metinlerinden oluşmuş, çerçeve masal özelliği gösteren bin bir gün boyunca anlatılan uzun bir masal metnidir. Bu tür masallarda masal metninin, kendi çerçevesi içerisinde iç içe girmiş bir çok masalın, herhangi bir şekilde aralarında bağlantı kurularak uzatıldığı görülür.

Bu yönü ile "İbn Sînâ" hikâyelerinin "Binbir Gündüz Masalları" ile benzer olduğunu söyleyebiliriz. Yalnız "Binbir Gündüz Masalları" nesir, "İbn Sinâ" hikâyeleri ise kalıplaşmış sözlerle bağlantıların kurulduğu, duygu yoğunluklarının nazım kısmında daha derinlemesine dile getirildiği, nazım-nesir karışımı bir metin özelliği gösterir.

"Binbir Gündüz Masalları" içerisinde dadının yüz elli sekizinci gün anlatmaya başladığı "Ebû Ali Sînâ" adlı masal, (Kırıkçı 2004: 91-118) yüz altmış sekizinci günden sonra farklı bir masala yerini bırakır. Genel olarak dadı tarafından anlatılan masal, bazen Ebû Ali Sinâ'nın bazen de Gamsız Şâh'ın ağzından aktarılmaktadır.

Sabah olunca anlatılmaya başlanıp, akşamleyin anlatmaya son verilen masal, "Dadı masalın burasında yine sustu", "Dadı akşamın olduğunu görerek masal anlatmasını erteledi" veya "Dadı buraya gelindiğinde akşamın olmasıyla sustu" şeklinde söylenen sözlerle yarıda bırakılmış ve ertesi gün kalınan yerden anlatılmaya devam edilmiştir.

"İbn Sînâ" hikâyelerinde sabah veya akşam anlatılması şeklinde bir zaman kavramı yoktur. Anlatıcının sabah ve akşam olduğunu belirterek, anlatmaya başlayacağının veya son vereceğinin sinyallerini veren ifadeler yerine "İbn Sînâ" hikâyelerinde de "Râviyân-ı şükr-güftâr ve nâkılân-ı hikmet-âsâr bu tarz ile hikâyet ve ...", "Râviyân-ı ahbâr şöyle rivâyet ederler ki..." şeklindeki halk hikâyelerine özgü kalıplaşmış bir ifade ile başlangıç ve "Bunlar bu tarafda Ebû Ali'yi gûşe be gûşe tecessüs eylemekde biz gelelüm...", "Biz gelelüm bu tarafda Sabâ vilâyetinde olan mâcerâya..." şeklindeki cümlelerle de şahıs, zaman ve yer değişikliklerinin ifade edildiği geçiş formellerinin bulunduğunu görmekteyiz. Hikâye içerisinde diyaloglara geçerken de; "aydur", "aytdılar" şeklinde ifadeler kullanılmaktadır.

Olay Halkaları Açısından Değerlendirme:

"İbn Sînâ" hikâyeleri, konusunu "Binbir Gündüz Masalları"ndan almıştır. "Binbir Gündüz Masalları"ndaki "Ebû Ali Sînâ" adlı masalın olay halkalarını, motifler ve metinlerin "İbn Sînâ" hikâyeleri içerisinde benzer ya da aynı şekilde geçmesi bakımından değerlendirebiliriz.

"Binbir Gündüz Masalları"nda, İbn Sînâ'nın erkek kardeşi yoktur. "İbn Sînâ" hikâyelerinde ise Ebu'l Hâris adlı ikiz kardeşi bulunmaktadır.

Hikâyelerde ve masallarda mağaranın önemi büyüktür. "Binbir Gündüz Masalları"nda Şeyh Şehabettin tarafından yaptırılan mağara, Hazar Denizi semtinde üzeri daima gülle kaplı kırmızı bir dağın altındadır ve dört tane sihirli kapısı bulunmaktadır. Mağarada kendi yazmış olduğu kitaplarının yanı sıra, dünyadaki seçme kitaplardan yirmi bin cildi aşkın kitap vardır. Bu kitaplar daha çok felsefe, simya, kimya, gayb ilmi ve sırların keşfine dairdir. "İbn Sînâ" hikâyelerinde de mağara, çeşitli ilimlerle dolu olmakla birlikte bunlar, olağanüstü varlıklar tarafından korunulmaktadır.

"Binbir Gündüz Masalları"nda Helvacı Ali'den bahsedilmez. "İbn Sînâ" hikâyelerinde ise İbn Sînâ'nın, Helvacı Ali'nin güzelliğine olan hayranlığı, daha sonra onu oğlu olarak kabullenip, sevgilisine kavuşabilmesi için simya kuvvetiyle yardımlarda bulunduğu görülür. Onun Helvacı Ali ile olan münâsebetleri, hikâyenin vak'a zamanı ve olay halkalarının sıralanışında en geniş yeri tutar.

"İbn Sînâ" hikâyeleri içindeki Buhara Şâhı'nın tıp ilminde üstat olan hekimi ile Ebu Ali'nin Kirman Şâhı'nın davetiyle yola çıkma hâdiseleri, "Binbir Gündüz Masalları"nda da aynıdır. Kirman-zemîn yolu kırk günlüktür ve ikisi de yol hazırlıkları yaparlar. Ebu Ali Sînâ'nın hazırladığı haplardan bir tane yenilse on gün boyunca açlık ve susuzluk hissedilmemektedir. Yirmi günün sonunda yolda yiyeceklerini düşüren vezir, Ebu Ali'nin yardım teklifini redd ederek, halsiz düşüp ruhunu teslim eder. Söz konusu hikâye, olay halkaları bakımından benzerdir. Aralarındaki tek fark, "İbn Sînâ" hikâyelerinde vezirin de kırk gün boyunca yetecek miktarda özel haplar yapıp, yanına almasıdır.

Hikâyedeki hâdiselerin masallardakinden bir diğer farkı, kırk günlük yolun yürüyerek gidilmesini teklif eden kişinin Ebu Ali Sînâ olmasıdır. Ebu Ali Sînâ,

kendisinin fakir bir derviş, onun da bir hekim olduğu için haplar hazırlayarak yola çıkılmasını teklif eder.

"İbn Sînâ" hikâyelerinin, "Binbir Gündüz Masalları"nın yanı sıra "Binbir Gece Masalları"ndan da etkilendiği görülür. Bunlar; bazen hikâye, bazen de sadece motif yönüyle karşımıza çıkar.

Bu benzerliklerden birisi "Binbir Gece Masalları"ndan "İkinci Kalender"in hikâyesi ile benzer motiflere sahip olmasıdır. "İkinci Kalender"in hikâyesi'nde bir İfrit, sihir yaparak, Kalender'i maymuna çevirir. Kalender'i bu durumdan Sultan'ın kızı kurtarır. İfrit, Sultan'ın kızından kurtulmak için ateş hâline gelir. Sultan'ın kızı da ateş olur. İki ateş karışır ve İfrit, kül olup kuvvetini kaybeder. Mücadeleyi kazanan Sultan'ın kızı eski hâline döner. Fakat o sırada İfrit'in külleri içinde bulunan ateşten alev alır ve İfrit'in külleri üzerine düşerek yanar (Duymaz 2001: 195).

Bu "ikili mücadeleler" ve "ateşe dönüşme" hâdisesi, "İbn Sînâ" hikâyelerinde, iki şekilde görülür. Bunlardan birisi Câlût diğeri de vezir Yuhanna ile olan mücadelesidir. Biz bu konuyu "İbn Sînâ Hikâyelerinin Türk Masalları Üzerindeki Etkisi" başlığı altında değerlendirdiğimiz için burada tekrara düşmek istemiyoruz.

Dönüşüm hâdiseleriyle ilgili örneklerde kahramanlar, sihir ilmini bilmektedir. Bu mücadelelerde aklının ve bilgisinin gücüyle kazanan taraf daima, İbn Sînâ olmuş ve sonunda hatasını anlayan kahramana yardım elini uzatmıştır.

"Cıva Ali'nin, Delile ve Kızı, Delile'nin Kardeşi Balık Kızartıcısı Zurayk ve Büyücü Yahudi Azarya ile Serüvenleri" (Onaran 1992: 151-203) adlı masalda ise büyücü Azarya'nın İbn Sînâ gibi bütün cinleri ve ifritleri emri altına alması, insanları katıra, ayıya, eşeğe, maymuna dönüştürmesi, bir anda istediği yerde olağanüstü bir saray inşâ etmesi, büyülü sözler söylemesi, tılsımlı tasının bulunması vb. gibi motifler bakımından "İbn Sînâ" hikâyeleriyle benzerdir.

Büyücü Azarya ve İbn Sînâ bir anda şehrin ortasına olağanüstü yapılar inşa edip, ortadan kaldırabilirler. Büyücü Azarya'yı İbn Sînâ'dan ayıran yönü ise onun daha çok, sihirli nesnelerden faydalanmasıdır. Azarya, cebindeki torbadan bir tutam kum çıkarıp, onu üfleyerek havaya savurur. Bu sihirli kumdan muhteşem bir saray meydana gelir. İbn Sînâ ise efsun okuyarak veya emri altındaki olağanüstü varlıklara hükmederek, herkesi hayran bırakacak saraylar, köşkler, hamamlar

yaptırır. Kirman-zemîn Şâhı'na şehre geldiğini haber vermeyip, şehrin ortasındaki kaleyi efsun okuyarak yok eden İbn Sînâ, bu sanatla padişâhı varlığından haberdâr eder.

İbn Sînâ'nın silahları; ilm-i simya, ilm-i kimya, kerâmetler ve her konuda olan bilgisidir. Hikâyelerde her ne kadar sihir ve büyüden bahsedilse de din faktörü ağırlıklıdır.

"Balıkçı Cevder ya da Sihirli Heybe'nin Öyküsü" adlı masalda da sihirli heybeden çıkan İfrit'in zor da olsa çeşitli istekleri yerine getirmesi, Cevder'in bindiği sihirli katırın bir yıllık yolu bir günde alması diğer benzer motiflerdir.

"İbn Sînâ" hikâyelerinin değerlendirmesini yaptığımız zaman, masal motiflerinden özellikle sihir ve büyünün, cin, peri vb. gibi olağanüstü kahramanların metinlerde çok fazla yer aldığını gördük. "Binbir Gündüz Masalları"ndaki konu ve hâdiselerin, İbn Sînâ'nın hayat hikâyesinden yaşanan serüvenlere kadar "İbn Sînâ" hikâyeleriyle benzer olduğu, "Binbir Gece Masalları"ndan ise yer yer motiflerin hikâyeler içerisine yerleştiği görülür.

Tespit ettiğimiz motiflerden hareketle "İbn Sînâ" hikâyelerinde İbn Sînâ'nın büyücülük, sihirbazlık özelliklerinin yanısıra masallardan farklı olarak kerâmet hâdiseleriyle, velilik şahsiyetinin ön plana çıkarıldığını söyleyebiliriz.

4.3.2. İbn Sînâ Hikâyelerinin Türk Masalları Üzerindeki Etkisi

"İbn Sînâ" hikâyelerinin masallarımızdaki etkisi, bazen hikâyelerdeki hâdiselerin benzer şekilde geçmesi, bazen de motiflerdeki ortaklıkları şeklindedir.

Saim Sakaoğlu, "İbn Sînâ" hikâyelerinin masallar üzerine etkisini üç şekilde değerlendirmiştir:

"a. Doğrudan hikâyenin tamamı masallaşmıştır.

b. Hikâyenin bir bölümü masallaşmıştır.

c. Hikâyenin bir veya birkaç motifi bir masalda yer almıştır" (Sakaoğlu 1984: 507).

Biz burada ilk iki maddeyi, daha sonra ayrı bir başlık hâlinde de son maddeyi değerlendireceğiz.

"Ebû Ali Sînâ" hikâyeleri ile ilgili olarak, Saim Sakaoğlu'nun belirttiği gibi "Bazı masallar, âdeta hikâyenin bir epizotu gibi görünmektedir" (Sakaoğlu 1984: 505).

"İbn Sînâ" hikâyelerinin masallaşan bu olay halkaları daha çok, Ebu Ali Sînâ'nın sihir ilminden anlayan vezir Yuhanna, daha sonra da Câlût arasındaki üstünlüğünü ispat etme şeklindeki hâdiselerle karşımıza çıkar. Biz bu hâdiseleri, hoca-öğenci/usta-çırak ilişkisini konu alması bakımından ele alacağız.

Varyantlarda Ebu Ali Sînâ efsun okuyarak, kendisini şâhın başındaki **taca**, vezir Yuhanna ise ilm-i simya kuvvetiyle bir alev **ateş** hâline dönüştürür. Ebu Ali Sînâ **darı** tanesi şekline girdiğinde vezir Yuhanna **horoz** şekline girip darı tanelerini toplar. Bunun üzerine Ebu Ali Sînâ, kalan iki darı tanesinden birini **tilki**ye dönüştürüp horozu yemek ister. Vezir Yuhanna **güvercin**e dönüştüğünde o da, **şâhin** olup ardına düşer. Kurtuluş yolu bulamayan vezir Yuhanna'nın, ilm-i simya kuvvetiyle tekrar **kendi şekline girmesi** üzerine Ebu Ali Sînâ da **kendi şekline** girer.

"İbn Sînâ" hikâyelerindeki bir diğer dönüşüm hâdisesi de İbn Sînâ'yı padişâhın yanına zorla götürmek isteyen Câlût, onu razı edemeyince sihir okuyarak **ateş**e dönüşür. Bunun üzerine İbn Sînâ da efsun okuyarak **ateş** olur ve Câlût'un elinden tutup, onu ateşiyle yakar. Gözlerini açtığında kendisini bir deryada bulan Câlût, ağlayarak yalvarmaya, yardım dilemeye başlar. M5 ve Y1 varyantlarından farklı olarak M4'de Galisînâ'yı zorla götüremeyen Câlût, sihirli ateşle onun etrafını sarar. Galisînâ da ateş içerisinde gül şekline girer.

"İbn Sînâ" hikâyelerinin varyantlarında tespit ettiğimiz dönüşüm şeklindeki mücadelelerin benzeri masallarda da sihirbazlık, kimsenin bilmeyeceği bir zanaat öğrenen öğrenci rolüyle karşımıza çıkar.

Konu ile ilgili örnekleri önce hoca sonra öğrenci açısından vererek değerlendireceğiz.

"Of Koca" masalında, çok tembel bir oğlu olan adam, onun çalışmamasından dolayı çok üzülmektedir. Bir gün, köyün yakınlarında bir ağaca yaslanıp oturduğunda, derin bir "of of of..." çeker. O sırada ağacın içinden, "of" denilince gelen "Of Koca" adlı biri çıkar. Çok iyi bir zenaatkâr olan "Of Koca adamdan ona pek çok zanaat öğreteceğini söyleyerek, yanına alır. Bir gün oğlanın yanında, "Gurke yatar cücük çıkarır, tilki olur, cücükleri yer." Daha sonra oğlana

bunları öğrenip öğrenmediğini sorar. Eğer öğrendiyse onu öldürecektir. Of Koca, ona hiçbir şey öğrenmediğini söyleyen oğlanı babasına geri verir. Oğlan gurka yatıp cücük çıkarır, **sansar** olup cücükleri yer. Sonra bir **koç** olur. Of Koca oğlanı takip eder, olanları görünce koçu satın alır. Bu arada oğlan babasına, kendisini asla yularıyla satmamasını tembihler. Böylece kurtulup kolayca geri gelecektir. İkinci kez Of Koca yine başka bir kılıkla gelir, koç olan oğlanı yularsız alır. Oğlan yine kurtulur, **at** olur. Of Koca üçüncü gelişinde atı yularıyla satın almayı başarır. "Hani bellemedim diyordun ya" diyerek, onu götürüp evdeki ahıra bağlar, bir daha çözmez (Deniz 1996: 103-104).

Yukarıdaki masalda, hoca-öğrenci ilişkisinin yanı sıra dikkatimizi çeken bir diğer motif de, of denilince adı of olan yardımcı kahramanın ortaya çıkmasıdır. Buna, "Of Lala" ve "Şamdan Kutusundan Çıkan Kız" masallarında da rastlarız.

"Of Lala" masalında, üç kızı olan dul ve fakir bir oduncu ormana odun kesmeye gider. Yorulunca "Of of of! diyerek oturur. O sırada, yer gök sallanır ve oturduğu taşın içinden adı Of Lala olan bir adam çıkıp, kendisini neden çağırdığını sorar. (Emiroğlu 1996: 276-278). Fakat masalın bundan sonraki kısımları farklı gelişmektedir.

"Şamdan Kutusundan Çıkan Kız" masalı, "Of Lala" masalı ile aynıdır. Odun kesmekten dönen üç kız sahibi yoksul kadın yorulur, of of of' diyerek dere kenarına uzanır. O anda derenin suları ikiye ayrılır ve içinden bir dudağı yerde bir dudağı gökte olan bir dev çıkar (Taner 1995: 96-110).

Şimdi ele alacağımız örnekler, öğrencinin başarısını dile getirecektir.

"Off!" masalında, fakir ve hasta adam oğlunu aylıkçıya verip para kazanmayı düşünür. Yolda, "Ooofff..." diyerek bir çeşmeden su içer. O sırada çeşmenin içinden adı "Off" olan bir adam çıkıp, oğlanı kendi yanına vermesini söyler. Oğlan, Off'un kızının verdiği akıl ile Off, kendisine öğrettiği şeyleri sorduğunda, ona farklı şeylerden bahsederek, serbest bırakılır. Oğlan eve gidince sırasıyla koyun, keçi, inek, öküz ve kır at olur. Babasına da kendisini yularıyla satmamasını tembihler. Bu arada aynı hünerleri yapan Off, satılmayınca kendi sırlarını çocuğun bileceğini düşünerek, **at** olan oğlanı yularıyla satın alır. Yakalanan oğlan **buğday** olur. Off, buğdayları biçince oğlan **kartal** olup padişahın penceresine konar. Off, **çingene** olup, kuşunu ister. Oğlan, **darı** olur, Off **horoz** olup darıları yer. O sırada oğlan **tilki** olup horozun başını çekip, kopartır (Güner 2002: 53-55).

Bu masalda bir takım mesajların, anlatılan hâdiseler arasına sıkıştırıldığını görüyoruz. Hocası Of'dan öğrendiği bilgileri, kendi hüner ve zekâsıyla geliştiren delikanlı, masalın sonunda kendi bilgisinin daha fazla olduğunu ona kabul ettirir. Halk arasında sıkça kullanılan "boynuz kulağı geldi geçti" sözleri, bunu en iyi şekilde açıklamaktadır. Konu ile örnekleri çoğaltmak mümkündür.

AaTh'de 325, EB'de 169 numarada kayıtlı olan "Ah Vay Molla" ve "The Black Laird" adlı masallarda tembel öğrencinin, hocasının bilgisini dahi geçerek, başarılı mücadelesinin dile getirildiğini görürüz. "Ah Vay Molla" adlı masalda tembel genç, bir sihirbazın yanında inek, manda, deve, at vb. gibi hayvanların kılığına girmeyi öğrenir. Sihirbazın yanından ayrılıp babasının yanına giden genç ona, kendisini dişi seyrek, gözü mavi birisine satmamasını, yularını da kimseye vermemesini tembihler. Babası bir gün oğlunu molla kılığındaki sihirbaza satar. Oğlan kızın yardımıyla oradan kaçar ve sırasıyla **deve**, kumlar arasında **iğne**, **güvercin**, **taç**, **darı**, **tilki** olur. Buna karşılık sihirbaz da alıcı **kuş**, **elek**, **derviş**, **tavuk** olur (Arslan 1998: 71).

"The Black Laird" adlı masalda da sihirbaz kaptan tembel genci bir yıl bir gün eğitir ve daha sonra onu sınar. Oğlan sırasıyla **at**, **yüzük**, **eski şekli**, **arpa**, **tilki** olur. Sihirbaz kaptan ise **su samuru**, **sihirbaz adam**, **tamirci**, **horoz** kılıklarına girer. Her iki masalın sonunda da horoz/tavuk kılıklarına giren molla ve sihirbaz kaptan, tilki tarafından yenilerek mücadeleyi kaybeder (Arslan 1998: 72).

Her iki masalda gencin tembel olması ve ailesi tarafından bir hocaya verilmesi motifi ortaktır. Benzer hâdiselere bağlı olarak, masallarda verilmek istenen mesajlar vardır ki bunları; tembel kişilerin dahi çalışarak imkânsızı başarabileceği ve mürşitsiz müridin, kâmil olma yolunda ilerleyemeyeceği şeklinde özetleyebiliriz.

"Bilinmeyen Zanaatı Öğrenen Oğlan ile Arap Dev" masalında, yoksul bir kadının oğlu, padişahın kızına âşık olur. Padişahın, kızını vermek için öne sürdüğü, "Dünyanın bilinmeyen zanaatını öğrenme" şartını yerine getirmek için yola çıkan ana-oğul, dört yol ağzında karşılaştığı, zanaat sahibi Arap Dev'den yardım ister. Arap Dev, oğlanı alıp bir mağaraya götürür. Aniden bir kız çıkıp, gizlice oğlana, öğrendiği şeyleri asla söylememesini tembihler. Oğlan, Arap Dev'den pek çok şey öğrenir ama kendisini yiyeceğini bildiği için, yalan söyler. Bir ay sonra annesi gelerek mağaradan çıkan oğlan, annesine kendisini asla dizginiyle satmamasını

tembihler ve sırasıyla **at**, **koyun**, **inek**, **katır** biçimlerine dönüşür. Satıldığında yuları verilmediği için tekrar evine döner. Bir gün pazarda katırı görüp beğenen padişah, katırı yularsız olarak satın alır. Katıra su içirirken birdenbire katır küçülüp, çeşmenin oluğuna girerek kaybolur. Padişah uzaklaşınca katır tekrar görünür. Bu sefer padişah, katır ortaya çıksın diye ona yalvarmaya başlar. Orada bir şey göremeyen vezirler, padişahın delirdiğini düşünürler ve hekimler tarafından tımarhâneye atılır. Bir gün oğlan, doktor kılığına girip padişaha katır gördüğünü inkâr etmesini söyleyerek, padişahı tımarhaneden çıkarır.

Bu arada Arap Dev, katır olan oğlanı tanıyıp, yularıyla satın alır. Ona çivili bir semer yaptırırken, oğlan kaçıp önce bir **fare**, daha sonra da sırasıyla **güvercin**, **gül**, **nar**, **sansar** olur. Arap Dev ise sırasıyla **kedi**, **şahin**, **cüce**, **horoz** şekillerine dönüşür. Padişah olanları görünce, kızının oğlanla evlenmesine razı olur (Taner 1995: 86-94).

Bu masalda geçen hadiseler, İbn Sînâ hikâyelerinde de benzer şekilde geçer. "*(T)B184.1.14. Sihirli katır*" motif başlığı altında konu ile ilgili örnekler bulunmaktadır:

M5, Y1 ve Y3 varyantlarında Ebu Ali Sînâ, bir akçeyi fakir birisine verdiği için kendisine hakaret eden cimri hocadan intikamını almak üzere sihir yapar ve abdest ibriğinin içinden katır çıkarır. Okunan efsun ile ortaya çıkan katır, yularını alıp suya gider ve su içerken başı lüle içine kaçıp tamamen kaybolur. Bu hâdiseleri yalnızca cimri hoca görür ve herkese anlatmaya başlar. Kendisini deli sanan halkı, bir türlü söylediklerine inandıramaz. Hoca sonunda, tımarhaneye kapatılır ve İbn Sînâ'ya bin beş yüz akçe verme şartını kabul ederek, tımarhaneden kurtulur.

Buradaki hâdiselerin benzerliği,sözlü gelenek kültüründe bir takım ekleme ve çıkarmalarla varlığını sürdüren ürünlerin, anlatmaya dayalı türler üzerinde etkisini göstermektedir. Masalda zanaat öğrenen oğlan ve İbn Sînâ aynı roldedir. Akıl vererek kurtardıkları padişâh ve cimri hocaya hem ders verir, hem de kazanç elde eden kahramanlar, zenginden alıp, fakire verilmesi gerektiği mesajını da iletirler. Dönüşüm hâdiselerindeki kedi/fare, güvercin/şahin, sansar/horoz şeklindeki zıtlıklar, her şeyin zıttıyla var olduğu, kaçanın kovalandığı, güçsüzün ezildiği şu dünya âleminde, akıl, zekâ ve bilginin en değerli şey olduğu anlatılmıştır.

"İbn Sînâ" hikâyelerindeki sihirli katır ile ilgili hâdiselerin ve yukarıda ifade ettiğimiz mesajların masallarda sıkça işlendiğini görüyoruz. Toplumsal değerlere

olan bağlılığını her fırsatta dile getiren Türk halkı, masalların büyülü dünyasına sığınarak, sıkmadan, karşıdakini incitmeden mesajlarını kalplere ve akıllara yerleştirmeye çalışır.

"Çeşmedeki Katır" masalında da kasabanın savcısı, alın teri ile kazanan bir yörüğün elindeki altın kesesini almak için hile yapar. Yörük başından geçenleri bilen şeytan ile dost olur. Şeytan, **katır** olur, savcıya beş yüz altına satılır. Daha sonra yalaktan su içerken, oluğun içine girip kaybolur. Yörük de fazlasıyla parasını kazanır (Özçelik 2004: 475-476).

Bu hâdise S1 varyantında, Ebâli Sînân'ın katır şekline girip, ağlayan gencin ağasına iki yüz altına yularsız olarak satılması ve böylece intikamını alması şeklindedir.

Masal ve hikâyelerimizde benzeri konuların ele alınmasındaki amaç, toplumdaki yozlaşmaların, kültürel değerlerin hep üst makamlardaki kişilerce yitirildiğine dikkat çekmektir. Küçüklerin büyükleri örnek alacağı bu dünyada, kendimize hile, rüşvet, haksızlık vb. gibi değersizlikleri simgeleyen şeytanı rehber seçip, sözünü dinlersek, "biz" olmaktan çıkar, hızla çöküşe doğru ilerleriz. Bunun bilincinde olan halkımız da masallar aracılığıyla gelecek nesilleri eğitmeyi amaçlamaktadır.

Toplumda kutsal bir görev olan eğiticilik rolünü, aileden sonra üstlenen kişiler öğretmenlerdir. Konu ile ilgili olarak daha önce verdiğimiz öğrencinin hocayı geçmesi şeklindeki örnekleri çoğaltmak istiyoruz.

Halk arasında öğrencinin azim ve çalışma ile üstün olabileceğini anlatırken en çok örnek verilen, deyimlere bile konu olan masal "Ali Cengiz Oyunu"dur. Masalda olayların başlaması, "Bilinmeyen Zanaatı Öğrenen Oğlan ile Arap Dev" masalında olduğu gibidir. Bu masalın "1973'ten evvel derlenen bir varyantının adı Ali Sînân Oyunu'dur" (Sakaoğlu 1984: 502). Masalda kahraman, padişahın kızıyla evlenebilmek için Ali Cengiz oyununu öğrenmek zorundadır. Yolda rastladığı bir seyyah, bu oyunu ona öğretebileceğini söyler. Mağarada odaya hapsedilen bir kızın verdiği akılla, seyyaha hiçbir şey öğrenmediğini söyleyerek, hayatını kurtaran genç, mağaradan çıkınca sırasıyla **at**, **koç**, **kuş**, **elma**, **darı**, **sansar** olur. Seyyah ise **ateş**, **güvercin**, **eski hali**, **tavuk** şekillerine dönüşür. Hikâyenin sonunda tavuğu sansar olup yutan genç, padişahın rızasıyla evlenir (Yurdatap 1953: 735-736).

Aynı masal, Ayşe Güven'in derlemesinde yardımcı kişi ve dönüşümlerde farklılık gösterir. Yine delikanlı, padişahın kızını alabilmek için Ali Cengiz oyununu öğrenmeye çalışır. Fakat bu oyunu bilen Arap, yolda yorulup oturan babasının off deyince yaslandığı taştan çıkar. Delikanlı, Arap tarafından yenilmekten kızın yardımıyla kurtulur. Oradan çıkınca babasına kendisini yularıyla satmamasını tembihleyerek sırasıyla **deve**, **insan**, **güvercin**, **gül**, **mısır tanesi**, **tilki** olur. Delikanlıyı tanıyıp satın alan Arap ise önce güvercini kovalayan **atmaca**, ardından mısır tanelerini yiyen bir **tavuk** olur. Sonuçta tilki tarafından yenilerek yok olur. Bu dönüşümü izleyen padişah hayran kalarak, kızını gence vermeye razı olur (Güven 1990: 32-33).

Halil Altay Göde'nin çalışmasında bu masal "Ali Cengiz Oyunu" adıyla geçer. Masalda farklı olarak, padişahın kızı, olağanüstü özelliklere sahip biriyle evlenmeyi arzular. Bunun üzerine baba-oğul yola çıkar. Yoruldukları zaman oturdukları kayanın içinden bir dudağı yerde, bir dudağı gökte Arap çıkar. Oğlanın "El bilmez marifet, herkesi şaşırtacak oyun öğrenmek" istemesi üzerine onu, göz açıp yummasını söyleyerek bir anda saraya götürür. Arap, Ali Cengiz oyununu öğrenenleri saraydaki kuyuda öldürmekte, öğrenmeyenleri dövdükten sonra aldığı yere bırakmaktadır. Gergef işleyen bir kızın tembihi üzerine öğrendiklerini söylemeyen oğlan, kurtulunca bir **at** olur. Babasına dizginini kimseye vermemesi şartıyla, kendisini saraya satmasını söyler. Gece tekrar evine gelen oğlan bu sefer de bir **koç** olur. Arap onun oyunu öğrendiğini duyunca **yangın** olup yolunu keser. Koç **kuş** olup, saraya gider ve pâdişâhın kucağına **elma** olarak düşer. Arap **derviş** olup elmayı ister. Elma bir avuç **darı** olunca derviş keklik şekline girerek darıları toplar. Oğlan, darıdan **sansar** şekline dönerek, kekliği boğar ve eski şekline girer. Masalın sonu diğerlerinden farklıdır. Oğlan padişâhın kızıyla değil, kendisine yardım eden kuyudaki kızla evlenir (Göde 1997: 254-255).

Ali Cengiz Oyunu'nun bir diğer adı ise, "El Bilmez Mârifet Alelacâyip Oyunu"dur. Bu hikâyede de oğlan önce **hamam**, daha sonra sırasıyla **koç**, **güvercin**, **gül**, **arpa**, **yılan** olur. Buna karşılık Arap; **şahin**, **sazende**, **tavuk** olur (Öztelli 1989: 218).

"Ecel Acayip" masalında da, padişahın kızıyla evlenmek isteyen genç, Ecel Acayip'i bulma şartını öğrenir. Bunun üzerine babasıyla yola çıkan gencin babası yorulup, "off anam of" diyerek çeşmenin taşına oturur. O sırada lüleden, of adlı bir

adam çıkar ve niye kendisini çağırdığını sorar. Sihirbazın, gence sihirbazlık öğretmesi konusunda konuşup anlaştıktan sonra sihirbaz olan genç okuyup üfler ve ikisi lüleye girip, yer altına inerler. Oğlan öğrendim derse, yer altındaki odalarda kellesi olan yiğitler gibi öldürülecek, öğrenmedim derse adamakıllı dayak yiyip serbest bırakılacaktır. Sihirbazdan kurtulan genç, öğrendiği bilgilerle sırasıyla **tilki**, **at**, **koç**, **at** olur. Sihirbaz atı görünce onu tanır ve atı yakalayıp dövmeye başlar. Oğlan dua okusa da bir türlü kaçmayı beceremez. Çünkü hocası olan sihirbaz, onun duasını bozar. Oğlan **tilki** olup kaçar, hocası **tazı** olup peşine düşer. Oğlan, padişahın kucağına **gül** olup düşer, hocası da tekrar **sihirbaz** şekline girip padişahtan kendisine ait olan gülü ister. O sırada oğlan **darı**, hocası **horoz**, oğlan tilki olur ve horozun boğazını çekip kopartır (Sakaoğlu 2002: 381-385).

Bahsettiğimiz masallarda, hoca talebe ilişkisinin yanı sıra kahramanların dönüştüğü şekiller, sembolik ifadelere sahip olması yönüyle de dikkat çekicidir. Bilinç ve bilinç altının mücadelesinin de sergilendiği örneklerde, kahramanların aşama geçirmeleri, bir sıkıntı ile karşılaşmaları sonucu başlar. "Off" şeklinde derin bir iç çekişle kendisini mağarada yani kendi iç dünyasının karanlığında bulur. Kendi gölgesiyle karşı karşıya kalan kahraman, içsel rehber rolündeki genç kızın yardımıyla bilincinin farkına vararak, kendiliğini keşfeder. Kahramanın mağaradan çıkıp, yine ailesi tarafından bırakıldığı yerden alınması ise, onun yeniden doğuşunu temsil etmektedir.

Hikâyede, mağaradan çıkan ve çeşitli sihirleri öğrenen gencin, kendisini at, koç, deve şekline dönüştüğünde onu yularıyla satmamasını babasına tembihlemesi, bir başka önemli unsurdur. Arap Dev, bu sırrı bildiği için onu yularıyla satın almakta ısrar eder. Yular, dizgin olarak karşımıza çıkan "ip" kavramı, sembolik bir anlam taşımaktadır. "Hastalıklar "ip"ten ve ölüm nihai bir bağdan başka bir şey değillerdir" (Eliade 1992: 107). Genç kahramanın, yularıyla satılmamasını istemesi, gölge tarafından ele geçirildiğinde bilincini kaybetme korkusu içerinde olduğunu gösterir. Çünkü gölge, tıpkı bir hastalık gibi bütün benliğini ele geçirecektir.

Bilinçaltının karanlık yönlerini sahip olduğu bilgi ile aydınlatan kahraman, kendisini başarısızlığa uğratan sebepleri, gölgesi olarak karşısına çıkan Arap Dev'i nasıl yenmesi gerektiğinin yollarını artık bilmektedir. Hikâyede kahramanların dönüşüm hâdiseleri, kahramanın gölgesiyle olan mücadelesini göstermektedir. Bu mücadeledeki kavramların belli sembolik anlamları vardır.

Padişâhın sarayına gül veya elma olarak düşen delikanlı, **elma** ile muradı olduğunu, Arap'ı, gölgesini yenme arzusunu, **gül** ile dostluğu, barışı dile getirir. Bütün masal örneklerinin sonunda, delikanlının sansar/tilki, Arap'ın horoz veya tavuk şekline girip yem olması da özenle seçilmiş sembollerdir. **Sansar/tilki/yılan** kurnazlık, hile ve zekânın sembolüdür. Kötü duyguların temsilcisi olan Arap'ın, bu kavramlarla bazen de **horoz/keklik** şekline dönüşerek, genci yemeyi arzulaması, onun bilincini yutarak, yok etme isteğinin bir ifadesidir. Kendi hatalarının, eksikliklerinin farkında olan, artık kişiliğini tanıyarak, aydınlanmış olan genç, Arap'ın yani gölgesinin bütün mücadelelerini bilgisinin yani bilincin gücüyle yok eder.

Dökmen, masalda görülen usta-çırak, hoca-öğrenci arasındaki mücadeleyi çocukların oyun oynarken söylediği, "Yağ satarım, bal satarım, ustam öldü ben satarım" şeklindeki tekerlemeden yola çıkarak açıklar. Bu sözlerle, ana-baba rolüne geçme, otorite konumuna ulaşma telaşı dile getirilmektedir (Dökmen 2003: 268).

Masallarda, Arap'ın öğrettiği bilgileri delikanlıya "Belledin mi?" şeklinde sorması, ayrıca açıklanması gereken bir husustur. Delikanlı eğer öğrendiğini söylerse, Arap onu yiyecektir. Çünkü, Arap'ın yerini kaptırma korkusu vardır ve bunu, sık sık sorduğu sorularla dile getirmektedir. Dökmen, **İletişim Çatışmaları ve Empati** adlı eserinde, bu korkuyu Ali Cengiz oyunu ile bağlantı kurarak şöyle açıklar:

"Bu hikâyede, çıraklara verilen mesaj şu: "Ustasına nankörlük eden, belâsını bulur." Hikâyenin ustalara verdiği mesaj ise galiba şöyle: Çırağına, bildiğin her şeyi öğretme; aksi halde yerini ona kaptırırsın" (Dökmen 2003: 268).

Dökmen, bu açıklamalardan sonra iki sonuç çıkarır. Bunlardan birisi, çocuk-anababalar toplumunda, çırağın her şeyi ustasından bekleyip, problem çözmede kendi aklını kullanamaması, yetişkin olamamasıdır. Diğeri ise, ustaların/anababaların, çıraklarına/çocuklarına bildikleri her şeyi öğretmekten duydukları korkudur. Çözüm olarak önerdiği ise şudur: "Eğer ustalar ve çıraklar (ya da hocalar ve öğrenciler) biraz daha fazla yetişkin olabilirlerse, ne birbirlerinin yerine göz dikmeleri gerekir, ne de birbirlerinden bir şeyler saklamaları" (Dökmen 2003: 269).

Tespit ettiğimiz masallardaki, sembolik kavramları genel anlamda değerlendirdiğimizde, İbn Sînâ hikâyeleri ile olan ortaklıkları şaşırtıcıdır. "Of Lala",

"Of Koca", "Ali Cengiz Oyunu", "Bilinmeyen Zanaatı Öğrenen Oğlan ile Arap Dev", "Ecel Acayip", "El Bilmez Mârifet Alelacâyip Oyunu" adlarıyla bilinen masallar, konu olarak aynıdır. Adı geçen masallardaki motifler değerlendirildiğinde; hamam, ateş, at, katır, seyyah, gül, mağara, saray, derviş, sihirbazlık motiflerinin İbn Sînâ hikâyelerinde de bir kompozisyon bütünlüğü ile yer aldığını görüyoruz. Sonuç olarak, masallarda ve halk hikâyelerinde İbn Sînâ, seyahat eden bir dervîştir. Mağaraya girip çıktıktan sonra aşama atlayarak, sihirbazlık yapan, kimsenin duymadığı marifetleri bilen bir hoca olur. Gül, hamam, saray, at, katır onun efsun okuyarak gerçekleştirdiği olağanüstü hâdiseler olup, gerek motif ve gerekse verilen mesajlar bakımından benzerlik göstermektedir. Bütün bu değerlendirmelerin ışığında, "İbn Sînâ" hikâyelerinin Türk masalları üzerinde etkisinin bulunduğunu söyleyebiliriz.

"Mürşid olmak kolay fakat mürid olmak zordur. Hepimizin öğrenmesi gereken şey öğrenciliktir. Bu ilk ve son derstir" (Yazıcı-Kutlu 1993: 72). Öğrencinin hocaya olan bağlılığını her türlü şartta gerekli gören bu iletiden de anlaşıldığı gibi başarılı olmak için bir mürşid ve onun sözüne tam tevekkül edecek bir mürid gereklidir.

Masallarımızda gördüğümüz "tavuk-darı" motifi olarak karşımıza çıkan öğrenci-öğretmen ilişkisini ifade eden örneklerin benzeri, tanrıça ve onun kovaladığı kahraman şeklinde eski bir Gal öyküsünde de karşımıza çıkar:

"Kahramanların büyük bir çoğunluğu öbür beldeden dönerler. Bazen bu çok tehlikeli bir kaçış olur... Bir ilginç kaçış örneğini de eski bir Gal öyküsünde görüyoruz. Gwion Bach (olasılıkla Gawain'in proto tiplerinden) korkunç tanrıça Caridwen'den çeşitli hayvan kılıklarına girerek kaçmaya başlar. Tanrıça da aynı yöntemle onu kovalar. Sonunda Gwion tam tanrıça tarafından parçalanacağı anda bir buğday yığını görür ve kendisini bir buğday tanesi yapıp içlerine karışır. Caridwen de bir kar tavuk olup onu taneler arasından seçer ve yutar..." (Gökeri 1979: 172).

Neticede burada tanrıçanın darıyı yemesi, onun gücünün sonsuzluğunu, ondan daha üstün bir varlığın olmadığını ispat içindir. Ayrıca Tanrı'nın her şeyi görüp bildiği, ne şekilde olursa olsun ondan kaçışın mümkün olmayacağı mesajı verilmiştir.

Söz konusu hikâye ve masallardaki mesajları; "Güçlü olmanın yolu bilgili olmaktan geçer", "Son nefesine kadar mücadeleden vazgeçme", "Akıl akıldan üstündür", "Akıl yaşta değil baştadır" şeklinde belirtebiliriz.

Bu hikâye ve masallar, başlangıç motifleri ne olursa olsun, genel anlamda benzerdir ve darının tavuk olması, tavuk ya da horozun tilki, sansar tarafından yenilmesiyle sona erer. Hikâyelerdeki unsurların darı, tavuk, horoz olması dikkat çekicidir. "Bu simgeler ruhsal bir olaya tekabül etmektedir. Bu bilinç için gerçek niteliği umursanmayan, ancak sindirilmesi gereken bir şey demektir... Bilinçdışı içeriklerin "besleyici" etkisidir bu; sürekli enerji akıtarak bilinci canlı tutar" (Jung 1993: 206). Karşılıklı şekil değiştirmeler, şeyh-i kâmil olma yolunda ilerleyen kahramanın, mertebeleri aşarak hikmet denizine ulaşmak için verdiği mücadelede gibidir. "Semboller, aynı zamanda ruhun fenomenidirler" (Yakıt 2002: 5). Hikâyelerdeki kişinin, bu simgeler aracılığıyla mânevî olarak geçirdiği merhalelerin dış âleme nasıl yansıtıldığını anlatır. "İnsanoğlu hayatı boyunca yakalaması gayr-i kabil gibi gözüken bir ideal benliğin peşindedir" (Yakıt 2002: 4). Söz konusu edilen aşamalarda, sezgi ve aklın enerjisiyle kendisine yol çizen kahraman, adım adım kişiliğinin ebedi arketipine, Öz-Ben'e ulaşarak, zamanın ve mekânın dışına taşar.

"İbn Sînâ" hikâyelerinin tam olmasa da bir kısmı bize masal olarak anlatılan metinleri hatırlatmaktadır. Türk masalları üzerinde etkisi olduğunu düşündüğümüz bu hâdiselerden birisi, **satılan öğütler** olarak geçer.

Hikâyede İbn Sînâ, tımarhaneye kapatılarak dayak yiyen hocaya para karşılığında akıl vererek, onu tımarhaneden kurtarır.

Bu motife "Akıl Satan Adam" masalında rastlarız (Şimşek 2001: 265-266). Söz konusu masalda kahraman, bir madeni lira karşılığında akıl dağıtmaktadır. Akıl isteyen kişi, onun verdiği öğütlerle hem zengin olur, hem de idam edilmekten kurtulur.

"Üzümcü" adlı masalda da, köyleri dolaşıp üzüm satarak geçimini sağlayan bir adam, yolda rastladığı köylüye verdiği her bir salkıma karşılık ondan bir öğüt alır. Böylece, yapacağı hatalardan sakınmış olur (İpekçi 2003: 199-204). Bu örneklere bağlı olarak bilginin önemi, aklını kullanmanın kişiye olan faydalarının vurgulandığını, bilginin değerinin paraya eş tutulduğunu söyleyebiliriz.

"Acaip Hal Görenler" adlı masaldaki (Temiz 1995: 41-43) **olağanüstü felâketler**, "İbn Sînâ" hikâyeleriyle benzer bir başka hâdisedir. Masalda; kuraklık

yüzünden yerler çatlar, sular çekilir. Dağdaki tüm yabani hayvanlar, yılanlar, akrepler, kertenkeleler, kuşlar evlere düşmeye başlar. Halk kıyamet gününün geleceğini düşünerek yağmur duaları edip, sadakalar dağıtır. Masalda geçen; cenuptan ve şimalden gelen bir bulutun ortada birleşerek, felâkete sürükleyecek derecede yağmurun yağması İbn Sînâ hikâyelerinde de benzer şekilde yer alır. İbn Sînâ kızını fâkir olduğu için Helvacı Ali'ye vermeyen padişâh ve halkı üzerine siyah bir bulut içerisinden kedi kadar kurbağa yağdırarak onları cezalandırır.

İbn Sînâ'nın **öldükten sonra canlanması**, **vezirin kıskançlığı** ile ilgili hâdiseler, "Rum Meliki ve Hekim (veya hakîm) Duban" adlı masal ile benzerdir. Masalda, Rumlara hükmeden melikin vücudundaki cüzzam izlerine hekimler çare bulamazlar. O sıralarda şehre Duban adlı çok bilgili bir hekim gelir. Rumca, Farsça, Türkçe, Arapça, Lâtince, Süryânice ve İbrânice yazılmış bütün kitapları okuyan ve faydalı bütün bitkileri tanıyan Duban Hakîm, Rum melikini de kısa sürede iyileştirir. Bazı ilaçların özlerini bir havanda döverek, melike havanın kolunu avucunun içine alıp, sıkıca kavramasını ve terleyinceye kadar öylece sarayın bahçesinde koşmasını söyler. Böylece melikin avucu terleyecek, havanın kolundaki ilaç yavaş yavaş avuç içinden derisine nüfûz edecek, oradan da bütün vücuduna yayılarak, meliki iyileştirecektir. Melikin iyileşmesinden sonra Hakîm Duban'a olan ilgisini kıskanan vezir, Hakîm Duban'ın saltanatına göz diktiğini, bir gün kendisini de öldürebileceğini söyleyerek, onu öldürmesini ister. Bu sözler üzerine melik de öfkeye kapılarak, Hakîm Duban'ın başını kestirir. Ölmeden önce Hakîm Duban, **Özlerin Özelliği** adlı kendi yazmış olduğu kitabı getirip, melike verir ve bunu ondan muhafaza etmesini ister. Ayrıca getirdiği toz hâlindeki ilacı tepsiye dökerek, kesilen başını vücudundan ayrılır ayrılmaz hemen ilaçlı tepsi üzerine bırakmasını böylece canlanıp konuşacağını, sorduğu sorulara cevap vereceğini söyler. Kendisini öldürmemesini, yoksa Allah'ın da onu öldüreceğini sözlerine ekleyen hekim, ısrarlarına rağmen öldürülür. Melik, hekimin başını onun dediği gibi tepsiye yerleştirir. Bunun üzerine hekimin gözleri açılır ve konuşmaya başlar. Hekim ondan özel bilgileri ihtiva eden kitabını yedinci sayfaya kadar açtırıp, sol sayfadaki üçüncü satırını okumasını ister. Sayfaların boş olduğunu söyleyen melik, kendisini iyi hissetmeyip yere düşer ve zehirlendiğini fark eder (Ocak 1989: 76-82).

Hikâyede, Hakîm Duban'ın pek çok ilim konusunda bilgi sahibi olması, hiçbir hekimin iyileştiremediği meliki iyileştirmesi hâdiseleri bize İbn Sînâ'nın

gerçek yaşamını hatırlatmaktadır. Çünkü İbn Sînâ da hiçbir hekimin derdine çâre bulamadığı Gazneli Mahmud'u iyileştirerek, şöhret kazanmıştır. Yazmalardaki ortaklıklar ise İbn Sînâ'nın öldükten sonra kendisini diriltecek bir ilaç yapmış olması ve Kirman şâhı'nın veziri Yuhanna'nın sözü ile hareket edip, kendisini öldürmeye kast etmesi, İbn Sînâ'nın da padişâhı cezalandırmasıdır.

Değerlendirmemizi iki şekilde yapabiliriz. Bunlardan birisi hikâyelerin verdiği mesaj yönü ile gösterdiği ortaklıklardır. Masallar, hayâli ürünler değil, aksine toplumda yaşananları sembolik olarak ele alan, satır aralarında pek çok mesajlar gizleyen, eğitici vasıflara sahip anlatmaya dayalı türler olduğudur. Masallarda hedeflenen gerek etik, psikolojik, ekonomik gerekse sosyolojik iletiler, İbn Sînâ hikâyelerinde de aynı amaca hizmet eder. İbn Sînâ Hikâyelerinde görülen; kıskançlık, hile, dürüst olmama vb. gibi olumsuz vasıfların kötülenmesi, bunların cezasız bırakılmayacağı, hoca-öğretmen, usta-çırak ilişkisinin gerekliliği, dolayısıyla mürşitsiz müridin kâmil olma yolunda ilerleme kaydedemeyeceği aksi takdirde onu bile geçebileceği, öğrenmenin ve öğretmenin zorluğu, bigili olmanın önemi hatta bilginin paraya eş tutulması, her ödülün bir bedeli olduğu Türk masallarında da verilmek istenen iletiler arasındadır.

İkinci önemli unsur ise "İbn Sînâ" hikâyelerinin Türk masalları üzerinde bazen konu, motif açısından bazen de hikâyenin tamamen veya belli bir kısmının yer alması yönü ile etkisinin olmasıdır.

4.3.2.1. Tespit Ettiğimiz Masallar ile İbn Sînâ Hikâyesindeki Ortak Motifler

"İbn Sînâ" hikâyeleri, daha çok masal motifleriyle süslenmiş bir eserdir. Tespit ettiğimiz motifleri, masallardaki motifler ile karşılaştırdığımızda bunlara daha çok olağanüstü sözler vâsıtasıyla bir anda dev, cin, peri vb. gibi varlıkların ortaya çıkması, çeşitli varlıklara dönüşümlerin, hayal veya imkânsız olarak tanımladığımız hâdiselerin gerçekleşmesi şeklinde rastlarız.

Biz bu yüzden, "İbn Sînâ" hikâyeleri ile olan ortak masal motiflerini olağanüstülükler başlığı altında vererek, dört madde halinde değerlendirdik.

4.3.2.1.1. Olağanüstülükler

4.3.2.1.1.1. Olağanüstü ölüm ve canlanma

İnsanoğlu, hayatının hiçbir aşamasında ölümü kabullenememiştir. Bu yüzden, anlatmaya dayalı türlerde halkın hayal güçlerinin el verdiği ölçüde, ölüme çâre bulma ve ölümsüz kalabilme üzerine anlatılan olağanüstülükleri, kahramanlarına atfettikleri görülür.

Ölüm, soğuk bir kavram olduğu için masallarda genellikle, ölüm güzelleştirilmeye çalışılır. Bunun için ölüm hâdisesi; kahramana gül koklatarak, elma yedirerek, kolundan sihirli bilezik çıkarılarak gerçekleştirilir. Ebu Ali Sînâ da padişâhı öldürmek için gül mevsimi olmadığı halde efsun ile zehirli bir gül ortaya çıkarır. Ebu'l Hâris, yanlışlıkla gülü koklar ve hayata veda eder.

"İbn Sînâ" hikâyelerinde İbn Sînâ tarafından hazırlanan olağanüstü ilaç/yağ (âb-ı hayat), yedi şişeden oluşan bir hayat iksiridir. İbn Sînâ, bu kadar ilim ve hikmet sahibi iken diğer insanlar gibi hayata veda etmek istemez. Kendisini öğrencisine parça parça kestirdikten sonra üzerine can verici özelliği olan yedi şişelik ilacı kırkar gün ara ile dökmesini ister ve bu şekilde ölümsüzlüğü tatmayı amaçlar.

Şişedeki sıvı, bir anlamda canın / ruhun ifadesidir. İnsanın şişede saklı olan sihirli sıvı ile canlanması unsuru masallarda, bazen sihirli ilaç bazen de devin canının veya kahramanın ruhunun şişede hapsedilmesi şeklinde geçer.

"Hoca" adlı masalda, hoca ninni söyleyen bir kuş şekline girip, padişahın oğlunu uyutur ve onun ruhunu bir şişenin içerisine kapatır (Şimşek 2001: 222). Azerî Türkleri arasında anlatılan "Hatemin Nağılı" adlı masalda Hekim, başlarını keserek öldürdüğü hayvanları diriltmek için, başlarını tekrar kopan yerlerine bırakır ve kitabından öğrenerek hazırladığı ilacı sürer (Seyidov 1985: 115-117).

Görülüyor ki halkımız, ölümün üzüntüsünü yok ederek, ebedi sürecek mutluluklar için hayal gücüne sığınmış, iç dünyasının derinliklerinde bu mutluluğu yakalamaya çalışmıştır.

4.3.2.1.1.2. Olağanüstü/sihirli söz

Söz, insanların iletişimlerinde kullandıkları niteliksel dönüşümleri içeren bir değerdir. Bu değeri, uzun yıllar boyunca tecrübe etmiş olan atalarımız da "Tatlı söz yılanı deliğinden çıkarır" şeklinde kullandıkları kısa ve özlü sözlerle, sözün gücüne işaret ederler. Öyle ki, bazen sarf edilen bir kelime ile Kâbeler yıkılırken, bazen de nice gönüllerin fethedildiği, açılmaz kapıların ardına dek aralandığı görülür.

Bu yüzden sözün önemi, başta masal olmak üzere halk hikâyesi, efsane vb. gibi anlatmaya dayalı metinlerimizde, "olağanüstü söz" olarak anlamını bulur ve imkânsızlıklar o sihirli birkaç söz ile mucizevî olarak gerçekleşir. "İbn Sînâ" hikâyeleri'nde de bu olağanüstülükler bazen İbn Sînâ'nın bazen de Ebu'l Hâris'in söyledikleri sihirli söz veya dualarla gerçekleştirilir.

Hikâyelerimizde kahramanların bu sihirli sözleri en çok, mekân değiştirirken kullandıkları görülür. İbn Sînâ ve Ebu'l Hâris, "Yum gözün, aç gözün" diyerek, kendilerini bir anda gitmek istedikleri uzak mekânda bulurlar. Ebu Ali Sînâ bazen de "Kandesin Mısır" diyerek, uzun mesafeleri bir günde, hatta bir saatte alır.

Hikâyelerde kullanılan bir diğer olağanüstü söz, "ol" diyerek, dönüşüm hâdiselerinin gerçekleştirilmesidir. Ebu Ali Sînâ, "maymun ol", "helva ol" diyerek, bir takım varlıkların, nitelik ve şekil değiştirmelerini sağlar.

"Mahmut ile Maymun Kız" masalında kahraman " Ol eşek!" (Önay 1995: 331), "Gül ile Sinan" masalında "Olasın bir uyuz köpek" (Şimşek 2001: 181) sözleriyle sözün gücünü kullanarak değişimlere sebep olurlar.

Masallarımızda da "Açıl susam açıl" sözleriyle mağara kapısının açılması, yaşlı ninenin "Kız isen oğlan, oğlan isen kız ol" şeklinde beddua etmesiyle bunun gerçekleşmesi sözün gücünü gösterir.

Söz, insan hayatının ayrılmaz bir parçasıdır. İnsanların ortak duygu ve düşüncelerini sözle dile getirmeleri, paylaşım ihtiyacını karşılama isteğinden kaynaklanır. Anlatmaya dayalı metinlerimizde de olağanüstü hâdiselerin, dönüşümlerin gerçekleştirilmesinde bu isteklerin temel oluşturduğu görülür. "Olağanüstü söz" aslında, insanların içindeki gücün dışa yansımasının bir ifadesidir. Halk arasında sık sık kullanılan, "Bir şeyi kırk defa söylersen gerçekleşir" şeklindeki sözlerde, bu sihirli gücün farkındalığına işaret edilir.

4.3.2.1.1.3. Olağanüstü kahramanlar

"İbn Sînâ" hikâyelerinde, kahramanların büyük bir kısmı olağanüstü güce sahip olup, sihirbazlık ve büyücülük yapmaktadır. O dönem halkının sihir ve büyüye olan ilgisinin yansıtıldığı hikâyelerde İbn Sînâ, sihir ilmindeki üstünlükleriyle diğer kahramanlardan farklıdır. Bunun yanı sıra hikâyelerde olağanüstü varlıklara da rastlarız. Masallarımızda da kahramanlar; hikâyelerimizdeki gibi olağanüstü güce sahip kahramanlar ve olağanüstü varlıklar olmak üzere iki gruba ayrılır.

Olağanüstü kahramanlar devler, cinler, ifritler, periler olarak belirtebileceğimiz "kara iyeler"dir. Kara iyeler daha çok dağ, kuyu, mağara vb. gibi mekânlarda yaşarlar. Mağaralar genellikle dağlar gibi yüksek yerlerde veya onların eteklerinde bulunan dağ kültünün kazandığı anlam kadar önem arz eden mekânlardır.

Masallarda, "kimi zaman kahramanlar bir hayvanı takip ederek, kimi zaman da tepede gördükleri ışığa doğru ilerleyerek orada bir mağara olduğunu fark ederler" (Yıldırım 2004: 261). "İbn Sînâ" hikâyelerinde de olağanüstü özelliklere sahip olan kahramanlardan Ebu Ali Sînâ, Ebu'l Hâris, çeşitli ilimlerle dolu mağaraya girip çıktıktan sonra sihir yapmayı öğrenmişlerdir. Helvacı Ali ve Cevad ise Ebu Ali Sînâ'dan ders almışlardır.

İbn Sînâ sihri, kendisini görünmez olarak göstermek, kahramanları ödüllendirip, cezalandırmak için kullanır. Bu şekilde toplumun eleştirel yönüne çözümler getirirken, yoksula, zavallıya yardım elini uzatır. Sihir ilminden az çok anlayan diğer kahramanlardan; Ebu'l Hâris, vezir Yuhanna, Câlût, Kaytânus, Dakyânûs, Kaluniye şehrinin şâhı, pâdişahın cazı olan annesi, cadı kadın sihri menfaatlari ölçüsünde kullanarak, zarar veren kişilerdir.

Masallarımızda da sihir yapabilen kahramanlara sık sık rastlarız. "Hayat Otu" adlı masalda dağda yaşayan kadın, sihir yapma özelliğine sahiptir. Tıpkı Ebu Ali Sînâ'nın mağarada bir yıl kaldığı gibi o da dağda yaşamakta ve dağ iyesi özelliğini taşımaktadır (Sakaoğlu 2002: 434). Bu olağanüstü varlıkların; devler, ejderhalar, canavarlar, cinler, periler vb. gibi yaşadıkları yerler de genellikle kuyu, mağara, dağ vb. gibi mekânlardır. "Aslan Mehmet" masalında devler mağarada (Alptekin 2002: 234), "Korkak Ahmet" ve "Nar Adlı Kız" masallarında ise devler,

dağda yaşamaktadır (Şimşek 2001: 149, 159). "İbn Sînâ" hikâyelerinde de ilim dolu kitapların saklandığı mağarada cinler bulunmaktadır.

Örneklerde görüldüğü gibi olağanüstü varlıklar daha çok ıssız, tenha yerleri kendisine mekân olarak seçmektedir. Kemal Menemencioğlu'nun "Elementler" adlı makalesinde cin, peri vb. gibi olağanüstü varlıkların ökült bilimlerde, tek bir elementten oluştukları için "elemantal" adını aldıkları belirtilir. Ayrıca bu varlıkların, yeryüzündeki doğa olayları ile irtibatlı olduğu, bu yüzden doğanın insanoğlu karşısında gördüğü yenilgi, tahribat, teknolojinin gürültüsü, kiri ve doğal dengeyi bozmasına karşılık elemantallerin, ıssız yerlere çekildiğine dair ileri sürülen görüşlerden bahseder.*

Gerçek hayatımızda da varlığından bahsedilirken adı söylenmeyip; kendisinden "rüküş hanımlar", "iyi satte olsunlar", "üç harfli" şeklinde bahsedilen bu varlıklar, bazen iyi bazen de kötü özellikleriyle karşımıza çıkarlar. "İbn Sînâ" hikâyelerinde "cin", "peri", "huddam", "gulam" olarak bahsedilen bu varlıkların daha çok İbn Sînâ'nın emriyle hizmet ettikleri görülür.

Hikâyelerde İbn Sînâ'nın okuduğu efsun ile bir anda ortaya çıkıp, kaybolan olağanüstü varlıklar, İbn Sînâ'nın halka kerâmet dolu hâdiseler göstermesi şeklinde karşımıza çıkar. İbn Sinâ, padişâhın isteği üzerine efsun okuyarak, duvarın yarılıp içinden ejderhaların, sâzendelerin, çengilerin çıkmasını, padişâh ve halkına olağanüstü yiyecekler ikram etmesini sağlar. Emir verdiği bu varlıklara bir günde muhteşem hamamlar, saraylar yaptırır. Helvacı Ali'nin âşık olduğu kızı, onun yanına getirtir.

Masallarımızda genellikle, hazinelerin korunmasıyla görevli olan bu olağanüstü varlıkların hikâyelerimizdeki fonksiyonu benzerdir. "İbn Sînâ" hikâyelerinde de cin, peri vb. gibi olağanüstü varlıklar, mağarada bulunan sihir ve büyü başta olmak üzere çeşitli ilimlerle dolu kitapları korumakla görevlidirler.

Thamos (Geometri) "Christian Rosenkreutz ve Gül-Haç Örgütünün Gizemleri..." adlı makalesinde; eski çağlardan beri aktarıla gelen ezoterik bilgeliğe sahip bir kardeşlik örgütü olan "Gül-Haç"ın güzellik, yaşam, sevgi ve zevkleri kendinde birleştiren simgesel anlamından ve Ancient Wisdom ve Secret Sects'in görüşlerinden bahseder. Buna göre; "Tüm insanlar, kendilerine hizmet edebilen cinlerle kuşatılmıştır. Gül-Haç'çılar cinleri aynalara, yüzüklere ya da taşların içine

* http://www.hermetics.org

hapsedebilirler ve gerektiği zaman hizmet etmek üzere özgür bırakırlar. Gül-Haç'çıların bu özelliği Binbir Gece Masalları ile folklorize edilmiş olan Arap Gizemciliği ile paralellik gösterir."* "İbn Sînâ" hikâyelerinde de yoğun olarak karşımıza çıkan masal motifleri, "Binbir Gündüz Masalları" ve "Binbir Gece Masalları"ndaki folklorik unsurların, İslâmî özelikler kazanmış şeklidir.

Hikâyelerde varlıkların olumsuz yanları da bulunmaktadır. Buna göre; dev ve ejderhaların; korkutucu, ürkütücü özellikleri ve insan yemeleri cinlerin de; öldürme özellikleri örneklendirilir. İbn Sînâ, ilimlerle dolu mağaradaki kitapları koruyan cinlerden sihirli daireler çizerek korunur.

Hikâyelerde kendisinden korkulan bu varlıkları insanın ten kafesindeki kötü duygular olarak da değerlendirebiliriz. İbn Sînâ'nın su dolu sihirli tasına bakan kişilerin, bu olağanüstü varlıklarla mücadele etmesi, hikâyeye farklı bir anlam kazandırır. Kahramanların, kuyu içerisinde rastladıkları olağanüstü varlıklar, onların maddi kaygılar içerisinde insanlıktan, güzellikten uzaklaşmış olduklarını görmelerine yardımcı olur. Ruhsal sıkıntılar içerisindeyken, korku veren varlıklarla karşılaşan kahramanlar, iç dünyalarının gölgeleriyle yüzleşerek, mücadele ederler ve gerçek huzuru yakalarlar.

Mark Stavish'in yazdığı ve Kemal Menemencioğlu'nun çevirdiği "Dönüş Yolunda Sorunlar Kabala ve Simya'da Patalojiler" adlı makalede; her peri masalının içsel dünyamızın bir yönünü yansıtan sihirli bir ayna, çocukluktan olgunluğa doğru gelişmemizin basamaklarından birisi olduğu belirtilir. Peri masallarıyla kendimizi özdeşleştirdiğimizde, ilk başta sadece bizim imajımızı yansıtan derin, sessiz bir havuz, daha sonra er geç arkasında ruhumuzun içsel çalkantılarını ve derinliklerini keşfettiğimiz, mücadelemizin ödülü olan kendimizle ve dünyayla barışma yöntemlerine eriştiğimizi görürüz."**

"Binbir Gündüz" ve "Binbir Gece Masalları"nın etkilerinin bulunduğu "İbn Sînâ" hikâyelerinde sihir ilmi, akıl gücü ve ahlâki yönleriyle mükemmelliğin zirvesinde olan İbn Sînâ'nın, velî şahsiyetiyle bu varlıklara hükmettiği görülür.

---

* http://www.hermetics.org

** http://www.hermetics.org

4.3.2.1.1.4. Olağanüstü yardımlar

Masallarımızda Hz. Hızır, derviş, ak saçlı ihtiyar olarak geçen yardımcı kahraman motifi, "İbn Sînâ" hikâyelerinde de bu olağanüstü vasıfların İbn Sinâ'ya atfedilmesiyle karşımıza çıkar.

"Her geceyi Kadir, her geleni Hızır bil" sözünde olduğu gibi İbn Sînâ da kahramanların her zaman farklı sûretlerle karşısına çıkar. Hikâyelerde, İbn Sînâ daha çok Helvacı Ali adlı genci, her dara düştüğünde yanına gelip kurtaran, aşk acısı ile başına gelen felâketlerden mutlu sona ulaştıran, göz açıp kapayıncaya kadar ölümlerin eşiğinden döndürüp, hayatını tekrar ona veren kişi olarak karşımıza çıkar. Bunun yanı sıra toplumda yardıma muhtaç, yoksul, hasta kişilere de yardım ederek, zengin ve fakir, güçlü ve güçsüz, yöneten ve yönetilen arasındaki uçurumu dengelemeye çalışır.

Masallarda Hz. Hızır, derviş, koruyucu iyeler, iyi cinler ve devler tarafından iyilik yapan, haksızlığa uğrayan kahramanlara yardım edildiği görülür. Buna bağlı olarak her iki anlatmaya dayalı türde verilmek istenen mesaj, iyilerin mükâfatlandırılması, kötülerin cezalandırılmasıdır.

4.3.2.1.1.5. Olağanüstü hâdiseler

"İbn Sînâ" hikâyelerinde olağanüstü hâdiseler sayı bakımından oldukça fazladır. Hikâyenin başlangıcından sonuna kadar bütün olay halkalarında bu motifin örneklerine rastlamamız mümkündür.

İbn Sînâ'nın, kırk günlük yolu bir günde alabilmesi, masallarımızda kahramanın uçan halıya binerek ulaşacağı yere bir anda varmasına benzer. Yine İbn Sînâ'nın aniden yok olması, masal kahramanlarının sihirli sözcüklerle kaybolmasını hatırlatır. İbn Sînâ bu hâdiseleri, bazen derviş, bazen de masal kahramanları gibi sihirbaz, büyücü fonksiyonlarıyla gerçekleştirir. Bütün bu hâdiseler, "İbn Sînâ" hikâyelerinin masal motifleriyle süslendiğini, imkânsız hayallerin gerçekleştirilmesinde bir vâsıta olarak kullanıldığını gösterir.

4.3.2.1.1.6. Olağanüstü/sihirli yiyecek

İbn Sînâ hikâyelerinde bu motif, "*(T) D1030.1.2. Sihir Vasıtasıyla Üretilen Yemekler*" olarak geçer. İbn Sînâ'nın, kepekle doldurulmuş on tane tepsinin üzerini kâğıtla örtüp, "helva ol" sözlerini söyleyerek onu helvaya dönüştürmesi, bazen yenilen helvanın tükenmeyen bir özellik göstermesi, efsun okuyarak bir anda duvarın yarılıp içinden çıkan dilberlerin muhteşem bir sofra hazırlamasını örnek verebiliriz. Bu yiyeceklerin en büyük özelliği bereket, bolluk sembolü olması, yenise de tükenmemesidir.

Masallarımızda olağanüstü yiyecekler, kötü kişiler tarafından kahramanların ebedî uykuya yatırılması, bazen de mükâfat amaçlı olarak yer alır.

4.3.2.1.2. Sihirli Dönüşümler

"İbn Sînâ" hikâyelerinde dönüşümler, nesnelere, kişilere ve hayvanlara dönüşümler şeklinde karşımıza çıkar. Nesnelerin şekil değiştirmesi hikâyelerde, İbn Sînâ'nın asasını ata, ipi şahine dönüştürmesi şeklinde akıl almaz olağanüstülükler şeklindedir. Bazen de kişilerin şekil değiştirerek, insan veya hayvanlara dönüştüğü görülür. İbn Sînâ'nın subaşının şeklini alması, köpek şekline girmesi, kendisini zorla padişâhın yanına götürmek isteyen vezirleri maymun, keçi, ayı, çakal, canavar şekillerine dönüştürmesi, İbn Sînâ'nın cesedinin sihirli sıvılarla önce merhem, hamur, et gibi olması daha sonra kemiklerinin, derisinin, saç, sakalının oluşarak, canının beline kadar gelmesi vb. gibi motiflere masallarımızda da rastlarız.

Allison Coudert'in yazdığı Kemel Menemencioğlu'nun çevirdiği "Rönesans Simyası" adlı makalede; doğada ve labaratuarda oluşan hâdiselerin, bazı kuramları kabul etmemizde inanılır açıklamalar sunduğundan bahsedilir. Dönüşüm, bütün değişim şekillerinin bir yönüdür ki; tırtılların kelebeklere dönüşmesi, buzun erimesi, yiyeceğin ete dönüşmesi, ateşin havaya, havanın suya, suyun toprağa, toprağın ateşe dönüşmesi buna örnek olarak verilebilir.* Tabiattaki sürekli olan bu değişimin, hareketin tek sebebi mükemmelliğe ulaşmak, olgunlaşmaktır.

---

* http://www.hermetics.org

"Tabiatın her yerinde kötü bir şey olarak algılanan ölümün de bütün evren göz önünde bulundurulursa, bir amaca yönelik olduğu görülür. Örneğin insanın ölümü, nefsi mükemmel ve tam olma çabasında özgür bırakır" (Nasr 1995: 259).

"İbn Sînâ" hikâyelerinde ve masallardaki bu dönüşüm örnekleri de aslında, sembolik anlamlar taşımaktadır. Dönüşüm hâdiselerinde hedeflenen, mükemmel olmayanın en iyiye, en değerli olana ulaşmasıdır. Belki de bütün dönüşüm hâdiseleri için geçerli olmasa da, şekil değiştiren varlıkların, iç dünyalarını yansıtan varlıklara dönüşerek, herkes tarafından görünür kılınmaları sağlanmıştır. Buna padişâhın emrine köle olan vezirlerin, kendi akıllarıyla hareket etmeyerek, bir kukladan farksız olmalarını örnek verebiliriz. İbn Sînâ bu kişileri maymun, ayı vs. şekillere dönüştürerek, şehrin meydanında oynatarak, bütün halkın onların iç dünyalarını görmesini sağlar. Sonuçta kendilerini sorgulayan vezirler, bu durumdan kurtulmak için İbn Sînâ'dan yardım beklerler.

Metinlerdeki dönüşüm hâdiselerinin herkes tarafından gerçekleştirilememesi de önemlidir. **Aurora Consurgens** eserinin yazarı, simyagerlerin alçakgönüllü, kutsi, iffetli, inançlı, faziletli, hayırsever, ılımlı ve itaatkâr olması gerektiğini söyler.**

İbn Sînâ da mükemmelliğe ulaşmış bir kahraman olduğundan bütün gerçeklikleri görebilen, karşısındakinin de görebilmesi için uğraşan, kendini toplumun faydasına adamış bir simyagerdir.

4.4. HALK HİKÂYELERİNDE İBN SÎNÂ

Halk hikâyeleri, aşk, kahramanlık bazen de her iki konuyu birlikte işleyen, göçebe ve yerleşik hayatın izlerini taşıyan anlatmaya dayalı türlerdir.

Hareket hâlinde bir toplum hayatı yaşarken, insanlar genellikle tabiatın vahşilikleriyle mücadele edip, görünen güçlerle hayatını koruma savaşı vermiştir. Fakat yerleşik hayat ile birlikte savaştığı düşmanlar da şekil değiştirir. Artık insanoğlu, 'biz' duygusuyla değil, 'ben' duygusuyla hareket etmeye hasetlik, kıskançlık, aç gözlülük, çekememezlik vb. gibi görünmez duygularla mücadeleye başlar.

** http://www.hermetics.org

"İbn Sînâ" hikâyelerinin, diğer halk hikâyeleri ile benzerliklerin daha çok motif ve kahramanların olağanüstü özellikleri yönü ile olduğunu görüyoruz. Masalların aksine, realist hayattan izler de taşıyan halk hikâyelerinin, en dikkat çekici özelliklerinden birisi, hikâye adının genellikle çift kahramanlı olması ya da hikâye kahramanları içerisinde ön planda olan kişinin hikâyeye adını vermesidir.

Edebiyat tarihinin gelişimi boyunca pek çok hikâye anlatılmıştır. Bu hikâyeler içerisinde, bizim üzerinde çalıştığımız İbn Sînâ hikâyeleri gibi (Hikâye-i Ebu Ali Sînâ ve Ebu'l Hâris) çift kahramanlı, daha da önemlisi kardeşlerin hikâyesi oluşu yönüyle dikkate değer hikâyeler vardır. "Habil ile Kabil", "İyi Prens ve Kötü Prens", "Hz. Hızır ile Hz. İlyas", "Salaman ile Absal", "Yedi Uyurlar", "Hz. Yusuf ve kardeşleri", ""İshak ile İsmail", "Yakup ile İsû", "Bata ile kardeşleri", "Horus ile Seth"" (Settâri 1998: 35) buna örnek verilebilir.

Habil ile Kabil, insanlık tarihinde mal edinme yüzünden çıkan ilk kavganın, kıskançlık ile birleşerek cinayete sebebiyet verdiği akıl dışı bir savaştır. O güne kadar doğanın olumsuz ve güç şartlarıyla savaşan insanlar, yerleşik hayatla birlikte beraberce yaşamak yerine fertleşmiş ve büyük çatışmalara zemin hazırlamıştır. İbn Sînâ ve Ebu'l Hâris'in çatışması da bir anlamda Habil ile Kabil'i hatırlatır. Habil/İbn Sînâ; iyi kalpli, zeki, akıllı, neşeli Kabil/Ebu'l Hâris; kötü kalpli, kardeşi kadar zeki olmayan, sessiz bir kişiliğe sahiptir. Aynı konu ilişkisine, iki kardeşin hikâyesi olarak bilinen Anubis ile Bata'yı örnek verebiliriz (Settâri 1998: 37-43). Anubis ziraatla, Bata ise çiftçilikle uğraşmaktadır. Bata küçük kardeştir ve ağabeyinin yanında çalışarak ona hizmet vermektedir. Hikâyede kıskançlık, menfaat vb. gibi insanlığın yok oluşunu hazırlayan kötü hislerin varlığı hâkimdir. Anubis, karısının yalanlarına kanarak kardeşinin ölümüne neden olur. Aynı şekilde İshak'ın ikiz oğulları olan İsû ile Yakup arasında çekişme vardır. İsû; kızıl renkli, bütün vücûdu Oğuz Kağan gibi kıllı olan, çölleri kateden usta bir avcıdır. Kardeşi Yakup ise sakin ve göçebe biridir. İshak İsû'yu, eşi Rebeka ise Yakup'u daha çok sevmektedir. İshak bir gün, yaşlılığında etkisiyle yanlışlıkla kavmin başına Yakup'un geçmesini söyler. Böylece kardeşler arasında çekişme başlar ve İsû, Yakup'u öldürmeye karar verir (Settâri 1998: 22). Bu bilgiler değerlendirildiğinde ortak kavramın kardeş çatışması olduğunu görürüz. Bir diğer özellik de Habil/Yakup'un göçebe hayat sürmesinin toprakla uğraşmasının, Kabil/İsû'nun

avcılıkla uğraşmasının ruh yapılarına yansıttığı özelliklerdir. İlk grup toprak gibi sakin, durgun diğeri kıskanç ve vahşidir.

Mağaraya girdiklerinde aynı kitaplardan faydalanan kahramanlar, mağaradan çıkınca kazandıkları bilgi ile hayat tecrübelerini farklı bir kimlikle yaşamaya başlarlar. İbn Sînâ ve kardeşi Ebu'l-Hâris'in, başlangıçta hedefleri aynıdır. Öğrendikleri ilimleri daha da arttırmak amacıyla mağaraya giren kardeşler, birbirlerinden gizli olarak bilgileri ezberlemeye çalışırlar. Yine ilm-i simya ile mağaradan çıktıklarında kendilerini öğrendikleri simya ilmi ile yakalanmaktan kurtarırlar. Ebu Ali Sînâ havuza atlayarak Mısır'dan çıkar. Ebu'l Hâris de gökyüzünden sarkıttığı ipe tutunarak, Bağdat'a iner. Artık fert olarak birbirinden habersiz olan kardeşler, yollarını ayırmış ve kendilerine farklı bir yön çizmişlerdir.

Sihir ilmini sürekli olarak toplumun faydasına kullanan İbn Sînâ, fakir bir genç olan Helvacı Ali'yi, âşık olduğu pâdişahın kızına kavuşturmak için yine ilm-i simyaya başvurur. Pâdişâhın Ebu'l Hâris'den yardım istemesiyle bir kez daha kaderin karşı karşıya getirdiği kahramanlar, birbirleriyle sihir ilmi ile mücadele ederler.

İbn Sînâ, kardeşi Ebu'l-Hâris'e göre daha zeki olduğundan mağarada her ikisine de eşit derecede sunulan kaynaklardan daha fazla faydalanır. Bu yüzden, Ebu'l Hâris'in sihirlerine karşı asla yenilmez. Bu durumu rekabete döken Ebu'l Hâris ise kıskançlığının cezasını, hayatını kaybederek öder.

Halk hikâyelerindeki bir diğer özellik de hikâye adlarının genellikle birinci derecedeki kahramanların adını almasıdır. "Ebu Ali Sinâ ve Ebu'l Hâris" hikâyesinde, adı geçen kişiler baş rol oynayan iki kardeşin adı olup, Ebû Ali Sînâ, kişiliğiyle, ilmiyle daha üstün bir şahsiyettir. Bu yüzden hikâye, onun adı ile başlamaktadır.

"Türk halk hikâyelerinde, İbn Sînâ aklı ile en yüksek hakikat ve saadete erişmek isteyen bir insandır ve bütün insanların mukadderatının timsâlidir. En bâriz vasfı, iyilik ve güzelliğin meftunu, kötülüğün, haksızlığın, zulmün ve hasisliğin düşmanı olmasıdır" (Ateş 1954: 89).

Halk hikâyelerinde de bu mükemmel vasıflara sahip olan ve halkın faydasına çalışan kişiler bulunmaktadır: Köroğlu, Gündeşlioğlu, Kirmanşah vb. gibi kahramanları konuya örnek olarak verebiliriz.

"İbn Sînâ" hikâyelerindeki "gençleşme" motifine halk hikâyelerinde de rastlarız. M1 varyantında Ebu Ali Sînâ, Helvacı Ali'nin yaşlı annesini gençleştirebilmek için, onun anneannesinin adını sorar ve giydiği bir gömleği istetip onun üzerine dua okur. Helvacı Ali'nin yaşlı annesi de gusl edip, iki rek'at nafile namaz kıldıktan sonra besmele çekerek, Ebu Ali Sînâ'nın okuduğu gömleği giyer ve bir anda yirmi beş yaşında genç bir kadın olur.

Bu motif, "**Kerem ile Aslı**" hikâyesinin Azerbaycan varyantı ile benzerdir. Hikâyenin Türkmen ve Horasan varyantlarında yanarak ölen Kerem'in kabri başında kırk yıl bekleyen Aslı'nın Allah'tan ya canını almasını ya da Kerem'i diriltmesini dilemesi üzerine Hz. Ali ve Hz. Muhammet'in dualarıyla Kerem dirilir, Aslı ise yeniden gençleşir (Duymaz 2001: 171).

Benzeri bir geçleşme hikâyesi de "**Celâli Bey ve Mehmet Bey**" hikâyesindedir. Köroğlu'nun beyleri içinde, Mısır'dan gelmiş olan Bıyıklı Yusuf çok susar ve suyu, içlerinde Köroğlu'nun da bulunduğu kırk'larda bulur. Yusuf suyun yarısını içer ve kalan suyu da içlerinden biri onun başından aşağı döker. Bıyıklı Yusuf gözlerini açtığında, hiç kimsenin orada kalmadığını görür. Rivayete göre o, kırkların verdiği **su** sayesinde iki yüz elli sene yaşamış, belden yukarı yirmi beş yaşında delikanlı gibi iken belden aşağısı kuruyup cansız kalmıştır (Boratav 1988: 212).

Halk hikâyelerinde dikkatimizi çeken bir özellik de olağanüstü güzellikteki kişilerden bahsedilmesidir. İbn Sînâ hikâyelerinde de "*F575.Olağanüstü güzellik*" motifiyle belirttiğimiz gibi M1 ve Y4 varyantlarında Saba padişahının kızı, Mısır melikinin kızı Zeliha, dillere destan bir güzelliğe sahiptir. Yine M1, S1, Y3 ve Y4'de erkeklerden "Helvacı Güzeli" diye tanınan Ali adlı genç, çok yakışıklıdır. Bu motifi "**Memo ile Zini**" hikâyesinde de görüyoruz: "Cenâb-ı Allah güzelliği üçe böldü. Bir payı Hz. Yusuf'a verdi. Bir payı Memo ile Zini'ye verdi. Bir payı da yeryüzündeki tüm insanlara ve mahlukata verdi" (Orak 2002: 49). Benzer ifadeler "**Yusuf ile Züleyha**" hikâyesinde hikâyeye adını veren kahramanlar için de söylenir. Diyebiliriz ki; "olağanüstü güzellik" motifi, halk hikâyelerinde aksiyonu sağlayan önemli bir motiftir. Çünkü buna bağlı olarak da aşk kavramı doğacak ve halk hikâyelerinin temelini oluşturacaktır.

Varyantlarda, Helvacı Güzeli'nin derdini kendisine anlatmadan önce bilen, olacak hâdiseleri hisseden İbn Sînâ, halk hikâyelerindeki Hz. Hızır'ın, (derviş, ak

sakallı ihtiyar) yerini tutar. Halk hikâyelerinde de, çocuğu olmayan kahramanların, gurbete çıktıklarında rastladıkları derviş, onların derdini hemen anlar ve cebinden çıkardığı elma, nar, boncuk vb. gibi nesnelerle dertlerine derman olur.

Mûcizevî bir doğum ile dünyaya gelen kahramanların aşkı da olağanüstüdür. "İbn Sînâ" hikâyelerindeki olay halkalarının daha çok Helvacı Ali ile padişâhın kızının âşık olmalarında, gizlice buluşmalarında ve bunlar etrafında cereyân eden hâdiselerde yoğunlaştığını görüyoruz. "Gül ile Ali Şir", "Sevdakâr Şâh ile Gülenaz Sultan", "Melikşâh ile Güllü Han", "Derdiyok ile Zülfisiyah" (Alptekin 1997: 376) vb. gibi halk hikâyelerindeki "ilk görüşte âşık olma" şekli, bu iki genç arasında da benzer şekilde gerçekleşmektedir. Halk hikâyelerinde derviş tarafından birbirlerinin aşkına bâde içirilen kahramanlar o gece birbirlerini sevgilinin yatağından kaldırılıp, âşığın yanına getirilmesi ile görürler. Bu olağanüstü hâdise, İbn Sînâ'nın okuduğu efsûn ile kızın gece yarısı Helvacı Ali'nin yanına getirilmesine benzer.

Halk hikâyeleri içerisinde "mağara" motifinin ayrı bir yeri vardır. Kahraman, geyik veya şahin kılığındaki dervişi takip ederek, bir mağaraya girer ve orada âşık olacağı sevgilinin resmini görür. Kahramanın gurbete çıkıp sevgiliyi bulmaya çalışmasıyla, hikâyenin gelişme bölümündeki vak'a halkaları oluşmaya başlar. "Elif ile Mahmut" hikâyesinde Mahmut, on beş yaşındayken ava çıkar ve ceylanı kovalarken bir mağaradan içeri girer. Mağarada rastladığı dervişin elinden bâde içerek, resmini gördüğü kızın kimliğini öğrenen kahraman, onu aramaya başlar (Alptekin 1997: 212).

"İbn Sînâ" hikâyelerinde de kahramanlar, halk hikâyelerinde mağarada bâde içen kahramanlar gibi, mağaraya girip çıktıktan sonra aşama geçirmiş ve hikâyenin aksiyon düzeyini doruk noktasına ulaştıracak vasıflara sahip olurlar.

Halk hikâyelerinin "İbn Sînâ" ile ilgili olan etkileşimine halk hikâyeleri içerisinde İbn Sînâ'nın efsanevî-menkabevî hayatına dair izlere rastlanmasıdır. Ünlü meddah Behçet Mâhir'in "Şahmaran ile Lokman Hekim" adlı halk hikâyesinde, halk hikâyeleri içerisinde İbn Sînâ'ya olan telmihleri, konuya örnek olarak verebiliriz. Hikâyede, İbn Sînâ'nın ölüme çare buluş ve öğrenci-hoca ilişkisini konu edinen efsanevî ifadelerin yer aldığı görülür (Sakaoğlu vd. 1999: 233-252). Konuyu "Efsanelerde İbn Sînâ" bölümünde ele aldığımız için burada tekrara düşmek istemiyoruz.

"İbn Sînâ" hikâyelerinde telmihte bulunulan kahramanlar; İskender, Cemşîd, Hz. Süleyman, Dakyânûs, Aristo, Eflâtun ve Lokman Hekim'dir.

Halk hikâyelerinin "İbn Sînâ" hikâyeleri ile olan benzerliklerinden bir diğeri İbn Sînâ'nın yaşantısı, sahip olduğu olağanüstü güç bakımından halk hikâyesi kahramanlarıyla olan benzerliğidir. "İbn Sînâ" hikâyeleri'nde Aristo ve Eflâtun kadar bilgili olan İbn Sînâ'nın Hz. Süleyman ile olan benzerliklerine de değinilir.

Hz. Süleyman'ın dua okuyarak olağanüstü varlıklara (cinlere, perilere, devlere, ejderhalara) hükmetmesi, rüzgârın gücünden faydalanarak çok uzun mesâfeleri kısa sürede alması ve sihirli yüzüğünü eşine emanet ettiği için başına türlü hâdiselerin açılması, saraydan kovulması (Tökel 2000: 294-297) ile ilgili hâdiseler, İbn Sînâ'nın varyantlardaki yaşanmışlıklarıyla benzerdir. Hikâyelerde İbn Sînâ, efsun okuyarak, emr verdiği huddamlara Helvacı Ali'nin sevgilisini bir gece yarısı yatağından kaldırıp getirtir. Hanımına verdiği sırrın saklanmaması sonucu başına türlü hâdiseler gelir. İki kahramanın olağanüstü insan olarak değerlendirilmesi ve eşlerine olan güvenin sarsılması yönleriyle benzer bir yaşam öyküsünü paylaştıklarını söyleyebiliriz.

Boratav, 1948'de **Oriens** dergisinde yayımladığı bir makalesinde, "Kerem ile Aslı" hikâyesinin "Binbir Gece Masalları"ndan İkinci Kalender'in hikâyesi ile benzer motiflere sahip olduğunu belirtir. "Kerem ile Aslı" adlı halk hikâyesinin H. 1266 tarihli yazmasında da, Aslı'nın amcası olan Sihirbaz Manuk'un tahtrevanda giden Aslı'yı kaçırarak yerine maymun koyması motifi, (Duymaz 2001: 195) İbn Sînâ'nın kendisini zorla padişâhın yanına götürmek isteyen çavuşları sırasıyla maymun, ayı, köpek, çakala dönüştürmesine benzer. Halk hikâyeleri, hem gerçek hem de olağanüstü güçlerle donatılmış bir hayatın kapılarını bizlere aralar. Hikâyelerde kahramanların tehlikelere karşı koyma, kendini koruma amacıyla olağanüstü güçlerden faydalandıkları ve şekil değiştirdikleri görülür.

"İbn Sînâ" hikâyeleri'nde bazen kahramanların başından geçmiş gibi gösterilen hâdiselerin, daha sonra İbn Sînâ tarafından hayalden ibâret olduğunun söylenmesi bize âşık hikâyelerinin döşeme bölümünü hatırlatmaktadır. Âşık hikâyelerinde, "Saz faslı bittikten sonra bazı âşıkların döşeme adı da verdikleri, mensur tekerleme başlar: Bu olmayacak şeyleri komik bir şekilde anlatan ufak bir sergüzeşttir; âşığın başından geçmiş gibi anlatılır" (Boratav 1988: 49).

"İbn Sînâ" hikâyeleri, Ebu Ali Sînâ ve Ebu'l Hâris adlı kahramanların doğumundan itibaren pek çok halk hikâyesinde geçen motiflerle benzerlik gösterir. Bunları; kardeşlerin mücadelesi, olağanüstü güzellik, mağara, sihir, olağanüstü hâdiseler vb. gibi motifler olarak belirtebiliriz. Bunun yanı sıra hikâyelerde İbn Sînâ'nın bazen olağanüstü güçlerine ve sihir unsurlarına bazen de ölüme çare bulma, hoca-öğrenci ilişkisine telmihte bulunularak efsanevî şahsiyeti ele alınır.

4.5. DESTANLARDA İBN SÎNÂ

"İbn Sînâ" hikâyeleri ile destanlarımız arasındaki benzerlikler; motifler ve kahramanların özellikleri yönü ile değerlendirilmiştir.

Benzerlik olarak gösterebileceğimiz ilk motif ağaç'tır. Türk mitolojisinde ağacın kutsallığına sıkça rastlamaktayız. Ağacın canlı bir varlık olduğu, her ağacın bir iyesinin olduğu eski Türk inancının etkisi ile halk inanışları arasında günümüze kadar yaşamıştır. "Ağaç köklerinin yer altına, gövdesinin yere bağlı olması, dallarının göğe uzanması dolayısıyla mitolojik simge olarak, dünyanın ekseni şeklinde düşünülmüştür. Ayrıca bazı ağaçların yaz, kış yeşil kalabilmesi, insandan daha uzun yaşaması, mevsimden mevsime kendini yenileyebilmesi sebebiyle, ilkel toplumlar, ağaçları kutsamış ve içindeki ruhlara tapmışlardır" (Kaya 2001: 199).

Gerek İslâmiyet öncesi gerekse İslâmiyet sonrası inanışlarda ağaç kutsaldır. "İbn Sînâ" hikâyelerinde de "*D950. Sihirli ağaç*" motifinde belirttiğimiz gibi ağacın önemine dair pek çok örnek bulunmaktadır.

S1 varyantında İbn Sînâ'nın, kardeşi Ebu'l Hâris'in sihri ile çıplak bir şekilde dolaşırken, hurma ağacının altında elbise giymesi M1, Y3 ve Y4'de Ebu Ali'nin, M5 ve Y1'de de Ebu'l Hâris'in kırk ağacı kesip başlarına sarık/mendil sararak efsun okuması ve onların her birisini, bir anda kırk dilsiz tellala dönüştürmesi M5, Y1 ve Y4'de Ebu Ali'nin ağaca efsun okuyarak Helvacı Ali'nin benzerini oluşturması M5 ve Y1'de sihirli su dolu tasa bakan vezirlerden birisinin, ejderhalardan kurtulmak için ağaca tırmanması ve ağacın Ebu Ali tarafından silkelenmesiyle gerçek âleme dönmesi vb. gibi olağanüstü hâdiseler, ağacın kutsallığına, koruyuculuğuna işaret eder.

Ağacın, örneklerde görüldüğü gibi insan hayatıyla ilgisinin bulunması, aslında onun sürekli olarak dirilen, canlanan bir varlık olması sıfatıyla, hayat

taşıyıcısı inancını taşımasına bağlıdır. Eski Türk inancının etkisiyle günümüzde de mezarlara ağaç dikilmesinde yine ağaç kültünün izleri bulunmaktadır (Ocak 1983: 87).

"**Oğuz Kağan Destanı**"nda, Oğuz Kağan'ın ikinci eşinin göl ortasındaki bir ağaç kovuğunda bulunması, "**Yaratılış Destanı**"nda ilk insanların dokuz dallı bir ağaç altında, dokuz insan soyunun ataları olarak yaratılması (Banarlı 1987: 13, 18) Uygurların **Türeyiş Efsanesi**'nde Selenge ve Tola nehirleri arasındaki ağaçlar üzerine inen kutsal ışığın ağacın gövdesini gebe kadın gibi şişirmesi ve dokuz ay, on gün sonra şişkinliğin çatlayarak, dünyadaki insanlar gibi beş çocuk doğması (Ögel 1993-1995: 81) hâdiseleri, "İbn Sînâ" hikâyelerinde de benzeri şekilde görülür. İbn Sînâ ve Ebu'l Hâris'in ağaca efsun okuyarak, onları dilsiz insanlara dönüştürmeleriyle ağaç-insan etkileşimi bakımından benzerdir. "Binlerce yıl boyunca her türlü büyüsel uygulamaya konu olan ağaç, yani hayat ağacı kavramı sürekli doğurganlıkla ilgili bir sembol olarak karşımıza çıkar... Kibele de yerden bir ağaç koparıp mağarasına götürmüş ve böylece doğacak çocuğunu karnının içinde gizlemişti" (Ateş 2001: 139). Ağacın ruhu olduğuna dair inanışlar, onu çoğalabilen canlı bir varlık olarak karşımıza çıkarmış ve edebî eserlerimize de çeşitli örneklerle yansımıştır. "oğurganlık gücünün içinde gizlendiği varsayılan bu kutsal ağaçlar; Keltlerde elma, Asurlularda asma, nar, köknar, sedir ya da meşe'dir" (Ateş 2001: 141). "İbn Sînâ" hikâyelerinde de insana dönüşen ağaçlar M5 ve Y1 varyantlarında meşe, M4'de çam ağacı olarak geçer. "Simgeler tarihinde ağaç, ebediyen olana ve değişmeyene doğru büyüme ve yaşam yolu olarak tasvir edilir, zıtların birlikteliğinden doğmuştur... insan, artık yabancı olmayacağı dünyaya giden yolu ancak simgesel gerçekliği yaşayarak yeniden bulabilir" (Jung 2003: 45). Ağaç-insan arasındaki ilişki, toprağa kökleriyle sımsıkı bağlı olan ve sonsuzluğa doğru yükselerek, dikeyleşen insanın özüne, aslına ulaşma gayretini ifade etmektedir.

Yakut Türkleri arasında her şamanın bir ağacı vardır. Şaman olmaya karar veren gençler, Turuu adını verdikleri bir ağaç dikerler. Bu ağaç büyüdükçe onların rütbeleri de artmakta ve şamanın ölümü ile de ağaç yok edilmektedir. Yakut mitolojisine göre Tanrı, gökte ilk şamanı yarattığı zaman, onun evinin kapısının önüne sekiz dallı bir ağaç dikmiştir. Gökteki şaman ebediyen yaşadığı için onun ağacı da solmadan ve çürümeden sonsuza kadar durmaktadır. Gökteki bu ebedî ağaç zamanla büyümüş ve her tarafa dal budak salmış ve insanların ruhları da bu ağacın

dalları arasında uçmakta bir insan dünyaya geldiğinde bu ağacın dalları arasından bir ruh gelip can vermektedir (Ögel 1993-1995: 93-94).

"İbn Sînâ" hikâyelerinin destan motifleri ile olan bir diğer benzerliği de Oğuz Kağan'ın annesinden ilk sütü içtikten sonra bir daha içmemesi, çiğ et, çorba, şarap istemesi, kırk günden sonra bir anda büyümesi, yürümesi (Banarlı 1987: 17) veya Manas'ın on yaşında ok atması, on dört yaşında karargâha hân olması, beşikte iken konuşmaya başlamasında (Yıldız 1995: 539-541) olduğu gibi çok zeki, akıllı, tatlı dilli olan İbn Sînâ'nın da kısa sürede bütün ilimleri öğrenmesi ve on iki yaşına geldiğinde zamanın Eflâtun'u olarak tanınmasında görülür. Aralarındaki fark, Oğuz Kağan'ın içinde bulunduğu ortamda vücûdunun gücüyle ayakta kalmasına, kendisini ve halkı vahşi hayvanların saldırısından korumasına karşılık, İbn Sînâ'nın olağanüstü bilgisiyle, zekâsının gücüyle halkın yardımcısı olması ve cimri, menfaatçi, aç gözlü, ahlaksız kişilerle mücadele etmesidir.

Hikâyelerdeki kahraman tasvirleri de ayrıca tahlil edilmelidir. Oğuz Kağan'ın "Ayakları öküz ayağı gibi; beli kurt beli gibi; göğsü ayı göğsü gibi idi. Vücudu baştan aşağı tüylü idi" (Kaplan 1991: 16) şeklindeki vücut tasvirinin benzerini, "İbn Sînâ" hikâyelerinin M5 ve Y1 varyantlarında İbn Sînâ'nın sihriyle ortaya çıkan Arap Dev'in tasvirinde görürüz. Buna göre; "Arap Dev, her insandan bir iz taşımakta olup, boyu minâreye, başı hamam kubbesine, ağzı mağaraya, dişleri zur taşına, kolları çınar dibine, parmakları tohumluk hıyara benzemektedir." Arap Dev'in tamamen efsanevî bir şekilde tasvir edilmesinin yanı sıra dikkatimizi çeken bir diğer özellik de yaşanılan dönemin özelliklerini yansıtmasıdır.

Oğuz Kağan'ın tasvirinde, çeşitli hayvanlardan aldığı güç, kuvvet özelliklerinin ve göçebe hayatın ve alp tipinin özelliklerinin vurgulanmasına karşılık, "İbn Sînâ" hikâyelerindeki Arap Dev'in daha çok yerleşik hayatın izlerini yansıtması dikkate değerdir. Ayrıca, kahramanların benzetildikleri varlıkların özelliklerini taşımaları, güç ve büyüklükleriyle kendisinden korkulan varlıklar olduğunu göstermek içindir.

Hikâyelerde İbn Sînâ'nın tatlı dilli, zeki, akıllı, mülâyim, Eflâtun kadar bilgili şeklinde tasvirinin yapıldığını ve olağanüstü hâdiselere bağlı olarak onun daha çok velî tipinin özelliklerini yansıttığını görmekteyiz.

"İbn Sînâ" hikâyelerinde geçen kahramanların özellikleri yönüyle de benzerlik kurabiliriz. Dakyânûs'un olağanüstü zulümlerde bulunan kişi olarak

benzeri olarak Firavun'u gösterebiliriz. "Firavun, Kur'ân'ın insan tiplemeleri içinde âdeta kötülüğün, zulmün, baskı ve şiddetin, işkence ve katlin simgesi halindedir (Okumuş 1995: 178). İnsanları, sihir sayesinde gösterdiği acayip hâdiselerle hâkimiyeti altına alan, ululuk sembolü olmaya çalışan Dakyânûs, İbn Sînâ'ya itaat eden, İslâm dinini reddetmeyen Câmâsb'ın başını keserek öldürür.

Kahramanlık destanları, Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. İbn Sînâ hikâyelerinde geçen, din uğruna verilen savaş ve yukarıda bahsettiğimiz hâdiselere bağlı olarak, hikâyenin dini-destâni hikâyeler gibi dini-tasavvufi bir karakter gösterdiğini söyleyebiliriz. Toprak değil, gönüller fethetmenin hedeflendiği hikâyenin bu bölümünde İbn Sînâ, ermiş rolüyle yer alır ve şehit olan Camasb'ın intikamını alır. Destanlardaki alp tipinin yerini burada gazi-eren tipi almıştır.

"Kesikbaş" motifindeki insan başının sembolik bir anlamı vardır. **Dictionnaire des Symboles**'de "insan başı genel olarak faal prensibin şiddetini temsil eder. O, yönetme, emretme ve aydınlanma yetkisini de muhtevîdir. Ayrıca, maddenin bir tezahürü olan vücuda nisbetle rûhun tezâhürünün de timsalidir. Yuvarlak biçimiyle insan başı, vaktiyle Eflatun'un dediği gibi bir kâinata benzer. Gerçekten de o, âdeta küçük bir kâinattır" (Ocak 1989: 50).

Bu yüzden Dakyânûs da, kendisine baş kaldırıp, önünde başını eğmeyen, inandığı doğru ölçülerin rehberliğinde kafa tutan Câmâsb'ı, başını keserek öldürür.

Ahmet Yaşar Ocak'ın verdiği bilgilere göre kesikbaş efsaneleri Türkler Anadolu'ya geldikten sonra görülmeye başlanmıştır. Orta Asya'daki Türk zümreleri de XV. ve XVI. yüzyıllardaki temasları neticesinde bu efsaneleri tanımıştır. Ortak menşe' hâdisesi olarak değerlendirilen kesikbaş motifi, "kökleri Esculape, Orpheus ve Lityerses ve benzerli eski çağ efsanelerine dayanan, hristiyanlık dönemi Anadolusu'ndaki ve Balkanlar'daki efsâneler ve bilhassa İncil'deki Hz. Yahya hikâyesi ve türevleri olmalıdır" (Ocak 1989: 63). Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da başının kesilerek şehit edilmesi de Müslüman Türkler arasında kesikbaş efsânelerinin benimsenmesinde etkin rol oynamıştır (Ocak 1989: 64).

"İbn Sînâ" hikâyelerinde karşımıza çıkan bu hâdise halkımızın, Müslüman Türkler'in İslâm uğruna yaşanmış hâdiselerini, Türk olan İbn Sînâ'nın ermişlik fonksiyonuyla yaşatmaya çalıştığının bir ifâdesidir.

"İbn Sînâ" hikâyelerindeki bir diğer "kesikbaş motifi" de M5, Y1 ve Y4 varyantlarındaki "dazlak kelle"dir. M5 ve Y1'de Ebu Ali Sînâ'nın kabağa çubuğu

ile vurup, yüksek sesle "Hey kelân ez kedû bîrûn âyîd!" (Hey kelleler kabaktan dışarı çıkınız!) demesiyle kabaktan dörder, beşer, onar, yirmişer, yüzer dazlak kelleler çıkmaya ve cenk etmeye başlar. Bu kelleler, cenk sırasında birbirlerine kılıç vururlar ve yere düştüklerinde de ölmeyip, toprağa bulanmakta ve tekrar kalkmaktadırlar.

Y4 varyantında da Ebu Ali'nin okuduğu efsun üzerine bir kelle ortaya çıkıp, "buyurun" der ve yukarı çekilir. Bir saat sonra da kaşları ve gözleri daha sonra ağzı, burnu, sakalı oluşur ve başı dışarı çıkıp üç saat sonra da bağırsakları dışarı akmaya başlar.

Hikâyelerdeki "kesikbaş" motifi büyük ihtimalle halk arasında hâlâ anlatılmaya devam eden "kesikbaş" destanlarının etkisiyle oluşmuştur. Söz konusu motifin savaş ve kahramanlık ile bağlantılı olması da bunun bir ispatıdır. "İbn Sînâ" hikâyelerinde İslâmiyet'in Türkler arasında yayılışını anlatan bu hâdiselerin yanı sıra haksız yere idam edilen veya hakları yenilen insanlar da kellelerle dile getirilir.

İbn Sînâ'nın okuduğu efsun ile başçının kazanından genç oğlan, ihtiyar adam ve saçlı kadın başları çıkarmasını onun, toplumdaki her çeşit insanın hakkını yediğine örnek verebiliriz.

Hikâyelerdeki bu "kelle" motiflerinin kullanılmasındaki bir diğer sebep, İbn Sînâ'nın olağanüstü özelliklere sahip bir kahraman olduğunu vurgulamak içindir, diyebiliriz.

Hikâyelerde dikkatimizi çeken bir diğer unsur da, Ebu Ali Sînâ'nın Türk cihan hâkimiyeti mefkûresini hatırlatan hâdiseleridir. Kirman-zemîn Şâhı'nın sarayı karşısında, efsun okuyarak muhteşem bir saray yaptıran Ebu Ali Sînâ, "Bir âsuman iki mihre cilvegâh ve bir mişe iki şîre karargâh olmaz" ve "Bir memâlikde iki şâh ve bir âsumânda iki mâh cilveger olmaz" diyerek Şâh'dan memleketini ister. Saltanatını kaybetme korkusuna kapılan Kirman Şâh, vilâyetlere, çevre memleketlere haberciler göndererek, iki yüz binden fazla asker yardımı alır.

Burada gazi-velî tipi olarak karşımıza çıkan İbn Sînâ'nın asıl amacı, Kirman-zemîn Şâhı'nı korkutmaktır. Çünkü Şâh, kıskanç vezirinin sözlerine inanarak ona hakaret etmiştir. İbn Sînâ'nın şahsında burada verilmek istenen mesaj, insana verilen değeri ön plana çıkarmak, hile, yalan vb. gibi kavramlarla değersizleşmeye karşı olunduğunu, toplum düzenine aykırı davranan kişilerin cezalandırılması gerektiğidir.

Hikâyelerde İbn Sînâ'nın suçlu olanları cezalandırmak için bazen sihir yaptığı, efsun okuduğu bazen de kerâmet gösterdiği görülür.

İbn Sînâ'nın efsun okuyarak, üç yüz binden fazla asker ortaya çıkarması, kan gölüne dönen savaş sahneleri, belli bir ülkü için mücadele verilmesi İbn Sînâ hikâyelerinin destan motifleriyle ortaklıklarını göstermektedir. "İbn Sînâ" hikâyeleri'nde özellikle de İslâmiyet'ten sonraki destanların tesirinin görüldüğünü söyleyebiliriz.

"**Battalnâme**"lerde Battal (Cafer) ile İbn Sînâ'nın olağanüstü özelliklere sahip olmaları, kerâmet göstermeleri, ilime verdikleri önem yönleriyle benzer olduklarını söyleyebiliriz.

"İnsan şahsiyeti, doğuştan var olan bazı özelliklerin çevre ve eğitim gibi unsurlarla şekillenmesiyle ortaya çıkar. Eğitimsiz kişilik cılız kalır. Bu sebeple Seyyit Battal'ı daha küçük yaştan itibaren İslâmî ilimlerle mücehhez görüyoruz" (Köksal 1984: 68). İbn Sînâ da küçük yaşlarda ailesi tarafından hocaya gönderilmiş ve eğitilmiştir. İbn Sînâ daha sonra kardeşiyle beraber bir dellalın çağrısına uyarak, olağanüstü ilimlere vâkıf olmak için bir yıl boyunca mağarada kalmıştır.

"Battalnâme'de mağara, ilâhi buyruğun tebliğ edildiği kutlu bir yer olarak karşımıza çıkar.... Bu mağara, destan kahramanının bineceği at ve kuşanacağı savaş araçlarının takdim edildiği mânâlar âlemidir" (Köksal 1984: 146).

Battal'ın mağaraya girmesi bir geyiği takip ederek, İbn Sînâ ve Ebu'l Hâris'in ise dellalın çağrısına uymasıyla gerçekleşir. Bunlar tesadüf değildir, aksine ilâhi bir yardım sayesinde kahramanlar olağanüstü özelliklere sahip olurlar.

İki eser arasındaki bir diğer ortaklık, sihir ve kerâmet motiflerine yer verilmesidir. İbn Sînâ'nın sihir ilmi ile zor durumda bırakılmak istenmesi, Seyyit Battal Gazi'nin gücünü ve azmini kırmak için cadıların sihir yapması hâdisesini hatırlatır. Bu sihirli mücadelelerde İbn Sînâ, efsun okuyarak ve ilm-i simya Battal Gazi de okuduğu âyetlerle cadılık özelliklerini yok ederek başarıya ulaşır.

Kerâmet hâdiselerine de Battal'ın düşman karşısında âciz kalınca Allah'a yalvarması ve çıkan yel ile düşmanların gözlerini toprakla doldurmasını, zindana hapsedilen Battal'ın ettiği dua ile zindan duvarının yarılıp, yemek dolu sininin gelmesini örnek verebiliriz (Köksal 1984: 173).

Battal Gâzi ve İbn Sînâ, şekil değiştirerek, bulundukları zor durumlardan kurtulmuş, yer yer bu kurnazlıkla cezalar vermiştir. Battal'ın her zaman yanında

olağanüstü yardımcısı Hz. Hızır vardır. İbn Sînâ ise bu rol ile yardıma muhtaçların yanında Hz. Hızır'dır. İki kahramanı ayıran diğer faktör, birinin dualarla İslâmiyeti yayma mücâdelesi vermesine karşılık diğerinin, toplumsal değerlere olan saygısızlığı sihir, büyü ve dualarla düzelterek, anlamlı kılmasıdır.

Benzer motif ve amaçlara Saltuknâme'de de rastlarız. "**Saltuknâme**", Sarı Saltuk adlı kahramanın, İbn Sînâ'nın masal ve dînî kahraman fonksiyonlarını taşıması yönleriyle birbirine çok benzemektedir. Her iki eserde de İslâm uğruna yapılan savaşın konu edinilmesi ve Sarı Saltuk'un sahip olduğu olağanüstülükler bu görüşümüzü desteklemektedir.

"Saltuknâme" adlı destanda Battal Gazi neslinden sayılan Sarı Saltuk'a deniz dibinde ve yer altı dünyasında bulunan çok sayıda cinler ve periler yardım ederler (Yüce 1987: 191). Ebu Ali Sînâ da cinlere emir vererek bir günde muhteşem bir saray, hamam vb. gibi yapılar yaptırır. Helvacı Ali'nin âşık olduğu kızı gece yarısı yatağında uyurken kaldırıp getirtir.

Her iki eserde masal motiflerinin ağırlıkta olduğu görülür. Kahramanların büyük çoğunluğunun ejderha, dev vb. gibi varlıklar olması, sihir ve büyücülük yapan cadıların bulunması buna örnek verilebilir. Kahramanların tasvirlerinde dahi bu efsânevî masal karakterini görebiliriz. "Sarı Saltuk'un Nirkap Dağı'nda öldürdüğü ejderha; şeklen tavusa benzer, başı ejdere benzer kanatları horosa ayakları arslana benzer kuyruğu horos kuyruğuna benzer gövdesi geyiğe benzer boynu kaza..." (Yüce 1987: 223) şeklindeki tasvir, "İbn Sînâ" hikâyelerindeki Arap Dev'in tasvirini hatırlatır.

Sarı Saltuk'un tasviri de İbn Sînâ gibi yaptığı olağanüstü işlerle açıklanmaktadır. Sarı Saltuk'un iri yarı, heybetli, nur yüzlü olduğu çeşitli vesilelerle kaydedilir. Dağ gibi bir kayayı başının üzerinde kaldırarak, düşman üzerine atması, kale burcunun duvarlarını ve kapısını eliyle yıkması (Yüce 1987: 201-202) İbn Sînâ'nın da Helvacı Ali'yi kolundan tutup uzak diyarlara fırlatması hâdisesiyle benzerdir.

Sarı Saltuk ve İbn Sînâ kerâmet sahibi kişilerdir. Sarı Saltuk'un Edirne'nin kaç kere fethedileceğini bilmesi, kargısını yere attığında yedi başlı ejder olması (Yüce 1987: 210, 357) vb. gibi örneklerde görüldüğü üzere İbn Sînâ'nın da öleceğini bilmesi, meydana gelen hâdiselerden haberdâr olması, çok uzaklardan hâdiseleri görüp duyması, asasının at olması şeklindeki kehânetler benzerdir.

Hayatta iken insanlara her an yardım elini uzatan bu kahramanların, öldükten sonra da kerâmetleri devam etmiş, hayatları etrafında efsaneler anlatılmıştır.

İki kahramanın birbirinden farkı; Sarı Saltuk'un gösterdiği kerâmetler ile hristiyan halkı kendisine hayran bırakması, Müslüman olmalarını sağlamasıdır (Yüce 1987: 357). İbn Sînâ ise toplumun aksaklıklarını düzeltip, halkın bilinen doğruları uygulamalarını sağlar.

İbn Sînâ'nın ölümsüzlük ilacı hazırlamasına destanlarımızda rastlarız. İbn Sînâ'nın ilacı hazırlamasına karşılık destan kahramanları "hayat suyu"nu ararlar.

Köroğlu'nun Kuzey Azerbaycan varyantında, Rövşen'e yiğitlik kazandıracak, Alı Kişi'nin gözlerini açacak olan "hayat suyu, Çenlibelde'ki "Goşabulag" adlı pınarın üzerinde iki yıldızın çarpışmasıyla meydana gelecek olan nurun bu pınarın suyuna dökülmesiyle oluşacaktır" (Karadavut 1996: 139).

"**Gılgamış Destanı**"nda Gılgamış, arkadaşı Enkidu'yu kaybedince ölüm düşüncesi onu dehşete düşürür. İnsanların yazgısından kurtulmak ve ölümsüzlüğe erişmek amacıyla Tufandan kurtulan Utnapiştim'in yanına gitmeye karar verir. Erginleyici türde sınavlarla dolu zorlu bir yolculuk geçiren Gılgamış, sonunda uykuya yenilerek sınavı kaybeder. İkinci sınavında Utnapiştim, eşinin önerisiyle "tanrıların sırrını" ona verir. Gılgamış, denizin dibindeki ölümsüzlük otunu koparır fakat denizde yıkanırken, bir yılan otun kokusunu alarak, otu yiyerek deri değiştirir (Eliade 2003: 98-99).

Gılgamış'ın ölüm korkusuyla ölümsüzlüğe çare aramasına karşılık İbn Sînâ, sahip olduğu olağanüstü bilgileri kaybederek, diğer insanlarla aynı kaderi paylaşmak istemediğinden ölümsüz olmak ister.

Gılgamış, kendisine sunulan beklenmedik bağıştan yararlanmayı bilmez. Çünkü onun bilgeliği eksiktir. Gılgamış Destanı, tanrıların yardımı olmadan da bazı varlıkların bir dizi erginleme sınavından başarıyla geçmek koşuluyla ölümsüzlüğü elde edebileceğini ima ediyor (Eliade 2003: 100).

İbn Sînâ bilgisinin ve aklının gücü ile ölümsüzlüğe çare olacak ilacı hazırlar. Onun Gılgamış'dan farkı, bilge bir kişi olmasıdır. Fakat hikâyelerde ve destanda verilen mesaj, ölümün kaçınılmazlığı, insanoğlunun dramatik sonudur. İbn Sînâ'yı ölümsüz kılan onun ilmi ve bilgisiyle topluma olan katkılarıdır.

Diyebiliriz ki, İbn Sînâ hikâyelerinin özellikle sonuç bölümündeki hâdiseler, toprak kazanma mücadeleleri, İslâmiyet uğruna başların feda edilmesi ile cihad

anlayışının hâkim olması ve İbn Sînâ'nın velî şahsiyetiyle karşımıza çıkması onun, dînî-destânî metinlerdeki "alperen" adı ile bilinen kahramanların benzeri olduğu görüşümüzü ispatlar.

İslâmiyet'ten sonraki destanlarda dinî mefkûrenin sembolü olarak, kahraman ve evliya şahsiyetleri ile karşımıza çıkan Battal Gazi, Danişment Gazi (Ahmet Gazi), Saru Saltuk Baba adlı kişiler (Öztürk 1986: 204-213) ile İbn Sînâ'nın derviş kılığında seyahat etmesi, kerâmetler, olağanüstülükler, masalımsı ve efsânevî anlatımlar onun alp-velî tipinin örneği olduğunu göstermektedir.

İbn Sînâ'nın toplumun faydası için yaptığı sihirli hâdiselere hikâyenin sonundaki İslâmiyet uğruna yapılan savaşlarda rastlamıyoruz. Bunun sebebini de hikâyelerdeki hâdiselerin, din uğruna verilen mücadelelerin gerçekliğini vurgulamak içindir, şeklinde açıklayabiliriz. Köroğlu, Gılgamış gibi ölümsüzlüğe ilaç bulan İbn Sînâ'nın sonsuza kadar ilminin, bilgisinin sayesinde yaşaması insanlara "ölümsüz eserler bırakınız" mesajını vermesi bakımından dikkate değerdir.

4.6. FIKRALARDA İBN SÎNÂ

Fıkra, halkımızın gerek günlük konuşmalarında konuyu açıklığa kavuşturmak, gerekse ilgi çekerek daha büyük bir etki uyandırmak bazen de gülme unsuru ile güzel vakit geçirmek amacıyla sıkça başvurduğu anlatmaya dayalı türlerdendir.

Fıkrayı herkes anlatamaz ve bir fıkra tipi de olamaz. Zekâ timsali bir tür olan fıkralar, bazı kişilerin gülme-düşünme unsuruna birlikte hâkim olarak, faydacılığa hizmet etmesi, onun her yaptığı davranışın toplumda kabul görmesine neden olmuştur. İbn Sînâ da toplumdaki aksaklıklara karşı kayıtsız kalmayan, çözümler arayan, gerektiğinde güldüren, cezalarla düşündüren bir kahraman olmuştur.

İbn Sinâ, fakirlere kötü muamele ederek, haksız hükümlerle onları cezalandıran kadıları, halka olduğu gibi kendisine de zorbalık yapan çavuşları, haksız yere para yiyen hocaları, cimri kişileri gülünç hallere sokar ve ilm-i simya ile çeşitli cezalara çarptırır. Kısaca, toplumun saygın kişilerinde başlayan bir bozulmayı, kendisine atfedilen olağanüstülüklerle kökünden kazımaya çalışır. Halkın güvenini kazanmış olan İbn Sînâ, bir yerde Nasreddin Hoca'nın, Ağınlı İbik

Dayı'nın, Çivit Emmi'nin vb. gibi fıkra tiplerinin yerini tutar. Her türlü felâkette olduğu gibi toplumun kötü gidişatına da dur diyebilmek için insan olarak elinden gelenin daha fazlasını yapar. Çünkü halk, aczini ona yüklediği olağanüstülüklerle kapatır, imkânsızı başarır.

"X Mizah" motifi ile belirttiğimiz örnekler, tamamen fıkra konusudur. Örnekler incelendiğinde görülecektir ki, hem gülme unsuru hem de ceza unsuru ile yapılan hataların günahı ödetilerek, daha temiz bir toplum hedeflenmektedir.

"İbn Sînâ" hikâyelerindeki fıkralar değerlendirildiğinde İbn Sînâ'nın halkın gözünde Nasreddin Hoca'nın yerini tuttuğu hatta bazı hâdiselerin, Nasreddin Hoca fıkralarıyla benzer olduğu görülür. "İbn Sînâ" hikâyeleri'ndeki hâdiselerde de kahramanlar, sosyal hayattan kişilerdir. İbn Sînâ, Nasreddin Hoca gibi güldürürken acı gerçeği insanların yüzüne haykırmada en iyi anlatım yolu olan fıkra motifleri ile topluma ders verir.

İbn Sînâ'nın hayatı etrafında anlatılan hikâye ve efsanelerde, Nasreddin Hoca ile yaşam öykülerinin benzer olduğunu görüyoruz. Buna göre, İbn Sînâ'nın başta Cüzcâni, Helvacı Ali, "Nasreddin Hoca'nın da İmad, Hammâd" (Arslan-Paçacıoğlu 1996: 54, 66) olmak üzere çok sayıda öğrencisinin bulunması hoca-öğrenci ilişkisi bakımından benzerdir. Bir diğer benzerlik de her iki şahsın kerâmet sahibi olduklarına dâir halk arasındaki inanışların yaşamasıdır. Nasreddin Hoca'nın türbesindeki topraktan alınıp, görmeyen gözlere sürüldüğünde şifa bulunması, (Tokmakçıoğlu, 1981: 39), Kudûrî okuyarak kerâmet sahibi olması, hocanın mezarlığında yatan kişilerin bilmedikleri veya unuttukları şeyi hatırlamaları, hocanın rüzgâr estirmesi, (Arslan-Paçacıoğlu 1996: 68, 127-128, 151) vb. gibi kerâmet hâdiseleri, İbn Sînâ'nın da kerâmet sahibi bir kişi olması yönüyle benzerdir.

İbn Sînâ ve Nasreddin Hoca arasındaki ortak vasıfları, "İbn Sînâ" hikâyelerindeki hâdiselerin Nasreddin Hoca fıkraları ile olan benzerliği açısından da değerlendirmek istiyoruz.

İbn Sînâ'nın Buhara Şâhı'nın sarayındaki rüzgârı satma hâdisesi, Nasreddin Hoca'nın da poyrazı satması hâdisesiyle karşımıza çıkar.

Fıkrada köylüler, kendisine her sene verdikleri buğdayı vermekten vazgeçince rüzgâr kesilir. Rüzgâr olamadığı için harmanlarını savuramayan köylülerden birisi, Nasreddin Hoca'ya geçen yıl ki buğdayının iki katını vereceğini

söyler. Harman yerine geldiğinde sadece kendi harmanının bulunduğu yerde rüzgârın estiğini görür ve sevinerek işlerini kısa sürede bitirir. Bunun üzerine diğer köylülerde hocaya buğday vermeye karar verirler. Nasreddin Hoca, kendisine buğday vermeye razı olan köylülerin harmanları yönünde hasıra, bazen de harmanlarına parmağını sokarak, bir delik açar. Böylece köylüler çıkan rüzgâr ile harmanlarını savururlar. Nasreddin Hoca da bir yıllık buğdayını çıkardığı için memnun bir şekilde "Tanrı Teâlâ hak sahibinin hakkını el ile almazsa işte böyle yel ile alır," der (Arslan-Paçacıoğlu 1996: 127-128). Burada her iki şahsın kerâmet vasıflarına sâhip olması dikkate değerdir. Ayrıca her ikisi de adâleti gözeten kişilerin yanında olduklarını, zengin-fakir arasındaki farkın giderilmesi gerektiği mesajını vermektedirler.

"Mizah daha çok, zararsız sayılan komik çelişkilere yönelen ve bu tür komikliğin ortaya çıktığı kişilere acımayı içeren bir gülmedir. Gogol, **Ölü Canlar** adlı romanında "Bu akıp giden koskoca hayatın tümüne, herkesin görebildiği bir gülmeyle ama kimsenin bilmediği görünmez gözyaşlarıyla bakmak olduğunu söylemiştir" (Pospelov 1995: 161). "İbn Sînâ" hikâyelerinde de bu unsurları gülerek karşılarken, bunların aslında en başta düzeltilmesi, el atılması gereken konular olduğunun farkına varıyoruz.

İbn Sînâ, bir gün hamama gider. Yanında parası olmadığı için hamamcı tarafından hakaretlere uğrar. Bunun üzerine efsun okuyarak, hamamcının külhanına soğuk rüzgârlar estirir ve hamamı kış gününe çevirir, herkes kaçışmaya başlar. Benzer hâdise de Nasreddin Hoca'nın başına gelir. Hamama giden Nasreddin Hoca'ya hamamcı eski bir peştemâl ve havlu verir. Hoca, aynaya on akçe bırakır. Bir daha ki gelişinde kendisine sırmalı havlu, ipekli peştemâl verilerek, hürmet edilince bu sefer bir akçe bırakır. Hayretler içinde kalan hamamcıya da bugünkü akçenin geçen günün, geçen günkü akçenin de bugünün ücreti olduğunu söyler (Arslan-Paçacıoğlu 1996: 80).

Bir gün mollanın birinin yolu Akşehir'e düşer ve Nasreddin Hoca'ya rastlar. Nasreddin Hoca mollanın mendilindeki narları görüp, müşkilini nar karşılığında halleder. Nihâyetinde nar biter, hoca da ona yardım etmekten vazgeçer (Arslan-Paçacıoğlu 1996: 54). Akıl satma olarak belirtebileceğimiz hâdise, İbn Sînâ'nın tımarhaneye atılan hocayı, para karşılığında akıl vererek kurtarmasına benzer. Her iki örnekte de verilen mesaj; aklın, maddî değerinin tartışılmaz olduğudur.

İbn Sînâ, toplum içerisinde sınıf farkının gözetilmesine de karşıdır. İdare edenler (padişah, emir) ile idare edilenler (halk) arasındaki farklılığa karşı olduğunu gösteren en belirgin örnek, helvacılık yapan Helvacı Güzeli'ne, âşık olduğu padişahın kızına kavuşabilmesi için ilm-i simya ile yardım eder. Hatta daha ileriye giderek fakir olduğu için kızını vermek istemeyen padişahı halkı ile birlikte cezalandırarak, helâk mertebesine getirir.

"Binbir Gündüz Masalları"nda da bir takım fıkraların yer aldığını görüyoruz. Nerin Köse, **Araştırmalar I** adlı kitabında "Binbir Gündüz Masalları"nda Gamsız Şâh'ın hikâyenin başında ve sonunda anlattığı rüya-fıkranın, başka fıkralarla güçlendirilecek hükmünü içinde barındırdığını belirtir. Ayrıca bu fıkraların, bir hikâyenin neticesini, diğer hikâyelerin de başlangıcını teşkil eden bağlantı-fıkralar olduğunu söyler (Köse 1996: 144-148).

"İbn Sînâ" hikâyelerindeki komiklikler daha çok İbn Sînâ'nın yaptığı sihirle gerçekleştirilir. Padişâhın elçisine muhteşem bir elbise ve kavuk giydiren İbn Sînâ'nın, sihir ile sırtındakini hasır, başındakini karpuz kabuğuna dönüştürmesi böylece zenginlik, dış görünüş güzelliğine önem veren kişileri onun şahsında küçük duruma düşürdüğü görülür. Cimri ve ahlaksız hocayı, değersizleştirmek isteyen İbn Sînâ'nın sihir ile güzel bir kıza çevirdiği köpekle samimi bir şekildeyken, kızı tekrar köpeğe dönüştürmesi ve halkın da bu hâdiseleri görmesini sağlaması bir başka örnektir. Bu komik hâdiselerle İbn Sînâ'nın amacı, toplumdaki değer yargılarının nasıl alt üst edildiğini hatırlatmak, halkı uyandırarak gerçekleri görmesini sağlamaktır.

İbn Sînâ, sihir ile dilsiz bir Arap oluşturup, bunu pazarda satar. Nasreddin Hoca da pazarda konuşan papağan sattıklarını görüp, düşünen hindi satmaya kalkar. Başçı, dilsiz Arap'ın arkasındaki torbadan her gün bir akçe alıp yerine bir baş koyar. Bir gün akçelerin kâğıda dönüştüğünü gören başçı, Arab'ın başına kepçe vurur. O sırada Arap birdenbire ortadan yok olur. İbn Sînâ'nın bu hikâyedeki amacı; rüşvet yiyen yöneticileri yermektir. İbn Sînâ daha sonra sihir yaparak, başçının kazanından çeşitli insan başları çıkarır. Bunlar da zenginden alıp fakire vermeyi öğütleyen İbn Sînâ'nın, bunun tam tersini yapan insanları yermek, insanların haklarının yenildiğini ifade etmektir.

Hikâyelerde, eleştirilen kişilerin tasvirleri yapılırken de komik unsurunun yakalanmasına gayret edilmiştir. M5 ve Y1 varyantlarında cimri ve kötü huylu

hamamcının, kendine bile ihsan edene huzursuz olan, küpüne sinek konsa, ayağını tutup yalamadan bırakmayan bir kişi olarak değerlendirilmesi konuya örnek verilebilir.

İbn Sînâ'nın gerçek hayatı ile ilgili kaynaklarda rastlamadığımız "fıkra tipi" olma özelliğine hikâyelerde rastlanılması halkın, onun mükemmel şahsiyetine ilave ettiği bir özelliktir. Fakat bu, İbn Sînâ'nın espiri anlayışı olmadığını göstermemektedir. Zakir Memmedov'un yaptığı bir araştırmaya göre İbn Sînâ, hazırcevap kişileri çok sevmektedir.

İbn Sînâ'nın, Azerbaycan'ın 12. yy. müelliflerinden Behmenyar el-Azerbaycani adlı öğrencisi ile ilgili olarak anlatılan bir efsaneye göre; Behmenyar demircilik yaparken içeri bir nefer gelip, ateş ister. Demirci; "Hekendaz getir, köz töküm, apar" der. Gelen adam avucuna toprak yığıp, "Közünü bu hekendaza tök" diye vevap verir. O sırada demircihâne'de olan âlim İbn Sînâ, bu ikisi arasındaki konuşmalarını duyar ve verilen hazırcevaplılık çok hoşuna giderek, ikisine de öğrencisi olmalarını teklif eder.*

"İbn Sînâ" hikâyelerindeki fıkralar, bir anlamda hikâyelerin birbirine bağlanmasında önemli rol oynamakta ve toplumsal hayatın düzeni için mesajlar içermektedir. İbn Sînâ'nın halkın gözünde Nasreddin Hoca'ya eş tutulması onun kadar sevildiğinin, halkın temsilciliğini hak ettiğinin bir ifadesidir. Her şeyden öte Nasreddin Hoca sözün gücünü, gizli dilleri kullanarak, zekâsının kıvraklığını sergilemiş ve öğütler vermiştir. İbn Sînâ ise sihir ve büyünün tesirini toplumun faydasına kullanarak, aksaklıkları, buna neden olan kişileri eleştirmiş, cezalandırmış ve gündemi yakalarken komik unsurunu da vermiştir.

4.7. ROMANLARDA İBN SÎNÂ

Halkımız anlatma ihtiyacını, kendilerini derinden etkileyen yaşam hâdiselerini her dönemde farklı anlatmaya dayalı türlerle ifade etmişlerdir. Roman türü oluşuncaya kadar destan, masal, halk hikâyesi, mesnevi, hikâye vb. gibi türler anlatılmıştır.

---

* http://www.memorial.aznet.org

Romanlar, hikâyelerin gerek hacim gerekse vak'a, zaman ve mekân açısından daha ayrıntılı işlendiği eserlerdir. Biz bu yüzden M2 varyantı olarak belirttiğimiz, Ahmet Kabaklı'nın **Muhayyelât-ı Aziz Efendi** adlı eserinin, "İbn Sînâ" hikâyeleri ile olan ilgisine de burada değineceğiz.

Hikâyenin konu bakımından değerlendirmesini yaptığımızda **Muhayyelât-ı Aziz Efendi**'nin, "İbn Sînâ" hikâyeleri ile kişi adları, masal motiflerinin yoğunluğu ve yaşanılan hayatın ahlak, tasavvuf, fazilet ve ibret dersleri açısından benzerliklerinin bulunduğunu görürüz.

Eserde, sihir unsurları ve olağanüstü hâdiseler, önce İbn Sînâ'nın daha sonra da onun yerini alan Cevad'ın şahsında gerçekleştirilir. İbn Sînâ, Cevad'ın olağanüstü bir şekilde dünyaya gelmesinde yardımcı olarak ve onun mücadele dolu hayat şartlarında ayakta kalmasını sağlayacak olan ilimleri ve duaları öğreterek, hikâyedeki rolünü tamamlar. Cevad, derviş kılığında dolaşarak, "İbn Sînâ" hikâyelerindeki İbn Sînâ gibi çeşitli büyücülerin, cadıların kötülüklerine karşı koyar. Yardıma muhtaç olanlara yardım elini uzatır. Sihri, yalnızca iyilik ve yardım amaçlarıyla kullanır.

"İbn Sînâ" hikâyelerinde ve Muhayyelât'ta hayâl dünyasının gücünü son sınırlarına kadar kullanan yazar, bunun yanı sıra, gerçek hayattan izlere, realitenin gerçeklerine işaret eden günlük hayattan sahnelere de yer verir.

Bütün bu benzerlikler gösteriyor ki İbn Sînâ, mâceralarıyla, masal ve halk hikâyeleri başta olmak üzere çeşitli anlatmaya dayalı türlere malzeme teşkil etmiş ve hikâyelerde de farklı kompozisyonlar ile ele alınmıştır. **Muhayyelât-ı Aziz Efendi** adlı eserde görüldüğü gibi İbn Sînâ nasıl ki anlatmaya dayalı türlerde geçmişten geleceğe bir gelişim süreci izliyorsa, hikâye kahramanı olarak da ölümsüzleşmiştir.

İbn Sînâ'yı ele alan romanlardan tespit ettiğimiz üç romanı yazma eserlerden bir etkilenme olup olmadığını tesbit etmek amacıyla değerlendirmeye tâbi tuttuk. Buna göre İbn Sînâ'nın daha çok hayat hikâyesinin ele alındığı romanlarda, onun şu özelliklerinden bahsedildiğini görüyoruz:

İbn Sînâ kimdir? Romanlarda, Afşana'da dünyaya gelen, Abdullah ve Sitâre'nin oğlu İbn Sînâ'nın, kendisinden beş yaş küçük Mahmud adında kardeşinin olduğu, Kurân-ı Kerîm'i hıfzettiği, kısa zamanda türlü ilimlere vâkıf olduğu, ayın son günlerinde aydın kişilerle toplanarak, ilmî sohbetlerde bulunduğu belirtilir. Bu toplantıya katılanlar arasında devrin en yetenekli beyinlerinden İbni Ahmet el-

Birûni, öğrencisi Hüseyin İbni Zeyle de bulunmaktadır. Sinoue eserinde, bir iki saatlik uykuyla ayakta kalan İbn Sînâ'nın, sürgünlerle, kaçışlarla dolu hayatının yanı sıra kendi ağzından gökcisimleri, varlık konusundaki bilgilerinden de bahseder (Sinoue 2000).

Romanların asıl konusunu, İbn Sînâ'nın Gazneli Mahmud'un emri altına zorla girmemek için sürgün hayatını yaşaması, doğumundan ölümüne kadar süren maceralı hayat hikâyesi oluşturur.

İbn Sînâ, Gazneli Mahmud'un sarayında çalışmayı dört sebep öne sürerek reddeder: Birincisi, İslâmiyet'i yayma amacında olan Hanefî mezhebine mensup, dinsel inançlar bakımından çok tutucu bir hükümdar olan Gazneli Mahmud'un, Hind ülkelerinde putları kırdırıp, tapınakları yıktırması, İslâm ülkelerinde de yolunu şaşırmışlardan dini temizleme amacıyla korkunç cinayetler işlemesiydi. İkincisi, mal ve servet elde etmede son derece harîs olması, Tûslu büyük şair ve hekim Firdevsî hakkındaki uygunsuz ve civanmertlikten uzak davranışı, üçüncüsü, kendi dindaşları dışındakilere merhametsiz ve katı yürekli olması, dördüncü de, yapılan fetihler sonucunda kazanılan ganimetler ile gurura kapılıp, sömürgeci bir düşünceye sahip olmasıydı (Larudi 2000: 12-13).

Romanlarda İbn Sînâ'nın bir hekim olarak tedavilerine de yer verilmiştir. Romanlardaki hastalıklar ve tedavilerini alfabetik olarak vermek istiyoruz.

Akciğer kanseri: Hasta, Nişabur'un dağlık bölgelerine gönderilir. Yaşadığı çevrenin sessiz olması istenir. Ayrıca kaynamış süt içirilerek, gül tatlısı yedirilir (Larudi 2000: 74).

Difterik anjin: Boğaz ağrısı, ateş, ses kısıklığı, öksürük nöbetleri, nefes alamama hissi olan hastanın ateşte yakılan hançerle boynun başladığı yerde deri bir parmak kadar delinir. Bambu kamışı yakarak siyahlaştırılır ve açılan deliğe konulur ki et kaynayıp kapanmasın. Hasta 2-3 gün sırtüstü yatar. Yara dikişle kapatılır. Dövülmüş afyon tanesi, bal, ban otu karıştırılarak bir macun hazırlanır. İlaç sertleşince makattan verilir. İbn Sînâ soluk borusu açıp, gırtlağa boru sarkıtan ilk mûcid kabul edilir (Sinoue 2000: 184-189).

Kangren: Sıcak şaraba, yoğun haşhaş ve birkaç ban otu katılarak bir karışım hazırlanarak hastaya içirilir. Dağlama aleti ile kangren olmuş bacak kesilir. Daha sonra yara, eritilmiş keçi yağı, yabani hannap ve havanda dövülmüş nar ağacı

kabuğundan oluşturulmuş bir merhem sürülüp, yün kumaşla sarılır (Sinoue 2000: 276).

Kılıç yarası: Yara, kor ateşte yanmış bıçakla dağlanarak üzerine kına ekilir. Kına, yaranın çabuk kapanmasını, mersin yaprakları da ağrının dinmesini sağlayacaktır (Sinoue 2000: 76-83).

Kırık: Kırık organa kâfurlu yağ sürülür. Daha sonra kamış gövdesinden yapılmış bir tür kafese (alçı ya da atel) yerleştirilir (Sinoue 2000: 236).

Mide ülseri: Hastaya her sabah ve akşam üstübeç (zehirli, bazik kurşun karbonat) olarak hazırlanmış bir sıvıdan içirilir. Dişi koyun sütüyle sulandırılmış bu sıvı, bağırsaklara pansuman yapacaktır. Meyve gibi asitli gıdalardan uzak durup çok fazla miktarda yemek yedirilir. Spazm anlarında da adam otu veya güzel avrat otu kökleri kaynatılıp içirilir. Haşhaşa göre daha az etkili olan bu ağrı kesicinin zehirleme ve alışkanlık yapma tehlikesi yoktur. (Sinoue 2000: 329).

Prostat: Beyaz haşhaş, ban otu ve sarısabır çiçekleri kaynatılarak suyu içilir. Tedaviden sonra da gül suyu ve haşhaş tohumları kaynatılıp içilir (Sinoue 2000: 10).

Sıtma (Bataklık hastalığı): Solunum güçlüğü çeken, şiddetli ishal olan haştanın dışkısı siyahtır ve sürekli kusmaktadır. Hastaya üç saatte bir içinde kına kabuğu eritilmiş sıcak şarap içirilir (Sinoue 2000: 195).

Tüberküloz: Gül suyu ve şeker içirilir (Sinoue 2000: 465).

Yara: Hastanın yaralarındaki acı hissine bağlı olarak, cüzzam olmadığı teşhisini koyan İbn Sînâ, pul pul kalkan deriyi ardıç yağı ile temizler. Daha sonra vücudunu güneşe göstererek, güç kazanmasını sağlar. (Sinoue 2000: 243-245).

Zatürye: Şiddetli baş ağrısı, halsizlik, ağır ateş, nefes darlığı, öksürük, kabızlık ve titremesi olan hastanın ayakları, hardal tozu dökülmüş sıcak su dolu bir kabın içinde yıkanır. Şurup içine bitki tozu karıştırılıp içirilir. Hacamat edilen hastanın, havalandırılmış odada oturtulması, sulu ve tuzsuz çorba içirilmesini söylenir (Larudi 2000: 78).

Zehirlenme: Mahmud'un oğlu ikinci Nuh ağrı, yanma, bağırsak çalışmasının durması, ishal ve kusmalar şeklindeki belirtilerle rahatsızlanır. İbn Sînâ, onun rahatsızlığını, içtiği su bardağının dış süslemelerindeki kurşun maddesi ve boyaların zehirleyici tuzunun organizmalarında birikmesiyle oluştuğunu anlar ve şu tedaviyi önerir: Önce her saat, sıcak kompres yapılır. Sonra güzel avrat otu, ban

otu, tebain (afyondan çıkarılan zehirli bir alkaloit), baldan çıkarılmış bir merhem hastaya rektumdan günde iki kez verilecek (Sinoue 2000: 43-44).

İbn Sînâ, tedavilerindeki yöntemleri, kuvvetli belleği, at sırtında tozlu yolları geçerken bile gerekli konsantrasyonunu bozmaması, felsefe, astronomi, matematik, tıp konularında asla bir kitaba, nota bakmak gereğini duymaması, içgüdüsel olarak güç pasajlara yöneldiğinde, eser hakkında yanılmaz bir karara varması vb. gibi özellikler ile her an dikkati çekmektedir.

Romanlarda İbn Sînâ'nın halk hekimliği ilaçlarıyla tedavilerinin yanı sıra, hiç kimsenin anlayamadığı hastalıkların teşhisini koyarak, imkânsızı başararak efsanevî bir şahsiyet kazandıran mucizevî tedavilerinden de bahsedilir.

İbn Sînâ'nın, İbn Memun'un yeğeninin kara sevdaya yakalandığını psikolojik bir yöntem ve nabız artışını takip ederek anlaması, hayranlık uyandıran hasta tedavilerinden birisidir. İbn Sînâ önce şehir, köy adlarını hastanın nabzının artışına bağlı olarak da o köyden bir kişiye sokak, aile ve genç kızların adını saydırıp, âşık olduğu kişiyi bulur (Sinoue 2000: 105). Larudi'nin verdiği bilgiye göre de İbn Sînâ, hastalanıp yatağa düşen gencin sık sık sayıkladığı "Naz", "Çınar" ve "kıyamet" sözlerinden yola çıkarak, yukarıda bahsedildiği şekilde araştırarak gencin, Çınar'da yaşayan, Nazenin adlı kıza âşık olduğunu anladığı belirtilir (Larudi 2000: 317).

Bir başka hâdisede, İbn Sînâ'nın zayıf, solgun benizli, ter döken bir kişinin kısa bir zaman sonra öldüğünü duyup, onu tedavi ederek hayata döndürür. Armut şırınga, uç borucuğu armuda vidalanarak, kaynar suda erimiş bal, adamın anüsüne boru ile aktarılır. Sonuçta adamın hayata döndürmesi sağlanır (Sinoue 2000: 142). Bu hadisenin benzeri Larudi'nin eserinde de yer alır. Fakat eserde, tedavi için kullanılan halk hekimliği ilaçlarının daha farklı olduğu görülür. Kalp krizi sonucu öldüğü sanılan bir hasta için İbn Sînâ, ezilmiş karabiber tozunu kara çöpleme otunun tozuyla karıştırır. Kamışın içine döktüğü tozu, bir ucunu cesedin sol burun deliğine diğerini ağzına koyup üfler. Cesedin el, ayak, kol ve ayak baldırlarını bağlatır. Omuz ve ayak topuklarını ovalatır. Cesedin sol toplardamarını ve sol elin dirsek çukurunu neşterle, cidarından biraz yırtar. Buradan iki damla siyah ve galiz kan çıkar. Asıl maddesi Hint yağı olan yetmiş beşten fazla madde karışımından oluşan mucizevî bir ilaç verir. Beş kâküle çekirdeğini dövüp, gül suyuyla karıştırır. Güç veren bir başka ilaç da tiryâk-ı fârûk'dur. Bunu gül suyu içinde ezip, kâküle tozuyla

karıştırır ve düğümlediği beyaz bir kumaşı, cesedin çene kemiğinin arasına koyar, sihirli şerbeti damlatır. Ayrıca sedef otu, zambak yağı hazırlatır. Birinci reçeteyle hastanın boyun omurlarını, omzunu, bel kemiğini, ikinci reçeteyle de bütün bedenini ovalatır. Serçe, güvercin, keklik, piliç eti çorbası içmesini, güzel haberler verilmesini öğütler (Larudi 2000: 220-223).

Bir başka hâdise ise İbn Sînâ'nın kâinattaki varlıklar hakkındaki engin bilgisini, tıp alanında nasıl değerlendirdiği ile ilgilidir. Atından düşerek sinir sistemine aldığı darbe sonucu sinirleri felç olan bir albayın tedavisi için önerdiği görüş dikkat çekicidir. Hint denizinde Arapların "reade" dediği özel balık türünün, avını yakalamak için, sahip olduğu bilinmeyen ışını avına göndererek, onu bir süre hareketsiz bıraktığını, böylece onu yakaladığını anlatır. Bunun üzerine elektrik gücünden faydalanılarak özel bir cihaz yaptırılır. Balıklardaki itici gücü çeken bu cihaz, sinirleri gevşek ve kasları titreyen hastaların tedavisinde kullanılır. İbn Sînâ'nın öğrencisi cihazı gördüğünde bunun, sihirbazlık, hokkabazlık, büyücülük olduğunu düşünür (Larudi 2000: 65).

Ebu Ubeyd el-Cocani'nin hayatında İbn Sînâ'nın önemli bir yeri vardır. Cocani, difterik anjin olduğunda, İbn Sînâ onu hayata kavuşturmuştur. "Benim hayatımı kurtardığı o günden sonra ben onun gölgesi, o benim bakışım oldu" diyen Cocani, İbn Sînâ'nın sürekli yanında kalıp, onunla seyahat eder. İbn Sînâ, artık eserlerini ona yazdırmaya başlar (Sinoue 2000: 192-195).

Cocani ile birlikte at sırtında bir gezgin hayatı yaşayan İbn Sînâ, aynı zamanda bir şairdir. O, hüzün ve acı dolu hayatını şöyle dile getirir:

"Büyük de değilim ama beni içine alabilecek bir ülke yok.

Fiyatım da çok yüksek değil ama alıcım yok" (Sinoue 2000: 194).

İbn Sînâ, hükümdar Şems el-Devle'ye ithaf olarak "Tıbbın Şiiri" adında şaşırtıcı bir şiir yazar. Teori ve pratik olarak iki kısma bölünen şiir, tıp öğrencileri için gerçek bir hazinedir (Sinoue 2000: 361).

İbn Sînâ, tıp âlemi başta olmak üzere her alanda başarılı bir bilgindir. Mükemmel bir doktor olan İbn Sînâ, yaşantısıyla ve davranışlarıyla da örnektir. İbn Sînâ'nın, günlük programı içerisinde düzenli olarak, güneş doğmadan önce gezip hava almak, temiz havada yürümek, spor yapmak ve bedenini soğuk suyla yıkamaktır. Sağlıklı bir yaşam süren İbn Sînâ, ata binmekten de büyük bir zevk duymaktadır. Onun bir yarış atı vardı ve fırtına gibi koştuğundan dolayı atına, Boran

adını vermiştir (Larudi 2000: 59). Romanda, İbn Sînâ'nın bütün ilimlerde olduğu gibi mûsikide de son derece bilgili olduğu, dinleyenlerin ruhunu derinden etkileyen çok güzel bir sesi olduğu ve ud çaldığı belirtilir (Larudi 2000: 122).

İbn Sînâ'nın hekimlik çerçevesinde hayatını konu alan bir başka eser, Noah Gordon tarafından yazılmış olup, **Hekim** adını taşımaktadır. (Gordon 2001). Eserin baş kahramanlarından Rob J. bir berberin yanında hekimlik, berberlik, hokkabazlık ve sihirbazlık yaparak hayatını kazanır. Berberin ölümünden sonra İbn Sînâ adlı başarılı bir hekimin adını duyarak, İran'a doğru uzun bir yolculuk yapan Rob J. İran'da hekimlik yapan, öğrenciler yetiştiren İbn Sînâ ile tanışmayı arzular. Hekim romanında Maristan adlı bir Azudi Hastanesi'nde görev yapan İbn Sînâ ve el-Coucani gerçek hayattan alınmış kişilerdir. Eserde, İbn Sînâ'nın anatomi derslerinden, eserlerinden, tedavi yöntemlerinden bahsedilmiştir.

Romanlarda İbn Sînâ'nın milliyeti ile ilgili olarak bilgilere de rastlıyoruz. Sinoue'nun eserinde, İbn Sînâ'nın övülen muhteşem özelliklerinin yanı sıra onun Şiî, annesinin bir Yahudi olduğunun belirtilmesi (Sinoue 2000: 56), İbn Sînâ'nın zilhiccenin onuncu günü Şiîlerin Kerbelâyı anmak için düzenledikleri törende kendilerini yaralamalarını engellemek isterken, Oğuzlar tarafından kılıç darbesiyle yaralanması ve Gazneli Mahmud'un onu saraya davet ettiğinde "Bir Türkün emrine girmeyeceğim" (Sinoue 2000: 151) şeklinde sözler sarfettiğinin söylenmesi de ayrıca üzerinde durulması gereken bir konudur. İbn Sînâ'nın Türk olduğuna dair pek çok araştırmacı tebliğler hazırlamıştır. Konu ile ilgili bilgiler, "İbn Sina'nın Hayatı ve Eserler" başlığı altında verildiği için burada tekrara düşmek istemiyoruz.

Romanlarda ve yazma eserlerde, İbn Sînâ'nın doğum/ölüm tarihleri ve kardeşi hakkındaki bilgilerin farklılık gösterdiğini görüyoruz. Romanlarda İbn Sînâ'nın (M. 980-1037) elli yedi yıl, yazma eserlerde (H. 373-454) ise seksen bir yıl yaşadığı ifade edilir. Ömrünün elli dört yılında da kemâle ermiş, şeyh-i kâmil mertebesine ulaşmıştır. Tarihi kaynaklardan faydalanılarak hazırlanan romanlarda İbn Sînâ'nın kardeşinin adının Mahmut olduğu ve kendisinden beş yaş küçük olduğu belirtilir. Yazma eserlerde ise Ebu Ali Sînâ ve Ebu'l Hâris ikiz kardeştirler.

Her alanda olan bilgisi, yeteneği ile dikkatleri üzerine çeken İbn Sînâ'nın, romanlardaki yeri; doğumundan ölümüne kadar ki gerçek hayatı etrafında meydana gelen hâdiselerle aktarılır. Çok yönlü bir şahsiyet olan İbn Sînâ'nın romanlarda;

eserleri, sahip olduğu ilimler (gökyüzü, tıp, varlık, felsefe vb. gibi), mucizevî hasta tedavilerine bağlı hikâyeler, halk hekimliği, mûsiki ile ilgisi, el falına bakması, gezgin olması, gördüğü rüyaların aynı şekilde gerçekleşmesi ve şairliğinden bahsedilmiştir. Yazmalarda ise halkımızın İbn Sînâ'yı sihirbaz, büyücü, veli, fıkra tipi özellikleriyle yaşattığına şahit oluyoruz. Olağanüstü özelliklere sahip olmasına bağlı olarak da gençleştirme, diriltme vasıflarına sahip olduğu belirtilmiştir.

4.8. HALK HEKİMLİĞİNDE İBN SÎNÂ

İbn Sînâ, 57 yıllık hayatı boyunca pek çok ilim dalı ile uğraşmıştır. İncelediğimiz hikâye varyantlarında, onun tedavi yöntemlerinden çok kerâmet, sihir yolu ile meydana getirdiği olağanüstü hâdiseler üzerinde durulmuştur.

İbn Sînâ, insan vücudunun psikolojik ve fiziksel yapısı üzerine pek çok araştırmalar yapmıştır. Onun en önemli eserlerinden birisi olan **el Kanun fi't-Tıp**'da çok sayıda hastalığa, bitkilerle şifa dağıttığı görülmektedir. Eserde, günümüz halkının da eskiden beri kullandığı ilaç formülleri bulunmaktadır.

4.8.1. İbn Sînâ Hikâyelerinde Hastalıklar ve Tedavileri

Geçmişten günümüze hasta tedavileri; tıbbi tedaviler, çeşitli maddelerin karışımı ile tedaviler ve dua, sihir yolu ile tedaviler olmak üzere üç grupta görülmüştür. Varyantların çoğunda kendisinden, "Bağdat'ta ilm-i simya'da mâhir Ebu Ali adlı hekim", "hakîm Ebu Ali Sînâ" ünvânı ile bahsedilen İbn Sînâ ve bunun yanısıra sihir, büyü ve hekimlik ile uğraşan halktan kişilerin ve vezirlerin bulunduğu belirtildiği halde hasta tedavilerine fazla değinilmemiştir. Biz değerlendirmeye tâbi tuttuğumuz on bir varyanttaki tedavi ûsullerini üç kısımda ele alacağız.

4.8.1.1. Tıbbi tedaviler

Tespit ettiğimiz varyantlarda İbn Sînâ'nın tıbbi tedavi ûsulü yerine daha çok dua, sihir yolu ile tedavi yöntemlerini kullandığını görüyoruz. M2 varyantı dışında

M5, Y1 ve M4 varyantlarında, onun daha çok ömrünün son günlerinde tıp ile uğraştığından bahsedilir.

M2 varyantında Hacı Lebib adlı tâcirin yaşı çok ilerlediği için çocuğu olmamaktadır. Soyunun devam edemeyeceğine çok üzülen tâcire ünlü bilgelerden Ebûali Sînâ adlı nûrani yüzlü bir kişi yardım eder. Hacı Lebib'e koynundan çıkardığı bir kutudan iki hap uzatır ve eşi ile birlikte bu hapı yutmasını söyler. Söylenilenleri uygulayan Hacı Lebib'in bir oğlu olur.

M4 varyantında Galisînâ'nın, Abdullah Hemedâni Hazretlerine intisabından sonra ömrünün son zamanlarını tabipliğe verdiği, genç yaşlı herkesi iyileştirerek ün kazandığı belirtilir. Aynı zamanda bir seyyah olan Galisînâ, Semerkant kalesinin sağ tarafında değerli taşlardan iki büyük bina ve üç yüz altmış bölümden oluşan büyük bir okul yaptırır. Her bölümde elli öğrenciye her türlü ilim öğretmekte ve hastaları iyileştirmektedir. M5 ve Y1 varyantlarında da Ebu Ali Sînâ'nın şeyh-i kâmil mertebesine yükseldikten sonra toplumdan el ayak çektiği, pek çok kitap yazdığı, bunlar arasında **Kanun ve Şifa** adlı eserinin de bulunduğu belirtilir.

4.8.1.2. Çeşitli maddelerin karışımı ile tedaviler

"İbn Sînâ" hikâyelerinde halkın, İbn Sînâ'ya mâl ettiği tedavi yöntemleri içerisinde farklı karışımlarla ölüme çare bulma, tok tutan, uzun süre dayanan küçük haplar hazırlama şeklinde tedavi unsurlarından bahsedilir.

Tespit ettiğimiz varyantlardan M4, M5, Y1, Y3 ve Y4'de Ebu Ali Sînâ'nın ölüme çare olacak ilacı bulduğundan bahsedilir. M5, Y1, Y3 ve Y4'de Ebu Ali, öldükten sonra tekrar dirilmek için yedi şişelik bir ilaç yapar ve öğrencisine kırk gün ara ile bunları üzerine dökmesini söyler. Öğrencisi Câmâs Hakîm, Ebu Ali Sînâ ölünce onun dediği gibi, cesetini dibekte dövüp, hamur gibi olunca bir miktar su ile kazana koyar ve şişeleri kırkar gün arayla üzerine döker. Bunun üzerine ceset yahni, et şekline girer. Câmâs Hakîm daha sonra bunları kalıba boşaltır ve etin derisi olan bir beden şekline girdiğini, hatta konuşarak son şişeyi de dök anlamında "biraz biraz/birin birin" demeğe başladığını görür. Bunun üzerine şöhret hevesine kapılan Camas Hakîm, yedinci şişeyi dökmeyerek hocasını yarı diri bırakır.

M4'deki tedavi üsülü diğerlerinden biraz farklıdır. Galisînâ öldükten sonra ilmini vasiyet ettiği öğrencisi Camas Hakîm, önce hocasının bedenini sarıp,

parçalara ayırır ve kanlarıyla birlikte hamur oluncaya kadar kaynatır. Üzerine ilaçları döküp kırk gün terbiyelenmesini bekler. Onun "varız varız", "yandım" şeklindeki konuşmalarını duyup, son şişeyi dökmez ve onu yarı diri bırakır. M4 varyantında dikkatimizi çeken bir özellik Galisînâ'nın ölümsüzlük ilaçlarının Hamam-ı Nazar'da yıldız şeklindeki şişelerde bulunmuş olmasıdır. Kazak halkının inanışına göre "Yedi yıldız, ana karnındayken çocuğa güç vermektedir". Galisînâ'nın yeniden dirilmesini sağlayacak olan ölümsüzlük ilaçlarının yıldız şeklinde olması belki de onun yeniden, ana karnındaki bir çocuk gibi yeniden dünyaya gelmesiyle ilgilidir.

Varyantlardan farklı olarak tespit ettiğimiz bir efsaneye göre; İbn Sînâ'nın ölümünün yaklaştığını hissedip, kırk çeşit ilaç hazırladığı, bunları kırk kaba koyduğu belirtilir. Ölümünden sonra öğrencisi, hocasının dediği gibi bu ilaçları hocasına içirmeye başlar ve bedeninin gençleşmeye başladığını görür. Bu mûcize karşısında heyecandan elindeki kırkıncı kabı düşürmesi üzerine, İbn Sînâ'nın bir delikanlı olarak dünyaya dönüşü gerçekleşmez (Burchard-Brentjes 1997: 95). Bütün varyantlarda ve bu efsanede İbn Sînâ'nın ölüme çare olacak ilacı bulduğu fakat bu ilacın karışımının nelerden oluştuğu belirtilmemiştir.

İkinci bir tedavi unsuru örneği M4, M5 ve Y1 varyantlarında görülür. Burada iki kardeşin bir yıl boyunca kalacakları mağaraya "tok tutan haplar" hazırlayarak, girmelerinden bahsedilir. M4'de kahramanlar, ceylan ciğerini kavurma, yumuşak bağırsağından börek yapıp, pişirirler. Daha sonra bunları badem yağında mayalayarak, güneşte bırakırlar. M5 ve Y1'de ise ceylanın ciğerini kurutup, badem yağıyla karıştırırlar. Daha sonra bunu tekrar güneşte kurutup, kırk gün sonra fındık şeklinde yuvarlayıp haplar yaparlar. Bu hapların en büyük özelliği; bir tane yenildiğinde, kırk gün boyunca yemek ve su ihtiyaçlarını karşılamasıdır.

4.8.1.3. Dua- sihir yolu ile tedaviler

Hikâyelerde daha çok İbn Sînâ'nın olağanüstü özellikleri, buna bağlı olarak da dua ve sihire dayalı tedavilerinden bahsedilmektedir. Bu hâdiselerin sebebi; İbn Sînâ'nın mücadelelerde varlığını ispat etmek ve halkın hayranlığını kazanarak, onları iyiye, güzele ve doğruya yönlendirmektir.

M5, Y1 varyantlarında Ebu Ali Sînâ, intikam almak istediği fitne sahibi, ahlâksız kadına bir hastalığı olduğunu, iyileşebilmek için kadının vücuduna hapsedilen ateşte bir odun parçasının yakılıp, söndürülmesi gerektiğini söyler. Kötü kadın, İbn Sînâ'nın teklifini, yalnızca para karşılığında kabul eder. İbn Sînâ, sihir ile şehrin ateşini kadına hapseder. Ateşsiz, ocaksız, ışıksız kalan halk, çıra, mum, sopa ve odunlarla gelip, kadının vücudundan ateş alırlar. M4 varyantında da benzeri hâdise yer alır. Sihir ile şehrin ateşini yaşlı, fitne bir kadının ocağına hapseden İbn Sînâ, ağrılarından ancak yanan dört karış uzunluğundaki dikensiz ağaç dalının kömürüyle iyileşecektir. Sonuç üç varyantta da kadının daha fazla dayanamayarak ölmesiyle sonuçlanır.

Bu hâdiselerde İbn Sînâ'nın ahlaksızlık yapan kadını ateşle cezalandırırken, aslında onu şamanist inançlardaki gibi "ateşle tedavi etmek", kötülüklerden kurtarmak istediği görülür. Eski Türk hayatında, "ateşin her şeyi temizleyeceği inanışına bağlı olarak ruhları kötü ruhlardan uzaklaştırma, temizleme" (Kalafat 1995: 63) amacı bulunmaktadır. Başkurtlar ve Kazaklar, bir yağlı paçavrayı tutuşturup, hastanın çevresinde 'alas, alas' diye dolaştırarak, "alazlama" yaparlar. Yakut oyun- kamları ateşle kötü ruhları kovmak için okudukları afsunlarda "alias, alias" diye bağırırlar ve bu töreni yapana "şaman kutlu ot-ateş ile alazlıyor" derler (İnan 1986: 68). Ateşi kadının vücuduna sihir ile hapseden İbn Sînâ da toplum düzenini bozan ahlâksız kadının, ateşle temizleneceğini düşünmektedir.

M1'de Ebu Ali Sînâ, Helvacı Ali'nin yaşlı annesini, üzerine dua okuduğu gömleği giydirerek, yirmi beş yaşında genç bir kadın yapar. İbn Sînâ'nın dualarla hasta tedavileri, evliya şahsiyetinin bir özelliğidir. Bu hâdiseyi, Şeyh Mahmud Efendi'nin, müridinin getirdiği yaralı kuşun kanadını sarıp, onu dua okuyarak, iyileştirmesiyle (Alptekin 1993: 36) örneklendirebiliriz. M4 varyantında Âbil-Hârîs'in kırk çam ağacına efsun okuyarak, ortaya çıkardığı adamlara yaptırdığı hamam, her derde deva olmaktadır. Yine aynı varyantta Galisînâ'nın efsun ile ortaya çıkardığı olağanüstü güzellikteki altın yapraklı ağaçları, mis kokulu çiçekleri olan bahçeyi görenler gençleşmektedir. Ayrıca onun şehir dışında kurduğu olağanüstü evlerin suyundan içenlerin ağrısı, sızısı kalmamaktadır.

İbn Sînâ'nın sihirli ilaçlar yapması, onun büyük ihtimalle gerçek hayatında tıp ile ilgili olan çalışmalarının bir yansımasıdır. Hikâyelerin başında onun sihir ve büyü başta olmak üzere çeşitli ilimlerin bulunduğu mağarada kendisini yetiştirmesi,

çok küçük yaşlarda kendisini ilime, insan hayatına adadığının sözlü gelenekteki bir göstergesidir. Gerçek hayatında hastalarını "a. Yiyecek ve içeceklerle, b. İlaçlarla, c. Cerrahi müdahale ile tedavi eden İbn Sînâ, tedavide en etkili yolun hastanın akıl ve ruh güçlerini arttırmak olduğunu söyler. Bunun için de ona iyi müzik dinletilmesi, sevdiği insanlarla bir araya getirilmesini önerir. (Üstünbaş 1984: 73). Hikâyelerde geçen şehrin dışında kurulan binaların suları, olağanüstü bahçedeki çiçeklerin, kuşların mekânı şifa dağıtmaktadır. Bunlar âdeta, İbn Sînâ'nın tavsiyelerini resmeden renkli bir tablodur ki şifalı sularla dolu kaplıcaların, dinlendirici, huzur dolu mekânların insan sağlığı için önemini vurgulamaktadır.

Tespit ettiğimiz varyantlarda İbn Sînâ'nın dua, sihir ve kocakarı ilaçlarıyla tedavi yöntemlerini kullandığını görüyoruz. İbn Sînâ'nın okuduğu dualarla gençleştirme ve diriltme vasıflarına sahip olması onun, hekimlikten çok velî şahsiyetiyle ön plana çıktığını göstermektedir. Sadece hikâyenin sonunda öleceğini anlayan İbn Sînâ'nın tabip olarak hastaları iyileştirdiği, öğrenci yetiştirdiği belirtilmektedir.

4.9. ŞİİRLERDE İBN SÎNÂ

İbn Sînâ, menkabe, efsane, destan, masal, halk hikâyesi, fıkra vb. gibi anlatmaya dayalı türlerin yanı sıra şairlerimizin şiirlerinde de yer alır. Hemen hemen bütün mısralarda onun; simya gücü, zekâ üstünlüğü, halk hekimi, fazilet sahibi olması, vb. gibi pek çok vasfından bahsedildiğini görürüz.

Dünyanın en büyük âlim ve feylesoflarından biri olan İbn Sînâ, aynı zamanda büyük bir şairdir. Onun Arapça ve Farsça olmak üzere çok sayıda basılmamış şiiri bulunmaktadır ki bunlar M. Şerafeddin Yaltkaya tarafından tespit edilmiştir (Yaltkaya 1937: 40-57).

Şiire ve şaire büyük önem veren İbn Sînâ, "Şairler söz sultanlarıdır; hekimler saltanatlarını vücût üzerinde kurarlar; şairlerin dil güzelliği ruha zevk verir; hekimlerin öz verileri hastaları iyileştirir"* diyerek, şairlerin de hekimler gibi insan sağlığını olumlu yönde etkilediklerini, şiirleriyle ruhun haz kaynağı olduklarını belirtir. İbn Sînâ'nın elli yedi yıllık yaşamının olağanüstü başarılar, büyük

*http://www.guvercinevi.net

mutluluklar ve unutulmaz mutsuzluklarla dolu beşeri bir serüven olduğu dikkate alınırsa ünlü şair Rainer Maria Rilke'nin ifade ettiği gibi İbn Sînâ, "şairlik çilesi"ni doldurmuştur (Uğurlu 1989: 10).

İbn Sînâ şu şiirinde, "Rehberimiz ilim olacaktır" diyen ulu önder Atatürk'ün bilim felsefesini yansıtmaktadır:

"Bilimlerle donat ve düzelt kendini
Bırak bilimden başka şeylerin hepsini
Her şeyi kapsar bilim, her şey bilimdedir
İnsan ruhu kandil, bilim onun aydınlığı
Tanrısal bilgelik kandilin yağı gibidir
O yanar ve ışık saçarsa sana diri denilir
O zaman sen dirisin
Yanmaz karanlıksa ölü gibisin
O zaman ölü sayılırsın" (Uğurlu 1989: 12).

Biz, bilge ve şâir bir kişi olan, başta Ömer Hayam olmak üzere çok sayıda şairin kendisinden etkilendiği İbn-i Sînâ'yı, halk ve divan şiirindeki yerini iki ayrı alt başlık halinde değerlendireceğiz.

4.9.1. Halk Şiirinde İbn Sînâ

İbn Sînâ'nın halk şiirinde ayrı bir yeri vardır. Halk şairleri şiirlerinde, çeşitli ilimlere vâkıf olan İbn Sînâ'yı çağrışım yolu ile halkın dertlerine derman ve kahramanlarının sihir ilmine sahip olmaları yönü ile değerlendirmişlerdir.

"1982 yılına kadar Sivas'ta, çocuk hastalıkları ve sağlığı hekimi olarak görev yapan Gaziantepli Dr. M. Kâzım Erkent, Sivas yöresi insanlarının çeşitli vesilelerle kendisine yönelttikleri güzel dilekleri, temennileri toplayarak, halk ağzından şöyle bir derleme yapmış:

Şifa yurdu olsun haneniz
Yağa bala gitsin kazancınız
Eliniz **İbni Sînâ**'dan olsun

İlacınız Lokman Hekim'den
Dürüstlük rehberiniz olsun
Haneniz bereketle dolsun" (Üçer 1984: 119).

Şiirde, hastalıklara bitkilerle şifa dağıtan ünlü şahsiyetlerden Lokman Hekim ile İbn Sînâ'nın adının birlikte anıldığı görülür. Burada İbn Sînâ'ya ustalık elinden, Lokman Hekim'e de mucizevî ilaçlarından bahsedilerek, telmihte bulunulmuştur.

İbn Sînâ ile ilgili bir başka şiire, Posoflu Âşık Müdâmi'ye ait dörtlükte rastlıyoruz:

"Sen dünü söylersin, bir de bugün gör,
Göreydin onları, ağlardın hüngür.
Ya **İbn-i Sînâ** ol, ya Zat-ı Sungur,
Bu manyatizmayı simyada gör" (Aslan 1978: 186).

Bu dörtlükte de İbn Sînâ ve Zat-ı Sungur'un yaşadığı dönemlere telmihte bulunulmuştur. Dün ile bugün arasındaki değişen zamanın meydana getirdiği acı gerçek, onların ilm-i simya ilimlerindeki üstünlüğüyle düzeltilmesi düşünülerek, o günlere duyulan özlem dile getirilmiştir.

"İçindeki arkaik kelimelerden XIII. asra ait olduğu tahmin edilen müellifi bilinmeyen 816 beyitlik "Destân-ı Ahmet Harâmi" adlı mesnevînin kahramanı şöyle tasvir edilmektedir:

Bilürdi sihr ilminden be-gâyet,
Nücûm ilminden de kâdirdi gâyet.
Ger efsun okıyup bir gez üreydi,
Olokdem ayı gökden indüreydi.
Ali Bû-Sine ilminden bilürdi,
Şehabüddin'e ol hizmet kılurdı" (Sakaoğlu 1984: 503).

Mustafa Tatçı'nın "Âşık Şiirlerinde Şahısları Telmih Eden Bazı Tespitler" adlı makalesinde İbn Sînâ, Türk asıllı hikâye ve efsane kahramanı olarak

değerlendirilir ve Gevherî'ye ait bir şiirden örnek verilerek İbn Sînâ'nın sihir, simyâ ve efsunu bilmesine değinilir (Tatçı 1988: 163).

Gevherî sen kendüni Leylâ'ya Mecnûn eylesen
Râh-ı aşkta okudup göz yaşı Ceyhûn eylesen
Bû Ali Sînâ gibi bin sihr ü efsûn eylesen
Evc-i istiğnâdan inmez bir hümâdır ol perî (Elçin 1984: 577).

Görüldüğü gibi şiirlerde, İbn Sînâ'dan Ali Bû-Sine, Bû Ali Sînâ, İbn-i Sînâ lakaplarıyla bahsedilmiş ve daha çok simya, sihir, ilim, menkabevî şahsiyeti ve hekimliği ele alınmıştır.

4.9.2. Divan Şiirinde İbn Sînâ

Her alanda büyük başarılar kaydetmiş olan Ebu Ali Sînâ, divan şairlerinin de şiirlerinde atıfta bulunduğu önemli şahsiyetlerdendir. Biz, divan şiirinde İbn Sînâ'nın yerini aşağıdaki şiirlerde, onun bahsedilen yönlerine bağlı olarak açıklayacağız.

Lâle Devri şairi İzzet Ali Paşa'nın şu beytinde İbn Sînâ'nın akıl yönüyle olan üstünlüğüne değinilmiştir.

Dâdâr-ı **Bû 'Ali**-hıredâ tab'-ı kâmilün
Hall-i umûr-ı müşkile elbet karîn olur (Aypay 1998: 63).

(Ey İbn Sînâ akıllılarının önden gideni, senin olgun yaratılışın elbette zor işlerin hallinde çok yardımcı olur).

Nedim'e ait bir beyitte Ebu Ali Sînâ ve Aristo'nun hayrete düşüren üstün aklının, imkânsızlığından bahsedilir.

Bu rütbe akl-ı rüşde mâlik olmak nice mümkündür
Bir âdem **Bû 'Alî** yâhûd Aristo olsa da farzâ (Macit 1997: 136).

(Bir kişi farzedelim Ebu Ali Sînâ veya Aristo bile olsa bu derece akla sahip olması nasıl mümkün olur).

Nazîm'ın bir beytinde İbn Sînâ'nın hekimliğinden ve ünlü **Kanun u Şifâ** adlı eserinden bahsedilir.

İbn-i Sînâ gibi her kûşede bin hastası var

Yazmamış illet-i bîmârını Kânûn u Şifâ (Onay 1992:214).

(İbn Sînâ gibi her köşede bin hastası var. Kanun u Şifa bile hastalığının sebeplerini yazmamış).

Nef'i, Şinâsî, Antakyalı Münif ve Kâmi'ye ait şu beyitlerde de İbn Sînâ'nın fazilet, hikmet sahibi olmasına ve eserlerine telmihte bulunulur.

Bû Hanîfe-şiyem ol şeyh-ı efâzıl ki olur

Bû Ali medrese-i hikmet ü fazlında mu'îd

(Ebu Hanife (İmâm-ı Âzâm) huylu, o en faziletli şeyhlerden ki, onun fazilet ve hikmet medresesinde İbn Sînâ, ancak onun yardımcısı olur).

Mülke vaz' ettiği Kânûn'u göreydi andan

Bû 'Ali eyler idi kesb-i şifâ-yı îkân (Onay 1992: 214).

(Eğer onun nizâmı ortaya koymak için yazdığı Kanun'u (kanunu) İbn Sînâ önceden görseydi, Şifâ ile çok daha iyi bilgiler kazanırdı).

Ahmedî-millet ü 'Ali-heybet

Bû- 'Ali- fazl u feylesûf-ı kebîr (Küçük 2000: 27).

(Muhammed dinli, İslâm dinli ve Ali heybetli, faziletli ve büyük feylesof İbn Sînâ).

Perhîz ü ittikâda müdânî-i Bâyezid

Fazl u hünerde **Bû 'Ali Sînâ**-yı rûzgâr (Küçük 2000: 32).

(Dünyaya yüz çevirmede Bayezid-i Bistâmi gibidir. Hüner ve fâziletde ise zamanın İbn Sînâ'sı gibidir).

Aristo-yı zamâne **Bû-'Aliyy**-i 'ahd u Dânâ-dil

'İmâdü'ıd-devle eshü'l-eshiyâ vü cûdü'l-ecvâd (Yıldırım 1995 : 160).

(Zamanın Aristo'su İbn Sînâ ahidli ve Behlül Dânâ gönüllü devletin direği, cömertlerin en cömerdi).

Münif Paşa ve Kâmi'nin şu beyitlerinde de kendisine şiir yazılarak, vasıfları övülen şahsiyetler, İbn Sînâ'nın akıl, hikmet, fazilet vb. gibi yönlerinden daha üstün oldukları belirtilerek, ona telmihte bulunulur.

Bû 'Ali- menkabet 'İzzet Beg Efendi ki olur

'Aklı çâk-efken-i ceyb-i hıred-i Eflâtûn (Küçük 2000: 98).

(İbn Sînâ menkabeli İzzet Beyefendi ki aklı, Eflâtun'un (Platon'un) aklının cebini yırtar).

Bû 'Ali eylesün bilâ-külfet

Bu 'Ali'den ta'allüm-i hikmet (Yıldırım 1995 : 76).

(Ebu Ali Sînâ, bu Ali'den (Ali Paşa'dan) hikmeti külfetsiz bir şekilde, rahatlıkla öğrenebilir).

İbn-i 'Abbâdi kul eyler dâniş ü fazlun senün

Meclisinde **Bû 'Ali** oldı fazîlet-iktisâb (Yıldırım 1995 : 86).

(Senin bilgi ve faziletin İbn Abbâdi kul eyler. İbn Sînâ senin meclisinde fazileti, erdemi öğrenir).

Fıtratudur gıbta-fermâ-yı nihâd-ı **Bû 'Ali**

Fikreti hayret-dih-i çeşm-i hayâl-i Faryâb (Yıldırım 1995 : 80).

(Onun yaratılışı İbn Sînâ'nın huyuna imrenme verdirir. (Övdüğü kişi ona imrenir.) Düşüncesi de Faryab'ın hayal gözüne hayret verir).

Beyitlerde İbn Sînâ'nın hep olumlu yönleri üzerinde durulmakta ve övülmektedir. Fakat Şerafeddin Yaltkaya, İbn Sînâ'ya dair biri müsbet diğeri menfi olmak üzere iki şiir tespit etmiştir.

Şehid Ali Kütüphanesi'nde, 175 sayılı **en-Necat** kabındaki beş beyitlik şiirde şair, Tanrı'nın Reis İbn Sînâ'nın kabrini rahmet suyu ile sulamasını, ona merhamet gözü ile bakmasını, sonsuz rahmet ve merhamet eylemesini, **en-Necat** adlı kitabının adı gibi muhtevaları ile amel eden kimseleri cahillik ve mânevî körlük helâkinden kurtardığını belirterek, İbn Sînâ'ya iyi dileklerde bulunur (Yaltkaya 1937: 49). Topkapı Sarayı Üçüncü Ahmed Kütüphanesi 3211 sayılı üç beyitlik (İşârât Şerhi)'nde ise şair, İbn Sînâ'nın **eş-Şifa** adlı kitabını incelediğini belirterek, "Hakikatleri bunun gibi tağyir eden... Batılları bunun gibi hak suretinde gösteren büyük bir sihirbaz görmedim. Şeriatın saf ve berrak olan pınarına kokmuş su katmış ve onu bozmuş ve bulandırmıştır..." şeklindeki sözlerle yerer (Yaltkaya 1937: 50). İbn Sînâ'nın sürekli olarak imrenilen, övülen yönlerinin aksine, sadece bir Farsça şiirde sihirbazlık ve büyücülük yaptığı için yerilmesi; o dönemde sihir ve büyünün hoş karşılanmadığı için, söylendiğini bize düşündürmektedir.

Diyebiliriz ki, dîvân şiirinde kendisinden Bû Ali diye bahsedilen İbn Sinâ, hikmet, akıl üstünlüğü, hasta tedavileri ve eserleriyle ele alınarak övülmüş, bu üstün yönleri, şairlerce padişah ve vezirlerin övülmesinde telmih yolu ile kullanılmıştır.

SONUÇ

"İbn Sînâ" hikâyeleri, sihir ve büyünün ağırlıkta işlendiği aşk konulu bir halk hikâyesidir. "Kerem ile Aslı", "Arzu ile Kamber", "Leylâ ile Mecnûn" hikâyeleri gibi Türk dünyası halk edebiyatında da yer almakta ve sevilerek anlatılmaktadır. "İbn Sînâ" hikâyelerinin coğrafî sahasını verecek olursak bunu, hikâye varyantlarındaki, efsanelerdeki yer adlarından ve hikâyenin anlatıldığı yerlerden yola çıkarak Bağdat, Buhara, Hemedan, Hindistan, Kahire, Mısır, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Tataristan, Türkmenistan ve Anadolu (Sivas, Amasya, vs.) şeklinde belirtebiliriz.

"İbn Sînâ" hikâyelerini hangi metot ile değerlendirdiğimizi, vardığımız sonuçları ve bu çalışma ile Türk Edebiyatı'na neler kazandırıldığını şu şekilde maddelemeye çalıştık:

1. İbn Sînâ ile ilgili olarak, başta Milli Kütüphane olmak üzere Ankara ve İstanbul'daki kütüphanelerde arşiv belgeleri, kitap ve makaleler taranarak, bilgi elde edilmiştir. Konu ile ilgili olarak, internet üzerinde de araştırma yapılmış ve göremediğimiz pek çok kaynağa ulaşma imkânı sağlanmıştır.

2. Yapılan araştırma sonucunda, "İbn Sînâ" hikâyesi ile ilgili olarak dört matbu, iki sözlü ve altı yazma metin olmak üzere on iki varyant tespit edilmiş ve on bir varyantı incelemeye tâbi tutulmuştur. Tespit ettiğimiz varyantlardan Y5, sayfaları karışık olarak cd'ye yüklendiğinden ve çoğu sayfaların silik olmasından dolayı değerlendirmeye alınmamıştır.

3. Tespit ettiğimiz "İbn Sînâ" hikâyelerinin varyantlarından M5 ve Y1, M. Sadık Erdağı'nın yüksek lisans (Erdağı 1993) çalışmasından da istifade edilerek, mukayese edilmiş ve metnin edisyon kritiği yapılmıştır. Elimizdeki nüshaların incelenmesi sonucunda, Erdağı'nın çalışmasındaki bazen kelime eksikliklerin bazen de yanlış okumaların düzeltilmesi yapılarak, tam metnin ortaya çıkmasına gayret edilmiştir.

4. Çalışmamızda M5 metni, Türkiye Türkçesi'ne daha yakın özellikler gösterirken Y1 metni, 18. yy Eski Anadolu Türkçesi özelliklerini göstermektedir. Yapılan çalışmada metnin Eski Anadolu Türkçesi özellikleri muhafaza edilmiş, Arapça, Farsça kelimelerin günümüz Türkçesi'ne ait kullanımları tercih edilmiştir.

Ortaya çıkarılan metnin daha sonra olay örgüsü, zaman, mekân, şahıs kadroları, bakış açısı, dil ve üslup bakımından değerlendirmesi yapılmıştır. Böylece o dönemin sosyal hayatı, dil özellikleri hakkında da bilgi sahibi olunmuştur.

5. Kazak halk edebiyatında bilinen "Ebugalisînâ Ebilharis" adlı kril harfli hikâye, Türkiye Türkçesi'ne aktarılıp, varyantların mukayesesi yapılarak, edebiyatımızdaki ortaklık ve farklılıkları tespit edilmiştir. Aynı amaçla, Özbek hikâyelerinde ve Tatar kaynaklarında da İbn Sînâ araştırılmıştır.

6. Yapılan araştırma sonucunda, "İbn Sînâ" hikâyelerinin nazım kısımlarının zamanla unutulduğu, yer yer hikâyelerin masal formellerinin kullanımıyla masallaştığı ya da efsaneleşerek halk arasında anlatıldığı görülmüştür.

7. İbn Sînâ ile ilgili olarak tespit edilen efsanelerin bazen Lokman Hekim'e mâl edilerek, bazen de tam tersi olarak anlatıldığı tespit edilmiştir. Bu da onların, benzer rollerdeki olağanüstü hâdiselerle halkın muhayyilesinde ölümsüz şahsiyetler olarak yaşamasından, halkın sözlerinin, hayallerinin temsilcisi olarak onları görmesinden kaynaklanmaktadır.

8. Hikâyemiz, konu bakımından her ne kadar bir aşk hikâyesi olsa da yer yer kerâmetlerin, destan motiflerinin, İslâm dini uğruna yapılan savaşların, sihir ile ortaya çıkarılan binlerce asker ile olağanüstü kahramanlıkların, savaşların sergilendiği hâdiselere sahne olmuştur. "İbn Sînâ" hikâyelerinin, diğer halk hikâyeleri ile olan ortaklığı da yine motif yönündendir. Nazım-nesir karışık olarak yazılan, hayâli ve realist hâdiselerin konu edildiği, yer yer formellerin kullanıldığı "İbn Sînâ" hikâyeleri, daha çok masal motifleriyle süslenmiş bir halk hikâyesidir.

9. Hikâyenin varyantlarındaki coğrafi yer adlarının Mısır, Bağdat, Buhara olması, hikâyelerin yapı bakımından "Binbir Gündüz ve Binbir Gece Masallarındaki" gibi çerçeve bir anlatıma sahip olması, ayrıca motif yönüyle ortaklıkların bulunması hikâyemizin, Arap kaynaklı olduğunu düşündürmektedir. Hikâyelerin içinde birbirinden bağımsız dokuz hikâye metni bulunmaktadır.

10. "İbn Sînâ" hikâyeleri destan, masal, efsane, halk hikâyesi ve fıkra metinlerine motif olarak malzeme vermiştir. Değerlendirme sonucunda daha çok masal motiflerinin ağırlıkta olduğu görülmüştür. Hikâyelerin Türk masalları üzerinde bazen hikâye, bazen de konu ve motif açısından etkileşimleri dikkat çekicidir. Tespit edilen motiflerin eşliğinde çok sayıda masal metni okunmuş ve

"İbn Sînâ" hikâyelerindeki özellikle de hoca-talebe ilişkisinin anlatıldığı şekil değiştirme, katırın lüle içerisine kaçması, öldükten sonra canlanma, öğütleri para ile satma, olağanüstü cezalar ile ilgili hâdiselerin masal metni içerisinde aynı ya da benzer şekilde geçtiği görülmüştür.

11. "İbn Sînâ" hikâyeleri, Ebu Ali Sînâ'nın gösterdiği kerâmetlere ve hikâyenin sonunda Abdullah Hemedâni Hazretleri'ne intisâbı ile ilgili hâdiselere bağlı olarak, efsânevî-menkabevî bir metin özelliği taşımaktadır. Hikâyeler değerlendirildiğinde, metin içerisinde ortak motif olarak tespit edilen çok sayıda efsane, menkabe ve Kur'ân-ı Kerîm'deki kıssa örneklerine rastlanılmıştır. Bunları; "Lokman Hekim", "Ashâb-ı Kehf", "Hârut ile Mârut", "Nuh Tufanı", "şeytanın ilk insan Hz. Âdem'e secde etmemesi", "Hâbil ile Kâbil" adlı metinlerle örneklendirebiliriz.

Dikkatimizi çeken bir diğer özellik de "İbn Sînâ" hikâyeleri içerisinde, "Ashâb-ı Kehf" hikâyesinin ayrı bir yeri olmasıdır. Hikâyeler âdeta "Ashâb-ı Kehf" de olduğu gibi mağara motifiyle başlamış ve hikâyenin sonlarına doğru "Ashâb-ı Kehf"deki Dakyânus adlı zâlim kahramanın adından ve din uğruna yapılan savaştan bahsedilmiştir. Dolayısıyla "İbn Sînâ" hikâyeleri, her ne kadar yazar, metindeki Dakyânus adlı kahramanın tarihte bahsedilen kişi olmadığını söylese de, Ebu Ali Sînâ ve Ebu'l Hâris adlı iki kardeşin mağaraya girip çıkması ile başlayan serüvenler, sanki "Ashâb-ı Kehf" adlı metnin arasına yerleştirilmiş bir hikâye izlenimini uyandırmaktadır.

12. "İbn Sînâ" hikâyelerinde fıkra özelliği gösteren hâdiselerin de yer aldığı tespit edilmiştir. Hikâyelerde İbn Sînâ'nın toplum düzenini bozan ahlaksız, cimri, rüşvet yiyen kişileri cezalandırdığı görülür. Bu cezalardaki komik unsuru ile okuyucuyu güldürürken düşündürme ve mesaj verme hedeflenmiştir. Hâdiselerin Nasreddin Hoca fıkraları ile olan benzerliği ise halkın İbn Sînâ'yı, Nasreddin Hoca kadar sevip onun fonksiyonunda değerlendirmesinin, sesini duyurmada temsilcisi olarak seçmesinin bir ifadesidir.

13. Hikâye ile ilgili olarak tespit ettiğimiz bir diğer özellik de müstehcen ifadelerin, İbn Sînâ tarafından sihir yolu ile yapılan müstehcen cezalandırmaların çokluğudur. Bu da bize onun daha çok toplumsal ve ahlaki değerlerin tükenişine işaret ederek yığınlaşmaya, kültürel çöküşe "dur" demeye çalıştığını göstermektedir.

14. Hikâyeler, yazılı ve sözlü kültürün etkisi ile geniş bir coğrafî sahaya yayılarak varyantlaşmıştır. Hatta hikâyemiz; konusu, motifleri, efsaneleşen kahramanları ile çeşitli sanat dallarına, halk arasındaki inanış, efsane, roman ve şiirlere malzeme teşkil etmiştir. Hikâyemizin baş kahramanı olan İbn Sînâ, hayatı ve üstün başarılarıyla sinema ve belgesellere konu olurken, "Avicenna" diye bilinen Arapların yazdığı operaya da ad olmuştur.

15. "İbn Sînâ" hikâyelerinden, romandaki vak'alara bir etkileşimin olup olmadığını incelemek amacıyla, romanlarda İbn Sînâ araştırılmıştır. Tespit edilen üç romanın değerlendirilmesi sonucunda, onun daha çok halk hekimi olarak romanlaşmış hayatının ele alındığı, şaman, sihirbaz, büyücü, evliya ve fıkra tipi fonksiyonlarının halk inanışlarında yer aldığı ortaya konulmuştur.

16. İbn Sînâ'nın halk ve divan şiirindeki yeri ile ilgili olarak yapılan araştırmalarda, onun daha çok akıl yönü ile üstünlüğüne ve hasta tedavilerine, ilm-i kimya ve ilm-i simyadaki başarısına değinildiği, şifa üzerine hazırladığı eserlerine telmihte bulunulduğu görülmüştür.

17. "İbn Sînâ" hikâyelerinde İbn Sînâ'dan; "Bağdat'ta ilm-i simya'da mâhir Ebu Ali adlı hekim", "hakîm Ebu Ali Sînâ" ünvânı ile bahsedildiği halde İbn Sînâ'nın, halk hekimi olmasına dair örnekler fazla değildir. Hikâyelerde, İbn Sînâ'nın hekimlik yönü; tıbbi tedaviler, çeşitli maddelerin karışımı ile tedaviler ve dua, sihir yolu ile tedaviler olmak üzere üç grupta değerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirme sonucunda İbn Sînâ'nın daha çok dua ve sihir yolu ile tedavi örneklerine rastlanılmıştır. Bu da onun velî şahsiyetini ön plana çıkarmaktadır.

18. "İbn Sînâ" hikâyeleri, olay örgüsü, zaman, mekân, bakış açısı ve anlatıcı, şahıs kadrosu açısından ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Hikâyeler, İbn Sînâ'nın içsel gelişimine göre şekillenmektedir. Buna göre; İbn Sînâ'nın mağaraya girmeden önceki, mağara sonrası hayatı ve bir şeyhi rehber olarak seçmesine bağlı olarak üç olay birimiyle değerlendirilmiştir. İbn Sînâ'nın, hikâye boyunca sıradan olmasa da diğer insanlardan farklı olan (üstün zekâ, olağanüstü güzellik vb. gibi) **normal insan** özelliklerinin mağara sonrası sihir ve büyü yapabilen **şaman** özelliklerine sahip olması, ardından kerâmet sahibi bir **velî** olarak şeyh-i kâmil mertebesine ulaşması kronolojik olarak tespit edilmiştir. Bu gelişime bağlı olarak İbn Sînâ'nın bulunduğu mekânlar da **tabiat**, **mağara** ve **çilehâne** olarak değişim göstermektedir.

Halk muhayyilesinde İbn Sînâ'nın, doğrudan olmasa da mağara sonrası sahip olduğu özelliklere göre şaman olarak değerlendirilmesi, daha sonra tövbe, verâ, zühd, fakr, sabır, tevekkül ve rıza göstererek yaşadığı aşamalarla şeyh-i kâmil olması; halkın İslâmiyet öncesi ve sonrası inançlarının etkisiyle verilen içsel mücadelenin, Tanrısal öz'e ulaşmayı amaçlamasının bir ifadesidir.

Zamanın hangi döneminde olunursa olunsun, adı ister şaman, ister inisiye veya velî olarak belirtilsin insanoğlunun ulaşmak istediği mutluluk, sonsuzluğa açılan kapının ardındadır. İnanışların etkisiyle şekil değiştiren bu kavramlarda, arayış sebebi, öz hep aynıdır: Doğal dünyaları tanımak, fizik ötesi güçleri aramak, tinsel öğelerle ilişki kurmak, kendi iç dünyalarının var oluşunu katkısız bir arılıkla gözlemlemek, içimizdeki hakikati arama ihtiyacını karşılamak.

Hikâye boyunca "bir lokma bir hırka" hesabı seyahat eden, "zenginden alıp, fakire veren" İbn Sînâ, mağaraya girdiği ilk andan itibaren bu düstûrun benzeri örneklerini verir. İki kardeşin, bir tanesi yenildiğinde kırk gün boyunca açlık hissetmeyecekleri haplar yapması, geceleri bir iki saat dinlenip, vakitlerinin çoğunu ibadet ederek, ilim öğrenerek geçirmesi, hiç konuşmamaları; sûfilerin "Az ye, az uyu, az konuş" düstûrundan farksızdır. Diyebiliriz ki; mesafeleri "esma çekerek", "hırkayı başına çekip efsun okuyarak", "ya hû" diyerek, "yum gözün aç gözün", "silkinerek" bir anda alan İbn Sînâ'nın, halk muhayyilesindeki yeri onun daha çok velî fonksiyonunu ön plana çıkarmaktadır. Onun hikâyelerde sürekli olarak insanlara verdiği mesaj; nefsin terbiye edilmesi, ölmeden önce ölünmesidir. Hikâyelerde ruhunu bir simyacı gibi mükemmelliğe doğru yaklaştıran İbn Sînâ'nın hedefi; değersizleşmeye adım adım yaklaşan insanoğluna rehberlik, hocalık, babalık, arkadaşlık yaparak onları aydınlatıp, huzura kavuşturmak, içsel değişim sürecini tamamlamalarına yardımcı olmaktır.

19. Varyantların değerlendirilmesi sonucunda, hikâyelerde İbn Sînâ'ya dair anlatılan hâdiselerle ilgili olarak şu sonuçlara ulaşılmıştır:

19.1. "İbn Sînâ" hikâyeleri uydurma hâdiseler olmayıp, halkın İbn Sînâ'nın gerçek hayatını mübalağalı anlatımlarla süsleyerek, aktarmasından ibârettir. Hikâyelerdeki hâdiselerde gerçeklik payının da bulunduğu, İbn Sînâ'nın çeşitli kaynaklarda gerçek yaşam hikâyesi ile ilgili olarak verilen bilgilerden hareketle tespit edilmiştir.

Hikâyelerdeki Kirman-zemîn şâhı Mahmut'un, İbn Sînâ'nın ömrü boyunca kendisinden kaçıp, emri altına girmediği, sürgün hayatı yaşadığı, Gazneli Mahmud olması ihtimâli büyüktür. Bunun yanı sıra İbn Sînâ'nın gerçek hayatında, Gazneli Sultan Mahmut'tan kaçarken kendisine refakat eden Sehl İbn Mesih'in Harezm çölünü geçerken açlık ve susuzluktan ölmesi, İbn Sînâ'nın yorgun bir şekilde Cürcan'a ulaşabilmesi de hikâyelere konu edilmiştir. Hikâyelerde Sehl İbn Mesih'in yerini Kirman Şâhı'nın daveti üzerine yola çıkan Buhara Şâhı'nın tıpta uzman hekimi alır. Kırk günlük yolda, yiyeceklerini kaybeden hekim, İbn Sînâ'nın yardım teklifini kabul etmeyerek, açlık ve susuzluktan ölür. İbn Sînâ ise olağanüstü haplara sahip bir velî fonksiyonundadır.

Bunun yanı sıra onun çok küçük yaşlarda hayranlık uyandıracak bir bilgiye sahip olması, zekâsının üstünlüğü, bir erkek kardeşinin bulunması, olağanüstü tedavileri, sürekli seyahat etmesi, bir türlü anlayamadığı Aristo metafiziğini tıpkı olağanüstü özellikler kazandıracak olan mağaraya girmelerini haber verenin dellal olması gibi, gerçek yaşamında da Farabi'nin **Al-İbâna** adlı eserini bir dellalın önerisiyle satın alarak metafiziği kavraması, öğrencisi Cüzcâni ile olan münâsebetleri konuya örnek olarak verilebilir. Bu bilgilerin ışığında diyebiliriz ki; İbn Sînâ'nın gerçek yaşamına dair bilgiler, halkın muhayyilesinde sihir, büyü, olağanüstü hâdiseler, kerâmet vb. gibi masal-efsanevî motiflerle süslenerek yaşatılmaya çalışılmıştır.

19.2. Hikâyelerde, İbn Sînâ'nın gerçek hayatında sahip olmadığı düşünülen fıkra tipi, veli şahsiyeti, vb. gibi özellikler, halk tasavvurunda onun mükemmel şahsiyetinde bir eksiklik olarak görülerek, tamamlanmaya çalışılmıştır. Hikâyelerde İbn Sînâ'nın sihirbaz, büyücü vb. gibi olağanüstü özelliklere sahip olması, onun mucizevî tedavilerinin, imkânsızı başarmasının halk tarafından olağanüstü özelliklere sahip bir kahraman olarak algılanmasına ve hemen hemen her alandaki eserleriyle insanın hayata bakış açısını değiştirebilen, içimizdeki "gizemli taşı", "Filozof / Felsefe taşını" keşfetmeyi, kir, pas içerisindeki ruhlarımızı altına çevirmeyi öğreten bir simyager olarak kabul edildiğini göstermektedir.

19.3. Hikâyeler içerisinde İbn Sînâ'nın kimya, metafizik, simya, tasavvuf, tıp konularındaki fikirlerinin bazen mübalağa katılmış, bazen efsaneleştirilmiş şekilde okuyucuya iletildiğini görüyoruz. İbn Sînâ'nın bu görüşlerini şu şekilde örneklendirebiliriz:

İbn Sînâ'nın hikâyelerde, yer yer evliyâ rolünde dünyanın geçiciliğine işaret etmesi, nasihatlerde bulunması, güzel yüzlü Helvacı Ali'ye ve saf, yakışıklı gence bakıp, hayâl deryasına dalması, onlara duyduğu ilginin önce hayranlık sonra baba-oğul ilişkisine dönüşmesi İbn Sînâ'nın **tasavvuf ve eğitim** konusundaki görüşlerinin ifadesidir. İbn Sînâ'nın **Risâletu'l-Aşk** adlı eserinde belirtildiği gibi güzellik ve cemâl, o nesnenin ilk nedene olan yakınlığının göstergesidir. Güzel yüzlülere vurgun olan âşıklar, bu yüzlere bakarak aslında, yakınlaşma yolunu kat etmiş olurlar. İbn Sînâ da hikâyelerde, bu güzelliğe duyduğu hayranlık, aşk sayesinde ilâhî aşkın kapılarını aralamış ve şeyh-i kâmil mertebesine yükselmiştir. Diğer örnekler içerisinde; çok küçük yaşlarda İbn Sînâ'nın sınıfta iken oturduğu minderin altına bırakılan sigara tabakasını, "Mektebin sakfı bir mikdar aşağı mı indi yoksa, zemini yukarı mı kalktı hele evvel ki değildür" diyerek, fark etmesini, doğu illerinden birinde olan mağaraya giriş ile kazanılan olağanüstü güç; batıdan (madde dünyasından / fizik âlemden), doğuya, (saf şekiller dünyasına / metafizik âleme) yapılan yolculuğu ifade etmesi açısından **metafizik** konusundaki, şekil değiştirme şeklindeki dönüşüm hâdiseleri, kahramanlara sihirli tasa baktırarak, iç dünyalarının karanlığını keşfetmelerini sağlaması **simya** konusundaki, soğan suyunu, sadece ateşe tutulduğunda görünen bir yazı olarak kullanma fikri **kimya** alanındaki, ölümsüzlük ilacını bulma, tok tutan haplar yapma ve sihirle ortaya çıkardığı binaların sularının, olağanüstü bahçelerin şifa veren, gençleştiren özelliklere sahip olması konusundaki hâdiseler, onun **tıp** alanındaki mucizevî tedavilerinin bir göstergesidir.

Hikâyelerde ayrıca, sihirli bir şekilde ortaya çıkan, halkı korku içerisinde bırakan varlıklar, "bir var bir yok" gibi görünen olağanüstü hâdiseler, vakitsiz açan çiçekler vs. insan mantığını zorlayan hâdiselerdir. Bütün bunlar, "**Mantık**"ı ilimlerin anahtarı olarak kabul eden Aristo'nun, metafiziğin, fiziğin ve diğer bütün ilimlerin mantıkla çözüleceğini iddia etmesi ve onu örnek alan İbn Sînâ'nın bu görüşlerinin, hikâyelerde süslenerek, okuyucuya aktarılmasından ibârettir.

20. "İbn Sînâ" hikâyeleri üzerine yaptığımız incelemede, tespit ettiğimiz on bir varyant, on olay halkasıyla ele alınmış ve neticede bütün varyantlardan ortak bir yapı elde edilmiştir. Varyantlar arasında işlendiği türe, hikâyeyi anlatanın yeteneğine, hikâyenin anlatıldığı bölgenin özelliklerine, kültüre, inanışa göre

farklılıkların bulunduğu görülmüştür. Varyantlardaki bu farklılıkların daha çok şahıs, yer adları ve motiflerde ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

21. Çalışmamızın "İbn Sînâ Hikâyesinin Motif Yapısı" adlı bölümünde, hikâyemizdeki pek çok motifin, dünya anlatmalarında yer aldığı tespit edilmiştir. Bu tespitimizde, Stith Thompson'in **Motif İndex of Folk-Literature** adlı eserinde, dünya masallarına uyguladığı metod kullanılmıştır. Ancak burada İslâmî-dinî motiflerin, **Motif İndex of Folk-Literature'**da yer almadığı görülmüştür. Bunu, Türk halk hikâyelerinin kendine has millî motifleri olarak değerlendirebiliriz. Stith Thompson'ın **Motif İndex of Folk-Literature**'da bulunmayan söz konusu motifler, uygun yerlerde başına (T) harfi bırakılarak, gösterilmiştir. Tespit ettiğimiz bu motiflerin; daha çok *olağanüstülükler, din, inanış ve gelenekler* üzerinde olması, kültür farklılıklarını *(kırk gün kırk gece düğün, Hz. Hızır, veli, derviş, Kur'ân-ı Kerîm okuma, abdest alma, namaz kılma, kader inancı)* açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Tespit ettiğimiz on bir varyanttaki motiflerle ilgili olarak yaptığımız çalışma sonucunda ağırlıklı olarak; *"D. Sihir", "F. Olağanüstülükler", "H. İmtihanlar", "K. Aldatmalar", "P. Cemiyet", "Q. Mükâfatlar ve Cezalar", "T. Evlilik", "V. Din", "W. Karakter Özellikleri", "X. Mizah", "Z. Çeşitli Motif Grupları"*nın işlendiğini gördük. Bunun dışındaki; *"A. Mitolojik Motifler", "B. Hayvanlar", "C. Yasak", "E. Ölüm", "G. Devler", "J. Akıllılar ve Aptallar", "L. Kaderin Ters Dönmesi", "M. Geleceğin Tayini"," "N. Şans ve Kader", "R. Esirler ve Kaçaklar", "S. Anormal Zulümler", " U. Hayatın Tabiatı"* motif gruplarının örnekleri ise oldukça azdır.

Bu verilere bağlı olarak, daha çok olağanüstülükler, sihir ile süslenmiş olan hikâyenin, sosyal hayatın aldatma, hile vb. gibi eleştirel yönlerinin, her türden karakter özellikleri, gelenekler ile canlı tutularak okuyucuya aktarıldığı, inanışın gücüne bağlı olarak gerçeklik duygusunun dengelenmeye çalışıldığı ve baş kahraman İbn Sînâ tarafından verilen cezalarla toplumsal düzeni alt üst eden değersizliklerin, yeniden kazandırılmaya, aksaklıkları kökünden kazıyarak, kesin çözümler bulmaya çalışıldığı görülmüştür. Hikâyedeki mizahi hâdiselerin, atasözlerinin yoğun kullanımı gözden kaçmamaktadır. Bununla da ironi katılmış eleştirel yönlerin, topluma verilen mesajlarla düzeltilmesinin hedeflendiğini söyleyebiliriz. Bu bölümdeki değerlendirmelerde ayrıca, "İbn Sînâ" hikâyelerinin

"Binbir Gündüz Masalları" ile konu "Binbir Gece Masalları" ile de yer yer motifler bakımından benzerliklerinin bulunduğu tespit edilmiştir. Bunlar, Türk halkının sözlü kültür geleneğinde özellikle kıssa, menkabe vb. gibi türlerin, dînî unsurların, inanış ve kültürel malzemelerin etkileşimiyle âdeta yeniden yoğrularak özleştirilmiştir.

22. Hikâyelerde okuyucuya çeşitli konularda mesajlar verilmiştir. Bunları; ilim öğrenmeye karar vermenin istemekle büyük bir bağının bulunduğu, okumanın yetmediği, gezerek öğrenmenin okuyarak öğrenmeden daha önemli olduğu, ilm-i hikmetin ecele faydasının olmadığı, kadere karşı konulamayacağı, toplumdaki çöküşe bilgi ve inanç değerleriyle karşı konulması gerektiği vs. şeklinde örneklendirebiliriz.

23. "İbn Sînâ" hikâyelerinde çok sayıda sembolik kavram bulunmaktadır. Mandala, mağara, ateş, üç renkli sihirli mum, sihirli tas, ejderha, kuyu, rüya vb. gibi kavramlar, hikâyedeki vak'aların değerlendirmesi sırasında İbn Sînâ'nın mağarada yeniden doğumuyla başlayan ve şaman, büyücü, sihirbaz, hekim, veli fonksiyonlarını kazanmasına bağlı olarak yaşadığı ve kahramanlara yaşattığı simgesel yolculuk açısından ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Netice itibarıyla ilmî bir metotla yaklaşılarak incelenen "İbn Sînâ" hikâyelerinin Anadolu'dan Kazakistan'a, Özbekistan'a, Arabistan'a, Avrupa'ya kadar gerek halk hikâyesi, gerekse efsane-menkabe, kıssa, masal, roman olarak bilindiği ve anlatılmaya devam ettiği tespit edilmiştir. Olağanüstü yaşam hikâyesi ve her alanda yaptığı mucizevî tedavileriyle, batının da hayranlığını kazanan İbn Sînâ, bu çalışma ile halk hekimi, filozof, şair, seyyah, bilgin vb. gibi bilinen ilmî özelliklerinin, bilgeliğinin yanı sıra artık halkın muhayyilesindeki şaman, büyücü, sihirbaz, simyager, evliya, fıkra tipi özellikleriyle de tanınacaktır. İbn Sînâ (Avicenna); Lokman Hekim, Dede Korkut, Nasreddin Hoca vb. gibi şahsiyetlerin üstün özelliklerini kendi bünyesinde bütünleştirmiş, refahın, merhametin, huzurun, mutluluğun, güçsüzün ve yoksulun temsilcisi olarak ölümsüz kalmayı başarmış kahramanlarımızdandır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

METİN

(2) Berg-i ter ḫālis-i iksīr odur
Bakın işi altun olur kim oḳur

Her kim oḳur maḳsudu ḥaṣıl ola
Hem çü füsūn-ı acīb-i sīmyā

Rence şifā derde devādur heme
Dāveri ḳānun-ı ḫudādur heme

Ezdir genc-i ḥikem-i bī-girān
Ḥāmi odur tā be-girān ez-girān

Ḥamd idelüm ey gönül Allāh'a gel
Yüz uralum ol ulu dergāha gel

Kim o durur ḫalḳ iden eşyāyı hep
Oldur olan cümleten eşyāya Rab

Mihr-i münīr ol bu cihān sāyedür
Nūrı bu 'ālemlere sermāyedür

Żulmet odur nūr ile hem āfitāb
Kendisidür kendüye pes cihān

Mihr odur sāye vü sermāye hem
Ḫilḳat-i eşyāya odur māye hem

Her ne görürseñ anı ḥaḳ bil hemān
Berg-i ter gülde çün āb-ı revān

Bir ḳuluna devlet-i ‘izzet virür
Ol birine nikbet ü ẕillet virür

Hikmeti çok pādişāh-ı lā yezāl
Ṣayd virür şīr-i zibāne azel

Ḥükmi ile ādem olur ḳaṭre āb
Luṭfi ile ẕerre olur āfitāb

Āyine-i āleme neżżāre ḳıl
Rūy-ı Ḥaḳḳı görmeğe bir çāre ḳıl

Der medḥ-i Ḥażret-i Resūllu’l-lah ṣallallahu ‘aleyhi vessellem

Server-i levlāk u medīḥ-i ḳalem
Seyyidü’l-kevneynşefīü’l-ümem

(3) Ḥilḳat-i maḫlūḳa sebebdür ol ẕāt
Maḫzen-i esrār u yemm-i mu’cizāt

Cān-ı cihān cānda cihāndur o şāh
Üç şerefde meh ve ḫūrşīd-i cāh

Hasta göñül ‘āşıḳ-ı zāre ṭabīb
Aña ḳarīb olan olur mu ġarīb

Hatem-i cem’-i rüsūl-i bī şumār
Āhir-i engüştüñ olur mihzebān

Anda olur ḥatmü'n-nebiyyün temām
Āḫirini ḫaṭṭıñ ider mühr-i tām

Ol ki resūl-i ṣamed-i lā-yezāl
Ol ki ḥabīb-i eḥad-i ẕü'l-celāl

Ey dil-i şūrīde vü şeydā-nümā
Ṣalli 'ala seyyidinā Muṣṭafā

Āline aṣḥābına hem ber-devām
Eyleyelim ḥaşre değin çok selām

Der medh-i cihār-ı yār güzin

Hem dem-i Ebūbekir ve 'Ömer yār-ı ġār
Maḥrem-i 'Oṣmān u 'Ali çār-ı yār

Her birinüñ bendesiyem nā-tüvān
Baş değil aña fedā nice cān

Bende-i efkendeside ḥan u dil
Medḥini ammā dile mümkün değil

Āġāz-ı Dāstān

Gel ki eyā bülbül-i esrār-ı ġayb
Mesken-i a'lā saña gülzār-ı ġayb

Ṭurma hemān zār ile feryāda gel
Ten bu ḳadar zārin ile yāde gel

Bā'is-i 'izzet mi değil zārlar
Bā'is-i vuṣlat mı değil zārlar

Tīr-i ſiġān vāṣl-ı ʻayn-ı nişān
Tīg-i ſiġān ḳaṭʼı hicrān-ı cān

Zār ile güſtāre gelüp ḳāle gel
Bulsañ eğer ehl-i dili ḥāle gel

Ḳuſl-ı güşā-yı dermānı süḫān
Rābıṭa-ı sāzıdur maʻni-i süḫān

Bāʻis-i ḫilḳat bu cihāne nedür
Küfr ile īmāna bahāne nedür

Mürde-i ṣadsāleyi iḥyā iden
Ḳāʻide-i ʻālemi icrā iden

Tīğ-i suḫānla açalum kişveri
Gezmeyelüm ḫame gibi serseri

Der suhān-ı ḳāʻide üzre ʻayān
Ḳaʻideden çıḳma gel ey dil hemān

(4) Genc-i suḫān çünki müsellem saña
ʻĀleme gevherleri eyle ʻaṭā

Çün bu ḳadar gevher ola bī-şumār
Pes ne revā olmaya ol āşikār

Cān u ve dili ṭurma suḫān perver it
Bu feleğe beẕl-i dürr ü gevher it[1]

[1] Buraya kadar olan beyitler Y I'de yoktur.

Var ise deryā-yı suḫān sendedür
Var ise ma‘nā-yı suḫān sendedür

Gerçi ki sarrāf-ı felek böyledür
Farḳ idemez seng midür yā güher

Sen güheri ṭurma niṣār eyle tek
Ehli bilür anı kim nitmek gerek

‘Āleme bu devirde geldik de biz
Nām-ı ma‘ārif dimeğe ḳorḳarız

Böyle zamān olmadı a‘ṣārda
Çekdiler aṣḥāb bunı ġārda

Ṭurma göñül vaḳt gelüpdür hemān
Gel çekelüm ‘āleme tīġ-i zebān

Yā nice ah itmeyelüm ḫayf ile
Ġār-ı belādan çıḳalum seyf ile

Çend me‘āni çıkarub ‘āleme
Şu‘bedeler gösterelüm ādeme

Eyleyelüm ‘ilm ile iẓhār-ı nūr
Siḥr ḳıyās eylesün a‘dāyı gür

Ebu ‘Ali Sīnā gibi bir sīmyā
Tā göreler sāḥir-i mu‘ciz-nümā

Bu kitāb-ı müşgīn niḳābı harīre sebeb ü dā'i ve bu evrāḳ-ı müstaṭāb[2] u nāyābı[3] tasṭīre bā'is ü bādi budur ki bu faḳīr ü ḥaḳīr evlād-ı sulṭānu'l-enbiyā Ẓiyāeddīn Seyyid Yaḥyā nice erbāb-ı ma'ārif ve aṣḥāb-ı leṭāif ile görüşüp eṣnā-yı taḥṣīlde Ebū 'Āli Ṣīnā'ya müte'allıḳ nice ḥikāyāt-ı 'acībe ve rivāyāt-ı ġarībe güş idüp cem ü te'līf-i ḫāṭırası olur idi. Dervīş Ḥasan Medḥī sābıḳān cem' idüp Sulṭān Murād-ı Ṣāliş mecālisine tuḥfe itdükde maḳbūl-ı hümāyūn olmayup red olundığı rivāyātı var idi. Ol kitābı görmek oldı ki ḳā'ide-i te'līfden ḫāric oldığından mā'ada ḥikāyātı nā-merbūt ve ekṣeri 'indiyāt-ı maḳūlesi olmaġla red olunmuş oldığı nümāyān olmaġın tevārīḫ-şināslardan çok kimesneye ḫaṭır-ı ḳāsırda olan Ebū 'Ali Sīnā (5) ḥikāyātını min evvelihi ilā aḫirihi naḳl eyledükde ḥaḳīḳat-ı ḥāl atide beyān olunacağı minvāl üzre olduğına ittifāḳ-ı cemāhīr-i tevārīḫ-şināsān olmaġla ve ekseri münāsebetle tevārīḫde meşṭūr bulunmaġla 'ālā ḳaderi'ṭ-ṭāḳa cem' ü te'līfe cür'et ve yarān-ı suḫāndan ibrāmıyle mübāşeret olunup ḳaẓa-yı Lārende'ye[4] teveccüh zamānı idi. Üsküdār'da ibtidā olunup yolda eğlence idünip Lārende'ye[5] duḫūlde bī-ḥamdi'llāh itmām müyesser olup nām-ı sa'ādet-encāmına "Gencīne-i Ḥikmet" denildi. Elhamdu'l-illāhillezi a'ṭana el-ma'ārife'l-cüz'iyyet. Allahümme yessirlenā el-ma'ārife'l-külliyeti. Elleti ḥaḳīḳatü'l-yakıniyyeti[6] bi-hürmeti habibike hayrü-l beriyyeh.

Rāviyān-ı şükr-güftār ve nāḳilān-ı ḥikmet-āṣār bu ṭarz ile ḥikāyet ve bu şekl ile rivāyet iderler ki hicret-i Nebeviyyeden üç yüz yetmiş üç yıl geçtikten soñra Buḫārā'dan Şecī'nām ḳaryede māder ü pederi bir iki ferzend-i dilbend ve iki mevlūd-i ercümend-tev'em olup birine Ebū 'Ali Sinā ve birine Ebū'l Ḥārīṣ deyū nām virdiler. Hatta ol vücūd-ı bihbūduñ velādetine ve taḫṣīl-i ma'rifetine ve mevtine bu bir ḳıṭ'a ile tārīḫ demişlerdür.

Beyt

Der-Şecī' āmed ez-'adem adem be-vücūd.
Der Buḫārā be-kesb kerde cuhūd.

---

[2] 1b (Y1) müstaṭāb: müstaṭābı 4 (M5)
[3] 1b (Y1) nāyābı: bāpā bī 4 (M5)
[4] 2a (Y1) Lārende'ye: Lādende'ye 5 (M5)
[5] 2b (Y1) Lārende'ye: Lādende'ye 5 (M5)
[6] 5 (M5) ḥaḳīḳatü'l-yakıniyyeti: ḥaḳīḳatü'l-bakıyyeh 2b (Y1)

Der Semerḳand fevt keşte būd.
Rūy-ı sūyı ādem girifte būd.

Şecī‘ ism-i ḳaryedür ve hem velādetine tārīḫdür. Üç yüz yetmiş üçtür. Buḫārā ism-i ḳarye ve hem taḥsīl-i ‘ilme tārīḫdür. Elli dört yılda tekmīl eylemiş. Semerḳand daḫi kezālik ism-i vilāyetdür ve[7] hem mevte tārīḫdür. Dört yüz elli dörtte intiḳāl eylemişdür ve müddet-i ‘ömrü seksen bir ve merḳād-i pāki Semerḳand'dadur ve mevti inşa‘llāh ḫātime-i kitāpta beyān olunur. Muḥaṣṣsıl. Bu iki birāder-i tev'emi dörder yaşına ḳadem basdıḳda ḥāceye virdiler. Ebū'l-Ḥārīṣ bir miḳdār sükūn üzre baṭıyyü'l-meşreb idi. Āmma Ebū ‘Ali ol ḳadar ifrāṭla güşāde-meşreb bülend-kevkeb seri'- fehm tīz-intiḳāl pesendīde- (6) ḫışāl müreffehü'l-bāl ve hūb-rūy nāzik-tab‘ ve ḫoş-hūy[8] bir ṭıfl-ı ‘ālim-pesend bir ferzend-i şeker-handān idi ki muḥālis[9] ü mehāfilde ol civān-ı reşk-i pīrān-ı devrān ve ġayret-i ḥākimān-ı zamān idi. Hiddet-i i fikr ile bir ḳılı-ḳırḳ yarar idi ve daḫi ṭıfl iken Eflātūn dimeğe yarar idi. Ḥatta ḥikāyet olunur ki taḥsīle vardıkları mektep ser-be-ser piserān-ı ḫūb-rūyān zühre-cebinān-ı mehpāre-gān ile memlū reşk-ahterān bir cāy-ı dilistān-ı cennet-nişān idi. ‘Aşḳ-girān şīve güzīnān aḫter-i ḫūrşīd-nümāyān heme hepsi noḳta ve illeti bāzār birinüñ ḫāliş ḥaṭṭın şaḳ ider bir gün[10] Ebū ‘Ali Sīnā'nıñ ṣāḥib-i fehm ü ferāset ve dāniş ü kiyāset idügin söyleşüp baḥşe düşerler. Ḥattā imtiḥān içün kendüsü gelmeden oturduğu postun altına bir ṭabaḳ kağıd döşerler. Gelüp oturduḳda ta‘accüb idüp bir mektebiñ saḳfına ve bir zemīne nāẓır olup fikir ider sü‘āl idüp bu ḳadar fikre sebep ve zīr ü bālāya naẓar ‘aceb nedendür diyenlere cevāp virüp bilmem mektebiñ saḳfı bir miḳdār aşağa mı indi yoḫsa zemīni yuḳarı mı ḳalḳtı hele evvelki değüldür deyüp altında bir ṭabaḳ kāğıd olduğunu ferāset ḳuvvetiyle farḳ ider. Muḥaṣṣıl bu ferāset ü kiyāsetle taḥsīl-i ilme düşüp on iki yaşına vardıḳta ekseri ‘ulūmu taḥsīl idüp fünūn-ı şitādan ders virirdi. Ḥatta rivāyet olunur ki her gün vaḳt ṣubḥ olunca ifāde ve istifāde idüp ba‘dehu etfāl ile bāzice[11] güzār olurdu. Tilmīz-i ḫāslarından ba‘żı kimesneler sü‘āle cür‘et idüp bu faẓl u kemāl ü ‘aḳılla[12] pür

[7] 5 (M5) ve: - 3a (Y1)
[8] 3a (Y1) ḫūy: cūy 6 (M5)
[9] 6 (M5) muḥālis: mecālis 3a (Y1)
[10] 6 (M5) hepsi noḳta ve illeti bāzār birinüñ ḫāliş ḥaṭṭın şaḳ ider bir gün: - 3b (Y1)
[11] 4a (Y1) bāzice: yārānice 6 (M5)
[12] 4a (Y1) ‘aḳılla: ‘aḳlıma 6 (M5)

ma'rifet iken sıbyān-ı nādān ile lu'ba heves bi-mesās değil midür dedüklerinde senüñ herḥalde bir hükmi vardur 'alem-i ṣabāvet hükmü lu'bdur. Ḫilāf-ı ḥikmete muḫālifdür. Senüñ ḥükmi virilmek gerekdür deyü cevāb virürdi. Muḥaṣṣıll bu ṭarz üzere nice yıllar taḥṣīl-i (7) ma'ārif idüp Eflāṭūn-ı vaḳt olup diyār-ı Buḫāra ve ḥavālisinde anuñla baḥş itmeğe ḳābil kimse[13] bulunmaz oldı. Āḫir murād idindi ki dünyāyı seyāḥat idüp ser-be-ser 'ālemi geze ve taḥṣīl-i ma'ārif ve tekmīl-i merātib ve celb-i mekāsib ü meārib eyleye. Bu 'azme cezm idüp dervīş-sūret birāderi Ebu'l-Ḥāriş ile güşe-be-güşe dehri seyrān ve ṭūṭī-ṣıfat gülşenden gülşene ṭayerān iderek çok seyāḥat[14] eylediler. Her diyārun erbāb-ı 'uḳūl u fuhūm-ı ve aṣḥāb-ı 'ulūmı ile müṣāhabet iderek merāḳıd-ı enbiyā-yı 'iẓām ve meḳābir-i evliyā-yı kirāmı gezerek çoḳ memālik geşt ü güzār idüp gittiler. 'Aḳıbet aḳṣā-yı diyār-ı maġribde bir şehre varup iki gün anda ḳarāra niyet itdiler. Bir gün esvāḳında seyr-i diyār ve temāşā-yı bazār iderken gördüler ki[15] bir münādi ṭaraf ṭaraf müslimānlar[16] ḥāẓır olun yarın maġara ḳapusı açılur bilmiş olasuz ve işitmedük dimeyesüz deyup tekrār tekrār nidā ider. Ta'accüb idüp 'acabā bu maġarā ne ma'ḳule maġarādur ve açılması nicedür ve ḫalḳa 'ilām ve tenbīhden murād nedür bilmesi lāzım gelüp su'āl eylediler. Rāviyān-ı şīrīn-güftār ve ḥākiyān-ı güher- niṣār cevāhir-i kelimāt-ı ṭabaḳ-ı beyāna bu[17] ṭarz üzere īṣār eylediler ki meğer Ḥaẓret-i Dāvūd nebī 'aleyhis-salavātü vesselām[18] zamānında benī ādemden bir kimse ẓuhūr etmiş. Nāmına Fīṣāġoreṣ güret dirler imiş. Dāvūdīler zamānınca[19] tevḥīde müte'allıḳ bir kitāb te'līf idüp Ḥaẓret-i Dāvūd'a götürdi. Ḥaẓret-i Dāvūd 'aleyhisselām[20] peşend idüp aña "Fīṣāġoreṣ tevḥīdi" deyu nām virdi. Ol ḳadar ta'ẓīm ü tekrīm iderdi ki ta'bīri ḫāriç ez-maḳdūr-ı dāire-i evsāf[21] idi. Soñra Ḥaẓret-i Süleymān 'aleyhisselām evreng-nişīn-i mesned-i 'arş-ı āsā-yı nübüvvet olduḳda maḫlūk emrine me'mūr ve ḥükmüne maḥkūm olucaḳ. Fīṣāġoreṣ tevḥīdi bu ḳadar ḳuvvet görüb ḥaḳ sübḥānehu ve te 'āla kendüye daḫi ne dürlü[22] 'ilm ü ma'rifet ve ne miḳdār ḳudret ü ḳuvvet virdiğini (8) iẓhār içün Ḥaẓret-i Süleymān 'aleyhisselām yerden ve gökden 'asker fırāvān gösterüp her cend ki

---

[13] 7(M5) kimse: kimesne 4a (Y1)
[14] 4b (Y1) seyāḥat : seyāset 7 (M5)
[15] 7 (M5) ki: - 4b (Y1)
[16] 7 /M5) müslimānlar: müselmānlar 4b (Y1)
[17] 5a (Y1) beyāna bu: beyāna 7 (M5)
[18] 7 (M5) 'aleyhis-salavātü vesselām: 'aleyhisselām 5a (Y1)
[19] 7 (M5) zamānınca: zebānınca 5a (Y1)
[20] 7 (M5) 'aleyhisselām: - 5a (Y1)
[21] 7 (M5) ez-maḳdūr-ı dāire-i evsāf: ez-dāire-i maḳdūr-ı evsāf 5a (Y1)
[22] 7 (M5) dürlü: deñlü 5a (Y1)

Fīşagüratı da'vet idüp iṭā'at itmezdi.[23] Ḥatta Süleymān 'aleyhisselām 'asker çeküp üzerine gitti. Ol daḫi ber-ḳāide istikbāl idüp bi-'aynihi Ḥaẓret-i Süleymān gibi cem'i maḫlūḳatla yerden ve hevādan 'askerini bi-pāyān gösterüp tarafeynden ṣafler keşīde ḳılınup mesaf muḳarrer olduḳta sam-süvār dirler Ḥaẓret-i Süleymān yanında bir ṣāḥib-ḳırān var idi. Meydāna girdi. Bir sām-süvār daḫi Fīşāġoreş 'askerinden meydāna gelüp[24] ḥarbe mubāşeret olunup birbiriyle ḳıtāle mübāderet eylediler. Ḥaẓret-i Süleymān ṭarafından ne maḳūle şaḫış cenge hücūm iderse aña göre Fīşāġoreş 'askerinden daḫi gelürdi. Ḥaẓret-i Süleymān 'aleyhisselāmıñ[25] yanında olan ḥükamā-yı bārik-binān ḥayrān olup bu iki sam-süvārıñ ḳanġısı kendülerindendür bilemezlerdi. Ol gün aḫşām olunca iki sām-süvār ceng idüp ġālib ü maġlūb bilinmeyüp nā-kām döndiler. Gice olduḳda Fīşāġoreş pīş-keş-i fīrāvān tuḥaf-ı bī-girān ile gelüp Ḥaẓret-i Süleymān'a buluşdı ve 'öẕr-ḫāhlıḳlar idüp murād-ı cenāb-ı nübüvvet me'ablarına iẓhār-ı ma'rifet sebebiyle taḥṣīl-i ḳurbetder ne ān ki muḫālefet ola deyü istiġfār eyledi. Ḥaẓret-i Süleymān 'aleyhisselām bunuñ bu ḳadar 'ilm-i hikmetle ḳudret ü ḳuvvetini gördükde maḳām-ı vezāretde yer ta'yin idüp fīrāvān i'zāz u ikrām eyledi. Bāḳī 'ömrüni Ḥaẓret-i Süleymān 'aleyhisselām ḥiẓmetinde geçürdi. İlm-i kimyā vü simyā[26] ḥikmet ü iḫfā cümle 'āleme andan münteşir oldı. 'Aḳıbet bu ḳadar 'ilm-i ḥikmetüñ fāidesi olmayup ecele dermān bulmayup mevt muḳarrer olduḳda bu ḳadar 'ilm-i 'āliye ẓāyi olmasun deyu cem'i kitabların bir yere cem'i idüp bir maġara içine vaẓ' idüp ṭılsım eylemiş üzerlerine müvekkel ḳoyup yılda bir kerre açılmaḳ üzere ḳarār virmiş. (9) Ol gār-ı bü'l-'aceb açılur ẓāhir olur ve üç sā'at miḳdārı açıḳ ṭurur. Vilāyet ḫalḳından āyende ve revendeden her kim olursa girüp üç sā'at müṭālā'a kılup ḫātıra her ne ḳadar şey alabilürse alup çıḳar[27] ve illā kitāb alup çıḳmaḳ değil belki bir varaḳa ve bir ḥarf yazup çıḳarmaḳ mümkün olmazdı. Üzerine vaẓ' olunan müvekkeller helāk iderler idi. Tā ki her nā-ehil ve nādān ol ol 'ulūm-ı 'āliyeye dest-res olmaya. Ḥatta lisān-ı ġayr-ı ma'hūd üzere idi dirler. Ḳudret ü ḳuvvet sāhibi olup ta'līmine ḳādir olan erbāb-ı ma'ārife sezā ola ve ḳaṣd olunmuş. Meğer bu maġāranıñ aslı bu imiş dirler. Çünki Ebū 'Ali Sīnā bu sözleri güş idüp ḥayrān oldu. Dönüp birāderi Ebū'l-Ḥārīş' e

---

[23] 8 (M5) Ḥaẓret-i Süleyman 'aleyhisselām yerden ve gökden 'asker fīrāvān gösterüp her cend ki Fisagürāt-ı da'vet idüp ita'at itmezdi: - 5b (Y1)
[24] 8 (M5) gelüp: geldi 5b (Y1)
[25] 5b (Y1) 'aleyhisselām: 'aleyhisselāmıñ 8 (M5)
[26] 6a (Y1) vü simyā: 8 (M5) vü
[27] 6b (Y1) alup çıḳar: 8 (M5) alup

ayttı. Birāder bu maġāraya bu yıl giremezüz. Zirā üç sā'atde ne ḥāṣıl olur. Tamām zād tedārik idüp sene-i ātiyede ḳalup inşāallahü te'āla girüp bir yıl miḳdārı içerüde ḳalub cümle kitāpları gözden geçürüp müṭāla'a ḳılalum deyup tedārike meşġūl oldular. Muḥaṣṣıl bir yıl ol şehirde ḳarār idüp ol ḳadar riyāzet eylediler ki günde on dirhem zeyt yaġıyla bir dāne peksimāṭ indürüp ānıñ ile ḳanā'at iderler idi[28] ve ayda bir su içerler idi ve bir gün[29] bir gecede ne ḳadar yaġ[30] çerāġa kifāyet idecek levāzım-ı çerāġ her ne ise gördüler ve ekl ü şürb içün ciğer-i āhū yere ḳurıdup muḥkem-i saḥḳ idüp bādem yaġıyla tertīb idüp āḫir eyyāmda güneşe ḳodılar. Bādem yaġı temām alışduḳda yine yaġ virüp ṣabāḥ yine güneşe ḳodılar. Ḳırḳ gün tamām bu minvāl üzere tertīb ittikden soñra fındıḳ gibi yuvarlaḳlar peydā idüp[31] ḥatta bir dānesi yendükde ḳırḳ gün ṭa'ām ve şerāba muhtaç olmazlar idi.[32] Bu minvāl üzere yıl tamām oldıḳda dellāllar (10) nidā ḳılmaġa başladı ki müslümānlar maġara ḳapusı yarın açılur, girene ṣalādur didiler. Ḥemān Ebū 'Ali Sīnā ḳarındaşına *ḫaber virüp muḥkem tedāriklerin görüp maġaraya geldiler girüp bir güşesinde ḳarār eylediler. Üç sā'at temām olduḳda halḳ birbirine baḳmayup ḳapudan ṭaşra oldılar. Ḳapu kimine nā-būd u nā-peydā oldu. Ol dem Ebū 'Ali Sīnā ve Ebū'l-Ḥāriṣ çaḳmaḳ çaḳup çeraġ uyardılar ve ol maġaraya güşe-be-güşe gezüp seyr eylediler. Ne gördüler; ṭaraf ṭaraf tāb-ḫāneler ve mābeyninde ṣofalar ve şadırvanlar güşelerde çeşmeler ve mu'allā kāşāneler ve mükellef kitāpḫāneler va'ẓ olunmuş. Ziyāreti temām eyledükden soñra pāk ābdest alup dā'ire çizüp ol maḳāmuñ müvekkillerin teshīr idüp ba'dehu kitāpları ortaya getirüp müṭāla'ya meşġūl oldılar ve ġāyet ehem olanı ṣoġan suyu ile tahrīr idüp külli ihtimām iderlerdi ki ṭaşra çıḳduḳda kimesne ṭama idüp ellerinden almaya ve vaḳt-i hācetde ol kāġıdı ateşe gösterende ḫaṭṭı ẓāhir ola ve sā'at ṭutup evḳāt-ı rūz u şebi anuñla bilüp hem 'ibādet iderlerdi ve hem nevbetle yatub uyurlardı. Ancaḳ ikisi bir yerde yatup uyumazlardı ve yazduḳlarını birbirine duyurmazlardı ve teżyi-i vaḳt idüp 'aṭāletten hazer iderlerdi. Muḥaṣṣıl sene temāmına varınca ol ḳadar ḫavāṣ u tuḥfe cem' idüp ḥıfẓ eylediler ki taḳrīr ü ta'bīri mümkin değil idi. Sā'at ile sene temām oldığın bilüp ne vaḳt ḳapu açıldığın gözleyüp ṭururlar idi. Bir seher feth-i bāb oldı. Muntaẓır olan ḫalḳ bir uġurdan içerüye dāḫil olup kitāblara meşġūl iken Ebū 'Ali Sīnā birāderi ile ḳapudan ṭaşra

[28] 9 (M5) bir dāne peksimāṭ indürüp āñın ile ḳanā'at ederler idi: - 7a (Y1)
[29] 9 (M5) gün: gün ve 7a (Y1)
[30] 7a (Y1) yaġ: baġ 9 (M5)
[31] 9 (M5) idüp: etdiler 7a (Y1)
[32] 9 (M5) şerāba muhtaç olmazlar idi : şerāp kederini çekmezlerdi 7a (Y1)

oldılar. ‘Ale’l-gafle ḫalḳ bunları görüp ḫavf eylediler. Zīra bir yıl mağārada yatmağla ġūl-i beyābāna müşābil olmuş ve saç u sakalları birbirine (11) ḳarışup ṭırnaḳları uzayup ṭurfe-hey’et*[33] ve ‘acīb-liḳā bir şūret bağlamışlardı ki yüzlerine baḳan ādemi vehm alurdı. İttifaḳ ol zamānda mağrib-i zemīnde iki cādū peydā olmuş idi ki şerlerinden ḫalḳ ‘āciz ve fürūmānde ḳalup ṭururlar idi ve def-i maẓarratları emrinde bī-çāre olmuşlar idi. Bunları görüp ol cādūları ẓan[34] idüp bre koman ol cādūlar bunlardur eyu ele girdi deyup her taraftan üzerlerine hücum eylediler. Cümle ḫalḳ üşüp ikisin de muḥkem bende çeküp ḫāh ve nā- ḫāh keşān keşān ḫużūr-ı şāha getürdiler. Şāhları olan nādān kej-bīn naẓar olmağla ḥaḳḳı bātıldan farḳ idemedi. Zirā başīret ṣāḥibi olan bilür ki nūr-ı ‘ibādetle münevver[35] olan çehre küfr-i siḥr ile müzevver olan çehreye beñzemez. Muḥaṣṣıl ol bāṭıl bunların cādı olmasına ḥüküm virüp ḳatllerine emreyledi.

Beyt

Siḥr degül buña dinür sīmyā
Aṣlı bunuñ neşve-i ism-i Ḫudā

Siḥr ise bir bāṭıl-ı murdārdur
Kār-ı yed-i zümre-i küffārdur

Kim ki özin nūr-ı Ḥaḳḳa gark ider
Bāṭılı ḥaḳdan o zamān farḳ ider

Bāṭıl olan bāṭılı gözler hemān
Nūr-ı Ḫudā bāṭıla olmaz ‘ayān

Muḥaṣṣıl ol bāṭıl ṣāh-ı bī-cürm ü[36] bī-günāh ve bī-güvāh ve bī-su‘āl ü bī-cevāb ol mazlūmlara firāvān ‘itāb u ‘i ḳāb idüp nā-ḥaḳ yire ḳatllerine ḥükm eyledi.

---

[33] 10 (M5) * * işaretleri arasındaki kısım: - 7b (Y1)
[34] 10 (M5) ẓan: ḳıyāş 7b (Y1)
[35] 7b (Y1) münevver: meşġūl 11 (M5)
[36] 11(M5) bī-cürm ü - : bī-cürm ü bī da'vā 8a (Y1)

Cellādān ezraḳ-ı çeşm ü pür-kine pür-ḫaşm[37] ḥāżır olup ol iki maẕlūma ḥayf içün nice yirden eylediler. Bīçāreler ḥayrete düşüp öyle[38] bühtān eyledüklerinden giryân ve lisān-ı ḥāl ile birbirlerine işāret-ginān bu ebyātı oḳuyup ḥasb-ı ḥāl iderler idi.

Beyt

Bīve-i çerḫiñ işi dāim cefā
Kimseye itmez idi ol vefā

Dānesinüñ her tarafı nice dām
Ẕevḳ u ṣafāsı hele bir ḳurı nām

Genc-i güher dindiği renc u ʻinā
Cām-ı ṣafā baḫşı daḫi ejdehā

ʻAleme bī-ġam gelür ādem mi var
Dünyada ġamsız ʻacaba dem[39] mi var

Bī-ġam olan ādeme ādem dime
Bī-ġam olan demlere[40] hem-dem[41] dime

Ādem olan ādem işi ġam yime
Ġam yimeyen ādeme ādem dimeñ[42]

Ādem olan ʻāleme olmaz zebūn
Bīve değildir[43] ya nedür dehr-i dūn

---

[37] 8a (Y1) çeşm ü pür-kine pür-ḫaşm: çeşm 11 (M5)
[38] 11 (M5) öyle: böyle 8a (Y1)
[39] 8b (Y1) dem: ādem 12 (M5)
[40] 8b (Y1) demlere: ādemlere 12 (M5)
[41] 8b (Y1) hem-dem: hem-ādem 12 (M5)
[42] 12 (M5) dimeñ: dime 8b (Y1)
[43] 12 (M5) değildir: değil de 8b (Y1)

El-ḳıṣṣa hemān Ebū ʻAli Sīnā birāderi Ebū'l-Hāriṣ'e remz ile bu ḳadar eyyām zaḥmet çeküp derūn-ı ġārda yatup taḥṣīl-i ʻilimden ancaḳ murād böyle maḥall-i żarūrette lāzım olmaḳ içündür. Hele işte ben gitdüm saña yā hū deyüp cellādlarıñ elinden bir kerre silkindi ve bir efsūn oḳudu. Meğer pādişāhuñ taḫtı yanında bir ḥavż-ı zībā var idi.[44] Bir kerre getürüp kendüyü ol ḥavża pür-tāb idüp nā-būd u nā-peydā olup gitdi. Ḫalḳ Ebū ʻAli' ye muḳayyed olup ḥavżı aramaġa meşġūl iken Ebū'l-Ḥāriṣ daḫi bir efsūn oḳudu. Elin bend eyledükleri kemend açılup saḳf-ı sarāya toġrı çekildi. Ebū'l-Ḫāriṣ aña yapışup ol daḫi ip oldı. Her ṭarafdan hāy u hūy ḳopup bre ḳoma bre ṭut ṣadāsı ʻālemi ṭutdı. Ammā fāide itmedi. Nihāyet-kār oradan ikisi de nā-būd u nā-peydā oldı. Şāh u divan ḫalḳı ḥayrān ḳaldı ve bu kerre bunlaruñ[45] cādū idügine şübhe ḳalmadı deyüp tecessüsde sāʻi oldılar. İşte bunlar beẕl-i maḳdūr idüp aramaḳda olsun biz gelelüm bunlaruñ ḥikāyetine. Çünki ol maḥalde ikisi de ġāib olub gitdiler. ʻİlm-i sīmyā ḳuvvetiyle Ebū ʻAli Sīnā Nīl' den Mışır'a çıḳdı ve Ebu'l-Hāriṣ Bağdad'a çıḳdı bir ḳaç gün şöyle āzāde vü āvāre gezdi. Zīrā bir yıldur maġarada maḥbūs gün yüzi görmemiş ẓulumāta me'nūs idi. Temām ṣafā-yı ḫāṭır ile geşt ü güzār ve seyr-i küçe vü[46] kenār eyledükden soñra:

"Böyle beyhūde ḥareketüñ aṣlı yoḳdur. Emr-i maʻaş içün bir sebep lāzım belki ehemmdür" deyup, hemān ḳalb-i mücellā ve tābʻ-ı āyine āṣāsına bu lāyiḥ (12) oldı ki ʻilm-i sīmyā ḳuvvetiyle bir ḥammām-ı çīl-ṭāḳ-i pāk ve bir germāye-i tāb-nāk-i ferāḥ-nāk bünyād idüp mālikāne taṣarruf ve nuḳresi ile günā-gün tekellüf ide.

Derḥāl bir küh-ı pür-şükūfe çıḳup, bir boyda ve bir ḳalınlıḳda ḳırḳ dāne mevzūn mīşe aġacı kesüp getürdi. Her birine birer ḳülāç destārçe ṣarub üzerlerine bir efsūn oḳudı. Hemān sāʻat ḳırḳı daḫi bir ṣūretde ve bir ḳıyāfetde insān şekline müteşekkil olup cümlesi ayaġ üzere gelüp Ebū'l-Ḫāriṣ'ün ḳarşusında el baġlayup fermāna mütevecciḥ oldılar. Muḥaṣṣıl Ebū'l-Ḥāriṣ bunlara emr idüp yedi günde ḳırḳ kemer üstüne bir ḥammām binā eyledi ve her kemer altında bir ḳürna vaż' idüp her ḳürnaya bir tāze bī-miṣl pehlūsı pāk dellāk vaż' idüp ḫizmete āmāde ve bir pāk üstāda cāmekānında keẕālik maḥbūb nāẓırlar ḫüsün ile gün gibi meşhūrlar bir nice

[44] 8b (Y1) idi: imiş 12 (M5)
[45] 12 (M5) bunlaruñ: bunlar 9a (Y1)
[46] 9a (Y1) küçe vü: güşe 12 (M5)

ġılmān reşk-i ḥūriler ki her biri zīr u bālādan[47] ve bu iderdi ve cümlesi bī-ṣadā ve bī-hurūf ve[48] bī-hāy u hūy ol ḥammāmuñ içini ‘ibret[49] minū eylediler.

Beyt

Tâ ki virür tāḳ-ı felekden nişān
Ṣuffesi ḫod ṣuffe-i ṣaḥn-ı cinān

Sīne-i ‘uşşāḳ gibi külḫānı
Gülşen ider āteşinüñ ḫırmeni

Kākül-i müşgīn ki başında dūr[50]
İtmede dāim dil-i ‘uşşāḳı ūr[51]

Ḥavżına māni‘ olamaz değme kim[52]
Anı gören dir elimi değmeyim

Cāmeleri reşk-i meh ü aḫterān
Seyr idenüñ çeşmine gelmez cihān

Lüleleri dīde-i ‘uşşāḳ-veş
Ḥasret-i yār ile döker nice yaş

Mūyu ve saḫden bedeni pākler
Sīnesi aḳ gül gibi dellākler

Müşteriye virmek içün inbisāṭ
İtmededir her[53] biri ‘arż-ı bisāt

---

[47] 13 (M5) bālādan: bālānuñ 10a (Y1)
[48] 13 (M5) bī-hurūf ve: - 10a (Y1)
[49] 13 (M5) ‘ibret: ġayret 10a (Y1)
[50] 10a (Y1) dūr: dūd 13 (M5)
[51] 13 (M5) ūr: ūd 10a (Y1)
[52] 13 (M5) değme kim: değmeyem 10a (Y1)
[53] 13 (M5) her: - 10a (Y1)

Hemçü cinān suları mā-i mu'īn
Sīm-tennān-ı 'işve-girān ḥūr-ı 'ayn

Ol ne 'aceb tekye ki cān olur
Her gelen ādem aña 'uryān olur

(14) El ḳıṣṣa bir ḥamām-ı felek-misāl şehr-i Bağdād içinde sebeb-i ḳıyl u ḳāl olup sāir ḥammāmlara biñ mertebe ġālib ve her kişi görmeğe dil ü cānla ṭālib ü rāġıb oldu. Gürūh gürūh gelüp gitmeğe ve bāy ve gedā seyr itmeğe başladılar. Her gören ḥayrān u ġayret-i ta'accübden engüşt-ber-dehān olurdu. Bu eşer-i 'ibret-āmiz ve ḫaber-i ḥikmet engīz giderek mecālis-i aṣḥāb-ı cāha ḥatta sem'-i şāha vāṣıl oldı. Meğer ol 'aşırda şāh-ı Bağdād melik-i tubba' idi ki ṣāhib-i naẓar ve dil-i tāb-nāk-i bī-keder ü tāb'-ı latīfi āyīne-i eşer[54] idi. Gelüp bu ḥamām-ı 'ibret-nümā ve mānend-i felek-i mīnā-yı görüp ve başar-ı başīret ile diḳḳat idüp bildi ki bu mertebe maḳdūr-ı beşer bir gün içinde ḥāṣıl olur eşer değüldür ve ḫuddām-ı melek-sīmā ve bu ḫūb-rūyān-ı bī-hemtā cümle birbirlerine benzer ve bi'l-külliye lālān gibi bī- ẕebān gezerler. Çendān ki ḫaber sordı söylemedi. Her ne ḳadar iḳdām eyledi eslemediler. Bildi ki bunda bir ḥikmet vardur. Sükūt idüp sarāyına geldi ve Ebū'l-Ḥāriṣ'i da'vet eyledi ve geldükde hezār 'izzet eyledi ve bu ḥammāmuñ aşlını su'āl eyledi ve yedi günde böyle ḥammām binā olunmaḳ nice mümkündür dedi. Ebū'l Ḥāriṣ daḫi ol gulāmun birini bile yanınca alup gitmişdi. Cevab virdi ki pādişāhum ḳırḳ dāne şunuñ gibi ġulāma mālikim. Her biri yedi günde bir yük aḳçe ḳazanur ḥamāmı da yedi günde bunlar binā eylediler didi.

Şāh dedi ki:

"Ey 'alim-i zü-fünūn, bunların cümlesi ḳarındaşlar mıdır ki hep birbirlerine benzerler ve cümlesi aḫras mıdur ki bī-zebān gezerler."

Ebū'l- Ḥāriṣ aydur:

"Şāhım bunlar taġda büyümişlerdür dil bilmezler ve cümle ḳarındaşlardır ki hep birbirine benzerler."

---

[54] 10b (Y1) āyīne-i eşer: āyīne-i efer 14 (M5)

Meğer cümlesini bir ağaçdan kesmiş idi. Şāh gördü ki bu sözde daḫi nükte vardur.

Ayttı:

"Ey ḥakim-i hikmet şināş ve ey 'alīm-i 'izzet-esās bu nüktenüñ sırına bizi vāṣıl (15) ve derūnımızde olan şübheyi zāil eyle ki bu kāruñ sırrı bizi ḥayrān ve 'aḳlumızı perişān eyledi.

Ebu'l-Ḥāriṣ ayttı:

"Şāhum bu ġulāmlaruñ ḳırḳar san'atı daḫi vardur ki bu gördigünüzden bir kārdur ve bunuñ otuz ṭoḳuzı daḫi vardur."

Şāh ayttı:

"Daḫi ne maḳūle hünerleri vardur göster görelüm. Ebu'l-Ḥāriṣ şāhum böyle dīvānda āşikāre olmaz buyurun tenhāya varalum her ne ḳadar hüner isterseñüz gösterelim didükde şāh bu nüktenüñ aşlına vāṣıl olmaġa tālib olup emr eyledi. Ebu'l-Ḥāriṣ'i alup tenhāya geldi. Ḥuddāmdan aşlā bir[55] kimesne ḳomayup bir şāh bir daḫi Ebu'l-Ḥāriṣ ve bir daḫi düzme ġulām ḳaldı.[56] Şāh Ebu'l-Ḥāriṣ'e ḫiṭāb idüp didi ki ey ḥakim-i kārdan ü şāhib-i luṭf u iḥsān kerem-i firāvān buyurup bu muḥibbi-i muḫlişiñe bu müşkili beyān eyle ve bu 'uḳdenüñ ḥallini 'ayān buyurun ki 'ibret bize özge hayret virdi didi.

Ebu'l-Ḥāriṣ aydur:

"Şahum benüm gulāmlarum ziyāde hüner-mend ü kār güzār veḳavi-ṭāb u çāpük-beden u cān-şikārdur. Maġrib ü maşrıḳta her ne meṣāliḥuñ var ise gönderem fi'l-ḥāl görürler ve yerde ve ābda ve havāda şabādan tīz-ter yürürler. Buyuruñ eğer bir ḫizmetüñ var ise görelüm," deyup ḫāmūş oldı.

Şāh ta'accüp idüp tā nıṣfu'l-leyle varınca muṣāḥabet ve nice 'ibret-engīz kelimāt ile muḳārenet eylediler. Padişāh başīret şāḥibi ehl-i huş ve derūnı bī-ġıll u ġışş idi. Bildi ki bu ādemde çoḳ ma'rifet ü ḥikmet ve çoḳ 'ibret vardur.

Eṣnā-yı kelāmda didi ki:

"Ey ḥakīm-i zü-fünūn bu ġulāmuñ hünerlerinüñ birisini gösterseñüz cāiz değül mi?"

Ḥakīm yine didi:

---

[55] 14 (M5) bir: - 11b (Y1)
[56] 11b (Y1) ḳaldı: aldı 14 (M5)

"Nola şāhum buyuruñ maġribde ve maşrıḳda bir ḫizmetüñ var ise gönderelüm getürsün."

Şāh didi ki:

"Ve maġribde ve maşrıḳda ṭursun. Memālik-i Sabā Şāhı'nuñ bir duḫter-i pākize-gevheri ve bir dilber-i naz perveri vardur ki taḳrīr ü ta'biri bādi-i 'acz-i beşerdür.[57] Ḳulaḳtan 'āşıḳ olup nice kere babasından nikāḥ ile ṭaleb eyledüm virmedi ve üzerine 'asker çekdüm alamadum. (16) Āh eğer mümkin ise getürmek kerem idüñ," deyup biraz nevḥa[58] vü zārı ḳıldı.

Hemān ol ḥakīm-i Arisṭo-nihād şāhuñ ol melek-ḥū ve peri-rūya tā bu ḳadar ta'aşşuḳunı görüp şāhum bu ma'ḳūleler şey'i cüz'i ve emr-i sehldür deyup ayaḳ üzere ḳalḳup ġulām-ı ma'hūduñ yanına gelüp ve ḫizmeti sipāriş idüp ḳulaġına söyler gibi olup bir efsūn oḳıdı hemān ġulām ḥarekete gelüp baş zemine ḳoyub ḳapudan taşra oldu. Ebü'l-Ḥāriş gelüp yerine ḳarār eyledi. Hareketi sükūnuna[59] mübeddel olmadın ġulām yine çıḳageldi. Añı gördiler ki ardınca ol duḫter-i nīk-aḫter bile geldi. Ḥayrān u velehān bir ḳūşede ḳarār eyledi.

Şāh bu ḥāli gördüğü gibi didi ki:

"Ey ḥakīm-i 'adīmü'l-miṣāl bu ne özge-ḥāl ve ne ṭurfe-ḥayāldür?"

Ḥakīm-i ḫurde dān-ı nükte-gūyān didi ki:

"Bu ġulāmuñ bundan ġayrı otuz ṭoḳuz hüneri daḫi vardur ki ednāsı budur."

Şāh ise ol nigār-ı zühre cebīne naẓar idüp gördi ki cemāl-i āfitāb-ı 'ālem-tābdan tābān u dıraḫşān bir ṣūret-i münevver ve bir cemāl-i żiyā-güster ki ta'bir-i ḥüsn-i dil-pezīrine zebān ebkem ü ebter ve lā-ḫaṭar 'ala ḳalbi'l-beşer bir peri rūy-ı müşkīn mūy-i melek-manzardur ki bir laḥẓa rūyine naẓar cāna cān ve bi'l-külliye ġamdan amān virir.

Beyt

Rūḥ-ı muṣavver meh-i ḫūrşīd-i fer
Böyle güher görmedi çeşm-i beşer

---

[57] 11b (Y1) 'acz-i beşerdür: 'acz ü beşerdür 14 (M5)
[58] 12b (Y1) nevḥa: teveccüh 15 (M5)
[59] 15 (M5) sükūnuna: sükūna 12b (Y1)

Cebhesi pür-şa‘şa‘a-i meh-i fürūġ
Nūr-ı ḳamer rūyine nisbet dürūġ

Ka‘be yüzi lebleri rükn-i yemen
Pes çi zemzemdür o çāh-ı ẕaḳan

İtse Zeliḫā yüzine bir nigāh
Varını eylerdi yolunda tebāh

Küşede menkūsesi seyyāredür
Dāye mihr-i meh aña gehvāredür

Ḫilḳat-i elvānla memzūc-ı nūr
Cennet içinde olamaz böyle ḥūr

El-ḳıṣṣa. Şāh-ı ‘aẓimü’l-cāh ol peri-rūy u müşgīn-būyı[60] gördi evvel. Ḳulaḳdan ‘āşıḳ idi bu def‘a yüzin görip cān u göñülden bī-ḳarār u āşufte-ḥāl (17) ve şūrīde-dil bī-mecāl ü mecnūn-miṣāl oldı. Ol nigār-ı ‘ālem ü cān-ı ‘azīz-i ādem ḥayrān her ṭarafa nigerān iken şāh ayttı:

“Ey ḥakīm-i cihān ve ey feylesof-ı zamān; bu aḥvālüñ aṣlı ve bu ḥayālüñ faṣlı bābında ‘aḳıl ḥayrān ve fehm ü ferāset perişān olur. Luṭtf idüp bir nebze i‘lām buyursañuz.”

Ḥakīm aydur:

“Şāhum bu müşkülü yine bu duhter-i pākize-gevherden su‘āl buyurun. Şāh hemān ḳızdan ṭarafa nigerān olup ayttı:

“Ey nigār-ı ḫurrem-‘izār. Sa‘adetle bunda gelmeñüze bā‘iṣ nedür? Luṭf-ı tām ve in‘am-ı ām idüp beyān u burḳa fikeni rūy-ı esrār-nihān olagör didükde ol mahpeyker-i ‘araḳ- rīzān bülbül-i gūyā gibi zāre ve ṭūṭī-i şeker-ḫā gibi guftāre gelüp;

“Ey server-i kişver-i ṭārum-ı serīr; eğerçi küstāḫluḳdur feemmā sizler kimsüz ve bu maḳām ne maḳāmdur devletlü başıñuz içün beyān buyurun, ben cāriyeñüz

[60] 13a (Y1) būyı: bunı 16 (M5)

daḫi aḥvāl-i pür-melālinden mümkün olduġu mertebe ḥuẓūr-ı şāha ‘ayān ideyüm,” didi.

Zirā ol nigār ġāyetle ṣaḥib-i ferāset ve mālik-i fehm ü kiyāset bir fettān-ı cihān ve nükte-dān-ı zamān idi. Nice kim gözün açdı kendüyü bu meclisde görüp eṭrāfa nazār ḳıldı ol dem gözü şāha rāst geldi. Pādişāh-ı nīk-baḫt ve ṣāḥib-i tāc u taḫt olduğun idrāk eylemiş idi. Şāh daḫi kendüsini kim idügin ve daḫi Ebū’l-Ḥāris ne ma‘ḳūle ṣaḫış olduġın bir bir ‘ayān u beyān eyledi.

Nevbet nigāra geldükte ayttı:

“Ey şehinşāh-ı āli-cāh ve ey ḫalife-i ẓıl’l-ullāh bu ḥakīre ve kemīne cāriyeñüz Sebā şāhınuñ duḫteri ve gevher-i nāz-perveriyüm. Āli-ḳadr ḫābgāhumda cevāri vü nisvān ḳısmından ferd-i hem-nişīn olduġuna rāżı olmayup der-ender-der hücre-yi mestūre içinde mekān ta‘yīn buyurmuşlar idi. Kendi nişīnimde ve kār deminde tehna[61] ḳarār u āmāde-i hāb-gāh olup ṭururdum. Anı gördüm ki hemān bu ġulām ẓāhir ola düşdi. Nalīnum öñüme ḳoyup işāret eyledi. Bu ġulāmun böyle bir maḫfūẓ maḳāma fürce-i duḫūl bulması ve bī-meḥābā işāret ḳılması baña ṭavr-ı ġarīb ve bir emr-i ‘acīb geldi. Aña ḥayrān (18) iken derūnumdan bir teḳāżā ḳoptı taḥammüle mecālum ḳalmayup bī-ṣabr u bī-ḳarār[62] olup yürüdüm. Güyā ki her ṭarafdan kemendler ṭaḳup çekerlerdi. Gülām öñüme düşdi ben ardına düşdüm ḥāl budur ki bu menzile irdüm. Bāḳi fermān şāh-ı ‘aẓimü‘ş-şānundur,” didi.

Çünki şāh bu sözü güş idüp ol hakīm-i ḥikmet-şināsa derūnından hezār hezār taḥsīn ü āferīn idüp bildi ki bu kār-ı siḥr-āṣār ‘ilm-i sīmyā ḳuvvetidür. Nigar ḫādimlerine sipāriş idüp buyurdu. Saray-ı ḫādimlerinden bir mekān-ı cennet-nişān ve bir cay-ı dil-sitān taḫliye idüp ol ḥūri-cemāl-i bi-miṣāle ḳarārgāh ve dārü’l-ḫuld gibi zerbeft duḫterler[63] ile tezyīn ü tertīb idüp bülbül-miṣāl ḫānendeler ve ḫoş-elhān muṭribe cāriyeler ile tūtī gibi güyende ve şīveger ġāniyeler ta‘yin idüp Ebū’l-Ḥāriṣ ile şāh ṭurre-i müşgīn-i şāmdan ġurre-yi beyżā-yı bāmdan soḥbet-i ḫāṣ eylediler. Çünki ṣabāh oldu. Divān-ı şāhı ve eyvān-ı şehinşāhı a‘yān-ı devlet ile müretteb ve erkān-ı salṭanat ile leb-a-leb olduḳda şāh nīk-baḫt zīver-i tāc ü taḫt Ebū’l-Ḥāriṣ’e ziyāde ‘izzet ü ṣadr-nişīn-i vezāret eyledi. Bu ḳışṣadan erbāb-ı dīvān ḫaberdār olup ḥayrān oldular. Andan şāh buyurdu melik-i sebāya nāmeler taḥrīr[64] eylediler. Evvel

---

[61] 17 (M5) tenha: tek ü tenha 14b (Y1)
[62] 18 (M5) bī-ḳarār: ḳarār 14b (Y1)
[63] 18 (M5) duḫterler: duḫter 14b (Y1)
[64] 18 (M5) yazdı: taḥrīr 15 a (Y1)

'arż-ı iştiyāḳ u muḥabbet ve ba'dehu ricā-yı kerem ü mürüvvet idüp maḳṣūd-ı aṣlī ne idügin beyān ve mükellef elçi düzüp tuḥfe-i bī-girān ile revān eyledi. Elçidir ṭayy-ı menāzil ve ḳaṭ'-ı merāḥil idüp gitmekde biz gelelüm bu ṭarafda Sebā vilāyetinde olan māceraya. Ḳaçan ki ol duḫter-i sa'd-aḫter ḥücresinden ġayb oldı. Ṣabāh olduḳda ḳapu öñünde āsūde olan nevbetçiler ḳapuda olan ḳuflun mührin izn-i şāh ile götürüp feth-i bāb idüp içerüye girdiler. Gördüler ki ḫırmen-i gül şavrulmuş ve yerinde yeller eser. Mevcūd olan cevāri ve dāyegān ü tevāşi vü bendagān nigārı serīrin de (19) görmeyüp 'acaba ne ḥāl oldu ve hikmetdür. Ḥücrenüñ eṭrāfı mesdūd ve eyvānı mesdūd. Bu ortadan nigār-ı 'alem nā-būb oldu. Ḥayrān ve teessüf-ginān ḥużūr-ı şāha gelüp ḳıṣṣayı bir bir beyān eylediler. Şāh-ı Sebā çünki bu 'acīb ḥikāyeti ve ġarīb rivāyeti güş itdükde sīnesin çāk idüp birāz müddet medhūş oldu. Āḫir 'uḳalā vü ḥükemāsını cem' idüp bu ḳażiyeden ḫaberdār etdi ve bu derd-i aẓīmüñ dermānın istedi. Her biri bir güne kelām idüp kimi cin fī 'lidir ve kimi cādu kārıdur didiler. Ahir-i kār kimi usṭurlāba ve kimi kitāba el urdular. Ḳuvvet-i 'ilimle merātib-i eflāki seyrān ve merkez-i ḫāki tecessüsde im'ān ü anḳā-yı tabī'atları evc-i ḫażīża ṭayerān idüp ḥaḳīḳat-ı ḥāl ne minvāl üzere idügin fi'l-ḥāl bilüp ḥużūr-ı şāha 'ilām eylediler. Şāhum bu duhter-i düşīze ve gevher-i pākīzeyi 'ilm-i sīmyā ḳuvvetiyle bir ḥakīm-i Arisṭo-mesās ma'rifet-i asās şehr-i Baġdād'a iletmişdür deyup ḫāmūş oldılar. Bu mertebe şāhuñ ma'lūmı olduḳdan soñra ġāyet ġażabından emr eyledi ki 'asākir-i firavān cem' idüp bir gürūh-ı enbūh ile üzerine varup ḫāh u nā-ḫāh ḳızı alup memālikini ḫarāb u yebāb eyleye.

Vüzerāsı ḳā'il olmayup didiler ki:

"Bağdād melik-i tübba' bir 'aẓīmü'ş-şān pādişāh-ı encüm-sipāhdur. Bir nice kere bu ḳızı ṭalep eyledi virmedüñüz. Āḫir āteş-i 'aşḳla ciğeri yanup 'asker-i bī-şumār-ı[65] şarşar-girdār ile üzerimize geldi. Muḳavemete ḳudret ve muḥārebeye miknet olmayup nice eyyām hezār-ı ālāmla taḥaşşun iderek elinden güçle ḫalās müyesser oldı. Şimdi ma'şuḳı eline girdi. Ḥuşūşan böyle ḥakīm feylesof bir āṣaf-ı ṣāhīb-i vuḳūfa mālik ola ne mümkindür. Elinden Süleyman dīvleri ḳız ala meğer ḳoz ola. Hemān bunuñ çāresi ṣabr u taḥammüldür. Zirā melik-i tübba' bir 'āḳıl ü dānā ve ḳādir ü tüvānā bir padişāh-ı zevil-iz'an ve bir şehinşāh-ı şāhib-i 'ünvāndur. İḫtimāldür ki yine ber-ḳā'ide mürāca'at eyleye ve ol maḥalde sizler de ḫuşūnet u

[65] 19 (M5) bī-şumār-ı: melh-şumār-ı 16a (Y1)

bürūdet göstermeyüp (20) ma'ḳūl göresüz ve dār-ı dünyāda böyle bir dāmād-ı āl-i nijāda mālik olasuz," didiler.

Şāh-ı Sebā biraz el muḥasene urup, deryā-yı fikre ṭaldı ve ġavvās-ı fikri girdāb-ı ḥayrete ṣaldı. Āḫir ol dürr-i girān-bāhā "eṣṣulḥu seyyidü'l-aḥkām" ṣadef-i ṭab'ında sencīde-i reşte-i niẓām buldı. Neylesün elinden ne gelür. Çār u nā-çār taḥammüle ḳarār virdi ve bir ḳaç gün bu kār üzre güzār eyledi. Bir gün şāh-ı Baġdād melik-i tübba' nīk u nihādıñ elçisi geldükde şāh-ı Sebā'ya sürūr-ı tām ve ẕevḳ-i bī-encām ḥāṣıl oldu. Hemān istiḳbāl ü sürūr ile iḳbāl gösterüp bir ṣarāy-ı behişt-āsāya ḳondurdular. Sabāh olduḳda bir 'āli dīvān tertīb idüp ḳudūm-ı resūle şevḳ u sürūr ve behcet-i pür ḥubūr iẓhār eylediler. Elçi de ḳarargāhından ḳalḳup nāme-i şāhiyi ele aldı ve gū-nā-gūn pīşkeşler öne ṣaldı. Dīvān-ı şāh da ber-ḳā'ide-i ādāb-ı mülūki yerine getirüp nāmeyi ṣundı ve tuḥfeleri 'arz eyledi. Yer gösterdiler geçüp oturdı. Emr-i şāhla nāmenüñ mühri alınup vüzerā eline virildi ve āşikāre oḳunup mefhūmı ma'lūm oldu.

Evvelā Ḥālıḳ içün ḥażretine şükr-i firāvān ve ḥamd-ı bī-girān eyledükden soñra vāfir muḥabbet ve iştiyāḳlar 'arż idüp dimiş ki:

"Ey şehinşāh-ı encüm-sipāh meclis-i merām baḫşa maḫfi değildür ki bundan aḳdem nice kerre duḫter-i pākīze-ahteriñüz husūsu içün mutālebe ve ṭarafeynden müşācere vāḳi olup ma'lūmuñuzdur ki bir ḳuş yuvasından ötürü meydan-ı muḥabbette ne başlar yuvalandı. Her ne ḳadar muḥabbetüñüze ṭālib olduḳsa ol ḳadar ḫāsir u ḫāib olduk. El-ḥālet ḥāzihi bir 'alīm-i Aristo-nihād ve bir ḥakīm-i Eflāṭun-nijāda mālik oldum. 'İlm-i sīmyā ḳuvvetiyle yedi günde şehr-i Baġdād'a ḳırḳ ḳubbe üzerine bir ḥamām-ı pāk reşk-i künbed-i eflāk binā eyledi ve ḳırḳ 'adet ġulāma mālikdür ki her birinüñ ḳırḳar ṣan'atı vardur. (21) Ol cümleden birinüñ bir ednā ḳadar olduġu hüner duḫter-i pākīze-gevherini ṭarfetü'l-'ayn içre[66] Saba'dan Baġdād'a getürdi ve kendü daḫi 'ilm-i sīmyāda ferīd-i 'aṣr ve vāḥid-i rūzgār ve hem bir ḥakīm-i ẕü-fünündur ki loḳmanlaruñ ṣan'atla aġzından loḳmasun alur ve feylosofları felsefe muḥtāc ḳalur. Aḫir yoḳ ider. Ḥālā vezirümdür," deyup ta'rifi żımmında nice nükāt-ı ġāmıża derc eyleyüp Bağdād'a da'vet eyledi.

Eğerçi[67] cā'iz buyurulur ise bu cānib-i ḳudūmüñuz ile müşerref buyurup ol ḥammām-ı 'ibret-nümāyı temāşā idüp ve duḫter-i sa'id aḫteriñüzü göresiz. Ne

[66] 21 (M5) ṭarfetü'l-'ayn içre: ṭarfetü'l-'aynda 17 b (Y1)
[67] 21 (M5) eğerçi: eğer 17b (Y1)

vardur bu fāni dünyā kime[68] bāḳi ḳalmışdur ve cellād-ı felek nice dārları berdār ve nice kāvislerüñ baġrını kebāb idüp zār eylemişdür ve nice İskenderleri ẓülumāta iletüp teşneleb götürmüştür.

Beyt[69]

Umma bir ẕerre vefā çerḫ-i denī-perverden
Bir içim şuyu dirīġ eylemiş İskender'den

ve nice ḳahramānlar bütün dünyāyı tezhīr-i şemşīr fermān eylemiş iken ḫāk-i siyāha pinhān eylemişdür.

Beyt[70]

Ḫāke düşüp Rüstem'le Zāl u Sām
Ḳaldı felekde bir iki ḳurı nām

ve nice ḳayserlerüñ ḳaṣrın yıḳmış ve nice cebbārlaruñ cebriyle ḳaddin bükmüş ve ḳaḥbezen-i dünyā bir mekkāre ve hilekār-ı 'acūze-i sehhāredür ne devlet-i dünyānun ne maġrūr olacak hāli vardur. Luṭf idüp teşrīf buyurasız bir iki günlük ömrü böyle geçürelim ve ḳādir olduḳça ḫizmetiñüzi idelüm deyup ḫatm-i kelām eylemiş. Cümle 'uḳālā-yı 'ibret-āmīz ve ḥikmet-engīz güş idüp bi'l-külliye Baġdād'a gidilmeği ma'ḳūl gördüler ve ol ḥammām-ı 'ibret-nümāyı görmeğe biñ cānla ṭālib ü rāġıb oldular. Şāh-ı Sebā daḫi Şāh-ı Baġdād ile bir cānla ṣulḥa rāzı olup hemān elçiyi levāẕım-ı ta'ẓīm her ne ise yerine getirüp gönderdiler ve da'vete icābet muḳarrer olduġın beyān idüp (22) Kendüler de[71] sefer tedārikinde oldular ve az zamānda ḥāżır olup dört beş bin miḳdārı ādem ile nice hediyeler tedārik idüp bir mübarek sā'atde 'āzīm-i Baġdād oldular. Bu ṭarafdan şāh-ı Baġdād melik-i tübba' Sebā şāhına giden elçi 'acaba ne zamān gelür ve ne ḫaber getürür deyu ḳudūmına biñ şevḳ ile muntaẓır

[68] 17b (Y1) kime: gibi 21 (M5)
[69] 21 (M5) götürmüştür: götürmüştür beyt 17b (Y1)
[70] 17b (Y1) eylemişdür beyt: eylemişdür 21 (M5)
[71] 18a (Y1) kendüler de: kendülerine 22 (M5)

iken bir gün elçi çıḳageldi ve vuḳū‘ bulan mācerāyı[72] naḳl idüp Şāh-ı Sebā’nuñ ḳudūmundan daḫi ḫaber verdi. Şāh-ı Baġdād ḫurrem u ḫandān olup Şāh-ı Sebā’nuñ geleceği yollara ādemler ḳoyup yolları gözlemeğe başladı. Aradan çoḳ geçmedi Şāh-ı Sebā bir gürūh-ı enbūh ile erişdi didiler. Melik-i tübba‘ mesrūr olup Ebū’l-Ḥāriş’i da‘vet idüp levāzım-ı ta‘zīm-i mihmān- perveri ve mühimmāt-ı terkīm-i miẓbān-güsteri her ne ṭarīkle olacaġını meşveret eyledi buñu ma‘ḳūl gördiler ki evvel istiḳbāle duḫter-i nāz-perveri göndereler ardınca erkān-ı devlet ve ‘ayān-ı ṣalṭanat fevc fevc gürūh gürūh nice cem‘-i enbūh-ı istiḳbāl ide. Devlet-i dünyā kişinüñ gāh olur gendü ayaġıyla ayağına gelür. Muḥaṣṣıl Şāh-ı Sebā ol ḳızını görüp gāh aġlaşup gāh gülüşdiler. Beyler ḳızın adına, Hümāyunbānū dirler idi. Şāh-ı Baġdād’dan çoḳ şükrān ‘arż eyledi ve bu esnāda ‘asākir-i melh-şumār-ı Baġdād ile melik yetişdi. Şāh-ı Sebā bu ta‘zīmi görüp hezār-şükr eyledi. El ḳıṣṣa iki şāh ber-ḳā‘ide bir yere gelüp, birbiriyle[73] levāzım-ı ta‘zīm u tekmīl olduḳtan soñra hezār sürūr u ḥubūr ile müsāhabet iderek, Baġdād’a mu‘āvedet eylediler. Biz[74] Şāh-ı Sebā Ebū’l-Ḥāriş’i gördi. Bir ṣalābet sāḥibi ‘alīm-i zü-fünūn ve bir ḥakīm-i rehnümūndur ki ta‘birinde ẕebān-ı nāṭıḳa lāl oldıġı cāy-ı ḳıyl u ḳāl değildür ve bu ḳadar ‘asker-i firāvānı görüp ḥayrān oldu. Zirā Şāh-ı Baġdād’un (23) böyle ‘aẓīmü’ş-şān ve ṣāḥib-i tāb ü tüvān idügin bilmez idi ve bu şevketi tām u ‘aẓimet-i tām ile görüp muḥkem idüp bu ḥāl üzre şehr-i Bāġdād’a yaḳın geldiler. Emr-i Şāh-ı Baġdād ile Ebū’l-Ḥāriş Şāh-ı Sebā’yı getürüp Baġdād’un ‘āli mekān ve bir gülistān-ı cennet-nişān da ḳondırup firāvān nezl ü ni‘met ve bāḳi ḥürmet ü ‘izzet her ne ise yerine getürüp ol ṣarāy-ı mīnü-nümāda bir ‘āli-taḫt üzre aña göre zerbeft-i ferş olunmuş. Şāh-ı Sebā geçüp birāz istiraḥat eyledi. Ebū’l-Ḥāriş dönüp Şāh-ı Baġdād ḥużūrına gelüp ‘aẓīm ziyāfet tedārikine meşġūl oldılar. Muḥaṣṣıl ol gülşen sarāyda ḳırḳ gün ziyāfetler idüp, ol ḳadar tuḥfe ve pīşkeşler ‘arż idüp, ḫazīneler ṣarf eylediler ki vaṣfı ḫāric-i dāire-i ‘uḳūldur ve ba‘dehū ḳalḳup şehr-i Baġdād’a geldiler. Şāh-ı Baġdād’un ṭoġrı sarāyına indiler ve birbiriyle el ele alup içerü girdiler.

Şāh-ı Sebā’yı taḫtına teklīf eyledi. İmtinā‘ idüp:

“Taḫtıñuz yine size mübārek ola,” didi.

Āḫir-i kār ibrām-ı tām ile muḥkem elin ṭutup ma‘an taḫta çıḳup ḳarār eylediler ve ba‘dehū ḥesāba gelmez eṭ‘ime-i nefīse tedārik itdürmiş idi. Tekrār anda

[72] 22 (M5) mācerāyı: mācerāyı kemācerā 18b (Y1)
[73] 22 (M5) birbiriyle: birbirleriyle 19a (Y1)
[74] 22 (M5) biz: - 19b (Y1)

daḫi ẕiyāfetler çekildükten soñra eṣnā-yı müṣāhabetde Ebū'l-Ḥāriṣ'ün sīmyā ḳuvvetiyle binā eylediği ḥamām-ı çīl ṭāk-ı felek itbāḳ yād olunup Şāh-ı Sebā ẕiyāretine raġbet gösterdi. Hemān Ebū'l-Ḥāriṣ ayaġa ḳalḳup şāhlara dū'a vü senā ādābın yerine getürüp ricā eyledi ki ḥamām ẕiyāfeti Ebū'l-Ḥāriṣ'in ola. Anlar daḫi ma'kūl görüp ricāsı husūle ḳarīn oldı. Ser zemīne ḳoyup ṭaşra geldi. Tedārik ile meşġūl oldı. Çünki Ebū'l-Ḥāriṣ dīvāndan ṭaşra çıḳup sarāyına geldi. 'İlm-i sīmyā ḳuvvetiyle ḥammāmıñ yaḳınında bir gülzār-ı cennet-girdār ve lālezār-ı ġayret-i dārü'l-ḳarār (24) gösterdi ki ezhār-ı günā-gün ve enva'-ı bīd-i sernigūn ü sünbül ü reyḥān ile reşk-i fīrdevs-i berīn ve eşcār-ı pür-ezhārı ḳol ḳola şalmış ve serv ü 'ar'arları baş başa virmiş hezār bülbül-i ḫoş elḥān ve fāḫte vü ḳumrūlar zem-zeme-gūyān ẕikr-i Ḫālıḳ-ı sübḥān iderler. Güşe-be-güşe ḳuşūrunda mānend-i ḥūr genīzān ve miṣāl-i ġılmān maḥbūbān-ı sīm-endām ve ḫāki anber-şemīm ve hevā-yı dil-güşāsı iḥyā-yı 'azim-i ramīm ider. Bir 'işret-'abād-ı hürrem-nihāddur ki ẕātü'l-imād lem yuḫlek miṣlühā fi'l-bilād anuñ şanında yād olmıştır.

Beyt

Dünyāda olmaz buña benzer çemen
Dest ü giribān semen ü yāsemen

Cilve ider ġoncası ḫande-künān
Bülbül ider ẕemẕeme-i 'āşıḳān

Lāleleri ẕevk ile peymāne-nūş
Biñ dil ile itmede cūş u ḫurūş

Ḳan yüridüp berk-i ter erġuvān
Nefḥ-i nesīmi virür emvāta cān

Kesb-i ruṭūbet idegör zīr ü evc
Āteş-i sūzān şala eṭrāfa mevc

Şu'le-der-encüm gibi yer yer çiçek
Her güli bir mühr-i güzīn-i felek

Dest ü girībān olur ezhār-ı bād
Tügme-i ceyb-i güli itmiş küşād

Ḫayme-zen-i maḥşer ola bu seḥāb
Maḥv ola hep şüriş-i ehl-i 'aẕāb

Ḳaṭre-i ebr-i seḥeri cān virür
Nefḫa-i bādi dem-i cānān virür

Ser çeküp eflāke sehi ḳadd-i dıraḫt
Miski ider sāyesi tārāc u taḫt

El ḳıṣṣa Ebü'l-Ḥāriş ḥamāmı da kezālik tezyīnle ġayret-i nigāristān-ı çīn idüp bunları ḥamāma getürdi. Kendüsi öñlerine düşüp bir cāmekān-ı mīnā-fāma yetürdi. Muḥaṣṣıl girüp ne gördiler ḳavs-ı ḳuzaḥ mānend-i 'āli ṭāḳlar felek-miṣāl mu'allā revāklar şeddādi şuffalar Baġdādī ḳubbeler ve dīvārları sīne-i mihribān gibi mücellā (25) ve ḥavż-ı deryā girdār-ı dīde-i mehcūrān gibi pür-mācera. El ḳıṣṣa biz[75] bu 'ibretleri temāşā idüp pīr u civān bī-tāb u tüvān şevḳ ile 'uryān olup cüylar gibi derūn-ıḥammāma cüyān oldular. Derūn-ı ehl-i diller gibi burūdetden pāk-ı ḥarāret-i ābı ṣaḥib-i sūz-ı dervīş-i dil-rīş gibi tāb-nāk ḳırḳ ṭāḳ üzre binā olınmış muṣaffa vü mücellā bir ḥamām gördiler ki muṣavver ḳuşlar ṣomāki mermerler aġreb-i ġarāib şemsler. Güyā ki her biri bir baḥr-ı Enver ḳırḳ ḳurnanuñ ḳırḳ dāne ḫūb-rū dellāk-i ḥūri-sirişti ve her ṭāḳuñ birer ġulmān-ı behişti var her ṭarafı dellākān-ı sīmīnlerle[76] māl-a-māl ve her güşede bir perī-peyker kākül-i perīşān ammā cümlesi lālān-ı bī-maḳāl bir ḥamām ki ḳubbesine nisbet çerḫ-i mīnā-fām bir ḳurı nāmdur. Muḥaṣṣıl Şāh gelüp bir ḳurna kenarına oturdu. Derḥāl bir perī-rūy dellāk-i bī-pāk gelüp önüñde ḫizmete ṭurdı ve tıraş idüp kīse sürdi. Şāh-ı Sebā bu ġulām-ı gül-endāma su'āl idüp sizler Ebü'l-Ḥāriş ḥakīmuñ satun alınmış ġulāmı mısuz? Yoḫsa irādet ḳulı

[75] 25 (M5) biz: - 21a (Y1)
[76] 25 (M5) sīmīnlerle: semen berānla 21a (Y1)

mısuz dedükde aṣlā cevāb gelmedi. Her ne ḳadar iḳdām etdiyse de[77] ṣadā güṣ itmedi. Bildi ki bu cümle üstād işidür her ne ḥāl ise ḥamāmı tamām seyrān idüp çıḳdı. Ebū'l-Ḥāriṣ'e hezār taḥsīn ü āferīn idüp Ḥaḳ sübḥānehu ve te'ālā ḳullarına ne 'acib luṭf idermiş deyup ḥayrān oldı. Bu maḥalde Ebū'l-Ḥāriṣ bağçe ḳıṣṣasın beyānına ve żiyāfet tedāriğin itdigin ẕebāna getürdi ve salifü'ẕ-ẕikr bāġa da'vet eyledi. Cümle 'āyān-ı devlet ve erkān-ı salṭanat iki şāhuñ tevābi'ü levāhiḳı her ne ḳadar var ise ol bāġa cem' olup yigirmi biñden ziyāde ādeme üç gün żiyāfet eyledi ve bir ṭaḳım hediye çekdi ki ta'biri ḫāṭır-ı beşere ḫuṭūr itmez ve bihār midād ve esçār ḳalem olsa yine taḥrīrine yetmez idi. İkinci gün Ebū'l-Ḥāriṣ ayaġ üstine (26) ḳalḳup ve sā'ir vüzerā vü ḥükemā yerlü yerine geçüp Şāh-ı Sebā'dan ol duḫter-i melek-manẓarı Şāh-ı Baġdād'a şeri'at-ı Muḥammediyye üzre nikāḥa ricā eyledi. Şāh-ı Sebā daḫi biñ cānla rıżā virüp mu'aḳḳidler gelüp iki ṭarafdan rıżā alup 'aḳd-i nikāh eylediler. Tekrār sürūr-ı sulṭāni[78] ve velīme-i ḫaḳāniye şurū' olınup ḳırḳ gün ḳırḳ gice temām 'iyd-mişāl düğün eyleyüp āḫir-kār iki nā-murādı ber-murād eylediler. Ba'dehū nice ta'zīm ile Şāh-ı Sebā'yı memleketine gönderüp kendüleri temām ẕevḳ ü şefāda ḳaldılar. Ebū'l-Ḥāriṣ ṣadr-ı vezāretde ber-ḳarār olup tedbīrine meşġūl oldı. Ḳıṣṣa-yı Ebū'l-Ḥāriṣ buraya dek temām oldı. Biz gelelüm maḳsūd-ı aṣlī olan Ebū 'Ali Sīnā'ya:

Beyt

Eyle suḫan güllerini bezme baḫş
Her varaḳı mihr gibi ola keşf

Çünki suḫān kişverinüñ şāhısın
Bu fülk-i ma'rifetüñ māhısın

Dürr ü güher beẕline gencīne aç
Ṭurma cihānda hünere nūr saç

[77] 25 (M5) etdiyse de: eylediyse 21b (Y1)
[78] 26 (M5) sürūr-ı sultāni: resūl-i sultāni 22a (Y1)

‘Āleme senden ḳala bir yaḫşi ād
Ma‘rifet öğrenmeden oldur murād

Ḳalmasun ol dürr ü güher-i ḫakde
Yaḫşi adın söylene eflākda

Gevher-i luṭfuñla[79] pür olsun felek
Mertebeñi añlaya ins ü melek

Bir iki gün nevbetimüz vardur
Ġulġulemüz eylesün eflāki pür

Rāviyān-ı şīrīn-kelām ve ḫākiyān-ı gülçīn merām gevher-i kelāma bu ṭarz ile nizām ve meclis-i ‘izāma bu şekille müdām virür ki ol zamān ki Ebū ‘Ali Sīnā diyār-ı maġribde maġaradan çıkup cādūluḳ töhmetiyle ḫużūr-ı şāha getürdüklerinde kendüsüni ḫavża pür-tāb ve bu ḳadar ḫalḳun içinde nā-yāb olup gitmiş idi. Ḥikmet-i Rabbāni ve ḳuvvet-i ma‘rifet-i yezdāni ile Nil’den diyār-ı[80] Mışr-ı Ḳāhire’ye çıḳup bir ḳaç gün bir güşede ārām u teneffüs idüp bir gün temāşā-yı küçe vü bāzār (27) iderken yolu çārşū-yı ḫelvā-fürūşāne ve bir bāzār-ı cennet-nişāne irdi. Her ṭaraf naẓar ṣalub temāşā iderken bir ḫelvācı dükkānında bir māh-ı ṭal‘at perī-sūret melek-ḫilḳat pāk-fiṭrat bir civān-ı dil-sitān ve bir ġulām-ı ġayret-i ḥūr-ı cinān bir nāzenīn-i cihān gördi ki ‘ālem ruḫları güllerinüñ bülbül-i şurīdesi ve ḳāmet-i dil-cūsınuñ[81] serv-i sehi efkendesi

Beyt

La‘li ider bāde-i gül rengi mest
Ġamzesi ider dil-i dehr-i şikest

[79] 26 (M5) luṭfunla: nuṭḳuñla 22b (Y1)
[80] 22b (Y1) diyār-ı: deryā-yı 26 (M5)
[81] 23a (Y1) dil-cūsınuñ: dil-ḫusınuñ 27 (M5)

Cebhesi nūr-ı ḳameri pest ider

Her baḳışı cān u dili mest ider

Kim ki görür hüsn ile ol dilberi

Şevḳle cānından[82] olur dilberi

Rūyı virür tābiş-i mihre zevāl

Nūr-ı ruḫı itmede bedr-i hilāl

Dāne-i ḫalin idüp zülfi dām

Mürġ-i dili ṣayd ider ol ḫoş ḫırām

Āb-ı ḥayāta lebi virür hayāt

Dūzaḫ-ı ġamda dile seri necād

Ḳaşları kim anber-sārā imiş

Ḥüsni berātına o ṭuġra imiş

Tīz idegör ġamzeleri ḫançeri

Ḳaçıra bucaḳlara zāhidleri

‘Ārıżı pür-tābla ḫurrem-i cebīn

Reşk-i melek ġayret-i eṣnām-ı çīn

[82] 23a (Y1) cānından: ḫānında 27 (M5)

Leblerinüñ cür'aları bī-gümān

Nefha-i 'İsā'ya virür tāze cān

El ḳıṣṣa ol civān-ı Helvā-fürūş cemāl-i bā-kemāli ve endām-ı bī-miṣāliyle şīşede peri ve ḥüsniñ ḳadrin bilmemekle ẓāhir-i libāsından[83] beri idi. Ebū 'Ali Sīnā ise ṣarrāf-ı naḳd-i ḥüsn-i ber-murād. Ol civān-ı şeker-ḫand ü şīve-mendi görüp pesend ü kemend muḥabbetini gerdanına muḥkem bend idüp cāndan bendesi ve derūn-ı derun-i dilden efkendesi oldu ve ḫāṭırlına ḫuṭūr itdi ki bu civāna ḥelvācılıḳ san'atını kemāliyle ta'līm ve nice san'atlar tefhīm idüp mezellet-i teng desti ve mihnet ü ẕillet-i pestīden ḫalās eyleye. Bu ḫāṭıra ile civānuñ ḳarşusuna geçüp (28) ṭurdı ve ol civān-ı ġonca-dehānuñ ḥareketine naẓar iderdi.

Ol ḳadar im'ān-ı naẓar eyledi ki ol pākīze-gevher reng alup:

"Bu dervīşüñ bize teḳayyüdünden murādı ne ola. 'Āşıḳ-ı dīdār mıdur ya ḫod-cerrār-ı küçe vü bāzār mıdur?"

Bilmek murād idünüp, eline bir miḳdār ḥelvā teklif eyledi. Ebū 'Ali Sīnā daḫi aġzına alup derḥāl yine yere tükürdi ve ol ḥelvā şekeri 'aseli olmadığından ma'ada üstād kārı olmayup ve ol civān-ı gül-endām henüz ol san'atı vālidesinden öğrenmiş idi. Meğer eṭrāfında ṭuran ādemler bi'l-külliye ol civānuñ 'āşıḳ-ı sergerdānı ve āvāre vü ḥayrānı idiler. Ol dükkānlarda olan bāzār ehli mücerred seyr-i dīdār-ı yār ve temāşā-yı sun'ı gird-i gār idüp müşāhede-i āṯār itmek içün eṭrāfında olan dükkānları almışlar ve işi gücü terk idüp her biri ḳarşudan baḳup ḳalmışlar ve baḥr-i bī-girān-ı ḥayrete ṭalmışlar idi. Ebū 'Ali Sīnā'ya ḥelvā teklīf olduġındannāşı nār-ı ḥasedden yanmışlar ve ḥelvā-yı yemeyüp tükürdüğü bunlara ḫayli 'acīb ü ġarīb gelüp her biri[84] ṭan'a başladılar. Kimi dir ki bre nādān-ı 'āşıḳ ol civānuñ elinden ḥelvā değül zehr-i helāk[85] virse bin cānla nūş iderüz ve nūş itdükde āb-ı ḥayvān içmiş gibi cūş u ḫurūş iderüz ve bu ḳadar zamāndur ḳarşusında bekleriz. Bir ālāy sineklerüz ve gice gündüz segler gibi çārşūsında hezār-ı derd ü mihnetle

[83] 27 (M5) libāsından: libāsdan 23b (Y1)
[84] 28 (M5) her biri: bir bir 24a (Y1)
[85] 28 (M5) helāk: helābil 24a (Y1)

pineklerüz.[86] Hemān bir kerre görmekle göñül eglerüz. Bu ḳadar iltifāta maḥẓār düşemedük ve ḥelvā-yı nūşi-nine bir kerre mekes-vār üşemedük. Saña bu ḳadar devlet el virmiş iken ol maḥbūbun ḥelvāsını yimeyüp yabana salduñ ve kendü ayaġıyla gelmiş şikārı yerlere çalduñ. Baḳ bu nādān uşaġuñ vaż'-ı nā-hemvārına deyup hezār şütüm idüp dil üşürdiler ve derd-mend Ebū 'Ali Sīnā'ya şaşırdılar. Ḥatta döğmeye yapandılar. Kimi ṭaşa ve kimi aġaca çapındılar. (29) Ebū 'Ali Sīnā gördü ki deryā-yı bī-pāyān taşdı ve emvāc-ı mihnet başdan aşdı. Ḳanġı birine cevap vireceğini bilemeyüp bir ṭarafa başın alup ḳaçtı. Ḥelvā-fürūş eğerçi tāze feemmā 'aḳl-ı bī-endāze idi. Biraz fikr idüp kendüye ayttı:

"Bu dervīş-i dil-rīş ṣāḥib-i kemāle benzer. Ḥelvā-yı hāke ṣaldıġı beyhūde olmayup elbette bir aṣlı vardur," deyup ardına düşdi ve gözleyüp bir tenhāda yetişdi ve niyāz ile ayaġına ḳapanup ayttı:

"Ey dervīş-i ṣāḥīb-kīş-i zī-'irfān luṭf u iḥsān idüp buyurun dükkānda cemāliñüzle müşerref olalum. Ẓahira bizüm ḥelvāmuzı beğenmeyüp yere çaldıñuz. Naẓarıñuz var olsun. Fi'l-ḥaḳīḳa bu san'atı üstāddan görmedim. Gerçi pederim ḥelvācı idi lākin bendeñüz ḳābil-i ta'līm değül iken merḥūm oldı. Bu ḳulıñuzı vālidem bir kimesneye şakird olmaġa i'timād itmeyüp virmedi. Pederin ḥelvāyı şöyle bişirürdi deyup göstermekle küstāḫlıḳ idüp günde bir miḳtār ḥelvā bişürüp ṣarf-ı ḳat-ı lā-yemūt iderüz. Cenābıñuz gibi kāmillere bu maḳūle emr-i sehldür. Luṭf u kerem eyleyüp irtikāb-ı zaḫmet buyurup bu ḫuṣūṣda üstādumuz olun. Ṣevāb-ı 'aẓīm ele getürürsüz ve ḫāke düşmüş dürr-i yetīmi dest-i luṭfuñuzla ḫādken ḳaldırup iḥyā buyurun ki çerāġ-ı dest-i efrūhteñüz olalum deyup bu yüzden firāvān taẓarru' vü niyāz ve hezārān nükteler ile nāz eyledi. Ebū 'Ali Sīnā ḫod fitili almış yanmaġa bahāne arardı.

Bu ḥüsn-i edeple kelimātın görüp biñ cānla evvelkiden ziyāde 'āşıḳ-ı şūrīde ve mecnūn-ı giribān-derīde olup ayttı:

"Ey civān-ı pür-edep ve ey gül-ruḥ-ı ġonce-leb nola varup ta'līm idem başumuz üzere hemān ḥelvā değül saña gözler görmedük 'acīb ü ġarīb san'atlar gösterem. Bu gice dükkānda ḳalın," deyüp bir çalış çaldı ki bi'ż-żarūre Ebū 'Ali

[86] 28 (M5) Bir ālāy sineklerüz ve gice gündüz segler gibi çārşūsında hezār-ı derd ü mihnetle pineklerüz: - 24 a (Y1)

Ḥelvā-furūşı kendüye meftūn eyledi ve vaḳt-i şāmda varmaġa va'de virüp bir ṭarafa revāne oldı.

Civān-ı ḥelvā-furūş (30) bir zaman fikr idüp ḳaldı ve ḥayret baḥrine ṭaldı. Gāh endīşe idüp aydur:

"Dervīşlerüñ ekseri hevāyi meşrep ve sevdā-perest olur. Cemāl-i bī-bedelümi re'yel-'ayn görüp cān u dilden 'āşıḳ-ı şeydā oldı ve kendisine bend eylemek vādisine düşdi ve gāh aydur bu dervīş-i dil-rīşüñ cemāl-i bā-kemālinde henüz eşer-i riyāzet ü melāḥat nümāyān ve ṣāhib-'irfān idügi günden 'ayāndur deyup ol gice dükkānda ḳalmaġa cezm ve Ebū 'Ali Sīnā'yı meḥak-i tecrübeye çekmeğe 'azm idüp aḫşāma muntaẓır olup ṭururdı. Çünkü ṣayyād-ı leyl ḳara aġı ḳurup erzen encümi pāşīde ve bīve-i dehr-siyeh şāl ile rūyını pūşīde itmeğe başladı. Yani gündüz gidüp gice gelüp aḫter-i seyyāre yüzlerüñ göstermege başladı. Ebū 'Ali Sīnā 'Ali Ḥelvāyi dükkānına geldi. Civān muntaẓır idi. Ba'des-selām ve'l-kelām öñine düşüp derūn-ı dükkānında[87] bir maḳām-ı tenhāya getürdi ve hezār ile kūşe-i ṣadre iclās itdürdi. Öñine bir dāne şem' īḳād idüp 'ala ḳadre't-ṭaḳa meydāna ṣofra getürdi. Evvel ṭa'ām soñra kelām deyüp buyuruñ didi. Bir miḳdār tenāvül idüp fāriġ olduḳdan soñra du'a idüp muṣaḥabete meşġūl oldılar. Ebū 'Ali Sīnā civān-ı Ḥelvā furūşa söyledüp kelāmını güş idüp im'āna ve aḳlını mīzāna çekdi. Ḥayli kāmilü'l-ayār görüp her kelimesi tecdīd-i 'aşḳ u muḥabbete sebeb ü dā'i ve her nüktesi hezār-güne şūr u şa'ġaba bāiş ü bādi olurdu. Civān daḫi Ebū 'Ali Sīnā'yı miḥekk-i tecrübeye çeküp bir 'alīm-i zü-fünūn olduġın bir miḳdār his eyledi. Ammā diḳḳatle naẓar idüp odı şınmış gibi ḥayrān bakışından renk alup āyā bunun ġarazı nedür ve bizi bir perrendeden[88] atmaḳ mıdur bakalum 'āḳıbeti neye varur deyup ṭurdu. Ebū 'Ali ise çoḳluḳ açılmazdı. Ḳaṣd ile bīġānelik gösterdi.

Eşnā-yı kelāmda 'Ali (31) Ḥelvāyi:

"Dede Sulṭān ne maḳūle ḥelvā pişirürsüz ve ne güne eczā istersün[89] buyuruñ tedārikiñ görelüm ve her ne lāzım ise getürelüm. Zirā zamān teng oldı," didi.

Ebū 'Ali Sīnā aṣlā muḳayyed olmayup ġayrı yüzden kelāma āġāz u epsem ol deyū niyāz iderdi. 'Ali Ḥelvāyi muḳarrer bildi ki bu ḥerifüñ elinden gelür bir nesne

[87] 30 (M5) dükkānında: dükkānda 26a (Y1)
[88] 26b (Y1) perendeden: perdeden 30 (M5)
[89] 31 (M5) istersün: istersüz 26b (Y1)

yoḳtur. Hemān kendü nefsi ārżūsını icrā eider bir ādemdür. Ḥelvā pişürmek bir ḳurı nāmdur deyüp ġazāb-nāk oldu. Bir ḳaç kerre tefekkür eyledi ki ḳapudan ṭaşra eyleye birāz daḫi ṣabr eyledi ve Ebū 'Ali'ye ḫiṭāb idüp her ne sözi ki rişte-i ma'āniye çekerdi ḥavāle-i sem'i ḳabūl itmezdi. Vaḳt-i 'işā olunacaḳ[90] ne hāl ise ṣabt u taḥammül idüp ve her ne belā ise çekdi. Ba'dehū bir daḫi ḥelvā ḳışşasıñ yāde getürdi.

Ebū 'Ali Sīnā gördü ki civān ḥelvā pişmedüğine münfa'il olup ve şüpheden ḫāli değül didi ki:

"Ey civān-ı nüktedān erenler arasında kiẕb ġāyet 'ayıbdur. Niçün evhām u ḫāyālāta düşersün? Çünki murādun ḥelvādur. Var bir ḳaç sīnī getür ve içine kepek doldur gör ki ḥelvā pişürmek nice olur," dedi.

Civān bi'l-külliye süpheye düşüp gönlünden aydur:

"Ne beyāna söyler bu 'āşıḳ kepek nice ḥelvā olur," deyup birāz tereddüt eyledi.

Ancaḳ 'azīz bize ṣan'at satar hele āḫir ne ise görelüm deyup istihzā yüzünden yigirmi sīni bulup ve kepek ṭoldırup ve üzerlerini örtüp meydāna getürdü.

Ebū 'Ali Sīnā aydur:

"Bizim murādımuz size ġayrı yüzden iltifāt edüp özge san'at öğretmek idi ki zahmetsüz ola ve saña devlet-i ebedi ve 'izzet-i sermedī vire idük. Çünki senüñ fehm ü idrākün bu ḳadar olup ve bu yüzden murād eyledün öyle olsun deyüp bir miḳdārr ser-be-ceyb murāḳabe eyleyüp bir efsūn oḳuyınca ol sīnilerde olan kepeklerüñ cümlesi birer güne ḥelvā oldı ki gözler (32) görmek değül nāmı güş olunmamış idi. İmdi 'ale's-ṣabāḥ bāzāra çıḳarup ṣat didi. 'Ali Ḥelvāyi şu[91] ḳadar ḥiddete geldi ki āteş-i ġazābdan[92] ciğeriñ yaḳdı ve aṣlā açup ḥelvāya baḳmadı ve ayttı ki:

"Bre yaban uşaġı böyle beyhūde kelām ile oġlancıḳ mı aldatursın? Ḥelvā ol dimekle ḥelvā mı olur? Ġaraż-ı fāsiduñ ma'lūm oldı. Beni bu ḳadar zaḫmete ḳoydun

[90] 31 (M5) olunacaḳ: olunca 27a (Y1)
[91] 32 (M5) şu: şol 27b (Y1)
[92] 32 (M5) āteş-i ġazābdan: āteş-i ġazāb 27b (Y1)

ve bu ḳadar zamān beni uyḳusuz bıraḳduñ," deyup hemān eline bir mīşe odını alup murād idindi ki Ebū 'Ali'nüñ başına urup döğe döğe ḳapudan ṭaşra sürüp çıḳara.

Hemān ol dem Ebū 'Ali Sīnā ayaġ üzre gelüp civānuñ sa'id-i sīmīnine muḥkem yapuşup ḳapudan ṭarafa silkiverdi. Civān dönerek ḳapudan ṭaşra gitti ve çārşū içinde düşüp mest-i lā-ya'ḳıl olup bir zamān yatdı. Bir müddetden soñra 'aḳlı başına geldi. Kendüyi bir vāsi' ṣahrāda gördü ki dükkān değül Mışır'dan nām u nişān bilinmez. Civān 'ömründe böyle bir kār gördüğü yoḳ. Ḥayrān u ser- gerdān giryān giryān ciğeri püryān o yana bu yana puyān oldı. Gördü ki aşlā ve işittiği yer değül. Neylesün leyse fi'd-dāri ġayrunā diyār diyerek aġlayaraḳ bir ṭarafa revāne oldu. Bir vāfir gitdük de yorgunluḳ cānına kār itdi. Biñ belā ile güçle bir aġaç dibine yetişüp çāresüz bītāb olaraḳ yatdı ve bir miḳdār istirāḥat idüp baḫr-ı ḫāb-ı ġaflete batdı. Bir cüz-i zamān geçmeden gūşına bir ġulġule vü şamāta irişti. Göz açınca gelüp yetişti. Añı gördü ki ṣabāḥ olmış ve bir 'asker-i bī-şumār melh-girdār kendüyi ortaya almış ne[93] gürīze pāy-ı ḳudret ve ne sitīze dest-i ṭāḳāt var. Ḳażāya rıżādan ġayrı ne çāre deyup ṭurdı. Ol 'askerden bir ḳaç atlu civānuñ üzerine düşdiler. Aşlā āmān virmeyüp bağlamaġa uşdılar. Civān-ı nāzeniñ her birine nice niyāz idüp ve āh-ı ciğer-sūz ile her birinden istirhām ide gördi. Aşlā birinden merḥametden nişān ve mürüvvetden eşer görmedi. Her ne deñlü (33) necāta dermān istediyse de[94] bulamadı. Muḥkem bende çeküp bir alāy esīrler içine getürüp der-zencīr eylediler ve ol mekāndan ḳalḳup bir ġayri ṭarafa revān oldılar.

Civān:

"Benüm cürmüm nedür ve nereye alup gidersüz?" didikde muḥkem darblar ururlar idi ve sür'atle yüri deyu mızrāḳ ucıyla dürtüp sürerlerdi.

Bir iki sā'at yer gitmedin bī-çārenüñ ayaġı ḳabarup süst-endām ve maḥzūn ve seyl-i sirişki dīdeden ceyḥūn gibi revān idüp bu ebyātı ḥasb-ı hāl iderek dir idi:

Kimselerüñ baḫtı zebūn olmasun

Hem ciğeri derd ile ḫūn olmasun

[93] 28b (Y1) ne: ki 32 (M5)
[94] 32 (M5) istediyse de: istediyse 28b (Y1)

Neyledüm āyā felek-i sāḥire
Zulm iderek ḳanumı dökdüñ yire

Söz yirine leblerüm efġān döker
Dīdelerüm[95] yaş yirine ḳan döker

Dīde-i müjgānum olup ḫūn-çekān
Pençe-i mercān ola her ḳaṭre ḳān

Āteş-i miḥnetle yanar cism-i zār
Ḫāne-i dilde ider āteş ḳarār

Seyl-i sirişkümde olup cismi ġarḳ
Eyleyemem kendümi ʻālemde farḳ

El ḳıṣṣa ʻAli Ḥelvāyi neye uġradığını bilüp ve ol ne maḳūle ādem idügin añladı. Amımā ne fāide derdine kimden dermān ire ve bu miḥnet ḳaçan pāyāna yetişe deyup sefil ü sergardān nāle vü figān iderek ḥarīflerüñ ardınca giderdi. Amma ol bī-raḥm u bī-emānlar aşlā civānuñ āh u enīnine muḳayyed olmayup sürüp giderlerdi. Ol gün aḫşām olınca bu cemāʻat gitdiler āḫir bir şehirde yatdılar.

ʻAli Ḥelvā-furūş kendüyi esīr idenlere su'āl idüp:

"Bu şehr ne şehrdür," didi.

Ḫaber virdiler ki bu şehr-i Baġdād'dur ve melik-i tubba'dır[96] ve biz anuñ ḳullarıyuz. Filisṭīn iḳlimine ġāreta göndermiş idi. Bī-ḥamdillāh sālimīn ve ġānimīn geldük deyup şehre girdiler. Getürdükleri metāʻı ve esīrleri şāha ʻarż itdiler. Her biriñ bir yire taʻyīn idüp ʻAli Ḥelvā-furūşı Şāh-ı Baġdād ġāyet pesend idüp

[95] 29a (Y1) dīdelerüm: dīdeler 33 (M5)
[96] 33 (M5) şuʻadır: tubbaʻdır 29a (Y1)

ḫazīnesine aldı. Neylesün derdmend (34) civān dāmen-der-meyān idüp ḫizmete ṭurdı. Gönlündeñ fikr idüp ilāhi bu ne sırdır ki bir gice içinde içinde Mışır'dan Baġdād'a ve kendü mekānumdan bu ġurbet-ābāda düştüm.[97] Ol dervīş ne 'acīb ü ġarīb san'atlara ḳādir imiş ve bildüm ki her didüği ṣaḥīḥ imiş. Ne ġaflet u ḫamāḳat eyledüm. Böyle bir ehl-i hikmet ḫizmetin itmedüm. Genc buldum rence tebdīl eyledüm. Āb-ı ḥayāta irişdim serāba değiştim deyu ṣad ḥayf u teessüf iderek ḥayrān u giryān üç ay ḫizmet eyledi ve bu başına gelen rāzı kimseye keşf eylemedi. Bir gün Ṣāh-ı Baġdād melik-i tubba' Ebū'l-Ḥāriṣ-i Ḥakīm peydā eylediği ḥammāmı 'ibret-nümāya gitmeğe niyet itdi ve nazar- gerdesi olan civānān-ı melik-manẓar[98] ṣīveger-i maḥbūblar her ne ḳadar var ise ḥammāama geldi. Ol gül-ruḫlar ile ḥammām ġayret-i firdevs-i berīn ve reşk-i ḥūr-ı 'ayn oldı.

Beyt

Görse[99] ol ḥamāmı o ṣūretde zeyn
Ḳalıp bī-cān ola ol dürr-i çīn

Tüğmelerin çözdiler ol gül-ruḫān
Hūri ile cennete döndi hemān

Cāme-i ḫārayı döküb bī-hicāb
Maḥv-ı ẓılām eyledi san āfitāb

'Anber-i müşgīn ile her dil-rübā
Nısf-ı sehāb içre güneş güyā

Ḳurna kenārında o nāzik-tenān
Cilve ider cūyda serv-i revān

Dīde-i' uşşāḳ gibi ṣubḥ u ṣām
Nāẓır-ı seyrān-ı derūn oldı cām

---

[97] 34 (M5) düştüm: düşem 29b (Y1)
[98] 30a (Y1) civānān-ı melik-manẓar: civānān-ı manẓar 34 (M5)
[99] 30a (Y1) görse: görseler 34 (M5)

El-ḳıṣṣa pādişāh-ı encüm-sipāh bu gül-çehrelerün ruḫsārları temāşāsıyla bülbül gibi güyān ve gül gibi ḫandan olup ‘iyş-i kāmrānı iderdi. Çünki ‘Ali Ḥelvāyi bu hamām-ı ‘ibret- nümāyı temāşā idüp ḫayrān ḫayrān yanında olan ġılmān-ı mehr-rüyānuñ birine sordı ki bu ḫamām ne güna ḫammāmdır ki bunuñ eşeri maḳdūr-ı beşer değüldir deyu su’āl eyledükde ġulām derḥāl feth-i kelām idüp (35) Ḫāce Ebū’l-Ḥāriş’iñ ḳıṣṣasını ve Sabā şāhıyla geçen dāstān-ı pür-ḥişşesini ve ḫamāmı ne vecihle peydā eyledüğüñi bir bir ḫaber virdi. Çün ‘Ali Ḥelvāyi bu kelāmı güş idüp birāz medhūş olduḳdan soñra hemān bu ḳıṣṣa bizüm Mışır’dan bir günde Baġdād’a geldiğimüze beñzer didi ve ġulām keyfiyyetden su’āl itdükde ‘Ali Ḥelvāyi naḳl itdi. Bu sözi ġulām şāha söyledi. Şāh civānı öñine da‘vet eyledi ve bir günde Mışır’dan Baġdād’a ne vecihle geldiğin su‘āl eyledi ve ‘Ali Ḥelvāyi āḫir inkār idemeyüp sergüzeştini bir bir ḥikāyet eyledi. Şāh ta‘accüb idüp Ebū’l-Ḥāriş’i da‘vet ve bu ḳıṣṣayı bir bir ḥikāyet eyledi.

Ebū’l-Ḥāriş aydur:

“Şāhum bu civāna bu kārı iden ya cādūdur veya ḫod ‘ilm-i sīmyā ṣāḥibidür, bir ‘alim ü ḥakīm-i ḫoş-derūndur.”

Şāh aydur:

“Ṣiḥr nā-pāklık ve bedkārlık ile ḥāṣıl olur. Ammā sīmyā pāklık ile ve riyāzet ile olur ve hem siḥrüñ ‘ilmi ve fi‘ili müstaḳbeh velākin sīmyānın ‘ilmi de fi‘ili de müstaḥsendür,” deyince şāh güş idüp ta‘accübünden ḫayrān u engüşt-ber-deḫān oldı.

Ebū’l-Ḥāriş aydur:

“Ey şāh-ı encüm-sipāh eğer fermān-ı ḳażā cereyān olur ise bu ġulāmı yine Mışır’a irişdürmek āsāndur.”

Şāh buyurdu ki:

“Eğer oġlan murād ider ise irişdür.”

Ebū’l-Ḥāriş civān-ı Ḥelvā-furūş’a su’āl idüp:

“Mısır’a gitmeğe ḫāhişuñ var mıdur?” didi.

‘Ali Ḥelvāyi ise bahāne arardı ki ol dervīş-i dil-rīş-i ‘abā-pūşun[100] ḫizmetine irüp himmetiyle Mışır ṭarafına yol bula. Hemān ayaġına ḳapanup biñ cānla ṭalib oldı ve ol gün Ebū’l-Ḥāriş ‘Ali Ḥelvāyi ḫānesine getürdi ve hengām-ı şām ẓuhūr eyledükde da‘vet idüp bu ġulāmuñ elin eline virdi ve bir ayaġın ayaġı üstine

[100] 31a (Y1) ‘abā-pūşun: ‘abā-pūş 35 (M5)

bastırup gözün yum didi yumdu ve aç gözün[101] didi açdı hemān (36) hemān kendüyi Mışır'da kendü ḳapuları öniñde gördi. Şükr-i Yezdān u ḥamd-ı fīrāvān idüp daḳk-ı bāb eyledi. Meğer muḳaddema Ebū 'Ali Sīnā civānuñ elinden ṭutup silküp ṭaşra attığı ve bu ḳadar biñ belā ile civān Baġdād'a düştüğü vaḳt bir oduna efsūn oḳıyup civānun şekline ḳoyub ol gice nıṣfu'l-leylde ḫānesine göndermiş idi ve ol sīmyā ḳuvvetiyle yapılan civān daḫi ber-ḳā'ide vālidesinüñ yanına varup döşeğe yatub irtesi gün 'ādet üzere ḳalkub dükkāna geldi. Bu minvāl üzre bir ḳaç gün mürūr itdükde keyfini bozup ḫānesine gidüp döşeğine yatdı. Vālidesi ḫātun daḫi ḥekīm ḳaydına düşüp öteden beriden ḥakīmler getürüp devā itdürmek üzre iken ḫastalığı müştedd olup āḫir-i kār rūh teslīm itdi. İmām ve müezzin ve cemā'at gelüp techīz ü tekfīni görüp ba'dehu ġasl idüp tābūta ḳoyup götürüb mezāra defn eylediler ve vālidesi esvābını şanduġa vaż' idüp āh u enīn ile mātemini tutmaġa şurū' eyledi. Arası çoḳ geçmeden ḳapu ḳaḳıldı.

Vālidesi bī-çāre ḳapuya geldi:

"Kimdir?" deyince,

"Oġluñuzum[102] ḳapuyu aç," didikde, ḫātun:

"Ne[103] güne keyfiyetdür," deyup ḳapuyı açup oġlanı görüp, hemān lā-ya'ḳıl olup birāz zamāndan soñra gözin açup aydur:

"Be hey nūr-ı dīdem. Bu benüm ḫayālüm midür yoḫsa vāḳı'a-i sihr-miṣāl midür? Bu ne ḥāldür ve ne ṭurfe ḫayāldür? 'Ayān u beyān eyle görelüm. 'Ali Ḥelvāyi be hey vālide-i 'azīzüm ḫayāl olacaḳ bunda ne var. Şunda bir ḳaç ay görecek sergüzeştümüz var imiş gördük yine geldük deyup başdan geçen ḳıṣṣayı bir bir 'ayān idüp temām üç aydur ki diyār-ı ġurbetde bu ḳadar felāket çekerek (37) gezdüm yine geldüm," didi.

Vālidesi aydur:

"Subḥāne'llahil-u ḫallāḳ bu ne sözdür ki söylersün dün ḫasta olup geldüñ bir miḳdār yatup öldün. Hezār feryād u figānla iletüp defn eyledük. Cemā'at henüz ṭaġıldı. Ben daḫi aġlayaraḳ evüm içinde oturdum. Elem ü ıżṭırāb ile feryāda başladum. Ḳapu daḳ olındı. Açup señi gördüm saġ u sālim[104]," didi.

'Ali Ḥelvāyi daḫi ta'accüb idüp:

---

[101] 35 (M5) gözün: - 31b (Y1)
[102] 32a (Y1) oġluñuzum: oġluñuza 36 (M5)
[103] 36 (M5) ne: bu ne 32a (Y1)
[104] 37 (M5) seni gördüm saġ u sālim: seni sāġ u sālim gördüm 32b (Y1)

"Ya ben öldükde libāsumı neylediñüz?" didikde validesi:

"Sanduġa ḳoydum işte," deyup ḳalḳub tecessüs idüp yerinde bulmadı.

Civān aydur:

"Dükkānı neyledüñüz?"

Vālidesi aydur:

"Şimdilik bir dervīş oturup alup satmaḳtadur."

'Ali Ḥelvāyi ḥāl ne minvāl üzre oldugın temām anladı ve ḳıṣṣayı vālidesine bi'l-külliye şerh eyledi. Vālidesi bir 'aḳıle ḫātun idi. Ḳıṣṣayı añladı ve oġlına vāfir nuṣḥ u pend eyleyüp zinhār meded ol dervīşüñ dāmeniñ elden ḳoma. Zīrā ol dervīş 'ilm-i ḥikmet ṣāhibidür. Bu ḳadar kāra ḳādir olan tehī kimse[105] değildür. Emrine rām ve ḥükmine māḥkūm ol pek çoḳ fāide görürsün. Ammā muḫalefet idersen[106] çoḳ keder ü zarāra dūçār olursun. Ṭurma hemān var küstahlıġını bilüp 'özr-ḫāhlıḳ eyle ve ölünce rıżāsın gözle didi. Çapük 'Ali Ḥelvā-furūş yerinden ḳalḳup dükkāna 'azimet eyledi. Gelüp gördü ki dervīş-i meẓbūr temām Ḥelvā-furūş olmuş. Civānı gördükde tebessüm idüp:

"Ey civān-ı pāk-dāmen ḳande idiñüz didi. 'Ali Ḥelvāyi daḫi cūy-ı eşkin revān idüp niyāz-ı fırāvānla ayaġına düşdi. Giryān giryān 'afv-cūyān u tażarru'-ginān benüm devletlü ve sa'adetlü sulṭānum ḫaṭā benden 'aṭa senden deyup bu ebyātı ḥasb-ı ḥāl idüp oḳıdı:

Beyt

Ey keremüñ kānı seḫā ma'deni
'İlm-i hüner baḥr-i ṣafā maḥzeni

(37) Bendeni bir cürmle ḳahr eyleme
Eşk-i fırāvānumı baḥr eyleme

Ben ḳulıñ itdümse eğer bir günāh
Eyleyeyin ḥasretle biñ gün āh

---

[105] 37 (M5) kimse: kimesne 33a (Y1)
[106] 37 (M5) idersen: ider iseñ 33a (Y1)

Luṭf u kerem eyleyüp ey muḥterem
Cürmümi ‘afv eyle benüm it kerem

Ḫāke sürüp yüzümi tevbe-künān
Ḫizmet idem dāmen idüp der-meyān

Başını bir sürçen atın kesmegil
Söylemek ehl-i dile lāẕım değil

El-ḳıṣṣa civān-ı Ḥelvā-furūş tażarru‘ u niyāz yüziñi yire sürüp ol ḳadar girye vü zār itdi ki bi’ż-żarūri Ebū ‘Ali Sīnā’nuñ gözleri yaşla ṭoldı.

Beyt

Bu ne sa‘ādetdür ehl-i dile
Cevrine ‘özr itmeğe dilber gele

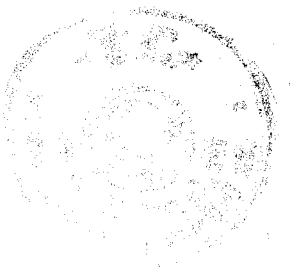
Nāz u niyāza eğer olsa maḥal
Ol demi anma beni söyletme gel

Söylemeğe ḳādir olursam eğer
Sūz-ı dilümden iki ‘ālem yanar

Bāb-ı muḥabbet nice şerh olınur
Noḳṭasınuñ şerhi cihān doldurur

Ḫāṭıra gelmekle göñül oldı mest
Oldu zebān ebkem ü ḫāme şikest

‘Ali Ḥelvā-furūş luṭf u kerem buyurup cürm-i bī-girānumızı dāmen-i ‘afv ile mestūr buyurun deyup niyāz eyledükçe Ebū ‘Ali Sīnā daḫi:

Beyt

Ey göñül gülzār-ı kerem suç benüm
Cevr ü cefāyı saña iden benüm

sen hemān kerem idüp bizim günāhumızı ‘afv eyle deyup birbiriyle ‘azīm nāz u niyāz ve nice kelimāt-ı cān-güdāze[107] aġāz idüp derūn-ı dükkānda nice muṣāfaḥa vü mu‘anaḳalarla sīnesāf olup ‘āṣıḳāne birāz lāf u güzāf eylediler. Bu maḥalde Ebū ‘Ali Sīnā su’āl eyledi ki:

“Ey gül-i gülzār-ı ḥüsn bu muḥibbüñ seni ‘ilm-i sīmyā ḳuvvetiyle ṣaḥrā-yı Baġdād’a ṣalmış idüm. Başınıza ne ḥāl geldiyse ḥikāyet eyleyesiñüz,” didükde ‘Ali Helvā-furūş ser- güzeştini bir bir ḥikāyet idüp nice ‘āsākir-i Baġdād’a rāst gelüp melik-i ṭubba‘ (39) ḥużūrına iletdiklerinve üç ay anda ḥizmet eyledüğini ve Ebū’l-Ḥāriṣ’üñ bīnā eyledüği ḥammāmı ziyāret idüp ve kendüni Ebū’l-Ḥāriṣ Mıṣır’a vāṣıl eyledüğin bir bir ḥikāyet eyledi.

Ebū ‘Ali Sīnā ḳarındaşı Ebū’l-Ḥāriṣ Baġdād’a düşüp ḥammām sebebiyle Şāh-ı Baġdād’a vezīr olduġunı temām bildi ve yine muṣāhabete meşġūl oldular.

Eṣnā-yı kelāmda ‘Ali Ḥelvā-furūş niyāz idüp su’āl eyledi ki:

“Ey ‘alīm-i ma‘rifet-esās ve ey ḥakīm-i ḥikmet-şināş luṭf u kerem idüp bu ḥikmetüñ aṣlına ve bu ‘ibretün faṣlına bu bendeñüzi vāṣıl buyuruñ ki üç aydur biz diyār-ı ġurbetde nice biñ miḥnet ü felāket ile giryān u sūzān evḳat-güzār olduḳ. Ġarāyib bundadur ki vālidem sen bu gün öldün defn eyledük diyor. Bu ne ḥāldür kerem idüp bu şüpheden bizi ḫalāṣ buyuruñ,” deyup ayaġına düşdi ve yüz sürmek istedi.

Ebū ‘Ali Sīnā başıñ yuḳarı ṭutup ‘izzet eyledi ve ḳıṣṣanıñ aṣlını bir bir ḥikāyet idüp[108] söyledi ve didi ki:

“Sübḥānehu[109] ve te‘ālā ḥażretleri bu faḳīr ḳulına ol ḳadar ‘ilim virmişdür ki bu gördüğüñ deryādan ḳatre ve güneşden zerredür vāḳı‘a seni diyār-ı ġurbete ṣalub bir aġaç pāresini senüñ şekline ḳoyup eve gönderdük defn eyledükleri ol aġaçdır,” didi.

---

[107] 34a (Y1) güdāze: güzāre 38 (M5)
[108] 39 (M5) ḥikāyet idüp: - 34b (Y1)
[109] 39 (M5) sübḥānehu: Allāh sübḥānehu 34b (Y1)

Çünkü civān-ı Ḥelvā-furūş Ebū ʻAli Sīnā'dan bu ʻacīb rivāyeti ve ġarīb ḥikāyātı güş itdi bir müddet medhūş oldı. Aḫir Ebū ʻAli Sīnā'ya rabṭ-ı ḳalb idüp rūz u şeb dāmen-i dermiyān idüp ḫizmete ṭurdı ve cān-ı[110] gönülden ḫizmetkārı olup ḥāke yüz urdı ve az zamānda çoḳ maʻrifet taḥṣīl ve her mübāşeret eylediği kārı tekmīl[111] ve fenn-i sīmyādan daḫi bir miḳdār nesne öğrendi. Baʻdehu libās-ı fāhir giyüp ibrişīm peştemālı ḳuşanub sīm-i ḫām gibi sāʻid-i muṭarrāsını siğāyub küçe vü bāzāra ḥelvā[112] çıḳardı. (40) Her ḳande varursa Ḥelvāyi yaġma iderlerdi ve nice kimesnelere ḫişşe düşmeyüp maḥrūm ḳalurlar idi ve bir ṭarafdan ḥelvānuñ leṭāfeti ve bir ṭaraftan kendinüñ nezāketi her göreni şūrīde-ḥāl ve ʻāşıḳ-ı mecnūn-miṣāli eylerdi ve rūy-ı pākine bir kerre naẓar iden gözünü ayırmaġa ḳādir olmayup bu sebepden bütün bütüne şehr-i Mışır ḫalḳı āşüfte-ḥāl olmuşlardı ve ekşeri terk-i maʻaş idüp ardınca çārşū ve bāzār gezerlerdi[113] civān gördü ki aḳçası çoġaldı ve kendüsü kemāl-i nezāketinden ḫalḳın nigāh-ı keremine taḥammülü ḳalmadı bu ḥāli Ebū ʻAli Sīnā'ya ḫaber virüp bundan böyle ṭaşrada gezmekden bī-zār olduġun ʻilām eyledi. Ebū ʻAli Sīnā daḫi şimden girü ḥelvāyı dükkānda ṣat deyup evvelki dükkānı esāsından yıḳup bir āli münaḳḳaşve müẕehheb dükkān binā idüp derūnında bir ḳaç dāne hücre-i ḫaṣ peydā idüp kimini gelen misāfirlere ve kimisini daḫi misafirüñ ḫizmetkārları içün ve fevkinde bir bī-nazīr hücre-i ḫāṣ daḫi binā idüp Ebū ʻAli Sīnā'ya maḫṣūṣ eyledi. Gündüz kārında ve gice olduḳda ḥücre-i ḫāṣda Ebū ʻAli Sīnā ile tenhā cān ṣoḫbetiñ iderler idi. Civān-ı Ḥelvā-furūş bir nice ġılmān-ı ḫūb-rūyān u şīrīn-dehān ve Zühre-cebīnān iştirā idüp dükkāna vaż' eyledi. Aḫşāma değin ḥelvā pişirüp yetiştiremezlerdi. Hem böyle civān-ı bī-naẓīr ve hem ḥelvā-yı dil-pezīr ola ḥāceti olmayan bile alurlardı ve ḥelvā bahānesiyle rūy-ı ālem tāb-ı āfitāb-girdārını temāşā iderlerdi. Ol daḫi kimine müyesser olur ise[114] kimine olmazdı. Gāhice şehri seyrān itmek ārzūsuyla bir sīni ḥelvā alup ṭaşra çıḳduḳda her ṭarafdan ṣadā-yı Allah ilāhi feleğe peyveste ve ʻāşıḳ-ı bī-çāreler ise dembeste olup fitne ve aşup[115] ḥadden aşub ḳıyāmetler ḳopar idi.

---

[110] 35a (Y1) cān-ı: meyān-ı 39 (M5)
[111] 39 (M5) tekmīl: tekmīl eyledi 35a (Y1)
[112] 39 (M5) ḥelvā: ṭab'la 35a (Y1)
[113] 35a (Y1) ve ekşeri terk-i maʻaş idüp ardınca çārşū ve bāzār gezerlerdi: - 39 (M5)
[114] 40 (M5) olur ise: olursa da 36a (Y1)
[115] 40 (M5) ve aşup: - 36a (Y1)

Beyt

Ḳāmetin ‘arż itse ḳıyāmet ḳopar
Gezdiği yer maḥşer olur ser-be-ser

Eldeki mīzānı ṭutar āşikār
Herkeşi ḥayrān ider ḥaşr-vār

(41) Kāġıdı ḥelvāsınuñ olduḳda şaḳḳ
Defter-i ‘āmāl gibi her bir varaḳ

Düşse düşürmez yere ḫalḳ-ı cihān
Naḳşına mā’il idi pīr ü civān

Rūyini bir kerre gören bī-cihān
Cennete girmiş gibidür bī-ḥisāb

Seyl gibi ḫalḳ-ı revān sū-be-sū
Cennet-i rūhsārın ider ārzū

Nār-ı firāḳı ise nār-ı cahīm
Görmemek ol ḥūri ‘aẕab-ı elīm

El-ḳıṣṣa ol perī-ruḫsār çārşū ve bāzārda ġulġule ve maḥallāt arasında velvele virüp gezerken yolı Mışır Beği’nüñ sarāy-ı muḳābelesine düşdü. Meğer ki Beğüñ bir duḫter-i nīk-aḫteri ve[116] nāzeniñ-i nāz-perver-i pākize-gevheri var idi ki hüsünle dillerde dāstān ve miḥr-i dıraḫşān gibi tāb u vaşfı bütün dünyāya revān ve[117] Zeliḫā-yı zamān ve fitne-yi cān idi ki hezār Yusūf-ı Ken‘ānı mīzāna çeküp[118] bir kilābe ipliğe[119] almazdı ve mihr-i rūḫsārı māh-ı tābānı hiçe saymazdı. İttifaḳ nigār-ı

[116] 41 (M5) ve: ve bir 36b (Y1)
[117] 41 (M5) ve: - 36b (Y1)
[118] 41 (M5) geçüp: çeküp 36b (Y1)
[119] 36b (Y1) ipliğe: ipgile 41 (M5)

‘ālemün gözi civān-ı Ḥelvā-furūş rāst geldi. Āfitāb-ı ‘ālem-tāb gibi ḳaṣrdan üzerine nice kim naẓar saldı. Neye uġradıġın bilmeyüp biñ cānla ‘āşıḳ-ı zār ve ‘āşüfte-i bī-ḳarār oldu. Derḥāl dāyesini da‘vet idüp civānı gösterdi ve ādem şalup gelsün görelüm ne güne ḥelvāsı vardur didiler. Gönderdükleri ḫadim gelüp gel seni sarāydan isterler didi. Civān daḫi ber-ser ü ceşm deyup ḫadimüñ ardınca sarāya geldi. Alup ḳaṣra çıḳdılar.

Hemān nāzeniñ Ḥelvā-furūşa bī-ḥicāb ‘arż-ı cemāl idüp ve nice nükteler ile rengin maḳale āġāz idüp didi ki:

“Ey Ḥelvā-furūş bu görünen reng-a-reng ḥelvā-yı şīrīnüñ lezzeti de var mıdur ve yenmeğe ḳabil bir şey midir yoḫsa hemān bir nümāyiş midür?” deyup nice köşelü sözler ile ‘işveler idüp hezār nāz u niyāz gösterdi.

Civān-ı Ḥelvā-furūş ilerü varup ḥelvāyı sīniyle öñüne (42) ḳoyup ve feth-i dehān idüp ve ol melek-ruḫsāra du‘a oḳıdı ve nükte-güyān nāzeniñüm bunuñ leẕẕeti ẕevḳe dāirdür. “Men lem yeẕuḳ lem ya‘rif” dimişlerdür. Hele eğer kemāl-i kereminden iḳbāl buyurulur ise leẕẕetini añlamaḳ mümkündür deyup ḥelvādan şīrīn nice kelimāt-ı belāġat-abat nümāyān idüp nigārı daḫi ziyāde meftūn eyledi. Civān-ı Ḥelvā-furūş ise kemāl-i ḥicābından ḳızuñ cānibine baḳamazdı. Güşe-i ceşm ile bir kerre naẓar eyledi gördü ki bir nigār-ı perī-bir ruḫsār ve zühre-cebīn-i felek-i temkīndür ki rūy-ı mihr-āsāsı gicelerde māh-ı tābāna ve gündüzlerde ḫurşīd-i dıraḫşāna iḥtiyāç ḳomaz cemāl-i bağınuñ meyvesi henüz irişmiş ve ḥüsn-i gülşenüñ gülleri tāze açılmış.[120]

Beyt

Duḫter-i pākīze-güher ‘işve-keş
Sāyesini görmemiş aṣla güneş

Mihrüñ alur nūrını tāb-ı cebīn
Pençe-i ḫurşīdi büker sa‘idin

Rūyi gül-i surḫ ü ‘izār-ı semen
Müyları sünbül ü ġonce-dehen

[120] 37a (Y1) beyt: - 42 (M5)

Şehdine ḳonmuş değül aṣlā meges
Ḫābda naḳşın göremez hiç kes

Gülse ider ʻālemi şeker-sitān
Zülfi ider şeş ciheti būstān

Rūy-ı sefīd ile ferişte-simāt
Sebeb-i ẕekānda çeh-i āb-ı ḥayāt

El-ḳıṣṣa bi'l-külliye iḫtiyārı elden aldurdı ve zevrāḳ-ı dili deryā-yı felākete ṣaldurdı ve derūn-ı dilden bir āh-ı cān-gāh çeküp dīde-i eşkin revān iderek ḥücresi semtine üftān u ḫīzān giderken bu ebyātı vird-i zebān eylerdi ve kendü kendüye ḥasb-ı ḥāl idüp söylerdi:[121]

Ey[122] kerem sunʻ-ı ḥaḳḳı lā-yezāl
Bu feleğüñ mihrine virür zevāl

Ḥüsün değül nūr-ı ḥaḳ ancaḳ temām
Rūy değil mihr-i cihān tāb-nām

Ẕülf-i kemendine dil ü cān esīr
Ġamze-i ser-tīz ise dil-dūz tīr

Laʻl-i lebi muʻciz-i ʻİsā hemān
Ser-i verir mürdeye[123] rūḥ-ı revān

Nükte-i laʻliyle meğer rinbāt
Her sözi virür dile ġamdan necāt

[121] 42 (M5) ve kendü kendüye ḥasb-ı ḥāl idüp söylerdi: - 37b (Y1)
[122] 42 (M5) ey: zi 37b (Y1)
[123] 37b (Y1) mürdeye:: müjdeye 43 (M5)

(44) El-ḳıṣṣa civān-ı Ḥelvā-furūş fitili aldı ve ṭurmaġa mecāli ḳalmayup āteş-i ʻaşḳla pervāne gibi yandı ve ol maḥalden ṭablasını ḳapup çıḳup ḥücresine geldi ve Ebū ʻAli Sīnā'ya bu başına gelen ḳıṣṣayı bir bir naḳl itdi ve Ebū ʻAli'nüñ ayaġına düşüp bir çoḳ aġladı ki Ebū ʻAli'nüñ ciğerüñ dağladı.

Ebū ʻAli aydur:

"Bu aġlamaḳdan murāduñ nedür nice olsun dirsün?"

ʻAli Ḥelvāyi aydur:

"Ol nigār-ı melek-ruḫsāruñ tīr-i ġamzesi ciğerümi pāre pāre idüp ʻaḳlumı perişān ve beni zār u āvāre eyledi. Benüm bu derdüme bir çāre itmek gerek yaḫud beni helāk idüp bu diyārı terk itmek gerek deyup Ebū ʻAli'nüñ gāh gerdenine sarılup ve gāh ayaġına düşdi. Tā hengām-ı şām olunca feryād ü zārı elden ḳomadı ve gözlerinden eşk-i revān[124] yerine ḳan niṣār eyledi . Beri ṭarafdan nigār-ı nāzenüñ ü nāz-perver daḫi ʻAli Ḥelvā-furūşa baḳdı ki yerinde yeller eṣer. Bre meded baḳın görün bu civān ḳande gider deyup etrāf ü eknāfı tecessüs itdürüp bulamadılar ve ḳande gitdüğin bilmediler. Taḥḳīḳ perī-zāde idi. Gözden nihān oldı dimeğe ḳarār virdiler ve nigār-ı ʻālem ol ḥarāretle giryān u sūzān ol gün öylece ḳaldı. Çünki ahşām olup mumlar yandı ʻAli Helvâyi yine niyâz idüp:[125]

"Ġulām[126] ey ʻalīm-i ḥakīm-i eflātun-gulām[127] senüñ ḳudret ü ḳuvvetüñ yanında bu maḳūle[128] nāçīzdür. Luṭf idüp bu bendeni vāṣıl-ı maḳsūd eyle," deyup nāle vü fiġānı arturdı. ʻAḳıbet Ebū ʻAli'ye civānuñ feryādı teʻsīr eyledi. Ebū ʻAli neylesün ʻāşıḳ-ı şūrīde-ḥāl derūn-ı dilden muḥīb-i ṣādıḳ-ı mecnūn-miṣāldür sözüni redde ḳādir olmayup birāz baş aşaġa ṣalup fikr ider gibi oldı. Ser-be-ceyb idüp murāḳabe deryāsına ṭaldı ve ʻAli Ḥelvā-furūş zānūsına baş ḳoyup aġlardı.[129] Anı gördi ki bir zelzelecik olur gibi ḥücre deprendi. Ol nigār-ı zühre-cebīn ḳapudan çıḳageldi. Meğer (44) Ebū ʻAli Sīnā efsūn oḳumaġa meşġūl idi. Temām olduḳda ale'l-ġafle nigār-ı ʻālem ḳapudan içerü geldi. ʻAli Ḥelvā furūş sūret-i bī-cān gibi olup bu ḥāle ḥayrān engüşt-ber-dehān ḳaldı. Nigāruñ daḫi aḳlı serāsime olmuşdı. Bir miḳdār tenefüs idüp baʻdehu gözin açdı gördü ki bir ġarīb ḥücre içinde bir dervīş-i dil-rīş-i pür hikmet ve bir civān-ı perī-rūy ve ḳamer-ṭalʻat bir ḫoşca diḳḳat ile naẓar

---

[124] 38a (Y1) eşk-i revān: eş-i revān 43 (M5)
[125] 38b (Y1) çünki aḫşām olup mūmlar yandı ʻAli Ḥelvāyi yine niyāz idüp: - 43 (M5)
[126] 43 (M5) ġulām: - 38b (Y1)
[127] 38b (Y1) eflātun-ġulām: eflātun 43 (M5)
[128] 43 (M5) maḳūle: maḳūleler 38b (Y1)
[129] 43 (M5) aġlardı: aġladı 38b (Y1)

idüp bildi ki bu civān bugün sarāya ḥelvā getürendür ve cān u dili yaġma idüp ʻaḳl u fikri yitürendir ve kendüyi āteş-i ʻaşḳa yaḳub nār-ı muḥabbet ve tīr-i hicretle ḳaddin bükendür. Dervīşe naẓar idüp gördi ki bir azīz-i nūrāni ve münevver çehrelü bir ḥakīm-i rūhānidür.

Civāna nuṣh u pend idüp aydur:

"Ey ʻāşıḳ-ı ser-bāz ve ey āşufte-i mümtāz bu ḳadar niyāz ile ol maʻşūḳa-i ḫaṭır-sāz ele girdi olmaya ki bu nigār-ı ʻismet-āyine el sunub ve hevā-yı nefse tābiʻ olub perde-i iffetini çāk ve āb-ı rūy-ı ʻismetini ber-ḫāk eyleyesin. Zirā ol mertebe destur yoḳdur. Ammā seyl-i muḥabbet cūşān ve deryā-yı meveddet ḫūruşān olur ise ki mertebe-i iḥātādan ṭuġyān ide. Būs u der-aġūş ve bāde-i laʻlini nūşdan men yoḳtur. Hemān müşāhede-i cemāle ḳāniʻ ol ve illā çoḳ żarar görürsen belki başdan çıḳarsın," deyüp ḳapudan ṭaşra oldu ve hücrede tenhā bir civān ve nigār ḳaldı.

Hemān sāʻat civān-ı ḥelvā-furūş ayaġa ḳalḳup nigār-ı ālemi ṣadre teklīf eyledi ve ayaġına yüz sürüp fīrāvān[130] nigār-özr-ḫāhlıḳlar söyledi. Nigār-ı ḳamer-ṭalʻat bu ḥāle ḥayrān olup birāz fikre varup ṭurdı.

Andan baş getürüp aydur:

"Ey benüm cānum sen bu gün sarāya ḥelvā götürüp bizüm ʻaḳl u fikrümizi götüren değül misün?"

Civān aydur:

"Beli ol bende-i kemine kerem[131]"

Nigār[132] aydur:

"Bu ne ḥāldür. Sen cin misün[133] yoḫsa anlardan biri misün? (45) Yaḫud ḥikmete ḳādir misün? Nesin? Kerem idüb beyān ve bu baḥr-ı endīşeden emān vir."

Civān aydur:

"Ey nāzenīn-i ʻālem-ārā ve ey meh-i cebīn-i dil-ārā ol şüpheye düşmen ādemüz ve derd ü muhabbetüñüze hem-demüz. Velākin bu sırrı beyāna ve ḥikmeti ʻayāna destūr yoḳtur. Hemān luṭf u kerem idüp ġayrı ferāmuş u bāde-i gül-reng-i nūş idelüm," dedi.

---

[130] 39b (Y1) fīrāvān: fermān44 (M5)
[131] 44 (M5) kemine kerem: keminenizem 39b (Y1)
[132] 39b (Y1) nigār: bigār44 (M5)
[133] 39b (Y1) cin misün perī misün: cin misün 44 (M5)

Nigār-ı ʻālem neylesün bir kārdur olmuş olmasa ḫoş idi velākin fırṣatı fevt itmek ʻaḳıl işi değüldir deyüp civān ḳıza şarıldı. Ol daḫi cānına minnet-i aẓīm idi. Fırṣat arardı bilā-tāb ele girdi.

"El-leyletü ḥabla," deyüp ġam-ı feryādı[134] ferāmuş ve cüş u ḫurūş-ı tāmla civānı der-āġūş itmeğe başladı.

İki ʻāşıḳ u ṭālib-i gonca-leb ve iki ṣādıḳ u rāġıb-ı sīm-ġabġab birbirinüñ meyvehā-yı reng-a-reng ve gün-a-günına şarulup tātārān-ı yaġma-girān gibi ġāret-i metāʻ vaṣla meşġūl olup:

"Şarāb-ı laʻl nūş idelüm," didiler.

Gāh şarāb-ı laʻl şīrīn ile sarḫoş ve gāh müy-ı miyān der-āġūş itmek ile medhūş ta sabah olunca hem-ḥābe-i cāme-ḥāb ve birbiriyle öpüşüp ḳoḫuşmaḳdan[135] bī-ṭāḳāt u ṭāb oldular. Elḥāṣıl bunlar cāy-ı ārāmda furṣat-yāfta-i güşe-i vuṣlat oldular. Çünkü şeyh-i seccāde-i neyl-i nīşīn ṣubḥ-ı ṣādıḳ-ı nūrāni ḥücre-i şeb-i ẓulmāniden çıḳup miḥrāb-ı ufḳı ve'ṣ-ṣubhu iẕa teneffese seccādesiyle[136] müzeyyen eyledükde Ebū ʻAli Sīnā ḳapuyı açup içerü girdi ve bunları birbirinden ayurup bir efsūn oḳıdı. Nigār gözüñ açup kendüyi cāme-ḫābında gördi. Bir vāfir fikr idüp ṭurdı. ʻĀkıbet bunda ḳarār ḳıldı ki bu ḳıṣṣa az ḳıṣṣa değüldür. Cāizdür ki pederimüñ semʻine vāṣıl olup şāyiʻ ola. Soñra rüsvāy olup bed-nām olmaḳdan ise şimdiden ḥaḳīḳat-ı ḥāli ʻilām ḫoştur deyüp devāt ve ḳalem istedi ve babası tarafına bir nāme yazup dāyesini çaġırup eline (46) virüp babasına irsāl eyledi ve dāye daḫi emr-i nigār üzre mektubu alup irsāl eyledi.

Babası kāġıdı açup oḳıdı ve derūnında bunı yazmış ki:

"Ey peder-i ʻāli-ḳadr ben cāriyeñüz gece ile cāme ḫābumda temām istirāḥātda iken gözüm açup kendümi bir ḥücre içinde gördüm. Anda bir dervīş ve bir civān-ı ḫūb-kīş oturur ve ol dervīş-i civān-ı ḫūb-rūya pend ü naṣiḥat idüp bu nigāra saḳın el sunma zirā ʻāḳıbetinde nedāmet ḥāṣıl idersin deyüp gitdi. Ben cāriyeñ ṣabāḥ olunca ol civānla ḳaldum. Her ne ḳadar niʻmet-i vaṣlumdan menʻ eyledümse ḳādir olamadum. Ṣabāḥ olduḳda yine kendümi sarāyda cāme-ḫābumda buldum. Ammā ol maḳām güne maḳāmdır ve buñlar cin midür ādem midür kim olduġun bilemedüm. Her ne cend ki su'āl eyledim cevāb alamadum ve bunlar kim[137]

---

[134] 45 (M5) ġam-ı feryādı: ġam-ı ferdāyı 40a (Y1)
[135] 45 (M5) ḳoḫuşmaḳdan: ḳoşmaḳdan 40a (Y1)
[136] 40a (Y1) ve'ṣ-ṣubhu iẕa teneffese seccādesiyle: - 45 (M5)
[137] 46 (M5) bunlar kim: bunlaruñ 41a (Y1)

olduğu bilinmesi ve maḳāmlarınuñ bulunması re'y-i ālilerinize[138] müfevvezdür," deyüp ḫatm-i kelām eylemiş.

Çünkü babası bu mażmūn-ı mektūba vāḳıf olup ġazabından pür āteş olup hemān eşrāf ü 'ayān u sergerdān-ı şeçā'at-ı pīşegān-ı ṣadāḳat-'unvān[139] her kim var ise cem' olsunlar deyü emr eyledi. Her biri gelüp yerlü yerinde ḳarār itdükde ḳızuñ nāmesini oḳıdılar. Cümlesi ḫayrān u velehān olup cevāblarında kimisi cin fi'ili ve kimi cādū kārıdur didiler. Āḫirü'l-emr bu kāra ḳarār virdiler ve çāre buñı fikir itdiler ki sarāyda her ne ḳadar perestegān-ı pür- ihtimām var ise cem' olup nigāruñ cāme-ḫābıñ iḥāṭā idüp ve ṣā'ir ḫademe ālet-i ḥarb ile ṭaşrada bekleyüp ṭuralar alup gider olur ise[140] māni' olup ṣaklayalar. Aḫşām olunca tedārik görüp muḥāfaẓa emrinde mecd ü sā'i oldular ve nigār daḫi perestegān-ı ma'hūdeyi yañına cem' idüp kendüsi ortada ḳaldı ve sarāy ḫalḳı pür-silāh ḳızuñ ḳasrınuñ dāiren-mādār (47) eṭrafını aldı. Çünki 'acūz-ı felek şāl-ı siyāhı bürindi ve ḥāl-i 'izār-ı bīve-zenān gibi encüm bir bir görindi. Ya'ni hengām-ı şām u vaḳt-i ẓalām irişdi ve kenār-ı āsumānda nūr ile ẓulmet birbirine ḳarışdı. 'Ali Ḥelvā-furūş Ebū 'Ali Sīnā'ya taẓarru' idüp yine nigār-ı ālem gelmesine recā eyledi. Ebū 'Ali Sīnā neylesün redde ḳādir değül hemān bir efsūn oḳıdı. Bu ṭarafdan cāriyeler añı gördiler ki nigār-ı ālem hemān yerinden ḳalḳup ḳapudan yaña ayrıldı. Hey bre meded ḳande gidersin deyu her ṭarafdan yetişdiler ve cānib-i erbā'asından yapıştılar. Aralarından nigār gā'ib ola düşdi ve cümle sarāy ḫalḳı ḫayrān u sergerdān sarāyuñ o ṭarafına bu ṭarafına pūyan oldılar. Gördiler ki sarāyuñ ḳapuları mesdūd ve dīvārları meşdūd iken nigār hevāya münḳalib olınca bildiler ki bu insān kārı değüldür. Çün ṣabāḥ oldı nigārı yine cāme-ḫābı üzerinde oturur gördüler. Yañına cem' olup su'āl-i aḥvāl-i pür-melāl eylediler. Nigār-ı 'işmet şiar ḥicāba düşüp bir vaḳt aġladı ve derdime bir çāre görüñ yoḫsa kendümi helāk iderüm deyu āteş-i ġayretle cān u ciğer daġladı ve yine ḥücreye varup civān ile tā ṣabāḥa dek ferāġ-ı ḫātır ile kendüyi būs-der-āġūş ve bāde-i la'lini nūş eyledüğini ḫaber virdi.

Ḳızıñ babası sarāy ḫalḳına ḫitāp idüp:

"Benüm bu derdime bir çāre itmek gerek siz ve illā siz ne kāra yararsuz? Ya bu marażuñ 'ilācını bilürsüz yāḫūd bendeñ ḳażā görirsüz deyup ġayretle kendin helāk itmek istedi. 'Uḳala ḫayrān ve bu mu'ammānuñ ḫallinde ve bu ṭılsımuñ

[138] 46 (M5) ālilerinize: ālilerine 41a (Y1)
[139] 46 (M5) pīşegān-ı ṣadāḳat-'unvān: pīşegān u serhengān-ı ṣadāḳat-'unvān 41a (Y1)
[140] 46 (M5) giderken: gider olur ise 41a (Y1)

fethinde bī-tāb u tüvān oldılar. Aḫir nigār-ı ‘ālemi perde ardına da‘vet idüp su’āl eylediler ki ḳalḳup gittiğüñ vaḳti farḳ idüb dāḫil oldığın ḥücreyi idrāk ider misün?”

Nigār:

“Belī idrāk iderem,” dedi.

‘Āḳıbet bir yire gelüp buñı fikr eylediler ki aḫşām olup nigār-ı ālem cāmeḫāba girdükde ellerüñ zaġferānla batursın[141] (48) Ḳaçan ki ḳalḳup gitdükde eliñi ol hücre ḳapusına urup nişān eylesün. Ṣabāḥ şehri gezüp bulalum ve kim oldığın bilüp ḥaḳḳından gelelüm deyup nigārın yanına zaġferāna ḫāzır eylediler. Çün yine ol gün geçüb felek-i şu‘bede-bāz āb-ı çeşme-i ḫurşīdi nihān-ı şīşe-i sernegūni çerḫ idüp ḳaṭre ḳaṭre reşeḥāt-ı encümi isāre başladı. Yine ‘Ali Ḥelvāyi nigāruñ gelmesini recā idüp niyāz ile zāre başladı. Ebū ‘Ali Sīnā bir efsūn oḳıdı. Beri ṭaraſdan nigār-ı nāzkār gitmek ‘alāmetiñ müşāhede eyledikde ellerüñ zaġferana baturup varup hücre kapusına pençe ile nişān eyledi. Meğer kim Ebū ‘Ali Sīnā bu ḫuṣūṣ için simyā ḳuvvetiyle bir ḳaç ḫādim peydā eylemiş idi. Nigārı çeküp getüren añlar idi. Her birisi gözden nihān sarāyda ne güne tedārik var idügin bilüp gelüp Ebū ‘Ali Sīnā’ya ḫaber virürler idi. Bu ḫuṣūṣa[142] vāḳıf olup ḫaber virdiler. Ṭaşra çıḳup gördü ki ḳıṣṣa muḳarrerdür. Hemān bir efsūn oḳıdı. Fi’l-hāl-i cemi‘ān şehirde ne ḳadar evler ve dükkānlar var ise cümlesi[143] zaġferanla nişānlu oldı. Çün yine mürġ-i mihr-i zerrīnbāl-feżā-yı āsumānda pervāza gelüp ‘arzın encümi bir bir düşerdi. Ebū ‘Ali Sīnā nigārı mekānına yetiştirdi ve kendi evrād u ezkārıyla meşġūl olup ṭurdı. Ḳızuñ babası dīvān idüp ḳıṣṣa bilindi. Ḳıyās idüp şehrüñ[144] ṣubaşısını da‘vet idüp var bu şehr içinde gezüp tecessüs eyle her ḳanġı ḳapuda zaġferānla el nişānesi görür isen ṣāḥibi her kim olursa olsun alup dīvāna getür deyu muḥkem tenbīh eyledi ve gelmesine muntaẓır oldı. Subaşı başum gözüm üzre deyup dīvāndan ṭaşra geldi. Ḫuddāmunı yanına alup tecessüse başladı. Evvelā gördü ki sarāyuñ ḳapusı zaġferān ile nişānlamış daḫi öteye geçüp her ne maḥalle vardılar ise[145] ḳapuları nişānlu gördüler. Ḳanġısını götüreceklerin (49) bilmeyüp ḥayrān u sergerdān dönüp ‘azm-i dīvān eylediler ve gelüp ḳızuñ babasına oldugı gibi söylediler. Ḳızuñ pederi pür-āteş olup ġazabından neyleyeceğini bilmeyüp[146] āḫir emir eyledi ki bütün şehri teftīş

[141] 47 (M5) zaġferānla batursın: zaġferān ile boyasın 42b (Y1)
[142] 43a (Y1) ḫuṣūṣa: ḫusūṣda 48 (M5)
[143] 43a (Y1) ise cümlesi: ise 48 (M5)
[144] 48 (M5) şehrüñ: şehr 43a (Y1)
[145] 43b (Y1) ise cümle: ise 48 (M5)
[146] 48 (M5) bilmeyüp: bilmedi 43b (Y1)

idüp ḳūşe-beḳūşe arayalar. Bu minvāl üzere ḳırḳ gün ḳırḳ gice ihtimām-ı tām eyleyüp bulamadılar.[147] Belā bundadur ki bu ḳızuñ vardugı hücre Mışr içinde midür yoḫsa ġayri yirde midür? Añı bilmezler ki aña göre ḥareket eylesünler. Şehrüñ ḥalḳı buña 'aḳıl yetiştiremeyüp ḥayrān ü bī-tāb ü tüvān ḳaldılar. Ḳızuñ babası ise āteş-i ġayret cānına kār idüp ḫasta olup cān virüp[148] almaḳda ve nigār-ı nāzenüñ daḫi maḳām-ı ma'hūda varup gelmekte eğerçi 'ırżı pāymāl olup ḥāl bu güne olduġına perişān ammā 'Ali Ḥelvāyi ile aḫşāmdan ṣabāḥa ḳadar kāmrān idi. Āḫirü'l-emr bunı re'y-i ṣevāb gördiler ki bu yaḳında şehr-i Baġdād'da Ebū'l-Ḥāriṣ nām bir alīm-i āli-nijād ve bir ḥakīm-i Eflatūn-nihād ẓuhūr idüp sīmyā ḳuvvetiyle bir ḥamām-ı çil-tāḳ gerdūn-ṭabāḳ binā eylemiş ve Şāh-ı Sabā'nuñ duḫter-i sa'd-aḫterini ṭarfetü'l-'aynde Baġdād'a getürmiş ve bunuñ emṣāli çoḳ kāra ḳādir imiş. Elçi gönderüp Baġdād şāhından recā idelüm. Ol ẕāt-ı müşkil-küşā bizüm müşkilümüzi ḥall ü küşāde ve bu derd ü ġamdan bizi āẕāde eylesün. Nihayetkār ḳarār bunuñ üzerine olup tuḥaf bī-girānla bir faṣīḥü'l-lisān ü beliġü'l-beyān ādem hāẕır ve bu mazmunda bir nāme yazup ḥaḳīḳat-ı ḥāli 'ilām u recā-yı temām[149] ibrām-ı mālākelām idüp gönderdiler. Ḳudümüne muntaẓır olup ṭurdılar. Çünki elçi ḳat'-i menāzil ve ṭayy-ı merāḥil[150] iderek şehr-i Baġdād'a yetişti ve melik-i Baġdād'uñ ḥużūrına tuḥfeleri iletüp nāmeyi daḫi 'arż eyledi. Açup oḳıdılar ve mefhūmını bildiler ve gönderilen tuḥfe ve tefāriḳi 'azīm pesend ḳıldılar.

Şāh-ı Baġdād Ebū'l-Ḥāriṣ'e ḫitāb idüp:

"Ey ḥakīm-i ḥikmet-şināş ve ey 'alīm-i kerāmet-istināş. Mışr'da bir dostumuzuñ başına böyle bir vaḳı'a gelmiş. Bu mu'ammānuñ fethi eliñüzden (50) geldiğin bilirüz. Varup müşkiliñ keşf ü ḥāl idesünüz. Biz de külli memnūn oluruz," dedi.

Ebū'l-Ḥāriṣ ayāġ üzre ṭurup aytdı:

"Eğer fermān-ı ḳażā cereyān olursa varup bu ḫizmeti edā ideyüm."

Ba'dehu şāh emr itdi tedārikler görüldü ve ḫarc-ı levāzım her ne ise virildi. Ebū'l-Ḥāriṣ ile elçi ve adamları bir yire dürüldi.[151] "Ḳandesin Mışr" deyüp yola girdiler ve 'ilm ḳuvvetiyle bir günde Mışr'a daḫil oldılar. Ḳızuñ pederi ḫaberdār olıcaḳ Ebū'l-Ḥāriṣ'i ta'ẓīm ü terkīm içün erbāb-ı dīvānı bi'l-külliye istiḳbāle

[147] 43b (Y1) ihtimām-ı temām eyleyüp eşer bulamadılar: ihtimām-ı tām eyleyüp bulamadılar49 (M5)
[148] 49 (M5) virüp: virüp cān 44a (Y1)
[149] 44a (Y1) temām: tām49 (M5)
[150] 44b (Y1) merāḥil: merāli'l 49 (M5)
[151] 50 (M5) dürüldi: dürüldiler 44b (Y1)

gönderdi. Anlar daḫi ta'zīm-i tām ve tekrīm-i temām ile getürüp bir yere ḳondırdılar. Lāzıme-i ḳa'ide-i żiyāfet her ne ise yapup[152] añdan soñra alup ḳızuñ babası ḳatına getürdiler. Ol daḫi Ebū'l-Ḥāriṣ'e ḫayli 'izzet ü ikrām idüp istiḳbāl eyledi ve erbāb-ı dīvānuñ üst ṭarafında yer gösterip oturdu. Üç gün tekrār żiyāfet eyledi. Ḳızuñ pederi gerçi yer içerdi ammā şeker deyu yediği zehir olurdu. Elem ü ıżṭırābdan[153] günüñ sene ve sa'ātin şehr bulurdı.

Hele her ne ḥāl ise emr-i müsāferet temām olduḳdan soñra dördüncü gün ḳızuñ pederi niyāz ile ḥakīm Ebū'l-Ḥāriṣ'e ḫitāb idüb:

"Ey ḥakīm-i ḫurde-şinās ve ey 'alīm-i ḥikmet-esās bizim başumuza[154] bir 'acayib ḥāl ve bir ṭurfe ḫayāl gelür oldu ki perverde-i 'işmet ḫane-i nāz u na'imümüz ve dürr-i girān-māye-i ṣıdḳça deryā-yı sülb-i pākmüz olan dühter-i nīk-aḫterimüzi her gice ḫāb-gāhından ḳaldırup alup giderler ve ṣabāha yaḳın yine yerine getürürler. Velākin alup gidenler kimlerdir[155] ve ne maḳūle yere iletürler ḳat'a bilinmek mümkün olmadı ve bu işte 'ulemā-yı ḥayrān ve 'uḳāla-yı sergerdān ḳaldılar. 'Aḳıbetü'l-emr cenābuñuz gibi bir ḥakīm-i azīmü'ş-şānı bu ḳadar zaḥmete ḳoyup bunda getürmeğe ba'iş oldu. Elhamdulillāh mülāḳatıñuz ni'metiyle muġtenem ve iltifātuñuz şerefiyle muhterem olduk. Eğer müşkilümüzüñ keşfi zaḫmeti irtikāb buyurılur ise zehī 'izzet ü fevḳa'l-me'mūl luṭf-ı 'azīm ve bu mu'ammā-yı mümteni'ü-l-ḥallüñ feth ü küşādı cānib üs seniyyü'l-menāḳıb-ı fāżılānelerüñüzden olursa ne güzel devlet (51) ü bī-nihāye kerem-i amīmdür deyup ḳıṣṣayı meydāne getürüp bir bir ḥikāyet eyledi ve bu ṭılsımuñ fethi tab'-ı ālem-ārālarına müfevvezdür," didi.

Ebū'l-Ḥāriṣ çünki bunun elem ü ıżṭırabını[156] ve kendüden temennī recā eyledüğini görüp öñüne taḫta-i remli ḳoyup eline ḳar'ayı alup ṣaldı ve ābı āba ve ḫāki ḫāke urup deryā-yı ḥayrete ṭaldı ve bir zamān ser-be-ceyb tefekkür idüp ḳaldı. Birāzdan bozup yine yazdı ve güşe-be-güşe zīr-i zemīni ve üç āsumānı cüst ü cüda oldu. Meğer Ebū 'Ali Sīnā daḫi bunlar kendü kār-ı ḥikmet-şi'ārını bilmekde 'āciz ḳalup nā-çār[157] Baġdād'dan birāderi Ebū'l-Ḥāriṣ'i geürdüp keşfini recā eyledükleriñe vāḳıf olup bu ḫusūsa müvekkiller vaz' itmiş idi. Anlar daḫi gelüp

[152] 50 (M5) yapup: yapup yitürdiler 45a (Y1)
[153] 50 (M5) elem ü ıżṭırabdan: ve elem ıżṭırabdan 45a (Y1)
[154] 45a (Y1) başumuza bu yaḳında: başumuza 50 (M5)
[155] 50 (M5) kimlerdir: kimler 45b (Y1)
[156] 51 (M5) ıżṭırābını: ıżṭırābı 46a (Y1)
[157] 51 (M5) nā-çār: çār u nā-çār 46a (Y1)

Ebū'l-Ḥāriş'üñ ḥālini 'ilām u iflām eyledüklerinde Ebū 'Ali kendüyi ve ol ḥücreyi şöyle nihān itmiş idi ki Ebū'l-Ḥāriş ḳarındaşı idügin bilmedi. Hemān Ebū 'Ali Sīnā tekrār bir efsūn oḳıdı. Ol dükkānı bir ġarīb şekilde gösterdi ki eṭrāfı 'aẓīm deryā-yı bī-girān ve cezīre-i çep-çevre āteş-i bī-pāyān ve hücre ol āteş içinde nihān civān-ı Ḥelvā-furūşla kendü ẕevk u şafāsında mihmān oldı. Ebū'l-Ḥāriş ḫāce daḫi 'ilm ḳuvvetiyle dāniş kīsesin meydāna getürüp seyr-i zemīn ü āsumān ve temāşā-yı īn ü ān eyleyüp bildi ki bu ḳızı bir cezīreye alup giderler ve āteş içinde bir ḳal'aya iletürler. Ammā ḳanġı diyār ve ne maḳūle cezīre olduġın ta'bir edemedi. Zirā Ebū'l-Ḥāriş Ebū 'Ali Sīnā'da 'ilm ü ḥikmet gerek kīmyā ve gerek sīmyā ve gerek fünūn-ı iḫfā deryā ve Ebū'l-Ḥāriş'de ḳatre ve ol mihr-i ma'arif ki felek-tāb Ebū 'Ali'de cihān-bān gibi pertev şalmış ammā Ebū'l-Ḥāriş'de zerre olup ḳalmış idi. Gerçi ki taḥsīlde el bir idüp çalışdılar. Ammā Ebū 'Ali aldıġı feyżi Ebū'l-Ḥāriş ḥāṣıl idemedi ve Ebū 'Ali vāsıl olduġı mertebeye Ebū'l-Ḥāriş nāil olamadı. Her ḥuṣūṣda Ebū 'Ali kāmil ü zü-fünūn idi. (52) Zirā taḥsīl-i ma'ārif bī-ḥasebi'l-isti'dād luṭf-ı Ḫuda'dandır.[158]

Muḥaṣṣıl Ebū'l-Ḥāriş bu ḳıṣṣayı bilmekde 'āciz ve lāya'ḳıl olup ayttı:

"Eğer cā'iz olur ise dūhter-i pākize-gevheri görüp söylesem aña göre 'amel idem. Bu yüzden belki def'i mümkün ola," didi.

Babası buyurup ḳaşrı taḫliye ve ol pākīze gevheri anda ḥāẓır eylediler. Ebū'l-Ḥāriş gelüp su'āl itdükde nāzenin-i şīrīn-kār vuṣlata müte'allıḳ nāz u niyāzdan ġayrısın ḥikāyet żımnında ḥālinden nice şikāyet eyledi. Ebū'l-Ḥāriş-i Arisṭo-nihād ḳuvvet-i 'ilm-i sīmyā ile keçe pāresinden bir şāhin icād idüp ḳıza virdi ve şöyle tavşiye eyledi ki:

"Ey duḫter-i nīk-aḫteri bu şāḥini ḳolunda tut ḳaçan seni alup giderler ḥücreye girdükde ḳolundan şal. Elbette bu şāhīn ol ḥücre ṣāḥibinüñ çeker başını [159] ḳoparır ve sizi bu beliyyeden ḳurtarur ve hem ol meclisde me'külāt nev'inden ne var ise ki bu diyārda olmaya alup getür görelüm ḳanġı diyāruñ ḥāslıdur deyu muḥkem tenbīh ve te'kīd ü pend-i ekīd eyledi. Çünki aḫşām olup ṣayyād-ı ḫulām[160] şeb ki fiken-eyyām oldı. Hemān yine 'ādet-i ḳadime üzre gitmek 'ālameti nümāyān ve kemend-i muḥabbet-keşān oldı. Ḳız kendüyi aldırmayup elindeki ṣāḥini muḥkem żabt eyledi ki dāḫil-i ḫāne olduġı gibi civānuñ üzerine şala. Meğer Ebū 'Ali Sīnā'ya

[158] 52 (M5) Ḫudā'dandır: Ḫudā-dāddır 47a (Y1)
[159] 47a (Y1) çeker başını: çeker 52 (M5)
[160] 52 (M5) ṣayyād-ı ḫulām: ṣayyād-ı ẓılām 47b (Y1)

ḥavāle eyledü ki müvekkiller ḫaber getürüp ḳażiyyeyi ne minvāl üzre ise[161] beyān eylemişlerdi. Ebū 'Ali Sīnā civān-ı Ḥelvā-furūşa bir destarçe virüp ta'līm eyledi ki ol anda ki ḳızı görürsin te'hir itmeyüp bu destarçeyi elindeki şāhinüñ üstüne bürüyesin.[162] Şaḳın ihmāl eylemeyesin[163] yoḫsa başundan olursun," deyüp firāvān naṣīḥat eyledi ve mādenüñ aşlını civāna söyledi ve ol gice yine mu'tād üzre tertīb-i meclis-i 'işret eyledi.

Lākin ol gice başka tarz (53) idüb Hind cezīrelerinden Mesāḳıya dirler bir cezīre var idi. Ḥelvā-furūşuñ dükkānını anda bir ḳal'aya teşbīh eylemiş idi ve anda bir cins balıḳ çıkar ki adına fīl balığı dirler. Derisi ve eti 'aḳīḳ gibi sürḫ idi. Ḫatta ol balığuñ kemiklerinden mercān düzerler ve Hindistān'dan çoḳ gelür. Ol balığuñ etinden 'ilm-i sīmyā ḳuvvetiyle sofrada ḥāżır idüp gösterdi.

El-ḳıṣṣa 'Ali Ḥelvāyi muntaẓır olup ṭurdı. Bir zamāndan soñra gördü ki nigār-ı ḫoş-reftār çıḳageldi ve murād idindi ki civānuñ üzerine şāhini sala ve bu yüzden intiḳām ala. Andan ol civān-ı bī-emān cest ü çapük deprenüp destārçeyi şāhine büridi. Hemān yere düşüp bir keçe pāresi oldı.

'Ali Ḥelvā-furūş aydur:

"Ey benüm ārām-ı cānum ve taḫt-ı dilde sultānum niçün bizüm ile cevr ü cefā yolına gidersin? Āteş-i muḥabbet evvel sizde yandı andan bizüm üzerimüze pertev saldı. Bizüm ḫaber ü āgāhumuz yoġ iken kaṣr-ı āliyyenüze bizi da'vet ve ḳulıñuza 'arż-ı muḥabbet evvel sizden oldı. Şimdi revā mıdır ki cevre azimet ḳatlümüze niyyet idesüz. Ḫuşūşan bizim nā-maḳūl kārımuz olmaya deyup nigār-ı alemüñ ayaġına belki ayaġı türābına yüz sürüp i'tizār ve gül-rūḫlarına bülbül gibi feryād ü zār eyledi. Nigār gördü ki maḳṣūd ḥāṣıl ve tīr-i tedbīr hedef-i nişān-ı ma'hūde vāṣıl oldı.[164]

Müdārā semtine sālik olmayup[165] aydur:

"Be hey cānum güzel söylersin feemmā bize keder viren oldur ki sen kimsin ve ne maḳūle mekānda olursın? Cin ü peri misün yoḫsa ḥaḳīḳat bir civān-ı dil-firīb misün? Bizüm 'ırzımızı ḫalḳ içinde bed-nām eyledüñ. Böyle kārdan maḳṣūd nedür? Ġarażuñ cevr ü cefā ise sultānum," deyüp şīve-nāzlıḳlar ve gūna-gūn 'işvebāzlıḳlar eyledi.

---

[161] 52 (M5) ise: olduysa 47b (Y1)
[162] 52 (M5) bürüyesin: bürürsin 47b (Y1)
[163] 52 (M5) eylemeyesin: eylemezsin 47b (Y1)
[164] 53 (M5) oldı: olmadı 48b (Y1)
[165] 53 (M5) olup: olmayup 48b (Y1)

‘Ali Ḥelvāyi aydur:

“Sultānum ġayrı şüpheye düşmeñüz deyu ve cādū değülem belki senüñ[166] gibi benī ādemim ve ‘āşıḳ-ı şüride ve serbāzunam velākin sen (54) melek misün yāḫud peri misün zirā beni bir görüşde kendüñüze meftūn ḳıldıñuz. Ḫod ma‘lūmuñuz değül midür ki bu bendeleri kendi kārumda ḥelvā ṣatarken görüp sarāya da‘vet ve hezār ‘izzetle ‘arz-ı cemāl ve bendeñüzi şūrīde-bāl ve āşufte-ḥāl ve ‘āşıḳ-ı mecnūn-miṣāl eyledüñüz. Āḫir ṣabr u ḳarārum ḳalmadı. Ol gördüğüñ dervīş-i eflatūn-kiş üstādum ve seni bunda getüren oldur. Bu mertebeden ziyāde keşf-i rāza[167] ‘icāzet yoḳdur,” deyup hezār güne ‘işve vü nāz ile ‘ayş u nūşa meşġūl olup birbirlerinüñ lā‘l-i leblerin naḳl u meze itmekde iken nigār-ı nükte-perdāz meclisine[168] naẓar idüp fīl-i māhi üstüḫānıñdan saḫte ve perdāḫte ṭabaḳlar ve derūnında ol fīl-i māhi didükleri balığı gördü.

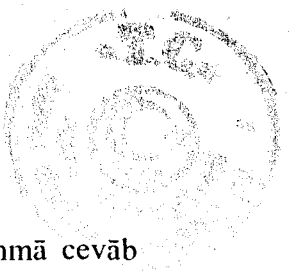
Üstüḫānı bile surḫ idi. Nigār ta‘accüb idüp ‘acabā bu nedür deyup tenāvül ider gibi oldı ve bir parçasın destmale ṣardı. Ancaḳ ol duḫter-i nīk-aḫteri daḫii civān-ı Ḥelvā furūşuñ ‘āşıḳ-ı ḥayrānı ve zār[169] u sergerdānı idi. Velākin ḥāl bu minvāl üzre olmaḳdan mükedderü’l-aḥvāl ve bed-nām olduġundan perīşān ü pür-melāl idi.

Yine eṣnā-yı meclisde civāna ḫiṭāb idüp ‘arus-ı ma‘ni yüzünden[170] bu vechile def‘-i niḳāb eyledi ki:

“Ey benüm ma‘şuḳ-ı mümtāzum ve vādi-i muḥabbete ser-bāzım ve kişver-i ḥüsn içinde ser-firāzum. Çünki ol üstāduñ olan pīr ü rūşen-żamīr bu ḳadar ‘ilm-i ḥikmete ḳādir ve her san‘atda māhir bir feylesof-ı Eflātun-ġulām ve bir Arisṭo-nihād-ı nīk-nā-murād[171] her ne murād[172] itse olur ve neye teveccüh ḳılsa ol anda eline gelür. ‘Acaba bu mertebede cā‘iz değül midür ki pederümden beni sizün içün Allāh’uñ[173] emriyle şerī‘at-ı muṭahhare üzre recā eylese yoḳ demez belki rıżāda[174] olup şeb-i mihnetümüzüñ āḫiri ṣabāḥ-ı vuṣlata mübeddel olup ‘ayş-i müdām u vuṣlat-ı ber-devām müyesser ola deyup günā-gün ‘işve-bāz ü şīve-sāz olurdı.”

---

[166] 53 (M5) sen: senüñ 49a (Y1)
[167] 49a (Y1) keşf-i rāza: keşf-i zāra 54 (M5)
[168] 54 (M5) meclisine: meclise 49a (Y1)
[169] 54 (M5) rāz: zār 49b (Y1)
[170] 49b (Y1) yüzünden: üzerinden 54 (M5)
[171] 54 (M5) Aristo nihād-ı nīk-nā-murād: Aristo nihād-ı nīk-nāmdır 49b (Y1)
[172] 49b (Y1) ne murād: ne 54 (M5)
[173] 54 (M5) Allāh’uñ: Allāh 49b (Y1)
[174] 54 (M5) rıżāda: rıżā-dāde 49b (Y1)

'Ali Ḥelvā-furūş aydur:

"Ey nigār-ı nāz-perver bu mażmūnı üstāduma çoḳ söyledim ammā cevāb virüp (55) inşāllāhü ta'ālā olur ammā daḫi zamānı vardır. Bu ortalıḳda 'acāīb ġarāībden vaḳı'alar temāşā olunsa gerek sulṭānım ṣabr eyle," deyu söylerdi.

Ḳız buña ḥāl-i derūnuñ 'ayān u oġlan aña aḥvāl ü melālin[175] beyān idüp ṣabāḥ olınca birbirlerine yandılar yaḳıldılar. Çün ṣabāḥ oldı zelihā-yı müḥennā dest-i āfitāb dāmen-i Yusuf ṣubḥı çāḳ idüp 'arż-ı siyeh rüy-ı bīve-i şeb beyaza[176] çıḳdı. Nigār-ı ālem[177] sarāya geldi ve gice her ne güna mu'amele olduysa 'aşḳ-bāz-ı muḥabbet-sāzlıḳdan mā'adāsın naḳl eyledi ve ol fīl-i māhi parçasın meydāna ḳodı.

Ebūl-Ḥāriş görünce ayttı:

"Bunlaruñ mekānları ma'lūm oldı. Hindistān cezīrelerinden bir cezīre vardur adına mesāḳyā dirler. Bu māhi andan ġayrı yerde olmaz. Ol da taḫta-yı remlde görünmiş idi. Nihāyet ihtimām idüb def'-i şübhe idelüm deyup fi'l-ḥāl[178] taḫta-i remli görüp[179] tekrār birḳaç kerre yazdı. Eline usṭurlab alup diḳḳatle nāzır oldı. Yine 'ayniyle ol cezīre ve āteş u ḳal'a gördü[180] cevab idüp bu gördüğün[181] ol cezīredür ki mesāḳyā cezīresi bu[182] ḥuẓūr-ı 'āliye 'arż olundı.[183] Bāḳi fermān senündür," deyup ḫāmūş oldı.

Çünki ḳızuñ pederi güş eyledi ve dīvānında olan 'uḳalā ile meşveret düp āḫir bunı re'y-i ṣevāb gördüler ki Hindistān şāhına elçi gönderüp bu aḥvāli i'lām idüp def'ine çāre recā eyleyeler. Ol daḫi olmazsa bir ġayrı tedārik göreler. Fi'l-ḥāl fırāvān tuḥaf-ı girānmāye-i bī-ġāye hażırlanup[184] bir belīgü'l-beyān ve cerīyyü'l-cenān ādem tedārik olup[185] bir nāme yazdılar ve vāfir taẓarru'lar eyleyüp bu ḫuṣūṣun ḫuṣūlini recā eylediler ve bī-ma'na Hindistān'a elçi gönderüp çār u nā-çār gelmesine ḳarār gösterüp ṭurdılar. Ebū 'Ali Sīnā bunları taġlīṭ idüp bir emr-i 'asīrüñ şuru'ına meşġūl idüp kendü ẕevḳ ü ṣafāsında ve civānla kār deminde civān-ı nigār

---

[175] 55 (M5) aḥvāl ü melālin: aḥvālin 50a (Y1)
[176] 50a (Y1) rüy-ı bīve-i şeb beyāża: rüy-ı hīve-i şeb bağına55 (M5)
[177] 55 (M5) nigār-ı ālem: nigār-ı ālem yine 50a (Y1)
[178] 55 (M5) fi'l-ḥāl: fi'l-ḥāl yine 50b (Y1)
[179] 55 (M5) görüp: getürüp 50b (Y1)
[180] 55 (M5) gördü: göründükde 50b (Y1)
[181] 55 (M5) gördüğün: görünen 50b (Y1)
[182] 55 (M5) bu: deyu 50b (Y1)
[183] 55 (M5) olundı: olundı idi 50b (Y1)
[184] 55 (M5) hażırlayup: hażırlanup 50b (Y1)
[185] 55 (M5) olup: idüp 50b (Y1)

ile[186] birbirlerinüñ muḥabbetinden[187] oldılar. Biz gelelüm elçiye. Çün sefīneye girüp rüzgār-ı muvāfıḳ ile Hindistān'a erdi.

Nāmeyi ve hediyeleri[188] (56) ḥużūr-ı şāha 'arż eyledi. Şāh daḫi oḳıyup mefhūmı bilindükde şāh-ı Hindistān 'aẓīm ta'accüb idüp aydur:

"Garīb[189] temāşādur ki bir ḥakīm-i zü-fünūn ve ḫurde-şinās tecessüs-i zemīn ü zamān eyleyüp Hindistan deryāsında böyle cezīre olduġın bile ve içinde āteş var idiğün anlaya da āteş içinde ādem neyler añı bilmeye farż edelüm ol ḥakīm-i nādān u bī-dāniş kendünden bir alāy böyle beyhūde kelām eylemiş ola ol vilāyette bir 'āḳıl-ı dānā bulunmadı mı ki āteş içinde ādem neyler diyeler. Ṣaḥiḥ bu deryāda[190] ol nām ile böyle bir āteş-i cezīresi vardur. Ammā cādū kārı ki gelmedi[191] sun'-ı Ḫudādur. Şiddet-i rūzgār ile ba'żı gemiler düşer ve ekşeri helāk olup biñde birisi sāhil-i necāta düşüp gelür 'acāīb ü ġarāīb hikāyetler iderler. Biz de anlardañ ol cezīreyi ol ṭarīḳle istimā' iderüz," deyup nāmeye cevāb yazdılar ve didiler ki:

"Cenābuñuza imdād itmekten ḳaçılmaz velākin teklīf buyurulan kār semtimüzde değüldür. Ol ḥakīm-i zü-fünūnı bu ṭarafa irsāl buyurasuz. Gelüp ol cezīreye gitmekde bize reh-numūn ola ve āteşe insān daḫil olmak ne vecihle mümkündür göstere. Bir[192] daḫi ol dānānuñ hünerlerinden müstefīd olup āteşe girer ise bile girelüm ve her ne ider ise ma'ān idelüm," deyup bir[193] yüzden nice tevbīh ü taḥmiḳler idüp elçi-i derd-mende:

"Be hey ṭırıl var şu vilāyetden ırıl ṭurma," didiler.

Elçi daḫi fikr idüp gördi ki söyledükleri söz hep ṭoġrıdur. Şerm-sār olup ḫāīb ü ḫāsır 'avdet eyledi ve hezār felaketle gelmekte[194] ammā bu ṭarafdan[195] Ebū 'Ali Sīnā bir gün ṣabāḥa ḳarşu ḥammāma varup ġusl eylemedi[196] dönüp[197] ṭaşra çıḳduḳda el kīseye eyledi gördü ki ḳīsesi ḥücrede ḳalmış iki aḳçe yoḳtur ki vire.

Birāz fikre varup āḫir:

---

[186] 51a (Y1) kār deminde ve civān-ı nigār ile: kār ba'nide 55 (M5)
[187] 55 (M5) muḥabbetinden: muḥabbetinde 51a (Y1)
[188] 55 (M5) nāmeyi ve hediyeleri: nāme vü hediyesin 51a (Y1)
[189] 56 (M5) ġarīb: ne ġarīb 51a (Y1)
[190] 56 (M5) deryāda: diyārda 51b (Y1)
[191] 56 (M5) ki gelmedi: değüldür 51b (Y1)
[192] 56 (M5) bir: biz 51b (Y1)
[193] 56 (M5) bir: bu 51b (Y1)
[194] 56 (M5) gelmekte: gelmede 52a (Y1)
[195] 56 (M5) ṭarafdan: ṭarafda 52a (Y1)
[196] 56 (M5) eylemedi: eyledi 52a (Y1)
[197] 56 (M5) dönüp: yunup 52a (Y1)

"Şimdi bunda tiz elden akçe peydāsı mümkün değüldür,"[198] deyup destmālin eline alup ḥammāmcınuñ öñine ḳodı ve niyāz idüp aytdı:

"Ey üstād-ı ḥurrem- (57) nihād kīse ḥücrede ḳalmış ḥāzır akçemüz yoḳdur. Bu destmāl sende iki akçeye rehīn ṭursın. Fi'l-ḥāl varup akçeyi getürelüm," dedi.

Ḥamāmcı ise bir bed-ḫūy ve bed-nefs bir ḫasīs ü nā-kes ādem idi ki müddet-i 'ömründe kimseye iḥsān itmek değül kendine bile iḥsān idene bī-ḥużūr olur idi ve küpüne sinek[199] ḳonsa elbette ṭutup ayaġın yalamayınca salıvirmezdi. Hemān Ebū 'Ali'nüñ elinden destmāli alup çerkābe atdı ve Ebū 'Ali Sīnā'ya günā-gün zehr-nāk sözler söyledi ve

"Bre yaban uşaġı çünki akçe yoġ idi. Ḥammāma niye geldin? Yoḳ yere ṣabāḥdan berü cünub yüzüne baḳtıḳ," deyü ḥayli 'itāb eyledi.

Ebū 'Ali ġāyetde ḫacīl ü şermende oldı. Meğer ṣadr-ı ṣufada bir ṣāhib-i devlet cāmesini giyinürdi.

Ebū 'Ali'ye olan kārı güş idince:

"Hāy hāy üstād ḥamāmcı niçün böyle idersün?"

Beyt

İtme dervīş-i 'abā-pūşa ḥaḳāretle naẓar
O da ḥālince fenā mülkinüñ şāhı geçer

İki akçe nedür ki bu ḳadar ḫātır yıḳmaġa sebep ola" deyub, çıḳarup Ebū 'Ali'ye bir avuç çīl akçe iḥsān eyledi.

Ol daḫi ikisin ḥamāmcıya virüp ḳapudan ṭaşra oldı. Velākin kendüye olan kārdan ġāyetle bī-ḥużūr olup ṣabr u taḥammülle mecāli ḳalmayup āḫir bi efsūn oḳıdı. Ḥammāmuñ külḫāniña ṭoġrı üfürdi. Hemān külhānuñ āteşi sönüp żerre ḳadar āteş ḳalmadı ve ḥammām içinde bir burūdet peydā oldu ki içerüde bulunanlar soġuḳdan ṭonup birbirin müte'āḳib kendülerin ṭaşra üşüp[200] çeneleri taḳır taḳır iderek herkes eşvabların[201] giyinmeğe başladılar. Ḥamāmcı ḥayrān olup bre ne ḥāldür deyup ḥalḳa su'āl itmekte ḫalḳ ise esvābını ḳapan ḳapana kendülerin ṭaşra

[198] 56 (M5) değüldür: değül 52a (Y1)
[199] 57 (M5) sinek: meges 52a (Y1)
[200] 57 (M5) üşüp: atup 53a (Y1)
[201] 53a (Y1) eşvābların: küyların 57 (M5)

atmaḳda oldılar. Ḥamāmcı gördü ki aṣlā bir ḫaber virür kimse[202] yoḳdur. 'Acaba niçün ḳaçıyorlar deyup ḳapuya geldü ve açup içeri geldi. Gördü ki berf ile āmihte bir belā ṣarṣar-nişān[203] ve bir ṭufān-ı mihnet-resān[204] (58) ẓāhir olup bir ṣavuruş ṣavurdu ki ḥamāmcı daḫi ḳapūyı ṭar buldı ve ṭaşra çıḳup ḥayrān u sergerdān ḳaldı ve bildi ki ol dervīş tehī değüldür ve her ne[205] olduysa andan oldı. Amımā neylesün ve ne bilsün ki ḳande gitdi. Aḫir-i kār bu vaḳı'a-i 'aẓīme dillerde dastān oldı. Giderek mesāmi'-i ehl-i dīvāna yetişti. 'İtimād itmeyüp gelüp gördüler ve vasfından ziyāde buldılar.

Cümlesi ta'acüb idüp bu ne hāldür deyup fikre vardılar ve Ebū'l-Ḥāriṣ bu ḳıṣṣayı güş idüp ḥużūra geldi aydur:

"Beğüm bu ḳıṣṣa az ḳıṣṣa değüldür ve[206] şehir içinde 'ilm-i sīmyāya ḳādir ve ṣan'atda māhir bir kimesne vardur. Ancaḳ bu kār anuñ kārıdur ve duḫter-i nīk-aḫteriñüze daḫi bu işleri iden budur. Elḥamdülillāhi te'ālā yol açıldı deyu[207] ṭarīḳ ile bulunmaḳ ḳābildür. Hemān ol ḥamāmcı kim ise getürüp tenbīh buyuruñ ve yanına ādem ḳoşup aramaġa emr idüñ bulsunlar getürsünler[208]," dedi.

Ḳızuñ pederi gürūh-i bend-i cebīn-i inḳıbāz[209] olup aydur:

"Be hey köfte-ḫor senüñ de māhiyetüñ ma'lūm oldı. Bize Hindistān'a ādem gönderüp o[210] ḳadar bizi taḥmik itdürdüm. Şimdi bundadır dirsün. Bu ne güne dāniş ü 'irfān olur diye düşdi. Muḳayyed[211] olmadı. Ehl-i dīvān żararı yoḳdur," deyup ḥamāmcıya ādem gönderüp da'vet eylediler.

"Ol dervīşi göricek bilür misün?" didi.[212]

Ol daḫi:

"Bilürem," didi.

Çünki muḳaddema ḳızuñ aġzından Ebū 'Ali'nüñ evsāf u esvāb u eşkālin[213] su'āl idüp bilmişler idi. Bunuñ daḫi cevābı aña muṭābıḳ olduḳda taḥḳīḳ ol idiğüne cezm idüp hamāmcınuñ yanına adam ḳoşup gezüp aramaġa meşġūl oldılar. Bunlar

---

[202] 57 (M5) kimse: kimesne 53a (Y1)
[203] 57 (M5) belā-ṣarṣar-nişān: bād-ı ṣarṣar-nişān 53a (Y1)
[204] 53a (Y1) ṭufān-ı miḥnet-resān: ṭufān-ı cennet-resān 57 (M5)
[205] 58 (M5) her: her ne 53a (Y1)
[206] 58 (M5) ve: bu 53b (Y1)
[207] 58 (M5) deyu: bu 53b (Y1)
[208] 53b (Y1) getürsünler: görsünler 58 (M5)
[209] 53b (Y1) inḳıbāż: el-fiyāż 58 (M5)
[210] 58 (M5) o: bu 53b (Y1)
[211] 58 (M5) muḳayyed: müfīd 53b (Y1)
[212] 58 (M5) didi: didiler 53b (Y1)
[213] 53b (Y1) eşkālin: eşkāl 58 (M5)

bu tarafda Ebū ‘Ali’yi gūşe-be-gūşe tecessüs eylemekde biz gelelüm bu yanda elçi ḥikāyetine. Çünki elçi[214] elem ü ıżṭırāb ile gelüp Mışır’a irdi ve Hindistān şāhınuñ yazdığı nāmeyi ḳızuñ babasınuñ eline virdi ve ḥaḳīḳat-ı ḥāl ne su’āl[215] üzre ise bir bir beyān ü başından geçeni[216] temām ‘ayān eyledi. Bey daḫi Ebū’l-Ḥāriş’i da‘vet idüp nāmeyi eline virdi. (59) Ol daḫi oḳıdı mefhūmını bildi ve işābet idemedüğüni bilüp ‘aẓīm ḥicāba düşdi. Cümle erbāb-ı dīvān nāmeden güş eyledükleri serzeniş ve tevbīhden perīşān ve cümlesi ḥayrān ü velehān ḳaldı ve bir iki sā‘at kimse kimseye ḫiṭāb u su’āl cevāb[217] idemeyüp ṭurdılar.

Aḫir Ebū’l-Ḥāriş yine söze gelüp:

“Bu kerre ḳız[218] daḫi su’āl oluna ki bu ma‘na daḫi keşf ola,” dedi.

Kızuñ pederi sükūt idüp göñlünden aydur:

“Yazuḳlar olsun ki bu ḳadar ḫazīne ḫarc idüp Baġdat’dan getürtdüm ve kendü elüm ile derdümi arturdum ve Hindistān’a ādem gönderdim.[219] Böyle söz işitmek ve bu güne iş itmek neden ḫaṭıra gelür idi. Senüñ de ḥālüñ ma‘lūm oldı,” deyüp ma‘al-kerāhe siz bilürsüz didükde ḳızı da‘vet idüp tekrār su’āl eyledi ki gitdüğiñ zamānda ne şekil hāl olur yüriyerek mi gidersin yoḫsa gözüñ açup kendüni anda mı görürsin. Belī yürüyerek giderim ve nıṣf-ı ṭarīḳda ‘aḳlum başuma gelür beyabān geçmem. Hemān şehr içinde şitabān[220] giderem. Ancaḳ gitmemeğe ḳādir değülem. Güyā ki her ṭarafdan ḳullāb ile çekerler ve girdüğüm ḫāne çārşūda[221] bir dükkān gibi gelür,” didi.

Aytdılar:

“Şimdi ol gördüğün yeri bilür misin?”

Ḳız aydur:

“Cāiz ki bilem,”

Ebū’l-Ḥāriş aydur:

“Böyle olunca cem‘-i dükkānları ḳapadup ve ḳızı tebdīl-i şüret idüp şehir içinde gezdirelüm. Elbette bu vechle ele getürmek mümkün ola deyince cümle ehl-i

---

[214] 58 (M5) elçi: elçi hezār 54a (Y1)
[215] 58 (M5) su’āl: minvāl 54a (Y1)
[216] 58 (M5) beyān ü başından geçeni: beyān ü sergüzeşti 54a (Y1)
[217] 54a (Y1) ḫiṭāb u su’āl u cevāb: su’āl cevāb 59 (M5)
[218] 59 (M5) ḳız: ḳıza bir 54a (Y1)
[219] 59 (M5) gönderdim: gönderüp 54b (Y1)
[220] 54b (Y1) içinde şitabān: içinde 59 (M5)
[221] 59 (M5) çārşūda: çārşū içinde 54b (Y1)

dīvān bunuñ üzerine ḳarār idüp[222] ber-vech-i muḳarrer her ṭarafdan tecessüse meşġūl oldular. Ebū 'Ali Sīnā gördi ki kendüyi bulmaġa biñ cānla ṭālib ü rāġıb oldılar. Bunlara bir görünmek lāzım geldi," deyup ṭurdı.

Bir gün şehrüñ bir meşhūr güşesinde bir fāḫir dükkān var idi ki şehrüñ ṭurfası ve civānı anda cem' olup müṣāḥabet iderlerdi.[223] Ebū 'Ali Sīnā daḫi anda otururken ḥamāmcı ḳaża ile ol dükkāna çıḳageldi. Ebū 'Ali Sīnā'yı görünce bilüp hemān yanında olanlara gösterdi. (60) Fil-ḥāl subaşıya ḫaber itdiler. Subaşı gelüp gördü ki bir dervīş-i nemed-pūş oturmış. Ḥaḳāretle yaḳasından yapışup:

"Gel bre nā-bekār uşaḳ seni dīvānda isterler," deyüp kaldırdı.

Ebū 'Ali Sīnā ben faḳīrem benden ne istersin"[224] diye gördi.

Asla kelāmını güş itmeyüp ve pāpūcını giydürmeyüp süridiler. Ebū 'Ali giderken birāz fikr idüp hemān bir efsūn oḳıdı kendüye üfürdi. Hemān bī-'aynihi subaşı aġanuñ şekline girüp bu da yaḳasuna yapuşup eyu ele getürmedük mi şu nā-bekārı dimeğe başladı. Yanında olan serhengler baḳup gördiler[225] subaşı iki olmış arada dervīş nā-būd ve nā-peydādur. Ḥayrān olup "Subḥanallāh el-ḫallaḳ" didiler. Ol dir ki subaşı benem bu dir ki subaşı benem aṣlā farḳı ḳābil değül. Bu şekille dīvāna yetişdiler.

Subaşı ḥużūra varduḳta feryād idüp aydur:

"Beğüm bu ḳullarıñuza aḫżını fermān eylediğüñüz dervīş işte budur. Dükkānda bulduḳ. Getürürken cādūluḳ idüp kedüyi benüm şeklüme ḳodı. Subaşı Ebū 'Ali daḫi feryād idüp:[226]

"El-amān[227] saḳın bu cādūnuñ firibine aldanma dervīş budur. Hem kendüyi şeklime ḳodı ve hem şimdi gelüp ḥużuruñuzda ḳulunuza iftirā idüp[228] deyüp aġlamaya başladı. Erbāb-ı dīvān bu sırra ḥayrān olup ḳaldılar. Her bār mihekk-i tecrübeye çekdiler. Cümlesinde yeksān çıḳdılar. Aṣla birinde bir ḫālet ziyāde yokdur ki hükm īcāb eyleye. Yanında olan serhengler[229] su'āl eylediler. Anlar daḫi bilmekte 'āciz ḳaldılar. Ḥikmet-i ḫudā ol gün şehrüñ[230] ḳadısı efendi ḥażretleri daḫi anda

---

[222] 59 (M5) ḳarār idüp: ḳarār-dāde olmalarıyla 55a (Y1)
[223] 55a (Y1) iderlerdi: iderken idi 59 (M5)
[224] 60 (M5) istersin: istersiñüz 55a (Y1)
[225] 60 (M5) gördiler: gördiler ki 55b (Y1)
[226] 60 (M5) idüp: idüp aydur 55b (Y1)
[227] 60 (M5) el-amān: amān el-amān 55b (Y1)
[228] 60 (M5) idüp: ider 56 (Y1)
[229] 60 (M5) serhengler: serhenglere 56a (Y1)
[230] 60 (M5) şehrüñ: şehr 56a (Y1)

bulundı. Bir ‘alā ḥükm idüp ḳızuñ babasına bunuñ çāresi ikisini de ber-dār eylesünler siz de bir subaşıdan çek[231] tek. Hemān ol bahāneyle bu cādūnuñ ḥaḳḳından gelünsün ve ṣalp olınduḳda siḥr-i bāṭıl olup ḳanġısı dervīşdür ve ḳanġısı subaşıdur ma‘lūm olur,” didi.

Cümle erbāb-ı dīvān ma‘ḳūl görüp ikisinde berdār eylediñüz[232] deyu emr eylediler. İkisi daḫi feryād idüp:

“Ey ḳadı (61) efendi oḳuduġun kitābda[233] böyle mi gördün ki nā-ḥaḳ yire ḳanumuza girersin?” diye gördüler.

Çāre olmadı. Gerçekden subaşı aġanuñ vāh[234] u feryādı cümleden ziyāde idi. Muḳayyed[235] olmayup, ‘asesbaşıya teslīm eylediler. Öñlerince nidā itdürerek berdār itmeğe alup gitdiler. Bu ġulġule şehr içine düşüp ḫaber ‘Ali Ḥelvā-furūşa irişdi. Sūzān u giryān semen gibi sīnesi[236] çāk iderek yollara düşüp ḥayfa benüm içün böyle bir ḥakīm-i dānā ve ‘alīm ü tüvāna zāyi‘ oldı ve eyvāh deyüp aġlardı. Ḫalḳ ise seyr içün ṣāflar bağlamışlar.[237] Hemān Ebū ‘Ali gördi ki berdār ideyorlar. Tiz elden bir efsūn oḳıyup fi’l-ḥāl kendüyi ‘asesbaşı şekline ḳoyup ‘asesbaşıyı gözden nihān subaşı yanına götürüp ol şekilde gösterdi. Bu kerre ol daḫi feryād itmeğe başladı. Hay meded ben subaşı değülem diye gördi. Varaḳ-ı mihr ü vefāyı kim oḳur kim dinler.” Ebū ‘Ali Sīnā ise söyletmeñ şu nā-bekārları deyup getürüp ikisini de taḥte’l-ḳal‘ada berdār eylediler[238] ve gelüp edā-yı ḫizmet eylediğin ‘ilām idüp ḫānesine gider gibi oldı ve bir efsūn oḳıyup kendüyi iḫfāya çekdi ve gelüp berdār olanları tenhāca temāşāya meşġūl oldı. Ḫalḳ-ı ‘ālem gördiler ki subaşı ile ‘asesbaşı ḳarşıluḳlu berdār olmuşlar.[239] Aralarında Ebū ‘Ali Sīnā yoḳdur. Bu keyfiyete ḥayrān u sergerdān oldılar. ‘Ali Ḥelvā-furūş daḫi görüp ḥamd-i firāvān idüp ṭurdı. Ebū ‘Ali Sīnā civānuñ yanına gelüp kendüyi bildürdi. Civān şād u ḫandān el ele alup kendülerüñ iḫfāya çeküp ḫalḳuñ gözinden nihān olaraḳ seyrāna başladılar.

Bu ḫaberi ḳızuñ pederine[240] yetiştirdiler:[241]

---

[231] 60 (M5) çek: geçün 56a (Y1)
[232] 60 (M5) eylediñüz: eyleñüz 56a (Y1)
[233] 56a (Y1) kitābda: kitābında 61 (M5)
[234] 61 (M5) vāh: zār 56a (Y1)
[235] 61 (M5) muḳayyed: müfīd 56b (Y1)
[236] 61 (M5) sinesi: sinesini 56b (Y1)
[237] 61 (M5) bağlamışlar: bağlamış 56b (Y1)
[238] 61 (M5) eylediler: eyledi 56b (Y1)
[239] 61 (M5) olmuşlar: olmuş 57a (Y1)
[240] 61 (M5) pederine: babasına 57a (Y1)
[241] 61 (M5) yetiştirdiler: yetişdirüp didiler ki 57a (Y1)

"Berdār olanlar ẓāhir oldı. Biri subaşı ve biri celādbaşıdur[242] dervīş değüldür."

Ol anda ḳızuñ babası ise ḳızum ḫalāş oldı ẓan idüp ṣafā-yı ḫātır ile otururken bu ḫaberi işidüp[243] yāre[244] ġażab-nāk olup fi'l-ḥāl ādem ṣalup aradılar. Cellādbaşıyı[245] daḫi (62) bulamadılar. Bildiler ki yine ol dervīş ṣan'atla elden sıyrılmış. On[246] iki āya[247] günāhuñ yoḳ yire ḳanına girilmişdür.

Beğ ḳadı efendiye 'itāb idüp aydur:

"Siz sebep oldıñuz bunlaruñ cezāsuñ çekersüñüz."

Ḳadı efendi şerm-sār olup başını[248] aşaġı ṣaldı. Çünki Ebū 'Ali buñlara böyle bir nāzik renk virüp civānı daḫi alup ḫücreye geldi ve geçen mācerāyı kāmācera bi't-temām civāna naḳl eyledi. Velākin ḳadı efendi böyle bir ḫüküm eyledüğine ziyāde bī-ḫużūr olmuş idi. Aña göre bir ma'ḳūlce renk virmeği murād idüp ṭururken bir ḳaç günden soñra mafice gezerken yolı maḥkeme semtine uġrayup seyr iderken gördü ki ḳadı efendi kendü kendü ile tedbīr ḳaydına düşmüş oturuyor. Bir efsūn oḳıdı. Hemān ḳadı efendi ḫażretlerinüñ gözine şöyle göründü ki, bu oturduġı yer kendü evi olup ve yanında oturup Nā'ib Efendi 'avretidür.

Vesāīr ṭuranlar daḫi cāriyeleridür ve kendü de bir mertebe teveḳān[249] ġalebesi ẓuhūr eyledi ki aṣlā taḥammüle[250] mecāli ḳalmayup Nā'ib Efendi'nüñ üzerine düşdü:

"Benim cānum luṭf u kerem eyle bir kerecik olsun ṣabra mecālüm ḳalmadı," demeğe başladı.

Nā'ib Efendi adama[251] baḳup şaşdı ve:

"Aman efendi ḫażretleri dīvāne mi oldun, bu ne sözdür ki söylersin?" deyüp imtinā vü ictināb ṣūretin gösterdükçe efendi ḫażretleri ḳıyās iderdi ki ḳadı ḫażretleri şīve vü nāz[252] ider ola. Muḫaṣṣıl zor idüp Nāib'i altına aldı ve ayaḳlaruñ yuḳaru ḳaldırup ferāġ-ı bāl ile gözlerin daḫi ḳapatup hemān mübāşeret eyledi. Sāir ahāli-yi

---

[242] 61 (M5) cellādbaşıdur: 'asesbaşıdur 57a (Y1)
[243] 61 (M5) işidüp: güş idince 57a (Y1)
[244] 61 (M5) yāre: ziyāde 57a (Y1)
[245] 61 (M5) cellādbaşıyı: 'asesbaşıyı 57b (Y1)
[246] 62 (M5) on: ol 57b (Y1)
[247] 62 (M5) āya günāhuñ: bī-günāhuñ 57b (Y1)
[248] 57b (Y1) başını: işini 62 (M5)
[249] 58a (Y1) teveḳān: tevefān 62 (M5)
[250] 58a (Y1) taḥammüle: Muḥammed 62 (M5)
[251] 62 (M5) adama: ise 58a (Y1)
[252] 58a (Y1) şīve vü nāz: şīve nāz62 (M5)

maḥkeme bunu görüp ol ḳadar gülüşmeğe başladılar ki nuṭḳa mecālleri ve harekete dermānları ḳalmadı.[253] Muḥaṣṣıl Nā'ib Efendi feryād ide gördi ve redd itmeğe iḳdām eyledükçe fāide vermeyüp[254] mecāli daḫi ḳalmadı. Ḳadı efendi'nüñ zorı ġālib gelüp 'ala melei'n-nās Nāib'üñ çiftesine ber-ḳā'ide endere ḳodı. Nā'ib feryād eyledükçe nāz ḳıyās idüp benüm cānum azucuḳ ṣabreyle şimdi temām olup"[255] deyup, varup gelmeğe (63) başladı. Ṭuran muḥżıruñ biri daḫi kendüyi evde ḳıyas idüp yanında olan muḥżırı 'avreti ẓan idüp anuñ gözüne ādem görinmez oldı. Ol daḫi keẕalik āteş-i tevakāne yanup muḥżırı altına alup muḥżır men'e ḳādir olmayup çār u nā-çār ṭurdı.

Ol da gözlerüñ ḳapayıp:

"Tur ḫānum[256] meded," deyüp varup gelmeğe başladı. Bu uṣūl üzre her biri maḥkeme içinde her kim bulundu ise birbirinüñ üstine gelüp bir derecede mübāşerete başladılar ne ta'biri mümkün değül. Da'vāya gelen ḫalḳ baḳdılar ki[257] büyüğü küçüğünü alt etmiş mübāşeretdedür. Bundan eyu seyrān[258] olmaz deyup ṭurdılar. Bu ḫabāşet gide gide şehir ḫalḳına şāyi' oldı. Segirdüşüp gelenüñ nihāyeti yoḳ. Ḳapudan girmek mümkün olmayup kimi dīvāra kimi ṭama çıḳup temāşāya ṭurdılar.[259] Bunlar[260] ise bir ferāġ gelmek ihtimāli yoḳ[261] hāy hūy idüp varup gelmekde. Bu ḫaber giderek şehrüñ büyüğünüñ sem'ine vāṣıl oldı. 'İtimād itmeyüp ādem gönderdi. Gelüp gördü ki gūşe-be-gūşe bāzār ḳurulmuş bir varma gelme ve bir alma virmedür her biri gözlerin ḳapayup cān u dilden çalışur ve 'ālem ẕerre ḳadar bunlaruñ gözlerinde[262] değüldür. Pes Ebū 'Ali Sīnā bu maḥalde kendini[263] iḫfāya çeküp perdeden temāşā iderdi. Ba'dehu bir efsūn oḳıyup bu 'ameli üzerlerinden ḳaldırup gözlerin açdılar. Gördüler ki bir biri üzrindedirler ve cümle şehir ḫalḳı eṭrafın alup aḳıyorlar.[264] Fi'l-ḥāl sıçraşup ḳalḳdılar. Ġarāib bundadur ḳi cümlesi inkār idüp bizim bundan ḫaberimiz yoḳdur. Bu işi kim eyledi deyu inkār

---

[253] 58a (Y1) nuṭḳa mecālleri ve harekete dermānları ḳalmadı: -62 (M5)
[254] 62 (M5) fāide virmeyüp: sūd-mend olmayup 58a (Y1)
[255] 62 (M5) olup: olur 58b (Y1)
[256] 63 (M5) ḫānum: cānum 58b (Y1)
[257] 63 (M5) bir derecede mübāşerete başladılar ne ta'biri mümkün değül. Da'vāya gelen ḫalḳ baḳdılar ki: -58b (Y1)
[258] 59a (Y1) seyrān: ser 63 (M5)
[259] 58b (Y1) temāşāya ṭurdılar: temāşāda 63 (M5)
[260] 63 (M5) bunlar: bunlara 58b (Y1)
[261] 58b (Y1) ferāġ gelmek iḫtimāli yoḳ: ferāġ 63 (M5)
[262] 63 (M5) gözlerinde: 'aynlerinde 59a (Y1)
[263] 63 (M5) kendüni: kendüsini 59a (Y1)
[264] 63 (M5) aḳıyorlar: baḳıyorlar 59a (Y1)

ṭarīḳlerini[265] ṭutdılar. Velākin şehir ḫalḳı re'ye'l-'ayn[266] müşāhede itmeleriyle inkāra mecālleri olmayup ve beğün sem'ine vāṣıl olduġundan ḳadı efendinüñ[267] böyle fi'l-i şen'i o nikābetden[268] cānı sıḳılup ve ziyādesiyle ġażaba gelüp emr eyledi. Hemān[269] ḳadı efendiyi berdār eylediler.

Rāviyan-ı iḫbār şöyle rivāyet iderler ki çünki civān-ı Ḥelvā-furūş Ebū 'Ali Sīnā sayesinde her gice ḳızuñ yanına gitmekde ve ṣabāḥa ḳadar (64) ferāg-ı bāl ile ẕevḳ u ṣafā itmekde iken buña ḳanā'at itmeyüp başḳa başına gidüp gelmek üzere olmaḳ içün bir gün 'Ali Ḥelvāyi Ebū 'Ali Sīnā'ya niyāz idüp fünūn-ı sīmyādan 'ilm-i iḫfāyı ta'limi ricā eyledi. Bir zaman imtinā' idüp nice 'özürler beyān idüp ta'līm eylemezdi. 'Ali Ḥelvāyi niyāz itdükçe Ebū 'Ali men' iderdi. Civān-ı Ḥelvā-furūş:

"Ta'līm idersün yāhūd başum alup bir diyāra giderim,"[270] diyip giryān olaraḳ ayaġına yüzin sürüp ṭazarru'-ı fırāvān ve niyāzı bī-pāyān[271] ider idi. Ebū 'Ali Sīnā vücūd virmeyüp żabṭına ḳādir olamazsın ve fesāda bā'iṣ olursın didükde 'Ali Ḥelvāyi eymān-ı ġılāz u şidād idüp:

"Bu 'ālemde benüm senden niyāz itdügüm senüñ 'ilmine nisbetle deryādan ḳatre ve güneşden ẕerre iken bu men'e sebeb nedür? Ya bizüm sizüñ ile muḳārenetümüzden ne ḥāṣıl oldı. Ben daha ziyāde iḥsānlar recā iderken bu ḳadar emr-i cüz-i dirīġ olınur mu? Muḥabbetüñüz mertebesi ma'lūm oldı," deyup bi huzur oldı.

Ebū 'Ali Sīnā ise neylesün[272] bu civānuñ 'āṣıḳ-ı ḥayrānı ve sergerdānı oldığından redde[273] ḳādir olamayup iḫfā envā'ından kühliye[274] didükleri 'ilmi ta'līm ve ḳā'idesin tefhīm eyledi ve bir ḳaç kerre 'amel idüp kendüsini tenhāda tecrübe eyledi ve temām 'ilm-i ma'hūda mālik olup nigār-ı 'ālemüñ her gice yanına gidüp gelmeğe başladı. Gide gide yalnız gice ẕevḳine ḳanā'at itmeyüp[275] gündüz daḫi varmaḳ murād ider oldı. Bir gün nigār-ı mihr 'āyīn civānuñ ḫātırına geldi. Āteş-i

---

[265] 63 (M5) ṭarīḳlerini: ṭarīḳın 59a (Y1)
[266] 63 (M5) re'ye'l-'ayn: cemī'ān re'ye'l-'ayn 59a (Y1)
[267] 59 a (Y1) efendinüñ: efendi 63 (M5)
[268] 63 (M5) o nikābetden: irtikābından 59a (Y1)
[269] 63 (M5) hemān: hemān-dem 59b (Y1)
[270] 64 (M5) başum alup bir diyāra giderim: bir diyāra başum alup giderim 59b (Y1)
[271] 59b (Y1) niyāz-ı bī-pāyān: niyāzını pāyān 64 (M5)
[272] 64 (M5) eylesün: neylesün 60a (Y1)
[273] 64 (M5) zerre: redde 60a (Y1)
[274] 64 (M5) geçiliye: küḫliye 60a (Y1)
[275] 64 (M5) itmeyüp: eylemeyüp 60a (Y1)

firāḳa ṭahammül ḳalmayup[276] derḥāl iki dīdelerine kühl-i iḫfāyı çeküp öñine bir āyīne ḳodı baḳup gördi ki āyīnede görinmez. Hemān ḳapudan ṭaşra oldı ve şehr içine düşdi. Giderken ittifāḳ yolda bir ādeme ġafletle doḳındı. Ol ḥarīf[277] gördü ki bir nesne ṭoḳındı ammā görünmez. Cin ḳıyās idüp:

"Bismillah savul," diyüp bir ṭarafa fīrār eyledi.

'Ali Ḥelvāyi gülerek bir ṭarafa daḫi gitdi[278] gezerek sarāy ḳapusına geldi ve içerü girdi. Aṣlā kimesne görmedi. Tā-nigār-ı 'ālimüñ yanına varup (65) cemālini temāşāya ṭurdı. Velākin kelām söylemeğe ḫavf eyledi. Baḳup ṭururken gördi ki cāriyeler şofra getürdi. Ṭa'am döşediler. 'Ali Ḥelvāyi'nüñ daḫi iştihāsı ġalebe itti. Hemān oturup böyle yemeğe başladı. Gördüler ki nāgāh bir loḳma saḥandan[279] hevāya ḳalḳup birāz giderek maḥv olur. Ta'accüb idüp bunlar ḳaşıḳların bıraġup el çekdiler ve her biri bir ṭarafa firār eylediler ve bunda bir sır var didiler. 'Ali Ḥelvāyi bildi ki ṭa'ām görünür imiş el çekdi. Aradan çok geçmedi cāriyeler cümlesi ṭaşra gidüp nigār-ı rūzigār tenhā ḳaldı. Hemān fırṣatdur deyüp yanına geldi. Düşüp boynına şarıldı. Ḳız āgāh olup feryād eylemek istedi. Civān-ı Ḥelvā-furūş söyleyüp kendüyi bildürdi. Sulṭānum yabandan değüldür. Ben ḳuluñam. Firāḳına taḥammül idemeyüp geldüm didi. Ḳız bu kelāmı işidüp[280] 'Ali olduġın bilüp didi ki:

"Ey benüm cānum kişve vü dilde[281] sulṭānum şimdiye dek cinnī değülem dir idün niçün ṣaḳlardun? Cinnī olduġın şimdi ma'lūm oldı."

'Ali Ḥelvāyi aydur:

"Sulṭānum ben[282] cinnī değülem. Velākin gördiğüñ üstādum pīr-i rūşen-żamīr bir san'at öġretdi anuñla geldüm beni kimse göremez."

Hemān ḳız ḥayrān olup sesi kesti. Ammā göñlinden aydur:

"Ne 'aceb derde girittār oldum. Buraya daḫi gelmeğe başladı. Taḥḳīḳ cinnīdür ādemi değüldür," deyup ṣabr eyledi.

'Ali Ḥelvāyi tā vaḳt-i 'asr oluncaya ḳadar[283] anda ḳarār eyleyüp dükkāna geldi.[284]

---

[276] 64 (M5) ḳalmayup: idemeyüp 60a (Y1)
[277] 64 (M5) ḥarīf: ol ḥarīif 60a (Y1)
[278] 64 (M5) kendi: gitdi 60a (Y1)
[279] 65 (M5) saḥandan: somundan 61a (Y1)
[280] 65 (M5) işidüp: güş idüp 61a (Y1)
[281] 65 (M5) kişve vü dilde: kişver-i dilde 61a (Y1)
[282] 65 (M5) ben: benden 61a (Y1)
[283] 65 (M5) oluncaya ḳadar: olunca anda 61a (Y1)
[284] 65 (M5) geldi: geldi gördü ki 61a (Y1)

Ebū ʻAli Sīnā oturur:

"Ḳande idiñüz?" deyup ʻAli'ye suʻāl eyledi. Ol daḫi çarşuda gezüp seyr iderdim," dedi.

Ebū ʻAli Sīnā:

"Bugün dīdārla müşerref olduñuz. Velākin bizi nār-ı hicrāna düşürüp gözlerümüzi yollara baḳdurduñuz," didi.

Civān-ı Ḥelvāyi:

"Ya ben bu ḳadar hicrāna nice taḥammül iderem," diyip niyāza başladı.

Aḫşām olınca tevaḳḳuf idüp yine ḳızı ber-ḳāʻide getürdüp ṣabāḥa ḳarşu yine maḥalline ircāʻ eyledi.

Ḳız bu ḥāli mülāḥaża idüp:

"Bir vāfir giryān olup ne ġarīb derde uġradum. Gice böyle gündüz böyle," deyup dāyesine aḥvāli (66) şerh eyledi.

Muḥaṣṣıl babasına bu ḥāli[285] ʻilām eylediler. Ol daḫi aḥvāl-i duḫterinden der-be-der olup ʻilacı yoḳ derde girittār ve rūz u şeb giryān u zār oldı. Yine Ebū'l-Ḥāriṣ'i daʻvet eyleyüp ḥālinden ḫaberdār eyledi.

Ol da birāz fikr idüp aydur:

"Bu da ṣanāyiʻ maʻhūdedendür. Ammā bunuñ ʻilācı mümkün ve ele gelmek āsāndur. Tīz ḳıza tenbīh buyuruñ cāriyelere muḥkem tenbīh idüp maḫfī ışmarlasun. Geldükde işāret eylesün, ḳapūyı ṭaşradan üzerine bend idüp bize ḫaber eylesün. Üzerine varup tedārik görelüm," didi.

Pederi de ḳıza ḫaber gönderüp mażmūnı tefhīm eyledi. Ol da vaḳtine dek ṣabr eyledi. Gice geçüp gündüz oldı. ʻAli Ḥelvāyī yine kühl-i iḫfāyı gözine çeküp sarāya geldi ve ḳızuñ üzerine düşüp der-kenār idüp metaʻ-ı vaṣlını yaġma ve ġāret itmeğe başladı.

Bu maḥalde ḳız ʻAli Ḥelvā-furūş'a didi ki:

"Benüm cānum bir miḳdār tevaḳḳuf eyle cāriyelere döşek bıraḳduralum ve soyunup kömlekleri yabana atup cānı cāna ḳatalum didükde ʻAli daḫi saḥīḥ ẓan idüp maʻḳūldür," didi.

Hemān ḳızdır ḳapıdan ṭaşra oldı ve bir ṭarafa kendüyi pinhān idüp cāriyelerdir ḳapuyı çeküp ḳapadılar ve hemān Ebū'l-Ḥāris'e ḫaber olunup ḳapu öñine geldiler. Ebū'l-Ḥāris anlara emr idüp ḳapu öñine vāfir ṣamān cemʻ eyleyüp

[285] 66 (M5) ḥāli: aḥvāli 61b (Y1)

fi'l-ḥāl birden yaḳdılar. Evüñ içi hemān duḫān ile ṭoldı. 'Ali Ḥelvāyi gördü ki ḳız gelmedi. 'Aceb sebeb ne ola dir iken anı gördü ki erbāb-ı dīvān ve Ebū'l-Ḥāris-i ḫurdedān bi'l-cümle ḳapu öñinde şamān tütüdürler. 'Ali Ḥelvāyī ḳażiyeyi[286] bilüp hāy bī-vefā bize ne 'acep ḳıydı deyup hemān ṭaşra çıḳmaḳ murād idindi. Gördü ki ḳapuyı sed eylemişler. Cān başına sıçrayup ol ṭarafa bu ṭarafa birāz segirdüp bir köşeden fürce-i ḫurūc bulamadı. Şöyle meydānda ṭuravardı. Birāzdan gördü ki tütün evüñ içine ṭolup kendüye elem ü ıżṭırāb virmeğe başladı. Neylesün çıḳması[287] mümkün değül nā-çār ḳażāya rıżā deyup ṭuravardı. Hemān ki duḫān gözinüñ (67) birine girdi. Yaşardup eşk-i revān olduḳta bir ṭarafı ẓāhir oldı. Gördüler ki evüñ içinde bir nıṣf ādem ki bir ayaġı[288] ve bir ḳolu[289] ve nıṣf çehre 'ādetçe bir nīm-ten ādemdür.

Cümlesi görüp ta'acüb-ginān:

"Nıṣf ādem mi olur? Bu ne haldür?" didi.

Ebü'l-Ḥāris aydur:

"Nıṣf değüldür. Gözine kühl-i iḫfā çekmişdür. Tütün gözinüñ birine dāḫil olup kühl aḳup 'amel żāyi' olınca nıṣfı zāhir oldı. Şimdi nıṣfı daḫi ẓāhir olup ele gelür," deyup ṭururken gördiler ki nıṣfı daḫi ẓāhir oldı.

Meğer duḫān gözlerinüñ[290] ikisine dāḫil olup yaşı aḳmış ve 'amel-i sīmyā bāṭıl olup gitmiş idi. Hemān ḳapuyı açup içerü girdiler. Derd-mend Ḥelvā- furūş'u döğe döğe baġladılar alup dīvāna getürdiler. Kat'i[291] siyāset düşünüp üzerine çökertdiler. Ḳızuñ pederi firāvān ḫamd-i yezdān idüp 'Ali Ḥelvā-furūş'a naẓar ṣalup gördü ki bir kemāl ü cemāl saḥibi bir dilber-i nāz-perver ve bir simber-i perū-yı[292] peykerdir ki bir kerre rūy-ı 'ālem arasına naẓar iden ādem 'ömrinde ġam yüzin görmez.[293] Ol ḫüsni gören bir daḫi dünyā ḫūblarına meyl itmez ve naḳşı ḫātırdan gitmez. Şāh ta'acüb idüp süphānallāh'il-ḫallāḳ ne 'aceb ḫüsn-i bī-nażīr ü dil-pezīr ve ne ġarīb-i cemāl-i 'ālem-gir olup birāz ḫayrān u engüşt-ber-dehān ḳalduḳdan soñra su'āl eyledi ki:

---

[286] 62b (Y1) ḳażiyeyi: ḳıṣṣayı 66 (M5)
[287] 66 (M5) çıḳması: çıḳılması 62b (Y1)
[288] 67 (M5) ayaġı: ayaḳ 62b (Y1)
[289] 67 (M5) ḳolu: ḳol 62b (Y1)
[290] 67 (M5) gözlerinüñ: dīdelerinüñ 63a (Y1)
[291] 67 (M5) ḳat'i: nuṭ'-ı 63a (Y1)
[292] 67 (M5) perū-yı: perī 63a (Y1)
[293] 67 (M5) görmez: görmez ve 63a (Y1)

"Sen kimsin ve ne maḳūle ādemüñ oğlısın ve bu kāra 'azimet ve bu cür'et-ü iḳdāme sebeb ü hikmet nedür ve ol derviş kimdür ve ne yerden geldi ve şimdi kandedür ve mekānıñuz[294] ne yerdedür," deyup fırāvān teftīş ü teftēḥḥūşa çekdiler.

Civān-ı Ḥelvā-furūş gördü ki olacaḳ iş oldu ve kendü helākin muḳarrer bildi. Neylesün bir ḳażāya uğradı. Rıża ve tevekkülden ġayrı dermān yoḳ idügin muḥaḳḳaḳ anladı. Baña oldı olacaḳ bāri Ebū 'Ali Sīnā'ya olsun[295] ve anuñda başına bir belā gelmesün deyup, cevap vermedi. Her ne ḳadar va'd ü va'id idüp gāh taḫvīf ve gāh talṭīf ile cevāb teklīf eylediler. Çāre mümkün olmadı ve bir kelime söylemedi. Kimi didi lāl u bī-dil ve kimi mebhūt[296] u lā-ya'ḳıldur. Muḥaṣṣıl her biri (68) bir söz söyleyüp āḫir-i kār beğüñ nār-ı ġazāb ciğerin yaḳdı ve gözleri ṭār-ı haccāma[297] dönüp cellādlara ḫışımla baḳup ne ṭurursuñuz[298] bu nā-bekārun urıñ boynını dökün ḳanını deyup ṭurdı. Erbāb-ı dīvān Ebū'l-Ḥāriṣ didiler ki beğim[299] bu ḳız ile bu oğlanuñ ḳıṣṣası 'āleme[300] şāyi' oldu. Şimdi bunda ḳatl olunsa kimse i'timād eylemez. Buyuruñ şehri siyāset[301] gezdürsünler. Soñra getürüp taḫte'l-ḳal'ada berdār eyleyüp bütün dünyāya mūcib-i 'ibret eylesünler. Cümle ma'ḳūl görüp şehr subaşısına teslīm eylediler ve siyāsete gönderdiler. Ol daḫi münādilere nidā itdürerek çārşū ve bāzār gezdürmeğe başladılar. Ebū 'Ali Sīnā daḫi bir köşede oturup çārşū yüzinde kendü ve kār-ı deminde iken añı gördü ki siyāset gelür. 'Acaba aṣlı nedür? deyup baḳa düşdi. Gördi ki 'Ali Ḥelvāyi'dür ki derd-mend bī-çāre yaḳayı ele virmiş pes keşān[302] götürürler. Gördüğü gibi hemān Ebū 'Ali'nüñ aḳlı gitdi. Ḳıṣṣanuñ aṣlını ve faṣlını bilmez. 'Acep ne ṭarīḳle ele girdi ol deyup sıçrayıp ayāḳ[303] üzere geldi ve fi'l-ḥāl bir efsūn oḳıdı. Añı gördiler ki 'Ali Ḥelvāyi meydān-ı siyāsetden ġāib oladüşdi. Elinde ve gerdanında olan urġanlar dökülüp ḳaldı. Herkes gördüler ki ötesi yoğa çıḳdı*[304] Bunlar[305] hayran olup sesi[306] kesdiler. Güyā ki

---

[294] 67 (M5) mekāniñuz: mekānın 63b (Y1)
[295] 67 (M5) olsun: olmasun 63b (Y1)
[296] 63b (Y1) mebhūt: mehyūb 67 (M5)
[297] 68 (M5) ṭār-ı ḥaccāma: ṭās-ı ḥaccā 64a (Y1)
[298] 68 (M5) ṭurursuñuz: ṭurursuz 64a (Y1)
[299] 68 (M5) didiler ki beğim: didiler ki 64a (Y1)
[300] 64a (Y1) 'āleme: neye 68 (M5)
[301] 68 (M5) siyāseṭ: siyāset ile 64a (Y1)
[302] 68 (M5) keşān: keşān keşān 64a (Y1)
[303] 68 (M5) ayaḳ: ayaġ 64a (Y1)
[304] 64b (Y1) elinde ve gerdanında olan urġanlar dökülüp ḳaldı. Herkes gördüler ki ötesi yoġa çıḳdı: - 68 (M5)
[305] 68 (M5) bunlar: - 64b (Y1)
[306] 64b (Y1) sesi: sebebi 68 (M5)

küsdiler. Bī-çāre ve bī- dermān ḥayrān u velehān gelüp ḳıṣṣayı beyān u ʻayān eylediler. Beg elinden[307] etin çindirdi[308] ve Ebū'l-Ḥāris'üñ yüzine baḳup:

"Hey meded bizi kendü re'yümüze ḳomaduñuz. Bunda iken ḳanuñ dökmeliydük. İşte elden çıḳarduḳ gitdi," didi ve Ebū'l-Ḥāris aydur:

"Beğüm mādem ki üstādı olan dervīş ele gelmedükçe bu oġlan helāk olsa da bir fāide ḥāsıl olmaz. Evvel anı ele getürmek gerek soñra bunuñ işi āsāndur," dedi.

Ḳızuñ babası aydur,[309] ıżṭırabından Ebū'l-Ḥāris'e göñlinden birāz söğüp;

"Be hey uġursuz senüñ elünden bir gelür iş yoḳ da bilmem ne[310] herze yersün deyup bu ḥāl ile ḥayrān u teessüf-ginān-ı bī-tāb ü tüvān ḳaldılar. Bu ṭarafdan[311] Ebū ʻAli Sīnā civān-ı ʻAli Helvā-furūşı[312] ʻilm-i sīmyā[313] ḳuvvetiyle meydān-ı siyāsetten (69) alup dükkāna getürdi ve sergüzeşti[314] su'āl eyledi ve bir bir ḫaber alup birāz baş ṣalup teessüf eyledi.

Dönüp civāna:[315]

"Niçün böyle kāra şurū' idersün. Benüm bu ʻilmi saña taʻlīm eylemekden murādum buḫl değül idi. Bu güne[316] fesād ihtimāli ile imtinā' vü içtināb iderdüm. İşte az ḳalduñ yoḳ yere baş vereydüñ. Anda helāk eyleseler gitdüñ idi. Benüm saña ne fāidem olur idi. Öldükten soñra giderdüñ. Bizi āteşlere yaḳarduñ. Ḥaḳḳuñ bir luṭf u ʻināyeti olmuş ki seni ṭaşra çıḳardılar. Baş bostanda bitmez bir iştir. Olmasun yoḫsa olduḳtan soñra pişmānlıḳ fā'ide itmez. Bizi belāya uġratma edebüñle otur ve rıżāmuzı gözle. Yoḳ dir iseñ bıraḳup giderem ve seni bu ḥālle terk ederem. Bilir misün ki[317] soñra ḥāl nice olur," didi.

ʻAli Ḥelvā-furūş biñ nāz ile Ebū ʻAli Sīnā'nuñ ayaġına düşdi.[318] Tövbe ve istiġfār idüp firāvān aġladı ve hezarān cān u ciğer daġladı. Ḳul günah itse ne var ʻafv-ı şehinşāh ḳanı deyup bundan soñra destūrsuz aṣlā bir kāra şurū' ve mübāşeret itmemeğe ʻahd ü peymān ve nice eymān-ı ġılāz u şidādt eyledi. Ebū ʻAli Sīnā daḫi

---

[307] 68 (M5) elinden: eleminde 64b (Y1)
[308] 68 (M5) çindirdi: çindi 64b (Y1)
[309] 68 (M5) aydur: elem 64 (Y1)
[310] 68 (M5) de: ne 64 (Y1)
[311] 68 (M5) ṭarafdan ṭarafda 65a (Y1)
[312] 68 (M5) ʻAli Helvā-furūşı: Helvā-furūşı 65a (Y1)
[313] 68 (M5) ʻilm-i sīmyā: sīmyā 65a (Y1)
[314] 69 (M5) sergüzeşti: sergüzeştini 65a (Y1)
[315] 69 (M5) civāna: dönüp civāna 65a (Y1)
[316] 69 (M5) kāne: güne 65a (Y1)
[317] 69 (M5) bilir misün ki: bilürsün ki 65a (Y1)
[318] 69 (M5) düşdi: düşdi ve 65b (Y1)

neylesün ‘āşıḳ-ı mecnūn-misāl ve āşufte-i şüride[319] ḥāldür. Bir kerre[320] mecāli yoġ idi. Günāhın ‘afv idüp cürmünden geçti. Ammā gice olduḳda ‘Ali Ḥelvāyi ḳızı getür dimeğe ḥicāb idüp bir ḳaç gün şöyle maḥzūn ḳaldı. Ebū ‘Ali Sīnā daḫi ihmāl idüp aṣlā muḳayyed olmadı. Bir ḳaç günden soñra ‘Ali Ḥelvāyi nāz u niyāz ve nice ciğer yaḳıcı ‘işveler ile sāz u söz[321] itmekle[322] başlayup ḳızuñ ḥarāret-i ‘aşḳile nevḥā vü zārı iderek giryeye aġaz itdi.

Ebū ‘Ali Sīnā niyāz idüp:

“Ey benüm dildār-ı mümtāzum ve kişver-i ḥüsnde şehr-i yār-i ser-firāzum.[323] Böyle giryeden murād nedür didükçe la‘l-i şīrīn-i mel-fāmdan böyle şeker-rīz-i kelām olurdı ki ẓāhira sizler ‘ayn-i visālde kārmān u seyr-i dildār ile ḫurrem[324] ü ḥandānsuz āteş-i hicrānla[325] yanar bī-çāre ve āvāreler ḥālinden[326] bilürsüz. Meşhūrdur ki çerb ü şīrīn loḳmalar ile (70) şeb’ān olan āteş-i riyāżette sūzān olanlaruñ ḥālinden bilmez deyup nigār-ı ‘ālemüñ dīdārı şevḳi arṭduġuñ remz ile ‘ayān idicek. Ebū ‘Ali Sīnā ḫande-zenān ‘Ali Ḥelvāyi’nüñ yanına gelüp gözlerinüñ yaşın silüp nevāzişler iderek ol gice yine bir efsūn oḳıyup nigārı getürdi. ‘Ali Ḥelvāyi yine maḳṣūdına ḳavuşdurdı. Çünkü ‘Ali nigārı görüp[327] hezār nāz ile ayaġına düşüp zikr-i mā-sebaḳ idüp birāz niyāz iderek yine vuṣlata aġāz eylemekde. Bu ṭaraſda ḳızuñ pederi gördi ki bir ḳaç gündür ḳız gitmez ve ‘alāmetler ẓuhūr itmez oldı. İnşāllāh ḳurtulduḳ deyup ṭururken ol gice kelevvel ḳız yine yolcu olduḳta gelüp babasına ḫaber virdiler. Ġamdan sīnesi[328] çāk ü dil tābnāk-i pür-ıżdırabdan helāk olmaḳ vādisine vardı. Yine tedbīre meşġūl oldılar. Encām-ı kār nigār-ı rānāyı tebdīl-i sūretle gezdürmeğe ḳarār verdiler. Bir gün çārşūyı Ḥelvā-furūşāne geldiler. Ḳız bir mikdār tereddüd idüp ṭurdı:

“Vallāhü a‘lem bu çārşūdur ki geldüğüm ammā dükkān mıdur ḫāne midür? Ḫaberim yoktur,” didi.

Hemān keyfiyetini pederine ‘ilām eylediler. Ebū’l-Ḥāriṣ böyle re’y eyledi ki ḳızuñ pederi kendüsü ol gice çend-nefer-i dilāver ile varup ḳızuñ ta‘yīn eyledüği

---

[319] 65b (Y1) şüride: şüzide69 (M5)
[320] 69 (M5) bir kerre: terke 65b (Y1)
[321] 69 (M5) sāz u söz: söz ü sāz 65b (Y1)
[322] 69 (M5) itmekle: itmeğe 65b (Y1)
[323] 69 (M5) firāzum: efrāzum 66a (Y1)
[324] 66a (Y1) ḫurrem: muḥarrem 69 (M5)
[325] 69 (M5) hicrānla: hicrāna 66a (Y1)
[326] 69 (M5) ḥālinden: ḥālinden ne 66a (Y1)
[327] 70 (M5) ‘Ali Ḥelvāyi yine maḳṣūdına ḳavuşdurdı. Çünkü ‘Ali nigārı görüp : - 66a (Y1)
[328] 70 (M5) sīnesi: sīne 66b (Y1)

yerde bekleyeler. Hem öyle eylediler ki Ebū ʻAli Sīnā da vāḳıf olup muḳayyed olmadı. Çünkü aḫşām oldı. Ḳızuñ pederiyle Ebū'l-Ḥāriṣ anı gördüler[329]. Nigār-ı ḫoş-reftār yollara düşmüş pāre pāre olup gelüp[330] hemān bunlar ardına düşdiler. Tīz gelüp dükkāna girdi. Anlar da dükkānı bilüp dönmek murād eylediler.[331] Ammā dönmeğe mecālleri olmayup ḳızuñ ardı sıra żaruri içerü girip gördüler ki derūn-ı ḫücrede bir civān-ı ṣāhib-i cemāl ve yanında bir dervīş-i ḫırḳa-püş-ı ḫūb kīş ser-be-ceyb murāḳabe idüp oturur. Bunlar daḫi bī-teklīf geçüp oturdılar. Ebū ʻAli Sīnā ḳarındaşı Ebū'l-Ḥāriṣ'i bilür.[332] Ammā tecāhül idüp riṣte-keş-i manẓūme-i āṣināsı olmadı. Ebū'l-Ḥāriṣ bilemeyüp ḳarındaşı olmasına (71) iḥtimāl virmez idi. Eğer ḳarındaşum olsa benden saḳınmaz idi deyüp muḳayyed olmadı. Ebū ʻAli Sīnā bir efsūn oḳıyup dillerini ve ḳudretlerini ṭutup bağladı. Bunlar bir kelāma[333] ḳādir olmaduġından māʻadā bir[334] zamān mebhūt u ḥayrān ve ṣāmit u sergerdān oturdılar ki ne ḥarekete mecāl ve nuṭḳa iḥtimāl var. Birāz ṭurdılar. Ebū ʻAli Sīnā civān-ı Ḥelvā-furūşa işāret eyledi. Bir ṭabaḳ ḥelvā getürüp meydāna ḳodı ve ḳızuñ pederine didi ki:

"Buyurun kendü ḳızınuzuñ ḥelvāsıdur."

Ol ise ġazabından ḥelvā yemek değül Ebū ʻAli'nüñ bulsa ḳanuñ içerdi. Ammā redde ḳādir olmayup nice günler aç ḳalmış gibi hāy hāy idüp yemeğe başladılar. Ne ḥelvā tükendi ve ne bunlar ṭoydılar. Taḫminen onar oḳḳa ḥelvā yediler.

Bu maḥalde Ebū ʻAli nuṭḳa gelüp:

"Beğüm çünki ḥelvāyı yediñüz kerem idüp bu dilber-i nāz-pervere[335] ki oğlumdur. Allāh'uñ emri ve peyġamberüñ ḳavli üzre ḳızıñuzı viresüz," didi.

Ol daḫi eleminden ne diyeceğin bilmeyüp ġazabından ḥelvāyı pek pek yerdi ve Ebū'l-Ḥāriṣ maʻḳudu'l-lisān olup efsūn oḳumağa ḳādir olmaḳ değül kendi nefsini bile ḳurtaramadı.

"Görelüm bunuñ soñı nice olur," deyup ṭurdı.

---

[329] 70 (M5) gördüler: gördüler ki 66b (Y1)
[330] 70 (M5) gelüp: gelür 66b (Y1)
[331] 70 (M5) eylediler: eylediler idi 66b (Y1)
[332] 70 (M5) bilür: bilürdi 67a (Y1)
[333] 71 (M5) kelāma: kāra 67a (Y1)
[334] 71 (M5) bir: birāz 67a (Y1)
[335] 71 (M5) nāz-pervere: nāz-perverde 67b (Y1)

Ebū ʻAli Sīnā ferāsetle bildi ki derūnı pür-ġayż u ġażapdur. Bu ḳadar sanāyiʻ ki ḫavārıḳ-ı ʻādātdur. Belki maddesi kerāmetdür görüp inṣāfa gelmemişdür. Ḳızıñu virmek değül fırsāt bulsa ikisinüñ de ḳanuñ içerdi. Buña daḫi gūşmāl gerekdür deyup derḥāl ḥelvā üzerinde ṭayerān itmekde olan sineklerden[336] birini tutup ḫırḳasınuñ bir köşesinden bir pāre pamuḳ[337] alup iplik büker gibi bir miḳdār büküp sineğin[338] ayaġına rabṭ idüp salıvirdi.

Ḳızuñ babasıyla Ebū'l-Ḥāriṣ:

"'Acabā neler ola," deyüp baḳarlarken, Ebū ʻAli pambuğı[339] büke büke uzatdı ve ucına ince bir ṣamān yapraġı pāresi[340] ḳapup ḳoyıverdi.

Sinek[341] gitdükçe büyüyüp ʻanḳā-misāl olup ve ṣamān pāresi daḫi bunlaruñ gözine ʻamūd gibi görinüp meges pervāz itdükçe ol direk[342] bunlaruñ gāh yüzleri üzere yıḳılup gāh (72) ḳalḳınca bunlar ol derecelerde muʻazzeb olurlar idi ki cānları leblerine gelür idi. Andan ipliğüñ ucunı bunlaruñ yaḳalarından geçürüp salıverdi. Bunlar ber-hevā olup bir vāfir gitdiler.[343] Saṭḥ-ı zemīn gözlerine görünmez oldı. Andan yine yavaş yavaş zemīne müteveccih olup bir dehlīze intiler. Ol dehlīz içinde bir gün bir gice zār u sergerdān[344] oldular. Bir maḥalde öñlerine bir ḳapu rāst geldi. Cān havliyle ṭaşra geldiler. Ne gördüler bir bağçe-i cennet-nişān ve bir ḥadiḳa-i fırdevs-ʻünvān ki ezhār-ı eşcārı ḫāme-i[345] ʻıyd-ı maḥbūbān gibi elvān u cüybār-ı leṭāfet-şiʻārı eṭrafında gül ü sünbül ü żamīrān ve şaḳayıḳ-ı nuʻmān bu gülistān-ı irem-bünyānıdur ki hezār-ı mürg-i ḫoş-elḥān ẕikr-i ḫalıḳ-ı subḥān iderler. Müntchā serv ü ṣanavberler eflāke ser çeküp rūzigār ile her şāḫ-ı dil-āvīzdi.[346] Ḳāmet-i dilberān-ı fitne-engīz gibi raḳṣ-giḥān-ı cilve-zenān bir gülşen-i cennet-ābād-ı ḫurrem-nihāddur ve bir bağçe-i ferāḥ-fezādur ki taʻbiri ḫāric-i maḳdūr-ı beşer ve taḥrīr ü tasṭīri muḥāl-i kār-ı kilk-i bī-serdür. Muḥaṣṣıl bir zamān ḥayrān ol bağ-ı reşk-i cinān-ı seyrān idüp dem-beste ḳaldılar. Andan giderek ve nice ʻacāyīb ü

---

[336] 71 (M5) sineklerden: megeslerden 68a (Y1)
[337] 71 (M5) pamuḳ: panpa 68a (Y1)
[338] 71 (M5) sineğin: megesiñ 68a (Y1)
[339] 71 (M5) pambuğı: papaġı 68a (Y1)
[340] 71 (M5) pāresi: pāresi bağladı 68a (Y1)
[341] 71 (M5) sinek: meges 68a (Y1)
[342] 71 (M5) direk: ʻamūd 68a (Y1)
[343] 72 (M5) gitdiler: gitdiler ki 68a (Y1)
[344] 72 (M5) sergerdān: pūyān 68b (Y1)
[345] 72 (M5) ḫāme-i: cāme-i 68b (Y1)
[346] 72 (M5) dil-āvīzdi: dil-āvīz 68b (Y1)

ġāib[347] temāşā vü seyrān iderek bir ḳapuya vardılar. Bunda ne ola deyup ḳapudan ṭaşra geldiler. Baḳtılar[348] gördiler ki[349] kendilerüñ oturup ḳalḳduḳları[350] yerdür. Ne bağçe var ne ḫod eseri. Onlar[351] birāz fikre varup 'aceb hayrete ṭaldılar.

Ebū'l-Ḥāriş nev'āḫā[352] aḳlını başına cem' idüp fi'l-cümle ḫurdeyi añladı[353] ve ayttı:

"Beğüm bu ḳadar aḥvāl-i 'ibṛet-nümā cümlesi ṣan'at-ı kimyā vü sīmyādur ve[354] bu 'amelde[355] biz māhir iken bize ne 'aceb ṣan'at satdılar. Gāh ṣıbyān-ṣıfat ḫāke ṣalup ve gāh tīr-i şikeste-per gibi hevāya atdılar. Şöyle ḳıyās iderem ki bize bu işleri iden birāderüm Ebu[356] 'Ali Sīnā ola zīrā ikimiz de bir yerde taḥṣīl-i 'ilm eyledük. Ammā anlara müyesser olan mertebe bizlere[357] müyesser olamadı. Bir 'alīm-i eflatun-gulam ve bir ḥakim-i Loḳmān iltisāmdur.[358] İstese 'ināyet-i Ḥaḳ'la nice Arisṭoları ṣaḥrā-yı pinhāda ḥayrān (73) ve nice[359] Cemşīd'i encüm-sipāhı tīh-i belā ve miḥnetde sergerdān ider. Size mu'avenete geldiğümüze ġāliba bī-ḥużūr olmış. Zīrā gevher-rīz-i kelām-ı āşināyi olmaduğından ma'ada bizi daḫi ber- hem-zede-i belā eyledi," deyup bir miḳdār inkisār gösterdi ve ḫāṭırında bu bir 'uḳde ḳaldı.

Beğ daḫi ne vāḳı'aya uġraduġın bildi ve[360] bir zamān ḥayrān ve bī-tāb ü tüvān ḳaldı ve az zamānda başına gelen felāketleri fikr idüp endīşe deryāsına ṭaldı. Āḫir erbāb-ı dīvānı cem' idüp bu kāruñ fercāmı neye encām olacaġın müşāvereye meşġūl oldılar. Her biri birer güne kelām söyledi.

Ebū'l-Ḥāriş aydur:

"Ey kāmkār yoḳ yire kendiñüze zaḥmet virürsüñüz. Zor ile bu kār başa gelmez. Bu ādem çok kāra ḳādirdür ve şimdiye değin bize itdüği letāifdür. Eğer cefā semtine gider ise çoḳ żarar çekersiz. Bu kāra 'ilaç hemān müdār[361] ve iyilikle olur

---

[347] 72 (M5) 'acāyib ü ġāib: 'acāyib ü ġarāyib 69a (Y1)
[348] 72 (M5) baḳtılar ki: baḳtılar 69a (Y1)
[349] 72 (M5) görenler: gördiler ki 69a (Y1)
[350] 72 (M5) ḳalḳduḳları: ḳalduḳları 69a (Y1)
[351] 72 (M5) onlar: bunlar 69a (Y1)
[352] 72 (M5) nev'āḫā: nev'āmā 69a (Y1)
[353] 72 (M5) añladı: duydu 69a (Y1)
[354] 72 (M5) ve: - 69a (Y1)
[355] 72 (M5) 'amelde: 'ilimde 69a (Y1)
[356] 72 (M5) deyu: Ebū 69a (Y1)
[357] 72 (M5) bizlere: bize 69a (Y1)
[358] 72 (M5) iltisāmdur: iltisāmdur ki 69a (Y1)
[359] 73 (M5) gice: nice 69a (Y1)
[360] 73 (M5) ve: - 69b (Y1)
[361] 73 (M5) müdār: müdāre 69b (Y1)

olursa ve illā buñunla başa çıḳılmaz. Eğer benüm bildüğüm Ebū ʻAli Sīnā ise bu dünyānuñ[362] ḫalḳı bir yere cemʻ olsalar intiḳām almaġa ḳādir[363] değül bir muḫālif kelām itmeğe ḳādir olamazlar idi.[364]

Beğ Ebū'l-Ḥāriṣ'e ʻitāb yüzinden nükte-āmīz ḫiṭāb idüp didi ki:

"Senüñ de[365] māhiyetüñüz maʻlūm oldı ve siz daḫi bizüm gibi nefsüñüzi ḳurtarmaġa bile ḳādir olamaduñuz. Hevāya bile uçduḳ[366] ve böyle dehlīze düştük," deyüp ḳaṭ'a Ebū'l-Ḥāriṣ'e iltifāt itmeyüp[367] enāniyyeti ġalebe idüp çünki meḳānuñ bildüm ve kim oldıġun añladım. Müşkili ol ḳadar idi. Şimden soñra ḳuvvet ile ele getürürüm," dedi.

Ebū'l-Ḥāriṣ:

"Siz aʻlemsüz seyirciye zevāl yoḳdur," didi.

Hemān dem Beğ ḥażretleri iki kerre yüz biñ ʻaskere mālik idi. Emr idüp fi'l-ḥāl cemʻ eyledi ve buyurdu ki çıḳup ḳaçmasun şehri gerd-a-gerd ḳuşatdılar ve bir serheng çaġırup:

"Çāpük filān yerde ḫelvācılar içinde filān dükkānda bir tāze oġlan ile ve bir uşaḳ vardur tīz varup alup ḥużūruma getür," didi.

Çünki çāvuş ol taʻyīn olunan dükkāna geldi baḳdı gördü ki dükkānuñ derūnında bir ġulām-ı mahpeyker ve bir dervīş-i (74) eflāṭūn seyr oturmışlar birbirleriyle muṣāḥabet ü mülātefet iderler.

Hemān çavuş aġa ġażab-nāk:

"Bre nā-bekārlar ne otırursız ḳalḳıñ sizi dīvānda isterler," didi.

Ebū ʻAli Sīnā istihzā idüp:

"'Azīzüm belki yañlış geldüñüz ola zīrā bizüm dīvānda meṣāliḥümüz yoḳdur," didi.

Hemān çāvuş aġa ġażaba gelüp bir pāre āteş oldu:

"Bre ṭorlaḳ daḫi söyler misin?" deyüp üzerine hücūm eitdi ve eline bir değnek alup Ebū ʻAli'nüñ üzerine yüridi ki döğe döğe götürüp gide. Ebū ʻAli'ye daḫi nār-ı ġażab müstevli olup çāvuş urmadan Ebū ʻAli muḳaddemce bir değnek

---

[362] 73 (M5) dünyānuñ: dünyā 69b (Y1)
[363] 73 (M5) ḳādir: - 69b (Y1)
[364] 73 (M5) idi: didi 69 (Y1)
[365] 73 (M5) senüñ de: sizüñ de 70a (Y1)
[366] 73 (M5) uçduḳ: perrān olduḳ 70a (Y1)
[367] 73 (M5) itmeyüp: eylemeyüp 70a (Y1)

urdı ve[368] efsūna mübāşeret idüp temām itmiş idi. Maymun ol didi. Fi'l-ḥāl çāvuş aġa bir 'alā maymūn oldı. Hemān dem Ebū 'Ali eline bir dāire alup maymūncı şekline girdi ve ḥerifüñ boġazına bir ip ṭakup 'Ali Ḥelvā-furūş'a ayıtdı:

"Siz dükkānda oturun in-şā'-Allah saña bir ferd żarara ḳādir değüldür," deyup taḥte'l-ḳal'aya maymūn oynatup aḳçe düşürmeğe gitdi ve[369] gelüp bir ṭaşı bir aḳçeye narḫ idüp bir ṭaş urana bir aḳçe virür idi.

Maymūn ṭaşı yedikçe hop hop ḳalḳup ġarīb ṣadā ile feryād ider idi. Görenler daḫi gülüşüp ṣafalanurlar idi. Pes ādemden dönme maymūn ne ḳadar çāpüklük idebilür.[370] Derd-mend çāvuş ise bir mülaḥḥam ādem idi. Ṭaġ ayu[371] gibi öte beri ḳalḳmaġa mecāli olmaduġından derd-mend bu felāketle[372] az ḳaldı öleyazdı. Bu ṭarafda Beğ gördü ki giden gelmez. 'Acaba nedür aşlı deyup 'aḳabince bir çāvuş daḫi gönderdi. Ebū 'Ali ḫaberdār olup andan muḳaddem dükkāna geldi. Çāvuş gelüp gördi ki dükkānda bir dervīş maymūna oyun ta'līm ider. Ta'acüb idüp hem ḥelvācı ve hem maymūncu iki muḫalif ṣan'at bir yerde deyup ilerü geldi ve ayıtdı:

"Ey maymūncı in aşaġıya[373] seni dīvānda isterler."

Ebū 'Ali ḥavāle-i sem'-i 'itibār itmeyüp maymūna muḳayyed oldı. Çāvuş aġa öbkelenüp:

"Saña söyleyen ādem değil midür?" deyup el şeşbere eyleyüp ḥavāle ḳıldı.

(75) Ebū 'Ali de efsūnı temām idüp cüst aña da bir çubuḳ urdı:

"Bir keçi ol," didi.

Pür-zīb bir keçi oldı. Maymūnu keçiye bindürüp bāzāra oynatmaġa gitdi. Beğ gördü ki giden gelmez.

"Bre görün ne ḥāldür," deyup birini daḫi gönderdi.

Bunu da köpek eyledi. Der-'aḳeb iki daḫi gönderdi. Birini ayū ve birini çaḳal eyledi. Muḥaṣṣıl ol gün ne ḳadar ādem geldiyse günā-gün ḥayvanāt şekline ḳoyup şehri devr itmeğe muḳayyed oldı. Şehre bir velvele ve bir ġulġule düşdi ki bir yeni maymūncı gelmiş yanında cümle ḥayvanāt mevcut imiş deyup 'avret ve oġlan üzerine yıġıldılar ve birbirlerini ḳırup geçürdiler. Zīrā bu ḳadar ecnās-ı muḫtelife bir yere cem' olduġı görülmiş değül idi. Ol bunları vāfir oynatdı. Geri dükkāna getürdi.

---

[368] 74 (M5) urdı: urdı ve 70b (Y1)
[369] 74 (M5) ve: - 70b (Y1)
[370] 74 (M5) idebilür: itse gerekdür 71a (Y1)
[371] 74 (M5) ayu: ayusı 71a (Y1)
[372] 74 (M5) felāketlere: felāketle 71a (Y1)
[373] 74 (M5) aşaġıya: aşaġı 71a (Y1)

Gördi ki vāfir akçe cem‘ olmış āḫir derd-mend çāvuşlar zār zār aġlaşup Ebū ‘Ali nüñ ayaġına düşüp ḫākine[374] yuvarlandılar ve lisānı ḥāl ile taẕarru‘lar idüp aġlaşdılar.

Ebū ‘Ali bunlara teraḥḥüm idüp bir efsūn oḳıdı:

“Cümlesin evvelki gibi şekillerine ḳoyup varuñ imdi[375] gördüğüñüz gibi söyleyin,” didi.

Buñlar kendülerini yine şekl-i insānda görüp secde-i şükr eyleyüp ardlarına baḳmayup dīvāna gelince ḳaçdılar ve ḥużūra varup baş yere ḳoydılar ve ber-ḳā‘ide çāvuşlar sırasına ṭurdılar.

Beğ bunları görüp ġazāb eyledi:

“Bre nā-bekārlar bu ḳadar eğlenmeye sebep nedür? Ḳanı ol getürmeye vardığuñuz ādem,” didi.

Cevāblarında:

“Biz taḥte’l-ḳal‘ada oynarduḳ añı kim getürsün,” didiler.

Beğ aydur:

“Ne herze söyler mel‘ūnlar. Ben sizi ḫizmete mi gönderdüm yoḫsa oyun oynamaġa mı gönderdüm,” deyup fermān eyledi.

Ayıtdılar ki:

“Devletlü efendim bize olan ḥāl taḳrīr ü taḥrīr ile beyān olunmaz. Kendi ihtiyārumuz ile mi oynaduḳ. Kimimüz maymūn ve kimimüz keçi ve köpek olup her birimüz bir şekl-i ḥayvān ile teşekkül idüp ol vecihle taḥte’l-ḳal‘ada oynarduḳ,” deyup ḥāllerinden ḫaberdār eylediler.

Ḥazret-i Beğ eleminden ḳudurmuş kelb gibi etin çiyneyüp (76) ḳalḳup yine oturdı. Ebū’l-Ḥāriṣ bıyıḳ altından gülerdi ve Beğ’in yanında olanlara ayıtdı:

“Benüm ḥālüm āyā nice olur. Ḥerīf bize bu ḳadar işler idüp yine gözümüz öñünde ṭura. Bir nesneye ḳādir olmayalum. Bu ne haldür ve ne rüsvālıḳdır. Böyle ṣaġ olmadan[376] ise cümlemüz helāk olmaḳ yeğdür,” deyup ol dem asker binsün,” deyu fermān eyledi ve kendüye daḫi at ve silāḥ getürdiler.

Süvār olup yüridiler. Ebū’l-Ḥāriṣ ise:

“İtme Beğ’üm müfīd değüldür. Żarar görürsüz,” diye gördi.

Beğ ġażab-nāk:

---

[374] 75 (M5) ḫākine: ḫāke 71b (Y1)
[375] 75 (M5) imdi: imdi böyle 72a (Y1)
[376] 76 (M5) olmadan: olmaḳdan 72b (Y1)

"Var hey nā-bekār bundan artuḳ żarar nice[377] gice ḳızum varup gelmekde, gündüz kendüm 'āleme rüsvāy olmaḳda. Böyle dirilikten ölüm yeğdür. Yüriyiñüz ne ṭurursuz. Şu yaban uşaġı olduğu hücreyi çevürüp āteşe urıñ içinde bile yanup gitsün," didi.

Hemān bu ḳadar 'asker bir uġurdan Ebū 'Ali Sīnā dükkāñına yürüyüş eylediler. Bu ṭarafda Ebū 'Ali ḳażiyyeyi[378] ṭuydı. Baş ḫırḳaya çeküp efsūna meşġūl oldı. Anı gördiler ki atlu ve piyāde ikiyüz biñden ziyāde 'asker ḥelvācı dükkāñından gürūh gürūh ḳırḳar ellişer yüzer çıḳmaġa başladı ve ṣaflar bağlayup gelen 'askere ḥamle getürürlerdi. Şehr içinde fitne ḥadden aşup bir ceng ve bir ġavġa ve bir gīr ü dār-ı bī-hemtā ve muareke-i hey-hā oldu ki ta'biri ḫāric-i maḳdūr-ı beşerdür. Şehirlü dükkānlaruñ ḳapayup herkes evlü evine ḳaçup ṣaḳlandılar. Fesād turdıḳça büyüdi. Başlar kesilüp ḳanlar döküldi. Muḥaṣṣıl bu[379] ceng ḳuruldı ki soḳaḳlarda aḳan ḳan gövdeleri götürdi.[380]

"Bre ur, bre tut," ṣadası çarḫa peyveste ve ḫalḳ-ı 'ālem dem-beste oldı ve ḫāh u nā-ḫāh[381] döğe döğe beğ 'askerini şindürüp ḳaçurdılar ve kendü daḫi sarāyına güçle düşdi.

Ol gün ve gice oluşup tā ṣabāḥ olınca fesād sākin olmadı. İrtesi gün kal'ayı muḥāṣara idüp:

"Ne dirsin, ḳızı virür misin yoḫsa bu ḳal'ayı başına yıḳup gözine dünyāyı ṭār idelüm mi?" didiler.

İçeride olanlar ise bī-çāre ve bī-dermān ḳapudan taşra (77) çıḳmadan ḳaldı ve 'asker perīşān olup iki ādem bir yerde[382] ḳalmadı. Neylesüñ żarūri bī-iḫtiyār ḳal'a ḳapusına gelüp feryād idüp:

"El-amān meded, maṭlubuñuz ḳız değül mi virelüm?" dimeye başladı ve hezār feryād u zārı eyledi.

'Asker-i Ebū 'Ali bu kelāmı güş idüp gerü dönüp bu kerre gürūh gürūh gelüp yine dükkān ḳapusından içerü girip mahv oldular. Çünki bu ġavġa kesildi. Şehir ḫalḳı ṭaşra gelüp gördiler ki çārşū bāzār[383] içi maḳtūl ile ṭolmış. Ṭaşıyup defn itdiler

---

[377] 76 (M5) nice: nice olur 72b (Y1)
[378] 72b (Y1) ḳażiyeyi: ḳışşayı 76 (M5)
[379] 76 (M5) bu: bir 73a (Y1)
[380] 76 (M5) götürdi: götürürdi 73a (Y1)
[381] 73a (Y1) ḫāh u nā-ḫāh: ḫāh76 (M5)
[382] 77 (M5) yere: yerde 73b (Y1)
[383] 77 (M5) çārşū bāzār: çārşū ve bāzār 73b (Y1)

ve gördiler ki içlerinde bir ḫāriç kimesne maḳtūl bulunmadı. Cümle ḫalḳ-ı ʻālem[384] bu ḥāle ḥayrān olup ṭurdılar. Bir iki gün bu ḥālle ʻālem sukūta varup bir ḳaç günden soñra yine Beğ ḥażretleri dīvān idüp meşverete otırdılar. Ḳızuñ babasınuñ gözlerinden yaş yerine ḳan aḳardı ve:

"Ḥālüm nice olur, bir ḥelvā-furūşa ḳızumı nice vireyim ʻālem ḫalḳı bāña ne dirler. Bu derde bir çāre gerek," deyup aġlardı.

"Yine çāresi Ebū'l-Ḥāriş'e mürāca'atdur," deyup çāre-cū oldılar.

Ebū'l-Ḥāriş aydur:

"Beğüm evvel ü āḫir didüm bu kāra zor ile çāre olmaz olur ise iyilik ve luṭf u iḥsān ile olur. Hemān ṭarafınızda bir ʻāḳıl u dānā gönderün. Luṭf ile da'vet idün elbette gelür. Bir kerre söyledelüm görelüm muradı nedür. Aña göre ḫareket idelüm," didi.

Cümle ma'ḳul görüp erbāb-ı dīvāndan bir ʻaḳıl u dānā var idi. Ḥayli rūzgār-dīde ve kār-azmūde ayaḳ üzre gelüp:

"İcāzet buyurulur ise bendeñüz varup da'vet idelüm," didi.

Beğ daḫi destūr virüp gönderdiler. Ebū ʻAli olduġı dükkāna geldi. İçerü girüp añı gördi ki ḳapucı ḳarşu geldi ve:

"Efendim buyurun," diyerek bālāda mestūr gülistān-ı cennet-nişāna götürdi.

Ebū ʻAli ḫaberdār olup bir dīvān tertīb eylemiş idi ki hezār Cemşīd ü Hüşenk'ler görse ḥayrān olurdı. İçerü girdi gördi ki meẕkūru'l-evṣāf olan baġçenüñ meyānında bir taḳım taḫt-ı zerrīn vaż' eylemişler. Üzerlerinde biñden ziyāde zevāt-ı mekārim-āyāt vüẕerā-yı kārdan ve ḥakīm-i eflaṭūn-ünvān[385] oturmuşlar (78) öñlerinde bir şāh-ı kāmrān ve bir pādişāh-ı İskender-nişān oturmuş aḳ saḳāl sīnesinde yedi küngüreli tāc-ı[386] Ḫüsrevānī başında ve kemer-kiyānı belinde ve libāçe-i şāhı döşinde ve ḳafasında on iki biñ ġulām-ı yusuf-cemāl ve ḫubān-ı ḫūrşīd-miṣāl ellerinde tīġ-i ḫūn-rīz ve bellerinde ḫançer-i ser-tīz yemīn ü yesārda ḳol ḳol demür ḳuşaḳlu pehlüvānān ve pūlād yüreklü serfirāzān ve iki yüz biñden ziyāde nīze-güzerān ve ṣaf-şikenān kimi ṭurmış ve kimi oturmuş bir ṭarafda iki biñ miḳdārı çāvuşlar ellerinde zerrīn-i şeşper ve bir ṭarafda iki biñ bevvābān-ı zerrīn-külāh.

El-ḳıṣṣa bir dīvān-ı şāhı ve bir bezm-i şehin-şāhı gördi ki kendünüñ beği ol dīvānda sāyis olamaz. Ḥicāba düşüp geldüğine pişmān ve aḥvāli perīşān oldı. Ancaḳ

---

[384] 73b (Y1) cümle ḫalḳ-ı ʻālem: ḫalḳ-ı ʻālem 77 (M5)
[385] 74b (Y1) eflātūn-'unvān: eflātūn-elvān78 (M5)
[386] 78 (M5) tāc-ı: bir tāc-ı 74b (Y1)

neylesün dönmek mümkün değül. Żarūrī ileru gelüp selām virdi ve bir muraṣṣa ṣandalı ḳodılar ve otırdı. Eline sükkeri şerbet virdiler içdi ve ḥayrete varup ṭurdı. Neylesün böyle bir 'aẓimü'ş-ān pādişahı nice da'vet eylesün. Ḥażretinden hiç feth-i kelām eylemeyüp ḳalḳup gitmeğe āmāde oldı. Ol şāh-ı encüm-sipāh buyurdı ki başına bir tāc-ı ẕümrüt-reng ve arḳasına bir ḫil'at-ı fāhire-i sebz-reng getürdiler. Ḳapudan güçle ṭaşra oldı. Geldi ki Beğ'e ol ḳıṣṣayı 'ilām eyleye. Ḥużūra dāḫil olduġı gibi arḳasında olan ḫil'at-ı fāhire bir ḥaşır olmış. Erbāb-ı dīvān gülüşmeğe başladılar. Ol ẕāt bu ḥāli görüp başına el urup tācı eline aldı gördi ki bir dāne ḳarpuz ḳabuġı. Ḥayrān olup geçen mācerāyı bir bir 'ayān eyledi.

Cümlesi velehān olup neyleyeceğin bilmediler ve:

"Bu ḳadar 'asker-i encüm-şumār ṣāhibi olup[387] böyle dīvānı bulsun[388] 'acībdür," deyup, ta'n-āmīz kelimāt eylediler.

Āḫir didiler ki:

"Münāsip olan aña Ebū'l-Ḥāriṣ'i gönderelüm varup da'vet eylesün, birāderidür me'mūdur ki red eylemeye ve gelür ise anuñla gelür," didiler.

Beğ ḥazretleri daḫi ma'ḳūl görüp (79) Ebū'l-Ḥāriṣ'e ḫiṭāb idüp:

"Bu ḫizmet senüñ 'uhde-i liyāḳatüne muḥavveldür," didi. Ebū'l-Ḥāriṣ daḫi nola deyüp ḳalḳup ol ṭarafa revāne oldı. Ebū 'Ali Sīnā çünki ḳarındaşından müfāraḳat ideli çoḳ zaman olmuş idi ve ġurbet ḥasreti dikeni ciğergāhını delmişdi. Dükkāndan ṭaşra çıḳup istiḳbāl eyledi ve nice 'özr-ḫāhlıḳ söyledi. Ol gün firāḳ viṣāle mübeddel olup el ele alup derūn-ı dükkāna girdiler. Birbiriyle vāfir kelimāt idüp bilmezlik ile bīgāne ṣūretinde göründük," deyup 'afvunı ṭaleb eyleyüp birāz görişdiler. Vuḳū' bulan keyfiyete birāz gülişdiler. 'Ali Ḥelvā-furūş gelüp Ebū'l-Ḥāriṣ'ün elin būs idüp ol daḫi bir ṭarafa oturdı. Ebū 'Ali Sīnā birāderine żiyāfet eyledi veḫaṭırın ele aldı ve her ne oldı ise bilmezlik ile oldı," deyup istiġfār eyledi.

Āḫir Ebū'l-Ḥāriṣ ne için geldiğini söyledi ve:

"Berāber gidelüm," didi. Ebū 'Ali daḫi temennāsını ḳabūl idüp nola ḫaṭıruñuz içün varalum ammā ḳābil-i ıṣlāḥ değül cebbār u 'anīddur ancaḳ encāmı ḫayr ola," deyup ḳalḳtılar.

Ebū 'Ali'nüñ 'aṣāsı ḳarşusında ṭururdı. Hemān bir efsūn oḳıyup üfürdi. Bir yaḥşi müzeyyen raḫt u baḫtı yerinde bir āt olup ṭurdı. Ebū 'Ali aña süvār olup ve

[387] 78 (M5) olup: olup ve 75a (Y1)
[388] 78 (M5) bulsun: olsun 75a (Y1)

Ebū'l-Ḫāriş daḫi beraberce getürdüği ata binüp ma'ān dīvāna yetişüp işte Ebū 'Ali geldi didüklerinde Allāhü ekber gürüh gürüh ḫalḳ temāşāya ve yollar üzerinde selāma ṭurdılar. Beğ daḫi[389] erbāb-ı dīvān cümle ḳarşu yürüdiler. Cümle 'ayān u eşrāf her kim var ise riḳābın būs idüp ve öñine düşüp ḥużūra getürdiler ve lāzıme-i ta'żīmi temām yerine getürdiler. Çünki Ebū 'Ali feṣāḥat u belāgat ile itmām-ı du'a vü senā idüp ve edeb ile el baġlayup ṭurduḳda Beğ bir kerre 'ibret göziyle baḳup gördi ki ṣūretde bir faḳīr dervīş ü ḥaḳīrdür ammā bir pīr-i rūşen-żamīr-i ḫub sūret-i pāk-sīret bir 'azīz-i mu'teber bir dervīş-i pür 'ibretdir ki nāṣiye-i ḥālinden nūr-ı sa'adet lāmi' ve cebīninden mihr-i 'izzet ṭali' bir pīr-i nūrāni ve 'azīz-i rūḥānīdür ki (80) melāḥāt u leṭāfeti dilde cāy-gīrdür. Hezār ta'zīm idüp cümleden yuḳarı yer ta'yīn eylediler geçüp oturdı. Herkes yerlü yerinde ḳarār eylediler.

Ba'dehu Beğ ḥażretleri kelāma aġaz idüp:

"Ey 'alīm-i zü-fünūn ve ey ḥaḳim-i reh-numūn ḫoş geldüñüz ve ḳadem getürdüñüz. Çoḳ zamandur ḳudümüñüze müştāḳ idük," deyu birāz nükteli kelimāt eyledi. Ebū 'Ali Sīnā daḫi feṯḥ-i şefe idüp ḥāşā bizüm gibi bir dervīş-i dilrīş-i pür-teşvīşüñ ne miḳdārı ola ki cenābları gibi ṣāḥib-i ḳadr u cāhla görüşmeğe liyāḳati ola," deyup sükūt eyledi.

Andan soñra żiyāfet olunup ḳa'ide-i mizbānı her ne ise temām yerin bulduḳdan soñra tekrār Beğ Efendi 'Ali Sīnā'ya ḫiṭāb idüp:

"Ey dervīş-i pākize sīret ve ey 'alīm-i Eflāṭūn-ḥikmet bu yaḳınlarda ba'zı aḥvāl-i ġarībe ve ef'āl-i aǧībe żāhir oldı hep sizler mi iderdüñüz?" didi.

Ebū 'Ali Sīnā:

"Belī bu ża'īf bendeñüz iderdik," didi.

Beğ aydur:

"Ey ḥakīm-i Arisṭo-niḥād ve ey 'alīm-i 'āl-i nejād nice 'ibret ü ḥikmet temāşā itdürdüñüz ammā maḳdūr-ı beşer maḳūlesi olmaduġından kimi 'itimād ider ise kimi daḫi[390] itmez. Cā'iz değül midir ki bunda daḫi bir hüner gösteresüñüz. Cümle erbāb-ı dīvān āşikāre göreler," didi.

Ebū 'Ali Sīnā:

"Sem'an ve ṭā'aten hemān ḳuluñuza bu maḳūle ḫizmet buyuruñ," deyup emr eyledi.

---

[389] 78 (M5) daḫi: buyurdı 76a (Y1)
[390] 80 (M5) daḫi: - 77a (Y1)

Su ile māl-a-māl meydāna bir ṭās getürdiler.

Ebū 'Ali Sīnā aydur:

"Her kim ki 'acāyib görmek isterse gelsün bu ṭas içinde olan şuya naẓar ḳılsun."

Beğ ḥażretleri murād idindi ki gelüp bi'ẕ-ẕāt kendüsi naẓar eyleye hemān erbāb-ı dīvāndan birisi ayaġa gelüp du'ā ḳıldı ve didi:

"Eğer emrüñüz olur ise evvel bendeñüz naẓar ideyim. Her ne görürsem ḥużūrunuzda naḳl ideyüm," didi.

Beğ 'icāzet virüp geldi ṭas içinde olan şuya naẓar şaldı. Hemān kendüyi bir şaḥrada gördi ve kendüsi a'lā bir nigār-ı nāzenīn[391] ü nāz-perver olmuş:

"Göreyim ḥādişe yerinde ṭurur mı?" deyup el urdı.

Ne gördi ki iki buṭı arasında bir şikāf-ı dil ḫırāş ki bedel-i laḥm-ı zāid idi. Mevżi'-yi ma'hūdı görünce:

"Hāy meded ne 'aceb ḥādişe olur," deyup elem ü ıżṭırābından ciğeri yandı.

(81) Dört ṭarafa naẓar şaldı gördü ki bir beriye-yi bī-āb ve bir beyābān-ı pür-sūz u tābdur ki eğer ġūl-ı beyābān düşer ise ġarīb olur. Ne ḳażāya rāst geldüğin bilüp zār u giryān ve nālān-ı bī-tāb ü tüvān-figān itmeğe ve ciğer ḳanın gözlerinden dökmeğe başladı.

Beyt

Seyl-i sirişküm dökülüp çaġlasun
Āh iderek dīdelerüm aġlasun

diyerek żarūrī bir ṭarafa revāne oldı. Giderek anı gördi ki ḳarşudan bir müfredü'l-'ażā ve bir zengi-yi tüvānā ẓāhir oldı ki her 'uzvı bir ādemden nişān virür ki parmaḳları toḫumluḳ ḫıyara ve ḳaddi minäreye ve aġzı gūra ve dişleri señg-i mezāra benzer. Ol zengi-yi dīv-sūret bu derd-mendi 'avret şūretinde görüp:

"Hāy meded sen şikārımsın[392]," deyup üzerine düşdi.

Bī-çāre her ne ḳadar fırār eyledi ise ḫalāṣa mecāl muḫāl olup zengi yetişüp muḫkem şarıldı:

---

[391] 80 (M5) nigār-ı nāzenīn: nāzenīn 77b (Y1)
[392] 78a (Y1) şikārımsın: şikārsın 81 (M5)

"Hay benüm cānum ne ḳaçarsın ḳuş olup uçar mısın?" deyup ḫāh u nā-ḫāh başup altına aldı.

Bī-çāre daḫi başına gelen ḳazāyı bildi. Her ne ḳadar serkeşlik eylediyse de çāre olmadı ve her ne ḳadar ḳurtulmaġa sa'y-ı belīğ eylediyse çāre bulmadı. Hemān zengi-yi mel'ūn der-kār olmaġa başladı. Anı gördi ki zengi amān vermiyor ol ḳadi'l-ḥācāt münācāta başladı. Naẓar eyledi ki Ebū 'Ali ḳarşudan żāhir oldu.

Hemān feryād idüp:

"Ey ḥakīm-i Arisṭo-nihād feryād u dād beni mel'ūnuñ āzād ve bu virāne gönlüm ābād eyle," deyu niyāz ve nice söz ü sāz eyledi.

Ebū 'Ali teraḥḥüm idüp ilerü geldi ve aytdı:

"Senüñle iki şarṭum vardur. Eğer ḳabul idersen āzāde itmek āsāndur. Bī-çāre cān ḥavliyle cevābında baña hemān ḫalāṣ müyesser olsun da iki değül biñ şarṭ olursa da maḳbüldür," didi.

Ebū 'Ali aydur:

"Şarṭuñ biri budur ki gördüğin[393] kimseye fāş eylemeyesün ve biri daḫi budur ki Beğ'den ḳızı istesem gerekdür. Ol zamānda baña mu'īn olup böyle recā eyleyesin," didi.

Derd-mend-i bī-çāre ikisini[394] daḫi hezār 'ahd eyledi. Hemān Ebū 'Ali ilerü gelüp zengiñün (82) ḳolından yapışup bir ṭarafa pür-tāb eyledi. Zengi nā-būd u nā-peydā olup gitdi. Birāz tevaḳḳuf idüp gördi ki ses kesildi ve gözin açdı. Kendüsini yine dīvānda ṭas içine naẓar[395] ider gördi.[396] Erbāb-ı dīvān kemā-kān ṭururlar ve kendüye naẓar iderler. Dervīş ise uġrın uġrın buña baḳup güler ve o zāt bu ḥāle ḥayrān olup geçüp yerinde oturdı ve destmāl ile terin silmeğe başladı.

Beğ aydur:

"Ne gördünse ḥikāyet eyle güş idelüm."

Ol ẕāt aydur:

"Ey kerem-kār-ı ẕevil-iḳtidār gördüğüm 'acāyib ü ġarāyibüñ ḥaddi yoḳdur. Ḳanġı birin ḥikāyet ideyim ki diller[397] ile tafṣīl eylesem mümkün değüldür.

---

[393] 81 (M5) gördüğin: bu gördüğüñi 78b (Y1)
[394] 81 (M5) ikisini: ikisinde 78b (Y1)
[395] 82 (M5) naẓar: nāẓır 79a (Y1)
[396] 82 (M5) ider gördi: buldı 79a (Y1)
[397] 82 (M5) diller: yıllar 79a (Y1)

Beyt

Başlasam ol ḥāli birāz demeğe
Biñde birin biri anıñ denmeye

Muḥaṣṣıl ẕevḳa dā'ir bir ma'nādur ki görmeğe muḥtāc deyup, fikre vardı ve geçen serancāmıder-ḫāṭır idüp mebhūt u ḥayrān oldı.

Ehl-i dīvān ta'accüb idüp:

"'Acaba ne ḥāl oldı ola," deyup hemān biri daḫi ayaġa ḳalḳup ṭasa baḳmaġa destūr diledi ve her ne görürsem ben ḳuluñ söyleyeyüm," didi.

Beğ aña da icāzetvirüp ol daḫi ṭasuñ üzerine gelüp nice ki şuya naẓar şaldı. Hemān bu daḫi kendüyi bir ṣaḥrā-yı bī-pāyānda[398] gördi ki ġūl-i beyābān düşse bī-çāre vü ġamdan āvāre olurdı. Baḳup gördi ki bir 'alā siyāh 'Arap olmış ve esbābı daḫi kendüye ol ṣahrā-yı bī-pāyānda zār u giryān-pūyān oldı.

Beyt

Yandı ciğer derd ile ḥayf u dirīġ
İtmedi dermān baña sa'y-ı beliġ

Görmedüm 'ālemde daḫi böyle ḫāl
Ḫāb mıdur yoḫsa bu baña ḫayāl

Ey felek-i şu'bede kār u sitem
Ġayet-i luṭfñ heme endūh-ı ġam

Var mı bir ādem ki ide ẕevḳ ebed
Görmeye āḫir demini kār medéd

[398] 82 (M5) ṣaḥrā-yı bī-pāyānda: ṣaḥrāda 79b (Y1)

Böyle deyup feryād u zārī iderek her bir ṭarafa naẓar ṣaldı.[399] Gördi ki bir Türk sipāhī ḳarşudan çıḳageldi. Añı gördi ki siyāh[400] 'Arap ṭurur. Ḳaçaḳ[401] ḳuldur deyu fi'l-ḥāl üzerine düşdi ve amān virmeyüp muḥkem bende çekdi.[402]

(83) Arḳasına bir ṭaş yükledüp aşlā feryādına muḳayyed olmayup şeşper ile döğe döğe sürdi.

"Bī-çāre behey ādem ben siyāh ḳul değülem ancaḳ bī-ḥikmeti'l-lāh böyle oldum," deyup nāz u niyāzı arturduḳça bu Türk şeşberi arḳasından eksük itmedi. Bī-çāre añladı ki her sözde şeşber muḳarrerdür. Neylesün çār u nā-çār[403] sükūt idüp giderdi ve başına gelen derdi fikri derdi ve Türk daḫi tīz yüri," deyu her adımda bir şeşper urırdı.

Derdmend-i bī-çārenüñ[404] ayaġı ḳabarup gözleri ḳarardı. Bildi ki birāz daḫi böyle gider ise mürġ-ı rūḥı ḳafes-i tenden perrān olacaḳ. Zīrā 'ömrinde böyle bir derd görmemiş idi. Cānı aġzına gelüp hemān ol ḳāżi'l-ḥacāt münācāta başladı. Anı gördi ki Ebū 'Ali Sīnā ḳarşudan ẓāhir oldı ve derd-mend-i bī-çāre anı gördü ki yine dermān andan olacaġın bilüp feryāda başladı ve gözlerinden ḫūn-ı ciğer seylāb ve āteş-i kederden derūnı pürtāb olup hezār āh u enīn eyledi.

Ebū 'Ali görüp teraḥḥum eyledi ve yanına gelüp didi ki:

"Bu varṭadan seni ḫalāş iderüz ammā iki şarṭla. Biri babasından ḳızı istemekde baña mu'avenet idesün ve biri daḫi bu gördiğün kārı kimseye eş'ār eylemeyesün?" didi.

Derd-mend ise yemīni peşīn iderdi. Fi'l-ḥāl Ebū 'Ali ilerü gelüp Türk sipāhisinüñ elinden çeküp aldı ve ol arada bir baṭṭal ḳapū var idi. Hemān bī-çāreyi ṭutup aña ṣaldı ve ol daḫi bir baş ve bir ayaḳ dönerek inüp ṣuya ṭaldı. Ba'dehu ditreyerek gözin açdı ve kendüyi dīvānda ṭas içine ṣuya nāẓır gördi ki yine kemā-kān hiçbir daḳīḳa fevt olmamış.

"Subḥānallahi'l-ḳādir bu ne özge-ḥāl ve bu ne ṭurfe-ḥayāldür," deyup geçüp yerinde ḳarār eyledi.

Beğ aydur:

"Söyle imdi görelüm, diyecek cevābında."

---

[399] 82 (M5) ṣaldı: ḳıldı 79b (Y1)
[400] 82 (M5) siyāh: bir siyāh 79b (Y1)
[401] 82 (M5) ḳaçaḳ: ḳaçḳın 79b (Y1)
[402] 82 (M5) çekdi: çeküp ve 79b (Y1)
[403] 80a (Y1) çār u nā-çār: çār nā-çār 83 (M5)
[404] 80a (Y1) derd-mend-i bī-çārenüñ: derd-mendüñ 83 (M5)

"Hey beğüm, benüm gördüğüm taḳrīr ü ta'bīre gelür şey değüldür. Ḳanġı birin söyleyeyüm," didi.

Ve'l-ḥāṣıl görmeğe muḥtāc bir ma'nā ancaḳ deyup du'ā vü senā ḳıldı ve her ne ḳadar ibrām eylediler ise söylemedi. Beğ ḥażretleri bu ẕātuñ bu ḥāline şaşup birine daḫi ḫiṭāb idüp:

"Ḳalḳup sen de baḳ ḫayr u şer[405] (84) her ne görürseñ ḫaber vir," didi.

Ol daḫi bir ser ü çeşm deyup yerinden ḳalḳdı gelüp ṭās içinde olan şuya baḳdı. Hemān anı gördi ki bir ṣaḥrā-yı bī-nihāye ve bir beriye-yi bī-ġāye içinde ṭurur. Ġāyet ḥarāretden serāb hep nār görinür ve kendüye naẓar eyleyüp gördi ki bir 'alā ayu olmış.

"Subḥānallah" deyup söylemek istedükçe ayu gibi bör bör bögürürdi ve o yana bu yana birāz segirdüp sergerdān u bī-ṭlab u tüvān ṭuravardı. Zīrā ṣaḥrā ḳat' olınup bir ṭarafa gitmek mümkün değül. Neylesün bī-çāre vü āvāre kendü ḥāline giryān olup gezerken anı gördi ki bir ṭarafdan birāz atlu ve piyāde yigirmiden ziyāde ṣayyād-ı cān-sitān öñlerince birāz kilāb-ı ḥadīdü'l-esnān-ı ḫūn-ḫār-ı bī-emān ẓāhir oldı. Ḳarşudan baḳdılar ki ṣaḥrada bir ayu hāy hūy idüp her ṭarafdan üzerine sürdiler.

"Hāy meded ayu değilem ādemem," deyu söylemek murād eyledükçe bögürürdi. Baḳdı gördi ki olmaz hemān bir ṭarafa firār eyledi. Ardına düşdiler ve yetişüp üzerine üşdiler. Kimi oḳ ve kimi mızraḳ ucı ile ve ol kilāb-tīz-dendān her biri bir yerden darb-ı esnān eylediler.[406]

El-ḳıṣṣa derd-mendi dipdiri yemeğe ṭurdılar. Hemān meded Allāh, deyup ol ḳażi'l-ḥācāt münācāta başladı ve yüzin ḫāke sürüp feryād iderken bir ṭarafdan Ebū 'Ali Sīnā ẓāhir oldı. Hemān cānına ḥayāt yetişüp lisān-ı ḥāl ile Ebū 'Ali'ye tażarru'a[407] başladı.[408] Ebū 'Ali Sīnā[409] ṣayyādı def' idüp ve derd-mendi insān şekline getürdi ve ol iki şarṭı yerine getürüp yemīn virdükten soñra göziñi yum didi, yumdı. Birāz ṣadā kesildi. Ṭura ṭura uṣandı.Göziñi açup kendüyi meclisde ṭāsa nāẓır gördi. Yüreği kef kef solur çehresi müteġayyir olmış nuṭḳa mecāli yoḳ.

"Beğ ḥażretleri ne gördün söyle güş idelüm," didükde derd-mend ḥayvān gibi Ebū 'Ali'ye baḳup ḥayrān u velehān ṭurur.

---

[405] 81a (Y1) ḫayr u şer: ḫayr şer 83 (M5)
[406] 84 (M5) eylediler: eyledi 81b (Y1)
[407] 84 (M5) tażarru'a: tażarru' 81b (Y1)
[408] 84 (M5) başladı: idüp 81b (Y1)
[409] 84 (M5) Sīnā: - 81b (Y1)

Beğ aydur:

"'Aceb bunlara ne ḥāl olur ki söylemezler," didi.

(85) Derd-mend ise zaḫm-ı dendān-ı kilābdan çoḳ mükedder olmuş idi. Oturmaġa mecāli olmayup yaralarına merhem urmaġa ḳalḳup ḫānesine gitdi. Muḥaṣṣıl bunlar maḳām-ı ḥayretde fikr-i ser-güzeşt itmek de Beğ ḥażretleri mütehayyir[410] olup bāri kendüm baḳayum deyup, ḳalḳmaḳ murād eyledükde biri ġayrete gelüp:

"Kerem idün ben ḳulun da baḳayım her ne görürsem ḫāk-i pāye ḫaber vireyim," didi.

Destūr alup, hemān gelüp ṭās içine baḳdı. Anı gördi ki bu daḫi saḥrāda 'uryān u sergerdān gezer.[411] Bir beriyye-yi pür-sūz u tābdır[412] ki eğer ġūl-i beyābān ḳaża ile oraya düşse teşnelikden cān virür ve semender uġrasa perr ü bālın yakup pervāne-i sūhte-vār bī-ḳarār olur. Neylesün nālān u giryān her ṭarafa pūyān iken ḳande imiş bir 'uḳāb-ı āhenīñ-çengāl hevādan żamm-ı perr ü bāl idüp 'anḳa-miṣāl[413] süzildi. Derd-mend anı gördükde 'uṣfūr gibi büzüldi. Hemān bī-çāreyi pençesine alup hevāya ḳaldırdı ki[414] bir loḳma ide ve yuda. Ḳazā-yı ilāhī ile bir ṭarafdan bir 'uḳāb daḫi ẓuhūr idüp[415] yire düşmeden ḳaptı. Biri daḫi ẓuhūr idüp ol 'uḳābuñ pençesinden şikār almaġa ḳaṣd eyledi. İkisi birbiriyle cenge başlayup derd-mendi elden ele uçurdılar. Biri daḫi zuhūr idüp anuñ elinden almaġa ḳaṣd eyledi ve bi'l-cümle bu minvāl üzre otuzdan ziyāde 'uḳāb-ı pūlād-miḫleb birbirine ḳaṣd idüp, her birinüñ azimeti bu derd-mendi ḳapup intiḳām[416] ide.

El-ḳıṣṣa bu 'ukāblar hevā yüzinde ol ḳadar düğüşdiler ki, bī-dermān olup bī-çāreyi pençelerinden ḳaçırdılar. Birisinüñ ḳaçmaġa mecāli[417] ḳalmayup bir baş ve bir ayaḳ dönerek gitdi. Yere indükte ḥikmet-i ḫüdā bir ḳuyı aġzına rāst gelüp içine düşdi. Meğer ḳuyı[418] içinde firāvān balçıḳ var idi. İnüp beline dek balçıġa gömüldi.

---

[410] 82a (Y1) müteḥayyir: mütemeyyiz 84 (M5)
[411] 85 (M5) gezer: gider 82a (Y1)
[412] 82a (Y1) tābdır: nābdır 85 (M5)
[413] 82a (Y1) 'anḳa-miṣāl: 'anḳa-şidaz 85 (M5)
[414] 85 (M5) ḳaldırdı ki: ḳalkdı ki 82a (Y1)
[415] 85 (M5) idüp: eyledi 82b (Y1)
[416] 85 (M5) intiḳam: ittiḳkām 82b (Y1)
[417] 85 (M5) mecāli: mecālleri 82b (Y1)
[418] 82b (Y1) ḳuyı: ḳapu 85 (M5)

Birazdan ‘aḳlı başına gelüp gözin açdı. Gördü ki ḳuyı[419] içinde bir ejder ḥalḳa ḥalḳa olup başını ḳuyruġı üzerine ḳomış ve kendüyi yutmaġa ḥażırlanmış (86) ṭurur.

“Meded Allah,” deyup çalışaraḳ biñ belā ile balçıḳdan[420] çıḳup bir ṭarafa firār itmek istedi ammā çi-fāide[421] yoḳ ḳande gitsün ḳuyıdan çıḳmaḳ mümkün değül. Ḥayātdan bi’l- külliye ümīdi kesüp me’yūs u nā-ümīd olup ol ḳādi’l-ḥācāta[422] başladı.

Anı gördü ki Ebū ‘Ali Sīnā bir ṭarafdan ẓāhir oldı ve kendüye ṭoġrı gelür.

“Meded sulṭānum,” deyüp ḳarşu yüridi ve ayaġına düşdi:

“Ebū ‘Ali buña ne dirsin Beğden ḳızı istedük de baña mu‘avenet ider misin?” dedükte derd-mend peşin beşyüz yemīn eyledi.

Hemān Ebū ‘Ali Sīnā parmaġıyla işāret idüp ḳuyunuñ bir ṭarafından mānend-i kāf min[423] şikāf ẓāhir oldı. Andan ṭaşra gelüp gördi ki yine olduġı yir de ṭasa baḳar. Ḥayrān olup soluyaraḳ geçüp yerinde ḳarār eyledi.

“Beğ ne gördün söyle,” didi.

Bī-çāre söylemeğe bile ḳādir olmayup ḥayvān gibi ṣaġa ṣola baḳup ṭurdı. Ebū ‘Ali ise uġrın uġrın baḳup gülerdi. Zaḫm-ı āhenīñ-i çenġāl-ı ‘ukābān-ı miṣālden bedeni ṣad şerḫa olup ol daḫi merhem urmaġa gitdi.

Beğ ta‘accüb idüp bu ne ḥāldür bu ḳadar ādemden birisi ḫaber virmeyüp müteġayyürü’l-aḥvāl ü şikeste-bāl görünürler dirken biri daḫi ārzū ḳıldı ve ‘icāzet dileyüp:

“Ben ḳuluñ da göreyim,” deyup ayaḳ üzre geldi ve ṭāsa yaḳın gelüp suya nāẓır oldı.

Anı gördi ki bu daḫi bir ṣaḥrā-yı bī-pāyāna gelmiş ki tīh-i heyhāttan nişān virür. Şiddet-i ḥarāret-i āfitāb bir mertebe sūz u tāb virmiş ki eğer aña düşse şeytān-ı racīm tercīm-i[424] ‘aẕāb-ı elīm-i cahīm iderdi. Bī-çāre ‘uryān u sergerdān ol rīk-i revān üzre kendüyi āvāre gördi ki ḫūt-ı felek[425] düşse ḥarāretden tābede balıḳ gibi ġalyān u ḥubāblar tennūr-ı sūzāna dönmiş dīdelerinden mānendi seylāb-ı ḫūnāb revān olurdı ve yalñuz āb değül ol beriyyede sūzān belki seḥāb-giryān idi. Bu

---

[419] 82b (Y1) ḳuyı: ḳapu 85 (M5)
[420] 82b (Y1) balçıḳdan: 86 (M5)alçaḳdan
[421] 86 (M5) çi-fāide: çi-fāide yer 83a (Y1)
[422] 86 (M5) ḳādi’l-ḥācāta: ḳādi’l- ḥācāt münācāta 83a (Y1)
[423] 86 (M5) min: bir 83a (Y1)
[424] 86 (M5) tercīm-i: tercīḥ-i 83b (Y1)
[425] 86 (M5) felek: felek enhārına 83b (Y1)

maḥalde anı gördü ki manend-i şutur-kūh-ı kühān u pīl-peyker[426] şīr-i jiyān bir ṭarafdan zāhir olup ve ejder-i bī-hemān[427] gibi dem çekerek feth-i dehān idüp cümle[428] getürdi. Derd-mend-i bī-çāre bir ṭarafa giribān oldu. Ammā her ne ṭarafa giderse öniñden rehā[429] mümkün değül. Belki mānend-i 'uḳāb (87) pürān olsa yine ḫalaṣ ḳābil olmaz. O yaña bu yaña ḳaça ḳaça ciğeri aġzına gelüp süz-ı āfītābda ol ḳadar bī-tāb u ṭaḳat oldı ki gözi patlamaġa ve yüreği çatlamaġa az ḳaldı. Ol şīr-i bī-emān irişüp yutmaġa ḳaṣd eyledükde öñine bir çāh rāst gelüp cān havliyle kendüyi ol çāha pür-tāb eyledi. Meğer ol çāhuñ içinde bülend-şāh bir dıraḫt bitüp ṭurırdı. Anuñ üstine düşüp muḥkem yapışdı. Birāz teneffüs idüp aşaġa naẓar eyledi gördi ki ol çāhıñ nihāyetinde yedi başlı bir ejder-i kūh-peyker mānend-i Ġażanfer aġzın açmış düşmesine muntaẓır ve kendüye nāẓır ṭurur.

"Eyvāh bu ne ḥāldür ve ne ṭurfe ḫayāldür deyup," "bāri ol dıraḫt-ı müstaḥkem bīḫ midür? Yoḫsa āteş-i miḥnetde kebāb olmaġa āhenīn sīḫ midür? Görelüm," deyup baḳdı gördi ki iki ṭarafı bir barmak kök üstinedür.

Ana daḫi bir müş-ı bī-tūş ḥavāle-i dester-i dendān ḳılmış ve ḳat' itmeğe himmet-i firāvān itmiş. Ḥatta bir ṭarafını kesüp ol bir[430] cānbuñ daḫi kesmeğe 'azīmet eylemiş ve bir cüz'i maḥal ḳalmışdır ki ol dıraḫt ser-nigūn ola ve ol çāh azġından şīr-i bī-emān bunuñ çıḳmasına nāẓır ve altında ol ejder-i ġarrān yutmaġa ḥāẓır. Neylesün bī-çāre neye ḳādir derūn-ı dilden ol ḳażi'l-ḥācāt münācāta başladı. Anı gördi ki Ebū 'Ali Sīnā çıḳageldi.

Hemān gördiği gibi feryād idüp:

"Hay meded ve cān u ciğer daġladı."

Ebū 'Ali ḥāline teraḥḥüm idüp aytdı:

"Nicesin ḥā'iz midür ki[431] ḳız ṭalebinde bize mu'īn olup bu rāzı kimseye açmıyasın. Yemīn eyle ḫalāṣ eyleyeyüm," didi.

Derd-mend yemīn itmek değül ḫavfından bulsa muṣḥafı bütün yutardı. Ebū 'Ali silkivirüp aġaçdan düşürdi. Ejderhānuñ azġına düşerem ḳıyās idüp bir ṣayḥa idüp gözin açdı. Gördi ki ber-ḳāide meclisden[432] ṭas içine[433] nāẓırdur. Subḥānallah

---

[426] 86 (M5) pīl-peyker: pīl u peyker 84a (Y1)
[427] 86 (M5) bī-hemān: bī-emān 84a (Y1)
[428] 86 (M5) cümle: ḥamle 84a (Y1)
[429] 84a (Y1) rehā: dehā 86 (M5)
[430] 87 (M5) bir: - 84b (Y1)
[431] 87 (M5) ḥā'iz midür ki: cā'iz midür ki 84b (Y1)
[432] 87 (M5) meclisden: meclisde 85a (Y1)
[433] 87 (M5) ṭas içine: ṭasa 85a (Y1)

deyup geçüp yerinde ḳarār eyledi. Bī-çārenüñ keşret-i firārdan ayaġı ḳabarmış ve āteşden ciğeri yanmış ve gözi ḳararmış idi ṭurmaġa (88) mecāli yoḳ.

Beğ didi ki:

"Sā'irlerden[434] faẓla ne gördüñüz ki böyle ṣayḥa ile bīdār olduñuz?"

Ol ẕāt aytdı:

"Hiç su'āl eyleme ne ben söyleyeyüm ve ne sen işit."

Muḥaṣṣıl ẕevḳe dā'ir bir ma'na ancaḳ görmeğe muḥtāc deyup, ḫāmūş oldı. Beğ ġamdan[435] helāk olmaḳ mertebesine geldi ve elin eline urup ta'accübe vardı ve her ne ki[436] bunlara su'āl iderdi 'ibret gören kimseler Ebū 'Ali'ye baḳup ödi sınmış gibi ḥayrān ṭurırlardı.[437]

Biri daḫi ayāġ üzre gelüp:

"Ben ḳuluñ da bir kerre göreyim. Ne maḳūle 'acāyīb görinür?" deyup destūr ile gelüp ṭās içine baḳdı.

Kendüñi nā-gāh bir deryā kenārında gördi. Aṣla şenlikden nām u nişān yoḳ. Bī-çāre hemān bu ḥāli görüp kendüyi yitürdi ve bir mertebe nā-ümīd oldı ki eski menzilini bulmaḳ āḫirete gitmekden düşvār göründi. Bī-iḫtiyār riḳḳat gelüp zār zār aġlayup bu ebyātı ḥasb-ı ḥāl idindi.

Beyt

Umma vefā çerḫ-i denīden hemān
Luṭfu onuñ[438] alçaġadur her zamān

Her kime luṭf u kerem itse eğer
Bār-ı felāket ile ḳaddin eğer

Mihr-i münevver gibi bulsuñ[439] kemāl
Anda da lā-bud[440] yetişür bir zevāl

---

[434] 88 (M5) sā'irlerden: sā'irlerinden 85a (Y1)
[435] 85a (Y1) ġamdan: andan 88 (M5)
[436] 88 (M5) ne ki: cend ki 85a (Y1)
[437] 88 (M5) ṭururlardı: ṭururdı 85a (Y1)
[438] 88 (M5) onuñ: bunuñ 85b (Y1)
[439] 87 (M5) bulsuñ: bulsa 85b (Y1)
[440] 85b (Y1) anda da lā-bud: anda dola bud 87 (M5)

Ḫandesi değmez dem-i giryānına
Vuṣlatı değmez dem-i hicrānına

Devletinüñ evveli ded soñı let
Dām-ı belādur kemer ü tāc u taḫt

El-ḳıṣṣa derd-mend ol ḳadar giryān oldı ki ḳābil-i ta'bīr değül. Neylesün üftān u ḫizān bir ṭarafa revān u pūyān oldı. Bir zamān deryā kenarında gitti. Anı gördi ki deryā içinde bir yelken[441] zāhir oldı. Baḳup gördi ki bir 'aẓīm sefīneye[442] az[443] vaḳitde gelüp kenāre çatdı. Lenger uçurdı ve palāmūd[444] uzatdı ve ṭaşraya bıraḳdı[445] bir miḳdār[446] döküp kendüye ḳaṣd eylediler.

"Bir ṭarafa firār ideyim," didi.

Mümkün olmadı. Fi'l-ḥāl yetişüp ṭutdılar ve muḥkem bende çeküp gerdanına paleheng ṭaḳdılar daḫi keşān keşān gemiye iletdiler. Hemān yelken açup fi'l-ḥāl yine giru 'avdet eylediler. Güyā ki o da da[447] kendü içün geldiler. Birāz yer gitmeden hemān anı gördiler ki deryā mevcleri oynamaġa başladı (88) ve ṭaġlar gibi ḳumlar ẓāhir oldı.

"Hay meded aṣlı nedür görün," derken añı gördi ki[448] bir ejderhā[449] ẓuhūr eyledi ve gemiyi[450] helāke ḳaṣd u 'azīmet eyledi.

Gemi ḫalḳı feryād idüp:

"'Acaba ne ḥāldür ve nice olur?" dirken içlerinden biri aytdı:

"Buña ilāç bir ādam ḳurban virmekdür. Öyle olmazsa Ḫalāṣa mecāl muḥāldür," didi.

"Öyle olıcaḳ nidelüm ve kimi virelüm?" deyup āḫir mülāḥaẓa eylediler ki:

"Ol deryā kenārında ele giren bī-gāneden ġayrı virilecek yoḳdur."

Derd-mendi meydāna getürdiler.

---

[441] 86a (Y1) yelken: balīn 87 (M5)
[442] 87 (M5) sefīneye: sefīnedür 86a (Y1)
[443] 86a (Y1) az: azar 87 (M5)
[444] 87 (M5) palāmūd: palāmūdlar 86a (Y1)
[445] 87 (M5) bıraḳdı: - 86a (Y1)
[446] 87 (M5) miḳdār: miḳdār er 86a (Y1)
[447] 87 (M5) o da da: ol da 86a (Y1)
[448] 88 (M5) gördi ki: gördiler ki 86a (Y1)
[449] 88 (M5) ejderhā: ejder 86a (Y1)
[450] 86a (Y1) gemiyi: kimisi 88 (M5)

"Meded[451] baña yazuḳ itmeñüz[452] benüm size çoḳ fā'idem olur," deyup niyāz itdi.

Gördi ki aṣlā kimse[453] güş itmez. Aḫir kenār-ı keştīye getürdiler pür-tāb ideler. Bī-çāre ḥayātdan[454] me'yūs olup ol ḳaḍi'l-hācāta münācāta başladı. Anı gördi ki geminüñ bir ṭarafından Ebū 'Ali Sīnā zāhir oldı.

Hemān derd-mend feryād idüp:

"Meded ey 'alīm-i ḥakīm-meşreb. Bu felākete sen sebep oldun bu dām-ı belādan ḫalāṣ itmek yine senden olur," deyup zār zār aġladı.

Ebū 'Ali bunuñ yanına gelüp aytdı:

"Bu varṭadan seni ḫalāṣ itmek āsāndur. Ammā ben Beğ'den ḳızı istedükde mu'avenet ve bu sırrı kimseye fāş itmemeğe 'azīmet ider misin?" didi.

Bī-çāre ne itsün biñ canla rāżı oldı. Hemān Ebū 'Ali bunuñ eline yapışup dehān-ı ejdere pür-tāb eyledi. Derd-mend derūn-ı dilden āh idüp gözin açdı[455] kendüyi ṭāsa nāẓır gördi.

Bu ḥāle ḥayrān olup:

"İlāhī bu ne sırdur?" deyup kelevvel müstaġraḳ-ı baḥr-ı dehşet oldı.

Beğ su'āl idüp:

"Ne gördüñ?" didükde aṣlā cevāba ḳādir olmayup ḥayrān ḥayrān baḳup ṭurdı.[456]

Āḫir Beğ göre ki[457] gören ḫaber virmez bilen söylemez bu ne bu'l-'aceb[458] ḥikmet-i bī- maḳāldur ki sırrına vāḳıf olan lāl olur deyup[459] żarūri ṭāsa baḳmaġa ṭālib ve biñ şevḳle rāġıb oldı. Bī-iḫtiyār yerinden ḳalḳup ṭāsa naẓar ḳıldı. Gördi ki bir nesne yoḳdur.

Ebū 'Ali'ye baḳup:

"Bunda şudan başḳa nesne görünmez," didi.

Ebū 'Ali aydur:

"Bir daḫi baḳ ammā bir ḫoşca baḳ."

---

[451] 88 (M5) meded: bre meded 86b (Y1)
[452] 88 (M5) itmeñüz: itmeyiñüz 86b (Y1)
[453] 88 (M5) kimse: kimesne 86b (Y1)
[454] 86b (Y1) ḥayātdan: ḥayālden 88 (M5)
[455] 88 (M5) açdı: açup 86b (Y1)
[456] 88 (M5) ṭurdı: ṭururdı 87a (Y1)
[457] 88 (M5) göre ki: gördi ki 87a (Y1)
[458] 88 (M5) bu'l-'aceb: bir 'aceb 87a (Y1)
[459] 88 (M5) deyup: deyup kendüsi 87a (Y1)

Beğdür bir daḫi (90) baḳdı. Hemān kendüyi bir ḳuyı[460] içinde gördi ki ‘uryān u sergerdān ḳuyunun içinde suya ṭalup çıḳar. *Ḳuyunuñ suyu ise boy tutmaz. Bir kerre ṭalup yine çıḳar.*[461] Yapuşacak yer yoḳ. Dīvār yüzine bir tarīḳle[462] bir miḳdār yer idüp firār itmek ister. Ammā mümkin değül yine düşer. Ḫavf-ı helākle inüp çıḳmaḳdan şol ḳadar sa‘y-ı belīġ ve iḳdām-ı bī-dirīġ itdi ki bī-tāb u tüvān ḳaldı ve bir gice bu minvāl üzre aç ve muhtāç çalışdı. Her inüp çıḳduḳça vāfir su yutar ve ḳuyunuñ aġzı ise yıldız gibi görünürdi. Āḫir helāki kendüye muḳarrer bildi derd-mend-i bī-çāre bu ḥāl ile gözyaşı döküp sa‘y-ı güşīş-i bī-fā’ide iderken anı gördi ki ḳuyunuñ aġzından bir ḳoġa inmeğe başladı. Güyā ki cānına rişte-i ḥayāt yetişdi. Hemān cān havliyle ḳoġaya muḥkem yapışdı. Şu ṭālibi ġulām ḳoġayı ṭoldı ḳıyās idüp çekmeğe başladı. Ḳuyı aġzına geldükde gördi ki çıḳan ādem şu değül ḳorḳusından yine şalıverdi. Derd-mendüñ[463] bir baş ve bir ayaḳ dönerek gitdi. Ġulām gelüp efendisine ḫaber virdi.

Ol daḫi ta‘accüb idüp:

“Ḳuyuda ādem neyler?” deyup bir ḳaç ādem ile gelüp tekrār ḳuyıya ḳoġa şaldılar.

Meğer bī-çāre Beğ daḫi ṭalup çıḳmaḳda. Ḳoġa indükde yine cān havliyle muḥkem şarıldı. Çekmeğe başladılar. Her ne ḥāl ise ṭaşra geldi. Gördi ki kendüyi çekenler bir alāy muḥteşem kişilerdür. Eṭrafına naẓar eyledi gördi ki bir gürūh ‘asker-i enbūh-ı pür-şükūh[464] ḳonmışdur ki ḥesābı ḫāric-i ez-dā’ire-i maḳdūr-ı beşerdür. Gū-nā-gūn şāhāne otaḳlar ḳurulmış ve cā-be-cā rengin ‘alemler ve tuġlar dikilmiş şahīl-i esbān ü na‘ra-yı mestān fersaḫ-be-fersaḫ yer[465] gitmiş ṣadā-yı kūs[466] ve duhūl u ġiriv-i nāy-ı rūyine ḫam güm güm ötüp nuh feleğe velvele virmiş ṭūlen ve ‘arżen iki günlük yeri ‘asker tutmış.

“Subḥānallāh-il-meliki’l-ḳādir,” deyup ta‘accüb eyledi ve:

“Yer yüzinde bu ḳadar ‘asker-i cerrār[467] bir yere cem‘ olması ḫāṭır-ı beşere ḫuṭur itmez,” deyü birāz ḥayrān olup ṭurdı.

---

[460] 90 (M5) ḳuyı: ḳuyısı 87a (Y1)
[461] 87a (Y1) ḳuyunuñ şuyı ise boy tutmaz. Bir kerre ṭalup yine çıḳar: * * işaretli kısım yok 90 (M5)
[462] 87b (Y1) ṭarīḳle: ṭırnaḳla90 (M5)
[463] 87b (Y1) derdmendüñ: derdmendinüñ 90 (M5)
[464] 88a (Y1) pür-şükūh: pür-şükūf 90 (M5)
[465] 88a (Y1) yer: bir 90 (M5)
[466] 90 (M5) güş: kūs 88a (Y1)
[467] 88a (Y1) cerrār: cerād 90 (M5)

Ol ādemler bunuñ aḥvālin şordılar. Ġarayib bundadur ki bu ḳadar ādemde[468] dilini bilür bir kimse[469] bulunmadı ve[470] żarūri bunı alup bir mükellef (91) bārgāha getürdiler. Öñüne ṭa'ām ḳodular ve şarāb virdiler yedi[471] ve içdi ve[472] bir gün bir gicedür uyḫusuz idi. Nevm ġalebe idüp bir miḳdār ḥāba vardı. 'Ālem-i istirāḥatda iken gördi ki üzerine güneş urmış āteş gibi yaḳar. Murād idindi ki tebdīl-i mekān eyleye. Hemān gözin açup gördi ki ne ḫayme var ve ne bār-gāh[473] ve ne ḫar-gāh[474] var

"Bu nice 'askerdür ki mānend-i giyāh bir sā'atte tebāh olup gitmiş," deyup bī-çāre Beğ endişeye vardı ki ne 'aceb ḥādiṣeye uġradım. Bu ne ḥāldür ve ne ṭurfe ḫayāldür. Bu ḳadar 'asker ne zamānda geçüp gitdi. Ḫaberdār olmadum ve üstümde olan ḫaymeleri ve altumda olan ḳāliçeleri ne vaḳit divşürdiler agāh olmadum," deyup o ṭarafa bu ṭarafa naẓar şaldı. Bir berīye-i pür-tāb ve bir beyābān-ı āteş-nāk gördi ki şiddet-i ḥarāretden rūzgār anda uġrasa ḥarāretden āb ve ḥaşāratu'l-arż ayaḳ başa fi'l-ḥāl kebāb olur.

Olsa eğer ebr u hevā ḳatre-bār
Tābla her ḳaṭre olur bir şerār

Şaydı o şaḥrānuñ olup bī-nevā
Āteşe girse ide keşb-i hevā

Uġramaz ol vādiye peyk-i necād
Sūz ile sīmāb ola āb-ı ḥayāt

Uġrasa şaḥrālarına berf eğer
Yandıra[475] pervāne gibi bāl u per

---

[468] 90 (M5) ādemde:ādemden 88a (Y1)
[469] 90 (M5) kimse: kimesne 88a (Y1)
[470] 90 (M5) ve: - 88a (Y1)
[471] 88b (Y1) yedi: idi 91 (M5)
[472] 91 (M5) ve: - 88b (Y1)
[473] 91 (M5) bār-gāh: ḫar-gāh 88b (Y1)
[474] 91 (M5) ḫargāh: bār-gāh 88b (Y1)
[475] 91 (M5) yandıra: yanda 89a (Y1)

Def‘-i āṭeş eyleyemez olsa düş
Eylese deryāları bir mūr nūş

El-ḳıṣṣa bī-çārenüñ[476] bir böyle berīye-yi pür-sūz u tāb ve yine bī-terk[477] ve ābda tek u pū idüp giryān sūzān sefīl ü sergerdān gūy-i bī ser ü sābān[478] gibi ġalṭān her ne ḥāl ise ol gün tā hengām-ı şām[479] olınca bu şaḥrāda nā-kām gezüp aña nisbet dūzaḫ kendüye cennet ve mevt-i ṭabī‘i gözine devlet görinür idi. Ölmekden eşedd ve ‘aẕāb-ı nār-ı dūzaḫdan beter iḳāb ü ‘aẕāb çeküp biñ belā ile aḫşama irişdi. Bir miḳdār ıżṭırāb-ı tāb-ı ḫūrşidden emān buldı. Ammā ne fā’ide[480] ṭa‘ām u şarābdan eşer ve refīk ü ābādāndan ḫaber yoḳ ne çāre neylesün derd-mend (92) ü āvāre zār u giryān olup ḳaldı.

Beyt

Bu dile hemdem bulunur mı ‘aceb
Zahmuma merhem bulunur mı ‘aceb

Böyle felāketle geçer mi günüm
Şeb mi olur miḥnetle gündüzüm

Ah meded neyleyeyim düşdi baḫt[481]
Çıḳdı elümden bu ḳadar tāc u taḫt

Bencileyin dünyāda āvāre[482] yoḳ
Derd ile ḳan aġla gözüm çāre yoḳ

Böyle ḳalur mı ‘acaba rūz-ı şeb
Yoḫsa bu ġamlar dükenür mi ‘aceb

---

[476] 91 (M5) bī-çārenüñ: bī-çāre Beğ 89a (Y1)
[477] 91 (M5) yine bī-terk: tīh-i bī-berg 89a (Y1)
[478] 91 (M5) sābān: sāmān 89a (Y1)
[479] 89a (Y1) şām: şāh 91 (M5)
[480] 89a (Y1) fā’ide: ḳā’ide 91 (M5)
[481] 89b (Y1) baḫt: muḥabbet 92 (M5)
[482] 89b (Y1) āvāre: āvāre mi 92 (M5)

El-ḳıṣṣa ḥasb-ı ḥāli idüp ol rīk-i revān üzre bir zamān ġalṭān olup Ebū ‘Ali’ye serkeşlik itdügine nādim ve bu kāra ‘azīm ü cāzim oldı ki eğer bu kerre bu belādan ḫalāṣ olursam her emrine imtiṣāl idüp sāyesinde ḫoş olam deyu ṣulḥa cānlar virür oldı. Ammā ne fā’ide bāb-ı ümīd-i ḫalāṣ mesdūd ve ṣaḥrā-yı[483] felāketde merdūd oldı. Āḫir-i kār bunı muḳarrer bildi ki Ebū ‘Ali ḳażā ile[484] kendüyi helāk itmek içün deryā-yı rīk-i revāna ṣaldı[485] ve kendü[486] oğlana ḳızı alup ber-murād olmışdur. Ne çāre ḳażāya rıżā deyup gözlerinden yaş yerine ḳan aḳardı. Biraz mebhūt olup ḳaldı. Āḫir ḫāṭırına bu geldi ki oturmaġla olmaz şimdi yine ṣabaḥ olur ve tāb-ı āfitābda döne döne kebāb olmaḳ lāzım gelür.

“Bāri ḥareket mümkün iken bir sāye tedārikinde olmaḳ gerekdür,” deyup ṣaġ ve ṣola pūyān u sāye-cūyan biraz öte beri revān ve devrān[487] oldı. Ol ḥālde ḳuvveti vāhime ġālib olup şeb-i deycūrda gözine ‘acāyib ü ġarāyib nesneler görünüyor ve her ne ṭarafa teveccüh eylese[488] bir mehleke-yi ‘aẓimeye rāst gelüp bu şekille gezerken ḳarşudan bir ‘azīm-peyker seyl-i siyāh gibi bir şaḫṣ-ı bed-manẓar ẓāhir oldı ki gözleri mānend-i ṭas-ı ḥaccam aġzından ve burnından āteşler ṣaçar ve derd-mendi ṭutub yutmaġa ‘azīmet ider. Her ne ṭarafa gitse[489] ardından kesilmez. Bī-çāre beğ ḫalāṣdan me‘yūs olup düşecek maḥalde gördi ki uzaḳdan iki yerde meş‘al gibi āteş görünüyor şükür (93) ü ḥamd-ı ḫudā idüp şenlik olmaḳ ümīdiyle ol cānibe bād-ı ṣar ṣar gibi vezān ve seyl-i bahārān gibi cūyān oldı.

Subḥ-ı ṣādıḳ daḫi ẓuhūr itmeğe başladı ve ol āteşe yaḳīn gelüp gördi ki iki dāne merdüm-ḫār mānend-i dīv-i ġaddār bunuñ geldüğin görüp:

“İşte naṣībümüz geldi,” deyup ikisi de şitābla segirdüşdiler. Biri evvelce gelüp beğe muḥkem yapışdı. Ol biri de yetişüp bir ṭarafına ṣaldı.

“Evvel gelen şikār benümdür. Ben tutdum sen birin daḫi bekle soñra gelen o her ne ise senindür,” deyup birbiriyle ġavġaya düşüp giderek ġavġa büyüdi.

Bunlar yumruḳ yumruġa[490] olup bir ‘alā cenge mübāşeret eylediler. Ba‘zen biri diğerini başup altına alup ve ba‘zen altındaki üste gelüp üstteki alta gelüp

---

[483] 89b (Y1) ṣaḥrā-yı: ṣaçları 92 (M5)
[484] 92 (M5) ḳażā ile: ḳasdāne 89b (Y1)
[485] 92 (M5) ṣaldı: ṣalmış 89b (Y1)
[486] 92 (M5) kendü: kendüsi 89b (Y1)
[487] 92 (M5) revān ve devrān: revān ve rān 90a (Y1)
[488] 92 (M5) eylese: eylese idi 90a (Y1)
[489] 92 (M5) iletse: gitse 90a (Y1)
[490] 93 (M5) yumruḳ yumruġa: müşt müşte 90b (Y1)

Muḥaṣṣıl ol ḳadar bulışdılar ve birbirinüñ yüzin yırtup başın yardılar ve ayaḳ üzerine ḳalḳup boġaz boġaza oldılar. Derd-mend-i bī-çāre beġ bir ṭarafa firār eyledi. Gerçi pençelerinden ḫalāṣ olup[491] ayrıldı ammā ḳaça ḳaça yorıldı, düşdi. Gelüp güçle bir ormana yetişdi. Bir ḳoyu gölgeli yer bulup bir miḳdār istirāḥat itmek istedi ve uyḳusuzluḳ cānına kār eylemiş idi. Bu mülāḥaza ile giderken bir ejderhā-yı[492] heft-sirk üstine uġradı. Ejder hareket idüp başuñ ḳaldırup gördi ki bir ādemdür. Hemān yutmaġa 'azm ve aġzından āteş saçup dem çekmeġe başladı.

Bī-çāre:

"Eyvāh bu ṣaḥrā-yı mihnet-ābāduñ bir gūşesinden bir ṭarafa ḳaçup bu felāketden ḫalāṣa mecāl ḳalmadı," deyup bir ṭarafa seğirdüp giryān giryān feryād u zāra āġāz itdi.

Ejderüñ aġzından ise ṣaçılan āteş ol[493] giyāh-ı ḫuşke düşüp ṭutuşup ḫarmān ḫarmān āteş-i kūh mānend-i eflāke peyveste oldı. Eğerçi āteş sayd olub ejder ḫavfından emīn oldı. Velākin āteşden çıḳup bir ṭarafa gitmeğe imkānı olmadıġından yanmaġı[494] emr-i[495] muḳarrer bildi. Tā ṣol mertebe āteş iḥāṭa eyledi ki ṣaç u ṣaḳalı ütülendi ve üzerinde esvābı yanup 'uryān u büryān olmaġa (94) başladı ve bi'l-külliye ḥayātdan ümīdi kesüp ol-ḳaḍī'l-hācāta münācāt[496] idince[497] o maḥalde[498] Ebū 'Ali Sīnā āteş içinden ẓuhūr itdi.

Hemān feryād idüp:

"Bre meded yetiş, hey insāniyetsüz. Bu ne felaketlerdir ki başıma getirdüñ?" deyup zār zār aġladı.

Ebū 'Ali tebessüm idüp aydur:

"Ne 'aceb 'inād idersin. Kerrātla gördüñüz ve merrātla böyle mużāyaḳa vādilerinde sergerdān oldılar.[499] İnṣāf idüp ḳızı virmediñüz.[500] İnsāniyetsüzlük ḳanġımızdadır. Muḥaṣṣıl ben de bī-zār eyledim.[501] Eğer ḳızı virürsen ḫoş ve illā şimdi seni helāk idüp ḳızı suhūletle aluram."

---

[491] 93 (M5) olup: bulup 90b (Y1)
[492] 93 (M5) ejderhā-yı: ejder-i 91a (Y1)
[493] 91a (Y1) ol: o 93 (M5)
[494] 93 (M5) yanmaġı: yanmaya 91a (Y1)
[495] 91a (Y1) emr-i: ez 93 (M5)
[496] 94 (M5) münācāt: münācāta 91b (Y1)
[497] 94 (M5) idince: başladı 91b (Y1)
[498] 94 (M5) o maḥalde: - 91b (Y1)
[499] 94 (M5) oldılar: oldıñuz 91b (Y1)
[500] 91b (Y1) virmediñüz: virmediler 94 (M5)
[501] 94 (M5) eyledim: oldum 91b (Y1)

Beğ:

"Tek kerem idüp bu varṭadan beni ḫalāṣ eyle baş üzre," deyup eymān-ı ġılāz u şidād eyledi.

Bu maḥalde Ebū 'Ali anda bir ṭas su ṭutardı üzerine döktü. Beğ hemān[502] gözin açdı. Kendüsini dīvānda ṭasa nāzır gördi. Ne o var ne bu var geçüp yerinde ḳarār eyledi. Lākin kendüde olan āteşin ḥarāreti teskīn olmadı ve şaḳalının[503] ütülenen yeri bellidür. Ebū 'Ali'ye baḳup gördi ki kūşe-i çeşm ile kendüye baḳup güler. Ḥicābından baş aşaġa şalup ḳaldı. Neylesün ve ne disün ve[504] 'aḳlını bi'l-külliye zāil idüp deryā-yı ḥayrete müstaġrak iken ehl-i meclisden biri aydur:

"Beğüm ṭasa baḳup ne gördünüz yoḫsa 'avrat mı oldunuz?"

Biri daḫi aydur:

"Siyāh 'Arap olmışdur."

Ve biri daḫi:

"Ayu olmuşdur," didi.

Beğ ḥażretleri bunlara ḫışm u kin ile baḳup cevab virmedi.

Āḫir cümlesi birden:

"Bir ġarīb derde uġramışdur," deyup[505] baş eğüp ṭurdılar.

Beğ birāz fikr idüp āḫir başın ḳaldırup, Ebu 'Ali'ye[506] ḫiṭāb idüp aytdı:

"Ey ḥakīm-i ḥikmet-şinās ve ey feylesof-ı Eflāṭun istinās. Bu muḥibbüñüzi belā vādilerinde sergerdān ve 'inā[507] şaḥrālarında bi-ser ü sāmān itmekden murād nedür bilmem."

Nazım

Neydi günāhum benüm ey ehl-i dil
Menzilümi eyledüñ āb ile kül

Gāh belā cāhına şalduñ bizi
Gāh 'inā dāmına şalduñ bizi

---

[502] 91b (Y1) hemān: han 94 (M5)
[503] 94 (M5) şaḳalının: şaḳalınuñ 92a (Y1)
[504] 94 (M5) ve: - 92a (Y1)
[505] 92a (Y1) deyup: dönüp 94 (M5)
[506] 92a (Y1) Ebū 'Ali'ye: Ebū 'Ali 94 (M5)
[507] 92a (Y1) 'inā: anāsır 94 (M5) '

Başuma şalduñ nice derd ü belā
Menzilüm itdüñ dehen-i ejderhā

(95) Dīdelerümden aḳıdup nice yaş
Eylemedüm sırr-ı dili ḫalḳa fāş

Bunca cefādan bize maḳsūd nedür
Eyledüñ āḫir bizi ġamlarla pür

deyup Ebū 'Ali'ye bu yüzden vāfir 'itāb-āmīz ve nükte-pezīr[508] kelimāt eyledi.

Ebū 'Ali aydur:

"Kerem-kār eğledüñüz ṭas içindeki şuya bakdıñuz ve bir sā'at temām olmadan yerüñüzde cālis olduñuz. Eğer inanmazsañuz ḥaḳīḳat-ı ḥāli erbāb-ı divānuñuz söylesünler," didükde cümlesi birden:

"Belī efendim. Şimdi ḳalkub ṭasa baḳduñuz ve bir sā'at geçmeden niye yeriñize oturduñuz?" didiler.

Beğ ta'accüb idüp:

"Subhānallahi'l-ḳādir ben bugün altıncı gündür ki gāh ḳuyuda ve gāh şaḥrāda gū-nā-gūn dertler[509] çeküp nice def'a helākdan ḫalāş oldum," deyüp bir bir başından geçenleri ḥikāyet eylediler.[510]

Erbāb-ı dīvān güş idüp ḥayrān ḳaldılar. Ebū 'Ali ise leb-cunbān-ı du'ā vü senā idüp aydur:

"İnāyetkārum efendim. Benüm bu ḳadar 'ilm ü hünerüm ḥużūr-ıı 'izzet-mevfūruñuzda lāf u güzāf ḳıyās buyrulmasun. Ḥaḳ subhānehu ve teālā ḥażretleri deryā-yı 'ilminden bu faḳīre ol ḳadar iḥsān eylemişdür ki gördüğünüz 'acāyib ü ġarāyib aña nisbet ḳatre değüldür ve ekserisini[511] kirāren ve mirāren gördiñüz. Şimdiden soñra layıḳ olan oldur ki kerem idüp bu dervīş-i ābā-pūşa ḥaḳaretle naẓar buyurmayup[512] luṭf u iḥsān buyurup va'de-i kerīmüñüz mūcibince bizi de ġavġadan ḫalāş buyuruñ. Allāh'ıñ emri ve peyġamberüñ ḳavli üzre ḳızıñı oğluma ṭaleb iderem

[508] 95 (M5) nükte-pezīr: nükte-engīz 92b (Y1)
[509] 95(M5) dertler: derdler 92b (Y1)
[510] 95 (M5) eylediler: eyledi 92 b (Y1)
[511] 95 (M5) ekserisini: ekseri 93a (Y1)
[512] 93a (Y1) buyurmayup: sürmeyüp 95 (M5)

virüñüz. Bunda ne keder vardur. Ben ġani ol faḳīrdür[513] dimekden[514] kibir[515] gelür. Kibir ise fi'l-i şeyṭāndur. İnsānda eyü 'alāmet değüldür terk idüñ," deyu vāfir nuṣḥ u pend itdükte mülzem olup ol daḫi nola baş üzre virelüm. Lākin[516] bir miḳdār 'aḳlumuz başumıza gelsünde düğün tedārikine meşġūl olalum," didi.

Ebū 'Ali bu cevābı güş idince ḳalḳup gitdi ve dükkāna gelüp gördi ki 'Ali Helvā-furūş zār u[517] giryān u nālān ṭurur.

Ebū 'Ali Sīnā aytdı:

"Ey benim dilber-i naz-perverüm ve mahbūb-ı (96) cān[518]-berāberüm niçün aġlarsun ve cān u ciğer daġlarsun? Mādem ki bu faḳīr ḳulıñuz dünyāda saġ oldukça sen ne elem çekersin? Maḳsūduñ her ne ise benim elimden gelür," deyup ḫalḳı men' iderken kendü ḥadden bī-rūn-ı maġrūr oldı.

Ḳażā gelince nice 'aḳıluñ gözi kör olur. Muḥaṣṣıl 'aşḳ-ı dilber ile birāz lāf u güzāf urdı. 'Ali Ḥelvā-furūş seğirdüp ayaġına düşüp aġlayarak aytdı:

"Ey benüm devletüm sermāyesi ve ḥayatum māyesi ben ol nigārdan ferāġat eyledüm tek ol sebebden cenābuñuza gel ve git," deyu zaḥmet virmesünler.

Ebū 'Ali aydur:

"Ey benüm ciğer-güşem mādem ki ol ḳızı Allāh emriyle saña almadukça ferāġat baña bir vecihle yoḳdur. Hemān bir ḳaç gün ṣabr idüp temāşācı ol," didi ve bu yüzden bir nice nāz u niyāz idüp kār deminde ḳaldı ve bu ṭarafdan[519] ḳızuñ babası Ebū 'Ali'nüñ pençesinden ḫalāṣ olup bu gördüği ḳıṣṣaları fikr idüp birāz ḥayrān ṭurdı ve dīvāndan bir tenhā yire gidüp Ebū'l-Ḥāriṣ'i da'vet itdi ve aytdı:

"Ey ḥakīm-i dānā bu ḳadar ḫazīne ḫarc idüp seni Baġdād'dan getürdüm. Bizim derdimüzi bir iken on ve ciğerümüzi ḫūn eyledüñ. Gāh Hindüstān'a elçi şalup bu ḳadar ḫarc u ṣarfdan[520] mā'ada nice zehr-nāk sözleri güş idüp dünyā ḫalḳına bed-nām olmaġa sebeb oldun. Bir hünerüñ olmaduġı ma'lūm oldı ve ba'żı çekdiğümüz felāketlerde sen daḫi müşterek olup āḫir-i kār 'acīz oldun. Żarūrī ḥarīfe ḫavfından ḳarındaş oldun. Bilmem bizüm ḥālümüz nice olur. Hele bāri ḳızı kendüsi istese

[513] 95 (M5) faḳīr: faḳīrdür 93a (Y1)
[514] 95 (M5) dimekden: dimek 93a (Y1)
[515] 95 (M5) kibir: kibirden 93a (Y1)
[516] 95 (M5) lākin: velākin 93a (Y1)
[517] 93b (Y1) zār u: zār 95 (M5)
[518] 93b (Y1) cān: ḫān 96 (M5)
[519] 96 (M5) ṭarafdan: ṭarafda 93b (Y1)
[520] 94a (Y1) ṣarfdan: maṣrafdan 96 (M5)

cānıza minnet idi. Bu ḳadar ma'rifet ṣāḥibidür ve bize dāmād[521] olmaġa lāyıḳdur ve ḫalḳuñ ṭa'nından ḫalāṣ olurduḳ. Ancaḳ bu ne musibettir ki bu ḳadar cevrden soñra ḳızıñu bir yaban oġlanına vir deyu ibrām ider ve siziñ ise hiç bir eliñüzden gelür şey yoḳtur," deyup Ebū'l-Ḥāriṣ'e vāfir ṭa'n ve teşni'[522] eyledi.

Ebū'l-Ḥāriṣ aydur:

"Çünkü murād bu ḳudret ü ḳuvvet ṣāhibi ādem olduġundan ḳızumı kendüsi istese biz daḫi virir idük. Ol daḫi bize dāmād olmaġa lāyıḳ ve bu oġlandan hezār ḳat münāsib idi. (97) Buyurduğun[523] Ebū 'Ali'ye söyleyelüm 'ilm-i sīmyā ḳuvvetiyle birāz 'asker gösterüp ve māl firāvān tedārikiyle oġlanı ḫadem ü ḥaşm ṣāhibi idüp efendime dāmād itmeğe liyāḳat kesb itdürsün andan soñra ḳızı virelüm. Madem ki böyle olmaya Ebū 'Ali'nüñ elinden ḫalāṣa dünyā ḫalḳı bir yere gelse imkān yoḳdur," didi.

Ḳızuñ pederi bu sözleri güş idüp nār-ı ġayret ciğerin daġladı ve aytdı:

"Behey 'arsuz ve ġayretsüz nā-bekār. Çünki elünden bir iş gelmezdi bāri ḳādir değülem disen olmaz mıydı? Çünki ḳızı virdükden soñra bu felāketleri görmeden virsem olmaz mıydı?" deyup ḫayli[524] 'itāb eyledi ve eṭrāf-ı memālike cādū aramaġa ādem gönderüp tedārike meşġūl olup ġayrı Ebū'l-Ḥāriṣ'üñ yüzine baḳmadı.

Ebū'l-Ḥāriṣ ziyāde ḫacīl düşüp el ṣaḳāla urup biraz ḫayrān ü mütefekkir ṭurdı ve bu ḳadar ṭa'n u[525] teşni'den dil-gīr olup ve ḫalḳdan daḫi ḥicāb idüp kimsenüñ yüzine baḳacaḳ ḥāli ḳalmadı. Elinden bir şey gelmedüğinden ziyāde 'ār idüp ġayrete düşdi ve Ebū 'Ali'ye bir renk virmeği murād idüp velākin iẓhār iderse Ebū 'Ali'ye mün'akis olacaġın añladı ve üzerlerinde müekkel olduġın añladı.[526] Hiç söz söylemedi ve meclisden ḳalḳup bir tenhā maḥale geldi. Birāz fikr idüp 'ārından aġladı ve nār-ı ġayret ciğerin daġladı. Āḫir bunı müstaḥsen gördi ki böyle ḫalḳ içinde bed-nām olmaḳdan ölmek yeğdür," deyüp ġayrete geldi. Tīz sīmyā ḳuvvetiyle Baġdād'da olan ḫamām gibi bir ḥamām-ı felek-girdār ve nādir-i rūzigār iẓhār eyledi ve kendüsi bir küşesinde kendüyi iḫfāya çeküp ṭurdı. Giderek bu ḫamām şehr içinde meşhūr olup herkes gelüp seyr itmeğe başladı ve bu ḳıṣṣa Ebū

[521] 94a (Y1) dāmād: dāyāde 96 (M5)
[522] 94b (Y1) teşni': : teşbi'96 (M5)
[523] 97 (M5) buyurduğun: buyurduñuz 94b (Y1)
[524] 94b (Y1) ḫayli: aşlı 97 (M5)
[525] 95a (Y1) ṭa'n u: ṭa'n 97 (M5)
[526] 97 (M5) añladı: bildi 95a (Y1)

'Ali'nüñ sem'ine yetişdi. Ol daḫi bu ḥamāmı görmeğe ṭālib oldı. Bir gün civān-ı Ḥelvā-furūş'ı yanına alup ḥamām seyrine geldi ve Ebū'l-Ḥāriṣ ḳarındaşı idüğin bildiğünden kendüye ḳaṣd itmez 'itiḳadıyla ol ṭarafdan emīn olmuş idi. Ġāfil bulunup soyunup civānla ḥamāma girdi. (98) Temāşā idüp gördü ki maḳdūr-ı beşer değüldür. Bildi ki ṣan'at-ı sīmyādur. Şüpheye düşüp ṭaşra olmaḳ arzūsına düşdi. Ḳapuya 'azīmet eyledükde Ebū'l-Ḥāriṣ gitmeden fırṣat bulup tīz bir efsūn oḳıdı. Hemān 'uryān Ebū 'Ali kendüyi bir ṣaḥrāda gördi ki ḥaddü pāyānı yoḳ. Heymān u ḥayrān olup gördü ki bu ṣan'atları[527] biz ellere ṣatarken bize daḫi ṣatdılar. Kemā tedīn tüdān deyup ḳıṣṣa nice oldugın añladı ve ḳarındaşı kendüye ḳaṣd eyledüğin bildi. Olmaya illā ki ḥayırdur deyüp eṭrafa naẓar ṣaldı. Gördi ki derūn[528] bir ṭaġ eteğinde bir şehr-i 'azīm görinür ki ta'bīri ḳābil değül.

"Hele bu şehri de görelüm ne maḳūle şehrdür," deyup fi'l-ḥāl ṣordı.

Şehrüñ yaḳınına geldi ve 'uryān şehre girmeğe ḥicāb idüp belindeki ḥavluyı bir efsūn ile bir çūl pāresi eyleyüp üzerine büridi ve şehrüñ ḳapusına gelüp gördi ki bir remmāl otırmış herkese reml idüp naḥs u sa'dddan ḫaber virür.

Ebū 'Ali de murād idindi ki:

"Bir reml açdırup göreyim ne söyler," deyup istihzā yüzinden gelüp remmāle selām virdi ve aytdı ki:

"Ey üstād-ı kārān[529] ve ey 'ārif-i nükte-dān luṭfuñuzdan daḫi bir reml küşād eylesüñüz olmaz mı?"

Remmāl Ebū 'Ali'ye baḳup gördi ki bir 'uryān bir çūla ṣarılmış ḫerifdir aytdı:

"Sizi devlet basmış ve 'izzet ü sa'ādet ḥadden aşmış ṭāli'iñüz temām ḳuvvetle[530] ancaḳ remle ne iḥtiyāç," deyup birāz mezeye aldı.

Ebū 'Ali'ye bu söz ġāyet de ġīrān[531] gelüp remmāle aytdı:

"Ey nādān-ı aḥmaḳ benim çūluma ne baḳarsun ben de bir iḳlīm-i vücūduñ şehriyārı ve kişver-i ṭab'uñ şehinşāhıyam

İtme dervīş-i 'ābā-pūşa ḥaḳāretle naẓar

O da ḥālince beḳā mülkinüñ[532] şāhı geçer"

---

[527] 95b (Y1) ṣan'atları: ṣan'atlar ki 98 (M5)
[528] 95b (Y1) derūn: derūndan 98 (M5)
[529] 98 (M5) kārān: kārdān 96a (Y1)
[530] 98 (M5) ḳuvvetle: ḳuvvetde 96a (Y1)
[531] 98 (M5) ġāyet gir: ġāyet de gīrān 96a (Y1)
[532] 98 (M5) mülkinüñ: milketinüñ 96a (Y1)

didi.

Remmāl-i kej-tab‘ u kej-iẕ‘ān Ebū ‘Ali’ye ta‘ne zenān:

“Evet şeklüñüzden ma‘lūm oldı velākin ol şāh olduġıñuz diyārdan niçün ‘asker-i firāvān (99) getürmediñüz,” didi.

Ebū ‘Ali ḳapudan yana baḳup bir efsūn oḳıdı. Hemān-dem ṣaḥrā yüzinde ‘asker-i firāvān[533] oldı. Ol[534] meydān-ı ġulġule-i cuyūş-ı āhen-pūşla ṭoldı.

Ebū ‘Ali remmāle aytdı:

“İşte ‘askerüm daḫi çekilüp geliyor.”

Remmāl ḳapudan ṭaşra baḳdı gördi[535] ṣaḥrā yüzinde ‘asker-i bī-şūmār alāy alāy olup şehre yürimişler. Cān başına sıçrayub hemān yerinden ḳalḳdı ve ol diyāruñ şāhınuñ dīvānına geldi. Her ne gördüyse bir bir ḫaber virdi. Meğer ol şehre[536] Ḳaluniye[537] ve şāhına Daḳyānūs dirler idi. Be-ġāyet sāḥir-i fāsıḳ ve fācir bir mel‘ūn idi. Dāima siḥr ile ḥalḳa ‘acāyib u ġarāyib ‘alāmetler gösterüp da‘vā-yı ulūhiyyet iderdi. Ancaḳ tevārihde meşṭūr olan Daḳyānūs değüldür. Bu andan başḳa idi. Ḫalḳ elinden āciz ḳalmış ve siḥrde miṣli nādir bir kāfir ve eṭrāf şāhlarından düşmanı çok olduġından dāima ḫavfdan emīn değül idi. Bu sözi güş idüp hemān mel‘ūnuñ cān başına şıçrayub ḥaḳīḳat düşman geldi. Ḳıyās idüp siḥr esbābını alup Ebū ‘Ali ṭarafına yüz ṭutdı. Ol zamān gelüp irişdi ki Ebū ‘Ali ilm-i sīmyā[538] ḳuvvetiyle tedārik eyledüği ‘asker gelüp şehre ḳadem basmış idi. Hemān Daḳyānūs-ı sāḥir bu ‘askeri görüp derḥāl bir siḥr idüp ol ḳadar ‘asker ẓāḥir oldı ki ḥaddi ve ḥaṣrı yoḳ idi. Ebū ‘Ali bu ‘askeri görüp şaşdı ve ġāfil olup siḥr idügin bilmedi. Ol sā‘at fırṣat bulup Ebū ‘Ali’nüñ ‘askerin maḥv idüp ve kendüye giriftār eyledi ve siyāset yerine gönderdi. Ebū ‘Ali derḥāl kendüyi cem‘ idüp bu ne ḥāl ola dirken gözi Daḳyānūs sāḥire rāst geldi.

Temām cem‘iyyet-i ḫaṭır ile naẓar idüp sāḥir idüğin bildi ve aytdı:

“Ey la‘īn-i ebedī ve ey mel‘ūn-ı sermedī benden murāduñ nedür?”

Daḳyānūs aytdı:

“Ey nām u nişānı nā-ma‘lūm ḳande[539] geldüñ ve sen kimsin?”

---

[533] 99 (M5) firāvān: firāvān ẓāḥir 96b (Y1)
[534] 99 (M5) ol: ve ol 96b (Y1)
[535] 99 (M5) gördi: gördi ki 96b (Y1)
[536] 96b (Y1) şehre: şehr 99 (M5)
[537] 99 (M5) Ḳalunber: Ḳaluniye 96b (Y1)
[538] 97a (Y1) ‘ilm-i sīmyā: sīmyā 99 (M5)
[539] 99 (M5) ḳande: ḳanden 97a (Y1)

Ebū ʻAli aytdı:

"Ben bir dervīş-i bī-nevā (100) ve bende-yi ḫudāyım.

Daḳyānūs aytdı:

"Gel baña secde eyle ḳahrum nārından cānını ḫalāṣ it. Yok dirseñ seni bir ʻaẕāb ile helāk iderem ki ḫalḳ-ı dünyāya dāstān olursun," didi.

Ebū ʻAli Sīnā ġażāb ile iki dizi üstine gelüp ey melʻūn-ı ebedī eğer bulabilürsen helāk idersün," deyup bir efsūn oḳıdı.

Ṭurdıġı yerden ġā'ib oldu ve şehrüñ virānelerinden bir ḫāli dükkān bulup içine girdi[540] ḳarār eyledi. Daḳyānūs-ı sāḥir ḥayrān olup bulmaġa çoḳ diḳḳat[541] eyledi. Bir çāre idüp bulamadı. Ne üstād sāḥir imiş deyüp taʻaccüb eyledi. Meğer Daḳyānūs-ı sāḥirüñ bir üstād şākirdi var idi. Adına Cālūt dirler idi.

Anı daʻvet idüp:

"Elbette her ḳande ise bulup ol kimseyi ḥużūruma getür yoḫsa seni helāk iderem," didi.

Cālūt-ı sāḥir:

"Bir ser ü çeşm," deyüp aramaġa başladı ve gelüp ol dükkānda buldı.

İçerü girip selām virdi ve:

"Seni şāhumuz ister gel gidelüm," didi.

Ebū ʻAli aytdı:

"Sizüñ şāhuñuz beni neyler?"

Cālūt:

"Neyledüği[542] ḥużūr-ı şāha varduḳda[543] maʻlūm olur," didi.

Ebū ʻAli aytdı:

"Benüm anda işim yokdur, var yürü eşikten ḳalma."

Cālūt aydur:

"'Abeş söyleme ḳalḳ gidelüm. Ebū ʻAli erenlerde söz bir olur. Bizden oraya giden yoḳdur. Hemān buradan eril," didi.

Cālūt ḫāh u nā-ḫāh alup giderim ümidiyle arzūn yerinde iken ṭur gidelüm," didi.

Ebū ʻAli Sīnā aydur:

---

[540] 100 (M5) girdi: girüp 97b (Y1)
[541] 100 (M5) diḳḳat: taḳayyüd 98a (Y1)
[542] 98a (Y1) neyledüği: neyledüğini 100 (M5)
[543] 100 (M5) varduḳda: varılduḳda 98a (Y1)

"Çok herze söyleme iḫtiyārum ile gitmezem. Eğer ḳādir isen güçle alup git."

Cālūt bu sözden ḳaḳıyup şimşek gibi şakıdı. Bir siḥr oḳıdı. Hemān ḳapudan bir āteş ẓahir olup ve gelüp yüridi. Ebū 'Ali de bir efsūn oḳıyup āteşi maḥv eyledi. İlerü gelüp Cālūt'un elini ṭutup bir cānibe pür-tāb eyledi. Cālūt'uñ 'aḳlı başından gitdi. Bir zamāndan soñra gözin açdı. Kendüyi bir deryā içinde gördi. Ne ḳadar ki ḫalāṣ olmaḳ istedi mümkin olmadı. Her ne ḳadar siḥr iderdi, müfīd olmazdı. 'Āciz ü fürūmande ḳalup çāresüz yüzmeğe başladı. O derd[544] ile giryān olup bu ebyātı[545] ḥasb-ı ḥāl idindi. (101)

Başdan aşup baḥr-ı belā çaġladı
Āteş-i ġam cān u ciğer daġladı

Göz yaşına zevrāḳ-ı ten oldı ġarḳ
Nār-ı mihen itti dil ü cānı ḫarḳ

Bir yañadan seyl-i sirişküm aḳar
Bir yañadan āteş-i mihnet yaḳar

Çıḳmaḳ olur mu 'acabā baḥrden
Yoḫsa ḳalur mı bu belāda beden

Āteşimi söndüremez āblar
Acımı müzdād idiyor tāblar

El-ḳıṣṣa Cālūt bī-çāre giryān u sergerdān ve deryā-yı 'ummanda bī-tāb u tüvān aġlayup tazarru' iderdi. Niyāzına Ebū 'Ali muṭṭali' olup teraḥḥum eyledi. Yine ḫalāṣ idüp ḥużūruna getürdi ve aytdı:

"Ey Cālūt cādū ḳusuruna mu 'terif misin? Cālūt gönlinden hezār taḥsīn ü āferīn mu'terīf ise ancaḳ olur," didi.

[544] 98b (Y1) derd: deryā 100 (M5)
[545] 98b (Y1) ebyātı: esbābı 100 (M5)

Gelüp Ebū ʻAli Sīnā öñinde ʻimān getürdi ve muḥabbet idüp yanında ḳaldı. Her ne ḳadar icāzet virüp var kendi ʻāleminde ve kār deminde ol didükçe terk itmedi.

"Ölünce ḫizmetiñizdeyim," der idi.

Bu ḥālle aḫşam oldı. Ol dükkānda yatup ḫāba vardılar. Daḳyānūs-ı melʻūn ḫışım-nāk olup ikisinüñ de ḳatline ḳaṣd idüp ve yerinden ṭurdı. Gelüp dükkān öñünde Cālūt'u ḫufte görüb başın kesdi ve dükkān içerüsine girdi. Gördi ki dükkān içinde Ebū ʻAli[546] ḳırḳdan ziyādedir. Ḳanġısın öldireceğini bilmedi. Şaşdı bir sāʻat nücūmı ṭurdı. Āḫir niyet eyledi ki cümlesini ḳatl ide. Meğer Ebū ʻAli Sīnā bu maḥalde bir vakıʻa gördi ki ʻAli Ḥelvā-furūş bir[547] bulanıḳ şu içine düşmüş çıḳmaġa saʻy ider çıḳamaz. Ol telāşla yerinden şıçrayup gördi ki başı üzre Daḳyānūs sāḥir ḫançer çeküp ḳatline ḳaṣd ider. Hemān yüzine bir ṭabanca urup teḳer meker eyledi. Dükkāndan ṭaşra gelüp Cālūt'u gördi[548] şehīd olmış. Birāz acıdı. Baʻdehu getürüp bir yere defn eyledi. Hemān Mışır'a gelüp yetişmeğe ḳaṣd u ʻazīmet eyledi ve sīmyā ḳuvvetiyle ṣabāḥ olmadan Mışır'a erişdi. Gelüp Nil kenārında ābdest alup ṣabaḥ olınca ʻibādete meşġūl oldı. Bu ṭaraftan Daḳyānūs birāz (102) yatup ʻaḳlı başına geldi. Gözin açdı kendüyi bu ḥālde gördi. Ebū ʻAli'den ise nām u nişān yoḳdur. Hicābından bu ḫuṣūsu kimseye söylemedi. Gelüp sarāyında ḳarār eyledi. Biz gelelim bu ṭarafda Ebū'l-Ḥāriṣ ile civān-ı Ḥelvā- furūşa.

Nazım[549]

Gel beri ey bülbül-i destān-serā
Naġmelerüñ dillere virsün nevā

Eyle terennüm yine efġāna gel
Aġlaşalum derd ile meydāna gel

Ney gibi çek nāleleri sūz-ı nāk
Eyleyeyüm[550] sīneleri çāk çāk

---

[546] 101 (M5) Ebū ʻAli: Ebū ʻAli Sīnā 99a (Y1)
[547] 99a (Y1) bir: ve 101 (M5)
[548] 101 (M5) gördi: gördi ki 99a (Y1)
[549] 102 (M5) nazım: - 99b (Y1)

Naġme-i nev-rūz çeküp rūz u şeb
Dilleri şehnāze getür cümle hep

Naġme ile zīnet-i her gülşen ol
Neyleye ‘āşıḳda elem gel sen ol

Der süḫan reşk-i meh ü aḫterān
Masṭar-ı eş‘āruñ ola kehkeşān

Rūḥ-ı ḳudsdür suḫanuñ bī-gümān
Meryem-i lafẓuñ vire ‘İsa’ya cān

Rāvi-yi şīrīn-kelimāt ve nāḳil-i tūtī-yi maḳālāt bu vecihle basṭ-ı maḳāmāt[551] ider ki Ebū’l-Ḥāriṣ ‘ilm-i sīmyā ḳuvvetiyle ḳarındaşı Ebū ‘Ali Sīnā’yı bir uzaḳ diyāra şaldı. Ba ‘dehu ḳalḳup dīvāna geldi. Gördi ki erkān-ı devlet yerlü yerinde ṭurur.

Ḳızuñ babası:

“‘Ali Ḥelvā-furūş’un ḥaḳḳından gelüp, intiḳām alabilsem,” deyu ḥayretde iken Ebū’l-Ḥāriṣ yer öpüp:

“Müjde, ḫasmından intiḳām alıvirdüm,” deyu sürūr u neşāṭla du‘ā eyledi.

Beğ ḥażretleri Ebū’l-Ḥāriṣ’den bu ḫaberi güş idüp ta‘zīm-i temāmla yanına aldı ve keyfiyet-i intiḳāmından su‘āl eyledükde Ebū’l-Ḥāriṣ dizi üzerine gelüp Ebū ‘Ali’ye virdüği rengi bir bir taḳrīr eyledi. Ḥażret-i Beğ işidüp kemāl-i mertebe-i sürūr u behcet iẓhār eyledi ve civān-ı Ḥelvā-furūş’un bī-kes ḳalduġı ma‘lūm olıcaḳ.

Döndi Ebū’l-Ḥāriṣ aytdı:

“Ḥāl-i evvel ne idüğüni bilürsüz. Şimdi nā-bekār rāfiżī uşaḳ ḳande varduġı ma‘lūm değül iken ol yaban oğlanına ne vecihle idelüm?”

Ebū’l-Ḥāriṣ baş ḳaldurup aytdı:

---

[550] 102 (M5) eyleyeyüm: eyleyelüm 99b (Y1)
[551] 99b (Y1) maḳāmāt: maḳālāt 102 (M5)

"Şāhum ben ḳulun bu ḳadar tedārik eyledüm. Ma'ni def' oldı. Bāḳi ḫuṣūṣda emr emrüñ ve re'yüñdür," deyup ḫāmūş oldı.

Ḳaçan ki Beğ ḥażretleri cevābı güş idüp buyırdı. (103) Civān-ı Ḥelvā-furūş'a ādemler gönderüp aramaġa meşġūl oldılar. Civān-ı Ḥelvā-furūş derd-mend-i bī-çāre ḳıṣṣayı bilüp med-hūş ḳaldı ve iḫtifādan ġayrı dermān bulmayup bir köşede pinhān oldı. Çavuşlar bulmada 'āciz oldılar. Zīrā Ebū 'Ali Sīnā'dan çoḳ nesneler öğrenmiş idi. Nā-çār ḳalḳup yine Ebū'l-Ḥāriş'e mürāca'at lāzım geldi.

Beğ ḥażretleri ise iḳdām idüp:

"İnneme'l-iḥsān bi't-temām" deyup elbette ḳande idüğin ḫaber vir didi.[552]

Ebū'l-Ḥāriş çāresüz öñine taḫta-i reml-i birāz yazdı bozdı āḫir ta'yin idüp mekānın[553] ayniyle ḫaber virdi. Çāvuşlar seğirdüşüp varup buldılar. Keşān keşān dīvāna getürdiler. Meydāna ḳat'ı[554] siyāset döşetdiler.[555] Beğ ḥażretleri ġażab-nāk olup.

"Bre yaban oġlanı benüm başuma bunca belā getürdün beni rüsvā-yı 'ālem itdün kor muyum seni?" deyüp emr eyledi.

Cellādlar ḥāżır olup bir alāy zişt-rūylar ve hūylar ele tīġ-i berrān[556] u ḫançer-i ḫūn-çegān alup öñlerinde münādīlere nidā itdürerek şehrüñ çārşū ve bāzārını[557] devr itdirüp götürdiler.

Şāh:

"Bre ne söyledürsüz uruñ şu nā-bekārıñ boynını kesüñ başını döküñ ḳanını,"[558] deyup ṭurur.

Hemān ol dem Ebū'l-Ḥāriş yerinden ṭurup aytdı:

"Ey benüm 'ināyetkārum bu oġlanı ḳatlde te'ḫīr yeğdür. Bir ḳaç gün ḥabs idüñ şāyed Ebū 'Ali Sīnā yine geldükde helāk olmuş bula cevāb virmek müşkil ve soñra elinden ḫalās nā- mümkin olur. Ḫāṭıruñuz içün bir işdür eyledük. Ammā encāmında nedāmet çekersüz ve siz de biz de mutażarrır oluruz. Hemān bu ḳadar ile

[552] 100b (Y1) vir didi: virdi 103 (M5)
[553] 100b (Y1) mekānın: mekān 103 (M5)
[554] 103 (M5) ḳat'ı: nut'ı 100b (Y1)
[555] 100b (Y1) siyāset döşetdiler: siyāset 103 (M5)
[556] 101a (Y1) tiġ-i berrān: tiġ-i eyzān103 (M5)
[557] 101a (Y1) bāzārını: bāzārında 103 (M5)
[558] 101a (Y1) ḳanını: cānını 103 (M5)

iktifā idelüm. Mādem ki Ebū ʻAli saġdur oġlan ḳaṣd itmek yerinde değüldür, deyüp recā eyledi.

Beğ daḫi bu kelāmı güş idüp aytdı:

"Ey ḥakīm-i nüktedān ve ey ʻalīm-i Arisṭo ʻünvān kerem eyle. Birāderüñ Ebū ʻAli nice olmuşdur. Ḫaber vir ben daḫi aḥvālini bileyüm."

Ḥakīm aydur:

"Kerem-kār[559] bende[560] perverā çünki su'āl eyledüñ baḳalum," deyup öñine taḫta-yı remli alup[561] noḳṭa döküp diḳḳatle naẓar idüp seyr-i ʻālem itmeğe başladı. Ol (104) vaḳit kim Ebū ʻAli Sīnā Daḳyānūs'un yanından kandesin Mışır deyüp gitmiş idi. Efsūn berakātiyle hemān ol dem ki Mışır'a geldi. Sorup civān-ı Ḥelvā-furūş'uñ dükkānına geldi. Gördi ki dükkān ḳapanmış kimesne yok. Evine geldi. Kapuyı daḳ eyledi. Civānuñ vālidesi bī-çāre ḳapuyı açup Ebū ʻAli Sīnā'yı gördi. Feryād u figāna başladı ve ḳıṣṣayı ḫaber virdi.

Şöyle aġladı ki iḫtiyārsın Ebū ʻAli'ye daḫi riḳḳat gelüp aġladı ve kendü kendüye aydur:

"Ḥayf u diriġ derd-mend-i Ḥelvā-furūş'uñ beyhūde ḳanına girdük ve nā-murāda iyilik idelüm dirken helākine sebep olduḳ," deyup ʻaẓīm te'essüfler eyledi.

Vālidesi aydur:

"Ey ḥakīm-i ḥikmet-şinās irişmek gereksin zīrā hemān şimdi bulup alup gitdiler.

"Belki yetişürsün kerem eyle," deyüp nevḥa vü zāri eyledi.

Ebū ʻAli bu sözi güş idüp āḫir nār-ı ġayret ciğerin daġladı ve ḥarāretle nāle iderek sordı. Bir kenāre geldi gördi ki aġlamaḳla[562] bir iş bitmez. Hemān-dem buñı fikr eyledi ki mādem ki ḳızuñ babası saġdur ve[563] bu kār vücūda gelmez ve bu ḳadar ʻibretler ve ʻacibler görüp insāfa gelmeyüp kemāl-i derece-i ʻinādına muṣırr oldı ve meydān-ı temerrüde at sürdi.

---

[559] 103 (M5) kerem-kār: keremkārā 101b (Y1)
[560] 103 (M5) bende:- 101b (Y1)
[561] 103 (M5) alup: aldı 101b (Y1)
[562] 104 (M5) aġlamaḳla: aġlamaġla 102a (Y1)
[563] 104 (M5) ve: - 102a (Y1)

"Āḫir bunuñ çāresine baḳmaḳ lāzım geldi," deyüp fi'l-ḥāl sīmyā ḳuvvetiyle bir deste gül peydā eyledi.

Temāşā bunda ki gül zamānı değül idi. Ol güli alup sordı. Ṭoġrı beğüñ sarāy[564] ḳapusına gelüp içerü girdi. Bir fenāyi ṣūretle ki buñı gören bir[565] cerrār ḳıyās iderdi. Hemān Beğ ḥażretlerinüñ muḳābelesine varup faṣīḥ lisān ile du'ā idüp güli şundı.

Ol zamān aytdı:

Ebū'l-Ḥāriṣ remille muḳayyed olup:

"Ebū 'Ali ḳande ola," deyu arardı.

'Ali Ḥelvā-furūş ise meydān-ı siyāsetde ser-ber-zemīn olup ḥayatdan bi'l-külliye nā- ümīd olmuş:

"Ḳażāya rıżā," deyüp ṭururdı.

Beğ daḫi ol dervīş-i cerrāruñ elinden gülleri alup tebrīken ve ta'żimen Ebū'l-Ḥāriṣ'e şundı.

Ebū'l-Ḥāriṣ:

"Güli viren kimdür?" deyū muḳayyed olmayup güli ḳoḳdı.

Fi'l-ḥāl cān-ı şīrīni Ḥaḳḳa teslīm eyledi. Meğer ol gül-i zehr-nāk ile beğüñ helākine ḳaṣd idüp virmiş (105) idi. Naṣīb ol faḳīr Ebū'l-Ḥāriṣ'üñ imiş. Ol dem Ebu 'Ali'nüñ cān başına ṣıçrayup maḳsūd-ı aṣlīsi Beğüñ helāki idi. Ḳuluñ didiği olmayup Allah'ıñ didiği oldı.

Yāy-ı ḳader tīr-i ḳażayı atar
Ḥikmet-i ḥaḳḳı ne bilür kimseler

Tīr-i ḳażā çün ine gökden hemān
'Aḳılla ol tīre bulunmaz nişān

[564] 104 (M5) sarāy: sarāyı 102a (Y1)
[565] 104 (M5) bir: - 102a (Y1)

Rızḳını ṭoplar bu cihāna gelen

Sırr-ı ḳażāyı yine Ḥaḳ'dur bilen

Kārını taḳdīr görür lā-cerem

Sen de temāşācılıġa ṭut himem

El-ḳıṣṣa Ebū 'Ali Sīnā hayrān olup kendin yitürdi. Gördi ki Ebū'l-Ḥāriṣ helāk oldı.

Beğ daḫi şaşup:

"Bre görün ne oldı?" dirken Ebū 'Ali Sīnā ol oradan kendüyi ve siyāset meydānıñdan civān-ı Ḥelvā-furūş'u iḫfāya çeküp ṭurdı ve murād idindi ki bir ṣūret ile beği daḫi helāk eyleye.

Gördi kim bu ḫuṣūṣda günāhı yoḳdur. Bu ḳadar fesāda birāderi sebep oldı ve hikmetle ol da cezāsın buldı.

"Şimdilik bu ḳadar yeter. Görelüm eğer yine 'inād iderse ol da bulur," deyup civānı alup ṭaşra oldı.

Civān gözin açup yine kendüyi saġ ve sālim Ebū 'Ali[566] yanında gördi ve birāz feryād idüp aġladı ve:

"İnṣāf mıdur ki bizi düşman elinde ḳoyup gitdüñüz. Bu ḳadar ḥaḳīḳatsizlik sizlerden me'mūl değül idi. Eğer bir sā'at daḫi gelmemiş olsañuz iş temām olmuş idi," deyu birāz nāz u niyāz eyledi.

Ebū 'Ali de dürer-i kelāmı rişte-i nizāma çeküp:

"Ey şāh-ı mesned-i 'izz-i cāhidāni[567] ve ey memālik-i dil ü cān[568] kāmrānı. Ben iḫtiyārımla mı gitdüm. Ebū'l-Ḥāriṣ birāderimüz bizi ġāfil bulmış ve bize

[566] 105 (M5) Ebū 'Ali: Ebū 'Ali Sīnā 103a (Y1)
[567] 105 (M5) cāhidāni: virāni 103a (Y1)
[568] 105 (M5) cān: cānuñ 103a (Y1)

ḳıymaz ‘itiḳadıyla teḳayyüdde mütekāsül[569] olmuş idüm.[570] Sīmyā ḳuvvetiyle bizi bir dür-ı diyāra ṣaldı. Anda nice mehlikeye düşdük. Baş u cānımız[571] ‘aẓīm varṭalara uġradı. Kendümüzi ḳurtarabildik.[572] Emin ol ki[573] ne iḫtiyārumla giderüm[574] ve ne[575] seni terk iderüm,”[576] deyup birāz nāz u niyāz idüp gözin[577] yaşın sildi.

Birāz daḫi tesellī virüp:

“Benüm cānum (106) Elhāmdüli’l-lāhi te‘ālā yine saġ ve sālim gördüm,” didi.

Soñra vālidesine ḫaber oldı. Gelüp oġlını saġ gördi. Şükr-i firāvān ü ḥamd-i yezdān idüp oġlını baġrına başdı. Bu ṭarafdan[578] Beğ ḥażretleri ḳaçan kim bu hāli görüp[579] engüşt ber-dehān ‘ibret[580] oldı.

‘Āḳıbet fikr idüp:

“Bu hemān ol dervīşüñ virdüği güldendir ġayrı değildür,” deyup eṭrāfa naẓar ṣaldı.

Dedi ki:

“Dervīşī göre ve bir ḥāl ile ele getüre.”

Hemān emr itdi. Her ne ḳadar kim baḳdılar göremediler.

“Şunda bir faḳīr dervīş gül getürdi. Görene[581] iḥsān vireyüm,” didi.

Ol ḳadar araşdırdılar bulamadılar. Civān-ı Ḥelvā-furūş daḫi siyāset meydānından ġaib olduġından ta‘accüb idüp bildi ki bu kārı iden Ebū ‘Ali’dür ve kendi birāderi Ebū’l-Ḥāriṯ’e böyle eyledüğine ḫavfa düşdi ve derd-mend Ebū’l-Ḥāriṯ’e vāfir acıdı.

---

[569] 105 (M5) mütekāsül: tekāsül 103a (Y1)
[570] 105 (M5) idüm: idi 103a (Y1)
[571] 105 (M5) bāş u cānımız: bāş u cān 103b (Y1)
[572] 105 (M5) aẓīm varṭalara uġradı. Kendümüzi ḳurtarabildik: ḫalāṣ idüp gelmemüz bu ḳadar zamānda ancaḳ mümkin oldı 103b (Y1)
[573] 105 (M5) emīn ol ki: ne an ki 103b (Y1)
[574] 105 (M5) giderüm: gidem 103b (Y1)
[575] 105 (M5) ne: - 103b (Y1)
[576] 105 (M5) iderüm: idem 103b (Y1)
[577] 106 (M5) gözin: göz 103b (Y1)
[578] 106 (M5) ṭarafdan: ṭarafda 103b (Y1)
[579] 106 (M5) görüp: gördüğü gibi 103b (Y1)
[580] 106 (M5) ‘ibret: ḫayrān 103b (Y1)
[581] 106 (M5) görene: görüñ 103b (Y1)

"Ba'dehu yoḳ yere helāk oldı," deyup buyurdı techīz ü tekfīn idüp mezāra ḳoyup fārig̱ oldılar.

Çünki Ebū 'Ali Sīnā dükkāna geldi. Birāderi çün bir iki gün mātem ṭutup elinden böyle ḫaṭa çıkduġına[582] te'essüfler eyledi.

"Bir[583] bir işdür oldı," deyup kendüye tesellī virüp ve ol ḥarāretle ḳızuñ pederine bir nāme taḥrīr idüp irsāl eyledi.

Mażmūnı bu idi ki:

"Ey ġaddār[584] sitemkār. Senden şeri'at-ı muṭaḫḫara ve[585] Muḥammediyye üzere ḳızıñı oġluma ṭaleb eyledim. Vādi-i ġurūra ve 'ināda düşüp virmekde günagün ta'allül ü bahāne eyledüğünden birden bir[586] nice 'ibret-āmīz ġarā'ib ü ḥayret-engiz 'acā'ib gördün. Yine inṣāfa gelmedüñ. Āḫir helāke[587] ḳaṣd eyledüñ. Allāh te'ālā öldürmedüği ḳulı kimse öldüremez. Ḫudā ḫalāṣ müyesser eyledi ve senüñ 'inādun sebebiyle bizüm elümüzden ḫaṭā çıḳup bizi şöyle bir ḳarındaşdan ayırdun. Muḥaṣṣıl hançer-i sitemüñ öyle cānımıza kār eyledi ki ṣabra dermanumuz ḳalmadı. Daḫi cevābun nedir? Allāh emriyle ḳızu virür misin yoḫsa bir nice fitne fesāda[588] 'icādı mümkin midür ve cāḍū ve mekkārlardan[589] üzerime[590] ḥavāle ideceğün ḳaldı mı buyurasuz. Ḫāṣılı ṭabī'at-ı hevāsına uyup (107) ġurūr atına süvār olmaġı terk idesüz. Olmazsa başdan çıḳarsun vesselām deyup ḥatm-i kelām eylemiş. Beğ ḥażretleri nāmeyi gördükde bī-çāre fürūmānde ḳaldı ve ne eyleyeceğin bilmeyüp cevāb nāmede nola ḳızı virelüm," didi.

Feemmā aṣlā göñlinde virmeğe rıżāsı yoḳ.[591] Ancaḳ ḫalāṣa bir çāre ve cānına bir dermān arardı ve el altından güşe-be-güşe ādemler ṣalup seḫḫār ü mekkāreler[592] ṣorardı. Ebū 'Ali muṭṭali' oldu ki ḳızı virmek değül bulsa kendinüñ ḳanını içecek. Ḫemān bir efsūn oḳıyup beğüñ sarāyından yaña üfürdi. Ol anda anı gördiler ki

---

[582] 106 (M5) çıḳduġına: çıḳduġına çoḳ 104a (Y1)
[583] 106 (M5) bir: āḫir 104a (Y1)
[584] 106 (M5) ġaddār: ġaddār u 104a (Y1)
[585] 106 (M5) muṭaḫḫara ve: muṭaḫḫara-i 104a (Y1)
[586] 106 (M5) bir: - 104a (Y1)
[587] 106 (M5) helāke: helākimize 104a (Y1)
[588] 106 (M5) fitne fesāda: fitne ve fesād 104b (Y1)
[589] 106 (M5) cāḍū ve mekkārlardan: cāḍū-yı mekkārlardan 104b (Y1)
[590] 106 (M5) üzerime: üzerimize 104b (Y1)
[591] 107 (M5) yoḳ: yoḳ idi 104b (Y1)
[592] 107 (M5) mekkāreler: mekkārlar 104b (Y1)

hevādan bir siyāh buluṭ nümāyān[593] olup gitdükçe ziyāde oldı ve yaḳın geldükçe ġarib ṣadālar peydā oldı. Encāmı temām şehrüñ üzerine geldükte ṭurup ḳurbaġa yaġmaġa başladı ki[594] *ve ebrüñ içinden şol ḳadar ḳurbağa sadāsı gelürdi ki bütün şehr halḳınuñ ḳulaḳları sağır oldı. Gitdikçe kar gibi çoḳ çoḳ yağmağa başladı.*[595] Her biri kedi ḳadar olup ve feryād iderek yere iner ve iki üç kerre sehm-nāk ṣadālar[596] idüp ardınca birāz ḫırlar teslīm-i rūh iderler.

Muḥaṣṣıl-ı kelām dil-ḫırāş ḫırladılar ve cān-güdāz mırladılar ve sehm-nāk ṣadālar[597] şehrüñ derūnı māl-a-māl ṭoldı ve ḫalḳ ber-geşte-ḥāl ve pür melāl oldılar. Ġarayib bundadur ki yere düşen ḳurbaġa helāk olur. Fi'l-ḥāl rāyiḥā-yı kerihe ve encās-ı ġaribe zāḥir olurdı ki dimāġ-ı 'ālemiyān müsterāḥ-ı esīr-i ciyāndan nişān virdi.[598] Ṭaşuyup ṭaşra dökmekle tükenmez ve āteşe ursalar yanmaz ve birin ḳaldırınca yerine onu düşerdi.[599] Fi'l-ḥāl şişerdi ve rāyiḥā-yı ḳabīḥāsı ḥadden aşardı.

Herkes kārını bıraḳup bu 'aẕāb-ı elīmüñ ḥikmetin bilmeğe 'azīm ü kār Ebū 'Ali olduġına cāzim oldılar ve ahāli ve[600] belde 'umūmen hucūm idüp sarāya yıġıldılar ve beğe:

"Senüñ bir ḳızıñdan ötürü bu ḳadar 'aẕābla helāk mi olalum? Allāh'ın emriyle ḳızı virmeyüp hem kendü nefsini ve hem bizleri[601] mehlekeye 'ilḳā ideceksin. Ya ḳızı virürsün veyāḫud[602] elimüz ile seni helāk idüp ḳızını[603] alup Ebū 'Ali Sīnā'nuñ oġluna hemān[604] iletürüz," deyup[605] 'umūmen vüzerā ve ahāli belde cihānı kesdiler.[606]

Beğ (108) ḥażretleri erbāb-ı dīvānı cem' idüp müşāvere istedi. Her birisi yerlerinden ṭurup didiler ki:

---

[593] 107 (M5) nümāyān: bī-pāyān nümāyān 104b (Y1)
[594] 107 (M5) ki: - 105a (Y1)
[595] 105a (Y1) ve ebrüñ içinden şol ḳadar ḳurbaġa ṣadāsı gelürdi ki bütün şehr ḫalḳınuñ ḳulaḳları sağır oldı. Gitdükçe kar gibi çok çok yağmağa başladı: - 107 (M5)
[596] 107 (M5) ṣadālar: ṣadā 105a (Y1)
[597] 107 (M5) ṣadālar: ṣadālarla 105a (Y1)
[598] 107 (M5) virdi: virürdi 105a (Y1)
[599] 107 (M5) düşerdi: düşerdi ve 105a (Y1)
[600] 107 (M5) ahāli ve: ahāli-i 105b (Y1)
[601] 107 (M5) bizleri: bizi 105b (Y1)
[602] 107 (M5) veyāḫud: yāḫud 105b (Y1)
[603] 107 (M5) ḳızını: ḳızı 105b (Y1)
[604] 107 (M5) Ebū 'Ali Sīnā'nuñ olġuna hemān: 105b (Y1)
[605] 107 (M5) deyup: didiler 105b (Y1)
[606] 107 (M5) 'umūmen vüzerā ve ahāli belde cihānı kesdiler: - 105b (Y1)

"Bu kimse cümle fenne māhir ve her işe ḳādir bir 'alīm-i zü-fünündur. Bu[607] mertebeden soñra 'inādın aṣlı yoḳtur. Hemān māl u mülkden değül başdan bile çıḳacaḳsun. Çāresi ḳızı vermektir," didüklerinde ol cabbār-ı 'anīd āḫir-i kār 'ināda mecāl bulamayup[608] ḳızı vermeğe ez-dil ü cân[609] ḳāil oldı ve şehirlü cevāb alup feryād u 'özür-ginān[610] iderek[611] Ebū 'Ali Sīnā hücresine gelüp el ayaḳ öperek güçle feraġat itdürdiler ve nice günler ḳurbaġa taşımaġa muḳayyed olup çekmekle dükedemediler ve rāyiḥa-yı ḳabīḥası ortalığı isti'āb itmişdi.

Anuñ daḫi ref'ini niyāz itmeleriyle hemān Ebū 'Ali Sīnā sīmyā ḳuvvetiyle birāz şem'alar peydā idüp herkese birer dāne virdi.

Anlar daḫi yaḳup rāyiḥası berakātiyle ḫalāş oldılar ve düğün tedārikine meşġūl olup Ebū 'Ali'ye ḫaber gönderdiler ki:

"Ey feylosof-ı Arisṭo-nihad ve ey Çalyunūs-ı Eflāṭun-nijād nola söziñüz başumız üzre ḳızı virelüm velākin lāyıḳ mıdur ki bir ḥelvācı dükkānına gönderelüm. Ebū 'Ali Sīnā nola başum üstine hemān tek ḫizmet buyurun," deyup 'ilm-i sīmyā ḳuvvetiyle tīz bir sarāy bünyād eyledi ki vaṣf u ta'bīri ḫāric-i iḥāta-i beşerdür.

Muḥaṣṣıl ortaya ādemler düşüp levāzım ṭalebine mübāşeret eylediler. Evvelā nişān ḳomaḳ içün ikiyüz ḳıvırcıḳ tüylü ḳırmızı deve ki serāser yüki serāser[612] idi ve iki yüz 'Arabī at ve iki yüz Rūmī ġulām ki her birinüñ cephesi bedr-i aya ve daḫi hilāl-i ebrūları ḳurulmuş yaya benzer idi.

Her birinüñ ruḫları 'ālem-fürūz
Görse yüzin rengini dökerdi rūz

Yüzleri raḫşān idi mehtāb-vār
Ḫāl-i siyāh encüm-i dünbāle-dār

---

[607] 108 (M5) bu: ve bu 105b (Y1)
[608] 105b (Y1) bulamayup: olmayup 108 (M5)
[609] 105b (Y1) ez-dil ü cān: ez-dil ü 108 (M5)
[610] 105b (Y1) 'özr-ginān: 'özr-kān 108 (M5)
[611] 108 (M5) iderek: - 105b (Y1)
[612] 108 (M5) serāser yüki: yüki serāser 106a (Y1)

Her birisi fitne-i āḫir zamān

Ġamzesi ḫūn-rīz gözi cān-sitān

Ṭarf-ı fesi eğdirüp ol kej-levend

Kākül-i müşgīn dökülür bend bend

Murġ-ı dil-i ‘āşıḳ içün dāmlar

Müyıñ idüp o bend-i muraṣṣa‘ kemer

(109) ve iki yüz kenizkān-ı meh-rüyān Zühre-cebīnān-ı ḳamer-‘iẕārān ve daḫi buña benzer nice tuḥaf-ı girān-bāhā metā‘ı lā-yu‘ad ve lā-yuḫṣa gönderdi ki her gören ḥayrān-ı engüşt-ber dehān ḳalurdı.

Muḥaṣṣıl bir aẕīm sūr bünyād idüp ḳırḳ gün velīme olup her günde bir ṭaḳım pīş-keş çekdi ki şehr ḫalḳı seyirde āciz ḳaldılar. ‘Āḳıbet ḳırḳıncı gün ‘akd-ı nikāḥ olunup iki ‘āşıḳ-ı nā-murādı bir yere cem‘ idüp ber-murād eylediler. Bir ḳaç günden soñra civān-ı Ḥelvā-furūşı ḳızuñ pederi ḳatına alup getürüb el öptürdiler. ‘İlm ü ma‘rifetden çoḳ nesne ele getürmüş idi.

Erbāb-ı dīvān mīzāna çeküp kāmilü’l-ayyār ve şāyetse-i taḥsīn bir ẕāt ṣāḥib-vaḳār buldılar ve:

“Bārekellāh dāmād olursa böyle olsun,” didiler.

Andan ṣoñra ẕevḳ ü sürūr ile ‘iyş u nūşa meşġūl oldılar. Bir nice eyyāmdan ṣoñra Ebū ‘Ali Sīnā seyāḥat ārzūsına düşdi ve çoḳdan ṣıla itmemiş idi. Derūnından bir taḳāżā[613] ḳopup ḳarār idemedi.

“Kandesin Buḫārā,” deyüp revāne oldı.

[613] 107a (Y1) taḳāżā: taḳā 109 (M5)

Nazım

Diñleyüñ ey gevheriyān-ı suḫan
Naẓma gele cevher-i kān-ı suḫan

Göstere her reng-i me'āni müdām
Buḳalemūnı gerek ey dil-i kelām

Kimi rūḫ-ı yār gibi ṣāfi āb
Kimi güher kimisi la'l-i müẕāb

Gösterelüm 'āleme bir yüz daḫi
Başlayalum remz ile bir söz daḫi

Tāb ile miḳdārını 'adāyı gūr
Eyleyelüm tīġ-i suḫanla ẓuhūr

El-ḳıṣṣa ol zaman ki Ebū 'Ali Sīnā Mışır'dan gidüp rūzgār ile Buḫārā'da mevlūd-ı aṣlīsi olan şeci'-nām ḳaryeye geldi. Gördi ki ḥayli zamān geçmekle aḳrabadan ferd ḳalmamışdır. Ol oradan daḫi gidüp şehr-i Buḫārā'ya geldi. Bir ḳaç günden ṣoñra anda te'emmül[614] idüp 'ilm-i sīmyā ḳuvvetiyle birāz tecemmülāt[615] tedārik idüp ḳarār eyledi ve żarūrete duçār olmaġla sīmyā ḳuvvetiyle bir ev yapup bir ṣaḫṣa on biñ aḳçeye ṣatdı. Meğer ki ṣatduġı evüñ bir şehnişīni var idi. Bir gün şehir (110) subaşısınuñ yolı ol evüñ öñine uġradı. Meğer ol şehirde şehnişīn yasaġ idi. Subaşı anı yıḳdırup yerle berāber eyledi.

Ev ṣāḥibi feryād idüp:

[614] 107b (Y1) te'emmül: te'ehhül 109 (M5)
[615] 107b (Y1) tecemmülāt: taḥammülāt 109 (M5)

"Ben evi[616] on biñ aḳçeye aldum. Bir aḳçelik eyledüñ," diye gördi sūd-mend olmadı.

"Evi kimden alduñ ise var üzerine bıraḳ aḳçeñi gerü al," didi.[617]

Neylesün bī-çāre sürüp Ebū 'Ali Sīnā'ya gelüp aytdı:

"Evüñ ma'yūb çıḳdı evüñi al aḳçemi vir.

Ebū 'Ali Sīnā aytdı:

"Evüñ 'ayıbı nedür? Ol ādem evi ben şehnişīn içün aldum idi. Şimdi anı şehrüñ subaşısı yıḳdı ḫarāb itdi."

Ebū 'Ali Sīnā aytdı:

"Şehnişīnden murādun nedür?"

Ol ḥarīf aytdı:

"Kesb-i hevā vü eyyām-ı ṣayfda rūzgār ile ḥużūr itmekdür."

Ebū 'Ali aytdı:

"Çünki muradun rūzgārdur. Şāh-ı Buḫārā'nuñ ḳaṣrında olan rūzgārı saña[618] ṣatayım. Niceye alursun?"

Ḥarīf aydur:

"Bu nice sözdür? Laṭife zamānı değüldür. Hemān kerem eyle akçemi vir evüñi al," didi.

Ebū 'Ali aydur:

"Behey kişi var evüñde pādişāhuñ üç pāre ḳaṣrında olan rūzgārı bulmaz isen gel aḳçeni vireyim," didi.

Harīf ta'accüb idüp hele varayum göreyim[619] gerçek midür?" deyu eve geldi.

Ebū 'Ali Sīnā andan muḳaddem varup şāhın ḳaṣırları muḳābelesinde birer pāre taḥta diküp birer efsūn oḳıdı. Şāhuñ ḳaṣırlarında[620] rūzgārlar munḳaṭı' olup ḥarīfüñ evine geldi gördi ki bir rūzgār var ki ta'biri mümkün değül.

---

[616] 110 (M5) evi: bu evi 107b (Y1)
[617] 110 (M5) didi: didiler 107b (Y1)
[618] 110 (M5) saña: hep saña 108a (Y1)
[619] 108a (Y1) varayum göreyim: varayum 110 (M5)

‘Avratı ḳarşu gelüp:

“Behey kişi ḳande gezersin? Rūzgār esbābumuzı tār u mār eyledi,” deyup firāvān şikāyet eyledi.

Ḥarīf aydur:

“Sesi kes bu rūzgār bize[621] bād-ı hevādur bre[622] şaḳın kimseye dime. Zīrā şāhuñ ḳaṣrı rūzigārdur. Bir kimseden ṣatun aldum,” didi.

‘Avrat daḫi şād olup ṣafāda oldılar. Bu tarafda şāh-ı Buḫārā ḳaṣrında otırurken gördi ki rūzgārdan aṣlā eṣer ḳalmadı. Ġulāmlarına bre görüñ ḳaṣruñ rūzenleri mesdūd mıdur? Didiler ki cümlesi meftūḥdur ammā rūzgār yoḳtur. Şāh-ı Buḫārā ḥarāretden muẓṭarib olup (111) āḫir baġçeye gitdi. Varup gördi ki baġçede rūzigār firāvāndur.

Şāh-ı Buḫārā:

“Ġalibā rūzigār şimdi çıḳmışdur,” deyup ḳarar itdi. Tā aḫşām olınca baġçe ṣafāsın idüp yine sarāyına gelüp gördi ki ke’l-evvel rūzgār yoḳdur ta‘accüb eyledi.

Vezīrini da‘vet idüp aytdı:

Ey vezīr-i kārdan şöyle benzer ki rūzgāruñ bizümle bī-ḥużırlıġı var. Ancaḳ bütün dünyāda eser bizüm ḳasrumuzda esmez. Ḥikmet nedir?”[623] deyüp birāz şikāyet eyledi.

Vezir aytdı:[624]

“Ey şāh-ı encüm-sipāh tevaḳḳuf olınsun belki eser ola,” deyup ol anda baġçeye ve eṭrāfa ādemler ṣalup keşf itdiler.

Her yerde rūzgār var. Hemān yalñuz ḳaṣr-ı şāhīde yoḳdur. ‘Aḳla ḥayrān olup sırrına vāḳıf olamadılar. Āḫir vezīr ayaḳ üzere gelüp şāhı da‘vet idüp:

“Buyurun bir ḳaç gün bende-ḫāneye teşrīf idün. Anda rūzgār firāvāndur. Görelüm bir ḳaç gün ṣabr idelüm. Āyīne-i rūzgār ne yüz gösterir?” didi.

---

[620] 110 (M5) ḳaṣırlarında: ḳaṣırlarından 108a (Y1)
[621] 108b (Y1) rūzgār bize: rūzgār 110 (M5)
[622] 110 (M5) bre: - 108b (Y1)
[623] 111 (M5) nedir: ne ola 108b (Y1)
[624] 111 (M5) aytdı: - 109a (Y1)

Ma'ḳūl görüp şāh vezīrüñ sarāyına geldi. Ḳaşrında ḳarār eyledi. Rūzgārdan ṭurulmaz her sā'atde ādem ṣalup ḳaṣr-ı şāhı keşf iderlerdi. Aṣlā rūzgārdan eṣer bulunmazdı. Şāh ta'accüb idüp sebeb ne idüğün bilmeyerek[625] 'āciz ḳaldılar. Neylesün żarūrī iki gün vezīrüñ sarāyında ḳarār eyledi ve[626] üçüncü gün gördi ki vezīrüñ sarāyında daḫi rūzgārdan eṣer ḳalmadı. Ḥayrete vardılar. Şāh eleminden neyleyeceğin bilmedi. Andan daḫi geçüp bağçeye gitdi. Bir ḳaç gün anda ḳarār eyledi.

Rāviyān-ı şīrīn-kelām şöyle rivāyet iderler ki vezīrüñ sarāyından rūzgār kesilmeğe sebeb ol idi ki bir gün Ebū 'Ali Sīnā 'avratıyla muṣāḥabet iderken eṣnā-yı kelāmda söz açılup aytdı:

"Şahuñ subaşısı bize ġadr ṣadedinde olup satduğumuz evüñ ḳaṣrını yıḳup ḫarāb eylemiş. Evi alan ādem gelüp aḳçesin girü alayazdı."

'Avrat aytdı:

"Ya nice men' eyledüñ?"

Ebū 'Ali aytdı:

"Nizā'muz rūzgārdan ötürü idi. Ben daḫi şāhuñ sarāyında olan rūzgārı hep (112) ol evi alan kimseye virdüm."

'Avrat aytdı:

"Be hey kişi şāhuñ sarāyında olan rūzgārı ol ādeme nice virebilürsün?"

Ebū 'Ali Sīnā 'ilm-i sīmyā ḳuvvetiyle ḳādir olduġı hünerleri[627] ve itdüği işleri her ne tarīḳle olduysa bir bir ḫātūna naḳl eyledi.

Hemān 'avrat bu aḥvāle vāḳıf olup aytdı:

"Kerem idüp vezirüñ ḳaṣrında olan rūzgārı bizüm ḫāneye getür," didi.

Ebū 'Ali:

"Ṣabr eyle hele uġrıluġuñ birisi ḥażm olsun,"[628] didi.

---

[625] 111 (M5) bilmeyerek: bilmekde 109a (Y1)
[626] 111 (M5) ve: - 109a (Y1)
[627] 112 (M5) hünerleri: mertebeleri 109b (Y1)
[628] 112 M5) olsun: olunsun 110a (Y1)

Velākin çāre mümkin olmadı. Zīrā mülāyim ādem idi. Āḫir nola deyüp bir efsūn oḳıdı. Hemān vezīrüñ ḳaṣrında olan rūzgār kesilüp bunlaruñ ḫānesine gelmiş idi. Şāh-ı Buḫārā eleminden baġçeye varup ḳarār eylemiş idi. Meğer günlerden bir gün şāhuñ ḫātununuñ muṣāhiblerinden biri ḥamāma vardı. Āşināsı olan ḫātunlar ile rūzgār aḥvālin söyleşürken ḳażā ile Ebū 'Ali Sīnā'nuñ ḫātunı anda bulunup zümre-i nāḳışṣātdan olmaġla mübāhāt iderek:

"Ol rūzgārı benüm erim Ebū 'Ali bir kimseye ṣatdı ve vezirüñ ḳaṣrında olan rūzgārı daḫi bizüm eve getürdi. Benüm erim hüner-mend ādemdür. Çoḳ işe ḳādir ve her ṣan'atda māhirdür," deyüp birāz lāf u güzāf urdı.

Ol muṣāhibe ḥamāmdan çıḳup ṭoġrı şāhuñ sarāyına gelüp[629] şāhuñ ḫātunını ḳıṣṣadan ḫaberdār eyledi. Ol daḫi ḳalḳup baġçeye şāhuñ yanına varup muṣāhibe ḫātunuñ getürdiği ḫaberi bir bir beyān eyledi. Şāh ḫaberdār olup vezīrleri da'vet idüp ḳıṣṣayı[630] naḳl eyledi. Her birisi ḥayrān olup ṭurdılar. Ebū 'Ali'nüñ Mışır'da vuḳu'a gelen sergüzeştini güş itmişler idi.

Şāha taḳrīr eylediler:

"Şāh gerçekdür. Ebū 'Ali'nüñ elinden gelür," deyup aytdı:

"Ya bu derdüñ çāresi nedür?"

Vezir aytdı:

"Hele ḳuluñuz bir kerre da'vet idüp bir ṭarīḳla söyleyelüm[631] görelüm ne söyler," deyup ādem gönderüp da'vet eylediler.

Serhengler[632] daḫi gelüp Ebū 'Ali'nüñ ḳapusın daḳḳ eyledi. Ebū 'Ali ṭaşra geldi.

Serheng:

"Gel seni şāh-ı vilāyet (113) ister didi.

Ebū 'Ali ḳıṣṣayı anladı. Muḫālefet itmeyüp:

"Be ser ü çeşm," deyup serhengüñ yanına düşüp böyle geldi. Dīvān-ı şāha girüp ḳāide-i ta'zim her ne ise yerine getürdi.

---

[629] 112 (M5) gelüp: geldi 110a (Y1)
[630] 110b (Y1) ḳıṣṣayı: ḳıṣṣa 112 (M5)
[631] 112 (M5) söyleyelüm: söyleyeyüm 110b (Y1)
[632] 112 (M5) serhengler: serheng 110b (Y1)

Du'ā eyledükden soñra el baġlayup ṭurdı. Şāh gördi ki bir dervīşdür gözine ḫor görinmekle rif'atle mu'āmele eyledi ve ḫaṭırına ri'āyet idüp yer göstermedi ve 'unfile ḫiṭāb idüp:

"Bre ādem Ebū 'Ali didükleri sen misin?" didi.

Ebū 'Ali:

"Belī şāhım ben faḳīr-i bir[633] bī-çāre ve derd-mend-i āvāreyüm," didi.

Şāh aydur:

"Benüm ḳaşrumda olan rūzgārı kime ṣatdun?" didi.

Ebū 'Ali aytdı:

"Ey şāhum ben rūzgār müekkili değilem. Bu su'ālüñüz aña vāriddür. Ben de bir nefesden āciz ḳulum," didi.

Şāh aytdı:

"Senüñ 'avratuñ ḥamāmda öyle dimiş."

Ebū 'Ali bildi ki 'avratı sebep olup bu ḳadar güft ü gūya bā'iṣ oldı.

Ebū 'Ali cevab verdi ki:

"Şāhum 'avratlar sözü şāhlar dīvānında anılmaḳ 'ayıbdur. Anlar nāḳışātü'l-'aḳldur. Erenler meydānında 'avratlar sözü şimā'a[634] gelmez. Zīrā meẕhebümüzde her sözü[635] 'avratlar söyler rāst ol sözün hilāfıdur," didi.

Şāh mülẕem olup cevāba ḳādir olmadı ve ġażaba gelüp:

"Sürün şu nā-bekārı," didi.

Ebū 'Ali ḳapudan ṭaşra oldı ve göñlinden kinlenüb ḫoş imdi ben de saña san'atlar göstereyim ki 'ömrüñde görmek değül güş itmemiş olasun ve her faḳīri gördükçe ḥaḳāretle naẕar itmeyesün" deyup eviñe geldi ve ol ġażapla 'avratına bir 'alā kötek çaldı ve saña lāzım mıdur ki ḥamāmda öyle[636] söz söyleyüp baña bu ḳadar gel git olup bu denlü 'itāba bā'iş ü bādī olasun ve beni kimse[637] bilmesün

---

[633] 113 (M5) bir: - 111a (Y1)
[634] 113 (M5) şimā'a: şimāḫa 111a (Y1)
[635] 113 (M5) sözü: söz ki 111a (Y1)
[636] 113 (M5) öyle: böyle 111b (Y1)
[637] 113(M5) kimse: kimesne 111b (Y1)

kendi ḥālümde bir güşede maḫfī olayum dirken sen beñi ḫalḳa meşhūr eyledün," deyup birāz söyledi.

'Avrat ḳalbinden kīn bağlayup mekr içün fikre vardı. Meğer Buḫārā'da bir 'acūze mel'ūne ḳarı dostı var idi ki mekr ü hilede dele-i muḫtāleden nişān virüp ve nice evler ḫarāb idüp ve nice siḥr-āmīz-kārlar eylemiş idi ve ḥīle hep maḥv olsa yine[638] ḳādir idi. 'Acūze-yi Ferhād andan dād ve pire (114) zen-i[639] dehr elinden feryād iderdi. Burnı[640] dikdāne[641] ve aġzı külḫāna benzerdi.[642]

Nazım

Çenẓel[643] būsīde öñinde 'acūz[644]
Māder-i 'ifrīt-i dijem-i püst-göz

Pīrezen-i[645] 'āleme hemşīredür
Ḳavm-i cinne yāver-i bed-sīredür

Rū-turş ü künde-ten ve set-pey
Göñli şeb-i tīredeki ebr-i dey

Kej deheni hem çü siyeh dikdān
Dīv nihāyān[646] gibi āteş-zebān

---

[638] 113 (M5) yine: yine icādına 111b (Y1)
[639] 113-114 (M5) pizezen-i: pirezen-i 111b (Y1)
[640] 111b (Y1) burnı: yüzüni 114 (M5)
[641] 111b (Y1) dikdāne: dükkāna 114 (M5)
[642] 114 (M5) benzerdi: benzer 111b (Y1)
[643] 114 (M5) çenzel: ḫanzel 112a (Y1)
[644] 112a (Y1) 'acūz: 'aḫūr 114 (M5)
[645] 112a (Y1) pīrezen-i: pīreden-i 114 (M5)
[646] 114 (M5) nihāyān: nihādān 112a (Y1)

Gözleri ḳan ḳuyısı gibi mehīb

Koltuğu aynul-ḳaṭr-ı pür ġarīb

Dişleri didān ü zebānı[647] çumār

Gürdur aġzı boġazı hemçü ġār

El-ḳıṣṣa ittifāḳ bu mel'ūne vü mekkāre vü ṭarrāre ol maḥalde 'aṣāsın ḳaḳaraḳ ve tesbīḥin çekerek bunlaruñ ḫānesine çıḳageldi. Gördü ki Ebū 'Ali Sīnā'nın 'avratı pejmürde[648] rūy u perīşān mūy-ı ġam-nākdür.

"Aḥvālüñ nedür?" deyu şordı.

Ol daḫi sergüẕeştini giryān[649] ḫaber verdi. Çünki ol mekkāre vāḳıf oldı. Birāz fikr idüp ṭaldı ve iptāl-i[650] fitne ve kīse-i ḥileyi[651] meydāna şaldı ve didi ki:

"Ḳızum ġam yeme senüñ intiḳāmuñı andan alayum ve anı vādi-yi felākete şaldım[652] ve derḥāl yerinden ḳalḳup gitdi.

Bir ḳaç gün şabr eyledi. Tā güft u gū kesildi ve fitne başıldı. Hemān mel'ūne bir gün Ebū 'Ali'nüñ hücre-yi ḫāsasına geldi. Hezār ta'zīm ü niyāz ile ḫiṭāb idüp didi ki:

"Ey ḥakīm-i Eflāṭūn-nijād ācizlere dest-gīr ü dermāndelere mu'īn u zāhīrsin şek yoḳdur. Ben faḳīre cāriyeñ bir maḥalde oluram. Aşlā hevādan nişān ve rūzgārdan dermān yoḳdur. İḥsān u mürüvvet ile bir miḳdār rūzgārcıḳ kerem eyle," deyup iki biñ aḳçe çıḳarup öñine ḳodı ve firāvān yalvardı ve zār zār aġlayup ve her sözde öñiñce vardı.

Ebū 'Ali ise bir mürüvveti çoḳ ve keremi ġālib ādem idi. Mel'ūne ḳarınuñ ḥilesin[653] bilmeyüp hezlini cid sandı ve şahuñ ḳaşrınuñ rūzgārını evvelki ḥarīfe şatmış idi. Bu kerre andan alup bu 'ācuzenüñ hānesine şaldı. Mel'ūlnenüñ işi bitdi.

---

[647] 112a (Y1) zebānı: rebānı 114 (M5)
[648] 112a (Y1) pejmürde: pürmürde 114 (M5)
[649] 114 (M5) giryān: giryān giryān 112a (Y1)
[650] 114 (M5) iptāl-i: enbān-ı 112a (Y1)
[651] 112a (Y1) ḥileyi: çileyi 114 (M5)
[652] 114 (M5) şaldım: şalayım 112a (Y1)
[653] 112b (Y1) ḥilesin: çilesin 114 (M5)

Kalḳup gitdi daḫi eviñe gelüp gördi ki rūzgārdan (115) ṭurılmaz. Ol gün ve ol gice ṣabr itdi. Gördi münḳatı‘ değüldür. Hemān ṭoġrı şāhuñ sarāyına geldi ve şāha buluşdı.

Du‘ā idüp:

“Şāhum rūzgārı uġrılayan ādemi buldum,” deyup ḳıṣṣayı bir bir ḫaber virdi.

Buñlar bu sözde iken rūzgāruñ eski ṣāḥibi[654] şikāyete gelüp feryād eyledi ve didi ki:

“Ebū ‘Ali Sīnā sizüñ ḳaṣruñuzda olan rūzgārı bize satmış ve on iki biñ akçemi almış idi. Şimdi āḫare satdı ve[655] beni yabana atdı,” deyup giryān oldı.

Şāh bildi ki ḳıṣṣa mukarrerdür aṣlā şek yoḳdur. Şübhe ḳalmayup ṣāḥīfe-yi ḳalbinden ḫatt-ı şekki ḫaḳ idüp ġadab-nāk u dil-i tāb-nāk serhengüñ birine:

“Tīz var Ebū ‘Ali ḳande ise alup gel,” didi.

Şāhuñ ḥiddetin görüp serheng sür‘atle sürüp Ebū ‘Ali’nüñ evüñe geldi. Daḳḳ-ı bāb eyledi ve şiddetle mu‘āmele eyledi.

Ebū ‘Ali bildi ki:

“Ḳażiye[656] nedür?” ḳapuyı açup ṭaşra geldi.

Ḫarīf:

“Gel seni şāh ister,” didi.

“Var işünden ḳalma benüm şāhla kārum yoḳdur,” didi.

Serheng ġażaba gelüp:

“Elbette gel gidelüm,” deyup eline yapışdı.

Hemān anı gördi ki Ebū ‘Ali’nüñ eli ḳopup elinde ḳaldı ḫayrān oldı. Zīrā ḫarīfüñ gördüğü kār değildi.[657] Şāhdan ‘itāb[658] ḫavfına düşüp ḳodı gitdi. Yolda giderken bir serhenge daḫi rāst geldi. Meğer şāh isticāl idüp göndermiş idi.

“Nice oldı ḳanı Ebū ‘Ali?” didi.

---

[654] 113a (Y1) eski ṣāḥibi: ṣāḥibi 115 (M5)
[655] 115 (M5) ve: - 113a (Y1)
[656] 113a (Y1) ḳażiye: ḳıṣṣa 115 (M5)
[657] 113b (Y1) kār değildi: kāragildir 115 (M5)
[658] 113b (Y1) ‘itāb: ‘iḳāb 115 (M5)

Ḥarīf ḳıṣṣayı ḫaber virdi. Serheng-i ṣāni ceriyyu'l-cenān[659] idi niçün ḳoyup geldün bir siyāsete müsteḥaḳ ādemdür gerekçse başı ḳopsun," deyu anı daḫi döndürdü.

Bunlar iki olup yine Ebū 'Ali'nüñ ḳapusına geldiler. İḳdām idüp Ebū 'Ali'yi çıḳardılar. İkisi iki tarafından yapışdılar. İstediler ki alup gideler.[660] Hemān yapışdılar[661] ellerinde ḳaldı. Yaḳalarına yapıştılar ellerinde ḳaldı. Başına yapışdılar ellerinde ḳaldı. Gövdesinden her nereye yapışdılar ise şikeste[662] oldı. Birer ḳıyye miḳdārı laḥm olup yol üzre yıġıldı ḳaldı. Ḥarīfler ḥayrān (116) olup dehşe-'ārız oldı. Ḳoyup gitdiler. Gelüp dīvān-ı şāha aytdılar.[663] Bir bir taḳrīr ettiler. Şāh pek ġażabnāk idi. Bir çuvala ḳoyup getürün etini āteşe yaḳalum didi. Ḥarīfler bir çuvāl alup yine geldiler. Emr-i şāhla ez[664] ayaḳ ve et pārelerin çuvāla ṭoldırup dīvān-ı şāha getürdiler. Meydāna ḳodılar. Emr-i şāhla çuvālı baş aşaġa eylediler. Gördiler ki bir ḳara köpekdir. Çıḳup bir ṭarafa yüriyiverdi.

"Bre ḳoman şunu," deyup bevvāblar[665] çevgān üşüp[666] öldürdüler.

Gördiler ki yine bir köpekdür uzanup yatur. Cümlesi ḥayrān ḳaldı:

"Velākin çāre nedür?"

Vezirleri didiler ki:

"Şāhum bu ādemı ḫaber ile getürmek olmaz ve mümkün değüldür. Zīrā Mışır ḳıṣṣasını güş itmedüñüz mi? Eğer dünyā şāhları bir yere gelseler zafer bulamazlar olursa yine rıfḳla olur. Buyursañuz birimüz varup da'vet eylesek," didiler.

Şāh vezirlerini azarlayub bir uşaġa:

"Gelsün deyü şimdi ayaġına vezir mi gönderelüm. Eğer getürmeğe bir tedbīriñüz var ise anı görün," didi.

Vezīrler sükūt idüp cümlesi ḳalplerinden:

---

[659] 113b (Y1) ceriyyu'l-cenān: cerrel-ḥannān 115 (M5)
[660] 113b (Y1) alup gideler: gideler 115 (M5)
[661] 115 (M5) yapışdılar: yapışdıḳları yer 113b (Y1)
[662] 115 (M5) şikeste: be-gusiste 113b (Y1)
[663] 116 (M5) aytdılar: yetdiler 113b (Y1)
[664] 116 (M5) ez: el 113b (Y1)
[665] 114a (Y1) bevvāblar: nevvāblar 116 (M5)
[666] 116 (M5) üşüp: uşurup 114a (Y1)

"Sen bilürsün bizüm bildiğümüz Ebū 'Ali Sīnā saña şan'atlar çeker ki[667] dillerde dāstān olur," deyup temāşāya muntaẓır olup ṭurdılar.

Şāh ġażābından ḳalḳup ḥaremine gitdi. Bir ḳaç gün bu ḥāl ile ḳaldı. Bu ṭarafda meğer Ebū 'Ali Sīnā şāhuñ ḥarekātından ziyādesiyle dilgīr idi. Dīvāna gelse helāk ideceğin bilürdi. Bir kelbi kendi şekline ḳoyup ḳapudan ṭaşra çıḳarmış idi. Ol idi ki yapışduḳları vaḳitde ol kelbüñ 'aẓāsı ellerinde ḳalur idi. Alup gittiler ve Ebū 'Ali berāber maḫfice dīvāna varduḳda bir efsūn idüp kelbi yine kendü şekl-i aṣlīsine ḳodı ve kendüsüni iḫfāya çeküp bir ṭarafa ṭurdı ve bunlaruñ ẕevḳini çıḳardı ve cümle kelimāt-ı erbābı dīvānı güş idüp anlar Ebū 'Ali Sīnā'yı görmezler idi. Dīvān āḫir olup Ebū 'Ali eviñe geldi. Ferāġ-ı bāl ile oturdı ammā ol 'acūze-yi mekkāre vü mel'ūnenüñ itdüği işler ḫātırından gitmez idi. Dāima;

"Neylesem 'acaba bu mel'ūneden (117) intiḳāmumı nice alsam dir," idi.

Bir gün gördi ki ol mel'ūne yine ādet-i me'lūfesi üzre Ebū 'Ali'nüñ 'avratı yanına geldi ve muṣāḥabete meşġūl oldılar. Ebū 'Ali Sīnā muṭṭali' olup muḳayyed olmadı. Temām ṣabr eyledi ki gelüp ḳapudan çıḳup gide. Ebū 'Ali'nüñ ḳapu aġzında bir ḥücre-yi maḫṣūṣası var idi. Dāimā tenhā anda otururdı.[668] Ḳapuya gelüp içerüye teklīf eyledi. Ḳarı mel'üne muḫālefete ḳādir olamayup içerü girdi. Ebū 'Ali ḳarınuñ ḥālin ve ḫātırın şordı ve güyā ki mācerāyı güş itmemiş gibi tecāhül idüp dūstāne mu'āmele eyledi. Ḳarı mel'üne bu 'itiḳāda düşdi ki Ebū 'Ali kendinüñ fesādını bilmemiş ola.

Ebū 'Ali bāb-ı muṣāḥabeti açup aytdı:

"Rūzgārı iḳdām idüp bizden aldun. Ol ḥarīf şāha bizden şikāyet eyledi. Şāh bizi getürüp öldüreyazdı. Elinden ḫalāṣ oluncaya dek zaḫmet çekdük," didi.

Ḳarı mel'üne muḳarrer bildi ki:

"Ol ḥarīfden bilmiş benden olduġın bilmedi," deyup cevāba şuru' eyledi ki:

"'Ömrüñüz mezīd olsun. Luṭf itdüñüz iḥsān ideñüz," der.[669]

Ebū 'Ali aytdı:

---

[667] 116 (M5) çeker ki: geçer ki 114a (Y1)
[668] 115a (Y1) otururdı: olurdı 117 (M5)
[669] 115b (Y1) ideñüz der: dideñüz 117 (M5)

"Bizüm de sizden bir murād u maḳsūdumuz vardur. Kerem idün vücūda gelsün ve iki biñ aḳçeyi ki getürdün 'ayniyle ṭurır anı vireyüm ve üç biñ aḳçe daḫi vireyüm tek hemān iḥsānın olsun," didi.

Ḳarı mel'ūne aytdı:

"Baş üzre buyuruñ görelüm. Bizüm elimüzden gelür ise ḥuṣūli[670] pezīr olur. Ammā ol ne kār ola yine[671] siz andan 'āciz olasuz da bize mümkin ola," didi.

Ebū 'Ali Sīnā[672] aytdı:

Ḳati emr-i sehldür ve budur ki benim bir 'illetim[673] vardır ki ammā[674] ḥükemā 'ilac itmekde 'āciz u ḳāṣır oldılar.

Āḫir aña ḳarār virdiler ki:

"Bir sūzān-ı heyzum-pāreyi bir 'avratıñ fercine ṣoḳup söyindiresüz ve kömürünü getüresüz. Ānuñla 'ilac olur," didiler.

"Bu kārı kimseye dimeğe ḳādir olmadım. Çünki sizüñ ile dostluḳ vāki oldı. Bu kārumuzı siz bitürüñ ve bizi murāda yetürüñ," didi.

"Mel'ūne birāz fikre varup anı fikr eyledi ki:

"Nolsa gerek benim kus-ı cehennem girdārım (118) hezārān ānıñ[675] gibi yanmış ṭutuşmuş aġaçlar söyündürmiş[676] ve nice ejder-i āteş-feşān şeklinde ma'nālar yutmuşdur," deyup rāżı oldu ve ṭama'-ı ḫāma düşüp dīde-i dānişi kör ve işi zār u zebūn olup, dünyāya ṣan'at ṣatarken bir ḳaç aḳçe içün dām-ı belāya giriftār oldı.

Hemān Ebū 'Ali Sīnā daḫi:

"Fırsat ganimettir," deyup.

Beyt

Eğerçi ḫayli müşkildür kişi dünyāda kām almak

Bütün dünyā değer ammā 'adūdan intiḳām almaḳ

---

[670] 117 (M5) ḥuṣūli: ḥūṣūl 115b (Y1)
[671] 117 (M5) yine: ki 115b (Y1)
[672] 117 (M5) Sīnā: - 115 (Y1)
[673] 115 (Y1) bir 'illetim: 'illetim 117 (M5)
[674] 117 (M5) ammā: aña 115 (Y1)
[675] 118 (M5) ānıñ: hezerānıñ 116a (Y1)
[676] 118 (M5) söyündürmiş: söyündürmişdür 116a (Y1)

deyup, hemān yerinden ṭurdı. Ocaḳta yanan mīşenüñ birini eline alup[677] mel'üne ḳarınıñ üzerine geldi. Arḳası üzre yaturup fercine üç ḳarış miḳdārı işletdi.

Mel'üne feryād idüp:

"Bre meded hey neyledün?" deyup aḳlı gitdi.

Birāzdan ḳalḳup söğerek gitdi. Meğer Ebū 'Ali Sīnā efsūn idüp ve bir ṭılsımla şehrüñ cemi' āteşini mel'ünenüñ fercine ḥabs eyledi ve heyzūmı şoḳmasına sebep ol idi.

Mel'üne ḥālden ḫaberdār olup bu mertebe ile ḳurtuldum ḳıyāş idüp intiḳām idüğin henüz anlamadı ve:

"Ucuz ḳurtuldum," deyup gitdi ve ferciniñ acısından şaḳ şaḳ gezerdi ve ḥarāreti[678] şoğuk[679] şu üzerine dökerdi.

Bu tarafdan Ebū 'Ali ṣan'atı temām eyledi. Şehrüñ āteşi cemi'ān söyündi. Hiç bir yerde çeşm-i mūr ḳadar āteş ḳalmadı. Çaḳmaḳ tutmaz herkes eleminden bir ḳav çaḳmaḳ alup neyleyeceğin bilmediler. Her şerer-i nār dīdeler[680] bir necm-i dıraḫşān[681] ve her aḫker-i sūzān mihr-i dıraḫşān idi. Ammā ol devleti gice ve gündüzde kimse[682] görmezdi ve āteş ḳande pinhān olduġınuñ sırrına[683] irmezdi. Ḫalḳ birbirine yanup yaḳılup nār-ı ḥasret-i āteş ile ciğerleri[684] kebāb u tāb-ber-tab idi. Bir yere cem' olup şāhlarına şikāyete gelmediler.[685] Ġarā'ib bundadur ki şāhları da āteş almaġa ḳanġı cehenneme varacaġın bilmezdi ve bir żillete düşdi ki derdine dermāna ḳādir olmayan kimesneden dermān ṭaleb iderdi.

Ḥayrān u sergerdān ne cevāb vireceğin bilmeyüp:

"Maẓenne pinhān-kerde-yi āteş gibi[686] kimi bilürsüz" didi.

Cümlesi (119) bir aġızdan:

---

[677] 116a (Y1) eline alup: alup 118 (M5)
[678] 118 (M5) ḥarāreti: ḥarāretinden 116b (Y1)
[679] 118 (M5) şoğuḳ: şovuḳ 116b (Y1)
[680] 118 (M5) dīdeler: dīdelerde 116b (Y1)
[681] 118 (M5) dıraḫşān: Raḥşān 116b (Y1)
[682] 116b (Y1) kimse: kimesne 118 (M5)
[683] 118 (M5) sırrına: sırrına kimesne 116b (Y1)
[684] 116b (Y1) ciğerleri: ciğerler 118 (M5)
[685] 118 (M5) gelmediler: geldiler 116b (Y1)
[686] 118 (M5) gibi: - 117a (Y1)

"Şahumuzı bilürüz bilmesek bunda[687] gelmezdük"[688] didiler.

Şāh daḫi vezīrleriyle meşverete oturup vāfir ḳīl u ḳāl u firāvān cevāb u su'āl eylediler. Āḫir bir vezīri var idi. Ġāyet 'āḳıl u dānā idi aytdı:

"Behey şāhum hem bizüm ile meşveret idersin ve hem sözüme 'itibār itmezsin. Biz bilürüz, bu kār cümle Ebū 'Ali Sīnā kārıdur. Eğer 'inād olınur ise daḫi ne ġarīb ṣan'atlar seyr idersüz," didi.

Şāh aydur:

"Ben Ebū 'Ali'ye neyledüm ki bize böyle ider."

Vezīr aydur:

"Şāhum sebep budur ki 'itibār buyurmaduñuz ḥaḳaretle dīvāndan sürdüñüz ve 'unfile ḫitāb idüp serhenk gönderüp siyāset itmek istedüñüz. Ol daḫi ḳudret ü ḳuvvetde ve 'ilm-i ḥikmetde mertebesini size bildirmek istedi," didi.

Şāh aydur:

"Ya bu kāruñ 'ilacı ve bu derdüñ dermānı nedür?"

Vezir aydur:

"Ben ḳuluñ varup niyāz ile da'vet ideyim. Me'mūldur ki gele rıfḳle mu'amele buyurup 'izzet idüp yanuñuza aluñ ḫāṭır nevāzlıḳ buyuruñ 'aṭīyyeler idüp şermende-i iḥsān eyledükden soñra derdüñüzün dermānıñ istemek olur," didi.

Şāh 'aẓīm ḫavfa düşüp cānına minnet olmuş idi.

"Vezīrine bu keremi iderseñüz külli minnettür," didi.

Ol daḫi ḳalḳup Ebū 'Ali'nüñ ḳapusına geldi:

"Mihmāñuz," deyu nidā eyledi.

Ebū 'Ali de ḳıṣṣayı bildi. Tebessüm idüp istiḳbāle bir müsteṣnā dilber küçeği var idi. Ana ḫiṭāb idüp:

Mihmānumuza feth-i bāb eyle," didi.

Ol daḫi:

---

[687] 117a (Y1) bunda: bunlar 119 (M5)
[688] 117a (Y1) gelmezdük: sezdük 119 (M5)

"Be-ser ü çeşm," deyup vezīri içerüye getürdi.

Ebū 'Ali 'izzet idüp istiḳbāl eyledi. Birāz ġayr-ı ma'hūd ṭa'āmla żiyāfet idüp ba'dehu murādını ṣordı. Vezīr du'ā idüp şāh-ı Buḫārā'nuñ da'vetini söyledi ve icābet göstermeği recā eyledi. Ebū 'Ali daḫi red eylemeyüp icābet gösterdi. Ayaġa ḳalḳup 'asāsın eline aldı. Bir efsūn oḳıdı. Bir yaḫşi at oldı. Ana süvār olup vezīrüñ yanına düşüp muṣāhabet iderek dīvān-ı şāha geldiler ve içerü girdiler. Ebū 'Ali şāha du'ā edince şāh ayaḳ üzre gelüp firāvān ta'zīm eyledükden soñra (120) yanına teklīf eyledi. Ḫātırın ṣorup külli ri'āyet eyledi ve żiyāfetler idüp nice baḫşīş eyledükden ṣoñra eṣnā-yı kelāmda rūzgār ve āteş aḥvāli anıldı.

Şāh hezār niyāz idüp:

"Ey alīm-i Eflātun-ḳudret ve ey ḥakīm-i Loḳman-ḥikmet. Bu derdüñ çāresi sizlerdendür[689] kerem u luṭf u iḥsān buyurun. Bizi bu dertden ḫalāṣ idün," deyup vāfir tażarru'lar eyledi.

Ebū 'Ali inkār idüp:

"Aṣlā cürmüm yoḳdur," didi.

Şāh-ı Buḫārā ṣol ḳadar niyāz eyledi ki eğilüp saḳalın öpdi. Daḫi elin öpdi.[690] Āhir Ebū 'Ali şāhuñ ḥareketinden şermende olup göñlünden uslanmış ancaḳ didi ve şāha ḫiṭāb idüp:

"Ey şāh-ı encüm-sipāh bu kārı ben itmedüm ammā ideni bilürem," didi.

Şāh aydur:

"Ey dervīş-i ḫūb-kīş hemān derdümüze dermān olsun da ne ṭarīḳle olursa olsun."

Ebū 'Ali aydur:

"Şāhım bu kārı iden bir cāżū ve 'acūzedür. Filān maḥalde olur nāmı filānedür sihr, efsūn[691] çoḳ bilür ve nice fesādı ẓāhir olmuş mel'ūnedür. Bu rūzgār ve āteşi ḥaps iden oldur. Eğer def'i şübhe itmek murād-ı şerifiñüz ise bir ādem gönderüp varsın ol mel'ūne ḳarınuñ tennūr-ı bāz-güne-i pür-āteş fercine bir mum

[689] 120 (M5) sizlerdendür: sizlerdedür 118a (Y1)
[690] 120 (M5) öpdi: öpmek istedi 118a (Y1)
[691] 120 (M5) sihr efsūn: sihr u efsūnı 118b (Y1)

ṣoḳsun. Eğer yanmaz ise benüm cümle sözlerüm dürüġ ola. Zīrā ol mel'ūne ḳarı ateşi fercinde ḥabs itmişdür. Şāh-ı Buḫārā ḳışşayı duydu ve murād intiḳām idüğin anladı. Ammā neylesün ġayrı dermān yoḳ hemān āteş bulunsun da ḳanġı cihetden olursa olsun gelsün," deyup bir şedīd serheng da'vet idüp eline bir bālmumı virdiler.

"Var filān maḥalde filāne nām 'acūze var bulup aṣlā kelāmına muḳayyed olmayup hemān başup fercine soḳup āteş yanaraḳ alup getür," didiler.

Ol daḫi:

"Be-ser ü çeşm," deyüp şitābla varup[692] 'avratiñ eviñi ṣora ṣora buldı.

Ḳapuyı daḳ idüp:

"Aç," didi.

Hemān içerüye girüp 'avrata aytdı:

"Senüñ fercinde āteş varmış. Şāhıñ emri budur ki bālmumunı senüñ fercine ṣoḳup āteş alup gidem," ve[693] ḳaru feryād idüp:

"Behey (121) ḥarīf sen dīvāne misin? Benim fercimde āteş neyler? Eğer ṣoḳarsan ṣoḳ işte fercim," didi.

Ḥarīf 'amel eylemeyüp ṭutdı ve yaturup ḫāh u nā-ḫāh kūs-ı murdār u nā-pāk-ı cehennem girdārına balmumını üç ḳarış miḳdārı ṣoḳdı ve çıḳarup gördi ki āteş tutuşmuş hār hār yanar. Alup dīvān-ı şāha gitdi. Yolda rāst gelen āteş almaḳ murād idüp alamazdı. Zīrā ol mumdan ġayrı bir mum daḫi yanmaz.[694] Tā varup mel'ūne ḳarınıñ fercine ṣoḳup āteş almaġa muhtaç idi. Ḫalḳ tecrübe ittiler. Çāre mümkün olmadı. Āteş alamadılar.

Ṣordular ki:

"Āteşi ḳande bulduñ?"

Ol ḥarīf daḫi ḫaber virdi. Ol şehrüñ ḫalḳı bir uġurdan mel'ūne ḳarınuñ evine şitāb eylediler. Daḫi serheng mumı doġrı dīvān-ı şāha getürdi. Gördiler mum

---

[692] 119a (Y1) şitābla varup: şitābla 120 (M5)
[693] 120 (M5) ve: - 119a (Y1)
[694] 121 (M5) yanmaz: yanmazdı 119a (Y1)

yanmış. Aşlını şordılar. Serheng ḳıṣṣayı aşlı ile ḫaber virdi. Şāh ḫaber[695] alıp Ebū 'Ali'nüñ 'ilmine ve ḳudret ü ḳuvvetine ta'accüb eyledi. Bu ṭarafda ḳarı mel'üne şadedi anladı ve başına gelen derdi bildi ammā neylesün çāre nedür? Bir ṭarafa firārdan özge çāre fikr idemedi. Ḫalḳ ise ḳapuyı almışlar idi.*taşra çıḳmağa yol bulmadı. Evinüñ bir tarafında bir köhne kenif var idi.*[696] Anda iḫtifā eyledi yani ki ḫalāṣ olup ḳurtulurum şandı. Ḫalḳ ḳapuyı yıḳup içeü girdiler ve arayaraḳ kenīfde buldılar. Bir ḳaç ādamla ḥırṣla içerü girip mel'üneye muḥkem yapışdılar. Feryād idüp boġaz boġaza olınca meğer kenīfiñ taḫtaları[697] çürük imiş bir kerre göçdi. Cümlesi boġazlarına varınca poḫa düşdiler. Ṭaşradan ḫalḳ gelüp başlarına üşdiler. İpler bağlayup çıḳardılar ve necāsete baḳmayup cehennem deliğine[698] mumlar ve çıralar ve puraḳlı mīşe aġaçları şoḳup āteş almaġa başladılar. Her ne şoḳsalar yanardı. Temām anda mevcūd olan ādemler murādınca āteşlerin aldıḳdan soñra salıvirdiler. Andan[699] ḳaçup bir maḥalleye daḫi gitdi. Anda daḫi āteş ḥācetli çoḳ idi. Anlar da başup āteş almaġa meşġūl oldılar. Andan daḫi ol mel'üne sur'at idüp[700] diğer bir maḥalleye firār eyledi. (122) Ol gün şehirde ne ḳadar ādem varsa āteşlerin aldılar. Aḫşam oldı yine āteşleri söyündi tekrār[701] āteş almaġa muḥtāç oldılar. Ḳarı mel'üne bu şehirde aramaya[702] mecāl muḥāl olduġın bilüp şehirden ṭaşra çıḳup ḳaçmaġa daḫi dermānı yoḳ idi. Sürüne sürüne bir pınar kenārına geldi. Birāz yatdı. Uyanup gördi ki ṣabāḥ olmuş pınardan kūs-ı külhān girdārına şu[703] ṭoldurmaġa başladı. Ya'ni derdine dermān iderim şandı. Bilmedi ki tütüni kesmek içün fercine meşk-vāri şu ṭoldurduḳça tütünler çıḳup ḥavāya direk direk olurdı. Meğer ki şehir[704] ḫalḳı 'ales-ṣabāḥ ḳalḳup gördiler ki yine āteş yoḳdur. Ḳarı mel'üneyi daḫi[705] görmüş ve ṭutmış kimse yoḳ. Bir yere cem' olup ararken[706] uzaḳdan gördiler ki tütün tüter, seğirdişüp gitdiler. Varup gördiler ki hāy hāy idüp fercine şu ṭoldurur. Yine ṭutup yatırdılar. Her gelen yine elinde[707] olanı şoḳup āteş almaġa meşġūl oldılar. Ol gün

---

[695] 121 (M5) ḫaber: ḫaberi 119b (Y1)
[696] 119b (Y1) ṭaşra çıḳmaġa yol bulmadı. Evinüñ bir ṭarafında bir köhne kenīf var idi: -121 (M5)
[697] 121 (M5) taḫtaları: taḫtası 119b (Y1)
[698] 121 (M5) cehennem deliğine: cehennemliğiñe 120a (Y1)
[699] 121 (M5) andan: - 120a (Y1)
[700] 121 (M5) ol mel 'üne sur'at idüp: 120a (Y1)'de yok
[701] 121 (M5) tekrār: tekrār yine 120a (Y1)
[702] 121 (M5) aramaya: arama 120a (Y1)
[703] 122 (M5) şu: şular 120a (Y1)
[704] 120a (Y1) şehir: berāber 122 (M5)
[705] 122 (M5) mel'üneyi: mel'üneyi daḫi 120a (Y1)
[706] 120b (Y1) ararken: erken 122 (M5)
[707] 122 (M5) elinden: elinde 120b (Y1)

de tā aḫşam olınca her kişi āteşlerin aldılar. Ḳarı mel'ūneyi gçtürüp bir yere ḥabs idüp üzerine müvekkeller ḳoyup ta'ām u şarāb ta'yīn eylediler. Herkes āteş lāzım olduḳça gelüp alurdı. Temām bir sene olınca bu minvāl üzre geçindiler. Hemān bu felāketle mel'ūne helāk oldı. Şāh-ı Buḫārā Ebū 'Ali Sīnā'dan recā eyledi ki 'ilm-i sīmyā ḳuvvetiyle birāz 'ibret[708] ü ḥikmet temāşā itdüre.

Ebū 'Ali Sīnā ise:

"Elümüzden nesne gelmez," deyup küllī istiġna iderdi.

Mışır Beği'yle olan sergüzeşti yād idüp hezār tazarru'u niyāz ve nice söz ü saza aġāz eylediklerinde gördi ki def'i mümkün olmayup[709] hemān ser-be-ceyb-i muraḳabe idüp ve iki rişte-i bārike bir efsūn oḳıyup anı gördiler ki ḳapudan bir ejder-i heft-ser peydā oldı ve dīvān içinde olan ḫalḳa hücūm eyledi ve bir ejder daḫi şāhun taḫtı altından çıḳup birbirine ḥamle eyledüklerinde meydāna āteşler şaçılup[710] ve birbirine çarpuşdılar[711] yerler şarsılup 'ālem zelzeleye (123) geldi. Ehl-i dīvān ürküp şāhlarınuñ ardına geçdiler. Şāh mebhūt olup bunlaruñ heybetinden az kaldı ki zehreleri çāḳ olayazdı. Āhir Ebū 'Ali Sīnā'ya niyāz idüp def'ini temennā eylediler. Bir efsūn oḳıyup yine iki rişte-i bārik[712] oldı. Birāz ḥayrān olup ṭurdılar ve temāşā olsa ammā böyle vehm-nāk u ḫavf-nāk olmasa didiler. Ebū 'Ali Sīnā yine bir efsūn oḳudı ve dīvāra işāret eyledi. Anı gördiler ki dīvār şaḳḳ olup içinden bir alāy sāzende ve ḫānende ve nāzik ü 'işve-kār dilber-i mümtāzlar serv-ḳadd-i ser-efrāzlar ve dilber-i ṭannāzlar herbirinüñ elinde birer güne sāzlar çıḳagelüp ba'dehu ri'āyet-i şerāit-i ādābu'l-mülūk üzre oṭurup ṣaf-be-ṣaf söz ü saza aġāz eylediler. Çengiler cevr-i dest-i dilberden ḳadlerin büküp eğildiler ve daġlar bir zamān ḳulaḳ ṭutup diñlediler. Āḫir sūz-i nāk neyler ṣadāsından sīneler ṭolup āh u zāra başladılar ve şeştālar şeş cihāna[713] āvāreler ṣalup ṭanbūrlar ṭannāz dilberler gibi remzle güftāre geldiler. Ḫub-edā sāzendeler ve ḫoş-elḥān ḫānendeler ciğer-sūz āvāzeler ile sīneleri cūşa ve dilleri ḫurūşa getürürdi[714] ve erġanūn ṣadā-yı günā-gün ile ciğerleri ḫūn ve 'aḳılları diğer-gün eyledi.

---

[708] 120b (Y1) 'ibret: ġayret 122 (M5)
[709] 122 (M5) olmayup: olmuyor 120b (Y1)
[710] 122 (M5) şaçılup: şaçılur 121a (Y1)
[711] 122 (M5) çarpuşdılar: çarpuşdıḳlarınca 121a (Y1)
[712] 123 (M5) bārik: bārike 121a (Y1)
[713] 121b (Y1) cihāna: cibāna 123 (M5)
[714] 123 (M5) getürürdi: getürdi 121b (Y1)

Muḥaṣṣıl bir bezm-i şāhāne ve bir meclis-i şehinşāne[715] idi ki ehl-i dīvān dem-beste ve ḥayrān oldılar. Ebū ʻAli Sīnā işāret idüp cümlesi yine geldükleri yola gidüp maḥv oldı. Ehl-i dīvān bu kār-ı siḥr-āmīzi ve hikmet-engīzi söyleşüp ṭururken Ebū ʻAli Sīnā bir efsūn oḳudı. Anı gördiler ki bir ṭarafdan bir ṭaḳım ḫūbān-ı perī-rūyān ellerinde ḥarīr ü zibā[716] peşkirler çıḳageldiler ve ṣaḥn-ı zemīne ber-ḳāide simāṭlar döşediler. Birbiri ardınca gūna-gūn nefāyis-ḫān ḥadden birūn.

Şöyle dökülmiş zemīn ṣaḥnına ḫūn
Olsa yetişmezdi aña berf ün

Muḥaṣṣıl bir niʻmet-i fırāvān ve bir şerbet-i bī-pāyān döşendi ki taʻbīrinde zebān ebkem ü lāl[717] ve taʻdādı bir emr-i muḥāl idi. Erbāb-ı dīvān yemeğe üşdiler ve mekes gibi her birinüñ (124) gözleri ḳararup düşdiler. Ne buñlar yemekden usandı ve ne bu niʻmet-i bī-pāyān tükendi. Ṣoñra yine Ebū ʻAli işāret eyledi yine gelüp devşürdiler. Nice ki geldiler ise böyle[718] gitdiler. Bu ḥāl-i ṭurfe ḫayāl-i siḥr-āsāya ḥayrān olup ḳaldılar. Şāh-ı Buḫārā Ebū ʻAli Sīnā'ya hezār taʻzīm ü tekrīm idüp her gün getürdüp ve nice ġarā'ib ü acā'ib ʻamellerin seyr ettirdi.[719] Şāha musāḥib olub bir an ve bir saʻāt meclisden eksik olmazdı. Bu minvāl üzre nice müddet şāh-ı Buḫārā yanında ḳaldı.[720]

Gel beri ey bülbül-i şīrīn-edā
Naġme-yi dil-sūz ile söyle nevā

Nālelerüñ cān u dile vire ẕevḳ
ʻĀşıḳ olan cānuñ olur kārı şevḳ

[715] 123 (M5) şehinşāne: şehinşāhāne 121b (Y1)
[716] 123 (M5) zibā: dibā 121b (Y1)
[717] 122a (Y1) ebkem ü lāl: ebkem olan 123 (M5)
[718] 124 (M5) böyle: öyle 122a (Y1)
[719] 124 (M5) ettirdi: iderdi 122a (Y1)
[720] 122a (Y1) şāh-ı Buḫārā yanında ḳaldı: şāh-ı Buḫārā'da 124 (M5)

Başla yine şevḳle bir dāstān

Ġulġūlelerüñle pür olsun cihān

Bir dem ola kim olasın ḫamūş[721]

Şimdi gerek eyleme cūş u ḫurūş[722]

Kilk-i siyeh-fām[723] ‘alemdārı çek

Ceyş-i ma‘ārifle pür olsun felek

Şimdi gerek eyle cihānda hüner

Aleme senden kala bir ḫūb eṣer

Aduñ añılsun bu cihān içre tā

Eyleyeler ḥaşre varınca du‘ā

Rāvī-yi suḫān senc-i şirīn-edā bu güne feth-i genc-i ‘ibret-nümā ider ki Kirmān- zemīn’de şāh Maḥmūd nām bir pādişāh encüm-sipāh ve bir melik-i ṣāḥib-külāh var idi ki ekser muṣāhibi erbāb-ı ma‘ārif ve muḳārini aṣḥāb-ı leṭāif ‘ilm ü ma‘ārifeti kendüye pīşe ve ẕevḳ u ṣafāyı endīşe idinmiş. Meğer ki Ebū ‘Ali Sīnā ‘ilm-i iḫfā vü kīmyā ve sīmyā ile meşhūr-ı ālemiyān[724] u nuḳl-i mecālis-i ādemiyān olmaġla evṣāfını güş idüp ḳulaḳdan ‘āşıḳ olmuş idi. Bununla görüşmek murād idüp bir nāme yazdı ve bir küllī hediye *ile şāh-ı Buḫārā’ya ādem gönderüp ricā eyledi. Müncāl nām bir ḥakīm-i ḫod-bīn-i ḥased-āyīn *[725] daḫi var idi.

---

[721] 124 (M5) ḫamūş: dil-ḫamūş 122b (Y1)
[722] 122b (Y1) cūş u ḫurūş: cūş ḫurūş 124 (M5)
[723] 122b (Y1) siyeh-fām: sīne-ḳām124 (M5)
[724] 122b (Y1) ‘ālemiyān: afāḳ 124 (M5)
[725] 122b-123a (Y1) ile şāh-ı Buḫārā’ya ādem gönderüp ricā eyledi. Müncāl nām bir ḥakīm-i ḫod-bīn-i ḥased-āyīn: - 124 (M5)

Şāh-ı Buḫārā'nuñ vezīri olup dāimā Ebū 'Ali'nüñ ṭaraf-ı ḫilāfında idi ki:

"Sen 'ilm-i sīmyā da māhir iseñ ben daḫi 'ilm-i ṭıpda māhirem," der idi.

Ebū 'Ali'nüñ 'ilm-i ḥikmetine teslīmi yoḳ idi. Ol vezīri daḫi[726] bile ṭalep eylemiş.

Şāh-ı Buḫārā ikisini de (125) da'vet idüp:

"Şāh-ı Kirmān bizden sizi ricā eylemiş. Varın bir ḳaç gün cemāliyle müşerref olun yine gelüñ," didi.

Bunlar nice istiġnādan ṣoñra Şāh-ı Buḫārā'nuñ ḫātırı içün gitmeğe muḳarrer eylediler.

Ammā Ebū 'Ali didi ki:

"Ey vezīr-i ḥakīm-i rūşen-zamīr çünki bizim ile dā'im ḥikmetden baḥş idersin. Gideceğimüz Kirmān-zemīn yolı temām ḳırḳ günlük beriye-yi pür-tāb ve cümlesi bī-ābdur. Ben bir faḳīr dervīşem. Ḫayme vü ḫargāh u bārgāh ṣāhibi değülem. Piyāde ve yalñız bir miḳdār zād u zevād tedārik iderem. Hemān anuñla giderem ve bir gün yersem on gün ḳadar bana ta'ām u āb lāzım olmaz. Çünki sen de bir ḥakīmsin. Bu güne zād tedārik idüp filān zamānda yanıma gel," didi ve ol vezīr-i ḥikmet-şinās ġayrete gelüp:

"Nola," didi.

Andan tedārike meşġūl oldılar. Ebū 'Ali evüñe gelüp tīz bir miḳdār ḥab tedārik eyledi. Vezīr daḫi öylece ḥab yapup yola[727] revān[728] olup[729] yigirmi gün miḳdārı yüridiler ve aṣlā birbirinüñ ekl ü şürbine muṭṭali' olmadılar. Bir gün ittifāḳ vezīr ḥablarını düşürdi. Ebū 'Ali'ye ġayretinden aḥvāli[730] söylemedi. Ammā gitdükçe ża'af müstevli oldı. Ebū 'Ali Sīnā ḳıṣṣayı bildi ve istifsār-ı ḥāl eyledi. Vezīr mu'ānnid[731] ḥarīf idi. Aṣlā söylemedi. Ḫatta ḥarekete[732] mecāli ḳalmayup yıḳıldı. Ebū 'Ali her ne ḳadar iḳdām idüp kendü ḥablarından teklīf ile bī-çāre idüp aldıramadı. Āḫir teslīm-i rūḥ eyledi. Elem ü ıżṭıraba düşüp şöyle baḥş eyledüğine

---

[726] 124 (M5) daḫi: - 123a (Y1)
[727] 125 (M5) yola: yola düşüp 123b (Y1)
[728] 125 (M5) revān: revāne 123b (Y1)
[729] 125 (M5) olup: oldılar 123b (Y1)
[730] 125 (M5) aḥvāli: aḥvālini 123b (Y1)
[731] 125 (M5) mu'ānnid: bir mu'ānnid 123b (Y1)
[732] 125 (M5) ḥarekete: ḥarekete daḫi 123b (Y1)

nādim oldı. Neylesün āḫir vezīri defn idüp ‘ilm-i sīmyā ḳuvvetiyle iki sa‘āt miḳdārı[733] geçmeden Kirmān-zemīne geldi. Muḳaddemā bu ḳadar gitmeleri mübāheşeden içün idi. Sīmyā ḳuvvetiyle murād idinse ḳırḳ günlük yolı bir sa‘ātde yürümeğe ḳādir idi.

Pes ḳal‘a-yı Kirmān-zemīne irişdi ve göñlünce[734] şöyle fikr eyledi ki:

“Şimdi Şāh-ı Kirmān-zemīn dīvānına ben Ebū ‘Ali’yem diye varmaḳ cā’iz değüldür. Eyusi anlara birāz şan‘atlar göstereyim ki bizi arayup bulsunlar,” deyup ḫāric-i şehirde bir miḳdār oturup endīşe kīsesini (126) meydāna getürdi.

Birāz fikirden şoñra ḳarşusında Kirmān-zemīn ḳal‘asını bir muşanna‘ vü müstaḥkem gördi ki burūcı feleklerden ṭaşra hurūc eylemiş. Hemān bir efsūn oḳıyup ol yaña üfürdi. Anide ḳal‘a gözden nihān olup maḥv oldı. Şol mertebe ki ol daḫi yoġmuş ve eşeri bināsı şöyle bī-nişān oldı ki buñda ḳal‘a var idi denilse kimse ‘itiḳād itmez. Pes bu ḫaber Şāh Maḥmūd’a yetişdi. Cān başına şıçrayup bendi üzerine geldi.

Yanında bulunan nüdemāsına[735] ḫiṭāb idüp:

“Bu ne ḥāldür ve ne ṭurfe ḥayāldür?” didi.

Cümlesi bilmekde ‘āciz ü bī-tāb ü tüvān oldılar. ‘Āḳıbet bir vezīri var idi. Bir miḳdār ‘ilm-i sīmyādan ḫaberdār idi.

Ol şāha du‘ā idüp:

“Şāhum bu kār şan‘at-ı sīmyādur ġayrı değüldür. Ebū ‘Ali Sīnā’yı da‘vet eylediñüz. Ġalibā gelmiş ancaḳ ibtida merḥabāsıdur daḫi çoḳ gözler görmemiş ve ḳulaḳlar işitmemiş şan‘atlar görürsüz,” didi.

Şāh aydur:

“Biz Ebū ‘Ali’yi da‘vet eyledikse dostluġa da‘vet eyledik. Bize niçün böyle düşmanlıḳ ider?”

Vezīr aydur:

“Şāhım düşmanlıḳ değildür. İẓhār-ı ma‘rifetdir. Ḥīn-i mülāḳatda ricā[736] iderseñüz yerine getürür,” didi.

---

[733] 123b (Y1) sa‘āt miḳdārı: sa‘āt 125 (M5)
[734] 124a (Y1) göñlünce: evvelce 125 (M5)
[735] 124a (Y1) nüdemāsına: ḳudemāsına 126 (M5)
[736] 124b (Y1) ricā: merḥabā 126 (M5)

Bu ḥāl ile nice melāl ile dönüp sarāyına geldi. Bulmaġa tedārik itmeğe başladı. Bu ṭarafdan Ebū 'Ali Sīnā şehr içine düşdi ve gezerek bir maḥalleye geldi. Yolı bir sarāy gibi evüñ öñine uġradı ki[737] bir 'aẓimü'ş-şān ḫoca ḳapusı içinde otırmuş samūra[738] ve kaṭifelere ġarḳ olmış. Ḳarşusında bir nice zerrīn kemerlü dilber-i sīmīn-endām el bağlamış ve nice melek-sīmā ol sulṭāna ḫidmetkār u fermān-ber olmış.

Ebū 'Ali Sīnā birāz temāşā idüp ḳarşusına geçdi:

"Şeyenlillāh" didi.

Ol ḫasīs-i nādān denāetde bir mertebede idi ki peyniri şīşeye ḳordı ammā etmeği şīşeye sürmezdi. Zīrā eksilür deyu ḳorḳardı. Belki gölgesine sürerdi.

'Ömri de kerkes gibi ḥādden füzūn
Ṭūl-i emel dūn-ı[739] cezādan uzun

Ṣofrasına ḳonmaz idi bir meges
Luṭfunı mümkün mi göre hiç bir[740] kes (127)

Kendüye iḥsān ideni ẕem ider
Nām-ı seḫḫāyı añamazdı o ḫar

Gönine[741] ger ḳonsa meges sehv ile
Ḥırş ile tā şöyle gezerdi bile

Çalışaraḳ gönde ṭutardı beğin
Yalamadan ḳomazdı ayaġın

El-ḳıṣṣa Ebū 'Ali Sīnā[742] ḫaḳāretle naẓar idüp:

"Bre uruñ şu nā-bekārı. Dünyāda bir aḳçe bütün bir ādema virilür mi?" deyup Ebū 'Ali Sīnā'ya çoḳ ḫaḳāretler eyledi.

---

[737] 126 (M5) uġradı ki: uġradı gördi ki 124b (Y1)
[738] 126 (M5) samura: samur 124b (Y1)
[739] 126 (M5) dūn-ı: rūz-ı 125a (Y1)
[740] 126 (M5) bir: - 125a (Y1)
[741] 125a (Y1) gönine: küpüne 127 (M5)
[742] 127 (M5) Sīnā: Sīnā'ya 125a (Y1)

Ebū 'Ali'nüñ ḫaṭırı münkesir oldı. Bir ṭarafa varup bir ma'ḳulca ve renk[743] virmeği fikr idüp ve[744] maḥall eṭrāfını geşt idüp bir ḫarīfe:

"Ḫāce neden maḥfūẓdur?"[745] deyup temām ḫaber aldı.

Bir tenhā köşeye geldi. Elinde bir serdeste var idi. Bir efsūn oḳudı. Bir zibā siyāh ḳatır oldı ki biñ filori ḳıymeti var ve[746] değer. Kendüyi daḫi ḫāce misāfir şekline ḳodı ve üzerine süvār olup devletlünüñ ḳapusı öñinden bir kerre geçdi[747] ḫāce derḥāl ḳatırı gördi. Hemān aḳlı başından gidüp ardınca ādem gönderüp döndürdiler. Biñ cānla yapışdı ve cāndan ṭālib oldı. Gördi ki bir siyāh ḳatır ki ḳulaḳları ḳamış ḳarnı dibek ardı fucı ḫurde-reftār ābden çāpük ve şabādan tīz-kām bir kerre girü döndürüp sürdükçe devletlünüñ 'aḳlı başından gideyazdı.

El-ḳıṣṣa bu ḳatırı görüp ayrılmadı. Biñ filoriye bāzār idüp aldı. Ebū 'Ali Sīnā daḫi filoricikleri alup şehr içinde şafā vü temāşāya meşġūl oldı. Ḫāce mesrūru'l-bāl ve ḫoş ḥāl olup ḳatırı eğerleyüp bindi. Bir bāġçesi var idi aña gitdi. Yolda giderken bir bāġçe gördi ki muḳaddem ol ṭarafdan giderdi. Hiç gördüğü yoḳ idi ve māl ḳuvvetiyle çoḳ bāġçe görmüş ammā böylesini görmemiş idi.

Ta'accüb idüp:

"'Acabā bu bāğçe kimindür ve ne zaman vücūda geldi?" deyup ṭururken ḳapusınun öniñde bir çeşme gördi ve ḳatırı şuya çekeyüm ve şulayayum,"[748] deyup birāz licāmun boş ḳoydı.

Ḳatır hemān şu içmeğe boynın uzadup lülenin (128) içine girdi gitdi ve eyer ile ḫāce şıyrılup[749] ṭaşra düşüp ḳaldı. Ḫāce'üñ cān başına şıçrayup:

"Bu ne ḥāldür ve ne özge ḥayāldür," deyup bāġçenün ḳapusından içerü baḳdı.

Gördi ki bir bī-nazīr bāġçedür[750] ta'biri mümkün değül.

"Ḳatır 'acabā ota mı çıḳdı ola?" deyup bāġçeye girdi.

Gördi ki bir dil-keş bāġçedür. Seyr iderek bir zibā çemen-şufa üzerinde bir meclise geldi. Gördi ki elli ḳadar peri-peyker mehliḳā dilberler oturmuşlar nūş-ı bāde iderler. Ḫāce daḫi 'ömrinde böyle ḫūb-rū dilber görmüş değül idi. Ayaġa

---

[743] 125a (Y1) renk: ve tek 127 (M5)
[744] 127 (M5) ve: o 125a (Y1)
[745] 127 (M5) maḥfūzdur: maḥzūzdur 125a (Y1)
[746] 127 (M5) ḳıymeti var ve: - 125b (Y1)
[747] 125b (Y1) geçdi: kendi 127 (M5)
[748] 127 (M5) şulayayum: şuvarayum 126a (Y1)
[749] 126a (Y1) şıyrılup: şarılup 128 (M5)
[750] 128 (M5) bāġçedür: bāġçedür ki 126a (Y1)

ḳalḳup teklīf eylediler. Anuñ daḫi cān azīzine minnet imiş oturadüşdi. Hemān gül-rūḫān ḫūb-āvāz ile nūşa nūşa başladılar. Giderek[751] germ ü sīneleri nerm oldı.

"Mülāyim dilber-i şūhuñ dem' vaşlında 'ālem var" deyup hemān ellerini birbirinüñ boynına atdılar.

Dilber-i sīm-endāmuñ biri daḫi ḫācenüñ boynına şarıldı. Ḫāce daḫi nāzenine şarıldı ve nāzeninüñ la'l-i şeker-bārını aġzına alup emmeğe başlayup ve mübāşeret eyledi. Sā'ir dilberler hāy hūy iderek gülüşürlerdi. Temām inzālinden şoñra gözin açup gördi ki ḳucaġına alup ẕevḳ eylediği dilber-i ḥūri-sirişt meğer bir uyuz ḳancıḳ kelb imiş. Yüziñi ısırdukça ḫāce dilber şīvesinde nāz idiyor şanur imiş. Baş ḳaldurup [752] eṭrāfa naẓar şaldı. Gördİ ki bu ṭurduġı yer taḥte'l-ḳal'adur ve başına ḫalḳ üşmiş temāşā idüp gülüşürler idi.[753] Şıçrayup ayaḳ üzre geldi. Meğer bāġçede şoyunmuş idi. 'Uryān ḥādiṣesin silerek ḥicābından bir ṭarafa revāne olup yüriyiverdi. 'Asker başına üşüp:

"Bre gitdi ḥarīf köpeği ..... ḳande gidersün? Gel ḥakīme cevāb vir," didiler[754] ve ḥarīfi ḥakīme alup gidüp söyletdiler.

Ḳıṣṣayı aşlından ḥikāyet idüp:

"Ḳatır çeşmenüñ lülesine[755] ḳaçdı. Ardınca bāġçeye girdüm," deyup bir alāy muḥālatı naḳl idince dīvāne olmış," deyup dārü'ş-şifāya gönderüp günde beş yüz değneğe tenbīh eylediler.

Ḫāce günde beş yüz yerdi. Ebū 'Ali Sīnā (129) temāşā iderdi.

Ḫāce:

"Benüm şuçum nedür ki döğersiz?" dir idi.

Anlar:

"Ḳatır nice oldı?" dirler idi.

Ḫāce ise mā-vaḳı'a her ne ise cümlesini söyler.[756] Zīrā gözi öñinde ġa'ib olmuştu. Keyfiyet bu ḥāl üzre nice müddet geçdi. Ebū 'Ali Sīnā yine ḥarīfe raḥm[757] idüp geldi. Tımarḫānede gördi bī-çāre derd-mend yürek acısı almış ilerü varup birāz

---

[751] 128 (M5) giderek: giderek kelleleri 126b (Y1)
[752] 128 (M5) ḳaldurup: ḳaldurup ve 126b (Y1)
[753] 128 (M5) idi: - 126b (Y1)
[754] 126b (Y1) didiler: diler 128 (M5)
[755] 126b (Y1) lülesine: lülesinden 128 (M5)
[756] 129 (M5) söyler: söyler idi 127a (Y1)
[757] 129 (M5) raḥm: merḥamet 127a (Y1)

muṣāhabet idüp ve bu ḳıṣṣa bir aḳçeyi[758] dirig eyledüğinden lāzım geldüğin bildürdi ve 'ilācın daḫi ḫaber virdi.

"Mādem ki ḳatır lüleye nice girer?" deyince ḫalāṣ yoḳ idüğin 'ilām eyledi ve biñ altunı daḫi va'de itdürmeyince bu 'ilacı ta'līm eylemedi.

Ebū 'Ali Sīnā bir ṭarafa revān oldı. Ḫāceye değnek zamānı gelüp mübāşeret ṣadedinde iken:

"Beni niçün döğersiz?" didi.

"Ḳatır nice oldı?" didiler.

"Nice olsa gerek āḫurdadur," didi.

"Lüleye girmesün," didiler.

"Ḳatır lüleye nice girer?" didi.

Taḥḳīḳ bildiler ki ḥarīf uslanmış. Hemān ḥakīme ḫaber idüp ıṭlāḳ eylediler. Gelüp evinde oturdı. Başına gelen ḳıṣṣayı fikr idüp 'abā altında pādişahlar olurmuş bildi. Ammā ḫasīs ü ḫarīṣ olduġından iki biñ altunuñ acısı derūnına kār eyledi ve bir derece 'adavet itdi ki eline girse öldürmek cā'iz idi.

Ebū 'Ali bir ḳaç gün istimālat ve iḥmāl eyleyüp bir gün bir faḳīr derviş gördi:

"Gel sana biñ altun vireyim," deyup yanına alup ṭoġrı ḫāce'nüñ sarāyına geldi ve ḫāce'nüñ ḳarşısına el bağlayup ṭurdı.

Meğer devletlü ābdest alur imiş. Gördi ki ol dervīş yanınca kendüsi gibi bir dervīş daḫi alup gelmiş. Bildi ki altun ister.

Ḫaṭırına bu geldi ki:

"Hele bu ābdesti temām ideyim ṣoñra ḫidmetkārlara ṭutdırup beşer yüz ḳamçı çaldırayum ki benüm yediğüm aġacun meyvesinüñ çeşnisin ol da tatsun," didi.

Ebū 'Ali ise taṣfīye-yi ḳalb itmiş bir zāt-ı kerāmet-simāt idi. Muṭṭali' olup hemān bir efsūn oḳudı. Ḳatıruñ ḳulaḳları çeşmenüñ lülesinden (130) çıḳdı. Ḫarīf bekleyüp Ebū 'Ali'nüñ yüziñe baḳdı. Ebū 'Ali de parmaġın kefene urup değnek yediğüni işāret eyledi.

Ḫāce göñlinden:

"Bu ḥarīf ḫırlı harīf değüldür. Buña ulaşmaġa mecālim yoḳdur. Benüm göñlümdekini bildi," didi.

---

[758] 127a (Y1) aḳçeyi: aḳçe kim 129 (M5)

Derḫāl ābdesti temām idüp:

"Kīse getürüñ," didi.

Ṭalep eylediği biñ altunı virdi. Andan ṣoñra daḫi beş yüz altun virüp:

"Kerem eyle ḳatırı yeniden çıḳar," didi.

Ebū 'Ali gülerek altunı alup ṭaşra geldi. Biñini ol dervīşe virüp vedā eyledi. Daḫi kendüsi varup bir tenhā köşede bir ḥücre tedārik idüp oturdı.

Bir efsūn oḳıyup bir serdesteyi 'Arap eyledi ve bāzāra varup bir başçı dükkānına ışmarladı:

"Benim bu 'Arap'um dilsizdir. Geldikde arḳasındaki zenbilin içinde bir aḳçe vardır. Alup içine bir baş ḳoyup arḳasına vir," didi.

Ol daḫi bu minvāl üzre iderdi. 'Arap daḫi gidüp yine ḥücre-i bū 'Ali 'ye gelürdi. Bunuñ üzerine ḳırḳ gün geçdi. Başçı Ebū 'Ali'den gelen aḳçe[759] cedīd aḳçe olmaġla başḳaca bir kīseye kordı. Bir gün açup ḫarc itmek lāzım geldi. Gördü ki[760] cümlesi kāġıt olmuş.

Ḥayrān olup:

"Bu ne ḥāldür? Bu ḥarīf sāḥir midür nedür?" dirken gördi ki yine 'Arap çıḳageldi.

Arḳasında zenbil başçı hemān gördükde ġażab-nāk olup elinde kefçe ṭurdı. 'Arap'ıñ başına bir kefçe urdı. Hemān 'Arap düşüp yine bir serdeste oldı. Meğer ki düşmeğe bahāne arardı.

Ol sa'āt ḥarīf ḥayrān olup:

"Ayā bu ne özge temāşādur ki 'Arap serdeste ola," deyup ṭurırken beri ṭarafda Ebū 'Ali Sīnā ḫaberdār olup derḥāl ḳalḳup bāzārda başçı dükkānına geldi. 'Arap'ı sordu.

Başçı Ebū 'Ali'nüñ yaḳasına yapışup:

"Sen sāḥirsin. Bu ḳadar gündür 'Arap ile gönderdiğiñ aḳçe kāġıd oldı," didi.

Ebū 'Ali aydur:

"Be hey ḥarīf 'Arap'ım nice oldı?"

Ḥarīf aydur:

"Bir kefçe urdum serdeste oldı."

Ebū 'Ali Sīnā aydur:

---

[759] 130 (M5) aḳçe: aḳçeyi 128b (Y1)
[760] 130 (M5) gördü ki: gördükçe 128b (Y1)

"Şāhid olun müselmānlar, ādem serdeste olur mı? Benim Arap'ımı öldürdi," deyu feryād idüp ḫalḳı (131) başına üşürdi.

Kimi Ebū 'Ali Sīnā ṭarafından ve kimi başçı ṭarafından olup bir özge ġavġa ve bir mu'areke ẓuhūr eyledi ki ta 'biri mümkün değül. Ḥākime mürāca't lāzım geldi.

İki gürūh ḳaḍıya vardılar:

"Ebū 'Ali 'Arap'ımı öldürdi," deyu da'vā eyledi.

Başçı ol maḥalde inkār eyledi.

Ebū 'Ali ḳaḍıya aydur:

"Evvelā bu ḥarīf müselmānlara ḳoyun başıdır deyu pişirüp ṣatdığı cümle ādem başıdır. Keşf olunsun. Eğer kiẕbüm ẓuhūr ider ise bāña ḥaḳaret olunsun," didikde ḳaḍı ta'accüb idüp keşfe ādem gönderüp geldiler.

Bir kefgīr ṣaldılar. Bir oġlan başı çıḳdı. Bir daḫi ṣaldılar. Ṣaçlu 'avret başı çıḳdı. Üçüncüde bir ḳoca ādem başı çıḳdı ki saçlı ṣaḳallı Nā'ib Efendi ḫayrān olup geldi. Ḳaḍı Efendi'ye gördüğü gibi söyledi. Bu maḥalde Ebū 'Ali'yi tecessüs idüp bulamadılar. Meğer kendüyi iḫfāya çekmiş idi.

Başçı feryād idüp:

"Bu ḥarīf sāhirdir," dir idi.

Kelāmına muḳayyed olmayup siyāsete fermān olundı. Başçı naẓar idüp gördi ki saḥiḥa ḳışāṣ olacaḳ.

Feryād idüp:

"Sulṭānum, benüm sergüzeştime muḳayyed olun. Evvelā ḳırḳ gündür 'Arap ile gönderdiği aḳçe kāġıd oldı ve şimdi bu ḳadar ādam arasından ġā'ib oldı. Allāh 'alīmdir. Ben ādem başı pişürmedim. Luṭf idüp bir daḫi keşf idün," deyince[761] yine ādem gönderdiler.

Gelüp baktılar ki ḳoyun başıdur. Hemān ḳıṣṣa ma'lūm oldı. Başçıyı āzād eylediler. Gelüp dükkānda kef kef ṣolurdı. Başçı başın ḳurtarınca başdan çıḳayazdı. Bu ḫaber şehr içinde meşhūr oldı. Her yerde söylendi. Giderek Kirmān-zemīn şāhı Şāh Maḥmūd'a yetişdi.

Ne ġarip ḥāl olurmış dirken vezīrler aḥvali bilüp:

"Şahum, bu kār Ebū 'Ali kārıdur," didiler.

---

[761] 131 (M5) deyince: deyicek 129a (Y1)

Derūn-ı dilden aramaġa iḳdām eylediler. Bulmaḳda ‘āciz oldılar. Bir gün Ebū ‘Ali Kirmān-zemīn çārşūsında gezerken bir bāzārcı dükkānında bir civān görüp cemālin müşāhede idüp ṭurdı. Meğer ol mehliḳanuñ bed-nefs ü bed-ḫulḳ bir peder-i bed-aḫteri var idi ki “yuḫricü’l ḥayye mine’l-meyiti” muḳteżāsınca ol (132) gülizār o şecer-i nā-hemvār-ı ḫardan[762] ḥāṣıl olmuş idi.

Gördi ki bir dervīş dükkān öñinde oġlanuñ yüzine odı ṣınmış gibi baḳıp ḳalmış. Dil-azārlıḳ idüp:

“Bre rāfiżi uşaḳ bunda ne ṭurursın?” didi.

Ebū ‘Ali ġayrı cevāb tedārik idemeyüp:

“Ziyāret iderem,” didi.

Ol ḥarīf-i bed-zebān nā-sezā söyleyüp çoḳ cefā eyledi. Ebū ‘Ali bī-ḥużūr olup bir ṭarafa revān oldı. Tenhā yere gelüp birāz fikr eyledi. Āḫir bunı tedārik eyledi ki bir ma‘ḳūlce renk vire. Derḫāl şehir ḳapusından ṭaşra geldi. Meğer bu Kirmān-zemīnuñ bir ṭarafı bir beriye-yi bī-āb idi. Beş on aġaç peydā idüp dört ṭarafa diküp bir efsūn oḳudı. Derḫāl bir bī-naẓīr baġçe oldı ki cennet-miṣāl içinde āb-ı revān ve bülbül-i hezār dāstān-ı gūnā-gūn güller ṭaraf ṭaraf bīd-i ser-nigūnlar dīdeler ḥayrān olur.

Bir maḳām-ı şerif ve cāy-ı laṭīf gösterüp ve kendü daḫi bir tuḥaf ḥāce şeklinde olup:

“Ẕikr olunan bāzārcı vardur içi gūnā-gūn meyve vü ezḫār ile māl-ā-māl eğerçi cā’iz olur ise buyuruñ bir kerre seyr idüñ. Mümkün olursa bizümle bāzār idüñ. Meyvesini getirüp bāzārda ṣatuñ,” didi.

Meğer meyve zamānı değil idi. Ḥarīf güş idince sürūrından ‘aḳlı gitdi ve görmeğe şevḳ gösterdi ve oğlını yanına alup birer ata süvār olup Ebū ‘Ali’nüñ yañına düşüp şehrden ṭaşra çıḳup gitdiler. Bir miḳdār gidüp baġçeye yetdiler. Girüp ne gördiler? Bir baġçe-yi cennet-nişāndur ki aña nisbet firdevs-i cinān mahḫż-ı evhām ü bāġ-ı irem bir ḳurı nāmdur. Şāh u eşcārı birbirine yaslanmış keşret-i bār u[763] meyveden çūb-ı ḫuşḳa ṭayanmış. Eğer bāzāra dökülüp ṣatulsa ‘idād ü iḥṣāsında zebān ḳaṣr olurdı. Eğer bir miḳdār aḳçe virmekle ele girerse tevbe yoḫsulluğa deyu hemān ḥarīf bāzāra ‘azīm olup bir miḳdār mücādele ile bir baḥā taḳdīr olunup

[762] 132 (M5) ḫardan: pür-ḫardan 130a (Y1)
[763] 132 (M5) bār u: bār-ı 131a (Y1)

kesişdiler. Derḫāl evine varup geldi. Ol gelince Ebū ʻAli civān ile bağçede muṣāhabet eylediler. Ḥarīf meblaġı getürüp teslīm eyledi. (133)

"Erzan aldum," deyup geldi. İki ḫiḍmetkār üzerine müvekkel ḳılup şimdi vaḳit teng oldı. ʻAleṣṣabaḥ gelüp devşürelüm. İmüñ ekābir-i şehre ihdā idüp ve baḳıyesin bāzāra döküp ṣatalum," deyup gitdi.

Ebū ʻAli aḳçeyi alup bir ṭarafa revān oldı. Biz gelelüm bağıñ pāsbānlarına. Çünki bu ṭarafda bağda ḳalan ḥuddām hengām-ı şām olınca ṭurdılar. Vaḳt-i ḫāb irişüp bir dıraḫt-ı meyvedār sāyesinde ārām itdiler ve deryā-yı ḫāba batup ḳaldılar. Birāzdan birisi gözin açup gördi ki bir dāne emrūd budağından aşağı şarḳup ayrılmalu[764] olmış. Belki aġzı açuḳ olsa keremlü olmuş. İḫtiyār[765] elinden gidüp elin uzatdı. Hemān emrūd yuḳarı çekildi. Ḥarīf el uzatduḳça daḫi yuḳaru gitdi. Ḥarīf ġazāb-nāk olup eline bir ṭaş alup atdı. Ol emrudı urup düşürdi. Hemān dem ki emrud yere düşdi. ʻAle'l-ġafle bir ṭarraḳa çatladı. Ḥarīfler sersem olup düşdiler. Birāz yatup ba'dehu gözlerüñ açup gördiler ki ne baġ var ne aġaç[766] var.[767] Baġ[768] yerinde yeller eser. Evvelki gibi bir beriye-yi bī-ābdur.

Ḥayrān olup:

"Bağ nice oldı?" deyup birbirleriyle mükālemeye başladılar.

Ṣabāḥ da ḳarīb idi. Meğer bāzārcınuñ sürūrından ol gice gözine uyḫu girmedi. Sehere güçle irmiş idi. Birāz keçava tedārik idüp bağçeye geldi. Gördi ki ḳoyup gitdüği ādemler ṣaḥrāda birbiriyle musāḥabet iderler.

"Bre ḳanı bağçe?" deyup su'āl eyledi.

Anlar:

"Biz de aña ḥayrāñuz," deyup cevāb virdiler.

"Bre nice oldı?" deyu iḳdām idince vaḳ'a ṣāhibi olan ġulām gelüp nice olduysa aṣlı ile ḫaber virdi.

Ḥarīf ne sır oldugına ʻaḳlı irmedi. Neylesün çāre ne ve kime ne disün? Sergerdān olup şehre ʻavdet eyledi. Gelüp yarānına söyledi. Bu ḫaber şehr içinde şāyiʻ oldı. Ḥatta semʻ-i hümāyūn-ı şāha yetişdi. ʻAklen bu daḫi Ebū ʻAli kārıdur didiler.

---

[764] 133 (M5) ayrılmalu: ayrımlu 131b (Y1)
[765] 133 (M5) iḫtiyār: iḫtiyārı 131b (Y1)
[766] 133 (M5) aġaç: - 131b (Y1)
[767] 133 (M5) var: - 131b (Y1)
[768] 133 (M5) baġ: raġ 131b (Y1)

Şāh-ı Kirmān-zemīn ḥayrān olup ne şīrīn ḥarīf olur āh meded elümüze girse birāz müşerref (134) olup:

"Kār-ı 'ibret-āmīzin temāşā eylesek," deyup mülāḳata şevḳi biñ mertebe ziyāde oldı.

Meğer Şāh-ı Kirmān-zemīn yanında bir ḥakīm vezīri var idi. Nāmına Yuḥanna dirler idi. 'İlm-i sīmyādan bir miḳdār ḫaberdār idi.

Şāha didi ki:

"Ebū 'Ali'yi bulup getürürsem ne iḥsān idersün?

Şāh 'azīm va'de idüp hemān vezīr Yuḥanna yerinden ḳalḳup da'va ile tecessüse gitdi. Birāz muḳayyed olup Ebū 'Ali'yi bir yerde ġafletde bulup bir efsūn oḳudı. Ebū 'Ali'nüñ elleri tutmaz oldı. Vezīr hemān furṣaddur deyup muḥkem bende çeküp alup şāha getürdi. Ebū 'Ali murād idinse hem kendüyi ḫalāṣ idüp ve hem vezīri giriftār iderdi. Ammā görelüm neyler deyup şeyreyledi.

Şāh su'āl idüp:

"Bu kimdür?" didi.

Meğer bu maḥalde şāh tenhā otururdı ve tācını öñine ḳomış başı açıḳ ṭururdı.

Hemān Ebū 'Ali efsūn oḳudı. Kendüye bir tāc idüp şāhuñ başına geçe düşdi.

Vezīr Yuḥanna vāḳıf olup:

"Şāhum, şaḳın başına Ebū 'Ali bindi," didi.

Zīrā vezīrüñ gözine Ebū 'Ali'nüñ peykeri görinür idi. Şāh başına el şalup gördi ki bir muraṣṣa yedi küngüreli tācdur ve her küngürede bir gevheri var ki ḫarāc-ı Rūm değer. Teferrüc idüp ḥayrān olurken hemān vezīr Yuḥanna 'ilm-i sīmyā ḳuvvetiyle bir 'alev āteş olup tācın üzerine hücūm itdi. Ebū 'Ali gördi ki āteş gelür. Derḥāl 'amel idüp bir miḳdār erzen oldı. Eṭrāfa ṣaçıldı. Her biri bir yere gitdi. Vezīr Yuḥanna bir dāne ḥurūs olup ṭaruyı[769] divşirmeğe başladı. Cümlesini divşürüp iki dāne ṭarı[770] ḳaldı.[771] Biri şāhın dizi altında ve biri meydānda ḳaldı. Bir tilki olup hurūsa ḳaṣd eyledi. Vezīr de ḥurūs şeklinden çıḳup bir ḳebūter[772] olup havāya ḳalḳup gitdi. Ebū 'Ali daḫi tīz elden bir şāhin olup ardına düşdi. Kebūter bir mīşeye cān atup ḳaçdı. Ebū 'Ali şāhinvār eṭrāfın alup ṭurdı. Yuḥanna gördi ki ḳurtuluş yoḳ.

---

[769] 134 (M5) ṭaruyı: erzeni 133a (Y1)
[770] 134 (M5) ṭarı: erzen 133a (Y1)
[771] 134 (M5) ḳaldı: - 133a (Y1)
[772] 133a (Y1) kebūter: ḳuş 134 (M5)

Hemān kendü şekl-i aşlisiyle[773] girüp Ebū ʻAli'den ʻitizār (135) idüp el arḳasını yerde idüp fırāvān yalvardı ve istiġfār eyledi. Ebū ʻAli gördi ki kār-ı ġayr-ı şekl oldı. Ol da kendü şekline temessül idüp Yuḥanna'nuñ elin eline alup muṣāhabet iderek dīvān-ı şāha geldi. Şāh ġūş idüp hezār ta'zīm ü tekrīm idüp yanına aldı ve yer gösterüp muṣābete meşġūl oldılar. Eṣnā-yı kelāmda ḳal'a aḥvāli añıldı. Şāh recā eyledi ki yine yerine gele.

Ebū ʻAli aytdı:

"Şāhum ḳal'a nice oldı?"

Şāh aydur:

"Bir ṣabāḥ ḳalḳup yerinden[774] maḥv olmış bulduḳ."

Ebū ʻAli:

"Şāhım aşlı yoḳdur," didi.

"Yine yoḳlañuz," didi.[775]

Ādem gönderüp gördiler. Ḳal'a yerindedir.

Şāh ta'accüb[776] idüp:

"Ben kendi gözümle gördüm. Maḥv olmuş idi. Şimdi ne ḥāl oldı ki yerine geldi ve nice gitdi ve nice geldi. 'Aḳlıma[777] yetişmedi," didi.

Ebū ʻAli de Ḥaḳ sübḥānehu ve te'ālā Ḥażretlerine ḥamd ü ṣenā itdi ve kendüye verdüği ʻilm ü ḳudreti beyān idüp:

"Bu ma'ḳūleler emr-i cüz'idür," didi.

Şāh Maḥmūd:

"Recā idüp ol ṣan'atlardan cā'iz değil midür ki biz de teferrüc eylesek."

Ebū ʻAli de redd itmeyüp:

"Baş üzre," didi.

Dīvāndan ḳalḳup meclis-i ḫāṣ eylediler. Ebū ʻAli'ye günāgün ẓiyāfetler idüp türlü türlü tuḥfeler iḥsān eylediler. Şāh bu maḥalde yine recā eyledi.

Hemān Ebū ʻAli birāz başını ḫırḳaya çeküp:

"'Acaba neyler ola," dirken anı gördüler ki Ebū Ali'nüñ ḫırḳası içinden envā-i muḫtelife ḥayvanāt ẓuhūr itmeğe başladı. Ayu ve ḳurt ve tilki ve çaḳal birbiri

---

[773] 134 (M5) aşlisiyle: aşlisine 133a (Y1)
[774] 135 (M5) yerinde: yerinden 133b (Y1)
[775] 133b (Y1) yoḳlañuz didi: yoḳlañuz 135 (M5)
[776] 135 (M5) ta'accüb: ta'accüb-ginān 133b (Y1)
[777] 135 (M5) 'aḳlıma: 'aḳlımuz 133b (Y1)

ardınca hāy hūy idüp çıḳup erbāb-ı meclise[778] hücūm itmeğe başladı. Meclis eṣḥabı görüp bir ṭarafa ṭurdılar. Anlar çoġaldukça buñlar bir ṭarafa firār iderlerdi. Şol mertebeye vardı ki oturdukları odaya sığmaz oldı. Ḳapuyı daḫi bulamazlardı ki çıḳup firār ideler. Cümlesi ḫavfdan helāk olayazdı. Bu ḳadar hayvanāt birbiriyle mu'areke idüp boġaz boġaza oldılar. Ortalıḳda bir ḫırıltı ve bir gürültü ḥāṣıl oldı ki feryād idenlerüñ ṣadāsı işitilmez oldı. ve ol ḳadar sehm-nāk u vehm-nāk ṣayḥa vü ṣadāları çoġaldı ki şāha ve meclisde olanlara (136) vaḥşet ve dehşet gelüp feryāda başladılar.

"Bre[779] medet[780] tīz ferāġat eyle," deyu yalvardılar.

Ebū 'Ali 'amelden fāriġ olup cümle canavarlar gelüp Ebū 'Ali'nüñ ḫırḳasına girüp maḥv oldılar.

"Şimdilik bu ḳadar. Ma'zūr buyuruñ yine ḫiḍmet bākidür," didi.

Şāh ta'accüb idüp:

"Ḥaḳ sübhānehu ve teālā ḳullarına ne derece ḳuvvet virür imiş," didi ve Ebū 'Ali'ye żiyāfet ve riāyete meşġūl oldılar.

Çünki şeb gelüp 'ālem aġyārdan ḫāli oldu.

Ebū 'Ali'ye yine teklif ve recā eylediler ki:

"Bir ṣan'at icrā olunsa ammā böyle maḫuf olmasa," didiler.

Ebū 'Ali daḫi:

"Be-ser ü çeşm," deyup meydānda duran şem'i perde ardına geçürdiler.

Ebū 'Ali baş ḫırḳaya geçürüp[781] efsūna meşġūl oldı. Anı gördiler ki perde ardından saḳfa ṭoġrı bir külāh çıḳup çekilmeğe başladı ve hanenüñ saḳfı şaḳḳ olup ol ḳadar çekildi kiyüz endāze ḳadar oldı ve bir siyāh cebhe ẓuhūr eyledi ve bir vaḳit çekildi. Ardınca ḳaşları ẓuhūr idüp on endāze miḳdārı ol daḫi çekildi. Ardınca gözleri ẓuhūr idüp süpürden büyük ol daḫi andan üç ḳulaç miḳdārı burnı andan ṣaḳalı iki sa'āt çekilüp ba'dehu şikemi ẓuhūr eyledi. Gitdükçe şikemdür ṭaşra ṭaşup döküldi. Sarāy içine ṭolup erbāb-ı meclise müzāheme ve müzāyaḳa virdi. Herbiri yerlerinden ḳalḳup birer ṭarafa ḳaçdılar. Çāre olmadı. Pencereye[782] girdiler. Mecāl olmadı. Bu ḥarīfüñ şikemi pencerelere ṭolup bunları boġmaḳ mertebesine getürdi.

---

[778] 135 (M5) erbāb-ı meclise: erbāb-ı bezme 134a (Y1)
[779] 134a (Y1) bre: bir 136 (M5)
[780] 134a (Y1) meded: müddet 136 (M5)
[781] 136 (M5) geçürüp: çeküp 134b (Y1)
[782] 136 (M5) pencereye: pencerelere 135a (Y1)

Feryād idüp amān istediler. Ebū ʻAli feraġāt idüp ḥarīf yine geldi ki yoldan çekilüp maḥv oldı. Ne ol var ne bu var.

Ehl-i meclis ḥayrān olup tekrār recā eylediler ki:

"Seyr olsa ammā böyle vehm-nāk olmasa," didiler.

Oturdukları sarayuñ bir ḳaç penceresi var idi. Ḳapanmış ṭururdı.

Ebū ʻAli ehl-i meclisüñ birine ḫiṭāb idüp:

"Şol pencerenüñ birin aç," didi.

Hemān birisi ḳalḳup açdı. Zamān güz eyyāmı idi. Gördiler ki bir mertebe müzeyyen bahārdur ki her yerde ezhār günāgün açılmış. ʻĀlem şüküfe ile şaḥn-ı cināna dönmiş ve ḳumrular elhān-ı ciğer-sūz ile feryāda āġāz eylemiş bir mehtābdur ki (137) rūz-ı rūşenden enver cümle ehl-i meclis ve Şāh Maḥmūd seyr idüp ḥayrān ḳaldılar. Andan ol pencereyi ḳapayup birin daḫi küşāde ḳıldılar. Ne gördiler ki bir ṭufān-ı şārşār-nişāndur ki ta'biri ḫāric-i dāire-i beşerdür. Yaġmur ve ḳar ve rūzgārdur ki fi'l-ḥāl pencereden rūzgār ḳarı içeriye ṭoldurdı. Bir burūdet peydā oldı ki pencereyi güçle ḳapadılar. Biraz kürklerine şarılup ısındılar.

Ba'dehu Ebū ʻAli Sīnā:

"Pencerenüñ birin daḫi açın," didi.

Birin daḫi açdılar. Ṭaşrası bir deryā-yı ʻummāndur ki bütün dünyā deryā altında ḳalmış. Ṭağlar gibi mevcler ḳalḳmış. Balıḳlar[783] oynaşur ve her bir mevci ṭufān-ı Nūḫ'dan nişān virür. Temāşā idüp ta'accüb-künān ḥayrān ṭururken rüzgār ile mevcün biri pencereden içerü ṭoladüşdi ve cümleyi ışlatdı. Bunlar pencereyi ḳapadılar. Bir miḳdār ḳurınup ṭurdılar. Ebū ʻAli yine pencerenüñ birin daḫi açılmasına emr eyledi. Açdılar ne gördiler ki[784] bu kerre dünyāyı āteş ḳaplamış. Mināre gibi ʻalevler her ṭarafa çekmiş.[785] Bir kefe ḳurı yer görünmez. Bunlar temāşā idüp ṭururken rüzgār ile bir ʻalev içerü giredüşdi ve seyircileri yaḳayazdı. Her biri ḫavf ile giru çekilüp pencereyi ḳapadılar. Birin daḫi açtılar gördiler ki[786] bir rūz-ı rūşendir ki güneş vasaṭ-ı āsumānda her kişi varup gelmekde ve alup vermekde adetçe gündüzdür. Anı daḫi ḳapayup birin daḫi açdılar. Gördiler ki bir siyāh gicedür. Göz gözi görmez ol da öyle bir gice idi. Gerek şāh ve gerek erbāb-ı dīvān ḥayrān u sergerdān olup Ebū ʻAli'nüñ hünerlerine taḥsīn ü āferinler idüp tā ṣabāḥ olunca

[783] 137 (M5) balıḳlar: māhīler 135b (Y1)
[784] 137 (M5) gördiler ki: gördiler 135b (Y1)
[785] 137 (M5) çekmiş: baş çekmiş 135b (Y1)
[786] 137 (M5) gördiler ki: ne gördiler ki 135b (Y1)

muṣāḥabet eylediler. Ṣabāḥ olduḳda Ebū ʻAli şāhdan izin ṭaleb idüp mekānına geldi ve birāz istiraḥat idüp irtesi gice yine geldi. Bir āli ṣoḥbet[787] oldı ki ta'biri mümkün değül. Yine Ebū ʻAli Sīnā'ya[788] teklīf eylediler ki ʻacayib göstere. Meğer ta'ām[789] üzerinde idiler. Ebū ʻAli bir efsūn oḳudı. Meydānda ṭuran pilāvlar ḫurdece ḳurtlar olup ḥarekete başladı ve yaḫniler ṣıçan ve laḥana ṭolması ḳurbaġa olup ṭa'āmlaruñ her biri (138) kimi ʻaḳrep ve kimi yılan ve kimi dürlü dürlü ḥaşerātü'l-arż olup el uzatmaġa mecāl olmayup ehl-i meclis ṣofra başından dağıldılar.

Ebū ʻAli gülüp:

"Gelin oturun nesne yoḳdur ḥayāldür," didi.

Gelüp otırdılar. Hemān gördiler ki yine nefis ṭa'āmlar cümlesi ḫāb-ı ḥayāldür. Muḥaṣṣıl günagün ṣan'atlar gösterüp ol gicede vāfir ṣīrīn-kārlıḳlar eyledi ki her ṣan'atda ʻuḳūl ḥayrān ve fuḥūl sergerdān olurdı. Bu minvāl üzre nice müddet Ebū ʻAli Şāh-ı Kirmān-zemīn ile ḳaldı ve nice gözler görmedük ṣan'atlar gösterüp bu ḥāl ile rüzgār geçürdiler. Meğer Şāh Maḥmud'uñ aḳrabasından bir civān-ı ġoncadehān ve mūy-miyān dilber-i şīrīn-zebān var idi ki hüṣn ile ʻāleme velvele ve güft ü gūy cemāli günāgün ġulġula bıraḳmış idi. Rūy-ı ʻālem- ārāsında[790] ṭarāvet ü nezāketi bir mertebede idi ki bir kerre naẓar iden bir daḫi gözin ayımaġa ḳādir olmaz.

Nazım[791]

Dilber-i ḫurşīd-i ruḫ-ı meh fürūġ
Nâkıs-ı meh revine nisbet dürūġ

Mest ola la'liyle meyl-i nāblar
Ḳaşlarına ḫam ḳadd-i miḥrāblar

Ẓulmet-i ġamdan daḫi virür necāt
Lā'li virürdi nice Ḫızır'a ḥayāt

---

[787] 137 (M5) ṣoḥbet: meclis 136a (Y1)
[788] 137 (M5) Ebū ʻAli Sīnā'ya: Ebū ʻAli'ye 136a (Y1)
[789] 137 (M5) ta'ām: meğer ta'ām 136a (Y1)
[790] 138 (M5) ārāsında: ārāsınuñ 136b (Y1)
[791] 138 (M5) nazım: - 136b (Y1)

Āb-ı ḥayāta lebi virürdi tāb
İtmese ger rūyına zülfin niḳāb

Ġamzesini görse eğer bī-amān
Ḳaça bucaḳdan bucaġa zāhidān

Ḫāl-i ruḫı dillere urmaḳda dāġ
Mesken idinmiş gibi gülşende[792] zāġ

Nüsḫa-yı iḫfā bilür ancaḳ dehān
Anıñçün eyledi kendin nihān

Fikr-i daḳīḳ ile bilinmez miyān
Ḳılıca ḳomaz fikrini ādemde cān

Ḳāmet-i mevzūnına nisbet temām
Serv ile şimşād hemān ḳurı nām

El-ḳıṣṣa püser-i ḫūb-siret ve meh-ṣūret dīvān-ı şāhda şāhib-i maḳām-ı Maḥmūd ve erbāb-ı devletden ma'dūd idi. Ebū 'Ali Sīnā'nuñ bu kār-ı siḥr āṣārını görüp ez-dil ü cān māil oldı ve tenhāsına gelüp maḥfice 'ayş u 'işret ü nihāni ṣoḥbet iderdi. Ebū 'Ali de bir ṣaḥib-i söz ü sāz bir merd-i (139) şāhid bāzār[793] idi. Ḳande bir[794] rūy-ı dil-firib görse mā'il olur idi.

Muḥaṣṣıl bu dilber-i ḫūb-rūy-ı ve nīk-ḫūya rişte-i ta'alluḳı bend ü kemer-i muḥabbeti muḥkem peyvend idüp ve nice siḥr-āmiz ve şu'bede-engīz ṣan'atlar gösterüp şeb ü rūzda sāz u söz ile 'ayş-ı cāvidāni ve ẕevḳ-i kāmurānı iderlerdi. Meğer Yuḥanna didükleri vezīr ol mehliḳaya göñlinden 'āşıḳ-ı şeydā ve ol güle bülbül-i güyā geçünürdi.

---

[792] 137a (Y1) gülşende: kāşinde 138 (M5)
[793] 139 (M5) bāzār: bāz 137a (Y1)
[794] 139 (M5) bir: ḳande bir 137a (Y1)

Beyit

İndüği içün gülşene ırmāḳlar
Güllere bülbül geçinür zāġlar

Ol verd-i ra'nā anı ḫār yerine değül belki ḫarīrine ḳomazdı. Ebū 'Ali ile bu minvāl üzre mu'āmelesine ḥaṣed iẓhār idüp fitne vü fesād ḳapusın açdı ve mezrā-yı 'āleme bühtān ṭoḫumunı ṣaçdı.

Bir gün ḥużūr-ı şāha girüp Ebū 'Ali ḥaḳḳında firāvān bed-güyluḳ idüp:

"Sizüñ ḫāndān-ı 'ismet bünyānuñuza ḫıyāneti var," deyup civān-ı merḳūm ile Ebū 'Ali Sīnā'nuñ ḥaḳḳında nice nā-şāyeste kelimāt söyleyüp ifk-i 'amīm ü bühtān-ı 'aẓīm eyledi ve nice durūġ-ı bī-fürūġ ile şāhı iġżāb ve ḳalbini pür-tāb eyledi.

Şāh Maḥmūd 'itimād eyleyüp üzerlerine tecessüs içün ādemler ḥavāle eylediler. Ebū 'Ali her gice dāḫil-i meclis olduġın görüp gelüp şāha 'ilām eylediler. Şāh daḫi ġayr kiẕb-i iftirada ṣaḥīḥ ḳıyās idüp Ebū 'Ali Sīnā'ya derūnından 'adāvet itdi ve gelüp gitdükçe iltifāt eylemeyüp naẓardan bıraḳdı. Belki ḳādir olup furṣat bulursa ḳatline āzim ü cāzim oldı.

Ebū 'Ali:

"Ḫurde-şinās," didi.

"Eğer bu gice bunda ḳalursam be-herḥāl bir keder muḳarrerdür," deyup hemān ḫırḳa berdūş şehr-i Kirmān-zemīnden ṭaşra oldı ve şehrüñ rāst ḳarşusında bir vādi-i sengistan var idi. Aña geldi. Tīz bir efsūn oḳıyup ol vādide bir şehr-i 'aẓīm ve bir sevād-ı cesīm īcād ve bünyād eyledi ki ta'birinde zebān ḳāṣır ve anuñ gibi şehr dünyāda nādir idi. Şehr-i Kirmān-zemīn aña nisbet bir ḳarye-yi kemterin ve ḳal'asınuñ cidārı ve saraylarınuñ dört dīvārı aḳ ve berraḳ mermerden burūcı feleğe dek 'urūc belki āsumāndan ḫurūc eylemiş. Derūnı ecnās-ı muḫtelife-yi ḫalḳ ile (140) māl-ā māl ṭaraf ṭaraf āb-ı zülāl nice yüz 'āli ḳubbeler ve cāmiler ve felek-i mīnā[795] renk 'imāretler güşe-be-güşe çārşūlar her bir dükkānda ḫurşīd-tal'at ḫūb-rūylar ve emtia'yı gün-ā-gün ve aḳmīşe-i buḳalemun ḥadden bī-rūn u 'adedden efzūn cümle dört dīvārı ve bīnā-yı ḥişārı mücellā[796] ve āb u zer ile muṭallā bir şehirdür ki vaṣfı

[795] 138a (Y1) mīnā: miṣāl 140 (M5)
[796] 138b (Y1) mücellā: müḥellā 140 (M5)

ḫāric-i iḥāṭa-yı ḥadd-i beşerdür ve kemend-i miskīn bend-i ‘ibāret küngüre-yi ta‘birinden kütāh ü aḳṣardur. Kendü içün bir āli sarāy-ı dil-güşā ve bir dīvān-ḫāne-yi muallā binā eyledi ki bir şehr miḳdārı olur ve zibā ḳaṣırlar ve a‘lā bağçeler ve ra‘nā tāḳ ve[797] revāḳlar peydā idüp bir dīvān-ı felek-bünyād tertīb eyledi ki bir şāh-ı çemşīd-‘ünvān gördüği yoḳdur. Şāh Maḥmūd ve sā’ir vüzerā ve şehr ḫalḳı yüksek yerlere çıḳup temāşā eylediler. Ne gördiler kāşāni dīvārlar ve zer-feşān cidār-ı ḥişārı mihr-i āsumāna aḳs idüp bir şa‘şa’a ve ḫalḳınuñ ġulġulesinden ‘ālem pür-velvele vü zelzele olmış cümle[798] ḥayrān u sergerdān ta‘accüb-ginān engüşt-ber-dehān oldılar.

“Evvelden yoġ iken bir gice içinde bu ḳadar ma‘nā vücūda geldi,” deyup güft u gū itdiler.

‘Aḳlen daḫi bildi ki bu yine kār-ı siḥr-āmīz-i Ebū ‘Ali Sīnā’dır ki kendülere raġmen binā eylemişdir. Neylesün ne çāre zār u āvāre ṭurup temāşā iderken anı baḳdılar ki bu şehrüñ ḳapusı ṭarafından bir gürūh-ı enbūh peydā oldı. ‘Acaba bu ne ola dirken anı gördiler ki elçidür. İstikbāl idüp bir yere ḳondurdular. Ba‘dehu[799] dīvān idüp elçi da‘vet olundı. Gelüp ḳāide-i edeb üzre mecālis-i şāhı ve ḳavāid-i mehāfil-i şehinşāhi her ne ise yerine getürdi. Andan ṣoñra zemīni būs idüp sundı. Altına bir zerrin ṣandalı ḳodılar oturdı ve şerber virdiler içdi. Ba‘dehu du‘ā idüp nāmeyi sundı. Elinden alup mührin açdılar vüzerā eline virdiler. Bülend āvāz ile oḳıdılar.

Demiş ki:

“Ey şāh-ı Kirmān-zemīn bu ḳadar zamāndan berü şāhlıḳ idersin yeter. Zīrā hissene ancaḳ düşen budur. Bundan böyle (142) devrān bizümdür. Memālik-i Kirmān-zemīni bize teslīm idesüz ve ne ḳadar zaḥmet ise sizler bir ġayr-ı diyāra gidesüz. Bir āsumān iki mihre cilvegāh ve bir mīşe iki şīre ḳaragāh olmaz. Eğer ‘inād u muḫālefet iderseñüz yarın ‘ales-ṣabāḥ meydānuma gelesüz yāḫud vaḳtüñüze ḥāzır olasız,” deyup ḫatm-i kelām eylemiş.

Çünki nāmenüñ maẓmūnı ma‘lūm oldı. Şāh Maḥmūd ḥayrān olup ḳaldı ve deryā-yı fikre ṭaldı. ‘Āḳıbet bunı rey eyledi ki bir ādem bile ḳoşup gönderelüm. Bir ma‘ḳulca da‘vet eylesün. “Es-ṣulḥ u seyyidü’l aḥkām” ile ‘amel idüp ṣulḥa cānlar virdiler. Şāh Maḥmud’un bir ‘āḳıl vezīri var idi. Ana işāret eyledi ki varup Ebū ‘Ali ile söyleşüp bir ma‘ḳūl ṭarīḳ ile da‘vet idüp alup gele.

---

[797] 140 (M5) ve: - 138b (Y1)
[798] 140 (M5) cümle: cümlesi 138b (Y1)
[799] 139a (Y1) ba‘dehu: ba‘dekā 140 (M5)

Hemān ol vezīr ayaġa ḳalḳup sarayına gelüp levāzım her ne ise görüp ve yanına bir ḳaç ḫuddām ve evvel elçi olan ẕevi'l-iḥtirāmı alup:

"Ḳandesin Şehr-i 'ibret-nümā?" deyup gitdiler.

Çünki yaḳın geldiler. Ebū 'Ali Sīnā müvekkeller ḳomış idi. Gelüp ḫaber virdiler. Ol daḫi vezīrlerine emr idüp istiḳbāl itdürdi. Şāh-ı Kirmān'un vezīri gördi ki ḳal'anuñ ḳapusından bir gürūh-ı enbūh peydā olup bir alāy erbāb-ı dīvān-ı pür-'ünvān ẕer ü ẕīvere müstaġraḳ olup yollu yolınca çāvuşān-ı ẕerrin-ḳaftān ve aġayān-ı Süreyyā-iḳtirān ḳarşu gelüp levāzım-ı ḳa'ide-i istiḳbāl her ne ise yerine getürüp vezīr-i meẕbūrun öñine düşüp alup ḳapudan içerü dāḫil oldılar. Vezīr bu şehri temāşā idüp keşret-i temāşādan ḳalbe melāl ve dimaġa kelāl geldi. Ve'l ḥāṣıl giderek bir sarāy-ı felek-miṣāle geldiler ki ḳapusından yüz atlu yan yana girse birisi yerim ṭardur dimeye ve birbirine elem irgürmeye ve bir gürūh-ı bevvābān-ı ẕerrīn-çevgān ḳarşu gelüp saḥn-ı zemīnden evsā' bir meydandan geçüp bir mürtefī dīvān yerine getürdiler. Andan daḫi bir güne tāife gelüp istiḳbāl idüp bu minvāl üzre ḳapudan içerü bir 'āli dīvānhāneye getürdiler. Erbāb-ı devlet ve erkān-ı salṭanat yerlü yerinde ve pehlüvānān-ı āhen-ciğer (142) ü pūlād-kemer salġı sollu kimi belinde tīg ve kimi elinde şeşber ṭurmışlar. Taḫt üzre bir pādişāh-ı encüm-ıpāh oturmış. Aḳ saḳal sīnede tāc-ı şāhī başında kemer-kīyānı belinde ve libāçe-i şehinşāhı döşinde meştin zānūsına ḳomış dizi üzre mehābetle oturmış on iki biñ ġulām-ı benām ellerinde tīg-i 'uryān ve bellerinde ḫançer-i berrān ṭurmış eṭrafında ehl-i ḥikmet vüzerā-yı pür-'izzet.

Muḥaṣṣıl bir dīvān gördi ki hezār Hüşeng ü Ferīdūn ol bezme bir ġulām-ı dūn olamaz. Vezīr-i bī-çāre şaşdı ve deryā-yı ḥayret ṭaşdı ve emvāc-ı ġayret başından aşdı. Her ne ḥāl ise edeb-i risāleti yerine getürdi. Bir kürsi ḳodılar oturdı. Getirdüği pīşkeşleri meydāna getürdi. Şerbet virdiler içdi. Söylenecek sözden geçdi.

Görelüm aḥvāl neye müncer olur deyup ṭururken Ebū 'Ali baş ḳaldırup vezīre ḫiṭāben nice nükteli 'itāb idüp:

"Var şāh-ı Kirmān-zemīne bizden selām eyle. Vaḳtine ḥāẓır olsun. Memālikde[800] iki şāh ve āsumānda iki māh cilveger olmaz. Bu cihānda ya anlar ṭursunlar veyāḫūd biz. Zīrā anlara bu ḳadar salṭanat kāfidür ve eğer 'askerine maġrūr olursa bu gördüğün baḥrden ḳaṭre ve güneşden ẕerre değüldür. Ne ḳadar 'asākir-i encüm-şumār ve melh-girdāra kādir olduğumuzu yarın inşa'-Allāh meydān-ı ġavġa

[800] 142 (M5) memālikde: bir memālikde 140b (Y1)

ve mu'areke-i heycāda görürsüz," deyup 'unf ile cevāb virüp taḫkīr-i tām ve teẕlīl-i temām ile vezīri dīvāndan ḳovdılar.

Vezīr-i derd-mend-i bī-çāre ḳapuyı ṭār buldı ve ḳaçaraḳ gelüp Şāh-ı Kirmān-zemīn dīvānına erdi ve gördüğü temāşāları ve güş itdüği ma'nāları bir bir taḳrīr eyledi. Şāh güş idüp 'aḳlı başından gitdi ve neyleyeceğin bilmedi ve zevāl-i devlet ve inḳırāż-ı salṭanat ḫavfına düşdi. Tīz vilāyetlerine ve eṭrāf memleketlerine ulaḳlar ile nāmeler perākende idüp 'asker cem'ine mübāşeret ve tehiyye-yi esbāb-ı ḥarb u ḳıtāle mübāderet eyledi. Ḥażır u āmāde iki yüz biñden ziyāde ādam tedārik idüp ṭurdı. Çünki şāh-ı ḫāver-zemīn meydān-ı ufḳa ālem-i zerrīn-i (143) mihri diküp leşker-i zengibār livā-yı siyāhı nigūnsār ve cem'iyyet-i nücūm u pervini perīşān u tār u mār eyledi. Hemān şāh Mahmūd-ı Kirmān-zemīn 'askerini bindirdi ve zermehçe-i heft-fāmı eflāke diküp gün-ā-gün şükkāların ḫāke indirüp gürūh gürūh ṭaşra çıḳup şehir öñine alāylar ve ṣaflar düzüp ṭurdılar. Cümlesi tiġ ü sipere el urdılar.

Çünki Ebū 'Ali Şāh Mahmud'uñ bu cür'et ü ḥareketini görüp 'askerine:

"Binsünler," deyu emreyledi ve yerinden ṭurup üç yüz biñ cüyūş-ı āhen-pūş seyl-i cūşān ve āteş-i sūzān gibi cūş u ḫurūşla çıḳmaġa ve deryālar gibi ṭaşmaġa ve öñlerine rāst geleni yaḳmaġa başladılar. Ebū 'Ali 'askeriyle muḳābil olup şāhın 'askerini fi'l-ḥāl tār u mār oldı. Şah gördi ki iş ġayrı oldı. Ḳaçup tekrarına cenge başladılar. Ebū 'Ali de taḫtından aşağa inüp beline bir peştemāl ḳuşanup bir eline bir çubuḳ bir eline bir ḳaba alup meydana geüp çubuḳla ḳabaġı urmaġa başladı. Onar on beşer dīvler çıḳmaġa başladı. Ellerinde birer zer-deste var gören 'aḳlı başından gitdi. Bunlar hemān ḳal'aya yürüyüş etdiler. Bunlaruñ ḳarşusında kimse ṭurmaġa ḳādir olmadı. Ḳal'ayı almaġa başladılar.

Pādişāh aytdı:

"Ḥāl nice olur?"

Vezīr aytdı:

"Aman diyelüm," didiler.

Ebū 'Ali'nüñ murādı ḳal'a değildi. Bunlara amān dedirmekdi. Ebū 'Ali elindeki çubuġı yere urup kelleleri yine ḳabaġa ḳoyup dönüp 'asker-i fırāvān ile ḳal'e-yi 'acībe gitdiler. Ebū 'Ali bir nāme yazup pādişāhı żiyāfete da'vet etdi. Pādişāhdır gördi ki nāme żiyāfete da'vet etmiş. Neylesün vüzerāsın, 'ulemāsın alup fırāvān 'asker ile ḳal'a-yı 'acībe gitdiler. Şehr ḳapusına gelerek ne gördiler? Bir

ḳal'a-yı mu'aẓẓamdır ki ancaḳ olur. Ṣāfi beyaż mermerden üç ḳat ḥişār bir ḫandeḳ çekmiş içine şular ṭolmuş ve bir ḳula dört ḳapu açılmış ve şehrüñ içinde ḫalḳuñ ṣadāsı nice ferseng yere varır.

Şehrüñ (144) ḳapusında üç yüz miḳdāri çavuşlar:

"Buyuruñ," didiler.

Şāh da:

"Bismillah," deyup içeri girdi.

Hiç bir cānibinde çarşu bāzār her ṣan'atuñ başḳa çarşūsı var. Böyle şehr gözler görmüş değül. Bunlar üç ferseng bir keşdikde bir a'lā sarāya geldiler ki bunuñ sarāyında yüz biñ atlu oynar sarāy ḳapusına geldiler ki bir a'lā saraydır ki ancaḳ ulu ve yüceliği bir mertebe ki yuḳarıdaki ādem güçle görünüyor ve ḳapuda biñ miḳdārı bevvāblar iki ṭaraf ṭurmışlar. Bunlar pādişāha istiḳbāl etdiler. Andan bir ḳapuya daḫi geldiler. Kezālik hele rāvi ḳulınca bunlar yedi kapu geçdiler. İç ḳapuya varınca içeriden vezīrler ṭaşra gelüp pādişāhı atdan indirdiler. Pādişāh da içeri girdi. Ṣaġ cānibine baḳdı. Üç yüz altun kürsi üzerinde üç yüz ehl-i ḥikmet vezīrler ṣol cānibine baḳdı. Üç yüz gümüş kürsi üzerinde demir ḳuşaḳlı pehlivānlar oturmuşlar. Ṣaġ ṣol a'yān ehl-i dīvān oturmuşlar ve ḳırḳ ayaḳlu taḫt üzre ḳılıçlar ṣalınmış. Üzerine Ebū 'Ali geçüp Huşeng-vārāḳ fīl üzre muraṣṣa ve zerrīn-taḫtı ḳurup iki ṭarafdan selāma ṭurdılar. Andan daḫi selāmlayaraḳ geçüp şehr içine girdiler. Gördiler ki 'ömrlerinde vaṣf-ı güş olunmamış ṭaraf ṭaraf çārşūlar otuz iki eṣnaf[801] ve içün başḳa çarşū vaż' olunmuş. Cümle[802] kārgir binā mücellā vü muṣayḳal birer ḳal'a gibi kārbān sarāylar ve āli-ḳaṣırlar ve şehr ḫalḳı ecnās-ı muḫtelife olup kimi insan ve kimi maymūn ve kimi ḫurūs kimi ḫūk-serler ve kimi gergedān ve kimi fīl el-ḥāṣıl dünyāda ne ḳadar maḫluḳ var ise cümlesi mevcūd idi. Gürūh gürūh gelüp istiḳbāl iderlerdi ve şāhun üzerlerine zī-ḳıymet güherler nişār iderlerdi. 'Askeri ḫalḳı şād olup devşirüp ceyb ü dāmenlerine ṭoldururlardı ve çārşū yüzünde olanlar kārlarını ḳoyup ayaḳ üzre ṭurup selāmlar idi. Bu ṭarz üzre nice fersenk yer gidüp bir 'āli sarāy ḳapusına geldiler. Yüz atlu yan yana girse birisi yerim ṭardur dimezler ve bālālığı da aña göre (145) idi ve iki biñden ziyāde atlu ve piyāde bevvābān-ı zerrīn-çevgān iki ṭarafa selāma ṭurmış iki biñden ziyāde atlu ve piyāde çavūşlar ellerinde

[801] 144 (M5) eṣnaf: ḫırfet 142b (Y1)
[802] 144 (M5) cümle: cümlesi 142b (Y1)

altūn şeşber ḳarşu gelüp öñlerine düşüp bir ḳapuya geldi.[803] Kirmān-zemīn ḫalḳı ve sipāhī ṭaşradan şehr-i 'ibret-nümāyı[804] temāşāya ḳaldılar. Şāh Maḥmūd kendü dīvān-ı ḫalḳı ile sarāy-ı Ebū 'Ali'den geldiler.

Muḥaṣṣıl bu ṭarz ile yedi ḳapu geçdi. Öñlerine geçüp bir[805] ḳapuya irişdiler. Tā dīvān-ı hümāyūn ḳapusına geldiler. Anı gördiler ki a'yān-ı devlet ve erkān-ı salṭanat-ı kübrā vü 'uẓmā ḳapuda istiḳbāl idüp Şāh Maḥmūd'ı atdan indürdiler. Ḳoltuġına girüp alup içeri getürdiler. Şāh Maḥmūd[806] gördi ki bir ālī dīvāndur. Ṣadrında bir muraṣṣa taḫt-ı zer-beft ve üzerinde bir pīr-i rūşen-żamīr-i nūrāni[807] ve bir 'azīz-i ḫūb-sūret-i rūḫāni oturmış iki ṭarafda biñden ziyāde ehl-i ḥikmet vezirle kār-güzār[808] ṣāḥib taḳdīr-i ḫoş-nüvis kātipler ehl-i 'ilm ṣāḥibleri oturmuşlar. Ḳafasında on iki biñ ser-ā-ser ḳaftān-ı ẕerrīn-kemer-i kej-külḫān[809] ve muraṣṣa ḫançer ġulāma peykerān[810] eli tıġa urmış ṣaġ ve ṣolunda yedişer biñ pūlād ṣandalı üzerinde pehlüvānān-ı tīze-güzerān[811] ṭurmış[812] kimi oturmış.

Muḥaṣṣıl bir dīvān-ı pür-'ünvān gördi ki Behrām[813] anda kemter ġulām u ḫurşīd-dıraḫşān ve meh-i tabān ol meclisde iki ẕerrīn cām-ı Cemşīd ü İskender bu ḫaşmeti görmemiş ve Ferīdūn u Hüsrev bu 'aẓamete düşinde düş olmamış. Şāh Maḥmūd gibi 'azimü'ş-şān pādişāh-ı encüm-sipāh müteḥayyir olup ṭurdı. Ebū 'Ali Sīnā taḫt-ı salṭanatından inüp şāhāne vużu' vü vaḳar ile görüşdi. Eli ele alup böylece taḫt üzre irişdi. Zānū-be-zānū oturdılar. Andan Şāh Maḥmūd'un aḳraba-yı devletine mertebelü mertebesince[814] yer gösterüp oturdılar. Andan Ebū 'Ali Sīnā işāret eyledi. Bir alāy hūblar ve sīm-sa'id maḥbūblar gül-ruḫān-ı ġonce-dehān ḳol ḳola virüp ellerinde cüllāb nāblar[815] ve şarāb-ı nā yāblār[816] billūr (146) ḳadehler ve faġfūrī kāseler ṭoldırup baḫş eylediler ve bi'l-cümle ehl-i dīvān keyfleri ger-mā-germ itdi. Ba'dehu işāret eyledi. Çāşnīgīrler şafaḳ gibi al[817] peşgīrler döşeyüp şehāb-veş

---

[803] 145 (M5) geldi: daḫi getürdiler 143a (Y1)
[804] 143a (Y1) şehr-i 'ibret-nümāyı: 'ibret-nümāyı 145 (M5)
[805] 145 (M5) bir: - 143a (Y1)
[806] 145 (M5) Maḥmūd: - 143a (Y1)
[807] 143a (Y1) *rūşen-żamīr-i nūrāni*: *şen-żamīr-i tūrāni* 145 (M5)
[808] 145 (M5) kār-güzār: kā-güzār 143b (Y1)
[809] 143b (Y1) ẕerrīn-kemer-i kej-külḫān: ẕerrīn-kemerler 145 (M5)
[810] 145 (M5) ġulāma peykerān: ġulām-ı meh-peyker 143b (Y1)
[811] 145 (M5) tīze-güzerān: nīze-güzerān 143b (Y1)
[812] 145 (M5) ṭurmış: kimi ṭurmış 143b (Y1)
[813] 145 (M5) Behrām: Behrām ü Keyvān 143b (Y1)
[814] 143b (Y1) mertebelü mertebesince: mertebesince 145 (M5)
[815] 144a (Y1) nāblār: bāylār 145 (M5)
[816] 144a (Y1) şarāb-ı nā-yāblār: şarāb-ı bāylār 145 (M5)
[817] 144a (Y1) şafaḳ gibi al: al 145 (M5)

ḳaşıḳlar āsumān-vüs‘at simāṭlar encüm-girdār raġyifler dökdiler. Ba‘dehu günā-gün et‘ime-i laṭīfe ve eşribe-yi nefise döşendi şol ḳadar ni‘met çekdiler ki iki ṭarafda oṭuran ādem birbirin göremez ve bālālığına el irgüremezdi.

Sīm-tenān eyledi ‘arz-ı bisāṭ
Döşediler ṣahn-ı zemīne simāt

Ḳurṣ-ı meh āsā şeker-āmiz nān
Olsa yeter halk-ı cihān mihmān

Bezm-i gülistān olup mā-ṣadaḳ
Ġonce pilav güllere benżer ṭabaḳ

Naḫl-i gül meclise sīḫ-i kebāb
Rūġan akar sanma ki çıḳmış külāb

Żerdeleri ġayret-i żerrīn-ḳadeh
Żevḳ değil seyri verdi ferah

Bu ni‘amı görmedi çeşm-i cihān
Rub‘ına ḳādir olamazdı şahān

Döke demez ḫurde-i nānın hemīn
Ḫaşre varınca ḥaşerāt-ı zemīn

Ṭabla püryān idi anda ḫamel
‘Ālemiyān yese de gelmez ḫalel

Ḳarşıda zerrīn-külhān elde cām
Ḫizmete ṣad nāz ile etmiş ḳıyām

Kūşe-i çeşm eylemek anlar ḫayāl
Ḳaddini lām eder imtiṣāl

Eyleseler ḳadlerini iki ḳat
Cān u dile içirir āb-ı ḥayāt

El ḳıṣṣa bir ni'met-i firāvān döşendi ki nıṭāḳ-ı nuṭuḳ evṣāfında ḳāṣır ve beyān u ta'birinde muteḳāṣır idi. Muḥaṣṣıl sufra sala oldı. Şāh Maḥmūd ile gelen tevābi' vü on binden ziyāde idiler. Ṭa'am beş saat miḳdārı çalıştılar. Meydāna dökülen ṭa'ām-ı nefīsin biñde birin yemeğe ve su'āl olunsa kimse vaṣfın dimeğe ḳādir olmazdı. Ṣaflardan ṣofralar götürüldü. Pīrler dilinden du'ā oldı. Andan soñra fevākih-i gūna-gūn dökülüp yemeğe ve meclis meclis muṣāḥabet eylemeğe başladılar. (147) Bir zaman anda ḳarār edip ba'dehu bağçe seyrine teklīf eyledi. Ebū 'Ali[818] şāhāne tarz ile[819] öñlerine düşüp bir baġçe-i dil-sitān ve bir gülşen-i cennet-nişāna getürdü ki dā'iresinin vaṣfına güç yetişmez ve[820] yüz biñ ādem girse birbiriyle görüşmez. Kuşe-be-kûşe hoş elḥān[821] hezār bülbül[822] feryādından diller pür-tāb cüylarına nisbet kevṣer idi.[823] Irmaġı mānend-i serāp gülleri 'izār-ı dilberler[824] mānend-i tābān laleleri dil-i uşşāḳ gibi sūzān.

Şöyle güzel gülşeni cennet-nişān
Neſḫ-i nesīmi vire mevtāya cān

Bād-ı ṣabā rūḥıyla amīḫte
Katre-i ebri ise cān riḫte.

Ḫayme-zen-i ḥaşr ola ger bu seḥāb
Maḥv ola hep suzış-i ehl-i 'aẕāb

Kesb-i ruṭūbet ede ger zīr-i evc
Şu'le-i āteş ura eṭrāfa mevc

---

[818] 147 (M5) Ebū 'Ali: Ebū 'Ali Sīnā 144b (Y1)
[819] (Y1) şāhāne tarz ile 144b: şāhın ṭavrıyle 147 (M5)
[820] 147 (M5) ve: ve nice 144b (Y1)
[821] 147 (M5) hoş elhān: bülbülān-ı hoş elhān 144b (Y1)
[822] 147 (M5) bülbül: dāstān 144b (Y1)
[823] 147 (M5) idi: - 144b (Y1)
[824] 147 (M5) dilber: dilberler 144b (Y1)

Āb u hevāsı şu ḳadar bī-nazīr
Girse aña ṭıfl ola ṣad sāle pīr

Ser çekip eflāke müzehher-dıraḫt
Miski eder sāyesi tārāc u taḫt

Ābı mürūḳ-meh ü hurşīd-vâr
Anda iki ḥavẕ-ı billūrīn var

Çūs u ḫurūş ile aḳar eşk-i pūr
'Ayni ile dīde-i 'uşşāḳdır

Şöyle ḫoş elhān-ı hezār çemen
Her biri bir muṭrib-i gökçek dehen

Seyr-i gül ü gülşeni reşk-i cinān
Görmeğe ḫūri anı verir[825] cān

El-ḳıṣṣa Ebū 'Ali Sīnā iki ḥavuẕun üstüne āsmān mānende otaḳlar[826] ḳurmuş Şah Maḥmūd etbā'iyle[827] geçip ḳarār eyledi. Meydāna meyve-hāy-i gūnā-gūn döküp 'işrete[828] meşġūl oldılar.[829] Ebū 'Ali Sīnā Yuhanna vezirün ḳendiye nifāḳ edip verdiği renk ḫātrına gelüp[830] efsūn okumaġa başladı. Yuhanna'ya bir teḳāżā düştü. Yerinden durup[831] baġçenin bir tarafına gitmek ṣadedinde iken karşısında bir ḥücre göründü. İçerü[832] girip gördü ki bir vāsi' ḥücre mānend-i tekye içinde iki yüzden ziyāde uşaḳlar ḫalḳa olmuş oturup (148) gülüşürler.[833] Yuḥannā vezīri

[825] 144b (Y1) verir: verdi 147 (M5)
[826] 145a (Y1) āsmān mānende otaḳlar: otaḳlar 147 (M5)
[827] 147 (M5) etbā'iyle: etba'u ensār ile 145a (Y1)
[828] 147 (M5) 'işrete: günā-gün 'işrete 145a (Y1)
[829] 147 (M5) oldular: oldular bu majalde 145a (Y1)
[830] 147 (M5) gelüp: gelüp intikāmı murād idüp 145b (Y1)
[831] 147 (M5) durup: ḳalḳup 145b (Y1)
[832] 147 (M5) içerü: hemān içerü 145b (Y1)
[833] 148 (M5) gülüşürler: gülüşürler hemān 145b (Y1)

ta'zīm ile alup ṣadre geçürdiler. Biraz ta'ām u şarap getirdiler. Yiyilip içildikten ṣonra meydāna bir dāne uzun yaşşı taḥta getürdiler.

Vezīre didiler ki:

"Bizim ādetimiz vardır. Her kim ki bize misāfir ola meydāna getürüp yaturdıruz. Her birimiz birer ikişer kerre düzeriz. Eğer muḥālefet ederse bu taḥtayı beline ḳoyup iki ādem iki taraftan muḥkem tutarız. Ḳıssalar gelür meydāna çıḳar. Endāze ele alup murād iden taḳar ölçer döker ve murādınca alur śatar ne dersin rıżānla teslīm olur musun? Yoḥsa tahta 'amelini görür müsün?" didiler.

Derd-mend Yuḥannā vezīr ḳazāya rıżā deyüp neye uġradığını bildi. Ammā ne fāide ve ne çāre kimse feryādına yetişmez. Çār u nâ-çār ḳażāya rıżā deyüp ṭurdu. Ol tüvāna ve dezmān dezmān uşaḳlar ḳışṣaların ele alup gelen durdu.[834] Muḥaṣṣıl bu kadar 'uşaḳdan biri maḥrūm ḳalmadı. Derd-mendiñ ḥāli düşvâr ve cānından bī-zār oldu. Ve götü üzerine oturacaḳ ḥāli ḳalmadı. Biñ belā ile sürünerek ḳapıdan ṭaşra oldu. Gördü ki Şāh Maḥmūd ve meclis kemā kāne ṭurur. Her biri kendüye baḳup gülüşürler.

Ḫandenüñ sebebini sorduḳda, şāh ve gayrısı didiler ki:

"Sen hemān meclisten ḳalḳup eteklerin devşirüp yuḳaru başa yürüyüp bu ḥavż kenarında lülelerüñ birinüñ üzerine oturup inip çıḳmaġa başladun. Ol ḳadar ki 'aḳluñ gidüp düşdüñ ve şimdi 'aḳluñ geldi gelüp yerine oturdun," dediler.

Derd-mend Yuḥannā giryān giryān sergüzeştini ḥikāyet iderdi. Ehl-i meclis gülüşürlerdi. Bu ḥālle aḫşām hengām-ı ẓılām olunca anda ḳaldılar.

Şāh Maḥmūd-ı Kirmānī sarāyına gitmek murād idindükçe Ebū 'Ali Sīnā:

"Üç güne varınca misafirimüzsüz," deyup gitmeğe ḳomazdı.

Çünkü aḫşām oldu. Encüm girdār ḳanādil-i tāb-dār ve taraf-be-taraf şem'iler iḳād u iẓhār eyledi ki şeb tā-rūz-i rūşen gibi pür- tāb ve bunla[835] 'işret ki dünyāda nâyâb idi. Biraz daḫi 'iyş-i şeb-gīr u 'işret-i dil-gīr eylediler.

---

[834] 148 (M5) durdu: düzdi 146 a (Y1)
[835] 148 (M5) bunla: böyle 146b (Y1)

Nazım (149)

Ol şeb-i ferḫunde meğer ḳadr idi
Dāne-i encüm hem ki bedr idi

Encüm-i pervānesi mehvār-ı şem‘
Şevḳle yandırdı dil-i zārı şem‘

Virmek içün meclise ẕevḳ ü surūr
Meryem-i şeb eyledi yer yer buḫūr

Perde gerüp şu’bede- bâz-ı felek
Zıll-ı ḫayāle nice verdi emek

Eyledi taşt-ı meh-i ābıyla pür
Beyżā-yı encüm ise ġalṭāndur

Gösterüp ‘ibret felek-i hoḳḳa-bāz
‘Āleme fāş eyledi biñlerce râz

El-ḳıṣṣa Ebū ‘Ali ‘işāret eyledi. Bir ṭaraftan bir alāy mehpāreler çıḳageldi. Kimi sāzende ve kimi ḫānende gelüp meclise ṣaf çektiler ve ellerine sāzların alup sözleriyle dilleri yaḳdılar. Ve ‘işve-zenān-ḫūblar ve şīve-girān maḥbūblar ‘işve-bāzlıklar iderek dil-keş āvāzlarıyla bezme velvele ve şivekārlıklarıyla ġulġula bıraḳdılar ki taḳrīr ü ta‘biri ḫāric-i iḥāṭa-yı beşerdir.

Şīve-girān ‘işve-zenān ḫūblar
Ġamzesi dil yakıcı maḥbūblar

Almış ele her biri bir dāne sâz
Şīve ile itmede nağme-ṭırāz

Fāy-zenân etdi dem-i nāy-i tīz
Oldu āşam rācife-i rüstaḫız

Şöyle ciğer-sūz idi āvāz-ı ney
Mürde-i şad-sāleyi eylerdi ḥay

Her teli bir dil idi mānend-i reng
Naġme ider şevḳle bī-perde çek

Çekdi serveri ġama sāzende ṣaf
Nīzeleri ney siperi elde def

El-ḳıṣṣa şevḳ ü ẕevḳle şülüş āḫir olunca oturdular. Andan vaḳt-i ḫāb hoş u hengām-ı ferāmuşdur deyüp yatmaġa 'azīmet eylediler. Hemān Ebū 'Ali Sīnā 'işāret eyledi. Her taraftan gürūh gürūh hüddām-ı meh-peyker ġulāmlar peydā olup her birinüñ elinde ser-ā-ser dībā vü muraṣṣa' şāhāne siyāb-ı ḫāb ile Şāh Maḥmūd'u yatırıp ve her kim var ise hep uyuttular. Hemān dem Ebū 'Ali Sīnā raḫt u baḫtı götürüp bir ṭarafa el etti. Temām çerḫ-i ḥilekâr muşāta-vār rūy-ı 'ālemden burḳa'-yı siyāhı açup (150) sefīd ecele zīnet virüp bīve-i dehri maḥbūbe-i dil-firīb etdi. Ya'ni şeb gidüp rūz rūşen oldu.

Şāḥ Maḥmūd-ı Kirmāni etbā'iyle ḳuşluġa ḳadar yatıp ḳaldılar. Üzerlerine güneş gelip bī-dār oldular. Ḳalḳup gördüler ne şehir bāzār ve ne dār u diyār ve ne bağçe var. Bakdılar 'asker iki fırḳa olup birbirine ḥamle getürmekde.

Yansa nola tāb-ı ḥarāretle cān
Etti dil-i düşmanı āhen-sitān

Oldu ḳılıç rāh-ı diyār-ı 'adem
Dil kesilür kemiğe gider ber-ḳadem

El-ḳıṣṣa bir mertebe ceng ü cidāl ü ḳıtāl eylediler ki ta'biri ü taḳrīrī ḫāric-i ḥadd-i maḳāldir. Bu maḥalde hemān Ebū 'Ali Sīnā taḫtından aşaġa inüp bir tennūre

ḳuşanup ve eline bir ḳabaḳ ve bir çubuḳ aldı. Ve iki ‘asker mābeyninde bülend-āvāz ile “Hey kelān ez kedū bīrūn āyīd” deyup şayha ile çubuġı ḳabaġa urdı. Anı gördüler ki bu ḳabaġuñ içinden dörder beşer onar yigirmişer ve yüzer, ikişer yüzer kelleler çıkmaġa başladı. Her birinüñ başı dazlaḳ kel birbiri ardınca çıḳup sell-i seyf ile cenge başladı. Her biri ser-ā-ser bedenleri bir tuḥaf reng-āmīz ellerinde tīġ-i tīz-i ḫūn-rīz ve bellerinde tennūre-i siyāh bir alāy gümrāh ve başları mücellā ve mu‘ṭallā-mâh gibi muşa‘şa ve āyīne-i hurşidden pür-tāb olup āteş gibi pār pār yanar. Temaşāsında gözler ḫīre ve diller tīre cümlesi bir aradan cūş u ḫurūşla ḥamle idüp ve rāst geleni ḳaṭl iderlerdi.

Nazım[836]

Çıḳdı yine ‘āleme bir turfe ḳavm
Başlarınıñ tābı ider leyl-i yevm

Ṭarz-ı ‘acib üzre idi bu kelān
Bu acībi görmedi çeşm-i cihān

Şöyle tuḥaf kel idi kim her biri
Mehce gibi şu‘le virür serleri

Kelleleri berf yāḫūd tāb-ı mâh
Beldeki tennūresi ebr-i siyâh

Tas göti ḳulaḳ depeli mūr-ı kel
Güz çiçeği bağır nevrūz-ı gül

El-ḳıṣṣa Ebū ‘Ali’nüñ ‘askeri cengden el çeküp temaşāya ṭurdılar. Vardıḳça kelleler çoġaldı. Gübreden biten mantar gibi cümlesi Kirmān-zemīn (151) ‘askerine hücūm idüp yüzleriñ döndürüp ve ḳovaraḳ getürüp ḳal‘a-yı Kirmān-zemīne

[836] 150 (M5) nazım: - 148a (Y1)

ḳapandılar. Şāh Maḥmūd gördü ki iş işden geçdi ve belā deryāsı başdan aşdı. ‘Asker perişān oldu. Bir sā‘at daḫi ṭursa başdan çıḳar. Hemān ḳarārı firāra tebdīl idüp ḳaçaraḳ ḥişāra girdi ve bir burca çıḳup temāşāya ṭurdu. Gördü ki ‘askerinüñ çoġu ḳılıçdan geçmiş keşteler yığılmış. Ḥayrān u sergerdān bīçāre büyük derde uġradı. Yuḥannā’ya biraz söğdi. Ammā neylesün ne çāre zār u āvāre giryān olup ṭurdu. ‘Asker-i kelān ise ḥadden bī-rūn idi. Taş götü kel ve ḳazān kel ve gübre mantarı ve ḳulaḳ deye kel günā-gün reng-i buḳalemūn şöyle tuḥaf keller ki her biri bir diyārda ancak bunlar hāy hüy idüp ḳal‘a-yı Kirmān-zemīni gerd-ā-gerd ḳuşadup muḥāṣara eylediler. Şiddet-i ḥırsından öldürecek ādem bulamayup yek diğerini ḳırmaġa başladılar. Bir cengdir ki görülmüş değil. Daḫi birbirine ḳılıcı urup düşdükde ölmeyüp toprāġa bulanup ḳalḳar idiler ki ḳal‘e burcunda olan şehir halḳı ḥayrān ḳaldılar. Zīrā görülmüş iş değil idi. Bir nice zamān bu ma‘reke mümted oldu. Ebū ‘Ali Sīnā’ya çubuġı ḳabaġa urup “Ey kelān kedūrā beyāyīd” deyu nidā eyledi. Hemān yine[837] beşer onar varup ḳabaġa girüp maḥv oldular. Güyā evvelde yoḳ imiş. Yine Ebū ‘Ali Sīnā geçüp taḫtına oturdu. ‘Askeri geldi. Yoldan şehre gidüp sākin oldular. Ġavġa kesildi. Şāh-ı Kirmān taḫta çıḳup vüzerā vü ‘uḳalāsını cem‘ idüp meşverete oturdu ve bu derdin dermanıñ istedi. Her biri ‘acz iẓhār idüp ṭurdular. Şāh Maḥmud’a[838] nedāmet geldi.

Varur yine:[839]

“Ne lāzım idi ki nāme gönderüp da‘vet eyledik ve kendi elimizle başımıza bir belā getürdük ki ‘ilācından dünyā ḫalḳı āciz ü fürūmāndedür”[840] deyup murād eyledi.

Şāh-ı Buḫārā’ya ādem gönderüp dermān *isteye. Şāh Maḥmud’un ‘aḳıl u ‘āl-i nijād bir vezīri var idi.

Nāmına Mīlād vezīr ayaġa ḳalḳup şāha du‘ā idüp aydur:

“Ey şāh-ı āl-i cāh-ı encüm-sipāh zāhirā mālūmuñuzdur ki Ebū ‘Ali Sīnā’yı bī-huzur eyledüñüz. Ol sebebden bu kāra şuru‘ eyledi. Ḥasūd sözine uyduñuz kendü elüñüz ile eyledüñüz. İmdi min ba‘d Ebū ‘Ali Sīnā zor ile ele gelmez. Şāh-ı Mışır ve

---

[837] 149a (Y1) yine: - 151 (M5)
[838] 149a Şāh Maḥmud’a: Şâh’a 151 (Y1)
[839] 149a (Y1) varur yine: - 151 (M5)
[840] 149a āciz ü fürūmāndedür: ācizdür 151 (M5)
* (M5) yazmasının 152. sayfası yerine uygun olan 149a, 149b ve 150a (Y1) esas alınmıştır.

Şāh-ı Buḫara ile olan mācerāsı ‘āleme dāstān olmışdur. Kanı ya Ebū ‘Ali ḥaḳḳında bed-gūlık iden vezīrüñüz gelsün bu derdün dermanuñ görsün. Nice īḳāẓ-ı fitne eyledi ise öylece def‘ eylesün” didi.

Şāh Maḥmūd Yuḥanna ḥakīmi getürüp:

“Bu fesāda sen sebep olduñ def‘ine bir çāre eyle yoḫsa seni helāk iderem” didi.

Yuḥanna feryād idüp:

“Şāhum bu ḳuluñ şāhına kemlik ḳıyās itmedüm. Fesādına muṭṭali‘ olup ‘ilām eyledüm. Def‘ine ben nice çāre ideyüm, dünyā ḫalḳı ḳādir degüldür” didi.

Şāh ‘itāb idüp dīvāndan ḥaḳāretle sürdi ve ol Mīlād vezīre ḫitāb idüp dermān istedi.

Vezir Mīlād aydur:

“Şāhum bunuñ dermānı oldur ki aḳrabañuzdan olan civān-ı ser-firāzı ve dilber-i mümtāzı gönderüp rıfḳ u niyāz ile da‘vet eylesün ve mābeynüñ ışlaḥını ricā eylesün. Ebū ‘Ali Sīnā yine ḳabul idüp gelür” didi.

Cümle erbāb-ı dīvān ma‘ḳūl gördiler. Firāvān peş-keş tedārik idüp civānuñ yanına bir ādem ḳoşup da‘vete gönderdiler. Ebu ‘Ali Sīnā vāḳıf olup üslūb-ı sābıḳ üzre vezīrler gönderüp civānı istiḳbāl eyledi ve gelüp taḫt üzre yanına aldı. Ḥayli ‘izzet idüp żiyāfetler ve ol şehrüñ ‘acāyib ü ġarāyib ṣan‘atların temāşā itdürüp bir gün ve gice alıḳoydı. Ba‘de civān ayaġ üzre gelüpdīvān-ı şāha gitmeği ricā eyledi. Ebu ‘Ali Sīnā da red itmeyüp ḳabul eyledi. Şehri bu ḥalde ḳoyup kendüsi ol civānla musāḥabet iderek dīvān-ı Şāh-ı Maḥmud’a geldiler. Tamam ḫaber oldı. Erbāb-ı dīvān-ı cümle ḳarşu gönderüp ta‘żīm u tekrīm-i mālā kelām ile (153) getürdiler. Şāh birḳaç adım istiḳbālen ḳarşu vardı. Elin eline aldı. Ma’an taḫt-ı ‘izzete çıḳup oṭurdular.

Şāh Maḥmūd Ebū ‘Ali Sīnā’ya nüktelü ḫitāb idüp:

“Ey, ḥakīm-i ḥikmet-şinās ve ey ‘alīm-i ma‘rifet-esās revā mıdır ki bize bī-ḥużūr olup bu kārı itdüñüz ve bu ḳadar ādemi ḳatle sebeb olduñuz layıḳ mıdur?”

Ebū ‘Ali Sīnā aydur:

"Şāhım ben faḳīr ü bīçāre vü müst-mend-i āvāre bī-günāh iken günahumuza girüp ḳatlimize ḳasd eyledüñüz ve iftirā-yı 'azīm idüp bühtān eyledüñüz. Bizi dīvān-ı ālīde gözden dūr eyledüñüz. Neyleyem baş ve cān ḫavfına düştük lāzım geldi. Daḫi sizden oldı."

"El-bādi ażlem" deyup bu yüzden nice ḳıl u ḳāl u baḥs-i mā-fi'l-bāl eylediler. Āḫir iki ṭaraftan geçenden geçdiler. 'Iyş u 'işrete meşġūl olup bir ḳaç gün cān sohbetin idüp ba'dehu Ebū 'Ali Sīnā ayaḳ üzere gelüp Şāh Maḥmūd'u ol şehr-i mu'aẓẓam ve sevād-ı 'azāma da'vet eyledi. Şāh Maḥmūd ma'ḳul görüp varmaġa va'de eyledi. Andan Ebū 'Ali Sīnā ḳalḳup gitti. Şāh da ṣabaḥ varacaḳ oldu.

Bu maḥalde Yuḥannā fitne ṭoġıracaġın meydāna ḳoyup ayıtdı:

"Ol şehre nice gidersiniz? Siḥr-āsā ser-ā-ser simyādur ve maḥalle-i muḫaṭara-yı 'uẓmâdur. Sizi mehālike 'ilḳa ve ṣan'atla sizi anda eyletüp murādı helāk idüp Kirmān-zemīn'i żabṭ idüp şāh olmaḳdur," deyup şol ḳadar çok söz söyledi ki şāhun ḳalbine şüphe bıraġup tereddüd verdi.

Tekrar meşveret eyledi ki vezīr-i 'āḳıl Mīlād aydur:

"Şāhım niçün bu füsūd u fesāneye vücūd verirsiz? Eğer Ebū 'Ali Sīnā murad edinse bir sā'atde cümlemizi berbād idüp vilāyeti żabṭ ider. Ḥile vü ṣan'ata muḫtāc değildür. Zīrā Ebū 'Ali Sīna'nuñ murādına ben vāḳıf oldum. Şāhlıġa ṭālip değüldür" deyup şahuñ ḳalbini tatyīb idüp şehr-i 'ibret-nümāya gitmeye muḳarrer eyledi ve ale's-sabāh şah-ı encüm-sipāh ve erbāb-ı dīvān ve aṣḥāb-ı 'unvān ve şehirde nice eşrāf u 'ayān her kim var ise gitmeğe bi'l-külliye irḫā-yı 'inān eylediler. Çünkü Şāh Maḥmūd ḫaşem ü dārātla ḳalḳup şehr-i 'ibret-nümāya müteveccih oldılar.

Ebū 'Ali Sinā haberdār (154) olup evvelā cümle 'askerini istiḳbāl içün gönderdi. Şehirden taşra çıḳup alāy alāy olup iki ḳoldan selāma ṭurdular. Şah Maḥmud şehir ḫalḳı ile beraber[841] temāşā ederek ve selāmlayaraḳ şehir[842] 'ibret-nümā ḳapusuna dek geldiler. Gördiler ki ḳapıda ne evvelki[843] gümüş değneklü bevvābān var ne şehir ne baġçe var. leyse fi'd-dāri ġayru nā-diyār hiç birinden bir ḫaber yoḳ[844] ve baḳdılar ki ṭurdukları bir vādi-i hevl-nāk şöyle sengistān u kūhistān arasıdır ve Şāh Maḥmūd ve erba' ve bütün şehir ḫalḳı dökülüp yaturlar ve şah

[841] 154 (M5) beraber: bunların arasında 151a (Y1)
[842] 154 (M5) şehir: cümle şehir 151a (Y1)
[843] 154 (M5) evelki: evvelki gördükleri 151a (Y1)
[844] 154 (M5) yoḳ: yoḳdur 151b (Y1)

yattığı yer bir yüksek[845] taş üzerinden[846] herkes ḥayrān u sergerdān yerlerinden ṭurup birbirine bakışıp gülüştüler. Ve gürūh gürūh istiḳbāl eden ve bunları alāy bağlayıp iki ḳoldan selāmlayan ‘askerüñ yerinde yeller eser. Geri dönüp temāşā ettikleri ‘ibreti söyleşerek bunca ‘asker gāh velehān ve gāh ḫandān cümle ‘ayān u vüzerā āvāre geldiler. Gördiler ki cümle ḫayāl u ḫāb u āb-ı revān ḳıyas eyledükleri serab imiş.

Nazım

Böyle olur kār-ı cihān bī-ḳarār
Bir baḳsa yoḳ gibidir bir de var

Yoḳluğuna dünyānuñ inkār yoḳ
‘Āmil olan kişiye bir var yoḳ

Merhem-i ‘ālem heme ‘ayn-ı elem
Ni’met-i elvānı bütün ham u ġam

Āḫir bāzārınuñ āh ile zār
Naḳş-ı żiyā- güsteridür naḳş-ı mār[847]

Çarḫ degül pīre-zen siḥr-ger
Başumuz üstüne degirmen çeker

Devlet-i dünyā içün ey cān-ı men
Ḫāb gibidür demiş ehl-i süḫān

‘İbretle eylesen aña naẓar
Her baḳışı göstere şekl-i diğer

[845] 154 (M5) yüksek: yüksecik 151b (Y1)
[846] 154 (M5) üzerinden: üzeridir 151b (Y1)
[847] 151b (Y1) mār: hār 154 (M5)

Şöylece sālūsdur rūy-ı dü-renk
Gündüz ‘abā giymede gice şereng

Dil-i siyah ammā yüzü berrāḳdur
Çerḫ-i kebūdı ḳatı zerrāḳdur

El-ḳıṣṣa Şāh Maḥmūd-ı Kirmānī bī-tāb u tüvān üftān u hizān[848] sarāyına gelüp Ebū ‘Ali Sīnā’ya tecessüse meşgūl olup[849] şol ḳadar aradılar. Şehr ü bāzārda (155) köyde ve saḥrāda bir yer ḳomadılar.[850] Nâm u nişān bulamadılar. Ne söylesünler[851] ne çāre[852] elden ne gelür? Bu mertebe ile ḫalāṣ olduḳlarına şākir oldular.[853]

Ez in cānib biz gelelim Ebū ‘Ali Sīnā’ya.[854] Ol zaman ki Ebū ‘Ali Sīnā[855] Sulṭan Maḥmud’a[856] böyle mu‘amele eyleyüp ḳoyup gitti, gelüp gitti.[857] Az zamanda Hemedān’a yetişti. Maḥallāt arasında gezerken Şeyh ‘Abdullah Hemedānī Ḥazretleri [858] tekyesinüñ bir ṭarafından dīvārı[859] yıḳılmış ṭurmayup anı yapdurur idi.

Ebū ‘Ali yoldan geçerken Şeyḫ Ḥazretleri ḫitāb idüp:

“Ey Ebū ‘Ali bizümle rişteğeş-i āşinā olmaduñuz lāyık mıdur?” didükde dönüp baḳdı. Gördi ki bir pīr-i rūşen-żamīr ve bir ‘azīz-i bī-nāẓirdür.

Aytdı ki:

“Er erden kerāmet görmeyince baş eğmez.”

Hemān şeyḫ[860] on dāne barmaḳlarıyla on dāne ṭaşa işāret eyledi. Fi’l ḥāl ol ṭaşlar yerlerinden ḳalḳup dīvār üzere[861] çıḳup her biri maḥalline ṭurdı. Şöyle[862] ṭurdı

---

[848] 154 (M5) bi tāb u hayrān: bi tāb u tüvān üftān u hīzān 152a (Y1)
[849] 154 (M5) olup: oldu 152a (Y1)
[850] 155 (M5) ḳomadılar: ḳomadılar asla 152a (Y1)
[851] 155 (M5) ne söylesünler: neylesünler ve 152a (Y1)
[852] 155 (M5) ne çāre: ne çāre bulsalar da 152a (Y1)
[853] 155 (M5) - : bu hāl ile bunda ḳaldılar 152a (Y1)
[854] 155 (M5) Ebū ‘Ali Sīnā’ya: Ebū ‘Ali Sīnā hikāyetine 152a (Y1)
[855] 155 (M5) Ebū ‘Ali Sīnā: Ebū ‘Ali 152a (Y1)
[856] 155 (M5) Sulṭan Maḥmud’a: Sulṭan Maḥmud-ı Kirmān zemīne 152a (Y1)
[857] 155 (M5) gelüp gitti: gelüp 152a (Y1)
[858] 151a (Y1) Ḥemedānī Ḥazretleri: Ḥemedāni 155 (M5)
[859] 155 (M5) dīvārı: bir dīvārı 152a (Y1)
[860] 155 (M5) şeyḫ: şeyḫ ḥazretleri 152b (Y1)
[861] 155 (M5) üzere: üzerine 152b (Y1)
[862] 155 (M5) şöyle: şöyle münāsip 152b (Y1)

ki üstād hezār sa'y ile ḳosa ol ḳadar yaḳışmaz idi.[863] Ebū 'Ali Sīnā buñu görüp maḥż-ı kerāmet idügin bilüp elin öpdi.[864] Ayaġına düştü. Şeyḫ ḥazretleri Ebū 'Ali Sīnā'ya 'izzet idüp başını yerden götürdü ve elin eline alup soḥbet[865] iderek tenhāsına götürdü ve kā'ide-i mizbānı her ne ise yerine yetürdi. Ol gün ve gice ṣabāḥ olunca cān ṣoḥbetiñ eylediler.

Ebū 'Ali Sīnā niyāz idüp:

"Şimden soñra ḫizmet-i āliyeñüzden dūr olmazam. Mādem ki cān tendedir ḳapūndan gitmezem," didi.

Şeyḫ Ḥażretleri de ḳabūl idüp bir ḥücre tayīn ve nice iḥsāna va'de ve irşād etti.[866] Ḥāṣıl[867] Ebū 'Ali Sīnā bir nice müddet ḥażret-i şeyḫüñ ḫizmetinde ḳalup şeb u rūz tāb u teb-i ḥezār birle 'ibādet u ṭā'ate meşgūl oldu. Ve şöyle riyāżetle kendüni iḳnā itdi ki cīn ü peri hayāline[868] iremez ve ecel gelse göremezdi. Aṣlā kimse (156) bilmedi ve ḳande gitmişdür ferd-i āferid görmedi. Encām-ı kār ḫalḳ arasında unutulup güft u gū kesildi ve nām u şöhreti basıldı.

Muḥaṣṣıl nice yıllar 'ibādet ü ta'āt-ı Ḥaḳḳ'a meşġūl olup rūz u şeb būte-i riyāżetde ḳalup[869] eridi. Sahib-i keşf u kerāmet ve ḫavārıḳ-ı 'ādāt keşşāf-ı müşkilāt ve ḥallāl-i mu'ḍilāt olup tekmīl-i merātīb eyledi. Ba'dehu ālim ü 'āmil bi-şeyḫ-i kāmil oldı ve anda nice yıllar kitap[870] te'lif eyledi. Evvelā ḥikmete müteallik Ḳanūn-ı Şifā nām iki kitap vücūda getürüp maḳbūl-ı ḫāṣ u ām ve daḫi peşendīde-i enām oldu. Rāvī-i şīrīn-kelām ender[871] meğer ol mekānun şāhı Ḥażret-i Eflaṭūn-ı ilāhī zamānında bu 'ilm-i ḥikmeti zebāna getürmezlerdi. Ta'līm ü ta'allümi ḳalbden ḳalbe olup mürīdān riyāżetle taṣfiye-i ḳalb idüp gelüp Ḥażret-i Şeyḫ'in muḳabelesinde otururlardı. Ḥazret-i Şeyḫ'uñ ḳalb-i mücellā-yı āyīne-āsāsına dīde-i ḳalb ile naẓar iderlerdi ve Ḥazret-i Şeyḫ daḫi ḳalbinden onların[872] ḳalbine ta'lim iderlerdi.[873] Tā ki bu 'ilm-i 'azimü'ş-şān ve ḥikmet-i bī-pāyān sefīh ü nādān u nā ehl ü dūnān lisanına düşmeye deyū iḥtimām iderlerdi ve ḥaseb ü nesebi ḫükemāya

---

[863] 155 (M5) idi: idi hemān 152b (Y1)
[864] 155 (M5) öpdi: öpdi ve 152b (Y1)
[865] 155 (M5) soḥbet: musāḥabet 152b (Y1)
[866] 155 (M5) etti: itmeği derūḫte eyledi 152b (Y1)
[867] 155 (M5) ḥāṣıl: muḥaṣṣıl 152b (Y1)
[868] 153a (Y1) ḥayāline: mecāline 155 (M5)
[869] 156 (M5) ḳalup: ḳāl olup 153a (Y1)
[870] 156 (M5) kitap: kitaplar 153a (Y1)
[871] 156 (M5) ender: aydur 153a (Y1)
[872] 152a (Y1) onların: ellerin 156 (M5)
[873] 156 (M5) iderlerdi: iderdi 153a (Y1)

merbūṭ olmayan civānı ḳabul eylemezlerdi. İttifaḳ Aristotales nām zirek ü ʻaḳıl u fikr u ferāsetde kāmil bir civān-ı nevres ü bü'l-heves Ḥazret-i Eflāṭūn'uñ bezmine getürüp ve ḫizmete[874] yetürdüler ve zümre-i telāmizine ilḥāḳ olmağa ricā eylediler.

Ḥażret-i Şeyḫ su'āl idüp:

"Bu civānuñ nesebi ḥükemādan birine mensūb mudur, yoḫsa bir fürūmāye menkūb mıdur?" didikde:

"Değildür, ammā bir ṭabi'at ve ḳābiliyet ṣāhibi nev-civāndur" didiler.

Ḳabūl eylemedi ve bir nice kerre gidüp yine geldi ve her gelişinde firāvān ilḥāḥ ü ibrām ü iḳdām-ı tām mālā-kelām eylediler. Āḫir Ḫażret-i Şeyh ser-be-cīb-i murāḳabe idüp biraz sükūt eyledi. Andan Ḥażret-i Ḥaḳḳ'uñ buñda bir ḥikmeti vardur. Ancaḳ nola alalum baḳalum ne ẓuhūr ider görelüm, deyup ḳabul idüp ta'līme meşġūl oldular. Az zamanda civān-ı[875] bü'l- heves fezāil-i keşīre taḥsīl eyledi. (157) ve tasfiye-i ḳalb idüp ta'līme isti 'dādı geldi ve Ḥażret-i Şeyḫuñ ḥużūruna gelüp zamān-ı ḳalīlde 'ilm-i ḥikmeti bi'-temām ta'līm eyledi.

Ba'dehu Ḥażret-i Şeyhuñ ḥużūrunda didi ki:

"Ey Ḥażret-i ḳutb'ul-ārifīn bu 'ilm-i lātif[876] ḳalbden ḳalbe ta'lim olunmaġla ʻaḫzı 'asīr olursa da sultānımız[877] zamanında ta'allümi ḳābil olur. Ammā soñra żayi' olur. Bu mertebeye ḳādir kimse[878] bulunmamaġla bütün bütün elden gider. Eğer sultānımdan himmet ü icāzet olursa ḳaleme getürelim ve kitāb idelüm. Cihānda bir eşer ḳoyup gidelim," didi.

Ḥażret-i şeyh mecliste hazır olanlara hitap edip aytdı ki:

"Gördüñüz mü ḥaseb ü neseb āsārı nice ẓuhūr eyledi. Bizüm bu civānı evvelde ḳabūl eylemediğimize seseb buḫlumuz değildi. Böyle üstadımuz tavṣiye idüp nesebi ḳāsır olanı tilmiz idinmeñ demişler idi. Siz ḳabūl itdürdüñüz. Şimdü āsārı ẓuhūr eyledi. Güş ider misüz? Meydāna şeker rīz olup żiyāfet-güster olmak isterdi.[879] Ehl-i meclis ḥicāba düşüp sükūt eylediler. Āḫir Ḥażret-i Şeyḫ başın ḳaldırup Arisṭoṭales ḥakīme ḫitāb idüp Ḥaḳḳ'uñ bunda daḫi bir ḥikmeti var. Ancaḳ bizüm yanumuzda mümteni iken ḳabūl eyledük. Çünkü bu ma'na senüñ ḫātıruna geldi. Evvel āḫir vücūda gelmeyince bu ḫāṭıradan ḫalāṣ olamazsın. İcāzet virmesem

[874] 156 (M5) ḫizmete: ḫizmetine 153b (Y1)
[875] 156 (M5) civān-ı: ol civān-ı 153b (Y1)
[876] 154a (Y1) lātif: nāżiḳ 157 (M5)
[877] 157 (M5) sultānımız: sultānım 154a (Y1)
[878] 157 (M5) kimse: kimesne 154a (Y1)
[879] 157 (M5) isterdi: ister dedi 154a (Y1)

de fāide itmez. Hemān bizüm rıżāmuz isterseñüz bir ġayrı ma'hūd ḳalem ve aña göre bir zebān peydā idüp taḥrīr eyle tā ki herkes muṭṭali' olmaya ve iḫrācına ḳādir olmayalar ve ḳādir olan ehl-i dilüñ cānına sezā ola," didi.

Arisṭoṭales bu sözü cānına minnet eyledi. Zīrā bu 'ilmi ḳaleme getirmek arzūsu ḳalbinde cāy-gīr olmuş idi. Hemān tenhāsına gelüp mübāşeret eyledi. Zamān-ı ḳalīlde işitilmedük bir zebān ve görülmedük bir ḳalem peydā ve 'ilm-i ḥikmeti inşā eyledi ve Ḥażret-i Şeyḫü'l-küll ḥużūruna getürdü. Pesend olundı. Cümlesi altı cilt kitāb idi. Ḫalḳ arasında[880] ḳoyup gittiler. Fihrist yerinde bu ẕikr olundu. Ve muḳaddema taḥrīr ü beyān eylemişler idi. İstiḫrācına ḳādir olan ṣāḥib-i devlet ta'līm iderdi. Zamān-ı (158) [881] Eflāṭūn'dan Ebū 'Ali Sīnā zamānına gelince vech-i meşrūḥ üzre idi. Ḥażret-i Şeyḫ 'Abdullah Hemedāni Ebū 'Ali Sīnā'dan bu kitāblaruñ tercüme olunmasın recā eyledi. Ebū 'Ali daḫi be-ser ü çeşm deyup mübāşeret eyledi. Üç cildin tercüme idüp dördüncüyi beyāna getürdükde gürg-i nāke-gīr-i ecel bereh-i cānına pençe salmak 'alāmet-i nümāyān olmaġla üç cilt kitāb-ı ḥikmet tercümeye gelmeyüp ḳaldı. Ebū 'Ali Sīnā'ya ḥakīm ıṭlāḳ olunması bu tercümedendür dirler.

Muḥaṣṣıl Ebū 'Ali Sīnā şehr-i Hemedān'da nice müddet inzivā idüp bu cihān-ı fānide çoḳ eşer ḳoyup gitdi. 'Add ü iḥṣāsı ḥadden bīrūndur. Ebū 'Ali'nüñ sebeb-i mevti ve ḳabri ḳande idügine rivāyet muḫtelifdür. Dervīş Ḥasan Medḥī Hemedān'da maḥalle-i dür-ābād'da medfūndur deyü yazar ve daḫi ḳıyl u al baḫş-i bī-meal çoḳdur. Fe emmā seyyāḥān-ı rūzgār ve geşt-künende-i şehr ü diyārdan bir dervīş-i dil-rīş ḫūb-kiş ki bütün dünyāda olan şehr-i ḳurāyı ayaġı altına almış görmedügi yer ancaḳ diyār-ı adem ḳalmış. Eşende-i şīrīni vü ṭalhı ya'ni ki Dervīş Belhī böyle rivāyet ider ki Ebū 'Ali Sīnā yine diyār-ı Buḫārā'ya varup şehr-i Semerḳand'da Tākeyn dirler bir şehrdür ki ferāh-mānend ve renk-āmīz mermer ile şöyle mücellā vü mu'aallādur ki kemān-ı rüstemden per-tāb olınan tīr nıṣf-ı esfeline yetişmez ve perende uçup hevāya bir gün miḳdārı perrān olsa üstinden aşamaz ve ol tāklaruñ mābeyni bir meydān-ı vāsi'dir ki meyānından kenarına tīr yetişmez ve ol dāirede bir medrese binā eylemişdür ki felek mānendi yedi ṭabaḳa ve her ṭabaḳada ḥücrāt-ı müte'addide cümlesi üçyüz altmış ḥücre vaż' olınmış ki derūn u bīrūnı cümleten kāşī lāciverdī ile şöyle münaḳḳaş ve mücellādur ki temāşāsında gözler ḫīre

[880] 157 (M5) arasında: arasına 154b (Y1)
[881] 158 'den 159'a kadar olan kısım 154b ve 155a (Y1)'ye aittir.

ve diller tīre olur ve her birinde ḳırḳar ellişer ṭalebe olup şeb ü rūzda bādet ü ṭāatde idiler. Gelüp Ebū 'Ali Sīnā ol (159) medrese-i āli binā ve maḥall-i reşk-i felek-i mīnāda oturup nice bāb-ı[882] küşāde idüp ve her 'ilimden ders-i ām ve bütün dünyāya şān u nām yürütdi.

'Ömr-i[883] 'azīzi serḥād-ı seb'inden mütecāviz olduḳdan soñra bu ḳadar 'ilm-i ḥikmet ṣāḥibi olup sā'irleri gibi ber-hemzede-i mevt olmaḳ ḳatı güç geldi.

"Elbette buña çāre gerekdür," deyup firāvān taḳayyüd[884] ü tetebbu' eyledi.

Āhir buña ḳarar virdi ki bu beyn-el- Ṭākeyn didükleri medresenüñ cidārına mülāḥıḳ[885] bir ḥamām[886] ve bir ḳubbe-i āli-revāḳ var idi ki nāmına Hammām-ı Sizār[887] dinüp ol zamānda ḫarap idi. Anı ta'mir idüp ḳubbesinde seb'a-yı seyyāre muḳabelesinde yedi dāne cām vaz' idüp ve ḥikmetle şöyle taṣnīf eyledi ki ol kevākibde olan te'ṣīrāt bu cāmlarda mevcūd olan ve yedi dāne şişe içinde dühen-ı ġaribe peydā eyledi ki rūḥ-baḫş-ı ḥayāt-efzā ola ve ḥamāmuñ içinde mermerden kendü ḳamet ve her 'uẓvuna göre ḳalıp itdürüp sā'ir levāzım her ne ise tedārik eyledi ve Baġdād'da mevlūd ve ṭāli'i mesdūd ü baḫt-ı Maḥmūd-ı āli-nijād ve hoş nihād bir köçeği var idi. 'Ālem-i[888] seyāḥatda kendüyle ma'an gezerdi. 'İlm-i hikmet ve hey'et ve hendese ve kimyā vü simyā vü ihfādan çok sene ta'lim idüp ser-kâre gelmiş idi. Nāmına Cāmas Ḥakīm dirlerdi ki kemāliyle taḥṣīl-i mekāsib tekmīl-i merātib eylemiş idi[889] Sāir tilmīz-i ḫavāsdan maḫfī Cāmas'ı da'vet idüp bu ḳıṣṣanuñ aṣlını ve faṣlını her nice olur[890] ise ta'līm eyledi ve tavṣiye eyledi ki ben öldükde mevtümi şāyi' etme ve daḫi cesedümi şöyle eyle böyle eyle deyup gereği gibi ısmarladı. Çünkü vaḳt irişüp Ebū 'Ali Sīnā vefāt idüp hemān Camas ber-muḳtezā-yı vaṣiyyet Ebū 'Ali Sīnā'nın mevtini setr idüp ve cesedini meydāna getirdi. Bir dibeğe ḳoyup muḥkem saḫḳ eyledi. Şol mertebedeki ḫamīr oldu. Ve ol ḫamīri bir ḳazana ḳoyup muḥkem ṭabaḫ eyledi. Ve bir miḳdār su ḳoyup pālūde rengine girdi. Hemāndem ol şişenüñ biriñ getürüp dökdi bir miḳdārı (160) ġılẓed gelüp yaḫni şekline girdi ve ol yaḫninüñ mecmu'ınu getürüp hamam içinde olan mermer ḳalıba

---

[882] 159 (M5) bāb-ı: bāb-ı ifāde 156a (Y1)
[883] 159 (M5) 'ömr-i: ḳafile-i 'ömr-i 156a (Y1)
[884] 156a (Y1) taḳayyüd: teġayyüd 159 (M5)
[885] 159 (M5) mülāḥıḳ: mülāṣıḳ 156a (Y1)
[886] 159 (M5) ḥamām: ḥamām-ı nüh ṭāḳ 156a (Y1)
[887] 156a (Y1) Sizār: Mebrāt 159 (M5)
[888] 156a (Y1) 'ālem-i: 'ilm-i 159 (M5)
[889] 155b (Y1) Nāmına Cāmas Ḥakīm dirlerdi ki kemāliyle taḥṣīl-i mekāsib tekmīl-i merātib eylemiş idi: - 159 (M5)
[890] 159 (M5) olur: olmalı 156b (Y1)

dökdi. Temām olduḳda ol cāmın birinüñ altına getürüp ol şişelerde[891] dühenüñ birisini döküp ḳırḳ gün ṣabreyledi. Ḳalıp içinde yaḫni bir miḳdār[892] müncemīd olup muḍġa oldu.[893] Andan bir cāmuñ altına getürüp bir şīşe dühen daḫi dökdi.[894] Ḳırḳ gün ṣabr eyledi. Bu def'a tāze et[895] şekline girdi. Bir cāmuñ altına getürüp kırk gün sabreyledi. Bir şīşe dühen daḫi dökdi. Bu def'a derisi ve 'azīmi vesā'iri vesā'ir levāzım-ı bedeni ẓuhūra geldi.[896] Yine bir cāmuñ altına götürüp şīşenüñ biriñ daḫi dökdi. Hemān ḳalıp içinde beden ḥarekete gelüp 'alāmat-ı ḥayāt ẓāhir oldı.[897] Ḳırḳ gün temāmında yine[898] cāmuñ altına getürüp bir şīşe daḫi dökdi. Ebū 'Ali Sīnā tekellüm idüp birāz dimeğe başladı. Bir şīşenüñ daḫi dökülmesine mevḳūf oldu ki yine kelevvel ḥayāt sāḥibi olup ayaġa ḳalḳup[899] devr-i ḳıyāmete dek bākī ḳala zīrā[900] ḥamamda her cām bir kevkeb te'sirinde idi. Ḳırḳ gün[901] bedene birer güne terbiyet verdi. Öyle[902] raḥm-ı māder[903] ḳırḳ gün birer kevkeb ḫizmet idüp isti'dād virürdi. Bu cāmlarda ol ḫizmeti iderdi. Lākin bu kār ise rıżā-yı Ḥażret-i Ḫālıḳ içün muḫālif olmaġla vücūda gelmeyüp Cāmās Ḥakīm gördü ki Ebū 'Ali Sīnā 'ādetçe ḥayāt bulur.[904] Ol ṣaḥīḥ 'itiḳādı yoġ idi. Faḳat görelüm vücūda gelür mi deyüp mübāşeret eylemiş idi. Gördü ki vücūda gelür. Ḫātırına bu geldi ki şimdi Ebū 'Ali Sīnā yine kelevvel ḥayāt bulup ḳalḳduḳtan soñra nām ve kām ṣaḥibidür. Dünyā ṭurdukça 'izzet-i tām u şöhret-i temāmla 'ālemi tutar ve[905] 'ilm-i hikmetde anuñ mertebesine varmaḳ iḥtimāli yoḳdur.

Ben daḫi nām u şān ṣāḥibi olam ki baña da raġbet ola. Ancaḳ ol var iken baña kimse raġbet u 'izzet etmez. Hemān evlā budur ki bu hāl üzere ḳoyup gidem. Zirā ol nevbeti savdı. Şimdi növbet bizimdür.[906] Bu cihān-ı fānīde bir ḳaç gün növbetümüz sürelüm. Her ne miḳdār (161) ise bir biz görelim, deyüp şişe-yi

---

[891] 160 (M5) - : olan 157a (Y1)
[892] 157a (Y1) bir miḳdār: - 160 (M5)
[893] 160 (M5) oldu: şeklin bağladı 157a (Y1)
[894] 160 (M5) dökdi: dökdi yine 157a (Y1)
[895] 160 (M5) tāze et: laḥm-ı ṭari 157a (Y1)
[896] 160 (M5) - : ḥayāta ḳaldı 157a (Y1)
[897] 160 (M5) ẓāhir oldı: nümāyān olmaġa başladı 157a (Y1)
[898] 160 (M5) yine: yine bir 157a (Y1)
[899] 160 (M5) ḳalḳup: ḳalḳup tā 157a (Y1)
[900] 157a (Y1) zīrā ḥamāmda: zīrā 160 (M5)
[901] 160 (M5) gün: günde 157a (Y1)
[902] 160 (M5) öyle: öyle ki 157b (Y1)
[903] 160 (M5) māder: māderde 157b (Y1)
[904] 160 (M5) bulur: bulur ammā 157b (Y1)
[905] 160 (M5) ve: biz 157b (Y1)
[906] 160 (M5) bizimdür: bizimdür biz de 157b (Y1)

sābıḳayı taşa çalup ve ol ḳubbe-i ihfāya çeküp Ebū 'Ali Sīnā'yı bu ḥāl ile terk idüp gitti.

Ammā birāz birāz ṣadāsı ṭaşradan işidülür idi. Herkes güş idüp ta'accüb iderlerdi. Ve ol zamāndan bu deme gelince herkesden bir rivāyet işidilür. Ammā rāvī merḳūm Belhī Dede şöyle hikāyet iderdi ki ẕikr olunan Ḥamām-ı Sizar[907] şimdi ma'mūrdur. Seyāḥatüm āleminde Semerḳand'a uġrayıp ol ḥamāma temcīd zamānında varup dinledüm. Bu ḫalvet içinde birāz birāz ṣadāsı güş idüp bir ḫayli zamān istima' eyledim. Ḥamām içinde ḫalḳ çoġalmaġa başladuḳta ṣadā kesildi ve bu rivāyeti faḳīr şöyle istima' eyledüm ki yedinci şişeyi dökmeğe getürürken ayaġına bir nesne ṭokundu, düştü. Şīşe ḳırıldı ve yaġ döküldü. Gördü ki müyesser olmadı. Ḳubbe-i iḫfāya çeküp gitti deyu rivāyet eyledi. Hele bir ḳangısı ise ḥayāt nasīb olmayup bu ḥāl ile birāz birāz diyerek ḳaldı.

Vallahü'l-müsteān ve aleyhi tekelān

Beyit

Dehr-i denī ey dil-i şeydā hemān
Şol düşe beñzer ki oḳunmaz beyān

Şu'bede bāz felek-i siḥr-sāz
Erişemez kārına 'aḳl-ı dırāz

Kār-ı siḥr-vārı heme sīmyā
Diḳḳatle baḳsan eğer hep hebā

Dād u sitādı gibi hep bī-māl
Hem-çû hiye'l-bāzi-i zıll-ı ḫayāl

Muẓṭarib-i bād-ı fenā naḳş-ı āb
Seyl-i fenā üzre miṣāl-i ḥabāb

[907] 158a (Y1) Sizār: mirāz 161 (M5)

Kendi bed ü kārı bed u vārı bed
Ehl-i bed-ender-bed olur bī-ḫıred

Būyı dem-i nāfeyi efzūn ider
Nāfesin āhūlarınuñ ḫūn ider

‘İbretle nażara gel tārdur
Ġonceleri dīde-i ḫūn-bārdur

Gönlini virme bu denī ‘āleme
Hiç vefā eylemez ol ādeme

Bir nice dāmāda oluptur ‘arūs
Ḳaḥbe yine mekr ile bikr-i ‘abūs (162)

Dünyāda dime baña devlet gerek
Böyle deni ḳahpeye la‘net gerek

Şūy-ı hezārānla maḳrūnedür
Mālı da kendüsi de mel‘unedür

Mülk-i Süleymān’ı recā eyleme
‘Āḳıl olan dil mi virür bir deme

Ḫıżır gibi āb-ı ḥayāt itse nūş
Soñra olur zīr zemīnde ḫamūş

Ḫāb-gehüñ ey dil-i şeydā hemīn
Olsa gerek son ucı zīr-i zemīn

Hüsn ile Yusuf gibi olsan da māh
Āḫir ider menziliñi ka‘r-ı cāh

Hem-çū Ḫalīl olsan eğer muḥterem
Biriñi ateş ide Nemrūd-ı ġām

Sen er iseñ ola gör insān-ı pāk
Soñra meḥallik olur elbette ḥaḳ

Çünki olup cümlesi bir bir fenā
Sen er isen hicrete ol āşinā

Pādişāha ʻaşḳunı ḳıl cāna cān
ʻAşḳuñla eyle beni pür figān

Olsa mecāzı n'ola ḳıl ʻışḳ-bāz
Pes olur ehline ḥaḳiḳat mecāz

ʻĀşıḳ olur baḥr-i şuhūd içre ġarḳ
Eylemez ol Kaʻbe vü bütḫāne farḳ

Cür'ası pes ʻāşıḳa āb-ı ḥayāt
Cāmı olur ẕevrāk-ı baḥr-i necāt

ʻAşḳdurur maṭlaʻı ḫurşīd-i ẕāt
ʻAşḳdurur maşrıḳ-ı necm-i ṣıfāt

ʻĀşıḳa miʻrāc-ı ḥaḳīḳat budur
Sālike minḥāc-ı ṭarīḳat budur

Baḥr-ı Diğer[908]

Ey dil-i şūride yine kevne sen
Tuḥfe çıḳardun ki ola bu'l-ʻaceb

[908] 162 (M5) baḥr-ı diğer: - 159a (Y1)

Tuḥfedür ammā işidilmiş değül
Olmadı kimse buña cünbān-ı leb

Pes nice ‘ucūbe-nümā olmayam
Denile Gencīne-i Ḥikmet laḳap[909]

Nādiredür belki de nā-yābdır
Oldu bu bī-çāreye iḥsān-ı Rab

Faḫr ü mübaḥāt ider isem olur
Dāiresinde uramaz kimse keb

Nāmına Gencīne anuñ içün dinür
Gevher-i nā-yābla pür- rāst-ı çeb

Meclis-i yārāna bir eğlencedür
‘Aybla memlū ise de cümle hep (163)

Ma‘rifetüñ ḳadri bilinse eğer
Az idi virilse de Şām u Ḥaleb

Luṭf u keremden geçelüm ‘ilm içün
Derd ü belālar çekerüz rūz u şeb

‘İlm ü hüner cürm-i ġalīz oldu pek
Miḥnet-i bī-ġāyete olur sebeb

Ġayrı ḳoyup ey gönül Allāh’a baḳ
Ḥaḳ içün olsun çekilürse ta‘b

Ecrini Ḥaḳ’dan umarız ‘aḳıbet
Olmaya żāyi‘ bu ḳadar tab u teb

[909] Bundan sonraki beyitler Yl’de yoktur.

Dedi muṣannif buñu tārih içün
Buldı bu Gencîne-i Ḥikmet ṣu'ab

Ebū 'Ali Sînā ile Ebū'l- Hariṣ
Hikāyesi iş bu maḥalde
Tamam oldu.

SÖZLÜK

-A-

‘abâ : 1. yünden yapılmış kaba kumaş, aba. 2. bu kumaştan yapılmış, bol, geniş giyecek.

acîb : tuhaf.

acîb-lika : tuhaf yüzlü.

‘adâvet : düşmanlık, yağılık.

‘add : 1.sayma, sayılma. 2. itibâr etme, edilme.

‘adîm : yok olan.

ahz : alma, kabul etme.

‘akik : bunaltıcı bir sıcak.

‘ale’l-gafle : dalgınlığa gelerek, boş bulunarak, dalgınlığa getirerek.

‘amûd : direk, sütun.

‘ases : gece devriye gezen, gece bekçisi.

ata‘ : bağışlama, bahşiş.

‘atâlet : işsizlik, tembellik, üşengenlik, durgunluk, hareketsizlik.

‘atî : inatçı, kalın kafa.

âyende : gelen, gelici.

-B-

bârik-bin : ince gören, bir şeyi iyice gözden geçiren, inceleyen.

başçı : baş yönetici, âmir.

bed-kâr : işi, hareketi kötü, işi, hareketi fenâ.

ber-dâr : asılmış insan.

berin : pek yüksek, en yüce.

beriye : çöl, kır, sahra.

bevvâbân : kapıcılar.

beyâbân : kır, çöl.

bîd : söğüt ağacı.

bih : kök, asıl, temel.
bihbûd : iyi, sağ, sağlam, sıhhî (vücût).
bisât : kilim, minder döşeme, keçe, yaygı.
bühtân : yalan, iftira.
bü-l-aceb : çok acâyib, çok tuhaf, çok şaşılacak şey.
bürûdet : soğukluk.

-C-

câlis : cülûs eden, oturan, oturucu, tahta çıkan.
câme : 1. elbise. 2. sürâhi.
cebin : korkak, yüreksiz, alçak.
celb : çekme, çekiş, kendine çekme.
cell : büyük, ulu.
cenân : kalp, yürek, gönül.
cerrâr : dilenci. Harp âletleri ile donatılmış ordu.
cezîre : ada (denizde).
cidâl : karşılıklı kavga, savaş.
cûş u hurûş : taşıp coşma.
cüst ü cû : arayıp sorma, araştırma.

-Ç-

çâbük : çabuk, seri, hafif.
çâh : kuyu, çukur.
çevgan : ucu eğri değnek, baston, çevgen.
çîl : kırk.

-D-

dabbe : yük ve binek hayvanı.
dârât : debdebe, şan, büyük gösteriş.
dârül-huld : bekâ evi, cennet.

dehr : 1. dünya. 2. zaman, devir.
dembeste : nefesi bağlanmış, susmuş, soluğu kesilmiş.
denâ'et : alçaklık, âdilik.
derûhde : üstüne alma, yüklenme.
destarçe : mendil, yağlık.
devât : divit, kalem koymak için uzun mâdeni saplı ve ucunda bir de hokkası bulunan âlet.
devşirmek : derlemek, toplamak, bir araya getirmek.
dik : horoz.
dil-dûz : gönül delen, kalbe batan.
dil-pezîr : gönlün beğendiği.
dil-riş : yüreği yaralı, dertli.
dirâhşân : parlak, parlayan
dûçâr : tutulmuş, uğramış, yakalanmış.
duhter : kız, kerîme.
dürülmek : (kaş) çatılmak.

-E-

ebkem : söz söylemeye muktedir olmayan adam, nesne.
ebter : 1. zürriyetsiz ve hayırsız adam. 2. faydasız şey.
ebyât : iki mısradan meydana gelen manzum sözler.
eczâ : parçalar, kısımlar.
Eflâtûn : Aristo'nun hocası, Sokrat'ın talebesi olan meşhur Yunan filozofu.
efrûhte : yanmış, tutuşmuş, parlamış, ışıklanmış, aydınlanmış.
ekîle : yenmiş, yenilmiş (şey, yemek).
eknâf : cânipler, yanlar, nâhiyeler, taraflar, sığınacak yerler, evin ortaları.
enbûh : çok, kalabalık, başka.
encâm : nihâyet, son.
engüşt : parmak.
enîn : inilti, inleme.
erbâb : sâhipler, mâlikler.
ercümend : muhterem, şerefli, itibarlı, haysiyetli, seçkin.

erzen : darı (hubûbattan).
esfel : en sefil, pek aşağı, çok bayağı.
esnâ : ara, arlık, vakit, sıra.
eşedd : daha şiddetli.
eşrâf : şeref ve itibâr sahibi kimseler, ileri gelenler.
evc : yüce, yüksek, bir şeyin en yüksek noktası doruk.
evkât : zamanlar, çağlar.
evrâd : 1. okunması âdet olan dînî dualar. 2. her vakit dilde ve ağızda dolaşan sözler.
evsâf : sıfatlar, kaliteler.
ezhâr : 1. arkalar, sırtlar; satıhlar, yüzler. 2. binek hayvanının sırtları.

-F-

fâcir : fenâ huylu, günahkâr.
fâhir : 1. fahreden, onurlu, şanlı, şerefli. 2. mükemmel. 3. kıymetli.
fâriğ : 1. vaz geçmiş, çekilmiş. 2. rahat, âsûde.
fâsık : Allah'ın emirlerini tanımayan, günah işleyen fesatçı, kötülük eden.
fe-emmâ : kaldı ki, gelince.
ferâmuş : unutma, hatırdan çıkma.
ferâset : anlayışlılık, çabuk seziş.
ferişte : 1. melek. 2. iyi ve yumuşak huylu (adam). 3. günahsız, masum.
ferş : döşeme.
ferzend : oğul, çocuk.
fasahat : doğru ve düzgün söyleyiş.
fevt : 1. bir daha ele geçmemek üzere kaybetme, elden çıkarma, kaçırma. 2. ölüm.
firâvân : çok, bol, fazla, aşırı.
fuhûl : akıllı ve zeki (adamlar).
fürce : 1. iki şey arasındaki açıklık, yarık, aralık. 2. güzel manzara.
fürûmande : aşağıda, geride kalmış olan, âciz, beceriksiz; yorgun, şaşkın.
fürûmâye : sütü bozuk, mayası bozuk, soysuz, aşağılık (kimse).

-G-

gabgab : çifte gerdan, çene altı, şakak.
gayz : hiddet, kin, öfke, dargınlık, hınç.
gerdâ-gird : fırdolayı.
geşt ü güzâr : ısran, ısırıcı
gezâ : ısır.
gılaz :yoğunluk, koyuluk. :
gıll u gış : kin ve hile.
gılzet : kabalık, sertlik.
gird : yuvarlak, çevre.
girdâr : meşguliyet, iş.
gulâm : 1. tüyü, bıyığı çıkmamış delikanlı, genç. 2. köle, esir, kölemen.
gulgule : gürültü, şamata; bağrışıp, çağrışma.
-gûster : yayan, döşeyen.
gûşmal : yola getirme, te'dip etme, kulak bükme, ihtar etme.
gevher-nisâr : 1. cevâhir serpen. 2. güzel, düzgün söz söyleyen.
gürîz : kaçma.
güşâde : açılmış,açık, ferah, şen.
güzâr : geçiş, geçme.

-H-

hâdim : hademe, hizmetçi, hizmet eden, işe yarayan.
hahiş : rica.
hakîm : âlim, bilgin, her şeyi bilen, tabiatı inceleyen, felsefeci, tabip.
hâme : kafatası, başın üst kısmı.
harâb u yebâb : yıkık, dökük.
harîr : su akarken çağlamak, horuldamak.
hars : yarmak, yırtmak.
haseb : baba tarafından gelen şeref, asillik, soy temizliği.
havâss : hasseler, duygular.
hazer : sakınma, kaçınma, korunma, çekinme.

helâhil : tesiri pek kuvvetli ve öldürücü zehir. Panzehiri olmayan ağu.
hemtâ : benzer, taydaş, denk, müsâvi.
hengâm : zaman, çağ, sıra, vakit, mevsim.
herze : boş, saçmasapan söz.
heym : şaşkınlık. Yüzü yere koymak.
heyyâm : zaman, çağ, sıra, vakit, mevsim.
heyzum : kuru odun.
hezl : ciddi olmayan söz. Saçma, uydurma, yalan konuşmak.
hırfet : geçinmeye sebep olan iş, san'at.
hısâl : huylar, tabiatlar, ahlâklar.
hizane : hazine, kıymetli mücevherâtın saklandığı yer.
hub : günah.
hubûr : haberler, havâdisler.
hufte : yatmış, uyumuş.
hûn-riz : kan saçan, kan akıtan.
hurde : ufak, değersiz şey, kırıntı.
hurde-şinâs : ince şeyleri anlayan, dikkatli.
hurrem : sevinçli, şen, ferahlık veren, taze ve hoş, güleryüzlü.
hurûşân : 1. coşan, çağlayan. 2. coşarak, çağlayarak.
huşk : kuru, kaba, soğuk.
hutûr : hatırlamak.
hükemâ : hâkimler, âlimler, bilginler.

-İ-

ibrâm : can sıkacak derecede ısrâr etme, üstüne düşme; zorlama.
icâzet : izin.
iclâs : oturtma, oturtulma.
ictinâb : çekinmek, sakınmak, uzak olmak.
ifhâm : iknâ edip, sükûn ettirmek. Delil göstermekle ve isbet etmekle galip gelmek.
ifrât : aşırı gitme, pek ileri varma.
ihata : etrafından çevirmek, kuşatmak, içine almak.

ihfâ : gizleme, saklama, saklanılma.

'ihsâ : saymak, sayılmak.

ihtifa : gizlenme, saklanma.

ihtimâm : dikkatle, gayretle çalışma, özenle iş görme.

ikâd : yakma, yakılma.

i'lâm : 1. bildirme, bildirilme, anlatma. 2. bir dâvânın, mahkemece nasıl bir hüküm ve karara bağlandığını gösteren resmî vesika.

imtinâ' : ferâgat edip, geri durma.

imtisâl : nümûne kabul etme.

i'nâ : zahmete uğratma.

intikâl : bir yerden başka bir yere geçme; göçme.

inzâl : indirme, indirilme.

irgürmek : ulaştırmak, eriştirmek.

irsâl : 1. gönderme, gönderilme, yollama. 2. salıverme, koyuverme.

irtikâb : bekleme, gözleme. Ümit etme, umma.

isâr : esirlik.

istical : sonraya bırakılmasını istemek.

istima' : dinleme, dinlenilme, iştme, işitilme.

istinâs : alışmak, ünsiyetli olmak. Vahşiliğin gitmesi. Ürkekliğin kalkması.

iştirâ : satın alma, alınma.

'itâb : öldürme, katletme.

i'tizâr : kusurunu bilerek özür dilemek.

i'zâm : yollama, gönderme.

İz'ân : 1. anlayış, kavrayış, akıl. 2. itaat, söz dinleme, boyun eğme. 3. terbiye.

i'zâz : 1. aziz kılma, saygı gösterme. 2. ikrâm etme, ağırlama.

-K-

kâbil : kabul eden. Olabilir, istidâtlı, mümkün olan, önde ve ileride olan.

kaffâl : çilingir.

kalîl : bodur kimse.

kâmrân : kâm sürücü, süren, arzusuna, isteğine kavuşmuş, mutlu.

karîb : çok yakın. Yerce mekânca uzak olmayan. Yakın hısım.
karye : köy.
kef kef : sık sık ve derin derin nefes alma.
kej : eğri, çarpık.
kelâbe : çile hâlindeki iplik.
kem : az.
kemîn : daha az.
kemîne : 1. noksan, eksik. 2. âciz, hakir; zavallı.
kevkeb : yıldız.
kezâlik : kezâ, bu; bu da öyle, böylece.
kîl u kâl : dedikodu, çok konuşma.
kirâm : 1. soydan gelenler; ulular, şerefliler. 2. cömertler, eli açıklar.
kizb : yalan söyleme, yalan.
kocuşmak : kucaklaşmak.
köftehor : geveze, çenesi düşük.
kullab : çengel, kanca, ucu eğri iğne.
kurbetder : 1. yakınlık. 2. hısımlık, akrabalık. 3. Allah'a yakınlık.
kûz : tas, çanak.
küberâ : büyükler, ulular.
külhân : hamamlarda suyu ısıtmak için ateş yakılan yer, hamam ocağı.

-L-

lâhm : et.
lâl : dilsiz.
lâf u güzâf : boş lakırdı.
lâ-yezâl : zevalsiz, bitimsiz.
lenger : gemiyi yerinde sâbit kılmak için denize atılan zincir ucundaki büyük demir çapa.
licam : dizgin, gem.
lu'b : oyun, eğlence.
lûk : lök, kısa tüylü yük devesi.

-M-

ma'dûd : hesabedilen, sayılan.
mahallât : mahalleler.
mahfî : gizli, saklı.
ma'hûde : 1. ahdolmuş, bilinen, sözleşilen. 2. sözü geçen. 3. fenâ kadın.
mahuf : korkulu, tehlikeli.
mâil : hevesli, istekli, düşkün.
makdûr : 1. güç, kuvvet, kudret. 2. Allah'ın takdiri, kader. 3. elden gelen.
makûle : 1. takım, çeşit, soy. 2. ilim tasnifi yapılmış.
mâ-lâ-kelâm : söz götürmez, diyecek yok.
mâr : yılan.
ma'reke : muharebe meydanı, çarpışma, cenk.
matlub : istek, istenilen şey. Alacak, ödünç verilmiş.
ma'yûb : ayıplanmış, bir kusuru ve eksiği olan.
meâb : 1. geri dönülecek yer. 2. sığınılacak yer.
meârib : hâcetler, istekler; hizmetler.
mebhût : hayretle, şaşkın, mütehayyir, sersem.
meges : sinek.
meftûn : gönül vermiş, tutkun, vurgun.
mehcûr : 1. terk olunmuş, kullanılmaz olmuş, unutulmuş. 2. uzaklaşmış, ayrılmış.
mehîb : heybetli, azâmetli, korkunç kimse.
mehleke : tehlikeli yer veya iş.
mekâsib : kesbedilen, kazanılan yerler, kazanç yerleri, kazanç vâsıtaları.
mekkâr : çok mekreden, hileci, düzenbaz.
melâhat : güzellik, yüz güzelliği.
melâl : can sıkıntısı, usanç, gamlılık.
melîh : melâhat sâhibi, güzel, şirin, sevimli.
menâzil : menziller, duraklar, konak yerleri.
menkûb : delinmiş, oyulmuş.
me'nûs : alışılmış, alışık. Beğenilmiş.
merâhil : menziller, merhaleler, konaklar, duraklar.

merbût : bağlı.
merdûd : kabul edilmemiş. Geri döndürülmüş, kovulmuş.
merkad : mezar, kabir.
mesas : asıl, esas, kök.
mesâlih : maslahatlar, işler.
mesdûd : kapatılmış, hudutlanmış.
mestûr : satırlanmış, yazılmış, çizilmiş.
meşreb : yaradılış, mizâç, huy, ahlâk.
meveddet : dostluk, sevgi, muhabbet.
mezbûr : adı geçen, ismi yukarıda geçen. Taş ile örülmüş kuyu.
mezellet : alçaklık, zelillik.
mezîd : çoğalma, ziyâde etme.
milk : birinin tasarrufu altında bulunan şey.
mînâ : şarap şişesi.
minvâl : hareket tarzı, davranış, ûsul yol.
mirâr : kereler, def'alar.
misas : değip dokunma, el sürme.
miyân : meyan, ara, aralık.
mizbân : ev sahibi, misafir kabul eden kimse.
mu'annid : inatçı.
mûcib : icâb eden, lazım gelen.
mu'dilât : büyük, ağır, güç ve çetin olan işler.
muhâl : imkânsız, vukuu mümkün olmayan, bâtıl, boş söz.
muhib : seven, muhabbet eden, dost hayrı isteyen.
muhtale : hileci ve dalavereci kadın.
muhzır : eskiden şeriat mahkemelerinde mübâşir hizmetini gören kimse.
mu'in : yardımcı.
mukârenet : yakınlık, bitişmek, birleşmek, uygunluk.
mûr : karınca, neml.
murâkabe : kontrol etmek, incelemek, vaziyeti anlamak.
musâfaha : el sıkışmak, tokalaşmak.
musırr : direnen, ayak direyen, vaz geçmeyen, sözünden dönmeyen.
mutâbık : uygun, muvâfık, uyan.

mu'tâd : âdet, âdet edilmiş iş, alışılmış olan.
mutema : taravetli, taze.
mu'terif : itiraf eden. Kendi noksan ve kabahatlerini kabul edip anlatan ve söyleyen.
muti' : veren.
mutrib : çalgıcı, çalgı çalan
muttali' : haberli, bilgisi olan
muzâyaka : sıkıntı, darlık, yokluk, parasızlık.
mübâderet : bir işe hemen girişme, başlama.
mübâhat : güzellik ve buna benzer hususlarda tefâhür etmek, öğünmek.
mübâşeret : bir işe girişmek, başlamak.
mübeddel : değiştirilmiş, değişmiş.
mücellâ : parlak, cilâlı, cilalanmış.
mücerred : yalnız, tek.
müdâm : devam eden, sürekli.
müdârâ : yüze gülme, dost gibi görünme.
müfevvez : sipâriş ve ihâle olunmuş.
mühennâ : hazmolmuş.
mülahham : etli, semiz, şişman.
mülâsık : bitişik, yapışık, yan yana bulunan.
mülzem : susturulmuş, ilzâm ve iskân olunmuş. Lüzumlu görülmüş.
mümtâz : diğerlerinden ayrılmış, üstün, seçkin, seçilmiş, ayrı tutulan.
mümted : uzayan, sürekli, devamlı.
müncemid : donmuş, buz hâline gelmiş.
müncer : nihâyet bulmak, bir tarafa çekilmek.
münfa'il : muztarib, kederli ve muğber olan.
müntehâ : son, en son derece, en son yer, nihayet.
mümteni : imkânsız, muhâl, mümkün olmayan. Çekinen, imtinâ eden.
münteşir : açılmış, yayılmış, dağılmış, neşredilmiş.
mürd : ölmüş, ölü.
mürtefî : irtifâ eden, yükselen, yükselmiş, yüce.
mürûr : geçmek, gitmek. Sona erme, nihayet bulma.
müsâferet : misafirlik. Yolculuk, seyahat.

müstahsen : beğenilen.
müstakbeh : tiksinilen, beğenilmeyen.
müstefîd : istifade eden, fayda gören, faydalanan.
müstevli : istilâ eden, ele geçiren, zapteden, galip olan, yayılan.
müşâvere : bir iş hususunda iki veya daha fazla kimseler arasındaki konuşma ve danışma. İstişâre etme.
müştedd : iştidâd eden, şiddetlenmiş, şiddetlenen, azan.
müşt : yumruk.
müte'allik : alâkalı. Bir yere bağlı, bir şeye mensup.
müteveccih : yönelmiş, dönmüş.
müvekkel : vekil tayin eden, vekil edilen kimse.
müyesser : kolayı bulunup yapılan; kolay gelen, kolaylıkla olan.
müzahame : birbirine zahmet verme. Kalabalıktan gelen sıkıntı, sıkıştırma.
müzayaka : sıkıntı, darlık, yokluk, parasızlık.
müzdad : çoğaltılmış, ziyadeleştirilmiş.
müzehheb : yaldızlanmış, yaldızlı, altın sürülmüş.
müzehher : çiçeklenmiş, çiçeklerle donanmış.
müzevver : uydurulmuş, düzme, fitne, dedikodu.

-N-

nabran : kaba, terbiyesi kıt.
nâ-bûd : İflâs etmiş, perişan olmuş. Sonradan yok olan.
nâdân : bilmez.
nahs : uğursuz, bahtsız.
nâle : inleme, inilti.
nâsuh : nasihatçı.
necat : kurtuluş.
nemed-pûş : keçe giyen. Derviş.
nerm : yumuşak.
neseb : nesil, soy.
neşât : şen, şâd, hoş dilli olmak, sürûr, keyf.
neyl : merâma erişme, ulaşma.

nısf : yarım, yarı.
nigerân : bakıveren, bakıcı, bakan, baka kalan.
nigûnsâr : baş aşağı.
nikâbet : rüzgârın ters yönlerden esmesi.
nik : iyi, güzel, hoş.
nisâr : saçmak, dağıtmak.
nush : nasihat, öğüt.
nübüvvet : peygamberlik, nebi olmak, nebilik.
nümâyiş : görünüş, gösteriş.
nüzl : konak yeri.

-P-

pâsbân : gece bekçisi.
pâşide : saçılmış, serpilmiş, dağılma.
pend : nasihat, öğüt.
perdâht : cilâ, parlaklık, parlama, temizleme.
perende : uçan, uçucu
perest : tapan, tapınan, taparcasına seven.
per : kanat.
pertev : ziya, ışık.
perverde : terbiye görmüş, yetiştirilmiş, beslenmiş.
pesend : beğenmek, kabul eylemek.
peyker : yüz, çehre, surat.
peymân : and, yemin.
peyvend : ulaşma, varma, vâsıl olma.
peyveste : her zaman, dâima.
pîrezen : kocakarı, acuze.
pişegân : huylar, tabiatler, âdetler.
pişkeş : peşkeş, hediye, armağan.
pulad : çelik.
pûyân : koşmak, batmak, dalmak.
püserân : oğullar, erkek çocuklar.

-R-

râgıb : istekli, isteyen, rağbet eden.
râm : itaat eden, boyun eğen, kendini başkasının emirlerine bırakan.
reftâr : gidiş, yürüyüş, hareket; salınarak edâlı yürüyüş.
-resân : "erişenler, yetişen, ulaşanlar mânâlarıyla birleşik kelimeler yapar.
reste : kurtulmuş.
reşehât : sızıntılar, damlalar.
revende : 1. gidici, giden. 2. çok yürüyen.
re'y-el-ayn : 1. kendi gözüyle görerek. 2. fikir, düşünce.
rıfk : yumuşaklık, yavaşlık, tatlılık.
rişte : 1. iplik, tire. 2. ilgi, bağ.
riyâzet : nefsi kırma, dünya lezzetlerinden ve rahatından sakınma.
rûşen-dil : gönlü aydınlık, hakikatleri bilen.
rükn : 1. bir şeyin en sağlam tarafı, temel direği. 2. kolon, direk.

-S-

sa'd : kutlu, uğurlu.
sadr : her şeyin başlangıcı ve başlangıcının en iyisi. Kalp, göğüs, ön.
sâhir : uykusuz kalan, uyuyamayan.
sa'id-i sîmîn : gümüş gibi kol.
sakf : tavan, çatı, dam.
samit : tatsız, bayat süt. Tuzsuz ekmek.
sam : ölüm, mevt.
sâyis : at uşağı, seyis.
segirtmek : 1. koşmak. 2. yürümek.
sehl : kolay, toprağı yumuşak düz yer, sâde.
semin : pahalı, kıymetli.
ser-be-ceyb : düşünceden, utanmaktan veya kederden başını göğsünün üzerine sarkıtmış olan.
serâsime : sersem.

sergerdân : başı dönmüş, şaşkın, hayran.
sıbyan : çocuklar.
simâh : kulak deliği, kulak.
sim : gümüş.
sinin : yıllar.
sipâh : asker.
sûd-mend : kâr, kazanç sahibi.
suhûlet : kolaylık.
süpürde : verilmiş, bırakılmış.
sürh : seri nesne.
süst : gevşek, tenbel, sölpük.
süvâr : ata binmiş, binici.

-Ş-

şa'b : 1. cemaat, taife, kabile. 2. bölünmüş, parçalanmış şey.
sa'id : yukarı çıkan, yükselen, kalkan, kalkıcı.
şebân : gece.
şeci : cesur, yürekli, yiğit.
şekk : şüphe, zan, tereddüt.
şemşîr : kılıç.
şermsâr : utangaç.
şeşper : altı kanat.
şikâf : yarık, yırtık, çatlak.
şikem : karın.
şiken : büklüm, kıvrım.
şikest : kırılmış, kırık.
şitâ : kış.
şu'bede : el çabukluğu, hokkabazlık.
şûrb : içme, içilme.
şûride : 1. karışık, perişan. 2. âşık, tutkun.

-T-

ta'b : tabiat, huy, yaratılış.

tâb-nâk : parlak, ışıklı.

tâb u tüvân : güç, kuvvet, dayanma, tahammül.

tahassun : kale ve hisara kapanma, istihkâma seçilme.

tahmik : "ahmak" deme "ahmak" olduğunu söyleme.

tâk : 1. binâ kemeri. 2. yarım dâire şeklinde kapı ve pencere üstü. 3. kubbe, künbet.

tama' : doymazlık, çok isteme, aç gözlülük.

târ u mâr : karmakarışık, dağınık; perişan.

tarfet-ül-ayn : bir kere, göz açıp kapayıncaya kadar olan an.

Tâtârân : Tatarlar.

tâyerân : uçucu, uçan.

tazyi' : bırakıp kaybetme, kaybına sebep olma.

ta'zîm : 1. büyükleme, ululama, büyük sayma. 2. saygı gösterme, ikram etme.

tecâhül : câhil gibi görünme, bilmemezlikten gelme.

tecdîd : yenileme, yenilenme, tâzelenme.

tecemmülat : süslenmek üzere kullanılan eşya.

techiz : lüzumlu şeyleri tamamlama; donatma, donatım.

te'emmül : iyice, etraflıca düşünme.

tefârik : ayırmalar, seçmeler.

teferrüc : açılma, ferahlama.

tefhîm : anlatma, anlatılma, bildirme, bildirilme.

tekâsül : üşenme, tembellik; ilgisizlik.

tekâyüd : birbirine hile yapma.

tekfîn : kefene sarma, kefenleme, kefenleme.

te'kîd : kuvvetleştirme, sağlamlaştırma.

tekmil : bitirmek, tamamlamak.

tekrîm : saygı gösterme, ululama.

telhî : acılık.

temerrüd : dik başlılık, inat, direnme.

tenâvül : alıp yeme, alınıp yenilme.
teng : dar, sıkıntılı (şey, yer).
tennûr : tandır.
terahhum : merhamet etme, acıma.
teshîr : zapt ve istilâ etme, ele geçirme, elde etme.
teşneleb : dudağı kurumuş, çok susamış; susuz, yanık.
teşni‘ : başa kakmak.
teşvîş : karıştırma, karmakarışık etme.
tetebbu‘ : bir şeyi etraflıca tetkik etme, mâhiyetini anlamaya çalışma.
tevakkuf : durma, eğlenme, bekleme.
tevekan : istekli olma.
tev’em : ikiz.
tezlîl : zelîl etme, edilme, tahkir etme, hor ve hakir görme, görülme.
tilmîz : talebe (öğrenci).
torlak : genç, acemi, toy.
tubba : eski çağlarda yemen kıtasında saltanat süren eski Arap hükümdârlarının ünvânı.
tuğyân : taşma, taşkınlık; azgınlık, coşkunluk.
tuhfe : hediye, armağan.

-U-

‘ukâb : karakuş, kartal, tavşancıl kuşu.
‘ukûl : akıllar, zihinler, uslar.
‘usturlab : yıldızların Arz’a nazaran yükseklik derecesini bulmakta kullanılan âlet.
‘uzmâ : daha (en, pek, çok) büyük.

-Ü-

üftân u hizân : düşe kalka.

-V-

vâfir : çok, bol.
vârid : gelen, yâsıl olan, erişen.
veleh : (kederden gelen) şaşkınlık, sersemlik.
velîme : düğün ziyâfeti, şölen.

-Y-

yâfte : yafta, bir malın cinsini, fiatını ve sâiresini belirten kâğıt.
yebâb : harap, yıkık, virâne, bozuk. 2. sol, sol taraf.
yesâr : varlık, zenginlik.

-Z-

za'ferân : safran.
zânû : diz.
zebûn : zayıf, güçsüz, âciz.
zehre : yiğitlik, cesaret.
zenân : kadınlar.
zengi : zenci, siyah adam.
zer : altın.
zerbeft : ustufa, sırmalı kumaş, sırma ile işlenmiş.
zevrak : kayık, sandal.
zeyn : süs, bezek.
zevî- : sâhipler.
zevil-iz'ân : akıl sahipleri.
zinhâr : sakın!, aslâ, aman!
zîver : süs, bezek.
zühre-cebîn : yüzü Zühre yıldızı gibi parlak olan.

BİBLİYOGRAFYA

AKSAN, Doğan (1987), **Türkçenin Gücü/Türk Dilinin Zenginliklerine Tanıklar**, Ankara.

AKSEKİ, Ahmet Hamdi (1947), "Ruhiyat Mabedattabia", **Büyük Türk Filozof ve Tıb Üstadı İbn Sînâ Şahsiyeti ve Eserleri Hakkında Tetkikler**, İstanbul, 1-48.

AKTAŞ, Şerif (1991), **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, Ankara.

AKYÜZ, Yahya, (1982), "İbn Sînâ'nın Türk ve Dünya Eğitim Tarihindeki Yeri", **Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. 15, S. 1, 1-11.

ALEKSEYEVNA, Vera (Çev. Toxtasin Calalov) (?), **Orta Asiyaning Ming Yil Mukaddam Yaşagan Cahânşumul Âlimi Uluğ Hakimi, Riyaziyuni, Munaccimi, Faylasufi, Şairi va Bastakâri Abu Ali İbn Sînâ Qıssasi**, ?.

ALPTEKİN, Ali Berat (1993), **Fırat Havzası Efsaneleri (Metinler)**, Antakya.

ALPTEKİN, Ali Berat (1996), **Yesevi Ocağında 210 Gün**, Elazığ.

ALPTEKİN, Ali Berat (1997), **Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı**, Ankara, (İkinci baskı 2002).

ALPTEKİN, Ali Berat (2002), **Taşeli Masalları**, Ankara.

ALTINTAŞ, Hayrani (1997), **İbn Sînâ Metafiziği**, Ankara.

ANKARA İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür ve Sanat Şubesi, (1988), **İbni Sînâ (980-1037) Anma ve Tanıtma Toplantıları 1987-1988**, Ankara.

ARABACIOĞLU, Celal (1983), **Çok Yönlü Bilgin Filozof Hekim İbni Sînâ**, Adana.

ARMAĞAN, Mustafa (Hzl.) (1999), **İslam'da Bilgi ve Felsefe / Kındî'den İkbal'e İslâm Düşünürleri**, İstanbul.

ARMANER, Neda (1984), "İbni Sînâ Psikolojisi ile Çağdaş Psikolojinin Karşılaştırılması", **Uluslararası İbni Sînâ Sempozyumu (Bildiriler) 17-20 Ağustos 1983**, Ankara, 191-199.

ARSLAN, Mehmet - Burhan PAÇACIOĞLU (Hzl.) (1996), **Letâ'if-i Hoca Nasreddin**, Sivas.

ARSLAN, Ahmet Ali (1998), **Kuzey-Doğu Anadolu (Kars) Türk ve Britanya Halk Edebiyatlarında Masallar**, C. 1, Ankara.

ASLAN, Ensar (1978), **Doğu Anadolu Saz Şairleri**, Erzurum.

ATATÜRK Kültür Merkezi (1990), **Uluslararası İbn Türk, Harezmî, Farâbî, Beyrûnî ve İbn Sînâ Sempozyumu Bildirileri (Ankara 9-12 Eylül 1985)**, Ankara.

ATEŞ, Ahmet (1954), "Türk Halk Hikâyelerinde İbni Sînâ", **Türkiyat Mecmuası**, C. 11, İstanbul, 33-40.

ATEŞ, Mehmet (2001), **Mitolojiler ve Semboller, Anatanrıça ve Doğurganlık Sembolleri**, İstanbul.

AVCI, Erdoğan (1988), **Türk Halk Edebiyatı Metin Örnekleri**, Elazığ, (Fırat Üniv. Fen- Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl. Lisans Tezi).

AYAS, A. Nevzat (1937), "İbni Sînâ'nın Felsefi Sistemi", **Büyük Türk Filozof ve Tıp Üstadı İbni Sînâ Şahsiyeti ve Eserleri Hakkında Tetkikler**, İstanbul, 1-10.

AYPAY, A. İrfan (Hzl.) (1998), **Lâle Devri Şairi İzzet Ali Paşa Hayatı - Eserleri- Edebî Kişiliği Divan Tenkitli Metin Nigâr-Nâme Tenkitli Metin**, İstanbul.

BACHELARD, Gaston (1999), **Ateşin Tin Çözümlemesi**, (Türkçesi: Nail BEZEL), Ankara.

BANARLI, Nihat Sami (1987), **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I-II**, İstanbul.

BAYAT, Ali Haydar (1983), "Türk-İslâm Toplumlarında İbni Sînâ Hikâye ve Fıkraları I", **Türk Folkloru**, C. 4, S. 48, Temmuz, 3-5.

BAYAT, Ali Haydar (1984), "Türk-İslâm Toplumlarında İbni Sînâ Hikâye ve Fıkraları I", **Uluslararası İbni Sînâ Sempozyumu Bildirileri 17-20 Ağustos 1983**, Ankara, 575-585.

BAYAT, Ali Haydar (1984), "Türkiye'de İbn Sînâ Bibliyografyası", **İbni Sînâ (980-1037)**, Kayseri, 407-429.

BAYRAM, İrfan (1984), "İbn Sînâ ve Psikiyatri", **İbni Sînâ (980-1037)**, Kayseri, 97-100.

BAYRAM, İrfan (1984), "İbn Sînâ ve Ahi Evren", **İbn Sina Doğumunun Bininci Yılı Armağanı**, (Drl. Aydın SAYILI), Ankara, 481-487.

BRENTJES, Burchard - Sonja BRENTJES (1997), **İbn Sînâ (Avicenna)**, (Çev. Oğuz ÖZÜGÜL), İstanbul.

BOER, T.J. de, (1960), **İslâm'da Felsefe Tarihi**, Ankara.

BOLAY, M. Naci (1988), **İbn-i Sînâ**, Ankara.

BOLAY, M. Naci (1990), **Farabi ve İbni Sînâ'da Kavram Anlayışı**, İstanbul.

BOLAY, M. Naci (1994), **İbni Sînâ Mantığında Önermeler (Aristo ve Farabi, İbni Hazm ve Gazali ile Karşılaştırmalı)**, İstanbul.

BOLEN, Jean Shinoda (2004), **Psikolojinin Tao'su/Eşzamanlılık ve Benlik**, (Türkçesi: Neslihan Burcu AKDAĞ), İstanbul.

BORATAV, Pertev Naili (1988), **Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği**, İstanbul.

BUDDA, Hilmi Ömer (2003), **Kurban ve Tufan Üzerine Makaleler**, (Hzl. Bekir Zakir ÇOBAN), İstanbul.

CAMPBELL, Joseph (2000), **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, (Çev. Sabri GÜRSES), İstanbul.

CUNBUR, Müjgan - Orhan DOĞAN (1984), **İbni Sînâ Sempozyumu Bildirileri 17-20 Ağustos 1983**, Ankara.

CROMBIE, A. C. (1984), "Ortaçağ Bilim Geleneği Üzerine İbn Sînâ'nın Etkisi", **İbn Sînâ Doğumunun Bininci Yılı Armağanı**, (Drl. Aydın SAYILI, Çev. Mübahat TÜRKER - KÜYEL), 21-39.

ÇİLENTİ, Kâmuran (1982), "Bilim Gelişimi İçinde İbni Sînâ ve Eğitim Teknolojisi", **Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. 15, S. 1, 14-17.

ÇORUHLU, Yaşar (2000), **Türk Mitolojisinin Anahatları**, İstanbul 2000.

DAĞLI, YÜCEL - E. Nedret İŞLİ - Cevdet SERBEST - D. Fatma TÖRE (2001), **Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kitaplığı Yazmalar Katoloğu**, İstanbul.

DEMİRHAN, Ayşegül Erdemir (1990), "İbn-i Sînâ'nın Bazı Droglar Hakkındaki Fikirleri ve Bunların Tıbbi Folklorumuz Bakımından Önemi", **Uluslararası İbn Türk, Harezmî, Farâbî, Beyrûnî ve İbn Sînâ Sempozyumu Bildirileri (Ankara 9-12 Eylül 1985)**, Ankara, 357-364.

DENİZ, Rasim (1996), **Kayseri Masalları**, Ankara.

DEVELLİOĞLU, Ferit (1993), **Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat / Eski ve Yeni Harflerle**, Ankara.

DİLÇİN, Cem (Düzenleyen) (1983), **Yeni Tarama Sözlüğü**, Ankara.

DİRİÖZ, Meserret (1984), "İbn Sînâ'nın Edebi Şahsiyeti", **İbni Sînâ (980-1037)**, Kayseri, 363-377.

DÖKMEN, Üstün (1993), "Düşler Tarlası Filminde Arketipler", **Adam Sanat**, Kasım, 63-68.

DÖKMEN, Üstün (1994), **İletişim Çatışmaları ve Empati**, İstanbul.

DRURY, Nevill (1996), **Şamanizm**, (Çev. Erkan ŞİMŞEK), İstanbul.

DUYMAZ, Ali (2001), **Kerem İle Aslı Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma**, Ankara.

EFLÂKİ, Ahmet (1989), **Âriflerin Menkıbeleri I-II**, İstanbul.

ELÇİN, Şükrü (1984), **Gevherî Divânı İnceleme-Metin-Dizin-Bibliyografya**, Ankara.

ELÇİN, Şükrü (1988), "Atların Doğuşları İle İlgili Efsaneler", **Halk Edebiyatı Araştırmaları**, Ankara, 412-416.

ELÇİN, Şükrü (1993), **Halk Edebiyatına Giriş**, Ankara.

ELIADE, Mircea (1992), **İmgeler Simgeler**, (Türkçesi: Mehmet Ali KILIÇBAY), Ankara.

ELIADE, Mircea (1994), **Ebedi Dönüş Mitosu**, (Çev. Ümit ALTUĞ), Ankara.

ELIADE, Mircea (1999), **Şamanizm İlkel Esrime Teknikleri**, (Çev. İsmet BİRKAN), Ankara.

ELIADE, Mircea (2003), **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi/Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına**, (Çev. Ali BERKTAY), İstanbul.

EMİROĞLU, Seyit (1996), **Meram İlçesi (Konya) Masalları Üzerine Bir İnceleme**, Konya, (Selçuk Üniv., Sosyal Bilimler Ens., Yayımlanmamış Doktora Tezi).

ERDAĞI, M. Sadık (1993), **Ziyaeddin Seyyid Yahya Gencine-i Hikmet (İnceleme-Metin)**, Malatya, (İnönü Üniv., Sosyal Bilimler Ens., Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

ERDAĞI, Sadık (Hzl.) (2000), **İbn-i Sînâ Masalları (Gencine-i Hikmet) Ziyaeddin Seyyid Yahya**, Ankara 2000.

ERDOĞAN, Yusuf (1984), "Kan Hastalıkları-Kanserler ve Enfeksiyonlar", **İbni Sînâ (980-1037)**, Kayseri, 135-142.

ERGİN, Osman (1937), "İbni Sînâ Bibliyografyası", **Büyük Türk Filozof ve Tıp Üstadı İbni Sînâ Şahsiyeti ve Eserleri Hakkında Tetkikler**, İstanbul, 3-80.

FROMM, Erich (1990), **Rüyalar Masallar Mitoslar (Sembol Dilinin Çözümlenmesi)**, (Çev. Aydın ARITAN - Kaan H. ÖKTEN), İstanbul.

GENÇCAN, Mehmet İhsan (1994), **Çanakkale Savaşları ve Menkıbeler**, Çanakkale.

GOİCHON, A. M., (1993), **İbn Sînâ Felsefesi ve Ortaçağ Avrupasındaki Etkileri**, (Tercüme: İsmail YAKIT), İstanbul.

GORDON, Noah (2001), **İbni Sînâ'nın Talebesi Hekim**, (Çev. Oktay ETİMAN), Ankara.

GORİYEV, Magsud, (2002), **Ibn Sınonıng Bolalıgı (gissa)/ "Abu Ali İbn Sino"**, Taşkent.

GÖDE, Halil Altay (1997), **Yalvaç Masalları Üzerine Bir İnceleme**, Isparta.

GÖKAY, Fahreddin Kerim, "İbni Sînâ'nın Türk ve Dünya Tıp Edebiyatındaki Yeri", **Uluslararası İbni Sînâ Sempozyumu (Bildiriler) 17-20 Ağustos 1983**, Ankara 1984, 167-172.

GÖKERİ, A. İ. (1979), **Arketiplere Dayanan Yeni Bir İnceleme Yönteminin Tanıtılarak İngiliz ve Türk Edebiyatında Bazı Romans ve Epik Niteliğinde Yapıtlara Uygulanması**, Ankara, (Ankara Üniv., Yayımlanmamış Doktora Tezi).

GUENON, Rene (2001), **Yatay ve Dikey Boyutların Sembolizmi**, (Çev. Fevzi TOPAÇOĞLU), İstanbul.

GUTAS, Dimitri (2004), **İbn Sînâ'nın Mirası**, (Drl. ve tercüme eden: M. Cüneyt KAYA), İstanbul.

GÜLENSOY, Tuncer (1984), "İbn Sînâ'nın Türk- İslâm ve Batı Kültürüne Tesirleri", **Erciyes**, S. 75, Ocak, 2-3.

GÜLENSOY, Tuncer (2001), "Türk Halk Edebiyatı İçinde "Şaman" Efsaneleri", **VII. Uluslar arası Türk Halk Edebiyatı Semineri 7-9 Mayıs 1997**, Eskişehir, 155-160.

GÜNALTAY, Şemseddin (1937), "İbni Sînâ ve Mantık", **Büyük Türk Filozof ve Tıp Üstadı İbni Sînâ Şahsiyeti ve Eserleri Hakkında Tetkikler**, İstanbul, 1-26.

GÜNALTAY, Şemseddin (1940), "İbni Sînâ'nın Şahsiyeti ve Milliyeti Meselesi", **Belleten**, C. 4, S. 13, 1-37.

GÜNAY, Umay (1993), **Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**, Ankara.

GÜNER, M. Reşat (Drl.) (2001), **Okültizm / Tarih Boyunca Gizli Bilimler**, İzmir.

GÜNER, Başak (2002), **Elazığ'dan Derlenen Halk Edebiyatı Ürünleri**, Elazığ, (Fırat Üniv. Fen-Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Bölümü Lisans Tezi).

GÜROL, Ender (1993), "Arketip", **Türk Dili**, C. 2, S. 500, Ağustos, 197-199.

GÜVEN, Ayşe (1990), "Masal Alicengiz Oyunu", **Erciyes**, S. 148, Nisan, 32-33.

HASANOĞLU, Alev (1984), "Çocuk Hekimliğinde İbn Sînâ", **İbni Sînâ (980-1037)**, Kayseri, 75-78.

HATİPOĞLU, Vecihe (1972), **Türkçenin Söz Dizimi**, Ankara.

İL Kültür ve Turizm Müdürlüğü (1987), **İbni Sînâ 980-1037/Anma ve Tanıtma Toplantıları 1984-1985-1986**, Ankara.

İNAN, Abdülkadir (1986), **Tarihte ve Bugün Şamanizm / Materyaller ve Araştırmalar**, Ankara.

İPEKÇİ, Evin (2003), **Bingöllü Mehmet İpekçi'den Derlenen Masallar (İnceleme-Metin)**, Elazığ, (Fırat Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Lisans Tezi).

İSLÂM Ansiklopedisi (1975), "İbn Sinâ Maddesi", C. 5/2, İstanbul, 807-824.

İSTANBUL Üniversitesi Tıp Fakültesi (1980), **Doğumunun 1000. Yıldönümü Nedeniyle Milletlerarası İbn Sînâ Kongresi / Blimsel Toplantılar Program ve Bildiri Özetleri 1-5 Haziran 1980**, İstanbul.

İZMİRLİ, İsmail Hakkı (1937), "İbni Sînâ Felsefesi", **Büyük Türk Filozof ve Tıp Üstadı İbni Sînâ Şahsiyeti ve Eserleri Hakkında Tetkikler**, İstanbul, 11-44.

İZMİRLİ, İsmail Hakkı (1977), **Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı (Ma'âni-i Kur'an)**, İstanbul.

JUNG, Carl Gustav (1993), "Dönüşüm Sürecini Canlandıran Örnek Simgeler", (Çev. Ender GÜROL), **Türk Dili**, C. 2, S. 500, Ağustos, 202-210.

JUNG, Carl Gustav (1997), **Bilinç ve Bilinçaltının İşlevi**, (Çev. Engin BÜYÜKİNAL), İstanbul.

JUNG, Carl Gustav (1999), **Anthony Stevens**, (Çev. Ayda ÇAYIR), İstanbul.

JUNG, Carl Gustav (2003), **Dört Arketip**, (Çev. Zehra Aksu YILMAZER), İstanbul.

KABAKLI, Ahmet (Sadeleştiren) (1990), **Muhayyelât-ı Aziz Efendi**, Ankara.

KÂHYA, Esin (1984), "İbn Sînâ'nın Bilimsel Yönü", **İbni Sînâ (980-1037)**, Kayseri, 50-56.

KÂHYA, Esin (1984), "İbn Sînâ'da Kimya", **Uluslararası İbn Sînâ Sempozyumu (Bildiriler) 17-20 Ağustos 1983**, Ankara, 173-178.

KÂHYA, Esin (Türkçe'ye Çev.) (1995), **İbn-i Sina El-Kânûn Fi't-Tıbb (Birinci Kitap)**, Ankara.

KALAFAT, Yaşar (1995), **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Ankara.

KALAFAT, Yaşar (2002), "Türk Halk İnançlarında 'Kara'", **Erciyes**, S. 300, Aralık, 30-33.

KALKAN, A. Vefik (?), **İslâm Evliyaları**, İstanbul.

KAPLAN, Mehmet (1991), **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 / Tip Tahlilleri**, İstanbul.

KARACA, Erol (2004), **İbn Sînâ**, İstanbul.

KARADAVUT, Zekeriya, (1996), **Köroğlu'nun Zuhuru Kolu Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma (İnceleme- Metinler)**, Konya.

KARATAY, Fehmi Edhem, (Hzl.) (1961), **Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi Türkçe Yazmalar Katoloğu**, C. 2, Filoloji, Edebiyat, Mecmualar, No: 1986-3088, İstanbul.

KARLIĞA, Bekir (2004), **İslâm Düşüncesinin Batı Düşüncesine Etkileri**, İstanbul.

KAVRUK, Hasan (1998), **Eski Türk Edebiyatında Mensûr Hikâyeler**, İstanbul.

KAYA, Muharrem (2001), "Eski Türk İnanışlarının Türkiye'deki Halk Hekimliğinde İzleri", **Folklor/Edebiyat**, C. 7, S. 25, 199-218.

KAYA, Doğan (2001), "İbn-i Sînâ Hikâyesinin Yeni Bir Yazma Nüshası", **Kebikeç**, S. 12, Ankara, 2-5.

KERİMULLİN, A. G. (1993), **Tatarskiy Folklor**, Kazan.

KIRCA, Celâl (1984), "İbn Sînâ'da İslâm ve Pozitif İlimler İlişkisi", **İbni Sînâ (980-1037)**, Kayseri, 299-312.

KIRIKÇI, Recep (Osmanlıca'dan Sadeleştiren) (2004), **Binbir Gündüz Masalları I-II**, İstanbul.

KORKMAZ, Ramazan (1997), **Sabahattin Ali / İnsan ve Eser**, İstanbul.

KORLAELÇİ, Murtaza (1984), "İbn Sînâ'da Metafizik", **İbni Sînâ (980-1037)**, Kayseri, 270-290.

KORLAELÇİ, Murtaza (1984), "İbn Sînâ'da Müzik", **İbni Sînâ (980-1037)**, Kayseri, 347-357.

KÖKER, Ahmet Hulusi - Cihat TUNÇ (Hzl.) (1984), **İbni Sînâ (980-1037)**, Kayseri.

KÖKER, Ahmet Hulusi (1984), "İbn Sînâ'da Kalp ve Damar Hastalıkları", **İbni Sînâ (980-1037)**, Kayseri, 101-108.

KÖKSAL, Hasan (1984), **Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı**, Ankara.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad (1981), **Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad (1989), **Edebiyat Araştırmaları I-II**, İstanbul.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad (1999), **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Ankara.

KÖSE, Nerin (1996), **Araştırmalar I**, Ankara.

KUTLUER, İlhan (2002), **İbn Sînâ Ontolojisinde Zorunlu Varlık**, İstanbul.

KUZGUN, Şaban (1984), "İbni Sînâ'nın Hayatı ve Milliyeti", **İbni Sînâ (980-1037)**, Kayseri, 17-31.

KÜÇÜK, Sabahattin (2000), **Antakyalı Münif Dîvânı Tenkitli Basım**, Ankara.

LARUDİ, Nurullah (2000), **Batışı Olmayan Güneş Şarkın Dehası İbn Sînâ**, (Çev. Ali EREN), İstanbul.

LEE, Llewellyn Vaughan (2002), **Çağrı ve Yankı (Sûfilerin Rüya Çalışmaları ve Ait Olma Psikolojisi)**, (Çev. Enise ERGÜN), İstanbul.

LEVEND, Agah Sırrı (1984), **Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar**, İstanbul.

LİVİNGSTON, Ray (1998), **Geleneksel Edebiyat Teorisi**, (Çev. Necat ÖZDEMİROĞLU), İstanbul.

MACİT, Muhsin (Hzl.) (1997), **Nedim Dîvânı**, Ankara.

NASR, Seyyid Hüseyin (1985), **İslâm Kozmoloji Öğretilerine Giriş**, (Çev. Nazife ŞİŞMAN), İstanbul.

NASR, Seyyid Hüseyin (1995), **Makaleler (I)**, (Türkçesi: Şahabeddin YALÇIN), İstanbul.

NASR, Seyyid Hüseyin (2003), **Üç Müslüman Bilge**, (Çev. Ali ÜNAL), İstanbul.

OCAK, Ahmet Yaşar (1983), **Bektaşi Menâkıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri**, İstanbul.

OCAK, Ahmet Yaşar (1989), **Türk Folklorunda Kesik Baş (Tarih-Folklor İlişkisinden Bir Kesit)**, Ankara.

OĞUZ, Salim (2002), **Vera Alekseyevna'nın 'Abu Ali İbn Sînâ Qıssası' Romanının 9-50. sayfasının Transkripsiyonu ve Fiiller**, Muğla, (Muğla Üniv. Fen-Ed. Fak. Çağdaş Türk Lehçeleri ve Ed. Böl. Lisans Tezi).

OKUMUŞ, Ejder (1995), **Kur'ân'da Toplumsal Çöküş**, İstanbul.

OLGUNER, Fahrettin (1985), **Üç Türk-İslâm Mütefekkiri İbn Sînâ- Fahreddin Râzi Nasireddin Tûsi Düşüncesinde Varoluş**, Ankara.

ONARAN, Alim Şerif (Çev.) (1992), **Binbir Gece Masalları**, İstanbul.

ONAY, Ahmet Talat (1992), **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, (Hzl. Cemal KURNAZ), Ankara.

ORAK, Yıldız (2002), **Meddah Abuzer Aşıksever'in Hayatı- Hikâyeciliği ve Memo ile Zini Hikâyesi**, Elazığ, (Fırat Üniv. Fen-Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl. Lisans Tezi).

ORTADOĞU (2005), "Türk Müziği ile Tedavi", 11 Nisan Pazartesi, 14.

ÖGEL, Bahaeddin (1993-1995), **Türk Mitolojisi I-II**, Ankara.

ÖZCAN, Tarık (2003), "Oğuz Kağan'ın Kahramanlık Mitosu Bakımından Çözümlenmesi", **Milli Folklor**, C. 8, S. 57, Bahar, 76-81.

ÖNAL, Mehmet Naci (2003), **Muğla Efsaneleri**, Muğla.

ÖNAY, Yılmaz (1995), **Van Masalları Üzerine Bir Araştırma**, Van, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens., Yayımlanmamış Doktora Tezi.)

ÖRS, Derya (Çev.) (2003), **İslâm Felsefesinde Sembolik Hikâyeler / İbn Sînâ - Sühreverdi - A. Gazali - N. Razi**, İstanbul.

ÖZBURUN, Yusuf Özkan - Serkan Özburun - Şehabeddin Yalçın - Orhan Düz - Derya Örs (Çev.) (2002), **Ruhun Uyanışı (Hayy İbn Yakzan) İbn Tufeyl İbn Sînâ**, İstanbul.

ÖZÇELİK, Mehmet (2004), **Afyonkarahisar Masalları Araştırma – İnceleme – Metin**, Isparta.

ÖZÇELİK, Remzi (Yazan) - Erhan DÜNDAR (Çizen) (2000), **İbn Sînâ**, Ankara.

ÖZDEN, Akil Muhtar (1937), "İbni Sînâ Tıbbına bir Bakış", **Büyük Türk Filozof ve Tıb Üstadı İbn Sînâ Şahsiyeti ve Eserleri Hakkında Tetkikler**, İstanbul, 1-56.

ÖZEN, Kutlu (2001), **Sivas Efsaneleri**, Sivas.

ÖZER, U. - M. ARSLAN- H. DİRİÖZ (1984), "İbn Sînâ ve El Kimya", **İbni Sînâ (980-1037)**, Kayseri, 357-362.

ÖZÖN, Mustafa Nihat (1985), **Türkçede Roman**, İstanbul.

ÖZTELLİ, Cahit (1989), Halk Hikâyelerinde İbni Sînâ, **TDAY-Belleten 1968**, Ankara, 213-219.

PAMUK, Arif (Hzl. ve tercüme eden) (1972), **Üçüncü Kitap Şifalı Bitkiler ve Emraz İbni Sînâ Abu Ali Al-Husain Abd Allah'ın "Al-Kanun Fi't-t Tıbb" İsimli Eserinden İlaç Formülleri**, İstanbul.

PAYZIN, Sabahattin (1984), "İbni Sînâ'nın Bizde Az Bilinen Yönleri", **Uluslararası İbni Sînâ Sempozyumu (Bildiriler) 17-20 Ağustos 1983**, Ankara, 467-474.

PEAT, F. David, (1996), **Eş-Zamanlılık Zihin ve Madde Arasındaki Köprü**, (Türkçesi İsmail BOZ), İstanbul.

POLAT, Selahaddin (1984), "İbn-i Sînâ'da Eğitim ve Din- Ahlâk Eğitimi", **İbni Sînâ (980-1037)**, Kayseri, 291-298.

POSPELOV Gennadiy N. (1995), **Edebiyat Bilimi**, (Çev. Yılmaz ONAY), İstanbul.

PÜRCEVÂDİ, Nasrullah (1998), **Can Esintisi / İslâm'da Şiir Metafiziği**, (Çev. Hicabi KIRLANGIÇ), İstanbul.

RADLOFF, Wilhelm (1986), **Sibirya'dan Seçmeler**, (Çev. Ahmet TEMİR), Ankara.

SAKAOĞLU, Dursun Fevzi (1978), **Hâzâ Hikâye-i Ebû Ali Sînâ**, Erzurum, (Atatürk Üniv. Ed. Fak. Lisans Tezi).

SAKAOĞLU, Saim (1984), "Türk Halk Masalları Üzerinde Ebû Ali Sînâ Hikâyelerinin Tesiri", **Uluslararası İbni Sînâ Sempozyumu (Bildiriler) 17-20 Ağustos 1983**, Ankara, 501-509.

SAKAOĞLU, Saim - Ali Berat ALPTEKİN - Yurdanur SAKAOĞLU - Esma ŞİMŞEK (1999), **Meddah Behçet Mâhir'in Bütün Hikâyeleri I-II**, Ankara.

SAKAOĞLU, Saim (1999), **Masal Araştırmaları**, Ankara.

SAKAOĞLU, Saim (2002), **Gümüşhane ve Bayburt Masalları**, Ankara. (Birinci baskı: 1973).

SAKAOĞLU, Saim (2003), **101 Anadolu Efsanesi**, Ankara. (Birinci Baskı 1987).

SARIKÇIOĞLU, Ekrem (2002), **Din Fenomenolojisi (Dinlerin Mâhiyeti ve Tezahür Şekilleri)**, Isparta.

SAYAR, Kemal (Hzl.) (2004), **Sufi Psikolojisi / Bilgeliğin Ruhu, Ruhun Bilgeliği**, İstanbul.

SAYILI, Aydın (Drl.) (1984), **İbn Sînâ Doğumunun Bininci Yılı Armağanı**, Ankara.

SCHURE, Edouard (2005), **İnsanlığı Aydınlatan Büyük İnisiyeler / Dinlerin Gizli Tarihi / Rama Krişna Hermes Musa Orfe Fisagor Eflatun İsa**, (Çev. Bilyay Vakfı Yayın Kurulu), **İstanbul**.

SETTÂRİ, Celâl (1998), **Züleyhânın Aşk Derdi / Hz. Yusuf Kıssası**, (Çev. Mehmet KANAR), İstanbul.

SEYİDOV, Nureddin (Hzl.) (1985), **Azerbaycan Edebiyyatı incileri / Nağıllar**, Bakü.

SİNOUE, Gilbert (2000), **İsfahan Yolu 'İbni Sînâ'**, (Çev. Sonat MAYMAN), İstanbul.

SÜMER, Faruk (1989), **Eshabü'l-Kehf (Yedi Uyurlar)**, Ankara.

ŞAPOLYO, Enver Benhan (1964), **Türk Menkıbeleri**, İstanbul.

ŞİMŞEK, Esma (1995), "Bir Olağanüstü Varlığın Yaratılış Miti: Şahmaran", **Tuncer Gülensoy Armağanı**, (Hzl. Ahmet BURAN), Kayseri, 333-338.

ŞENOCAK, Ebru (1998), **Kur'ân-ı Kerîm'deki Kıssaların Halk Anlatmalarıyla Münâsebetleri**, Elazığ, (Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Ens., Yayımlanmamış Yüksek Lisans Semineri.)

ŞERİF, M.M. (2000), **Klasik İslâm Filozofları ve Düşünceleri**, İstanbul.

ŞİMŞEK, Esma (2001), **Yukarıçukurova Masallarında Tip ve Motif Araştırması I-II**, Ankara.

ŞİMŞEK, Esma (2002), "Meddah Olarak Değerlendirebileceğimiz Bir İsim: Kadirlili Yusuf Sıra", **Folklor/Edebiyat**, C. 8, S. 31, 235-244.

ŞİMŞEK, Esma (2002), "'Epizot' Terimi ve Türkçe Karşılığı Üzerine", **Türk Dili**, C. 83, S. 606, 501-507.

TAN, Nail (1986), **Folklorumuzda Ölçülü Sözler**, İstanbul.

TANER, Nuri (1995), **Yalova Masalları**, İstanbul.

TANYU, Hikmet (1987), **Türklerde Taşla İlgili İnançlar**, Ankara.

TATÇI, Mustafa, "Âşık Şiirlerinde Şahısları Telmih Eden Bazı Tespitler", **Türk Folkloru Araştırmaları, 1988/2**, Ankara 1988.

TEKİN, Mehmet (1989), **Roman Sanatı ve Romanın Unsurları**, Konya.

TEKOL, Yalçın (1984), "İbn Sînâ'da Kodeks ve Farmakoloji", **İbni Sînâ (980-1037)**, Kayseri, 131-134.

TEMİZ, Mehmet (1995), **Andırın Yöresinde Anlatılan Halk Hikâyeleri Andırın/ K. Maraş**, Malatya (İnönü Üniv. Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitim Bölümü Lisans Tezi).

TERZİOĞLU, Arslan (1984), "İbn Sina'nın Tababeti ve Avrupa'ya Tesirleri", **İbn Sina Doğumunun Bininci Yılı Armağanı**, (Drl. Aydın SAYILI), Ankara, 41-67.

THOMPSON, Stith (1955-1958), **Motif Index of Folk – Literature**, 6 cilt, Indiana University USA.

TOKMAKÇIOĞLU, Erdoğan (1981), **Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca**, Ankara.

TOMDIK, Köp (1990), "Ebugalisînâ, Ebilharis", **Kazak Halık Edebiyeti Dastandar**, C. 2, Almatı, 6-222.

TÖKEL, Dursun Ali (2000), **Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi**, Ankara.

TURA, M. Hazmi (Çev.) (1942), **Büyük Türk Filozofu İbn Sînâ'nın Namaz Hakkındaki Görüşleri**, İstanbul.

TURA, M. Hazmi (Çev.) (1942), **Ölüm Korkusundan Kurtuluş Büyük Türk Filozofu İbn Sînâ**, İstanbul.

TÜRKER, Mübahat (1984), "İbni Sînâ'nın Felsefesinde Kişilik Meselesi", **Uluslararası İbni Sînâ Sempozyumu (Bildiriler) 17-20 Ağustos 1983**, Ankara, 53-73.

TÜRKMEN, Fikret (1984), "Türk Halk Geleneğinde İbni Sînâ", **Uluslararası İbni Sînâ Sempozyumu (Bildiriler) 17-20 Ağustos 1983**, Ankara, 201-206.

TÜRK Tarih Kurumu (1937), **Büyük Türk Filozof ve Tıb Üstadı İbni Sînâ Şahsiyeti ve Eserleri Hakkında Tetkikler**, İstanbul.

TÜRK ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi (1983), "İbn Sînâ Maddesi", C. 6, 2946-2948.

UĞURLU, M. Cemil (1989), "Şair İbni Sînâ", **Millî Kültür**, S. 67, Aralık, 9-12.

ULUDAĞ, Süleyman (1996), **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul.

ÜÇER, Müjgan (1984), Uluslararası İbni Sînâ Sempozyumu, **Halk Kültürü Derleme Araştırma, 1984/2**, İstanbul, 117-120.

ÜLKEN, Hilmi Ziya (1937), "İbn Sînâ'nın Ruhiyatı", **Büyük Türk Filozof ve Tıb Üstadı İbn Sînâ Şahsiyeti ve Eserleri Hakkında Tetkikler**, İstanbul, 1-37.

ÜNAL, Halit (1984), "İbn-i Sînâ'da İlimler Tasnifi", **İbni Sînâ (980-1037)**, Kayseri, 42-49.

ÜNGÖR, Etem Ruhi (1984), "İbn Sînâ'nın Mûsiki Yönü", **Uluslararası İbni Sînâ Sempozyumu (Bildiriler) 17-20 Ağustos 1983**, Ankara, 101-104.

ÜNVER, Süheyl (1937), "Şark Folklorunda İbn Sînâ Hakkında Yaşıyan ve Kaybolan Efsaneler, **Büyük Türk Filozof ve Tıb Üstadı İbn Sînâ Şahsiyeti ve Eserleri Hakkında Tetkikler**, İstanbul, 1-8.

ÜNVER, Süheyl (1937), "İslâm Tababetinde Türk Hekimlerinin Mevkii İbni Sînâ'nın Türklüğü", İstanbul, 1-10. (**Belleten**'den ayrı basım olarak alınmıştır.)

ÜNVER, Süheyl (1938), "Anadolu Folklorunda Haizi Ehemmiyet Gibi Görülen Bazı Misaller", **Türk Tıb Tarihi Arkivi**, C. 3, No: 10, 1-3.

ÜNVER, Süheyl (1955), **İbni Sînâ Hayatı ve Eserleri Hakkında Çalışmalar/ Etudes sur la vie et les oeuvres d'Avicenne**, İstanbul.

ÜSTÜNBAŞ, H. Basri (1984), "İbn Sînâ ve Halk Sağlığı", **İbni Sînâ (980-1037)**, Kayseri, 70-74.

YAKIT, İsmail (2003), "Garbi Gurbetin Öyküsü", **İslâm Felsefesinde Sembolik Hikâyeler / İbn Sînâ - Sühreverdi - A. Gazali - N. Razi**, İstanbul, 91-95.

YALTKAYA, M. Şerafeddin (1937), "İbni Sînâ"nın Basılmamış Şiirleri", **Büyük Türk Filozof ve Tıp Üstadı İbni Sînâ Şahsiyeti ve Eserleri Hakkında Tetkikler**, İstanbul, 40-51.

YALTKAYA, M. Şerafeddin (1937), "İran Folklorunda İbn Sînâ", **Büyük Türk Filozof ve Tıp Üstadı İbni Sînâ Şahsiyeti ve Eserleri Hakkında Tetkikler**, İstanbul, 9-12.

YAZICI, Kemal - Ramazan KUTLU (Çev.) (1993), **Jung Psikolojisi ve Tasavvuf**, İstanbul.

YILDIRIM, Ali (1995), **Kâmi (Edirneli Efendi) Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Divânı'nın Tenkitli Metni**, Elazığ, (Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Ens., Yayımlanmamış Doktora Tezi).

YILDIRIM, Nilüfer (2004), **Anadolu Masallarında Şamanizm İzleri**, Elazığ (Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Ens., Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

YILDIZ, Naciye (1995), **Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller**, Ankara.

YILMAZ, Durali (1997), **Roman Kavramı ve Türk Romanının Doğuşu**, Ankara.

YURDAKÖK, Murat (1990), "İbn-i Sinâ'ya Göre İdrar İncelemesi", **Uluslararası İbn Türk, Harezmî, Farâbî, Beyrûnî ve İbn Sînâ Sempozyumu Bildirileri (Ankara 9-12 Eylül 1985)**, Ankara, 405-413.

YURDATAP, Selami Münir (1953), "Bir İstanbul Masalı: Ali Cengiz Oyunu", **Türk Folklor Araştırmaları**, No: 46, Mayıs, 735-736.

YURDATAP, Selami Münir (1959), **Hakiki Sihirbaz Ebu Ali Sînâ**, İstanbul.

YÜCE, Kemal (1987), **Saltuk-nâme'de Tarihi, Dinî ve Efsanevî Unsurlar**, Ankara.

http://www.guvercinevi.net

http://www.hermetics.org

http://www.memorial.aznet.org

http://www.mustafa.kultur-tripod.com

http://www.radikal.com.tr

http://sultans-internatianal.com

http://www.trt.net.tr

İNDEKS

'Ali, 43, 98, 113, 348, 349, 350, 362, 365, 366, 372, 385, 386, 388, 390, 391, 392, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 404, 405, 407, 408, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 451, 452, 455, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 480, 481, 482, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 497, 498, 499, 500, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 534, 536, 537, 541

'Ali Ḥelvāyi, 390, 391, 395, 396, 409, 424, 425, 428, 430

'İsa, 467

'Oşmān, 362

'Ömer, 362

Âbil-Harîs, 51, 121, 132, 231

Ali Helva furûş, 57, 58, 59, 67, 68, 133, 137, 150, 164, 172, 198, 205, 208, 209, 211, 215, 218, 240

Arap, 3, 6, 25, 26, 27, 36, 37, 48, 70, 102, 121, 124, 125, 131, 132, 163, 167, 168, 175, 184, 194, 195, 197, 202, 204, 228, 239, 242, 290, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 311, 323, 327, 333, 353, 443, 444, 457, 503, 504, 505, 559

Arapça, 3, 19, 26, 41, 111, 115, 141, 265, 287, 290, 305, 345, 352

Arisṭo, 376, 379, 412, 414, 441, 442, 469, 475

Baġdād, 379, 380, 381, 382, 385, 394, 395, 396, 399, 400, 409, 410, 411, 460, 461, 536

Bağdat, 37, 49, 51, 52, 53, 54, 59, 64, 66, 67, 68, 99, 102, 125, 133, 137, 138, 141, 143, 146, 147, 150, 151, 153, 155, 156, 157, 159, 170, 171, 172, 174, 179, 184, 185, 191, 193, 195, 196, 200, 208, 211, 217, 223, 230, 236, 237, 238, 239, 249, 251, 252, 317, 341, 351, 352, 354

Bektâşi, 173

Belhî Dede, 537

Bibratnama, 145

Buhara, 1, 2, 28, 37, 45, 46, 47, 48, 49, 52, 58, 59, 60, 61, 64, 66, 67, 69, 70, 102, 122, 133, 150, 168, 175, 183, 184, 191, 193, 195, 199, 226, 229, 270, 283, 292, 331, 351, 352, 356

Buḫārā, 366, 476, 477, 478, 479, 480, 483, 491, 492, 494, 495, 496, 497, 527, 535

Câlût, 68, 79, 110, 134, 147, 160, 189, 198, 220, 221, 236, 293, 295, 310

Cālūt, 464, 465

Camas Hakîm, 62, 63, 66, 73, 154, 158, 342

Cāmās Ḥakīm, 537

Cemşit Padişâhı, 168

Cevad, 40, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 53, 58, 59, 64, 65, 121, 124, 132, 136, 139, 145, 148, 149, 155, 161, 162, 164, 165, 166, 170, 173, 179, 180, 183, 189, 190, 193, 195, 197, 198, 205, 206, 209, 210, 212, 214, 215, 216, 218, 219, 221, 222, 223, 227, 231, 249, 276, 309, 334

Civān-ı Ḥelvā-furūş, 401, 403, 424, 425, 428, 467, 472

Çalyunus Hekim , 63, 117, 138, 174, 178, 190, 206, 214, 224, 227, 275

Çince, 141

Dakyânus, 110, 353

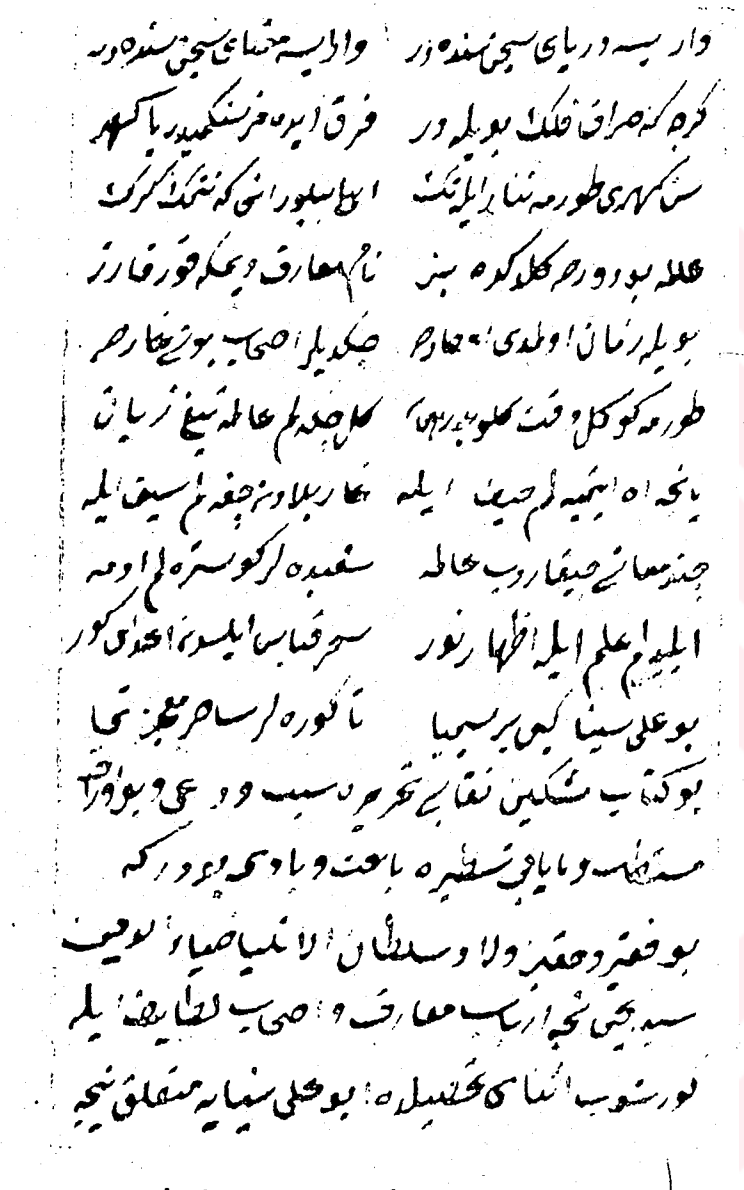
Dakyânûs, 61, 63, 68, 105, 137, 160, 161, 175, 189, 196, 198, 201, 208, 215, 220, 222, 223, 236, 276, 279, 310, 319, 323, 324

Daḳyānūs, 463, 465, 469

Davutoğlu Süleyman, 168
Dervîş Belhî, 535
Dervîş Ḥasan Medḥî, 365, 535
Ebâli Sînân, 52, 55, 57, 58, 60, 62, 120, 122, 123, 127, 130, 131, 133, 134, 135, 136, 137, 141, 149, 150, 154, 155, 158, 159, 160, 161, 163, 164, 168, 169, 170, 172, 174, 176, 179, 181, 182, 183, 185, 186, 187, 188, 190, 191, 192, 194, 197, 200, 203, 205, 207, 212, 213, 220, 225, 226, 228, 230, 231, 236, 238, 239, 249, 299
Ebū 'Ali, 367, 372, 389, 390, 391, 396, 399, 400, 401, 404, 405, 408, 411, 412, 417, 418, 420, 421, 424, 428, 430, 431, 435, 437, 440, 446, 455, 457, 458, 461, 463, 466, 468, 469, 471, 481, 486, 487, 491, 494, 495, 498, 503, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 513, 514, 517, 519, 521, 522, 525, 527, 528, 529, 531, 532, 534, 535, 536
Ebū 'Ali Sînā, 367, 372, 389, 390, 396, 399, 400, 401, 405, 408, 411, 412, 417, 420, 421, 424, 428, 430, 431, 440, 446, 466, 469, 471, 487, 494, 495, 498, 511, 514, 519, 521, 522, 525, 527, 528, 529, 531, 532, 534, 535, 536
Ebu'l Hâris, 26, 27, 46, 47, 48, 54, 64, 66, 67, 68, 69, 74, 75, 76, 77, 79, 88, 89, 94, 97, 99, 100, 103, 104, 105, 106, 110, 119, 121, 122, 124, 127, 128, 129, 130, 131, 133, 138, 140, 141, 144, 146, 148, 150, 152, 153, 156, 159, 161, 162, 164, 165, 166, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 180, 181, 182, 184, 186, 187, 188, 191, 192, 194, 195, 201, 205, 207, 208, 211, 214, 215, 216, 218, 219, 221, 222, 223, 224, 225, 230, 231, 236, 237, 239, 240, 241, 243, 247, 249, 252, 260, 261, 263, 264, 265, 268, 274, 276, 279, 291, 307, 308, 309, 310, 315, 316, 317, 320, 321, 322, 326, 340, 353
Ebū'l-Ḥārîş, 366
Ebū'l-Ḥāriş-i Ḥakîm, 394
Ebūbekir, 362
Ebülhâris, 142, 144, 146, 162, 173, 179, 182, 195, 209, 211, 216, 217, 219, 223, 240
Eflatun, 13, 47, 67, 76, 188, 275, 283, 324, 571
Eflāṭun, 381, 458, 475
Fars, 37, 48, 196
Farsça, 5, 111, 115, 141, 290, 305, 345, 350, 352
Ferhād, 483
Fesuras, 52, 144, 215
Fisagores, 51, 52, 53, 64, 66, 161, 169, 179, 193, 202, 237, 268
Fîṣāġoreṣ, 368
Fitneidîl, 121, 171, 193, 194, 205, 210, 218, 219, 227, 276
Gali Alva fürüç, 198
Galisînâ, 41, 51, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 117, 118, 124, 127, 128, 129, 130, 131, 133, 134, 135, 145, 146, 147, 148, 149, 153, 154, 156, 157, 158, 159, 160, 166, 167, 168, 172, 173, 174, 175, 177, 178, 179, 186, 187, 188, 191, 194, 195, 196, 199, 201, 202, 208, 209, 210, 220, 225, 227, 230, 231, 233, 234, 235, 237, 239, 295, 342, 344
Gamsız Şâh, 54, 56, 57, 61, 65, 136, 156, 162, 176, 182, 195, 204, 207, 209, 223, 225, 226, 291, 332
Gencîne-i Ḥikmet, 365, 540, 541
Germen, 55, 56, 196, 208, 209, 237
Hacı Lebîb, 44, 136, 155, 179, 180, 182, 212, 217, 218, 221, 242, 249
Ḥaleb, 541
Ḥalîl, 539
Ḥamām-ı Sizar, 537
Hârut ve Mârut, 121, 205, 218, 227
Harzem Şâh, 156, 176, 182, 184, 187, 192, 204, 207, 226
Hayal Hanım, 139, 209, 210, 211, 215
Hazar Denizi, 144, 292
Ḥaẓret-i Dāvūd, 368
Ḥażret-i ḳutb'ul-ārifîn, 533
Ḥaẓret-i Süleymān, 368
Helvacı Güzeli, 34, 39, 40, 50, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 62, 65, 81, 120, 122, 125, 126, 130, 131, 137, 140, 141,

143, 150, 154, 155, 162, 164, 165, 168, 171, 172, 174, 176, 179, 182, 185, 186, 187, 188, 193, 195, 199, 204, 206, 209, 210, 211, 213, 222, 224, 226, 230, 239, 258, 318, 332
Ḥelvā-fürūş, 389
Hemedān, 531, 534
Ḫıżır, 539
Hind, 35, 36, 335, 413
Hindistan, 20, 37, 45, 49, 50, 52, 53, 64, 133, 144, 146, 148, 157, 165, 166, 173, 174, 192, 216, 238, 277, 279, 280, 351, 416
Hindistān, 413, 415, 416, 418, 419
Hintçe, 141
Hoca Bâbik, 171, 193, 194, 205, 210
Hoca Vahli, 47, 49, 54, 64, 131, 166, 167, 190, 252
Hüşeng ü Ferīdūn, 516
Hz. Süleyman, 51, 52, 53, 86, 142, 154, 161, 162, 169, 179, 184, 191, 193, 198, 216, 221, 224, 238, 319, 320
İbn Sînâ, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 47, 49, 54, 55, 56, 58, 60, 61, 62, 65, 66, 67, 70, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 113, 115, 166, 213, 215, 221, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 298, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 571, 572, 573, 574, 580
Ka'be, 377, 540
Ḳāhire, 386
Kaytanus, 53, 144, 154, 169, 191, 221, 224
Kaytanus Hekim, 169
Kazak, 26, 27, 36, 37, 41, 66, 118, 241, 264, 265, 272, 343, 352, 572
Kirmân-zemîn, 70, 71, 72, 277
Kirmān-zemīn, 497, 498, 505, 507, 512, 514, 515, 516, 518, 527, 529
Kirşâsb Han, 121, 205, 218, 227, 276
Koloniye, 153, 190, 193, 222, 225
Lārende, 365
Loḳman, 491
Medine, 49, 53, 179, 219
Mencâl Hekim, 184
Meryem, 467, 524
Mesāḳıya, 413
Mısır, 37, 40, 41, 50, 52, 54, 55, 57, 59, 62, 64, 67, 76, 83, 94, 97, 102, 103, 119, 122, 123, 127, 131, 135, 137, 138, 141, 143, 150, 151, 153, 154, 155, 156, 159, 161, 162, 164, 165, 167, 168, 174, 176, 179, 181, 187, 191, 192, 193, 195, 199, 202, 206, 207, 209, 210, 211, 212, 215, 217, 218, 225, 226, 227, 230, 238, 242, 246, 247, 249, 250, 252, 281, 285, 308, 316, 318, 351, 352, 396
Mışır, 372, 392, 394, 395, 396, 400, 402, 419, 466, 469, 477, 481, 486, 494, 528
Mîlâd, 72, 184, 222
Mīlād, 528, 529
Molla Emin, 50, 136, 139, 143, 149, 155, 189, 197, 209, 210, 211, 215, 216
Muṣṭafā, 362
Nā'ib Efendi, 504
Nemrūd, 539
Nemrut, 168, 278
Nigār, 406, 407, 408, 413, 414, 415, 431
Nil, 127, 151, 155, 215, 216, 251, 386, 466
Pisagor, 51, 53, 76, 161, 162, 169, 184, 198, 238, 257

Raziye Sultan, 56, 60, 61, 143, 195, 201, 204, 223, 225, 229
Rüstem, 381
Semerkand, 47, 49, 50, 53, 146, 171, 183, 194, 222
Semerḳand, 366, 535, 537
Sulṭān Murād-ı Ṣāliṣ, 365
Şaddat, 168
Şâh Mahmud, 70, 71, 72, 97, 124, 130, 138, 142, 143, 145, 154, 169, 176, 184, 189, 196, 209, 214, 222, 226, 238, 239, 276
Şāh Maḥmūd, 498, 505, 509, 510, 514, 515, 519, 521, 523, 525, 528, 529, 530, 531
Şāh-ı Sebā, 379, 380, 382, 383, 385
Şām, 541
Şeci, 45, 58, 59, 60, 64, 69, 102
Şehr-i ʻibret-nümā, 515
Şehr-i Acâyib, 144, 154, 167, 233
Şeyh Abdullah Hemedâni Hazretleri, 61, 66, 72, 268
Şeyh Şehabettin, 144, 162, 202, 208, 292
Tacik, 196
Tākeyn, 535
Üsküdār, 365
Yuhanna, 71, 79, 110, 125, 185, 205, 293, 294, 295, 306, 310, 522
Yuḥanna, 507, 508, 513, 528
Yunanca, 141, 260
Yusuf, 5, 10, 19, 24, 32, 274, 315, 318, 415, 539, 564, 569, 571
Zāl u Sām, 381
Zeliḫā, 377, 402
Ẓiyāeddīn Seyyid Yaḥyā, 365

Yz A 453

Y1 Varyantı

Y1 Varyantı

شکر لر ایلدی بو حالله بغداده کلدیلر شاه
صبا بی بغداد ک براعلا بر نده قونه لوب فداوا
نزول نعمت ویافی عشرت وعزت وحرمت
مرتبه ایلشه بر بنه کتوردیلر شاه صباه منزلنده
تخت اوزره کمال راحت اولدی بر بده
ابوالحارثله شاه بغداد عظیم ضیافت تدا
رکنده اولدیلر مشغول الحاصل فرق کون عالی
ضیافتلر واول قدر تحف وهدیه لر چکوب حزینه لر
صرف ایتدیلر بغده کلشین سرایدن قالقوب بنه
بشهر بغداده کیردیلر شاه بغداد دغری سرای
اینده دیلر بر بریله ال اله الوب سلامی غشنه
تکلیف ایلدی حمله ایرام نامله قرار ایدوب اوتور
دیلر اثناء مصاحبتنده ابوالحارثک حمام جمال
طاقی ذکر اولندی شاه صبا کورمکه زیاده
رغبت کوستر یجاک همان ابوالحارث ایاغ اوزره

کلوب حمام

کلوب حمام ضیافتین جمله تر ایدوب ویرمک بجمله مقبول اولدی
دیلر همان طبر قیلوب تدارک کورملک ایچون طشنه
اولدی حمامک حمامک یاننده برکزار جنت آسا و برلاله زار
عبرت نما کوستردیکم ازهار واشجار کوناکون و نهرار
بید سرا کورا فردوس مثال منتها شیخلر قول قوله
سرو عرعرلر باش باشه ویرمش هزار بلبل خوش الحان
ذکر خالق سبحان ایدلر عشرت آباد حرم نهاد رکه
ارم ذات العماد التی لم یخلق مثلها فی البلاد انزل شاننده
القصه ابوالحارث حمام عبرت نمای تزئین ایدوب
شاهلری دعوت ایلدی کندوسی اوکلرینه روشوب
برجا رکاه مینا قامه کتوردی کیروب نه کوردیلر عالی
طاغلر قلك الطیا قدر معلا دور اقل شدادی صفه لر
بغدادی قبه لر بو عبرتلری تماشا ایدرک جمله صورت ایجروا
کیردیلر ماکیر مرمر لر عزائب شمسه لر قرق منوره تنک نلاکی
باکی محتشم شاه صبا برقوره کرا ینه اوتوردی برزاکی بری

Y2 Varyantı

Ыңғайын күшеп жарық бұрын біліп,
Мәнісі бұл жұмыстың соның үшін.

Есіктің білін Сина бояуларын,
Қас қағым сол уақытта, бейне сағым,
Мысырда қайбір үйдің маңдайшасын,
Былғады зағыраңға бар қаланың.

Таң ата барды үйіне патша қызы,
Өсірген күн түсірмей ай жұлдызы.
Қарады барған жерін табу үшін,
Белгілі бес саусақтың басқан ізі.

Таң ата дайындалған ердің бәрі,
Іздепті бірі бері, біреуі әрі.
Қараса дарбазада барлық есік,
Түн-түгел түскен бес қол саусақтары.

Қысқасы, сол Мысырдың қаласында,
Дарбаза есігінде, қорасында.
Басылған зағыраңмен таңбаланып,
Болғандай десе қызды дәл осында.

Патшаға келді бәрі болып сарсаң,
Ақылың жетпес бұған, ойға алсаң.
Патшаның өз үйінің сарайының,
Бәріне сол таңба бар назарға алсаң.

Деп айтты:— Үй қалмапты қыз бармаған,
Бір де үй жоқ зағыраңдап із салмаған,
Сонымен әуре-сарсаң қайтып келдік,
Дәл үйді таба алмадық қызға арнаған.

Дал болып ақыл-есі, патша күйді,
Көзінің етегіне жасын құйды.
Сан рет сасқанынан сақал шайнап,
Сан қосып, қалың нөпір әскер жиды.

Қаланың сол әскермен сыртын қаман,
Қаладан қашпас үшін алдын оран.
Қаратты бір үй қоймай сол Мысырдан,
Адамын еркек-әйел құрттай санап.

Тазартып біткенше әбден қырық күн өтті,
«Қалдырмай қарадық» деп, хабар етті.
Қыдырып қыз күнбе-күн күн өткізбей,
Патшаның ары азып, азар шекті.

Күнбе-күн қыдыруды қыз үдетті,
Алуанды дәурен сүрін, серуен етті.

Бұл хабар елден асып, шетке кетіп,
Патшаның масқаралап арын төкті.

Кетеді қыз жігітке күнбе-күн кеш,
Түн түнеп, таң атқызбай келмейді еш.
Бұл істер Ғалисина қолында еді,
Кісі еді бай менен бек патшаға өш.

Патшаны сол реттен мазақ қылып,
Отырды алуанын озат қылып.
Шыққанда оқуды оқып, бір патша
«Дарға ас» деп бұйырған ед азап қылып.

Патша мен байдың және меншігін,
Мал құрлы алмайды деп ердің құнын.
Қолына тағдыр кілті түскеннен соң,
Жоп-жорта отырғаны жасап бүгін.

Кек санап осыларды Ғалисина,
Жүргенде күн ілгері салып миға.
Қолына ғылым құдірет кілті түсіп,
Дегендей патша болсаң күшің жина.

Сонымен рәсуа болып Мысыр ханы,
Жан шығар күйге жетіп қысылғаны.
Естіді Бағдаттағы Харис жайын,
Бір ердің патшаға айтып асылғаны.

Оның бұл Бағдаттағы жасағанын,
Алтын ғып бәрін шаңырақ, босағанын.
Асырып басын бұлттан мойнға салып,
Қызын тез келтіргенін хан Сапанын.

Ісінің тағы және басқаларын,
Патшасын бүкіл араб астананың.
Қаратқан аузына бас иғізіп,
Деп және мадиақтаған басқа жағын.

Осыған кетті балқып Мысыр ханы,
Аз ба бұл масқарасы қысымдағы.
Сол айтқан Харис ерді келтіруге
Болыпты көпшілікке ұсынғаны.

Айтыпты уәзірлерге жылап тұрып,
«Өлдім»,— деп, орнынан құлап тұрып.—
Сол айтқан ғалымды біз шақырайық,
Дәл мұнан өлген жақсы бүйтіп жүріп.

Біздегі мынау жағдай болып тұрған,
Бұл өлім төбемізге төніп тұрған.

داستان خاتم انبیا

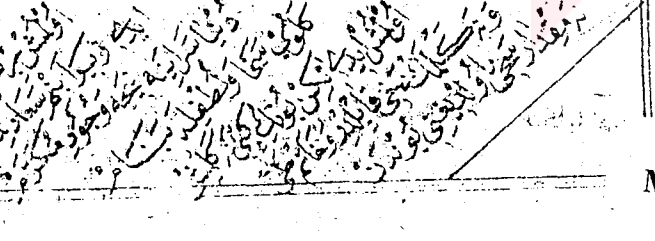
ابن سینا

هذا حکایة ابو علی

M5 Varyantı

حکایاتی

M5 Varyantı

ÖZGEÇMİŞ

Elazığ'da 1974 yılında dünyaya gelmişim. İlkokulu Malatya'da (1985), ortaokul ve liseyi Kütahya'da (1991) tamamladım. 1993 yılında başladığım Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden, 1997 yılında mezun oldum.

Aynı üniversitede, 1998 yılı Aralık ayında Araştırma Görevlisi olarak göreve başladım.

2000 yılında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne bağlı olarak, **Leylâ ile Mecnûn Hikâyesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma** adlı çalışmamla yüksek lisansımı tamamlayarak uzman ünvanını aldım. Yabancı dilim İngilizce olup, hâlen Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak görev yapmaktayım.